ԵՂԻԱ Յ. ՏԵՂՊԱՓԵՆԵՆ

ի Նպաստ Գէյրութի Ազգ. Նուպարեան Երկսեռ Վարժարանի

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Դ. ՏԱՐՒՒ

1939

Տպարան ԼՈՒՍԱՐՁԱԿ
Գէյրութ
1939

ԽՕՍՔ

ԵՂԻԱ ՏՕԼՈՒԱԳԵԱՆ

ԱՏԵՆՈՒՔ ԵՐԵՏԱՍԱՐԴՈՑԸ

Ընթ

Դ. ՏԱՐԻ

1939

Տարեցոյցին նիւթերը յաջողուած է Պէյրութի Անդրանահիրի Նուպարեան Ազգ. երկսեռ Վարժարանի տարեսա ուսանողութեան։

Տպարան ԼՈՒՍԱՐՁԱԿ

ՊԷՅՐՈՒԹ

1939

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԱԿ», ԹԻՒ 1

ԵՐԿՈՒ ՆՕՍՔ

Ահա հրապարակ կը հանենք «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը»ի 1939 ի Դ. հատորը*, ինչ որ արդիւնքն է մեծ ու ճիգերով մեծ զոհողութեանց ամբողջ մը:

Հրատարակչական գործի մը ուշեցած դէպ ուրութեանց հիմ եղողներ միայն կրնան հասկնալ. թէ ինչպէս անհրաժեշտ մեր պայմաններուն մէջ, ինչքա՜ն մեծ, յուշ եւ դառն դժուարութեանց դէմ հանդիման գալու եւ զանոնք բառնալու հարկադրանքին տակ կրնայ գտնուիլ. սովորական էջերէն աւելի մեծ 420 էջնոց պատկառելի, ստուար եւ պատկերազարդ հատոր մը հրատարակութեան տոկալու յանձնառու եղող մը: Ահա երբ ասոր համար մեր բարեկամ Գրն. Հայկ-Ադամ Ֆիլպոեան 1938ի վեր գրիչ համար սապէս կ'ուրայայտուէր գիտակցելով մեր դժուարութեանց.

Ինչ յոգնութիւններ կրած ըլլալու ես այդ բոլորը տրպագրական մամուլի գլաններէն դուրս բերելու համար՝ Հայ իրականութեան համար մանաւանդ ո՛ւր մարդիկ սորված են ոսկիէ դագաղներու չուրջ դեգերիլ և սարսափով փախչիլ՝ գրքէն:

Ուրիշ առիթ մը երբ 1939 ի տարեցոյցը կ'ուսումնայ եւ ես, ամբողջովին տարեցոյցին նուիրուած, եւ չեմ կրնար իրեն նմանակներուն պատասխանել. մրտանոգուած իմ յարաբեր լուսթեանէս, կը գրէ 27 Մարտ 1939ին «...*Ջեմ կրնար գուշակել թէ ինչ ծանր բան պատահած կրնայ ըլլալ, որ այսքան ամիսներ լուսթեամբ անցրնես: Իսկ եթէ սրտաբուխ ուսացած ես Տարեցոյցիդ չհրատարակուելուն համար, առիկա թող ըլլայ հոգերուդ ամէնէն փոքրը: Ոչ մէկուն պատահանատու չես և անչուշտ ոևէ ատանձնում չես առած վրադ: Ամէն մարդ, մանաւանդ բարեխիղճ մարդ, իր կրցածը կ'ընէ, ուստի պէտք չէ որ այդքան դառնանաս. կ'ապրինք ժամանակներ, որոնք հակուածդել եղած են պատուհասի մէջ իսկ. ուրիմն որչափ դժուար է իտէալական կամ զոհաբերութեան գործ մը կատարել երբ վաղուան մտահոգութիւնը, անստուգութիւնը ու կոչնարը ճնշած է բոլորը, այսինքն զանոնք, որոնք զգացում, պատիւ և մարդկութիւն ունին.*»

Սակայն բոլոր այն դառնացուցիչ ապահանելի դժուարութիւնները որոնց դիմակալելու հարկադրանքին տակ գտնուած ենք բոլորովին կրնչնայնին, կ'անհետէին եւ նոյնիսկ հանելի կ'ըլլային ամէն անգամ որ մտաբերէինք մեր ՆՊԱՏԱԿԸ. այսինքն ծառայել Հայ Գրականութեան, նոյնիսկ ամենադոյզն չա-

---

(*) 1936ի մեր «Լիբանանահայ Պատկերազարդ Օրացոյց, գործին շարունակութիւնն ընծայելով «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը, ներկայ հատորը Դ. տարի. կը նկատենք:

փոյ. ԱՆՄՌԱՉԱՑՆԵԼ Թէոթիկր շարունակելով իր գործր, որր Հայ Տարեգրերու հառաջ դարեան միսհեծան ան֊ընդելի ծիսաւեսաց թագաւորր մնաց Հայ իրականութեան մէջ:

"Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը,ի հրատարակութեան առաջին օրէն իսկ մեր նամակներով ցոյց տուած էինք եւ ըսած էինք թէ Տարեգիրը ԱՄԷՆՈՒՆ ՀԱՄԱՐ եւ ԱՄԷՆՈՒՆ ԼՈ՛Ր Այսօր դարձեալ կրկնելով կ՚ըսենք մեր, թէ անիկա հատուածական բնոյթ մր չունի. անհատական ջանքի ու տնկաշականդ ընդհանուր գործունէութեան մր արգասիքն է: Ջայն պատրաստելու ատեն անյաջող դիմած ենք հրապարակի վրայ ծանօթ մեր բոլոր մտաւորականներուն որոնք կրնային օգնական ըլլալ իրենց գիտցով՝ բառնալու մեր ժողովուրդին մէջէն տգիտութեան եթէ չդսենք, անտարբերութեան մթոլորտը, արծարծելու սէրր ընթերցասիրութեան, հետաքրքրութեան ու գիտնալու եւ միշտ սորվելու ու զարգանալու ոգին զօրացնելու, ի խնդիր *մեր Հայ Մշակոյթին* պահպանման *բարիշոնական այս պանդխտութեան մէջ* ուծանալու եւ անհետանալու վտանգին չենթարկուելու համար:

Մեր մտաւորական դոյլին մէջէն ոմանք ապնութիւնր ունեցան հպատրել մեզ՝ մեր գեղեցիկ նպատակին իրագործման օժանդակելով, բերին իրենց տիրայօժար մասնակցութիւնն ու աջակցութիւնը. *Հայ գրողներու հատարակաց ժամադրավայր ըլլալու համար կատարուող այս չէնքին*, իսկ ոմանք ալ անկաս բողոքին. այդ ալ անշուշտ կր վերագրենք այդպիսիներու զբաղեալ վիճակին, եւ կամ ժամանակ ալ այն թերահաւատութեան ու կասկածի որ կրնան ունենալ տարեգրի մր, պարբերական հրատարակութեան մր տեւականութեան ու յարատեւութեան մասին:

Վստահ մեր մէջ հաղորդուիլ եղած են տեւական հրատարակութիւններ, ինչպէս Մ. Մամուրեանի "Արեւելեան Մամուլը Թէոթիկի «Ամէնուն Տարեցոյցը» եւ մի քանի ուրիշներ, որոնք գրականութեան պատմիչին վրայ մնացած են սնոտասեռ տոկայով, կուտէ հայոյ ընթերցողներր յատկանշող Անտարբերութիւն, բռնած բռնամիին աւերող, կործանարար յարձակումներուն դէմ:

Սակայն մենք վճռած ենք շարունակել տարեցոյցին պարբերական հրատարակութիւնները, հայ հանդուցած որ գործի մը արժէքը իր յարատեւութեամբր երեւան կուգայ: Երկրորդ, ուրախ ենք ըսելու որ մեր գիտակից տարր այդ որոշումը տալու կր մղէ զմեզ հպատերելով նիւթական ու բարոյական մարզերու մէջ, որուն իբր ապացոյց կրնանք նկատել անցնող տարիներու սպառմամբ չափր, որ հետզհետէ աւելցած է եւ աշխատակցողներու յարանուն բազմանալր·

Այսօր երբ հրապարակ կը հանենք այս Ժ հատորը այսման յապաղումէ մը վերջ ամբոխ անհրաժեշտ է որ ասոր մէջ մեր անհատական նիւթին տրուքեր ունինք իրենց գովելի բաժինը մեր պատմական յարգելի աշխատակիցներ ընդհանրապէս, որոնց կը յայտնենք մեր ջերմագին շնորհակալութիւններ. եւ մասնաւորապէս մեր այն աշխատակիցներուն որոնք այլեւայլ տեղեր տարեցոյցին պատրաստմանը տպահովելով նիւթապէս ալ թանկագին ծառայութիւն բրին:

Երախտագիտութեամբ կուգանք հանրութեան ներկայացնել մեր այդ. ազնիւ բարեկամները որոնք իրենց այդ խիստ գնահատելի ծառայութեամբ ու անձնուիրութեամբ Հայ Գրականութեան ու Հայ Մշակոյթին պահպանման ազդակներ հանդիսացան որոնց շարքին կրնանք թուել Ամերիկաբնակ մեր աշխատակից եւ վերնոգի բարեկամը եղող Տ. Պարոյր-Գէորգ Փուշեանը եւ իր շնորհալի կողակիցը Տիկին Շուշանիկը: Համամտաքաղաքացիս լեզուաբան—լեզուագէտ Ռուբէն Ծ. Սադուպեանը, Ուխտաւորի մը Նամակները,ի հեղինակը Միվարդը, Բարիզաբնակ ամենապատուական բարեկամս Տ. Հայկ—Արամ Թիպարեանը, Պաղեստինի մէջ Փերապետիս Տ. Շահուբ Վրդ. Փոյամճեանը, Տ. Ծարուխիւն Զրգրգճեանը. Հալէպի մէջ երեմեան երկաթուղիի պատասխանակիցս Գրն. Ձ. Պոնոզեանը եւլլն եւլլն եւ բոլոր անոնք որոնք Տարեգիրէն զէր օրինակ մը գնելով հաճեցան սոյն օգտակար ձեռնարկը:

Այսօր երբ սիրա Ժ. հատորը դարձեալ յոյս կը տեսնէ, կրկին ծանրով հանգ 1938ինը, լիայոյս ենք որ մեր ընթերցասէր հայրենակիցները եւ բոլոր աշխատակից բարեկամները գործին արժէքը աւելի եւս գնահատելով իրենց սովորական գուրգուրանք վերաբերմունքին փայլուն ապացոյցը անգամ մըն ալ կուտան:

15 Ապրիլ 1939

ԵՂԻԱ Ծ. ՏՕԼՉԱՖԵԱՆ

Ն. Վ. Գ. ԱԼՊԷՌ ԼԸՊՐԷՕՆ

ՆԱԽԱԳԱՀ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Իր վերընտրութեան առթիւ 6-4-939

(տես կենսագրութիւն Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը 1937 Ա. տարի)

Ն. Վ. Պ. ԿԱՊՐԻԷԼ ԲԻՒՕ

ԲԱՐՁՐ ԳՕՄԻՍԷՐ ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԻՈՑ ԵՒ ԼԻԲԱՆԱՆԻ

Նոր Բարձր Կոմիսէր Պ. Կապրիէլ Բիւօ Հայ ժողովուրդին հանդէպ ցոյց տուած է մեծ եւ ազնուական համակրանքով մը: Պ. Կապրիէլ Բիւօ կը պատկանի շատ հիասքնեայ ընտանիքի մը, Իր հայրը՝ Պ Ֆրանճ Բիւօ քաղաքական հովիւ մըն էր եւ շատ ծանօթ դէմք մը Ֆրանսացիներու մէջ: Պ. Ֆրանճ Բիւօ անդամակցած է 1896-ին, այսինքն Համիտեան ջարդերէ յետոյ կազմուած Ֆրանսօ-հայկական կոմիթէին. որուն անդամ էր Պ. Ռ. Զօպանեան եւ որ գործած է մինչեւ 1898. իր երթալը էր հանդիպելու Պ. Որնէ Բիւօ, որ Հայոց եւ Ցուներց բարեկամ համակրելի հրապարակագիր մըն էր եւ բազմաթիւ յօդուածներ գրած է անոնց վրայ, «Թան, մեծ օրաթերթին մէջ. Պ. Որնէ Բիւօ գնահատական յօդուածներ գրած է նաեւ Պ. Ռ. Զօպանեանի հրատարակութեան առթիւ, հայ ժողովրդական երգերու եւ հայ դասին վրայ:

Նկար՝ Ֆօթօ Կիւլէնկի Պաղ Իտրիս Գէյրութ

Ն. Վ. Պ. ԷՄԻԼ ԷՏՏԷ

ՆԱԽԱԳԱՀ՝ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Ն. ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ ԱՆԹՈՒԱՆ ԱՐԻՏԱ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԱՆՏԻՈՔԱՑ ԵՒ ԱՄԲՈՂՋ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՄԱՐՕՆԻՆԵՐՈՒ

Ծնած Գէսարէ 2 Օգոստոս 1863 ին. իսկ պատրիարքական գահը բարձրացած է 1912 Յունուար 3 ին:

Պատրիարքական Աթոռը կը գտնուի, Գիրէ եւ Տիմաճ:

Ն. Ս. ՕՇՈՒԹԻՆ

Վ/Հ. Տ. Տ. ՍԱՀԱԿ Բ. ԽԱՊԱԾԱՆ

ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ

ԳԵՐԱՇՆՈՐՀ Տ. ՊԵՏՐՈՍ Ս. ԱՐՔ. ՍԱՐԱՃԵԱՆ

ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹ. ԸՆԴՀ. ՓՈԽԱՆՈՐԴ

ԵՒ

ԲԱՐԵՋԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԿԻՊՐՈՍԻ ՀԱՅՈՑ

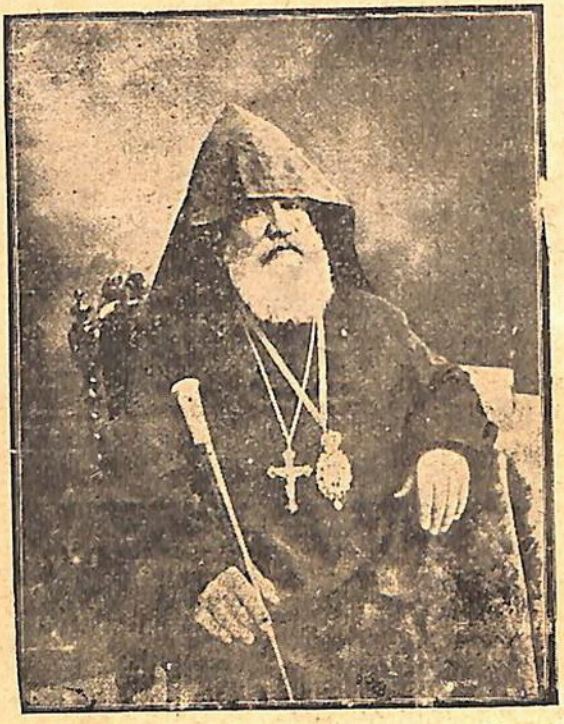

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ

ԳՐԻԳՈՐ—ՊԵՏՐՈՍ ԺԸ. ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ—ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՅՈՑ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ

ԳԵՐԱՇՆՈՐՀ

Տ. ԵՂԻՇԷ ՍՐԲ. ԱՐՔ. ԿԱՐՕՑԵԱՆ

ԿԱԹ. ՓՈԽ. ԵՒ ԲԱՐԵՋԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴ

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՑՈՑ

ԵՐԵՎՓՈԽԱՆ Տ. ԱՐՏԱՇԷՍ ՊՕՂԻԿԵԱՆ

ՅՈՒՐԻՈՑ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ

ՆՈՐԸՆՏԻՐ ՀՌՑ ԱՆԴԱՄԸ

Տ. Արտաշէս Պօղիկեան ծնած է 1890ին Տէրսիմի (Խարբերդի չրջան) Միատուն գիւղը, 1892ին իր ծնողաց հետ փոխադրուած է Հալէպ, իր ուսումը առած է Հալէպի Սուլ-

Քանի՛ վարժարանին մէջ Ասպա յաճախած է տնտ. [illegible]
Սէնթ գոլէճը՝ ուրկէ յաջողութեամբ շրջանաւարտ եղած է 1908ին։ Գիտէ 5 լեզուներ Ֆրանսերէն, Իտալերէն, Արաբերէն, Հայերէն և Թուրքերէն։

Դպրոցէն անմիջապէս վերջ «Ահալի» և «Լիւան էլ Ահալի» թերթերուն արտօնատէր և պատ. տնօրէնը եղած է՝ յետոյ պաշտօնի կը մանէ Պաղտատի երկաթուղիի գերման ընկերութեան մօտ։

Ընդհ. պատերազմի բռնկումին մինչև 1920 2-դ 3րդ. և 4րդ. բանակներուն դին, փախադրութեանց գործը կ'ըստանձնէ, իր այդ պարի բերմամբ և ազգասիրական բզգացումներու առաջնորդութեամբ տակ հազարաւոր Հայեր կը փրկէ տեղահանութեան ստոյգ կորուստէն. իսկ չուրջ 1500 Հայ և բրիտասարդներ դին, ծառայութենէ կ'ազատէ վէսիգաններ տալով անոնց, Պահած և խնամած է տասնեակ Հայ որբ տղաքներ որոնցմէ տակաւին 2 հոգի կը գտնուին իր խնամքին տակ։

1920-1836 գործակից և աչխատակիցը եղած է հանգուցեալ Ջալիլ (պեհ) Իպրահիմ Հանանոյի՝ անոր քաղաքական գործունէութեանց իր մասնակցութեան մեծ բաժինը բերելով։

Տիար Ա. Պօղիկեան, որևէ Հայ քաղք. կազմակերպութեան չի պատկանիր և այս ընտրութեան առթիւ ալ ոևէ կազմակերպութեան միջոցաւ չէր որ իր թեկնածութիւնը դրաւ. այլ տեսակ մը ժողովրգական թեկնածու մը եղաւ, որուն քուէներ տուին՝ հաւասարապէս Արաբ, Հայ, Հրեայ և տեղացի քրիստոնեայ համայնքները ներկայացնող Բ. կարգի ընտրողները։

Ն. Վ. Պ. ՄԻԼԱՏ ՐԸՋԲԱԼԼԱՀ

ԳԱՑՄԱԳԱՄ

ՁԻՏԼԻՑՏԻ ԼԻ ՄԼԲՆԻ ԵՒ ՊՈՒՐՉ ՀԱՄՈՒՏԻ

Վ.սեմ. Միլատ Բրզգալեան ծնած է 1891ին, և ուսած է ՄԱՐԱՊՏԱ ՀԷՐՀԻՆ ազգային դպրոցը։

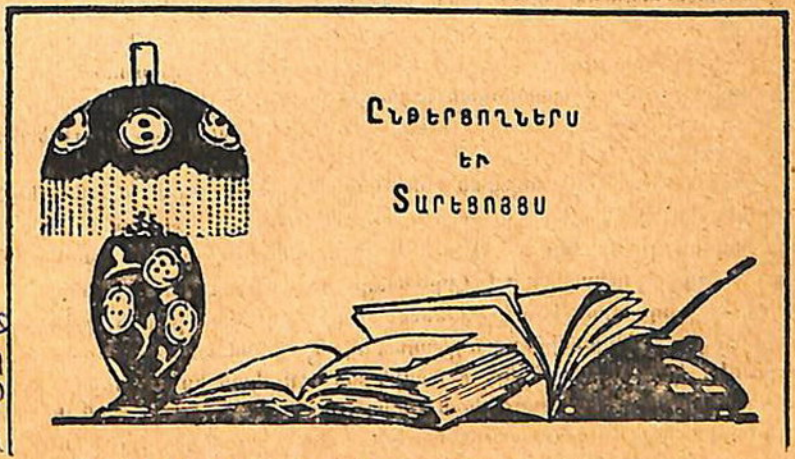
Քալ արաբագէտ, եղած է խմբագիր էլ Մանազէր թերթին։ Որքան գրագէտ և բանաստեղծ, միանգամայն եղած է վարչագէտ։ Վարած է մեծ ձեռնհասութեամբ միւտիրութեան պաշտօն Շուէյրի, Համմանայի և Պէսքէնթէյի մէջ։ Իր կարողութիւնը գնահատուելով ի վարձատրութիւն իր ծառայութեան կը կոչուի Պէքաայի Ժիւթասարըֆութեան գրասենեակի պետի պաշտօնին։

Գայմագամ եղած է Զղարթա և Պաթրուն։ Պատպտայի Ժիւթասարըֆութեան գրասենեակի պետ և հուսկ ուրեմն գայմագամութեան կը կոչուի Ճիտէյտի էլ Մէքնի և Պուրճ-Համուտի։ Ազնիւ բնաւորութեան տէր, կր սիրէ մանաւանդ իր խնամքին յանձնուած չրջանին հայութիւնը որուն ապագոյցը տուած է չատ անգամներ։

Սրտագին կը մաղթենք իրեն պաշտօնի նոր բարձրացումներ։

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՑՔ Ի

ՄԱՍԻՆ

...Ահա հոսի մը օր առաջ հասաւ 1938-ի տարեցոյցի ծրարը, 13 օրինակ, զոր ակնադուրեղ պիտի ջանամ, առ այժմ ընդունէ՛ ներփակ 100 ֆրանկի գումարը: Մասնաւոր շնորհակալութիւն իմ ծննդավայրի սիրուն օրիորդին համար:

Շատ խնամով պատրաստուած է տարեցոյցը. ինչ որ կը վերաբերի ի Հայաստանի բաժնին՝ *այժմ* խօսելու կարգը ուղղա*ծօրէն* ուրիշներու կը պատմ. Այս առաւօտ ականջակից բարեկամէ մը ստացած նամակս ցոյց կուտայ տրտգին ուրախութիւն մը. ի՛նչ որ կարդացեր է վերոյիշեալ մասին մէջ:

Ի՛նչ յոգնութիւններ կրած ըլլալու ես այդ բոլորը տպագրական մանրուքի գլաններէն դուրս բերելու համար՝ հայ իրականութեան համար մանաւանդ ուր մարդիկ սորված են ոսկիէ դագաղներու շուրջ դեգերիլ եւ սարսափով փախչիլ՝ գիրէն:

ՏԵՐ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ԴԱՒԹՃԵԱՆԻ ԾԱՏԿԱՑՈՒԱԾ ԷՋԸ ԱԹԵՆԱԿԱՆ ՆՈՒԹՈՂ ՄԸՆ Է:

Փարիզ, 7 Փետրուար 1938

Հ. Ա ՓԻՇԱՐԵԱՆ

...Այս տողերը գրած պահուս կ'սպասեմ նաեւ ուրիշ տարեգիրք մը խմբագրուած ու տպուած Պէյրութ, Եղիա Տօլպազեանի կողմէ «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը» որ գնահատելի էջեր կը պարունակէ:

ԱՆԱՀԻՏ թիւ 1—3 1938, էջ 93

Ցարաւելութիւնը, պիտի բսէի եթէ փիլիսոփայ ըլլայի առաքինութեանց լաւագոյնն է. Լատինները նոյն միտքը կ'արտայայտեն իրենց մէկ առածական խօսքով «Լաւագոր իմբրոպուս օմնիա վինչիթ» (յարաւեր աշխատասիրն ամէն բանի կը յաղթէ)։ Այս յատկանշական ճշմարտութիւնը լման ապացուցանելու կը ձգտի Պ. Եղիա Տօլպազեան իր «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը»ովը, որուն երկրորդ տարին (1938) նոր ձեռք նուաճեց:

Այս տարուան թիւը նոխացած է մօտ յիսուն էջերով, այսինքն աճ ունի 280 ութածալ էջեր՝ փոխանակ առաջին տարուան 235ի եւ ձօնուած է եգիպտահայ հայ ամոլի մը, Տէր եւ Տիկին Գայրգճեանի Աւետիսեան նաեւ որ հաստատութեան հաստատը, յատկացուած է Լիբանանի Դպրոցական վարժարանին։

Գիրքը բաղկացած է ութը մասերէ, օրացոյց, գրական բաժին, ընկերաբանական, Հայաստանի բաժին, առողջապահական, Լիբանան, պատմական բաժին եւ աշխարհին կեանքի: Իւրաքանչիւր բաժին առաւել կամ նուազ նոխ է իր բովանդակութեամբ. բանաստեղծական, պատմական, ընկերաբանական եւ նոյնիսկ լեզուաբանական յօդուածներ բաւական կարեւոր տեղեր կը բռնեն հոն: Մասնաւորապէս մտնանշելու է «Լիբանանի» մասին մէջ եղած ընդարձակ ուսումնասիրութիւնը աշխարհագոյց տախտակով մը միասին:

Ազգային կեանքի բաժնէն կ'իմանանք որ Լիբանանի հաստատութեանց մէջ կան 26 հայ վարժարաններ, որոնց 13, Պէյրութ եւ միւսները թեմերու մէջ կը գտնուին: Այդ վարժարաններն ունին ընդամէնը 156 ուսուցչական պաշտօնեայ 4167 երկսեռ աշակերտ. այդ դպրոցներուն համար տրամադրելի է տարեկան 19300 ս ոսկի: Իր բովանդակութեամբ հետաքրքրական Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը որուն տարուէ տարի նոխանալը կը մաղթենք եւ կը շնորհաւորենք Պ. Եղիա Տօլպազեանը, որ նուպարեան վարժարանի տնօրէնն պաշտօնին հետ զուգընթաց կը վարէ այդ գովելի հրատարակութեան գործը:

Մ. Ա. ԴՊԻՒՐԻՔԵԱՆ

ՆՈՐ ԵՐԿԻՐ 18-5-1938 Թիւ 116

...Ոչ յայտնեմ խորին շնորհակալութիւններս մէկ օրինակ ալ ինձի

ցուիրելուդ համար: Այս տարուան հատորը պէտի ըլլա: Անցեալ տարուան հրատարակութենէն մասին չի կրցայ գրել թերթին բայց այս տարուանէն համար պիտի գրեմ բանի որ պէտի միջոց ունիմ:

Վ. ԱՀԱՆ ՉՈՒԽԱՋԵԱՆ

Շիքակո 4 Յունիս 1938

Սրտի անմուն գոհունակութեամբ սացայ ձեր Տարեցոյցները: Հոգեկան հրճուանքս կարող չեմ բացատրել թուղթի վրայ իսես ձեր անդրդուելի կամքին գրական երիտոդ արդիւնքի յոյսդուբեան: Հայու անկեղծ շնորհաւորութիւններովս կը սեղմեմ ձեր ձեռքը ձեր շատ չափ սզանց գնահատելի եւ հաղուագիւտ ձեռնհասութեան համար:

Միսս Զերդ

Կ. ԾԱՂԿՈՒՆԻ

Ալեքսանտրէթ 14 Ապրիլ 1938

*Ամէնուն նոր Տարեցոյցը կը հասցէիս ուղարկածդ 5 օրինակը սացած եմ ասենին: Կ'ուզարկեմ հինգ (5) ծոլար նամակատան միջոցաւ, որպէս թնկերական հաշտութիւն ուշադրութեան համար որ վեր է ամէն գնահատութենէ:

Ըսե՛մ որ կը հիանամ ձեզ նմանութեան վրայ որոնք դժուարին պայմաններու տակ Հայ մշակոյթին նուիրած են ու իրենց վարձատրութիւնը, հոգեկան հանոյքը կը գտնեն անոր տարածման. բնդհանրացման մէջ:

Ըսեմ ե՛ւ որ այս տարուանը կը գերազանցէ նախորդ տարուանը, տարակոյս չունիմ որ վաղուանն ալ պիտի գէ անցնի այսօրուանը:

Ես ձեզ նմանութեան գործին եւ աշխատանքին մէջ թերու-

թիւցներ չեմ փճռեր։ Բայց ո՞ր աշխատանքը անթերի կրնայ ըսուիլ։ Առաւելութեանց վրայ կանգ կ՚առնեմ, որոնք շատ աւելի են, եւ այս այնքան որ թերութիւնները կը կորսուին, անկարող կ՚ըլլան ցուցադրել իրենցմէնին։

Առաւելութի՛ւն...յաջողութի՛ւն...ահա ձեզ համաձեռնու վարձատրութիւնը. երբ գիշ բանողներ այս պարագան խոստովանելու չափ բարձրութիւն կ՚ունենանք. բարձրութիւն մ՚է որմէ շատեր զուրկ են։

Կրնամ ըսել՝ որ այս տարուանին զարդը կը կազմէ. «Լիբանանցի-վերնագրով արժէքաւոր ուսումնասիրութիւնը, որուն հեղինակը շնորհաւորելի է իր այդ կարեւոր աշխատանքին համար։

Փրավիդենս 6 Յունիս 1938 ՍԻՐՎԱՐԴ

(ԾՂԻԱ ԳՐԻԴՈՐԵԱՆ)

Սիրնակիս ընթերցողներուն ծանօթ է Եղիա Տօլապգեանը Նոր պարեան ազգ. երկսեռ վարժարանի երիտասարդ տնօրէնը. որ ճամակ մ՚ունէր թերթիս սեպտ. նոյն.— թիւի Հանրանպատումին մէջ։ Խովելի է որ այս բազմազբաղ դասատիրակը իր տեսչական եւ ուսուցչական պարապմունքէն դուրս գիրեր կազմելու եւ հրատարակելու ժամանակ ալ կը գտնէ։ Անցեալ տարի հրատարակեց «Ամենուն Նոր Տարեցոյց, Ա. տարի» անունով տարեգիրք մը, իր իսկ բառերով, որդեգրելով մեծանուն Թէոդիկի ոդդութիւնը։ Դժբախտաբար Թէոդիկի կարապի երգը եղաւ 1929ի տարեգիրքը, որմէ իվեր իր հաստատուած ու տարուէ տարի ակնդէտ սպասուող երկերուն ժառանգորդ մը հրապարակ չելաւ։ Ասկէ յետ դարերթխտաբար անոր մահէն ետքը տարի վերջը Դրն. Տօլապգեան հանդուցաւ Թէոդիկի պատմուճանը։

Հանրանպատում կ՚ողջունէ երեւումը Թէոդիկի այս ժառանգորդին եւ կը մաղթէ որ անոր տաղանդն ու ոգին ետքնապատիկ հանգչի այս Եղիային վրայ, ինչպէս Մարգարէ Եղիայինը հանգչեց՛աւ իր աշակերտ Եղիսէին վրայ։

1937ի տարեգիրքը հատոր հոտով առանձին եւ հերքուածի բնթերցարան մըն է պատկերազարդ, որ կը բովկանայ Օտացոյցի, Լիբանանեան Կառավարական եւ Հայ եկեղեցական դէմքերու նկարներուն, գրախօսութեան ճոխ հնգնագիտութեան յատկացուած բաժիններէ։ Այս գրքին մէջ Հանրցին նաւոյհով կը տեսնէ երկու մեծանուն Հանրցիներու նկարն ու կենսա-

գրականը, որոնցմէ մին Լիբանանի ոսկիական զօրաց ընդհ. հաշուակալ եւ արկղակալ Վահմ. Հազարապետ Յօդոս Պէյ Թուրաւրգիսեանը, որ Ասանայէն դէպի Հարիր ճամբորդութեան մը յուշերն ալ գրած է գրաւիչ ոճով մը. եւ միւսն է ներկայ գրութեան հեղինակը:

1938-ին «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը» աւելի՛ ճոխ եւ լայնկէկ շրջանակ մը կը պարբակէ իւր նախորդ-ուշի ուրբ մասեր՝ օրացոյցի, գրականութեան, ընկերաբանութեան, խոհ. Հայաստանի, առողջապահութեան Լիբանանեան տեղեկութեանց, Հայ Գաւմութեան եւ ազգային կեանքի յատկացուած բաժիններէ: Այս հատորին մէջ կը գտնուի երջանկայիշատակ Մարտ. Սէհակեանի գրչէն ելած «Հարցը եւ բնաջնջումը» վերնագրով գրութեան մը առաջին մասը որը շարունակելի է: Տարեգրին հեղինակը պատիւ է բռած թերթիս խմբագրէն իր այս հատորին մէջ հրատարակելով անոր ընտանեկան խմբանկարը, կենսագրականը, հերքուած մը եւ երկտողեակներու մասին ուսումնասիրութիւն մը:

Հարցնդիներու հանդէպ ցոյց տրուած այս պատուին համար Հանրնապատումը երախտապարտ է «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցին համակրելի հեղինակին:

«ՀԱՅԸՆ», Ժ.Ա. Տարի թիւ 9 Մայիս-Յունիս 1938

Փէսթիճ—Գալիֆոռնիա

Շնորհակալութիւնս ստացայ «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը»ին 1937 եւ 1938ի հատորները: Մէկ տարիէն միւսը յառաջդիմութիւնը՝ ակնաբախ է եւ գրնահատելի: Նոյն թափով զարգացում մը անկասկած որ եղական պիտի դառնէ ձեր աշխատասիրութիւնը:

Ջերմ բարեւներով

Փարիզ 15 Յունիս 1938 ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿԻՆՃԵԱՆ

...Կը յուսամ թէ յառաջիկայ տարուան տարեցոյցը պիտի գերազանցէ իր նախորդները՝ Ձեր ջանասէր աշխատութեանց ի վարձատրութիւն:

Երուսաղէմ 6—7-938 ՇԱՒԱՐՇ ՎՐԴ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

...Բաւական մանրամասնութեամբ թղթատեցի «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը» եւ գեղեցիկ գտայ զայն: Ձեր մտաւոր կապարճի կոկիկ պարունակութիւնն ու կամքին ձգապիրկ աղեղը գրականներու են ձեր թերեւկ զարնելու: Ձեր մտաքիպարին հասնելու յաջողութիւն, ջանացածը պարագաներէն կախեալ է:

Երուսաղէմ 6—7-938 ձեռդ սիրով
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԶԸԳՈՐԾԱՆԵԱՆ

...Ժամանակ մը շատ մօտիկ կցնուդ իսկ այժմ հեռացած բայց զանազան առիթներով միշտ յիշուդ թարեկամի մը ակնածոտ զգուխիւններ կը կարդամ:

Ոոյն թարեկամը իր սիրոյդ էութեամբ կը նուիրուի ազգային կրթիչ գործունէութեան ու անկէ դուրս այլ ծանր ու խրթին գործի մը կը յծուի նախանձակ զանազան դիւանագիտութեանց ու ցնծագին աննախանձելի կացութեան, հրաժարակելով "Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը":

Հալէպ, 7 Յունիս 1938 Ն. Տ. ՊՐՕՆՈՁԵԱՆ

Սպասդ այս հրաժարական երկու տարեցոյցներդ, զոր հաճեր էիր նուիրել ինձ. եւ շնորհակալ եմ:

Կարդացի զանոնք մեծ մասամբ եւ կարծեցի որոշ գաղափար մը ձեր ջանքերուն մասին, որով ուզեր էիք հետաքրքրական ընծայել զանոնք, եւ կը գրնահատեմ: Համոզուած եմ տարեցոյցի օգտակարութեանը յորում կը հաչյաերուին եւ ի հանդէս կուգան զանազան գրիչներու մտածութիւնք օրուան կարեւոր պատեհութեանց ու նորութեանց հետ, տալով ընթերցողաց իւրաքանչիւրին իր բաժինը: Խոհելի է մանաւանդ Ձեր նպատակը վերջին ծնունդ տալու նոյն իսկ Թէոդիկի մեծ գործին, որուն հասնելու համար պէտք է նպաստեն անշուշտ ժամանակները եւ ԱԶԳԱՑՆՈՑ ԽՐԱԽՈՒՍՈՒԹԻՒՆԸ (ընդգրծուած մեր կողմէ) եւ զոր կը մաղթեմ ջերմապես:

Արդ յաջողութեան մէջ կարեւոր եւ ձեզ պատճի դիւրին պիտի լինի նաեւ յօդուածներու ընտրութիւնը...զոր օրինակ ամէնուն ձեռք տրուած գրքի մը մէջ ամէնուն յարմար նիւթ մը չի գտներ ինձ թժ. Լուսաւարտեանի կազմախօսականը,

Տարեցոյցի ասպիսանական զարգացման մէջ մաղթելով մեծագոյն կատարելութիւնը, յարգալիր ողջունիւ մ նամ,

Հ. Վ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

Աչքիս առջեւ ունիմ «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը» ի 937 եւ 938 տարիներու հատորները, որոնք, իրապէս, Թանձեր են բանկագին, եւ արժանի՝ գրնահատանքի եւ ուսումնասիրութեան: Չենք սխալիր երբ ըսենք թէ բաղդատմամբ սիրուի Հայութեան ունեցեր թիւին եւ մեր մայրենի լեզուի մասնայատուկ ստացելութիւններու, չունինք նման բանասիրական, ընկերաբանական եւ վիճակագրական նիւթերու շարք գրուած նոխ եւ կարեւոր պարբերականներ եւ գիրեր: Այս կարեւոր պակասը մասամբ լրացնելու ջանքեր կը կատարէ «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը»: Հեղինակը, հակառակ նշուած ըլլալուն կրե-

թական լուրջ եւ պատասխանատու պարտականութիւններու եւ ճիւթական անճոխասս պայմաններու բեռին տակ, չէ խնայած ջանիք եւ զոհողութիւն՝ աւելի հետաքրքրական եւ ուշագրաւ դարձնելու իր աշխատանքը: Ըսս այս բացայայտ իրականութեան, ընթերցողներուս կ'ինձայ հաջալերել զինք՝ հանի մը հատոր աւելի սպասելով անկէ: Ու մեր այս կերպ շարժումը, որմ՛ն, գրգիռ եւ դրդում պիտի բլլայ անոր տճնաչան աշխատասիրողին, նոյնիսկ եւ աւելի մեծ ծառայութիւն մը՝ մեր մատաղ եւ չափահաս սերունդի համար եւ բարոյական զարգացումի եւ յառաջդիմութեան:

Անհուն. ներկնակը անհնգմով մեծ յատկութիւն չունի՛ բոլորովին անքերի եւ կատարեալ գործ մը երեւան բերած բլլալու սակայն, - իրաւունք ալ ունի հպարտ տեսնելու ինքզինքը, երբ մանաւանդ խորհինք թէ, ներկայիս, բացի Ազգ. Ս. Փրկիչեան հիւանդանոցի ընդարձակ Տարեցոյցէ. Սահակ—Մեսրոպի եւ այլ հանի մը անկատար գործերէ, չունինք լաւագոյն եւ կարեւոր ընծան աշխատութիւններ հրապարակի վրայ:

Աւելի արդար բլլալու համար, հարկ է խոստովանիլ թէ մենք Հայերս, կարելի եղածին չափ ընթերցասէր ժողովուրդ մը չենք: Ինչենք առատօրէն ըրնայել աւելորդ զուարճներ նորածեւութիւններու, կերուխումի, ամնուարի զբաղումներու եւ հանդիսներու. Բայց երբ կարգը կուգայ լուրջ եւ գրական պատմական եւ բանասիրական նման հատորի մը գնման գործին՝ կ'ադեղատանանք եւ ամուր կը գոցենք մեր քսակներուն բերանները, եւ կամ կը թոյլատ մեծաւոր աշխատանքի ներին տրամադրութիւնները: Մեր ընկերային միութիւններու, եկեղեցական հայրերու եւ կրթական մշակներու ուսերուն վրայ կը ծանրանան պարտականութիւններ՛ առաջնորդելու մեր ներկայ սերունդը՝ դէպի ընթերցասիրութեան եւ ուսումնասիրութեան բազմօգուտ ուղիներ

Ուրեմն սիրելի՛ եղիա՛, հալէ՛ անհնկիւղ եւ անսայթաք ու ուղիղ համբան: Ու եթէ ներկայ Հայութիւնը չկարողանայ գնա հատել եւ հաջալերել ըզքեզ՝ իր ճիւթական եւ բարոյական օժանդակութիւններով, անհուն ապագայ պատմութիւնը պիտի արժեցնէ ու աշխատանքը:

Ողջունիւ սիրոյ եւ օրհնութեան

Աղօթարար

28-8 938 Պոլսոս ՄԵՍՐՈՊ ՔՀՆՅ. ՕՐՋԱՆԵԱՆ

ՈՍԿԻ ԽՕՓԵՐ

Բանաստեղծները հազար անգամ աւելի նուազակ ունին՝ քան փիլիսոփաները. Անոնք գեղեցիկը փնտռելով՝ կը հանդիպին իրականութեա՛ն զուտ փիլիսոփան պիտի չկրնար գտնել ճշմարիտը փնտռած ատեն.

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱՊԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՑՔ

Մ Ա Մ Ն Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ
ՓԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ
ԾՕԴՈՒԱԾՆԵՐ
ՊԱՏՄՈՒՈՒԾՔՆԵՐ
ՌՈՒՆԵՐ

Ա Մ Ա Ն Ո Ր — 1 9 3 9

Ամանոր է, տօնենք գալուստ նոր յոյսին
Ցոյս կենսատու աւիշ կենաց և բոյսին
Աւիշ – աղբիւր վերացումի և լոյսին,
Աղբիւր ոյժի, բառնալու բեռ մոր ուսին:

Լուսաղբիւրէդ, կայծ, սրտերուն մեր, անչէջ՝
Դիր, Տէր, սիրոյ, խաղաղութեան կանթեղին մէջ
Որ, մարդ տեսնէ մարդ ընկերը, և անկեղծ,
Սիրով մամէն Հայը ներէ, Հայու մեղ։

Բարին ըլլայ յիշողութեան մեր խթան.
Խթանել մեզ, ապրումներու չարխափան,
Ապրումնակերտ չղթայ մամուր հայկական,
Հայ սիրտերու, սէր մեռտղէն միութեան։

Ցարաձկոծ ովկիանին առընթեր,
Լերկ ծովափի սուր ժայռերուն զարնուեր,
Երբ կը փչրին նաւակ բախտից տարուբեր,
Հայու տապան սէգ Սիփանայ մնայ վեր։

Հայու տապան-պապենական մեր օրրան
Հայ քաջերու, Հայ արիւնի ծովարան,
Հին զոհերը նոր չանքերու միանան,
Պահել զայն գոյ, մեր, չէն, բեղուն, անսասան։

Հայիկա. ՏՕՒԹ. ԾՈՎՀԱՆՆԻՍ Մ, ԹՕՐՆԱՆ

Պատասխանը կիները չարունակ կը նեղուին երկու անհայտ զգացումներէ. հաճելի ըլլալու տենչ և անպատուութեան վախ։

Ցնորքները երկինքէն կու գան, իսկ սխալումները՝ մենէ։

Ոչ՛ չ աւելի հզօր իր մղէ կին մը լաւ վարուելու իր տարփանին դէմ, քան հակառակորդ մը իր մրցակցութիւնը։

Ս Ն Ո Ւ Ն Դ

Հրեշտակներ երկինքէն,
Կ'երգեն այսօր երգ մը նոր,
Ու աշխարհիս խորերէն
Մարդիկ ծօնեն Ամանոր։

Մնաւ Արքան Բարութեան,
Ու լոյս պատեց չորսիդին,
Տիրեց ոգին սրբութեան
Աստուած տեսաւ հրճուագին։

Երկք մոգեր ծնրադիր,
Կ'երկրպագեն Արքային,
Որ գահ չ'ունի՝ ոչ ալ իր՝
Հանդերձներն են մեծագին։

Բայց մեծ արքան Հերովդէս,
Նանիր փառքով դինովցած,
Վատ ցանկութեամբ սրտակէզ
Փորձեց կոչել առ Աստուած՝...

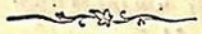
«— Ե՛ս եմ արքան հրէից.
« Ինչո՞ւ ծնար ժեզ այսօր,
« Իսրայելի սրտակից
« Նոր վեհապետ ժ'ահաւոր»,

Բայց Աստուծոյ հրամանով,
Այս մեծ Արքան նորածին,
Հաչ բարձրացաւ կարօտով
Ու տէր եղաւ Աչխարհին..

Նիկոսիա - Կիպրոս

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ

ԳԱՂԹԱՀԱՑՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐՁԱՒՈՐ ՆՊԱՏԱԿԱԿԷՑԸ

Մեր ազգային մեծագոյն բաղձանքները եւս թողլով՝ կը վերաբերինք նկատողութեան առնել այն մերձաւոր նպատակակէտը, որուն պէտք է ուղղուի գաղթահայութեան ամբողջ ուշադրութիւնը եւ որուն պէտք է միասնաբար նուիրուին մեր միտքն ու սիրտը, ժամանակն ու զոհողութիւնները։ Այդ նպատակակէտը կրնանք բանաձեւել այսպէս.

Բոլոր հայ գաղութներու մէջ պահել և ամեցնել հայկական արժէքները, որովհետեւ իւրաքանչիւր գաղութ անբաժան և թանկագին մէկ մասն է Հայ Ազգութեան։

Հայկական արժէք ըսելով կը հասկնանք թիւ, դրամ, կալուած. եկեղեցի, վանք, կրօնաւոր, դպրոց, ընթերցող, լեզու. մամուլ, մտաւորական, արուեստագէտ, գինուոր, ընկերութիւն և կուսակցութիւն։ Սակայն իւրաքանչիւրը կ՝ուզենք առանձին ուշադրութեան առնել և քննել, և չեչտել անոնց կարեւորութիւնը։

1–.Թիւ .– Մեր ազգային ճակատագրին այնքան դժուժ եւ դժնդակ լինելուն գլխաւոր պատճառներէն մէկն է մեր թիւին նուազութիւնը։ Անուրանալի է որ մենք այսքան դժբախտ և կ՝ո, տասած ազգ մը չէինք ըլլար եթէ մեր թիւը 3-4 միլիոնի մէջ խաղալու տեղ, բարձրացած ըլլար 20 25 միլիոնի։ Մեր պատմութեան ոչ մէկ չրջանին այդ բախտաւոր թիւը չէնք չահած։ Առաստկէ մը աւելի արժէք չունի հաւաստումը զոր կը սիրեն կրկնել. ոմանք. թէ Մեծն Տիգրանի օրով հայերը երեսուն միլիոն էին։ Ո՛չ, Մեծն Տիգրանի ժամանակ հայերը հինգ միլիոն իսկ չկային, ա՛յդպէս կը ցուցնեն բոլոր պատգամներր որոնք ծանօթ են մեզի, Թերեւս ճշմարտութեան քիչ մը մօտիցուցած կ՝ըլլանք 30 միլիոնը եթէ բանք որ, ոչ թէ լոկ հայոց այլ Տիգրանի հպատակ բոլոր ժողովուրդներու

—Մարք, Կորդուացիք, Վրացիք, Ալանք, Կապադովկիացիք, Սելևկիացիք, Ասորիք, Հյլն—թիւը կը ներկայացնէ ան։

Մեծ ժողովուրդներու անկումը դժուար է և ուշ տեղի կ'ունենայ, իսկ վերականգնումը աւելի դիւրին է և կանուխ կ'իրագործուի։ Աւելցնել հայութեան թիւը կը նշանակէ ամրացնել մեր գոյութեան հիմը։

2.— ԴՐԱՄ.— Դրամը կամ նիւթական հարստութիւնը, հայ անհատի՛ն պատկանի ան կամ համայնքին, էական արժէք մըն է։ Առանց անտեսական անկախութեան չկայ ոչ քաղաքական անկախութիւն, ոչ քաղաքական անկախութիւն։ Ասոր անհերքելի ապացոյցներն են աղքատ ու յետամնաց պետութիւնները, որոնք չարունակ հարուստ պետութիւններու ափը կը նային, և միևնոյն ժամանակ անոնցմէ կը ստանան իրենց հրահանգները և ուղղութիւնը։ Հարուստ հայութիւն մը միայն կրնայ յոյս ունենալ իր ազգային քաղաքներուն իրականացումը տեսնելու։ Մեր դրամը գործածել լաւագոյն կերպով, պահել զայն ապահով՝ կենսական նպատակներու և ինքնապաշտպանութեան գործածելու համար, այս պէտք է ըլլայ մեր մտածումը։ Ջմսլել մեր դահեկանները աւելորդ բաներու, մանաւանդ անուղղակի վնասող թոյներու, ինչպէս չատեր կ'ընեն ազիտաբար։ Իրաւունք ունէր Մեծն Նաբոլէոն երբ ուզէ պատերազմ չսկսելու համար կը չեչտէր թէ երեք բան պէտք է. ԴՐԱՄ, ԴՐԱՄ, ԴՐԱՄ, Կարելի՞ է չողբալ մխիթարութիւնը այն հայորդիին որ սոնքալով կը դրէ թէ, «ինքնապաշտպանութեան առաղձը ինքնին պատրաստ էր և միայն մարդն ու դրամը կը պակսէր»։

Դրամ, ստացած ոյժ է ան, յարմար ամբարելու և փոխադրելու. այդ ոյժը անհրաժեշտ է՝ յաջողութեամբ ղեկավարելու համար մեր ազգային փրկութեան նաւը։

3.— ԿԱՀՈՒԱԾ.— Նիւթական հարստութեան այս ձեւը, կալուածը, կ'ուզենք առանձին ուշադրութեան առնել, բացատրելու համար անոր մասնաւոր արժէքն ու կարեւորութիւնը։ Կալուածը, մանաւանդ իբրև համայնքի սեփականութիւն, մեծագոյն ոյժ մըն է, որուն ստացման համար պէտք է թափել ամէն ճիգ։ Այն հայ գաղութը, որ ունի իր սեփական հասու-

թաբեր կալուածները, չատ աւելի երկար և արդիւնաւոր կեանք մը կ'ունենայ քան այն որ զուրկ է անոնցմէ։ Օժտել իւրաքանչիւր դաղութ հասութաբեր կալուածներով՝ առաջին կարգի աղգային պարտականութիւն մըն է, զոր կը յանձնենք մեր դրամատէր և ագգասէր հայրենակիցներուն ուշադրութեան։

Մեր նախորդ սերունդները, Ս. Լուսաւորչի օրերէն սկսեալ՝ չարունակ ունեցան այդ բարի սովորութիւնը։ Մեր ազգային դոյութեան պայքարին և յառաջդիմութեան մէջ չատ գլնահատելի դեր մը կատարեցին համայնքին պատկանող այդ կալուածները։ Նոյն վերաբերումը և նուիրաբերումը հարկ է որ չարունակուի այսօր և վաղը, որովհետև այդպէս կը պահանջէ Ազգին չահը։

4.—ԵԿԵՂԵՑԻ. Շատ քիչ նիւթեր այնքան առատ մեծան սպառած են մեր մէջ որքան Հայ Եկեղեցին, իր արժէքը, և իր կատարած հոգեկան դերը մեր պատմութեան մէջ։ Այս մասին որչափ ալ գրուի՝ աւելորդ չէ արդարև։ Նոր սերունդը, որ մեր նաւէն կուգայ, պարտի ճանչնալ և սիրել այս հաստատութիւնը որ իր աստուածային և մարդկային կրկնակ հանգամանքով մեր հանդերձեալ վերկութիւնը և ներկայ երջանկութիւնը ապահովելու կոչումն ունի։

Ինչ դժբեղիկ ներչնչումով մը մեր մեծագոյն բանաստեղծներէն մին կ'երգէ. «Եկեղեցին Հայկական ծննդավայրն է հոգւոյս...», և սիրուն նմանութիւններով կը պատկերացնէ զայն. «Մրմունջ նաւ մրն է այն», որ աչխարհի ամեհի ծովերուն վրայ ապահով կը դառնայ մրրկահոգ հայութեան բեկորները։ «Եկեղեցին Հայկական բարձր բերդն է հաւատքին». բերդ մրն է այն անառիկ, որուն մէջ ապաստանած հայ հոգին իր անկախութեան դրոչը չձգեց երբեք իր ձեռքէն, հակառակ տասնեակներ դարերու ոխաչունչ մրրիկներուն։ Հայ Եկեղեցւոյ որբ. սբսկիհին մէջ կ'իջնէ ինքն Աստուած, և այդ սկիհէն կը բաժնուի Անբաժանելին, միացնելով բաժանեալները։ Եկեղեցին Հայկական «տօթակէզ ցերեկին՝ անտառ մըն է ստուերոտ», զով չուքը քեղ կը չոյէ հոն, և բնական բուսականութեան մը պերճ ճոխութիւնը, իր այլազան ու խիղախ դեղեցկութիւններով, կը պարուրէ հոգիդ։ Այդ կուսական անտառին մէջ կը գտնես

սրտիդ ուզածը՝ հնթանոս գեղեցկութիւններու արևաչող զանակներէն մինչև գերաղանց հաւատքի և սիրոյ միստիքական ալացումները։ «Եկեղեցին Հայկական՝ մէն մի քարին տակ գետնի, դէպի երկինք բարձրացող գաղտնի ճամբայ մը ունի...»։ Ա քանչելի տողեր բիւրեղներ, հաւատքի և աստուածաբանութեան։ Այո՝, Հայ Եկեղեցւոյ ամէն մէկ դերեզմանաքարը կափարիչն է այն անտեսանելի ճամբուն որ կը տանի Արքայութեան։

Եկեղեցին Հայկական անբռնաբարելի Հայրենիքն է հայ հոգիին, հայուն իսկութեան։ Ո՞ր հայը մայրենի տաճարի մը սեմէն ներս կոխած պահուն չէ զգացած սրտի ընդարձակում մը, յիշելով որ այդ կամարներուն հովանիին տակ միայն կրցած է Հայ Հոգին իր տեսիլներն երգել դարէ դար, մինչ անկէ դուրս՝ չղթայ, կրակ, սուր արիւն։

Այդ Թանկագին Տունը Աստուծոյ. տունը հոգիին, տունը հայութեան, կանգուն և պայծառ պէտք է լինի ամէն մէկ հայ գաղութի մէջ։ Ուր որ հայ տաճար մը կը կանգնուի՝ հոն նոր տուած կ'ըլլայ ամուր խարիսխ մը, որ կ'երաշխաւորէ գոյութիւնը հայութեան։

5.—ՎԱՆՔ.— Մեր պատմութեան մէջ, ե. դարէն սկսին, վանքերը կը գրաւեն չատ կարեւոր տեղ մը. Հաւատքի և ընչակոյթի այդ ամրոցներուն մէջ է որ պահպանուեցան և զարգացան այնքան հայ արժէքներ։ Բովանդակ միջին դարերու ընթացքին վանքերն էին կեդրոն մտաւորական կեանքի և ուսումնասիրութեան։ Այնքան ծանօթ և անվիճելի իրողութիւն մըն է այս որ աւելորդ կը նկատեմ օրինակներով հաստատել։

Վերածնունդէն սկսին ուսման և գիտութեան դաշտին ընդլայնուելուն և աշխարհական տարրին հետզհետէ մրտաւորական կեանքի փարելուն, ինչպէս նաև համալսարաններու բազմանալուն հետեւանքով, ոմանք թերևս ժտածեն որ վանքերը այլևս հարկաւոր չեն։

Այս գաղափարին սխալ բլլալը ապացուցանելու համար կը բաւէ յիշել այն մեծամեծ ծառայութիւնները, զոր հայ վանքերը կատարեցին վերջին երկու հարիւր տարուան ընթացքին մեր ազգային, եկեղեցական և մշակութային կեանքին մէջ։ Ս. Ղազարեան, Ս - Յակոբ, Արմաշ, Վենետիկ և Վիեննա, այն-

քան արդիւնաւոր վանականներով փայլեցան, և մեծամեծ գործերով ճոխացուցին մեր մատենագրութեան ամէն ճիւղերը։ Այսօր ալ այդ վանքերէն երեքը հայ մտքի վառարաններ են, որոնցմէ լոյս և ջերմութիւն կը տարածուի մեր կեանքին չատ մը ածուներուն վրայ։ Վանական նման կազմակերպութեանց բազմապատկուիլը անգնահատելի թարիք մը պիտի ըլլար մեր կեանքի պայքարին և մեր գոյութեան արժեւորման մէջ։ Հոն, վանական խաղաղասէր խուցերուն խորը, ուսումնասէր մարդիկ պիտի կրնային հետազօտել մեր հին արժէքները և երևան հանել, կամ ստեղծել նոր արժէքներ, չատ աւելի նպաստաւոր պայմաններու տակ, քան այն պայմանները, որոնց մէջ կը տպի ու կը ճգնի աչխարհիկ հայ բանասէրն ու գրողը ընդհանրապէս։

6.— ԿՐՕՆԱԻՈՐ.— Հայ եկեղեցւոյ ամէն մէկ կրօնաւոր, մինչև ամէնէն անուս քահանան, արժէք մըն է անտարակոյս։ Անձ մը, որ մանաւանդ կոչումի մը նուիրուած է և տասով իսկ պատուելով ժողովրդական ամբոխէն՝ գրուած է անկէ տարբեր և բարձր մակարդակի մը վրայ, ի պաշտօնէ կը ներկայացնէ որոշ արժէք, վերջապէս հովիւ մըն է այն որ գէթ քանի մը տասնեակ ընտանիքի հոգը կը վերցնէ իր վրայ։ Եթէ ամէնէն տկար հովիւ մը կրնայ օգտակար ծառայութիւն մը մատուցանել հաստատուն քի մը, որքան մեծ պիտի ըլլայ գործակցութեան և կարող հովիւի մը ծառայութիւնը և որքան բարձր անոր արժէքը։ Անհնարին կարելի եղածին չափ բազմաթիւ և բանիբուն հովիւներ և լրագրասէրներ, պիտի նշանակէր ապահովել մայրենի եկեղեցւոյ սեփական հօտին գոյութիւնը աւէն կարգի չարչարանքներու դէմ։

Ո՛վ կրցած է տեսնել յուզումի կարդալ այն տողերը որոնք տեսնել տեսնել կ՛երևին մեր մամուլին մէջ, նկարագրելով թէ այսինչ տեղը քահանայ մը կամ վարդապետ մը այցելած է, ուր տարիներէ ի վեր հայ հոգևոր հովիւի սրտայոյզ սրինգը չէր հնչած, և ազգին այդ կէս մոռցուած բեկորները իրենց եկեղեցւոյն սիրովը տոգորուած՝ մեծագոյն երջանկութիւն մը վայելած են ի լուր հոգեբուխ հայ մեղկդիլին և խրախուսիչ քարոզի մը չնչտերուն։ Ինչո՞ւ չունենանք չրջուն հովիւներու խմբակներ ոլոնք Աստուածային պատգամին ու աստ-

տիսը տանին մայրենի եկեղեցւոյ վտարանդի զաւակներուն։

Նուիրեալ կրօնաւորներու այնքան պէտք ունինք, որչափ սակաւ են անոնք, այնքան աւելի պարտինք դնահատել անոնց արժէքը, չմնայելով ոևէ ջանք և զոհողութիւն որ չատնան այդպիսիներ։ Երանելի է այն հայրը կամ մայրը, որ իր զաւակը կը նուիրէ եկեղեցիին, և այն պատանին, որ կը նըւիրուի սիրով Աստուծոյ և եկեղեցւոյ ծառայութեան, իր անհատական արժէքը հարիւրապատկած կ'ըլլայ Ազգին համար։

7.—ԴՊՐՈՑ.— Հայ դպրոցը, իր բոլոր թերութիւններով և ոտնմանափակումներով, կը մնայ իրական արժէք մը մեր ազգին համար։ առանց հայկական վարժարանի տոհմիկ դաստիարակութեան, մեր նոր սերունդը կ'ըլլայ կէս հայ միայն, և մէկ երկու սերունդ յետոյ արդէն հայութիւնը կը մնայ լոկ յիշատակ։ Զուլումի վերահաս վտանգին դէմ մեզ ապահովագրող հաստատութիւն մ'է հայ դպրոցը։ Այսքան զոհողութեանց գնով պահպանուած մեր ազգային ինքնութիւնը պէտք չէ թողունք որ դիւրութեամբ խլուի մեր ձեռքէն։ Նոր զոհողութիւններու առջև պէտք չէ կանգ առնել, մեր աչքերուն առջև ունենալով յոյսի մշտավառ ջահը, որուն լոյսով կը տեսնենք ազատ և երջանիկ ապագայի մը հեռանկարը։

8.—ԸՆԹԵՐՑՈՂ.— Արժէք մը, որուն դոյութեան հաղիւ թէ կ'անդրադառնանք։ Ամէն հայ մարդ, որ հայերէն կը կարդայ, վճարելով իր մտքի սնունդին համար, կը ներկայացնէ արժէք մը։ Սակայն, այս տեսակէտով ողբալի է մեր վիճակը. այնքան սակաւաթիւ են վճարող հայ ընթերցողները։ Այս պատճառաւ է որ թերթ մը, եթէ տարի մը անխափան հրատարակուի, կը մխիթարուի որ բաւական երկար ապրած է, իսկ եթէ բախտը ունենայ իր տասնամեակը տեսնելու՝ ուրախութեան հանդէսներ և յոբելեաններ կը սարքէ։ Ծիրաւի մեծ ճակատամարտ մը չտեսնելու համար բաւական կրնայ ըլլալ այնչափ կորով և ճարտարութիւն, որչափ անհրաժեշտ է քանի մը հարիւր հայ ընթերցող գրաւելու և թերթ մը ապրեցնելու։ Ե՞րբ արդեօք պիտի հասնինք քաղաքակրթութեան այն աստիճանին որ ըմբռնենք թէ մտային սնունդը բան մըն է, որուն համար հարկ է մեր տարեկան եւմտացոյցին մէջ նչանակել դումար մը, և պատուաբե՛ր դումար մը։ Հայ ընթերցող-

ներու բանակէն կախում ունի հայ գրականութեան ծաւալումը։ Ինչ թանկագին հին և նոր ձեռագիրներ կը սպասեն լոյս տեսնելու, և սակայն վարագոյրին այս կողմը չկայ հարկաւոր բազմութիւն մը ընթերցողներու՝ դուրս քաշելու համար այդ նչխարները իրենց խորչերէն։ Աւելցնել հայ ընթերցողներու թիւը՝ կը նշանակէ զօրացնել մեր գրականութիւնը, մեր ազգային գիտակցութիւնը, մեր գոյութեան հիմերը։

6.—ԼԵԶՈՒ.—Մեր լեզուին հանդէպ յարգանքը մեր ազգային գիտակցութեան չափանիշն է։ Ունենալ այնքան գեղեցիկ և ճկուն լեզու մը և անոր յարգը չգիտնալ՝ մեղադրելի ու ողբալի երեւոյթ մըն է, որուն ականատես կ'ըլլանք դժբախտաբար։ Ինչպէս արդարացոյց չի վերցներ որ ընդհանրապէս հայութիւնն հայ մը աւելի կ'արժէ, ազգային տեսակէտով, քան ոչ հայախօս հայ մը։ Ըսել չեմ ուզեր թէ հայերէն չգիտցող հայը անպայման նուազ կ'արժէ քան հայերէն գիտցող ոեւէ հայ. ո՛չ։ այլ ըսել կ'ուզեմ թէ հայ մը, որ հայերէն չգիտէր, չատ աւելի պիտի արժէր եթէ հայերէն ալ գիտնար։ Անհատին վրայ արժէքի այս յաւելումը, ահաւասիկ, կը պարտինք լեզուին։ Որչափ բազմանայ հայերէն խօսողներուն թիւը, հայ ըլլան անունք կամ օտար, այնքան կը մեծնայ մեր լեզուին արժէքը։ Տարօրինակ հայ լեզուն թէ մեր՝ և թէ օտարներու մէջ, պէտք է ըլլայ ազգային պարտականութիւն մը և փառասիրութիւն մը միանգամայն։

10—ՄԱՄՈՒԼ.— Հայ մամուլը, իր ամէնօրեայ, պարբերական և պատահական հրատարակութիւններով, արժէք մըն է, որուն պահպանումը և բարգաւաճումը կախում ունի նախնեաց արժէքներու մշակումէն, այսինքն հայ դպրոցներու բարձրացումէն, հայ ընթերցողներու բազմացումէն և հայ լեզուի ընդհանրացումէն։ Երբ բազմապատկուի հայերէն կարդացող գիտցողներու թիւը, և նոյն համեմատութեամբ աւելնայ հայ ընթերցողներու քանակը, այն ատեն հայ մամուլը վեր կը կանգնի իր ընկճուած դրութենէն և կը ճորտնէ հրճուագին։ Տակաւին հայերէն գիրքեր այլեւս բեռ մը չեն դառնար հրատարակիչներուն վրայ, որոնք իրենց բոլոր հոգերուն մէջ, պարտաւորուած կը զգան իրենք զիրենք ատեն ատեն տեղափոխելու իրենց դրքերու մթերքը անիրաւ մուկերու, իսպառ

հարակում մէն գերծ պահելու համար։ Հայ լեզուով գիրք ի բա-
տարակել՝ հայ ընթերցողներուն ողորմութիւն բաչխելուն նման
մըն է այժմ, որովհետև գրեթէ անհնար է տպագրեալ գիրքը
վաճառել այնպէս՝ ինչպէս ունէ առևտրական կը վաճառէ իր
խանութին այլազան ապրանքները։ Մեր մէջ մամուլը, ի-
նանակ չահ բերելու, վնաս պատճառող հաստատութիւն մըն
է յաճախ։ Այս իրողութիւնը հետևանքն է հայ ընթերցողներու
ողբալի պակասութեան և ձրի կարդալու դատապարտելի սո-
վորութեան։ Պէտք է որ մեզի համար ազգ. արժանապատ-
ուութեան հարց մը ըլլայ, որ հայ լեզուով արժէքաւոր ունէ գըր-
քի հեղինակը տպագրութեան ծախքին կրկինը ձեռք բերէ
դրքին վաճառումով. ապա թէ ոչ մեր մամուլը կը մնայ այս
ողբալի կացութեան մէջ, և մեր հեղինակները կը չարունակեն
իրենց բոլոր նեղութեանց և տառապանքներուն վրայ կրկ-
նակ իրենց երկերուն խաւարի և ցեցերու բաժին դարձած ըլ-
լալը տեսնելու վիշտը։ Պէտք է ունենանք գործօն հայ մամուլ
մը, որ ձգտի դառնալու ազգու հականեխական մը ընդդէմ ա-
պազգայնութեան և անքարոյականութեան տարափոխիկ ու
վտանգաւոր մանրէներուն։

11.— ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ.—Մտաւորականութիւնը ազգի մը
ծոցէն ծնող բարձրագոյն արժէքներէն մին է։ Ատեն մը կար
որ ամէն մարդ «ինտելիգենցիա» բառը կը յեղյեղէր։ Մեր մը-
տաւորականութիւնը. իր բազմաթառն կազմով, արդիւնք այլա-
զան կրթութեանց և միջավայրերու. չունեցաւ այն տոհմային
հզօր չեչտը, որ անհրաժեշտ էր մեր ազգային յուղութիւնը
գծելու համար։ Այսուհանդերձ մտաւորական անձ մը միշտ ա-
ւելի կ'արժէ քան անուս կամ թերուս մէկը։ Մտաւորական մը,
բժիշկ կամ գիտուն, իմաստասէր կամ բանասէր, վարժապետ
կամ վարժուհի, կոչումն ունի իր ցեղին մտաւորական կեան-
քին կառքը վարելու դէպի նոր հորիզոններ։ Տոհմային չունչով
և իւէալներով տոգորուած հայ մտաւորականը օրհնութիւն
մըն է իր գտնուած շրջանակին։ Անիկա փարոս մըն է որ լոյս
կուտայ նաւաբեկութեան մատնուածներուն, վտառան մըն է,
որ ընդարմացած զգացումները կը տաքցնէ՝ հանդէպ Ազգին և
Հայրենիքին։ կենդանի, ներչնչում մըն է ան, որ անգնալին

դասերն ու ապագայի տեսիլները կը պատգամէ ժողովուրդին։ Իրական մտաւորականի մը բարձր արժէքը գնահատուած է ամէն տեղ։ Ունենալ այդպիսի մտաւորականներու հոյլեր և անոնց տալ այն դիւրութիւնները որոնց չնորհիւ պիտի կրնան իրենց տաղանդը լիովին արդիւնաւորել, գերազանցօրէն ազգ. պարտականութիւն մըն է։

12.—ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԻՏ—. Դժբախտ դասակարգ մը հայութեան մէջ ընդհանրապէս, մինչդեռ պէտք էր ըլլար ամէնէն բախտաւորն ու երջանիկը։ Արուեստագէտ, այն՝ որուն մէջ կայծ մը կայ աստուածային սրբազան հուրէն, էակ մը արժանի սիրոյ և հիացումի, նուիրումի և յարգանքի։ Ընդարձակ է արուեստի մարզը, հոն կը տեսնենք գրագէտն ու բանաստեղծը, երգիչն ու դերասանը, երգահանն ու նուագածուն, նկարիչն ու քանդակագործն ու ճարտարապետը։ Հազուագիւտ այս արժէքները երբ կը փայլին մեր ազգ. երկնակամարին վրայ, պէտք է որ հայ ժողովուրդը վայելէ զանոնք լիուլի, բայց ոչ ձրի։ Արուեստի հանդէպ անտարբերութիւնն և կծծութիւնն յատկանիշները չեն յառաջադէմ եւ բարձր ազգերու։ Մենք, որ կը պարծենանք թէ արուեստի մարզին մէջ փայլուն տաղանդներ ունինք, կրնա՞նք պարծենալ նաև որ այդ տաղանդները գնահատած ենք արժանապէս։ Քանի՛ քանի արուեստագէտներ քաղցէն չեն բզքտուած, հասարակութեան անկարեկիր նայուածքին ներքև։ Արուեստագէտներու ներկայացուցած սակաւագիւտ և բարձր արժէքները լիովին գնահատել և արդիւնաւորել, կրկնենք դարձեալ որ, ազգային վեհ պարտականութիւն մըն է։

Այս բոլորը կաղմակերպուած Հայրենիքի մը մէջ ապրող ժողովուրդները կ'ընեն իրենց կառավարութեան միջոցաւ. Մենք, գաղութներու հայերս որ զուրկ ենք այդ առաւելութենէն, մեր կարելի բոլո՛ր միջոցներով պէտք է որ ջանանք լրացնել այդ թերին, և ապրեցնենք մեր արժէքները, չընկերկրկոտ հնարաւոր ոևէ զոհողութեան առջև։

13 ՉԻՆՊԻՈՐ.—Որչափ ալ ուժգին բաղձանք կանուխ ամփոփուի մեր պատմական Հայրենիքին մէջ պարտաւոր ենք սպասել նպաստաւոր հողմերու, մեր առագաստները բանալու համար, մինչ այդ դեգերելով նաւահանգիստէ նաւահանգիստ

և կայարանէ կայարան։ Մինչև այդ երանելի օրո ան գալը, սակայն, հարկ է որ չմոռնանք անգործ ու թոյլ, ճիշդ այդ երջանիկ ծրուան պատրաստուելու համար իսկ պէտք է պրկենք մեր մկանները և չդիզենք մեր չիլերը։ Հայրենիքը պէտք ունի ուժեղ և կորովի զաւակներու, իր սահմաններն անձեռնմխելի դարձնելու համար։

Պրտատահմանը տեղ տեղ կ'ընծայէ մեզի հնարքնկալ դրօշի տակ ծառայելու առաւելութիւնը։ Պէտք է օգտուիլ պատեհութենէն մարզելու մեր մարտական ընդունակութիւնները և դաստնալու զինուոր ու ռազմիկ։ Ճշմարիտ զինուոր մը, կիրթ ու չարքաշ սրժէք մըն է մեզի համար։ Երբ գաղութներու մէջ հայ երիտասարդներ բնիկներու բանակին հետ կրթուին, և ընտելանան արդիական պատերազմի արուեստին, կը կազմեն դրամագլուխ մը որ մեծ նշանակութիւն կ'ունենայ մեր ազգ. իտէալներուն իւրացման մէջ։

Ամէն իրաւունք ոյժով և պայքարով ձեռք կը բերուի. աւելցնել մեր զինուորական զօրութիւնը և պատերազմական կարողութիւնը, կը նշանակէ քայլ մը առնել դէպի յառաջ. դէպի մեր իրաւունքներուն յաղթանակը։ Պէտք է սերել զինուորական ասպարիզը իր վտանգներուն և ժառքերուն հետ։ Պէտք չէ անտեսել բիրտ ոյժը այս անիրաւ աշխարհին մէջ, իսպառ չկոխոտուելու համար։

Ունենալ արժէքներ, առանց զանոնք պաշտպանելու ընդունակ ոյժերու՝ վտանգ մըն է թէ այդ արժէքներո՛ւն և թէ զանոնք ստեղծողներուն համար. այդ դասը տուաւ մեզի մեր օրերու պատմութիւնը։ Ինչ որ կրնաս պաշտպանել այն միայն կը պատկանի քեզի, մնացեալը որս կը դառնայ քեզմէ զօրաւորին։ Հայ արժէքներու պաշտպանութիւնը հայ զինուորին պարտքն է։ Արժէքներ երաշխաւորող այդ արժէքն է որ պէտք է առատանայ մեր մէջ։

14. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ. «Միութիւնը զօրութիւն է» առածին վկայութիւնը ճշմարիտ է միշտ։ Ամէն միութիւն, ամէն ընկերութիւն իր կազմակերպուած ձևին մէջ, անհատներու ցրուած ոյժերու և գիմադրական կարողութիւնը կ'աճեցնէ։ Որևէ ընկերութիւն, ինչ նպատակի ալ նուիրուած ըլլայ, բարեգործական, ուսումնական, հրատարակչական, գի-

տական, գեղարուեստական, հայրենակցական, արհեստակցական, գործակցական, մարզական առևտրական, այլն, մեծ արժէք կը ներկայացնէ մեր գաղթականի կեանքին մէջ։ Իւրաքանչիւր ընկերութիւն կուտ գանգուած մըն է, որուն մէջ պարունակուած անհատները, չահերու, գաղափարներու և ձգտումներու նոյնութեամբ, գիրար կը պաշտպանեն փոխադարձաբար։ Ընկերութիւններու բազմութիւնը բարիք մըն է։ Անշուշտ այնքան մեծ է բարիքը, որքան մեծ է ընկերութիւնը։ Հայկական ընկերութիւններ կազմել, բարձր նպատակներու ձգտումով և գործնական ծրագրով, հայ գաղութներու տևականութիւնը ապահովելու և գոյութիւնը արժեցնելու լաւագոյն միջոցներէն է։

15.—ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ, կուսակցութիւնները կը կազմեն քաղաքական ընկերակցութիւններ, զանազանը նկերային վարդապետութիւններու վրայ խարխուած։ Հարկ տեսանք այս մէկը մանրամասն ըսել և աւելցնել ներկայացնել, որովհետև մեր մէջ դժբախտաբար կուսակցութիւն բառը այլանդակ գաղափար մը ներկայացնող իմաստ մը ստացած է։

Շատեր այնքան յառաջ գացած են որ կուսակցականէ մը կը խորշին փոխանցիկ հիւանդութենէ վարակուած անտեսորէն մը խորշելու պէս։ Ուրիշներ ազգ. գիտակցութեան ողբալի պակաս մը կը յայտնաբերեն, երբ իրե՛նց կուսակցութեան չպատկանող հայ մը հաւասար կը գնեն հայը ամէնէն աւելի ատող ցեղի մը անդամներէն։

Կուսակցութիւնը, հարազատ դիմագծով, ոչինչ ընդհանրութիւնը այն մարդոց որոնք ընկերային այսինչ վարդապետութիւնը կը դաւանին իրրև լաւագոյնը, և պետական այսինչ վարչաձևը իրրև ամէնէն ցանկալին։ Այսպիսի կազմակերպութենանց գոյութիւնը չատ բնական է ոևէ ազգի մէջ։

Ոակէ զատ պէտք է գիտնալ նաև որ քաղաքական կուսակցութիւններու գործունէութեան դաշտն է պետական մարզը. այսինքն անոնք կոչուած են վարելու պետութեան մը մեքենան։ Որքան ատեն որ մենք գաղութներու մէջ կը թափառինք, կամ մաս չենք կազմեր հիւրընկալ երկրին քաղաքական կազմակերպութեանց, մեր քաղ. կուսակցութիւնները իրենց կոչումին համապատասխան գործերէ զուրկ պիտի մնան,

և պիտի մղուին ուրիշ մարդերու մէջ ցուցադրելու զիրենք, ըսանդղելով ներքին ճակատներ և յառաջ բերելով վնասակարպայքարներ։ Մինչև մեր ժողովուրդին և իր քաղաքական կազմակերպութեանց իրենց սեփական միջավայրը փոխադրուիլը, կուսակցութիւնները լաւ պիտի ընէին իրենց ժամանակն ու միջոցները նուիրելով այնպիսի գործերու, որոնք ընդհանուր ազգին օգտակար պիտի ըլլային անվիճելիօրէն. ինչպէս, նոր սերունդի Տոհմային կրթութիւնը, և հայ մշակոյթի բարգաւաճումը. իսկ իրենց մեծագոյն ծառայութիւնը պիտի ըլլար չեչտել Ազգ. Մխութեան գաղափարը, և ներշնչել հայրենիքի սէրը՝ օտարութեան մէջ մաչող նժդեհներուն։

Այս թուացիկ նկատողութիւնները մեր գլխաւոր արժէքներուն մասին, և բնորոշումները գաղթահայութեան մեծաւոր նպատակակէտին չուրջ կը կարծենք թէ համաձայն կուգան ողջամիտ հայերու մտածումներուն և բաղձանքներուն։

Աւոնց կիրարկումը մը մեզ հայ մեր ձեռներէց անհատներուն և մանաւանդ կազմակերպութիւններուն։

Դեռևքի ներկայ բուռն պայքարին մէջ մեր դիրքը կրնանք պահել և նոյնիսկ յաղթանակներ չահիլ՝ յստակօրէն խորհրդածած ծրագիրներով և յարատևօրէն գործադրուած ճիգերով մեզի։

Ոչ մէկ հայ պէտք է անմասն մնայ ազգ. իտէալին իրականացման համար թափուած չանքերէն։ Ամէն հայ պարտի արժէք մը բարդել ազգ. հարստութեան վրայ։ Տուր Ազգիդ ինչ որ ունիս, և Ազգը պիտի տայ քեզի իր բոլոր ունեցածը։

Ն. ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊՈՂՔԱՐԵԱՆ

Ոսկի Խօսքեր

* Չի կայ աւելի պերճախօս քարոզ մը՝ քան օրինակը։

* Երջանկութիւնը չի կայանար շատ ունենալուն. այլ շատ սիրելուն եւ յուսալուն մէջ։

*Անձնական հպարտութիւն մի՝ ունենաք, եւ անոր պիտի չգանգատիք այլոց նախանձելէն։

ՅԵՂԻՍ ԱԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԻՆԸ

Դա՛րեր շարունակ արիւն, արտասուք,
Կեղեքում, աւեր յաւերժական սուգ,
Ա՛ն բաժինն եղաւ Հայ տան արթազան,
Սաղրաանգներով բռնութեան գազան.
Որ ոռնոցներով ահեղի, վայրագ,
Մեր երկիրներէն պտցուց արագ,
Ա՛յն դժոխանիւթ ամպրոպներ հուր,
Եւ մեր հողերէն՝ խե՛ղ, արշաւասուր,
Բշեց հեղեղներ այն սոսկավիթխար,
Որոնց հայերուն առջեւ ի՛նչ որ կար,
Ինկա՛ւ... ամէ՛ն դի դարձաւ անապատ,
Ո՛չ էակ մնաց, ո՛չ ալ կանգուն պատ

Կործանումին մէջ համայնատարած,
Գաւեն հասատուած կամ բարձունքը բառած,
Վանք, եկեղեցի, դպրոց, տուն ու հիւղ
Այգի, մզկաստան, ծաղիկ, ծառ ու նիւղ,
Ակ, առուակ, պերճաճիճ, էնուքիւն հազար,
Բոլորն ալ եղան հողին հաւասար,
Եւ հորիզոնէ հորիզոն մահուան,
Գերանդին ամէն անկիւն գալով ման,
Վէ՛ն, յուսամադիկ, աննման կեանքեր,
Հնձեց անդադար, մինչ կ'արձագանգէր,
Անոնց աղաղակն սար, ձոր ու անտառ,
Աղաղա՛կն յուզիչ ու արտասաար:
Վերիվայրումներ ցնցումներով խիտ,
Նո՛յնիսկ մեռելներն, ժիրխներն հանգիստ
Չի թողուցին, ու մէջն իրենց գրկին,
Թաղեցին զանոնք կրկին ու կրկին:
Լեռնածին, անուշ մեր ժայռուն գետեր
Գետ՛եր յորդավազ մնացին անհեր,
Նման որթերու, սահմռկած, անձայն,
Դողդոջ բայլերով հետացան, անցան:
Ամէն մէկ ուռուդ, դալկայոյզ ծոչուն,
Չնաշ առաւ գալթի հանգստ սրինգ իսկոյն,
Աւերակներու գիշերապահ բուն,
Հոգ բազմութիւնով եկաւ գնել բոյն:

* * * * * * * *

Կեանքի ու մահուան պայմարէն վերջ՝ մեզ

ԴԱՏԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Ամբողջ գիշերը տեղացող անձրեւը դադրած էր ու պայծառ. հաճելի օդ մը լեցուցած էր մթնոլորտը։

Ժամը ինը կ'անցնէր երբ, կեանքս ժէջ առաջին անգամն ըլլալով, ոտքերս դատարանի սեմէն ներս նետեցի։

Դատարանական կեանքէն պատմութիւններ չատ լսած էի, դատաւորներու և փաստաբաններու, վկաներու և այլոց մասին զանազանախառն ողբերգութիւններ միչտ կարդացած էի լրագիրներու մէջ, բայց պատահած չէր որ օր մը, յաճախ արդարութիւնը խաչող այդ օրինակ հաստատութիւններէն ներս մտած ըլլայի։

Տարօրինակ ու անբացատրելի ճնշում մը ղգացի առաջին առթիւ իսկ, երբ ընդարձակ սրահին մէջ կանգ առի։ Կարծես ազատութեանս կաչկանդուիլը ղգացի ու ինձ այնպէս թուեցաւ թէ՝ ճնշող, ստրկացնող անտեսանելի ոգի մը կը թեւածէր միջոցին մէջ։

Հետաքրքիրներու բազմութիւնը արդէն լեցուցած էր սրահը, բայց դեռ նորեր կուգային ու կը սեղմուէին անկիւնները։ Սրահին մէջ երթևեկը, խմբովին խօսակցութիւնը և հետզհետէ աճող ժխորը կը յիշեցնէր ինձ մեր գիւղին ժողովկ

Ողջերս բնկճուած ու նուաճուած՝ չենք։
Անո՛ր կը գոռաճիչ դարերու խորէն,
Թո՛ղ լսեն աշխարհ. մարդիկ ազօրէն.
Թո՛ղ մեկ բնէ, մեկ՛ն բնէ գէթ,
Մէ՛կ անգամ, եթէ կա՞յ ամենագէտ,
Արդարութիւն մը տիեզերական,
Տեսնող ու դիտող ներկաս, ապագաս։
Բռնակալներու յուծին երկաթէ.
Ուրկէ արիւննիս՝ ա՞ն դեռ կը կաթէ,
Ո՛չ մէկ ժամանակ համակերպած չենք.
Եւ կ'արհամարհենք անոնց մէն մի զեռ։
Անոնց դէմ բողո՛ք ունինք, մի՛ւս բողոք

թրքական դպրոցը։

Այդ անօրինելի ժխորը կը դադրի յանկարծ, կը տիրէ խոր լռութիւն։ Դատաւորը, երկար ու սեւ վերարկու մը հագած, ներս կը մտնէ ու կը յառաջանայ քեմը, իր կողքին ունենալով յաղթամարմին մէկը։ Շատերու սրտերը կը սկսին տրոփել... հոգիները կը խաւարին...։

Ինձ համար անհասկնալի մի քանի խօսքեր ու դատավարութիւնը սկսած է...։

Երկու երիտասարդներ, մէկը միջահասակ և նիհարակազմ, իսկ միւսը՝ գիրուկ ու կարճահասակ, կը մօտենան քեմին երբ իրենց անունը կ'արձագանգէ միջոցին մէջ։ Քանի մը վայրկեան վերջ անոնց կը միանայ «գալբականի» տարազով կին մը։

—Ասոնց ո՞ր մէկին հետ պիտի ամուսնանաք, կը հարցնէ դատաւորը կնոջ, ցոյց տալով երկու երիտասարդները։

—Ես ամուսնացած եմ արդէն։ Սա է իմ ամուսինը, կը պատասխանէ կինը ձեռքը դնելով նիհարակազմ երիտասարդին ուսին վրայ։

—Ո՛չ, ան իմ կինս չէ և չի կրնար ըլլալ, կ'առարկէ երիտասարդը թունդ հլած։

—Ան իմ կինս պէտք է ըլլայ, տէր դատաւոր, գրեթէ կը պոռայ կարճահասակ և գիրուկ երիտասարդը։ Ես իմ դըրաւէի ուժովը բերի տուած եմ Քուպայէն, և պէտք է որ իմ կինս ըլլայ....։

—Ի՛չ, ան չեմ սիրեր... Ահա՛ իմ ամուսինը. կը պնդէ կինը ու կը սեղմի նիհարակազմ երիտասարդին։

Կա՛ր վնասական, կա՛ր անողոք,
Մեր իւէա՛լն է մեզի ըանբարգել,
Որով ոխտած ենք յիւատակն յարգել,
Մեր նահատակներուն անհամար,
Կայծակն իր գոռով նետելով դարվար։
Չենք լմեր նահատն հատատով հատատս,
Մինչեւ որ. յուծնի մեր ձեռով մեր դատ.
Մինչեւ որ. ին՛ղ մ'ալ ըէննայ Հայաստան,
Ցարութիւն առնող ամէն մէկ Հայ տան,
Թրքուհմներով, երգերու հազար,
Թնդայ ու ցնծայ բէ՛ դատ եւ բէ սար։

Երիտասարդը հեռացնելու փորձ կ'ընէ զայն իր գոլէն, ու կը բողոքէ անոր ըրպարտութեան դէմ։

— Ես կրնամ հաստատել որ ան իմ կինս է... Հազար տօ-ւար ծախսած եմ.. կը պնդէ կարճահասակը վեր վեր ցատ-քելով։

Դատաւորը կը սրոնեղի տեսարանէն։

Վկաները նոր լուսաբանութիւններ կուտան։ Դատը կը պարզանայ...։

Բոլորին ալ հասկնալի կ'ըլլայ որ կարճահասակը քաղաքա-ցի չէ· իր նշանածը —«գաղթական» կինր —Քուպայէն պէտք է բերէ սակայն։ Կը վարձէ նիհարակազմ երիտասարդը, որ քաղաքացի ըլլալով հեշտութեամբ կ'անցնի Քուպայ, կը կընքէ կեղծ ամուսնութիւն մը ու միասին կ'անցնին «Աւետեաց երկիրը»։

Եւ ահա՝ հարցը կը կնճռոտի, կը բարդանայ ու գըղուըտուքը ծայր կուտայ։

«գաղթական» օրիորդը որ նկարով նշանուած էր, կը մերժէ իր իսկական նշանածին ձեռք տալ, գանելով զայն ներկա-րին հակապատկերը, ու կ'ուզէ ձեռքէ չհանել խեղճ ամուսինը։

— Երկու երիտասարդներու մէկական տարի բանտարկու-թիւն, իսկ «գաղթական» կնոջ վերապարձ... կը վճռէ դա-տաւորը։

Դատը վերջ գտած է։

Երեք հայերը, ճնշուած, գլխիկոր, կը մեկնին ներկանե-րու չանթահարող նայուածքներու տակ...։

* * *

Դատավարութենէն վեց ամիս վերջ, «գաղթական» կինը, նորածին երեխայ մը գիրկը, իսկ արցունքը աչքերուն մէջ, կարմիր խաչուհիի մը առաջնորդութեամբ՝ կայարան կը մտնէր Քուպայ մեկնող գառաքուստին հասնելու...։

ՍԻՐՎԱՐԴ

Մինչե՛ւ ու՞ր, նե՛ղ մ'ալ ցոլքով շեշտակի,
Խաղաղ երկինքէն ան՝քիծ հրեշնակի,
Հոգիով օժտող խաւարն անկեղդաճ,
սուրբ Աբեղոյնեներ մեզի ողջոյն ղաճ։

Եւ իրենց գրկին մէջը լուսեղէն,
Հուր նամբոյրներով հե՛ղ մ՚ալ զեռեղեն,
Հեռի՛ յուզմուներ մայր բընութեան քիւր,
Երակներէն դուրս ժայթռող ակ, աղբիւր-
Ո՛ւ ակ ու աղբիւր ոսոռսեն, պարեն,
Ոսոռսեն, պարեն ձորէն ու սարէն,
Քայլերով ճերմուկ, մանկութեան մ՚ափոյժ,
Եւ մեղրածպին ցայտուծիով մեղրոյժ.
Մինչեւ որ, հե՛ղ մ՚ալ Հայ երկիրին տակ,
Հարս ու նարսնցու դառնանք զե՛ւ, պեսակ:
Մանեակը կախած ոսկի արեգին,
Իրենց վէտվէտուն կուրծքէն բանկագին,
Եւ կամ պատմուճանն աստղերուն ծածկ,
Հագած՝ պարգեւներ բաշխեն սիրակաք,
Բաշխեն ամէն դի, դաշտ, հովիտ, մարմանդ,
Ցորդառատորճն զմրուխտ, ադամանդ,
Նազելի հայլով եւ ոեզահամբոյր,
Հպարտով երթան մօտն անհրապոյր,
Մրգաստաններուն, ծաղկաստաններուն,
Հե՛ղ մ՚ալ կեանք տան, կեա՛նք, բո՛յր ու բոյր սիրուն:

* * *
* * * * *

Ո՛չ, պիտի չ՚իջնէ բընութիւնն երբէք,
Աղատութիւնն երբ մրռընչէ վրէ՛ժ.
Խաւարին դէմ միշտ լո՛յսն է յաղթական,
Լո՛յսին է ուր կամ կանուխ ապագան.
Դժոխքէն բոցեր, որ՛ն ալ խուժեն,
Պիտի ջախջախուին երկիրի ուժէն:
Եւ փոթորիկներ որ՛ն ալ տեւեն,
Պիտի գայ արե՛ւն աւուրց եսեւեն:

Շատ բռնապետներ նախնիներով բիւր,
Ուզեցին թաղել Հայն ու հայուն սիրտ.
Հո՛ն ուր՝ ուրիշին բացին գերեզման,
Վա՛յրն եղաւ իրենց վերջնական թաղման,
Բա՛յց, Հայն ապրեցաւ. կայրի դարէ դար.
Հեռի՛ մեր մեջէն, մարդիկ բո՛յր, վաթար...
Պիտի շարժենք միշտ զէնք, գրիչ, բանաւ,
Մինչեւ որ խլենք վերջին յաղթանակ:

ՎԱՀԱՆ ՉՈՒԳԱՍԶԵԱՆ

ՄԵՐ ՏՊԱՐՆԵՐԻՆ

ՀԱՆՐ ԱՆՈՒՆԻ ԳՈՐԾԻՉ ՄԸ

ՍԻՐՎԱՐԴ Հ—

Ամերիկահայ գրականութեան յաւագոյն ներկայացուցիչներէն մին է: Անոր նորավէպերը, ցոյց զանազան հանդէս—բերթերու եւ գրքերու մէջ, ինչպէս եւ զանազան գրական արտադրութիւններ՝ ամէնէն շատ եւ հանոյքով կը փնտռուին եւ կը կարդացուին ընկերային կեանքով հետաքրքիրներուն կողմէ:

Ե. Սիրվարդ, եղիա Գրիգորեան Խարբերդի Մօրենիկ գիւղէն է: Ծնած 1889-ին, իր ուսումը ստացած է նախ իր ծննդավայրին՝ Քէսէրեկի ազգ. վարժ. մէջ:

Վաղահասօրէն զրկուած ընտանեկան յարկէն՝ մնկնած Ամերիկա ուր՝ պատանի եղիան՝ կեանքի ամենախանդավառ այդ շրջանին՝ սկսած է ճաշակել կեանքի դառնութիւնները, իբրեւ դեռատի ապաստանօր:

Իրեն հետաքրքիր եւ ուսումնասէր երբեմ չէ դադրած սորվելու բարձրանալէ: Իր 17-18 տարեկանին, երբ շատեր հանոյքով կը սնանին.. նմմարդկային ցաւերով, ընկերային չարիքով հետաքրքրուած՝ սկսած էր անոնց դարմանման տրամադրուիլ ինչակեան դրօշին տակ զինուորագրուելով:

Հասարակութեան այս ասպարէզին մէջ՝ իրեն կը տրուին յաչ պատեհութիւններ, զարգացնելու համար իր մէջ ցուցահանդող արժէքները: Կարճ ժամանակէն՝ եղիան՝ կը դառնայ ոչ միայն խանդավառ խօսող մը, այլ գրական նորահաս ուժ մը. որուն գրական կտորները հարազատօրէն կը խօսէին ամերիկահայ ալեհատուորութեան հոգիին ու ապրումներուն:

Ընդ. պատերազմին՝ կը մասնակցի հանդուցեալ **ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅՐԱՍՏԱՆ** ի խմբագրութեան, զոր մեծ յաջողութեամբ կը վարէ մինչեւ 1917: Ապա՝ Ե. Բարեջանեանի հետ՝ կը հրատարակէ Ամերիկահայ գրականութեան մէջ, իր գեղարուեստական եւ գրական արժէքով անմոռանալի **ՎԷՊԱԾՆՈՒԹԻՒՆ** ամսաթերթ—հանդէսը, որ ժամադրավայրը եղաւ նշանաւոր գրողներու:

Իրմով նպաստացող իր եարբերդցի հայրենակիցներուն ևանդէպ միշտ ալ ջանացած է կատարել իր պարտականութիւնները, բարոյապէս, մըտաւորապէս եւ նիւթապէս օգտակար ըլլալով հայրենակցական, ուսումնասիրական վերաբիներական, մանաւանդ «Նոր Եարբերդ»ի շինութեան, ձեռնարկութեան, իբրեւ փնտուած դեկավարներէն մին։

1934 ին Մարսէյլ գումարուող Ս. Դ. Հ Կուս. 9րդ Ընդհ. Պատգ. ժողովին կը մասնակցի, որպէս Ամերիկայի շրջանին պատգամաւորը։ Ապա, նոյն գերագոյն ժողովին՝ պատուիրակ կը նշանակուի ու կը մեկնի Մոսկուա, բանակցութիւններ վարելու համար իր կուս. թեան եւ կոմինտերնի միջեւ, որը կը պսակէ մեծ յաջողութեամբ։ Այս առթիւ, կ'այցելէ նաեւ մեր սիրելի Խ. Հայաստանը, որուն մասին՝ իր ականատեսի վկայութիւնները արձանագրած է իր ՈՒԽՏԱԻՈՐԻ ՄԸ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ (423 էջ) բանկարժէք գրքին մէջ։

Այժմ Ս. Դ. Հնչ. կուս.ը իրեն վստահած է դեկավար—պատասխանատու պաշտօն մը եւ կեդրոնի օրկան «ՀՆՉԱԿ»ի գլխաւոր աշխատակիցի հանգամանքով։

1938 ին Ամերիկայի մէջ լոյս տեսնելիք Հնչ. Կուս. ՅԻՍՆԱՄԵԱՑ ՄԱՏԵԱՆ-ին գլխաւոր աշխատակիցներէն է։

Մինչեւ հիմայ առաձին հրատարակուած գործերն են։

1. ՋԱԽՋԱԽՈՒԱՆՔ ԴԱՆԿԵՐ (բառերգ)
2. ԸՆԿԵՐԱՑԻՆ ՋՈՀԵՐ (կեանքի պատկերներ)
3. ԸՄԲՈՍՏ ՀՈՒՒՆԵՐ („ „)
4. ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ ՀԱՄԱՐ (իրավէպ)
5. ՈՒԽՏԱԻՈՐԻ ՄԸ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

Ասոնցմէ զատ՝ ունի հարիւրաւոր նորա լէպեր, որոնք երանի թէ օր մը հաւաքուած ըլլային՝ հատորի մը մէջ, աւելի նոխացնելու եւ հարստացնելու համար հայ գրականութիւնը։

ՍԻՒՎԱՐԴ հաղորդակցիլն անուղեղ զուտ նա յանախ կ'ստորագրէ նաեւ Ն. ԼուսիճեանՀարա Ոսկեանց. Ե. Նայիրեան. Ժան—վալ—ժան Եայլն Ելն.

Ինչ թափով որ նետուած է հասարակական գրական մեր ասպարէզը, նոյն եւ ա՛լի թափով կը շարունակէ իր սիրելի գործը, իր կոչումին հաւատարիմ ուխտաւորի մը նման։

Այնպէս որ երբ այսօր նա կը գտնուի իր 49 տարեկանին մէջ, այնման խանդավառ է, որման էր իր հրաբորբ պատանեկան, եռանդոտ երիտասարդական շրջաններուն մէջ։

Իր այս բազմագրաւ վիճակին մէջ մասնակցելով «Ամէնուն Նոր տարեցոյցին, կը խոստանայ յատուկ ինքնային աւելիով օգտակար ըլլալ։

ՀԱՒԱՏՔԻ ԵՒ ՅՈՅՍԻ ՍԻՐԱՀԵՂ ԽՕՍՔԵՐ

Պէյրութի Նոր Հաւրը քաղի Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյ շինութեան առթիւ Նահրի յոյր նոր քաղերու Կիլիկեցիներուն:

Պէյրութէն տասնըհինգ տարիներու բացակայութենէ ետք, վերջերս միայն պատահութիւն ունեցայ մայրիներու չքնաղագեղ երկրի մայրաքաղաքն երթալու, երբ մեր հայրենակիցներու հոն, յայսկոյս և յայնկոյս գետին պարզած համայնապատկերին ականատես եղայ արտատորոշ։

Փայլի, տեսայ և յուզուեցայ։

Անոնք, մեր հինաւուրց հայրենիքի հարազատներն ու աշխուժական ցեղիս ստոյգ չափաւիղներէն, քանկալի Կիլիկիոյ քաղաքական փոթորիկներէն ու անդոհանքէն մազապուրծ՝ հանգչած են Վերիտանի գետին ափերուն վրայ։

Անոնց պարզած համայնապատկերին մտքի աչքերով միայն դիտող ոչ—ականատես ընթերցողն է՛ն ժուժկալ, կամ է՛ն պերճախօս եղրերով հաղորդ ընծայել յաւակնելը պիտի ըլլար աւելի քան անամաութիւն. ահա՛ թէ ինչո՛ւ, տեղւոյն վրայ իսկ արձնգած գաղափարներու զուգորդութեամբ՝ ընթերցողին պիտի թելադրեմ որ մտքի աչքերով վերանայ դէպի Բաբելոն, գեաներուն եղերքը, Հրէից գաղթավայրը, հոն պարզուած ողբերգական պատկերը դիտելու և այսպէս Հրէից և Հայոց միջև զուգակշիռ մը ընելու համար։

Հին օրերու բռնավարութիւնը որ իր մահաչունչ սարսափելիութեամբ բաժինը եղաւ գերազանցապէս կրօնական, միաստուածեան և հետևապէս բարոյական այն ընտրեալ ժողովուրդին՝ որ Հրեան էր, նոր օրերու նորագոյն բռնակալներու կամ-

քով վիճակեցաւ էապէս կրօնասէր, հանճարեղ և ստեղծագործ այն ժողովուրդին՝ որ Հայն է, Հրեան ի Բաբելոն, Հայն ի Վիրիտան, եկաւ դեռերու եզերքը...Հրեան՝ ենովայի զօրութեամբ՝ Եգիպտոսի փարաւոններու լուծէն ազատուելով աւետեաց երկրին տիրանալէն վերջ, ատեն մը, ճչմարիտ Աստուածն ուրանալով երբ Քանանացւոց և Փիւնիկեցւոց Դիքբոուն և կուռքերուն փարելու անքաւելի մեղքը գործեց, նախանձախնդիր ենովայի ցասումն իջեցնելու անկարող՝ նոյնքան ենովայի վճռով դատապարտուած էր Ասորեստանի Սաղմանասար, Սենեքերիմ և Նաբուգոդոնոսոր թագաւորներու բռնավարութեամբ տուայտելու Բաբելոնի մէջ։ Հայը՝ Պրոմեթէոսի նման, —որ երկինքէն աստուածներու կրակը գողցաւ և անոնց մարդուն տուաւ, որով ասիկա կենդանացաւ, լուսաւորուեցաւ և քաղաքակրթուեցաւ, և որ ի պատիժ իր այդ չհնազանդութեան՝ Արամազդի վճռով դատապարտուեցաւ Կովկասի լերան վրայ յարաճուն լեարդով կեր ըլլալու անգղի մը—աստուածներէն լուսաւորութեան, ստեղծագործ և ճչակոյթի կրակն իջեցնող Հայը՝ Աստուծոյ արևին տակ իր գոյութիւնը իրապէս և իրաւապէս (en fait et en droit) ինքնականացնելու իր ազնականութեան մէջ՝ մեր օրերու չաստուած կարծեցեալ դիւանագէտներէ դատապարտուած բռնազօրի, աքսորի և մահուան... Ինչ որ ալ ըլլայ Հրեային և Հայուն դերեվարութեան կամ բռնազօրին պատճառներուն իմաստասիրական խորքը, խօսուն պատկերն է կարևորն, յորում կ'երևի ին չաճախ բազդաւորութեան երկու եզերք հնգատուած այդ երկու ժողովուրդներու ֆիզիքական գոյութեան դիմայդրումները. կեանքը որ կը չգանայ, կը խլրտի ու կ'երկնէ, և հոգևոր և մտաւոր արդիւնները փրկարար։

Հոն են անոնք, Հրեան ու Հայր, պետերու ափանց վրայ հաստատուած, թէ Հրեան և թէ Հայր իրենց հայրենիքի յուչերովը միասով հանգերձ, հարկադրաբար և տակաւ առ տակաւ կ'ընտելանան նոր միջավայրին։ Այսպէս է որ Հայուն չինարար բազկին զօրութիւնով կանգնած են արդէն Նոր Ատանան, Նոր Մարսիլը, Նոր Հաճընը և միւս թաղամասերը, բոլորն ալ հայրենիքի այս կամ այն քաղաքի նուիրական անունով վերակոչուած, և որոնք կարծէք արուարձաններն ըլլային հիւբրնկալ ոստանին ժնծատարած։

Հրեաներ բարեկայուց գետերուն մօտիկը նստած կուլային՝ երբ հոն յիշէին Սիոնը։ Անոնք ուռիներու մէջ կախած էին իրենց քնարները։ Գերիչները հոն երգեր կ'ուզէին, գերեվարները զանոնք կը ստիպէին և կ'ըսէին: «Սիոնի երգերէն երգեցէք մեզի»։ Բայց անոնք կը պատասխանէին. «Ինչպէս կըրնանք Տիրոջ երգերը երգել օտար երկրի մէջ»։ (*) Հայերը, ինչ որ ալ ըլլան իրենց ընկերային և յարակից պայմաններն այդ նոր թաղերուն մէջ, սիրտ պիտի չրնան երգելու իրենց հայրենիքի, անցեալի և փառքի երգերն այդ հորիզոններու տակ հիւրընկալ բայց օտար։ Անոնք ֆիզիքական գոյութեան կռանքի և պայքարի և տենդագին աշխատութեան խոլ արշաւին մէջ քրտնաթոր կամ անկէ ետք ուժասպառ՝ ինչպէս պիտի կարենան երգել իրենց հայրենիքի երգերը...։ Ու պետափերուն վրայ, դալարազարդ ծառերէն կախուած՝ անոնց քնարները համր պիտի մնան։ Հայրենեաց յիշատակներով ելեկտրականացած ու հայրենասիրական բովանդակ խանդն ու ոգին կեդրոնացուցած իր պիրկ բազկին մէջ՝ «Եթէ մոռնամ զքեզ, Երուսաղէմ, թող աջ ձեռքս ալ դիս մոռնայ» կը գոռայ Հրեան տարագիր։ Իր պատմական ու նուիրական հայրենիքի հողէն զոյութիւն, կազդուրիչ մթնոլորտէն կենսունակութիւն, բնութենէն առնականութիւն, յիշատակարաններէն ներչնչում և փառքէն հրճղէն լեզու առած Հայն, ցանկալի կիլլիկիոյ յիշատակց ի յուշ, որ իր Սիոնն է, արտին մէջ անթեղուած կայծերու յանկարծական արծարծումով մխիւնոյն յանկերգը կը գոռայ։ —Եթէ մոռնամ զքեզ, Կիլլիկիա, թող աջ ձեռքս ալ դիս մոռնայ։ Ու Հրեային պէս որ բոլոր դառնութիւններն անտեսելով և օտար երկրի մէջ հայրենիքի ու Տիրոջ երգերը երգելու դժուարութիւններն ի վերջոյ յաղթելով՝ չկրնար չյիշել ու չնուագել իր Երուսաղէմը, որ ըսկիզբն է ուրախութեան— Հայն ալ, զոր հացի պատառը ապի լեզի արցունքներով կուլ տալով հանդերձ, չկրնար չերգել իր Երուսաղէմը, այս պարագային՝ չընազագեղ Կիլլիկիան։ «Լեզուս քիմքիս թող կպչի՝ եթէ չյիշեմ զքեզ, եթէ նախ չնուագեմ զքեզ, Երուսաղէմ, որ իմ ուրախութեանս սկիզբն ես»։ Դարձեալ հրեային պէս որ Երուսաղէմի անկման և կործանման օրերուն եղումացուց ի յայտ բերած ինկածութեան կ'անդրադառնայ

(*) Սաղմոս ՃԼԶ (=196)

դառնացած, հայն իր արդար դառնութեան և ցասման մէջ, վրէժխնդրական զգացմամբ, աստուածային արդարութիւնը կը հայցէ Կիլիկիոյ անկման հետ կապուած պատասխանատուներուն ի պատիժ. «Ծիչէ՛, Տէր, Եդովմի որդիները Երուսաղէմի օրերուն, որոնք կ՛ըսէին. «Քակեցէ՛ք, քակեցէ՛ք՝ մինչև հիմը հասցուցէք»։ Սակայն հրեաներն իրենց եօթանասուն տարուան գերութենէն վերջ դարձան իրենց ցանկալի հայրենիքը, ու վերականգնեցին Եհովայի պաշտամունքին և ղոհագործութեան սրբավայրը՝ տաճարը, մինչդեռ հայերն—և արդէն հոս է ողբերգութեան է՛ն սև արարը— գետափին վրայ սրփռուած մռայլ ապագայի մը առջև՝ քայքայուած այլ սրբազան հայրենիքի տաճարներու և սեղաններու յիշատակին վրայ կը ճենճերեն իրենք զիրենք։

*
* *

Ահաւասիկ հրեաներու պարզած պատկերը—այս անգամ Եզեկիէլ մարգարէի (Լ=36) տեսիլքով լուսաւորուած որ վերջ գտաւ գերեզմանութեամբ. և սակայն սքանչելապէս վսեմ ի՛նչ ժեծ հանդիսութիւն—չքսեր համայն նոյնութիւն—կայ հրէից երբեմնի և հայոց զարդիս պարզած պատկերին միջև։

«Ու իմ վրաս եղաւ Տիրոջ ձեռքը որ զիս հանեց Տիրոջ հոգիով, և դրաւ դաշտին մէջ որ մարդկային ոսկորներով լեցուն էր. և զիս պտտցուց ոսկորներուն չուրջը, որոնք խիստ շատ էին դաշտին երեսը, և բոլորովին չորցած էին։ Ու ըսաւ. «Մարդու որդի, կ՛ուզե՞ս որ կենդանանան այդ ոսկորները... և ըսի, Տէր, Տէր, դուն գիտես»։ Ու ըսաւ ինծի, «Մարգարէացիր այդ ոսկորներուն վրայ, և ըսէ անոնց. «ցամքած ոսկորներ, լսեցէք Տիրոջ պատգամները։ Տէրը այսպէս կ՛ըսէ այդ ոսկորներուն. Ահա ես ձեր վրայ կեանքի չունչ պիտի բերեմ. ձգի չիլ պիտի տամ, ձեր վրայ միս պիտի բերեմ, ձեր վրայ մորթ պիտի կազմեմ. իմ հոգիս պիտի տամ ձեզի, և պիտի կենդանանաք, և պիտի հասկնաք թէ ես Տէր եմ»։

«Ու մարգարէացայ ինչպէս որ Տէրը հրամայեց ինծի։ Ու երբ կը մարգարէանայի, ձայն մը եղաւ, և ահա չարժում մը եղաւ, և ոսկոր ոսկորի մօտեցաւ, յօդը՝ յօդին։ Ու տե-

սայ որ ջիղ և միս կը պատէին և անոնց վրայ մորթ կը կազմը-
ւէր բայց անոնց մէջ չունէր հոգի։ Եւ ըսաւ ինձ. «Մար-
դարէացիր, մարդու որդի. մարգարէացիր ոսկորներուն վրայ, և
ըսէ անոր. այսպէս կ'ըսէ Տէրը. Եկո՛ւր, չո՛ւնչ, չորս հովերէն
և փչէ այդ մեռելներուն և թող ապրին։ Եւ մարգարէացայ
ինչպէս ինձ պատուիրեցաւ. և չունչն անոնց մէջ մտաւ, և կեն-
դանացան, և կանգնեցան իրենց ոտքերուն վրայ իբրև բազմաթիւ ժողովուրդ։

«Ետքը Տէրը ինձի հետ խօսեցաւ և ըսաւ. «Մարդու որդի,
այդ ոսկորները Իսրայէլի բոլոր ժողովուրդն է, որ կ'ըսէ. «Մեր
ոսկորները չորցան, մեր յոյսը կտրեցաւ և մեռանք»։ Ասոր հա-
մար մարգարէացիր և ըսի՛ անոնց. այսպէս կ'ըսէ Տէրը «Ո՛վ
իմ ժողովուրդս, ահա ես պիտի բանամ ձեր գերեզմանները,
և ձեզ պիտի հանեմ ձեր գերեզմաններէն և ձեզ պիտի տա-
նիմ Իսրայէլի երկիրը։ Եւ երբ ձեր գերեզմանները բանամ և
անոնց մէջէն հանեմ ձեզ, պիտի հասկնաք թէ ես Տէր եմ,
ո՛վ իմ ժողովուրդս. իմ չունչս պիտի տամ ձեզի, և կենդանի
պիտի ըլլաք. և ձեզ պիտի դնեմ ձեր երկրին մէջ. և պիտի
հասկնաք թէ ես Տէր եմ. և խօսեցայ և բրի՛ կ'ըսէ Տէրը»։

Տեսանողին հոյակապօրէն վառեմ այս տեսիլքը իր՛ւ թէ
ճշմարիտ ըլլար մանաւանդ Պէյրութի գեհեներքի ազգայ-
նոց համար, որոնց մէկ չատերը՝ իրենց հայրենիքէն արմա-
տախիլ կենդանի մեռեալներ՝ ցրուած են նահրի դաշտի տա-
րաբաժան թիան վրայ։ Անոնք մահու և կենաց այս կացութեան
մէջ՝ որ կերպով մը իրենց մահն է՝ պէտք ունին, ամէնէն ա-
ռաջ ու ամէնէն վեր, մարգարէի մը ատուածընտիր... Մարգարէի
մը, որ Աստուծոյ երանակած տեսութեան արժանացած ըլլայ
հոգեկան կամ ֆիզիքապէս որ. այլապահորէն, նոյն ատեն հա-
ճի չըլլայ իր ազգակիցներու ոսկորներով և կենդանի մեռեալներու
լեցուն դաշտին մէջ. հաղորդ ըլլայ անոնց վիճակին դառնու-
թեան... Մարգարէի մը, որ Աստուծոյ և ազգակից մէջև
ըլլայ միջոց կենդանութեան, և որուն մարգարէութեան զօրու
թիւնով՝ ցրուած ոսկորները քով քովի դան, միանան, միս և

ջիղ. ունենան... Մարգարէի մը, որուն մարգարէական չունչով Աստուծոյ Սուրբ Հոգին կենդանացնէ զանոնք և ոտքի ելլեն ու կանգնին իբր երեսմնի Կլիլիկիոյ և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ զաւակները սիրասուն, ժողովուրդը կենդանի... Մարգարէի մը, որ ոտքի կանգնած և քալելու պատրաստ այդ հոծ բազմութեան թոյլ չտայ որ իր քիչ առաջուան մահուան թմրիրին ներգործութեան տակ մոլորի կամ գայթի, այլ պատճառ ըլլայ որպէսզի անձնք հաւատքով, յոյսով և սիրով զօրացած՝ հաւասարակշիռ կեցուածքով և անսասերիւր գնացքով ընթանան լուսաչափիղ ուղղութեան, որ կը տանի դէպի կեանք, դէպի յաղթանակ, հայրենիք։

Այդ մարգարէն, փրկարար սուրբը՝ պատմութեան իմաստասիրութեամբ, աստուածային նախախնամութեամբ ու մեր ինդին իսկ վկայութեամբ ո՛չ ալ ինչ է եթէ ոչ մեր նախահարց հոգւով և սրբութեամբ օծուն քաղցրօրէն մայր հռչակուած մեր փրկութեան տապանակը՝ Հայ Եկեղեցին։ Բանականութեան և գիտութեան քանդիլ մեծ իմաստասէրը՝ Քանտ՝ գործնականութեան, այսինքն բարոյականութեան անյեղլի օրէնք և կեանքի կանոն մը ըլլալը յայտարարելու համար բսած է՝ «Երկու բան ղիս կը լեցնէ երկիւղիս. վերը աստղազարդ երկինքը և ներսս բարոյական օրէնքը»։ Իմաստասէրին երկիւղիս աքանչացման ազբիւր նկատած սոյն երկու երեւոյթներուն վրայ կ՛ուզէի անդրադառնալ —բոլորովին բարի այլ գիտակից յանդգնութեամբ— մշտանորոգ աքանչացման և անսահման յարգանաց և սիրոյ արժանի մեր հոգևոր հաստատութիւնը քաննդարկան, մեր մարգարէն աստուածական, որ է Եկեղեցին հայկական։ Ու այդ Եկեղեցւոյ համար էր որ իր Քհնամեայ Քահանայութեան Ծոր՝ լհանին առթիւ՝ յաւէտ անմոռանալի և լուսահոգին Դուրեան Սրբազան այնքան տիրաբար պատգամեց. «Իմ տկար ուժերս պիտի պահեմ Հայ Եկեղեցւոյ համար, երբեմնի Ծիրանազգեստ այն Դչխոյին՝ որ հիմա ցնցոտիներ է հագած։ Ան կը սպասէ իր բոլոր զաւակներէն հաւատքի և անձնուրացութեան փոխատրութիւն մը։ Միրեցէք զայն սրբութեամբ, ու անոր մեծութեան գանձերուն մէջ պիտի գտնէք ձեր հոգեկան հարստութիւնը, պատրաստ

ըլլալով, եթէ հարկ ըլլայ, պատռելու ձեր պատմուճաններըը ու անոնց լաւագոյն կտորներովը վերստին հագուեցնելու և զարդարելու բովանդակ Հայութեան այդ սքանչելի ու դժբախտ մայրը» (Մայիս. 1929)

Հայ եկեղեցւոյ մարգարէ ըլլալուն և իր ժողովրդեան սրտին խօսելուն իրր ապացոյց ասկէ՛ մեծ վկայութիւն պիտի ուզէինք քան Առաքել Դավրիժեցիի արձանագրած պատմութիւնը.(*) ըստ որում 16րդ դարու սկիզբները, Շահ Աբաս, Հայոց առեւտրական և արհեստագիտական յաջողութիւններով ուզեց իր երկիրը ճոխացնել և զօրացնել և Հայերուն սիրտը իրեն կողմը չտեսնելով՝ Օսմանեանց դէմ կատարելիք ձեռնարկին համար ազդեցիկ օգնականներ չունի, Ջանոնք Հայաստանի զանազան քաղաքներէն տեղահան ըրաւ ու տեղաւորեց մասնաւորաբար Սպահանի շրջակայքը. Հին-Ջուղայի Հայերը, հոգ նոր Ջուղան կերտեցին և ուր չինեցին «Ցարկեր և բնակարաններ հրաշալի յօրինուածքներով, կամարակապ վողոցներով, թևաւոր ապարանքներով, ամարաստն հովանիներով, բարձրաբերձ և արքայակերպ չինուածքով։ Նմանապէս եկեղեցիներ չինեցին հրաշազան յօրինուածքով, երկնանման խորաններով և դերամբարձ կաթողիկէներով, բոլորը ծաղկուած տեսակ տեսակ գոյներով, ոսկիով և լաջուարթով, Տիրոջ տնօրինական և սրբոց պատկերներով, և կաթողիկէներուն վրայ կառուցին սուրբ խաչի նշանը» [Դաւրիժեցի]։ Սակայն և այնպէս, այդ Հայերը դժգոհ արտայայտութիւն մը ունէին մէջտ, այլքերնին սևեռած էին հեռո՛ւն... Շահ Աբաս հետաքրքրքրուեցաւ. թէ ինչո՛ւ անոնք, իր կողմէ այդչափ պաշտպանուածքին և դի բարեքին տեսնելէ և բարօրութիւն և արդիւնաւորութիւն վայելելէ ետք ալ տակաւին իրենց Հայաստանին կը փափաքին, ուր պիտի չգտնէին Պարսկաստանի մէջ ունեցած վայելքնին։ Յանձնաժողով բրաւ պատգամներու մէջբերին մեծազօր Շահը սատ գած էր, թէ Հայր չկրնար զատուիլ էջմիածնի կաթողիկէէն և Լուսաւորչի Աջէն, որ իրեն համար օրհնութեան աղբիւրներ են։ Այդ պատճառով Շահը միտքը դրած էր ոչ միայն Աջը Սպահան բերել տալ, այլ և էջմիածնի տաճարը քակել տալով քարերը փոխադրել և Սպահա-

(*) Դաւրիժեցիէն եղած մէջբերումներուն եւ նոյն իմնն դրուագին համար. տես Օրմանեան Ս. ի Ազգապատումն։

նի մէջ վերաշինել, որպէսզի այլևս Հայաստանի վրայ չմըտածեն և ԱՒԵՐԵՍՑԻ ԱՇԽԱՐՀՆ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ՇԻՆԵՑԻՑ ԱՇԽԱՐՀՆ ՊԱՐՍԻՑ»։ Շահ Աբաս իր մտադրութիւնը կը յայտնէ Խօջայ Նազարին, և կըմատնանշէ կաթողիկէի վերաշինուելիք տեղն իսկ։ Նազար հաղիւթէ մայր տաճարը քակելու միտքը կը հեռացնէ, ըսելով, թէ Շահին քարեր չեն պակսիր իւր խորհուրդին կատարման համար, մինչև իսկ ոսկիէ կամ արծաթէ տաճար մը կրնար կանգնել, և թէ քարերը տեղափոխելու պէտք չկայ։

Բաբելոն գերի տարուած Հրեաներուն պէս, որոնք Երուսաղէմը կ'երազէին չարունակ, աղաղատանքով և արձունքով ակաղճուն աչքերով ու յուշտակուած միտքով կը վերանայինմիշտ դէպի անձկալի սրբութիւնները, Եկեղեցիները, դէպի Ս. Էջմիածին վանդի սրտատրոփ անձուկն երբեմն երբեմն ըստպարագայից կը նուազի, բայց չմեռնիր։ Սակայն Պարսկաստանի չահը կը պահանջէ որ Հայեր խզեն իրենց հայրենիքի կապերն ու իրենց գաղթած երկիրը նկատեն իրենց հայրենիքը։ Հետևաբար, միահեծան չահնշահին մեծ ատատ հրամանով՝ Էջմիածնի կաթողիկէի Ս. Լուսաւորչի քարը, անոր սիւնը, Փրկչի իջման տեղերու քարը, Եկեղեցւոյ չորս անկիւններէն չորս քարեր, ի մի բան թուով 15 մասնաւոր քարեր կաչխի մէջ դրուած և կապուած, զինուորական պահպանութեամբ կը տարուին Ասպահան, և կը դնուին Բաթմէն կոչուած մահմետական գիւղին մօտ գտնուող գմբեթին մէջ։

Իրենց նուիրական քարերով սիրալառ Հայեր ուխտագնացութեամբ կը յաճախէն իսլամական այդ վայրը։ Իսլամներ այդ քարերու ներկայութիւնը չարաղուշակ նկատելով իշխանութենէն կը խնդրեն որ հեռացուին անոնք, ինչ որ կը կատարուի հանդէսով ու կը դնեն դարձեալ Նոր Ջուղայի մէջ Խոջենց Եկեղեցին, հոդ առաքել Դաւրիժեցին աչքովը տեսած ու հաշրած է 15 քարերը։

Ազգային պատմութեան այն իսրայէլ թելադրիչ դրուագը հանդամանօրէն մէջ բերինք չեչտելու համար սա գաղափարը, թէ Եկեղեցին հայկական մեր մարգարէն է խօսուն, և թէ նոյնիսկ հայրենիքի եկեղեցիներու սակաւաթիւ քարերն անգամ պատգամախօս ուխտատեղի են մեզ համար։ Ահա թէ ինչո՛ւ Պէյրութի նոր թաղերու մէջ իրենց առօրեայ գոյութիւնը քաշքշող սիրելի հայրենակիցներ, իրենց սեպնական փոքր

ի չատէ քնակելի պատսպարան մը չինելու չափ և աւելի մըտադրաւուած են մատուռ մը կամ եկեղեցի մը կանչելու գաղափարով, ու կառուցած են Նոր Հաճընի Ս. Գէորգը, Նոր Մարաչի Ս. Քառասուն Մանկունքը, Որմէյլ Թաղի Ս. Ծարուխիանը և միւսները, մինչ միւս կողմէ կառուցելու վրայ են առաջնորդանիստ Ս. Նշանը և կաթողիկոսանիստ Ս. Լուսաւորիչը։ Ո՞ւր էր թէ ազատութեան ճանապարհին վասն հայրենեաց և վասն եկեղեցւոյ ինկած մեր բիւրաւոր նահատակներու ազիւններէն կամ խրխոռներէն մաս մը այդ նորաշէն եկեղեցեաց հիմերուն մէջ գետեղել կարելի ըլլար, ինչպէս երբեմն վկաներու և մարտիրոսներու մասունքը կը դրուէր վկայարաններու՝ մատուռներու և նոյնիսկ մայր եկեղեցիներու հիմերուն տակ կամ խորանննրուն ներքև։ Բայց մեր նոր օրերու վկաներու ազիւնները՝ հողէն եկած, հողին դարձած են արդէն, անապատներու անծայրածիր և արեգնէր տարածութեան վրայ. Ինչ՞ւ թէ կարելի ըլլար հայրենիքի սրբազան տաճարներու սեղաններէն և կամ նոյնիսկ սրբավայրերու ընդհանուր կառուցուածքէն մէկ մէկ քար ունենալ գէթ և ազուցանել նորաչէն այդ եկեղեցիներուն մէջ իբր խորհրդանիշ անկիւնադար մը, որ հեռաւոր անցեալի և երէկուան անհետացողներու և վերապրողներու հասարակաց հայրենիքի, եկեղեցւոյ, յարատեւութեան (ideal) մասին ունեցած միևնոյն ուխտին վայել յիշատակարան մը ալիտի ըլլար։ Բայց բռնութեան մահացուցիչ թաթը և բնութեան աւերիչ տեղութիւնը գիրար լրացնելով երկրի երեսէն անհետ ջնջած են ինչպէս բիւրաւոր վկաներու բլուրները ձևացնող ոսկերատունն, նմանապէս կոթողային տաճարներու քարերը սրբատաշ... քարեր, որոնք իբր օղակ հայրենեաց անկեալ և գաղութային ներկայ դժխեմ դրութեան, իբր վկայ նախապատերազմեան երջանիկ օրերու բարեպաշտութեան ու տիրապէս քրիստոնեայ ժողովուրդի մը գործնական բարոյականին, կնդրուկներու և հալէուններու գալաններուն ղուգրնթաց բարձրացող սպրդուկ հաւատքի և սրտաբուխ աղօթքի ալիքներով օծուն մեր զգացման առջև պիտի մնային իբրև թանձրացեալ և չօչափելի նուիրականութիւններ, անքարբառ այլ մինչ պատգամախօս վկաներ կեանքին։

ՎԱՅՐԻ ՄԱՓԵՐ

Համր եմ համայնի, յուր՝ ամէն ինչ, ինչ չ'արձակեր այլեւս բռնչակ
Տրիւռւր դաշտը պպիտակ է, ճեռուն մի գորշ երկինքի ռակ:
Միայն խոշոր սեւ ագռաւներ ճոճ խուզարկեն ուռ ու ճարակ
Կտուցներով հրհրեն ձիւնը, եղծանելով թալուկն անոր՝
Անաւասիկ կը բարձրանայ հորիզոնէն մի մեծ ժրխոր
Կը մօտենայ եւ ժամանէ օդապարող երամ մը սագ:
Արլաւի պէս բռնապլաց պարանոցներ ձիգ ու ցրցուն
Խելացնոր թռիչքով մը սուրան յառաջ արագագոյն:
Կ'անցնին հովը մտրակելով իւրեանց թեւով սուլող, շչուն,
Եւ ռահվիրայ առաջնորդը այս օդաչու կառաւանին
Որ ծովերէ, անտառներէ, անապատէ տանի անդին,
Կարծես կ'ուզէ գոռալ խումբին առաւանէր դանդաղագոյն,
Կ'արձակէ իր կռիչքը սուր՝ վայրկենէ ի վայրկեան
Նման զուգեակ ժապաւէնի կառաւանը կը ծիծփայ,
Տարօրինակ ալմուկով կր, եւկինքի մէջ կը պարզէ նա
Երանկիւն մր մեծ թեւաւոր, որ գամ ըզ գամ կր լինի լայն:

* * *

Սակայն անոնց գերի եղբարՀ, վարր ցրուած մէջը մարգին,
Ցրտաթմբիր, դանդաղօրէն կը սլտան սառասառգին:—
Պտցնէ սոյլով գանոնք տղեկ մ,ագած հուրջէ հագուստ,
Նաւերու պէս ծանր ու դանդաղ, դանդաչելով կը տատանին,
Երբոր լրսեն անոնք յանկարծ կռիչն անցնող այդ երամին,
Վեր վեր նրնկեն գլուխներր, ճամարելով անոնց փախուստ
Օդի ազատ նամբարներուն, միջոցին մէջ այդ բնդարձակ
Ոտի կ'ելնեն նէք գերիներ, մեկնիլ կ'ուզեն ազատ, արձակ,
Սակայն ի զուր բախանտրեն բոյլ թեւերը իրենց տրկար:
Ու կանգնելով ոտից վրայ, յայնժամ կրզգան տարտմօրէն՝
—Կոչին հանդէպ բախտաւոր—արբրնանալր իրենց սրտէն
Ազատութեանն այն փոգեմի՝ որ րնտանեար խոր րնդ երկար,
Կ.ըզգան անող տնեչ միջոցին, ափունքներուն զուրչ ու սիրուն,
Եւ ելմոտած՝ կը վազվազեն դաշտերուն մէջ այն ձիւնապատ՝
Արձակելով դէպ ի երկինք աղէկտուր ճիչ յուսահատ,
երկար ատեն դատապարտեն իրենք վայրի եղբայրներուն:

Թրգմ. ԳԻՄԻՆԴԱ

Կի ար ՄՕՊԱՍԱՆ

Մ. Թ. – Մօպասան (1850 –1893) գերազանցօրէն իրապաշտ վիպասանն է, ան ինչ իերթուած գրած է: Ներկայ կտոր կր ցոլացնէ նզգրիա նրկատրագրարութեան մր մտանոգութիւնր եւ պատկերի ընտրման կերտումր: պարունակելով միանգամայն՝ բառոյականի գեղեցիկ գաղափարականը:

ՇՈՒՐՋ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԳՈՒՐԳՈՒՄՃԵԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ ՈՒԽՏԻՆ

1908 ին ծնած է ի Հաճրն։ 1921 դեկտ. 24 ին մտած է ժառանգաւորաց վարժարան։

1926 նոյեմ. 3 ին սարկաւագ ձեռնադրուած է նոգելոյն Տ. Եղիշէ Գուրեան Սրբազան Պատրիարքէն։

Մինչեւ 1929 ին ուսակերտած է լուսաւորչի Գուրեան Սրբազանին եւ երջանկայիշատակ Բարգէն արքեպիսկոպոսին։ Իբր աւարտաւոր ուսումնասիրած է եղ ինչ «Ընդդէմ Ա. Յանկոց» եղիւնակութեան Գ. Գիրքը "եւ Աղանդոյն Մանիքոնի„

1930 յունիս 22 ին. Ս. Էջմիածնի տօնին սրբեցայ ձեռնադրուած է Լուսաւարարապետ եւ օրուան Պատր. Տեղապահ գեր. Տ. Մեսրոպ Ս. Եպիսկոպոս Նշանեանէն, ուր բնկերեցիով։

1930—31. Օգնական եղեւմիոյ Տեսչութեան. Աւետադպիր Միաբ. Ընդհ. ժողովոյ եւ Քարտուղար Ս. Տեղեաց.

1931—33 , Հանգուցեալ Գասբիկ Կիւլպենկեանի Ս. Աթոռոյ բարեհաճութեամբ յանձնած է Լոնտոնի Համալսարանի որու երկու տարիներու ճեմութիւնները ալցած է վկայականով, եւ ուր ուսած է աստուածաբանութիւն եւ խմաստասիրութիւն, ատակերտելով Rev. Dr. W. R. Matthews ի, ամէմ աւագերէց Լոնտոնի Ս. Պօղոս Մայր Եկեղեցւոյ։

1934—35, Տպարանապետ, Քարտուղար Ս. Տեղեաց, Ուսուցիչ ժառանգաւորաց. իսկ բնծայարանի սարկաւագաց Վանահօր Եկեղեցական Պատմութեան եւ խմաստասիրութեան։

1934 ի, Ջատկական տօներու առթիւ քարոզիչ Ագեքսանդրիոյ։

1935—38, Հովիւ Հոգեւոր Հայբաի. նիւս. Գաղեսթինի, Տեսուչ եւ դաստատու Հայբաի Ազգ. Վարժարանի։

1938 յունիսին Անդամ եւ Աւետադպիր Տօնէն Ժողովոյ եւ դիւանադպրիր նայեբէն բպրակցութեան։

Ս. Աթոռոյ Դիւանապետին յԵրոպա բացակայութեան երկիցս վարած է փոխ-Դիւանապետի պաշտօնը։

Աշխատակցած է «ՀԱՅԱ ԹՕՆԱՆ» ին եւ «ՍԻՈՆ»ին։

կառչած էք իբր հայ-քրիստոնեայ ապրելու իրաւունքով և որոշումով, կարելիութիւններով յղի ապագային կը նայիք սեւ-հոգալ ակնոցներով, նոյն ատենն հայթայթել պարտիք ազգային արժանապատուութեան, արժանիքներու և արժէքներու գիտակցութեան, փափկանկատ կենցաղավարութեան, պատիւ, հաւատքի, յոյսի և սէրի չազախան միանգամայն։ Ու տակաւին քարէն ալ վեր, չազախէն ալ գերիվերոյ, պարտիք իյլալ մէյ մէկ հոգևոր ու կենդանի տաճարներ ինքնին։ Դուք որ բռնադարձով գրուած էք Պէյրութի դեմին աչքն ու ձախը, մարդկօրէն ըրէ՛ք ձեր կարելին ու հայաբար կենցաղավարեցէ՛ք։ Հոգևորապէս բարոյականի տէր զանգուած՝ մնացեալը վաստահելով Աստուծոյ, Ցառաջ խոյացէ՛ք կեանքի խոլ պայքարի մէջ արծարծելով և միշտ վառ պահելով վերապրելու և ապրելու հաւատքը։ Ու միշտ պատրաստ կեցէ՛ք, Սիլիկիոյ ազգակիցներ, ակնկալուած գերեզարձին ու յաղթանակ ին բարոյալից

Երուսաղէմ, 28—7—1938

ՇԱՒԻԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԳՈՒՑՈՒՄՃԵԱՆ

ՈՍԿԻ ԽՕՍՔԵՐ

* Երբ Աստուած ազգ մը պատժել ուզէ, նախ եւ առաջ անոր կը դրկէ պատերազմիկներ որոնց սուրը միայն երկար է, չեռոյ բեմբասացներ որոնց ճառերը միայն մեծ են, վերջապէս ելեւմտագէտներ որոնց գրպանները միայն խոռոր են։

*Թշնամութիւններ կան որոնց հանդէպ մարդս իր երջանիկ եղած ըլլալուն համար ամօթ կ'զգայ։

* Չի կայ բան մը այնքան յուսահատական յամառող հաղթութեան չափ, կը պատահի երբեմն որ մեծ յաջողութիւններ փոխանակ սիրտերը փրփրեցնելու կը սեղմէ ու կը կարծրացնէ զանոնք։

* * *

Առ ձեզ են բանք իմ, ո՛վ Կիլիկեցիք, Ս. Յակոբէն ու Սիոն լեռնէն ձեղի, որ ցրուած էք լիբանանի լերանց ստորոտը։ Ձեր կառուցած մին քան զմիւսը գեղեցիկ և Աստուծոյ անուան վայել եկեղեցիներուն մէջ եթէ հայրենիքի տաճարներուն սրբատաշ քարերէն և ոչ թէ հատ մը գետեղելու քաղաքը սխալմանքն ունեցաք, գիտցէք որ Դո՛ւք իսկ պարտիք ըլլալ նիւթէն ու միջոցէն գերազանց հոգևոր եկեղեցւոյ կենդանի վէմ քարերը; որոնց վրայ իբրև անկիւնաքարերուն վրայ պիտի կառուցուի ձեր ընտանիքի և ընկերութեանն, չրջանակին ու միջավայրին հոգևոր և բարոյական չէնքը։ Ի ՄԵԾ ՓԱՌԱՍ ԱՍՏՈՒԱԾՈՅ կանգնած այդ եկեղեցւոյն [illegible] վան ըլլալ, [illegible] պիտի չի դիտեցած առաքելութեան բարձրանալ ձեր ու ձեր զաւակաց կրօնա—բարոյական և ազգային—եկեղեցական կենցաղի չէնքը. վասնզի «Եթէ ոչ ՏԷր չինէ զտուն, ի նանիր վաստակին չինողք նորա»։ Բայց ժամ ձեր օծուած եկեղեցիները պիտի մնան առ առաւելն իբր Հայուն չինարար ոգւոյն վաստ, կամ ակնահաճոյ չէնք, ուր ձէթի տեղ ձեր արցունքով վառ մնալիք կանթեղներուն մէջ արդէն իր ատայնը պիտի հլուէ, և որոնց զանգակներուն ղօղանչները զձեզ առ Աստուած հրաւիրելու պատգամը որոտալէ աւելի՝ օդին մէջ պիտի մարին հովերէն, իբր ի զուր հնչող պղինձներուն անխմաստ դանկլիւններ։ Որովհետեւ իրաբրու վրայ կուտակուած քարերը—հոգ չէ թէ էն ճարտար քարակոթի մը գչխրէն ու էն վարպետ որմնադիրի մը ձեռքէն ու հարթաչափէն եկած ըլլան—չաղախի չգոյութեան չեն զօրեր չէնքը հաստատուն ընծայելու, նմանապէս Դուք, հոգևոր և բարոյական կեանքին մէջ՝ անհատաբար ու ժկտուացած մէյ մէկ թանկարժէք քարեր ըլլալէ առաջ ու վեր, պարտիք Հայ հաւատքականութեան, իրերի ընկերային կարգ ու սարքին ամրողջութեան բաղկացուցիչ մասերն ըլլան իրարանչի րը իր կարգին, ներդաշնակ ու համերաշխ յօրինուածքով։ Այժմ քար անկիւնաքար չէ ու չկրնար ըլլալ, ամէն անկիւնաքար իր պատկան չէնքին անկիւնաքարն է ու պարտի ըլլալ։ Դուք որ անցեալին կապուած էք նախնեաց հաւատքով ու ղեկուցուած — վկայ ձեր կանգնած եկեղեցիները — և ներկային

ՄԵՍՐՈՊ ԲԱՂՆԱՑԻ

ՕՐՋԱՆԵԱՆ

Ծնած է ի Մարաշ, 1882 մարտ 18ին։ Իր նախնական կրթութիւնը ըստացած է տեղւոյն Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ Նախակրթարանին մէջ։ Հինգ 16 տարեկանին, դրկուած է Սուրբ Մարդասէրք ժառանգաւորաց, ուսկից շրջանաւարտ եղած է 1903ին։ Մարաշ վերադարձայով պաշտօնավարած է նոյն եկեղեցւոյ նախակրթարանը երեք տարիներ՝ որպէս օգնական ուսուցիչ։ 906ի աշնան սկիզբը մտած է Ուրմահի Գարեվանքը, ուր եռամեայ շրջանը յաջողապէս աւարտած է երկու տարիէն։ Կրկին Մարաշ վերադարձին, իբրեւ աւագ ուսուցիչ պաշտօնավարած է տեղւոյն Ազգ. Կեդրոնական բարձրագոյն վարժի մէջ՝ մինչեւ ընդհ. տարագրութեան տարին։ 909 ին ամուսնացած է Երջանկայիշատակ եւ մեծ դաստիարակ Սարգիս Սամուէլեանի՝ Լուսաբեր դստեր հետ։

Ընդհ. զինադադարէն վերջ, երկար տարիներ աշխատած է որպէս տեսուչ՝ ի Մարաշ, ի Գամահոս, ի Զանկէ եւ չորս տարիներ ի Մուսուլ։ Իր տիկինը (այժմ երիցուհի) աշխատակցած է իրեն ամէնուրեք՝ իբրեւ վարիչ վարժուհի մանկապարտէզներու։ Հայրն է միակ որդւոյ մը՝ Պարոյր.

Քահանայ ձեռնադրուած է 931-ին Ռուբէն Արհեպիսկոպոսի ձեռամբ, Պոլսոյ Ս. Երորգութեան եկեղեցւոյ մէջ, ուր կը հանգիստ գործէ ցայժմ։ Սրբալոյս, հանգստեան երեք տարի վերջ, տուած է Ծաղկեայ փիլոն կրեայ արտօնութիւնը՝ ի վարձ իր աշխատասիրութեան՝ եկեղ եւ կրթ. ասպարէզի մէջ։

ՀԱՄԱՆՈՒՆ ՋՈՑԴ ՋԱՀԵՐ ՀԱՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵՒՆ

ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՄՒԶ ԵՂԻՇԷ ԴՈՒՐԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՐՕՆՆԵՐ

Հազար հինգ հարիւր տարուան ահագին չրջան մը կը բաժնէ իրարմէ այս զոյգ եղիչէները որոնք սնած մեծցած ու զարդացած են Աստուածային նոյն ոգիով, քրիստոնէական նոյն ներշնչումով, գրական, պատմական և կրօնական նոյն զղացումներով։ Զոյգ ջահեր են անոնք Հայ գրականութեան ծագկահիւս բուրաստանին մէջ՝ իրենց ոսկեղնիկ գրիչներով, նկարագրի տոկունութեամբ, կեանքի անձնուիրեալ և սրբութեան անբաւատատելի բարձրութեամբ։ Անոնք յօդաւորած են իրարու երկար միջոցի մը վրայ հաստատուած և ամրացած ոսկեղէն կամարով մը, որուն ներքև փայլփլած են Հայ մատենագրութեան և մարտիրոսագրութեան ուրիշ բազմաթիւ լուսատու ջահեր ալ, որոնց ամէնէն գօրեղը և կարեւորագոյնը կը կազմեն Հայ Ոսկեդարու վարքը կազմող պատմիչն Եղիշէ, և քսանհորդ դարու առաջին քառորդի հոգին ներկայացնող Դուրեան Եղիշէ սրբակրօն հայրերը։

Առաջինը, որ սրտամօրմոք և կսկծագին չրջանի մը զաւակն էր եղած, կը գտնուէր ազգային և քաղաքական դառն իրականութեան և յոյժ յուզումնալից տագնապներու այլազանութեան առջև։ Իրապէս հինգերորդ դարէն առաջ Հայ երկիրը ունեցած էր ճակատագրական նման տխուր հանդիսադրութիւններ, որոնց ականատես եղած են ժամանակակից մեր նախնիք, սակայն, անգիր չրջանի մը ամուլ և յուսավրէպ ղեկադիպութիւններն ու իրադարձութիւններ թաղած են ամէն ինչ թաւձր հողի տակ։ Միայն, հայկական Ոսկեդարու ոսկեփայլ արչալոյսը, ուր ի չարս այլ բազմահոյլ մատենագիրներու, առաջինն և կարեւոր տեղը կը գրաւէ անմահն պատմիչը Եղիշէ, կը ճառագայթէր պայծառ հորիզոնի վրայ գերական և մատենագրական տեսակէտներով։ Ինչ կ'արժէր, սակայն, անգիր գրականութեան յաջորդող զարթնումի նոր լոյ-

դառն դաւեր և պարսկական բռնութիւններ և ճնշումներ կրօնական պաշտամի և օրրութեանց հանդէպ։ Նախքան Եղիշէի և իր նմաններուն երեւումը, հայ դրականութեան սեմին վրայ, արդէն Հայոց պատմահայրը Մ. Խորենացին սրտի ժորմոքումներով և աղի արձունքներու յորդումով պատկերացուցած էր, ազօտ լոյսով և մերթ պայծառ երեւոյթով, Հայոց Աշխարհի կեանքն ու պատկերը։ Անկէ վերջ, Եղիշէն է որ, ուրիշներու չարքին, կը թրթռացնէ իր քնարին թելերը՝ քաղցրահնչիւն և մելամոյշ ձայնով՝ ջախջախուած սրտի մը ողբագին չեչտերով խառնուած։

Եղիշէ՝,— որքա՜ն քաղցր կը հնչէ մեր ականջներուն՝ Հայուն մեծ տուն ապանքը լացող այս պատմիչին անունը։ Հա մատենադրութիւնը արդարօրէն տուած է անոր յարգանքի ևս պաշտամի լայն և արժանաւոր բաժինը՝ յատկացնելով անոր, իր դունաւոր կալուածին մէջ ամէնէն պատուաւոր տեղը։ Նա միակ պատմիչն է, որ պատկերացուցած է, այնքա՜ն յստակօրէն և արուեստագէտի այնքան փափուկ վրձինով, ժամանակի դէպքերն ու անցքերը. ամէնէն աւելի քարացած սրտերը փշրելու ատիճան։ կը պատկանի Հայ թարգմանիչներու երկրորդ խումբին։ Ազգականական սերտ կապով յօդաւորուած է Կարմիր Վարդանի հետ։ Իր մանկական տարիներէն սկսեալ ի յայտ բերած է խոհեմութեան, խոնարհութեան, պարկեշտութեան, դիտակցութեան և հմտութեան անաղարտ զգացումն ու ոգին։ Միշտ աղդուած է իր զոյգ հոգևոր ծնողքներու և հմուտ դաստիարակներու Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի հայրական խորհուրդներէն և թելադրանքներէն։

Արդարև, մեծ բախտաւորութիւն մըն էր այս փափկասուն երիկին համար, դաստիարակուիլ և զարգանալ հոգւով, սրտով և քաղցր զգացումներով և խնկաբուրս չունչով երկու անզուգական եկեղեցական հայրերու, որոնք հանդիսացան էին տառապած երկրի մը ճառագայթող արշալոյսները։ Հինգերորդ դարու պայծառ առաւօտեան հորիզոնին վրայ փայլատակող լուսատու այս երեք աստղերու հոգեզմայլ ճառագայթները միշտ վառ և անմար պիտի մնան և անոնց քաղցր յիշատակը միշտ դրոշմուած՝ մեր ներկայ և ապագայ սերունդի սրտի տախտակներու վրայ։

Իր համանուն հեղինակութիւնը, որուն մէջ այնքան ճըշդերիտ պատկերացումով և մանրակրկին խորհրդանութիւններով կը վայելին Վարդանանց կրօնական պատերազմի երեւոյթները և Հայ կնոջ կենդանի պատկերը, չունի իր նախընթացը և պիտի չ'ունենայ իսկ իր նմանը նոյնիսկ և ապագայ դարերու մէջ։ Անիկա որքան նոր իրական մատեանն է հայ գրրադէտին, հայ մտաւորականին, հայ եկեղեցականին և հայ դրսրոցականին, նոյնքան սիրելի յիշատակարանն է հայ պատմասէրին, հայ հաւատացեալին ու հանուր հայ գրասէր ժողովրդին։ Փրկչական թիւին 439 տարին է։ Եղիշէի երիտասարդական երանգի չրջանն է և գրական գործունէութեան նախնական ժամանակը։

Աւա՛ղ որ արդէն իսկ Հայաստանի մէջ ծայր տալ սկսած էին պարսկական բռնութեան սոսկումները։ Ամէնուրեք կը վիժէին սուգի և տխրութեան սաստկացունչ հովերը։ Ժամանակէն առաջ թօշնած էին Տարօնի դաշտի գունագեղ ծաղիկները՝ կարծես ողբալու Հայուն ծանր հարուածը, որ կ'սպառնար իջնել անոր գլխուն՝ յաւիտենական ննջումի երկու լուսավառ ջահերու, որոնց ոսկեհրոսիքը հանգչած էին. նոյն տարին, Աշխատի և Օշականի անչուք հողակոյտերու տակ։ Իր սիրելի վարդապետներու իրարու յաջորդող կեանքի գագարումէն ա՛լ աւելի ընկճուած և հիւծած.—բայց ո՛չ յուսալքուած.—Անմահրն Եղիշէ թափ կուտայ իր գրական թռիչքին՝ երգելու իր քներու արտասուագին յոյզերով և տրտմախառն երգերով։ Այս գառն իրականութենէ յետոյ միայն քաջն Վարդանի ներկայութիւնն և ձեռնտուութիւնը պիտի կրնային սփոփել և խրախուսել զինք՝ չարունակելու իր գրական աշխատանքը։ Ու, Վարդան, ի տես իր նուիրուող գործակցի կատարեալ ձիրքերով և յատկութիւններով օժտուած ըլլալու վստահութիւնը և իր հետ խորհելու, գործելու և աշխատակցելու պատրաստակամութիւնը, ի սէր և ի պաշպանութիւն ազգային վրտանգուած դատի, կը վերազարթնու և կը բորբոքի իր մէջ նուիրումի անանց և զոհաբերող զգացումը։

Այսպէս, ճակատագրական դաժան ժամանակի մը մէջ կը ծնի Եղիշէի հոգւոյն մէջ գրական զարթնում մը, որով պիտի յար և պիտի լացնէր ամբողջ ցեղ մը, որ պիտի ճանչնար հոգե-

սարսուռ քնարի թրթռացումով՝ իր ցաւի և տառապանքի սաստկութիւնը և պիտի ըմբռնէր անհատական և ցեղային կոչումին գիտակցութիւնը։ Ահա. Հայ երիտասարդ մը, որ կ'ենթադրէ կեանքի ուրախութիւնը, կ'աղօթէ ուխտաւորի պաշտումով և կը գրուածէ իր գրիչը, որուն ակնախտիղ բոցերը աչխարհ մը կը լուսաւորեն չղաթիայլ ճառագայթով, և որուն նազանքի արցունքները կը մագնիսացնեն քարացած ամէն սրտերը։

Այցելե՛նք մի անգամ Ռշտունեաց գաւառը, հո՛ն պիտի գտնենք անմահն պատմիչ Եղիշէի անյուշ դամբանը, որուն տակ կը հանգչին իր չորացած ոսկորները և մոխրացած աճիւնը։ Մոնարհի՛նք այդ խնկելի գերեզմանին առջև,

Որքան պատմիչն Եղիշէ տիրացած էր հոգեկան, մտաւոր և բարոյական բացառիկ կարողութիւններու, նոյնքան հոգելոյս Դուրեան Եղիշէ սրբազան, անկէ ճիշդ տասն և հինգ դար վերջ, օժտուած էր իմացական բարոյական, բանաստեղծական և ուսուցչական բարձր ձիրքերով։ Քանի՛ դարու առաջին քառորդը չ'ունեցաւ երբեք իր նմանը՝ դրական իմաստասիտական, քրիստոնական և դաստիարակչական տեսակէտներով։

Որչափ արտաքնապէս պարզասէր էր և անփառասէր, նոյնքան ներքնապէս բարձր էր, վսեմ, պայծառ և փայլուն։ Կատարեալ տիպար մը Հայ և օտար եկեղեցականութեան առջև։ Ջէր նմաններ ներկայ ժամանակի ցուցամոլ և փառասէր կուսակրօններէն ոմանց, որոնք կը չռայլեն ահագին դումարներ գունազարդելու իրենց հագուստները և այդ միջոցաւ միայն ազդելու ռամիկ և խեղճ ժողովուրդի վրայ։ Իր վերարկուին գոյներէն չէր սպասեր իր փառքը, այլ՝ իր անձնական գրական աչխատանքէ։ Նիւթը, որ չատերու պաչտումի և յարգանքի սիակ միջոցն ու առարկան դարձած է, իսկոյն կ'անհետանար իր ձիրքին ժէջ՝ գիրք դառնալու և կամ չքաւորի մը խեղճուկ գրպանը ուրախացնելու համար։

Իր տիպար եկեղեցական, հոգևին ըմբռնած և իրագործած էր Յիսուսի Աստուածային վարդապետութիւնը, և որպէս նչանաբան, զոյն օրինակած՝ իր կեանքի բոլոր տեսութիւնն ընթացքին։ Կը կրէր իր հոգւոյն ժէջ իր համանուն կրտսերի անբիծ հոգին, աննենգ սիրտը և վսեմ միտքը։

Տաճարի ամպիոնը, մամուլի հրապարակը, դպրոցի գրասեղանը ու Աստուածային Ս. Մատեանը իր անմեկին ընկերներն էին։ Չէր գտնուեր ժամանակի գրական սեմին վրայ եկեղեցական և աչխարհական դասուն մէջ անուն մը, անհատ մը, այնքա՞ն ցանկալի, այնքա՞ն յանկուցիչ ու այնքա՞ն նուիրական, որքա՞ն Եղիչէ Սրբազան Դուրեան, որ կը զօդեր արտերն ու հոգիներ՝ իր առիքնող սրբազան քաղցր յիչատակներով և կը միացնէր բոլորին ղգացումները երկնային վսեմ հրապոյրով։ Ու բոլոր այս բացառիկ կարողութիւններ բարձրացուցին և արժանացուցին զինքը՝ Արմաչի դպրեվանքի վանահայրութենէ, Պարտիզակի, Զմիւռնիոյ և այլ գաւառներու առաջնորդական պաշտօններու յոգնեցուցիչ աչխատանքէ վերջ կ. Պոլսոյ պատրիարքական աթոռը, և հուսկ ուրեմն Երուսաղէմի Առաքելական Ս. Աթոռի գահը։ Որպէս արժանընտիր պատրիարք, կատարեալ գիտակցութեամբ և ձեռնահասութեամբ կառավարեց կրօնական, վարչական, կրթական գործերը՝ հասցնելով Անոր ժառանգաւորացը ներկայ յոյժ նախանձելի վիճակին որուն կանոնաւոր յարատեւութիւնը կը պարտինք ներկայ արժանընտիր Թորգոմ պատրիարք սրբազան հօր։

Խոստը ունեցեր եմ զինք տեսնելու, առաջին անգամ, 908 օգոստոս ամսուան մէջ, կ. Պոլսոյ պատրիարքական գահլրճի մէջ ուր ամենայն խոնարհութեամբ համբուրելի իր օձեալ և օրհնեալ աչքը և ընդունեցի իր հայրական օրհնութիւնը։ Նոյն պահուն, հոգեկան ներքին և անբացատրելի հաճոյք և հիացում ունեցայ ներքին աչխարհիս մէջ՝ տեսնելով իր անթիթ ճակատը, խորաթափանց հայեացքը, չրթունքի քաղցր ժպիտը, կամարակապ զոյգ յօնքերը, ալեւոր ծամին ու պարթեւական հասակը։ Ծոյժ երջանիկ էի և ուրախ, որպէս հոդեւոր որդի, վայելելով նորին Սրբազնութեան հայրական խնամքն ու հոգածութիւնը Բիւզանդական կայսրութեան մայրաքաղաքին մէջ։

Չինք կրնար մոռնալ և ուրանալ թէ, հոգելոյս Դուրեան Եղիչէ սրբազանի աննկուն և անձանձիր ջանքերու արքայիքն ին այժմու կուսակրօն եկեղեցականութեան ամէնէն աւելի ոիրուած և յարգուած Աւետարանի պաչտօնեանները հոգեբանն Թորգոմ պատրիարք, բանաստեղծն Մեսրոպ Նարոյեան պատ-

բիարք, մարրակրօն Զաւէն Արք. Եպիսկոպոս, դրասէրն Ըբրապիզոնցին, բանասէրն Հոգիկոյս Բարգէն կաթողիկոս, սըրբակրօնն Շահէ և այլ բազում վարդապետներ, քահանաներ, դաստիարակներ, նաև իր հոգևոր Թոռնը՝ ատորագրեալս՝ Մեսրոպ քհնյ.։ Եթէ մենք լռենք՝ անտեսելով իր՝ ազգային, կրթ. և եկեղ. կեանքի մէջ ի յայտ բերած գործերն ու աշխատանքները, քարերը պիտի ազաղակեն, և մեր ցուրտ չիրիմներուն խորերէն մեր չորացած ոսկորներն և մեր մոխրացած աճիւնը պիտի օրհնեն իր պատուական և խնկելի յիշատակը։

Ցաւալի կրկնուած է թէ, Հայը չի գիտեր գնահատել իր արժանաւոր ազգային գործիչները և մանաւանդ եկեղեցական պաշտնեաներր և ապերախտ կը գտնուի անոնց հանդէպ՝ մոռնալով անոնց արժանիքը։ Սխալ և անպատուաբեր անուտնարկում մըն է այս բիծ՝ քսուած հայուն անբիծ ճակտին։ Ո՞ր լեզու չգովաբանէր և չփառաբաններ Սահակ—Մեսրոպները, Շնորհալի մը, Պիլչան մը, Արիմեան հայրիկ մը և զոյգ Եղիշէները են։ Քիչերու վերագրուած չահախնդրական արարք հարկ չէ վերագրել ընդհանուրին։ Ահա այս մտածումներով, կրնանք ըսել թէ իրարմէ այնքան հեռու երկու լուսաւոր Ջահերը կը միանան իրարու լուսեղէն երկնակամարի մը վրայ, որուն տակ կը վայլին ուրիշ բազմաթիւ աստղեր ալ։

Որքա՜ն տարիներ և դարեր յաջորդին իրարու, նոյնքան Հայը պիտի յիշէ և յիշատակէ զոյգ Եղիշէներու պատուական յիշատակը

Ցարգա՜նք ձեր պաշտելի և նուիրական անունին, փա՜ռք ու պարծա՜նք այն ազգին, որ ծնաւ զձեզ։ Բիւրի ցո պաշտուած ձեր յաւիտենական արքութեան,

ՄԵՍՐՈՊ ՔՀՆԾ. ՕՐՋԱՆԵԱՆ

Պաղտատ, 10 Օգս. 938

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Քիչ բառեր կան զորոնք սահմանելն աւելի դժուար է քան «Դաստիարակութիւնը»։ Մարդ կրնայ գիրք գրչի ետեւէն կարդալ այս նիւթին վրայ և դարձեալ չգտնել երկու սահման որ կատարելապէս համաձայնին, և սակայն կարելի չէ «Ի՞նչ է Դաստիարակութիւնը» հարցման պատասխանն անդիտանալ. թէև շատ հասանական չէ որ մէկուն տուած սահմանը գոհացնէ ամէն ոք։ Դաստիարակութեան ՍԱՀՄԱՆԸ ան որ ՆՊԱՏԱԿԻՆ համեմատ կը տրուի։ Ի՞նչ է դաստիարակութեան նպատակը։

Դաստիարակութեան ներկայիս ամէնէն ժողովրդական սահմանումներէն մէկը սա է թէ անիկա ԿԵԱՆՔԻ ՀԱՄԱՐ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ է։ Այս սահմանը բաւական մեծ չափով ճշմարտութիւն կը բովանդակէ. բայց և այնպէս, ըստ ինքեան անբաւարար է. որովհետև ԿԵԱՆՔԻ նշանակութեան մասին մարդիկ իրարմէ բոլորովին տարբեր ըմբռնումներ ունին, Հէրպերթ Սփէնսըր տյս սահմանն աւելի ամբողջացուց՝ ըսելով, «ԱՒԵՑՆ ՊԱՇՏՆԸ ՈՐՈՒՆ ԿՈՉՈՒՄՆ Է ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵԶ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔՄԸ ԱՊՐԵԼՈՒ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼ Է, որ կը նշանակէ թէ առանց դաստիարակութեան ապրուած կեանք մը ամբողջական չ'ըլլար, կիսատ թերի, միակողմանի կ'ըլլայ։ Տքթ. Քրայթըն Միլէր այս «ամբողջական» ապրուժին համար կ'որոշէ երեք ՊԱՏՇԱՃԵՑՈՒՄՆԵՐ զորոնք ամէն մանուկը պարտի ընել այդ փափաքուած վախճանին հասնելու համար. (ա) Պատչաճեցուի ընկերական համայնքի. (բ) Պատչաճեցուի ամուսնական կեանքի (գ) Պատչաճեցուի անհունին հետ։ Անոնցմէ առաջինը, որ կը նշանակէ ամէնօրեայ հասարակական կենցաղն ու յարաբերութիւնը, մէջն ըլլալով ոչ միայն ապրուստ չահելու համար յառաջ տարուած գործունէները, հապա նաև ազգային և քաղաքական կեանքը, վինչև հիմա ամէնէն աւելի ուշադրութիւն գրաւած է, երկրորդը ցարդ

գրութէ այնպէս թողուած է, խորհելով անշուշտ թէ արդէն առաջինին և երրորդին մէջ կը բովանդակուի. սակայն ներկայ ժամանակի պարագաները պահանջ կը դնեն, դպրոցական կեր-
թութեան մէջ այս կէտին ալ յատուկ տեղ և կարևորութիւն տալ։ Իսկ երրորդը կը նշանակէ հոգևոր կամ կրօնական կեանքի Եթէ դաստիարակութեան իսկական պաշտօնն է թերահաս (immature) մարդկային էակի մը դէպի առողջապահական կեանք զարգացումին օժանդակել, իր որոշ առաջադրութիւնն ըլլալու է յիշեալ երեք պատշաճեցումներուն ալ յարդապէս կատարելու նախապատրաստութիւնը տալ աշակերտին։

Անդիրին կրնանք ուրիշ անկիւնէ մը նայիլ, և այն ատեն կը տեսնենք թէ դաստիարակութեան նպատակն է՝

[Ա] Աշակերտին անհատական բարիքը խորհիլ ու անոր լաւ նկարագիր կազմելուն և կեանքի մէջ յաջող ու երջանիկ ըլլալուն օգնել։

[Բ] Մարդկային ընկերութեան ծառայելու, ուրիշներուն օգտակար ըլլալու կարող ընել զանի։

[Գ] Ճանկապէս իր պահանջած աղդին ու երկրին օգտակարապէս ծառայելու պարտաւորել։ Այս երեքը դիւրար չեն ժխտեր իսկապէս, սակայն ցեղին, ժամանակին ու պարագաներուն համեմատ՝ անոնցմէ մէկը կամ միւսը կը գերակշռէ։

Եւ վերջապէս, աւելի ամփոփելով մեր տեսութիւնը, կրնանք դաստիարակութեան նպատակը սահմանել զուտ ազգային տեսակէտէն. անհատը ազդին մասնիկն է, և իր ազդին ու համայնքին մէջ միայն կրնայ հանգիստ զգալ և կատարելագործել։ Բայց ասոր, ամենանական կեանքը պայման է ազգային պահպանութեան, իսկ կրօնական կեանքը միշտ ազգային կեանքի ամենաբարձր և ամենատևուն յատկանիշն է եղած Միւս կողմէն, անհատին կատարելագործութիւնը և բարձր նկարագիր ունենալը հիմնական պայման է ազդի մը կամ ժողովուրդի մը հաստատուն և յառաջադէմ ըլլալուն։ Ուրեմն կը հասնինք ասոր սահմանումին.. ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԱԳԼԽԱՒՈՐ ՆՊԱՏԱԿՆ Է ՀԱՄԱՁՆՈՒԻՆ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՈՒԼ ՄԸ ՇԱԿՈՒԹԱՁԻՆ ՏԵՍԱԿԵՏԷՆ, Նիւթական սերունդը հայթայթելու համայնքին վերարտադրումին համար ստացուածը միայն կը հայթայթէ, իսկ ազգային մշակոյթի ժառանգութեան յաջորդ սերունդի վե-

Իանգուտը դաստիարակութեան չնորհիւ կ'ըլլայ երկուքն իրարու լրացուցիչ են։ Համայնքին բարոյական ու մտաւորական պահանջները, համայնքին իտէալներն ու բաղձանքները, համայնքին աւանդութիւններն ու նուիրականութիւնները, առանք են որ կ'որոշեն ժանուկին տրուելու ծանօթութեանց ու կրթութեան որակն ու քանակը։ Հետևաբար ամէն ճշմարիտ դաստիարակութիւն ԱԶԳՍՑԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ միայն կրնայ ըլլալ։

1. *Ազգային դաստիարակութեան նպատակն է պահել և նոր սերունդին փոխանցել այդ իրական ու մնայուն արժէքները որոնք դարերու ընթացքին Ազգին ծառայած են իր գոյութեան պահպանումին մէջ, ինչպէս՝ իր ընտանեկան կազմակերպութիւնը, իր յատուկ կրօնական հաւատալիքներն ու հաստատութիւնները, իր հնաւանդ սովորութիւնները, իր մայրենի լեզուն, իր գրականութիւնը, և եթէ ունի՝ իր գեղարուեստը, ևն։ Հոս նկատի առնելու երկու կէտեր կան. [ա] Զգուշականանալ վերոյիշեալ արժէքներու սուկ պահպանումովը այլ պէտք է ամէն ժամանակ ի յառաջդիմական պահանջներուն համաձայն կենսագործել ու թարմացնել։ [բ] Եթէ կան այլևս հինցած և անդրաժամելի տարրեր, պէտք է վտարել և անոնց տեղ որդեգրել աւելի օգտակար և յառաջդիմական սկզբունքներ։ Այսպէս, ժառանգելիք ազգային մշակոյթը միշտ երիտասարդ և ճկուն վիճակի մէջ պահել։*

(2) *Դաստիարակութեան մէջ երկու ԱՍՏԻՃԱՆ կ'որոշենք՝ (Ա) Տարրական կամ նախակրթական, (Բ) երկրորդական կամ բարձրագոյն դաստիարակութիւն։ Առաջինին մէջ դիտուածն է ժողովուրդին ամբողջ զանգուածը դաստիարակութեան միջոցաւ բարձրացնել քաղաքակրթութեան որոշ մակարդակի մը. իսկ երկրորդին մէջ դիտուածն է ղեկավարներ (leaders) պատրաստել ազգին կամ համայնքին համար։ Դարձեալ, դաստիարակութիւնն՝ իր բովանդակութեան համեմատ՝ կրնայ ըլլալ Ը. ԴԱՆՈՒԻՐ և ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ընդհանուր դաստիարակութեան դիտումն է մտքի հորիզոնը լայնցնել օգտակար ու անհաժեշտ հմտութեանց ծանօթութիւններու մատակարարութեամբ։ Իսկ մասնագիտական դաստիարակութեան դիտումն է որ չ ապատ արուեստներու (ժողովրդական, փարատրանութեան,*

հոգևոր ասպարէզի, ևն) և կամ որոշ գրաղումներու (զորօրինակ՝ վաճառականութեան, մանրհնավարութեան, ևն) պատրաստել երիտասարդը։ Նախնական դաստիարակութեան մը օգուտները հետևեալներն են — [Ա] մտաւոր հաճոյք տալ՝ հետաքրքրութիւնը գոհացնելով, և [Բ] կեանքի մէջ օգտակարութիւն։ Այսպէս նախակրթութիւնը կը հայթայթէ ամէն անհատի համար ամէնէն հիմնական ու կենսական մասը մրտաւոր կրթութեան ու զբաղման, որ կրնայ խարիսխը կազմել նաև աւելի ետքի ինքնագարգացման։ Նախակրթական դաստիարակութիւնը բնական բերմամբ ընդհանուր դաստիարակութիւն միայն կրնայ ըլլալ. մինչ մասնագիտական դաստիարակութիւնը կարելի է նախ երկրորդական դպրոցներէ սկսիլ։ Միւս կողմէն, գլխաւորապէս նախակրթական աստիճանին մէջ է որ կարելի է ազգային դաստիարակութեան բնագրերուն պահպանումը, որովհետև մասնագիտական դաստիարակութեան բովանդակութիւնն ամէն տեղ գրեթէ միևնոյն է, անկախ միջազգային ստացուածքէ։

3. Ազգային դաստիարակութեան մասնաւոր նիւթերն են՝ մայրենի լեզու, հայրենագիտութիւն, ազգային պատմութիւն և ազգային գրականութիւն։

Ընդհանուր աշխարհագրութեան և ընդհանուր պատմութեան մէջ իսկ իւրաքանչիւր ազգին տեսակէտը և իր չահագրգռութեանց հորիզոնը պատճառ կ'ըլլան այն տարբերութեանց որ մեզի միևնոյն ուսումներուն մէջ կը տեսնուին մեկ ազգէ միւսը. այսինքն՝ ընդհանուր ծանօթութեանց մթերքէն քաղելու և օգտուելու եղանակը, ուսումներուն մէջէն ոմանց որդեգրելի և ոմանց մերժելի, ահա այս ԸՆՏՐԱՆՔՆ (selections) է որ կը կազմէ գանազան ազգային դաստիարակութեանց տարբերող յատկանիշը։ Բազդատէ զորօրինակ Ամերիկեան և Ցրանսական դասագիրքերն ընդհանուր աշխարհագրութեան և ընդհանուր պատմութեան, և այս տարբերութիւնն անմիջապէս աչքդ պիտի զարնէ։

Ուսողութիւն [mathematics], բնապատմութիւն [հարևանցի տեղական պատչաճեցումներով) և բնական գիտութիւններ (ֆիզիք. տարրարանութիւն, աստղագիտութիւն, ևն) համամարդկային են, նոյնպէս է արուեստագիտութիւնը

ԿՐՕՆԻ ՈՒՍՈՒՄԸ կարելի է առնել կա՛մ առհմային նեղ ըմբռնումով և կա՛մ տիեզերական լայն ըմբռնումով: Թէև հարկ և օգտակար է, մանաւանդ նախակրթարանի կրտնի ուսման մէջ, ազգային եկեղեցւոյ կամ մասնաւոր յարանուանութեան մը իւրայատուկ տեսակէտներն ալ նկատի առնել, որպէսզի կարելի ըլլայ մանուկը հաղորդ պահել իր պատկանած համայնքին կրօնական կեանքին ու դործունէութեան հետ, սակայն սխալ և վտանգաւոր է զանց ընել Քրիստոնէութեան էական և ընդհանուր վարդապետութիւնները, տիեզերական հոգևոր սկզբունքները: Իմաստութիւն պէտք է այս երկու տեսակէտներուն մէջ համեմատութիւն ու հաւասարակշռութիւնը պահելու:

4. Պէտք չէ մոռնալ միանգամայն թէ ազգային դաստիարակութիւնն ինքնին ընդհանուր մարդկային դաստիարակութեան մէկ մասն ու անդամն է. պէտք է գիտնալ թէ դաստիարակութեան մէջ կան տարրեր, էական ու կենսական, որոնք համամարդկային են ու անփոփոխ: Այսպէս են՝ նախ. ընդհանուր գիտական (դրական) ճշմարտութիւնները. երկրորդ՝ տրամաբանութեան օրէնքները. երրորդ՝ բարոյական սկզբունքները, եւն: Այսոքք չեն կրնար ազգէ ազգ տարբերիլ, և ուստի հանուր մարդկային ցեղի հասարակաց ժառանգութիւնն են և հասարակաց մայր դպրոցը կը կազմեն քաղաքակրթութեան, հետևաբար և դաստիարակութեան: Օգտակար է ա՛յս հասարակաց տարրերուն վրայ աւելի ծանրանալ քան ցեղային կամ տեղային պատահական տարբերութեանց վրայ: Որովհետև դաստիարակութեան դրութեան մը աչխարհի խաղաղութեան ծառայելուն կամ չծառայելուն գաղտնիքը հոս է: Վերոյիչեալ հասարակաց տարրերն են նաև ղորս նոր քաղաքակրթութիւն սկսող ժողովուրդ մը կամ ազգ մը կրնայ և պէտք է որվիլ՝ ի հարկին փոխ առնելով աւելի ուսեալ ու զարգացեալ ազգերէ. և զայս կրնայ ընել առանց իր ազգային յատկանիչը խաթարելու և առանց հետեւակ համարուելու:

5. Դաստիարակութեան ՄԵԹՈՆՆԵՐՈՒՆ կամ եղանակներուն գալով, թէպէտև, յաճախ կը կարծուի թէ առնք մէկ ազգային դրութենէ ժիւսը չատ կը տարբերին, սակայն եթէ լաւ դիտուի, պիտի գտնուի թէ այդ տարբերութիւնները մա-

կերեսային ու պատահական են, և թէ ոչ միայն ներկայիս այլեւայլ դրութեանց, այլև հին ու նոր դաստիարակութեանց մեթոտներուն մէջ հիմնական նոյնութիւններ կան։ Ստուգիւ դաստիարակութեան մեթոտներուն մասին սկիզբէն իվեր միշտ երկու տարբեր ՈՒՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ եղած են, թէև արդի տարիներու մէջտեղին է որ այս երկու ուղղութիւններն որոշ կերպով ճանչցուած ու բացատրուած են։ Ասոնք են՝ (ա) Ցեղային փոխառութեան և իմաստութեան իրրև ժառանգութիւն մէկ սերունդէն մի. սին փոխանցումը դաստիարակութեան միջոցաւ։ (բ) Մանկան բնածին ընդունակութիւններուն ազատ զարգացումը և հետզհետէ աւելի անձնական հակակշիռի և իսկատիպ արտայայտութեան բերումը։ Ռուսոյի օրերէն առաջ երկրորդ ուղղութիւնը գրեթէ բոլորովին կ՚անտեսուէր, իսկ այսօրուան կարգ մը փորձարկութիւններուն մէջ ալ առաջին կողմին անտեսուելուն վտանգ կայ։ Բայց այս երկու կողմերէն մէկը եթէ չափազանց չեչտուի և միւսն անտեսուի, դաստիարակութիւնը միակողմանի կ՚ըլլայ և արդիւնքը՝ նկարագրրի գաճաճ և ծուռ մնալը պիտի ըլլայ, որովհետև վերոյիշեալ երկու ուղղութիւնները զիրար չեն՝ տարամերժեր, իրարու լրացուցիչ են, վարժ դաստիարակ մը երկուքը բարեխառնած կը դործածէ։

Նորման Մէքմրն իր «Մանուկին ճանապարհը դէպի ազատութիւն» գրքին մէջ կրթութեան ու դաստիարակութեան երեք յաջորդական դարաշրջաններ կ՚որոշէ. (1) ՋՈՊՈՒՄԻ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆ երբ մանուկը պէտք է կենարուր որ մեծը իրեն կը հրամայէր. (2) ՏՊԱՒՈՐՈՒՄԻ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆ, երբ ուսուցչին գլխաւոր պաշտօնը կը հրամայէր ուսուցման միջոցաւ իր մտքին դրուժը հաղորդել աշակերտին. (3) ԱՐՏԱՑԱՅՏՈՒԹԵԱՆ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆ որ ներկայս է, երբ մանուկը ըստ կարելւոյն ազատ և անկախ կը թողուի իր գործնէութեան մէջ, իսկ ուսուցիչն յաւէտ առաջնորդ և օժանդակ է միայն աշակերտին՝ որ կ՚աշխատի իր իսկ անձնաւորութիւնը կատարելագործելու և իսկատիպ արտադրութիւններով արտայայտուելու։ Այս վերջինիս կ՚ըսուի «Ղեկավարւած աճումի մեթոտը»։ Գրողս հին հայկական դաստիարակութիւնն ուշադիր զննութենէ անցընելով, ուրախութեամբ դիտած է որ, արդարև

*մեր վաղեմի դարերու դաստիարակութիւններն աւելի մըչնա-
կած են տեղեկութիւն և ճարտարութիւն հաղորդելու, ուսուց-
ցումի կամ տպաւորումի մեթոտը, ինչ որ այդ ժամանակ ընդ-
հանուր և անխուսափելի էր, բայց և այնպէս առանց քոլորա-
վին ալ զանց ընելու ուսանողին ազատ ինքնագործունեան
ասպարէզ տալ՝ դիկավարեալ աճումի մեթոտով։*

(ՎԵՐ.) ԵՂԻԱ Ս. ՓԱՍՈՒՆԻ

MELANCOLIE

ԱՆՋԿՈՒԹԵԱՆ ՊԱՀԵՐ

Երբեմն անցեալի երազ օրերէն,
Երգ մը հաղցրալուր եւ ձայներ զուարթ,
Կը ննչեն հոգւոյս մէջ կարօտակէզ
Ու կը վերապրիմ նէրեաք մը կախարդ:

Երբեմն հեռաւոր հի՛ն քաղուած յուշեր,
Մէջքս կ'արբննան եւ կ'ալեկոծեն
Ներկայի ժզոյն կեանքս տրտմասռւեր
Եւ երանութիւն մ'ինձ կը պարգեւեն:

Ու մերթ վաղեմի տեսիլ մ'աղուականաց,
Լուսեղէն խաղով մ'ինծի կը ժպտի,
Եւ ոյտեղ մը մէջը թովչական՝
Տարուելով կ'ապրիմ աշխարհ մ'անուրջի:

Օ՛ անցեալ կեանքիս գարունները աղուոր.
Գարման տարիքիս օրերը չքնաղ,
Օ՛ յոյսեր էքնող. օրեր լուսաւոր
Հեռացած գացիք, սահելով խաղաղ:

. . . . . .

Ալ հիմա կարծես լռում մ'անանուն
Կը նստէ հոգիս թափով մը անուն:

ՓԱՐԻԶ 1931

ԴՈԿՏ. Գ. ԱՄԱՏԵԱՆ

ՀՈՎԻՒԻՆ ԵՐԳԸ

Երգն այէկոծ կը մրմնջէ լեռան կողին հեռակայ.
Հովուին տունչն է՝ առագաստուած սրինգին մէջ կը խոկայ,
Հեւք մի՛դձերու կը փերուի ժեռուս կողին բոցերուն,
Մինչ սրտաճերն դեռ կը սուրան ամպերուն մէջը հեռուն:

Ամայութեան սրտութեան մէջ հոգին գորով՝ կը խօսի,
Ու լացի մը ընդադումով կեանքի ոտքէն կը հոսի:
Որքան իմաստն կը հեգէ լաւ այբուբէնքովն սրինգին,
Ու կը կարդայ բնութեան հրաշքն սրբացումով մը կեանքին:

Կուլայ, կուլայ հովիւն հեռուն
Իր երգն անոյշ՝ անցաւցներուն,
Ու ծառերն են իր համերգին
Ներշնչումով յղցող հոգին
Խորհրդազգայ հունով երեր
ունկնդիրներ,
Արեւելեան ոտք մը հագած
այն ամպամած
Երկիրներէն եկած հասի խայտով,

Ո՞վ է ըսեր թէ երգն անոր,
հովիւին աղուոր,
Կայծն աչերուն բոցավառ,
Ու տունչն կուրծքին իր մարմար
Եղեգէն դաւս չի սեղար...

* * *

Հիմա հասնիմ են հագեր ծառերն ամէն
ու իրենց խիտ երամէն
Կեանքը կուգան հեգել ըրթունքի ըրթունքի,
Ուխտաւորներ են կարծես նոր աւուրերու մասունքի:

Հովիւն իբրեւ հուրմ- հանճայ
Հարուտորներու ոսկի փետերն կը բանայ,
Ու սրինգին իր երգով
Ձագումներու խումբին հով
Ամանորի հուրիներ կը պարեն
Անցաւցերու գորգերուն վրայ երկարէն:

Կեանքի լացն է նիմա կուլայ
հովիւն տխուր
Անցաւցերու հանճայ...

Ե. Մակար
12-8-39

Պ. ՀԱՑԿԱՉՆ

ԳԻՇԵՐ ԿՈՒԴԱՑ

Անգլիոյ Տրայպերկ Աբբայարանին գերեզմանատան մէջ վերջնականապէս կը հանգչի մարդ մը, որուն համար ըսուած էր, «ԱՇԽԱՏԱՒԻՐ, ԿՈՒԺ, ՎՇՀԱՆՋՆ, ՀԱՃՈՑԱՏՈՒ ՆԸԿՒՐԱԳԸՐԻ ՏԻՐ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԱԾԱՆՕԹ ԴՐԱԿԱՆ ԴԻՄԴ ՄԸ։»

Այս մարդն էր Սըր Վոլթըր Սքաթ, ծնած Էտինպուրկ քաղաքին մէջ 15 օգոստ. 1771 ին, և մեռած 21 սեպտ. 1832ին։

Այս անձնաւորութիւնը իր ամուսնութենէն մի քանի օրեր առաջ—որ տեղի ունեցաւ 1797 ի ծնունդի օրը—իր նշանածին հետեւեալ արտակարգ բովանդակութեամբ նամակ մը գրեց։— «ՍԻՐԵԼԻՍ, ԳԻՏԵՄ ՈՐ ԱՑՍ ՕՐԵՐՍ ՄԵՐ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԴՈՐԾԵՐՈՎ ՁԱՓԱՁԱՆՑ ԶԲԱՂԱԾ ԵՄ, ԵՒ ԱԼ ՇԱՏ ԶԲԱՂԱԾ ԵՄ .. ԱՑՍ ԶԲԱՂԱԾ ԵՄ, ՄԵՐ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵՆԷՆ ԱՌԱՋ ԳՏՆԵԼ ՄԱՆԱՒԱՒՈՐ ՏԵՂ ՄԸ, ՈՐ ԵՐՋ ԱՊԱԳԱՅԻՆ ՄԵՌՆԻՄ, ՁԻՍ ՀՈՆ ԹԱՂԵՆ։ ԱՑՍ ՅՕՓԵՐԸ ՓԵՋ ԿՐՆԱՆ ՁՆՁԵԼ, ԲԱՑՁ ԵՂԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԱՑՍ Է։

Սըր Վոլթըր Սքաթ ամուսնանալէն անմիջապէս վերջը Էտինպուրկ քաղաքէն ոչ չատ հեռու սիրուն տեղ մը հաստատուեցաւ, և իր պարտէզին ճիշդ կեդրոնը և ամէն անկիւնէն տեսնուող Արեգակի ժամացոյցին վրան գրեց սա խօսքերը, «ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԴԱՑ»...

*
* *

Անգլիոյ Ուէսթ Մինսթըրի Աբբայարանի գերեզմատան մէջ վերջնականապէս կը հանգչի մարդ մը, որուն համար ըսուած էր, «ԱՆԽՈՆՋ ԱՇԽԱՏՈՂ, ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՂ ՄԻՏՔ ՈՒՆԵՑՈՂ, ԱՆԴԱԴԱՐ ԳՐՈՂ ԵՒ ԱՄԷՆԷՆ ՍԻՐՈՒՈՂ ԴԷՄՔ ՄԸ»,

Այս մարդն էր Սամուէլ Ճանսընն, ծնած 1709 ին և մեռած 1784 ին։ Այս տիտան մարդը իր գոպանի ժամացոյցին վրան փորագրել տուած էր սա խօսքերը «ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԴԱՑ»։

*
* *

Էքլէֆէչանի եկեղեցւոյ բակին մէջ վերջնականապէս կը հանդչի մարդ մը որուն համար ըսուած էր, ՊՈՏՄԱԳԻՏ, ՇԱՏ

ՌԱԳԻՐ, ՀԵՂԻՆԱԿ ԵՒ ԱՌՈՂՋԱԴԱՏ ՓԻԼԻՍՈՓԱՑ.

Այս մարդն էր Թովմաս Քարլայլ ծնած 1795 ին ու մեռած 1881 ին, երբ իր երիտասարդութեան չրջանին՝ Քրէյկընփրթօք կոչեալ վայրին մէջ, իր առաջին գրքերէն մին կը գրէր. սնոր առաջին էջին վրան գրեց սա խօսքերը, ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԴԱՑ.

* * *

Երուսաղէմի Սբ. Յարութիւն տաճարին գմբէթին ներքև կը գտնուի քաց գերեզման մը, որ քանի մը օրուան համար, հանգստարանը եղած էր Աստուածային էակի մը, որուն համար բսուած էր.— ՄԵՍԻԱՆ, ԻՍՐԱՑԵԼԻ ԹԱԳԱՒՈՐՆ, ՅԱՒԻՏԵՆԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ԽՕՀԵՐՈՒ ՈՒՆԵՑՈՂԸ, ԱՄԷՆ ԲԱՆԵՐԸ ԼԱՒՑՆՈՂԸ ԵՒ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՈՐԴԻՆ.

Այս անձնաւորութիւնն էր Նազովրեցի Յիսուս, Քրիստոնէութեան հիմնադիրը և ամբողջ մարդկութեան յոյսը, որ մէկ առթիւ գինք չրջապատելով հարցուփորձ ընողներուն ըսաւ, ԲԱՆԻ ՈՐ ՅՈՐԵԿԸ ՊԻՏՔ Է ՈՐ ՁԻՍ ՂՐԿՈՂԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ ԳՈՐԾԵՄ, ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԴԱՑ ԵՐԲ ՄԷԿԸ ՉԻ ԿՐՆԱՐ ԳՈՐԾԵԼ, . . ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԴԱՑ . . ՝

Սըլ Վոլթըր Սքաթ ըսաւ. «ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԴԱՑ. Սամուէլ Ճանսըն ըսաւ. «ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԴԱՑ» Թովմաս Քարլայլ ըսաւ. ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԴԱՑ: Նազովրեցի Յիսուս ըսաւ ԳԻՇԵՐ ԿՈՒԴԱՑ: Առողջապատ և իրատես բոլոր մահկանացուները գուշակելով անխուսափելին լիաթոք կը բացագանչեն, ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԴԱՑ:

* * *

Համայիլ և զգլխիչ գիչեր մը Թովմաս Քարլայլ և ծանօթ բանաստեղծ Լէյհ Հընթ բնութիւնը ըմբռչխնելու համար բացօթեայ տեղ մը ելած էին. աստղերը կանթեղներու նման կը փայլէին, գեփիւռն մեղմիկ կ'օրօրէր, լուսնկան կը դիւթէր, Բնութիւնը կը խօսէր և կ'երգէր. . . .

Բանաստեղծը չի կարենալով իր կենդանացած զգացումները աւելի երկար զսպել, յանկարծ լռութիւնը խզելով բացագանչեց. Ո՜Հ ԱՍՏՈՒԱԾ ԻՄ, ԻՆՉ. ԻՆՉ ՁՄԱՌԼԵԼԻ Է. . .

Թավմաս Քարլայլ, աւելի իրատես և հեռատես, վստահ էր վերջապէս թուխ ամպերը պիտի կուտակուին, զեփիւռը փոթորիկին պիտի փոխուի, ներկայիս հմայող բնութիւնը քիչ յետոյ պիտի սպառնայ և զգացումներուն թևեր տուող լուսնկան ու աստղերը պիտի աներևոյթանան... այո, չի կարենալով իր ներքին ղայրոյթն ու բրթոստութիւնը աւելի երկար պահել, պոռթկալով պոռաց, Ո՛Հ ԱՍՏՈՒԱԾ ԻՄ, ԻՆՉ, ԻՆՉ ՍՈՍԿԱԼԻ Է...

* * *

Գիչեր կուգայ... Այո Գիչերը կուգայ... Սակայն ո՞վ է այն իմաստուն մարդը որ ասիկա հասկնայ...

Արծաթէ թեւեր պիտի փրթի, ոսկիէ բաժակը պիտի կոտրի, սափորը պիտի փչրի, և ջրհորին անիւը պիտի կոտրի...

Երիտասարդութիւնը պիտի անհետի, գիտութիւնը պիտի խափանի, դրամը պիտի ժանգոտի, ժպիտը պիտի խլուի, բարեկամը պիտի հեռանայ, սիրելին պիտի մահանայ և կեանքի նաւակը պիտի խորտակուի...

Ճակտին կենդանացուցիչ ջողը, սյտերուն գրաւիչ տեսքը, չրթներուն հմայիչ ժպիտը, ոտքերուն արագութիւնը, ձեռքերուն տոկունութիւնը, մտքի հաւասարակշռութիւնը և մարմնոյն հենսունակութիւնը իսպառ պիտի չոգիանան.... պիտի կորսուին.... .'.'

Արշալոյսը քեզ պիտի չտեսնէ վերջալոյսին, Երիտասարդութիւնը քեզ պիտի մատնէ ծերութեան, և ոտ վերջապէս սիրելիներ և կամ օտար ձեռքեր քեզ պիտի գնեն փորուած փոսին, ան հողին... գերեզմանին...

Ո՛հ անխուսափելի գիչերը կուգայ... Սակայն ո՞վ է այն իմաստուն մարդը որ ասիկա հասկնայ... .'.'

* * *

Թուականէս երկու հազար չորս հարիւր եօթանասուն տարիներ առաջ Կոմբրիկիոս իր մահուան անարին մէջ վերջին չունչը փչելու վայրկեաններուն, աչքերը որոշ ուղղութեան մը սեւեռած, ակաւ ան խօսքերը կրկին ու կրկին պոռալով

ըսել «Աչխարհը պիտի սարսռի, լեռները պիտի միանան, խոշոր ծառերը պիտի փչրուին, բնութիւնը պիտի սևնայ, մարդկութիւնը պիտի դողայ....՛...

Այս խօսքերէն խիստ չատ վախցած սպասաւորը, աւելի չի կարենալով համբերել, մահամերձ տիրոջը անարին ժամեանալով հարցուց, ՈՒՐԵՄՆ ՏԷՐ, ԻՆՉ ԻՆՉ ԸՆԵՆՔ.՛ կոմբիկիոս խեղդուկ ձայնով մը ըսաւ. ՉԵՄ ԳԻՏԵՐ.

ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԳԱՑ, խօսքն ու համոզումը, խոհեմ մարդու մը համար ոչ յոռետեսութիւն մըն է և ոչ ալ յուսահատութեան ու կամ վախի պատճառ մըն է։

ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԳԱՑ, ուրեմն ի՛նչ ի՛նչ ընենք, լանք ու ողբանք.՛.՛ ուտենք ու խմենք վաղուի գիշերը կուգայ ու պիտի մեռնինք յանկարծո՛վ օրորուինք....՛.՛ ոչ, ոչ երբեք...՛.

ԳԻՇԵՐԸ ԿՈՒԳԱՑ, ԽՕՍՔԸ ՄՂԻՋ ՈՒԺ ՄԸՆ Է, ԸՂՁԱԼՈՒ ԵՒ ԸՆԵԼՈՒ, ԴՈՐԾԵԼՈՒ ԵՒ ՁՈՀԵԼՈՒ, ՄԱՌԱՑԵԼՈՒ ԵՒ ՍԳՆԵԼՈՒ, ԲԱՐՁՐԱՆԱԼՈՒ ԵՒ ԲԱՐՁՐԱՑՆԵԼՈՒ, ԲԱՆՁԻ ԵՐԲ ԿԵԱՆՔԻՆ ԱՐԵՒԸ ՄԱՐԸ ՄՏՆԷ ԵՒ ԳԻՇԵՐԸ ԳԱՑ, ԱՑՆ ԱՏԵՆ ԱՄԷՆ ԲԱՆ ԿԸ ԴԱԴՐԻ։...

...Ուրեմն օն աչխատանքի... քանզի գիշերը կուգայ....՛.

ՎԵՐ. ՆՆՈՎՔ ԿԷՕՔԿԷՕՉԵԱՆ

ՈՍԿԻ ԽՕՍՔԵՐ

* Ծայրայեղ արդարութիւնը միշտ անարդար է, այսինքն բոլոր իրաւունքներու գործադրութեանը մէջ կը պահուըտի արդարութեան չարաչար գործածումը:

* Գարգը հիմն է հաղարակատութեան՝ ինչպէս եւ գիտութեան, բայց հանճա՛ր պէտք է՝ զայն գտնելու համար:

* Ճշմարիտ գիտուն մը պարտի իր հպարտութիւնը անցուցնել ասեղի մը ծակէն, երբ գիտութիւնը կրնայ օգուտ մը գտնել հոն:

* Խոհեմութիւնը վերջին առաքինութիւնն է զոր կ'ուսանինք վերհանձրն հոգիներ:

ԳԻՇԵՐՆԵՐ

Լուսեան մէջ գիշերին.
Աստղազարդ երկինքին.
Տակն վերացայ հոգին, Սուրբ
Գաւառումովն Աննուցին:

Չի կայ բարբառ, չիկայ ձայն.
Շուրթներ հանդարտ, սիրտն է բաց,
Ներշնչումին բնութեան,
Լուսիւնն է բանն ասաց,

Զգայազուրկ՝ հարուածէն
Բնական, անգութ,
Դառնաց սիրտեր կարիվէր:
Ցոգնաչարչար միտերու,
Եւ պարտասած մարմինի,
Հանգիստ կուտաք, գիշերներ:

Գիշերային լուսեաց,
Մանն աշխարհի պատկերի,
Սգակիր էք, գիշերներ:
Առկախ, մէջէն անդունդի,
երբ կը սուրանք երկնի,
Լուսատուին ժիր ջահեր:

Կենսատու ողն արեգին՝
Նեկտարն կեանքի գիտակից,
Թագնի խորը կապոյտին,
Ցիրէ խաւարն վշտակից:

Գորիէոսը գրկաբաց,
Փարքէ աշխարհն մէջը սեւ
Գողին, խորը անդունդաց,
Մոռնայ վիշտերն արդարեւ.

Աշխատանքի յոգնաբեր,
Կեանքի համայն եռուզեր,
Ձեր գալստեամբ գիշերներ,
Տեղի արդէն են տալեր:

Հանգիստ կուտաք աշխարհի,
Ամոռումն ալ ցաւերու,
Հեռապատկերին անհունի,
Փորձր կուտաք ապրողի:

Սակայն հողին ժիր մթին,
Անմեղ, աճքիծ, գիշերներ,
Բառոյական անկումին,
Ինչ ոճիրներն գործուեր:

Սէրն պղծուած անարատ,
Հիմնայատակ օճախներ,
Ջոհ մոլութեանց անընդհատ,
Ազգասպանաց հոգիներ:

Ընկե՛ւսեաց, դաւանանաց,
պէս պէս ոճրի ծարաւներ,
Սեւ սիրտերու կապկպան,
Սեւ մատներով պարզուեր:

Հակապատկերն էի կեանքի,
Պատկարելի գիշերներ,
Վեհութեան մէջ ժիր մութին,
Ցոյսր կեանքի ներշնչեր:

Գօտեպնդէի մարդկութիւն
Պայքարին այս գոյութեան,
Զեզ է արդէն բնութեան,
Երախտապարտ գիշերներ:

ՀԱՑԵՆ ՅՕՓՏ, ՑՈՎՀԱՆՆԷՍ Մ. ԹՕՐԳԱՆ

ՈՍԿԻ ԽՕՍՔԵՐ

* Անոնք որ շատ հարուստ են գաղափարներով, աւելի վարպետ են ծրագիրներ կազմելու՝ քան թէ զայնս գործադրելու:

* Պարագային հանճարը՝ կրօնքը դեղերուն ամէնէն բարերարն է, կամ, հիւանդութեանց ամէնէն սուսիկը:

* Խանդոտ զգացումները դոյզն օգտակարութիւն ունին կեանքի ուղեկութեանց մէջ: Պատուաւոր մարդուն յատուկ է առանց խանդավառութեան կատարել զօրաւոր ու դժուարին գործեր:

* Երջանկութի՛ւնը.— Ապրիլ, ուսել-խմել, խնդալ-լալ իր հարազատներէն հեռու:

ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՉՈՒՄԸ

ՆԻՈՒԵՐ՝ ՀԱՑ ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴԻՆ

Գոյութեան կռիւը ազգին դեկավար սկզբունքն է, Ամէն ազգ, ամէն հրկիր մտահղացած է իր ապագայով։ Քաղաքակիրթ երկիրներու պետական պիւտճէին աչքառու մէկ տոկոսը կը յատկացուի մանուկ սերունդի դաստիարակութեան էական գործին։ Մանկութիւնը կրթելը ապագայ երիտասարդութիւնը պատրաստել, ապագայ քաղաքացիներ, գիտակից անհատներ հասցնել կը նշանակէ, որովհետև այսօրուան նոր սերունդը վաղուան քաղաքացին, ազգին գոյատևութեան խարիսխն է։ Երիտասարդութիւնը որքան լաւ մեծած կրթութիւն-դաստիարակութիւն ստանայ այնքան ամուր և ուժեղ կ'ըլլայ ազգին և պետութեան հիմը և անոր վրայ կառուցելիք վերնաշէնքը։

Ամէն ազգ, ամէն պետութիւն իր պատմութենէն քաղելով անհրաժեշտ փորձառութիւնները՝ կը վնտռէ միջոցներ, կը տեղծէ հնարաւորութիւններ, երիտասարդ սերունդը, դպրոցական տղաններէն սկսեալ զանգուածին ազգ—հաւաքականութեան կապելու համար։

Ազգին՝ մայր զանգուածին դարերու ընդերքէն ժառանգած երազը, տեսիլքը իրականացնելու համար ի յայտ եկած ձգտումը ուժեղ է կենսունակութիւն ունեցող ազգերու մէջ։ Այդ ձգտումը կ'արտայայտուի գրականութեան, ցեղային գրականութեան, ցեղային իւրայատուկ դրոշմը կրող ազգային մշակոյթով։ Լեզուն գրականութիւնը մէկ խօսքով մշակոյթը որքան լաւ իւրացուի, մինչև արիւն դառնայ երիտասարդ սերունդին մէջ այնքան տոկուն և անխորտակելի կը դառնայ ազգը, հաւաքականութիւնը։

Ապագայ վարիչներ պատրաստելու տեսակէտէն էական պայման է ՀԻՆԵՐՈՒՆ ԿՈՂքին ՆՈՐԵՐՈՒՆ աշխատակցութիւնը, գործակցութիւնը։

Պետականութիւն ունեցող ազգերու համար այս հարցը կը հետապնդուի գիտակից հետաքրքրութեամբ և յատուկ գործօններու միջոցաւ պետութեան անմիջական հսկողութեան տակ։

Ոմիւռքի հայ երիտասարդութիւնը դժբախտաբար քաղաքական պայմաններու ճակատագրական անպատշաճ դասաւորման հետևանքով զրկուած է պետական հովանաւորութիւնը վայելելու, անոր նիւթական և բարոյական անմիջական օգնութիւնը ստանալու առաւելութենէն։ Այս աչքառու պակասը լրացնելու և մեր սիրտը կրծող տկարութիւնը դարմանելու համար, մենք, որպէս կրօնական համայնք մը ներքին ոյժերու հասարակաց գործօններու համադրութեան միայն կապաւինինք, անկից կ'սպասենք ամէն գործ և աշխատանք։

Դժբաղդաբար մեր կրօնական համայնքային հաստատութիւնները հինէն ժառանգած թերի կանոններու, ժամանակավրէպ սահմանադրութիւններու տառին գերի դարձած ի վիճակի չեն իրենցմէ ակնկալուած ներոյժ գործունէութիւն մը ի յայտ բերելու։

Աչքերը միայն Անձեւլին սևեռած կղերական դասը՝ հաւատարիմ իր դասակարգի աւանդութեանց, ի վիճակի չէ մեր նոր կեանքին համապատասխան նոր ուղղութիւն, ճիգ մը փորձելու։

Ազգ. առաջնորդարանները հաստատու, պուրժուաներու նրման իր խնամքին և մտահոգութեան յանձնած կալուածներու եկամուտները օրը օրին կ'սպսւէ ծխական կամ հավաքային վարժարաններուն վրայ առանց ապագայ սերունդի մասին մտահոգուելու։

Նախակրթարան աւարտող պատանի սերունդը ամէն օր քիչ մը կը մեռնի, ամէն օր իր ցեղային յատկանիշէն բան մը կը կորսնցնէ, անոր մասին ազգը, րսկ կ'ուզենք ազգային առաջնորդարաններու թաչչապատ փափուկ աթոռներուն վրայ առնքացող ժողովականները երբեք չեն մտահոգուիր նոր սերունդի և ազգին ապագայ երիտասարդութեան ճակատագրով, կարծես թէ իրենց պարտականութիւնը լրիւ կատարած են հանդէպ անոնց։

Կեանքի պայքարին պատրաստուելու համար եթէ մենք ուննայինք ազգային բարձրագոյն վարժարաններ գաղութներու մէջ, այն ատեն այնքան մտատանջուելու, մտահոգուելու հարկին տակ չպիտի գտնուէինք։

Ուսումնատենչ հայ պատանին ըլլայ ապագայ կեանքի պատրաստուելու, ըլլայ իր ուսման ծարաւը յագեցնելու ըս-

տիպուած ալ կ'առնէ օտար երկրորդական վարժարաններու դռները, ուր հայ պատանի մը քերը կաղապարուելու, խլմորուելու, թարմ վիճակին մէջ, կ'ենթարկուի օտար կրթութեան այլասերող ազդեցութեան։

Կեանքի և նկարագրի վերջնական ձևի մէջ չմտած հայ նոր սերունդը կը չաղուի օտար միջավայրի մէջ օտար մըշակոյթով և կ'ըլլայ դիւրամարս օրսը արեւելք այցելող կրօնական միսիոնականներու, ազգային նախակրթարաններուն, ուսանող սերունդի մտքի դաշտին մէջ ցանած սերմերը հաղիւ թէ պիտի թեղմնաւորուէին, պիտի ուռճանային, ծիլ ու ծաղիկ պիտի տային, օտար վարժարաններու խամրեցնող խորշակին ազդեցութեան տակ չատ դիւրութեամբ արմատախիլ կ'ըլլան և չորս հովերուն կը թրուին. եթէ հազուադիւտ պատեհութեամբ ընտանեկան զօրեղ հակազդեցութիւն, հայկական միջավայրի ընդդիմութիւն իդեալ չհանդիպին օտարներու վատաշունչ աչխատանքը։

Սփիւռքի աստանդական հայութեան մէջ երկրորդական վարժարաններ չունենալու թերին կը լրացնեն գաղութահայ կազմակերպութիւնները և զանազան անուններով, զանազան գոյնով գործող միութիւնները։

Առաջին գծին վրայ, կուսակցութիւնները՝ գիտակ իրենց ստանձնած պարտականութեանց. չանգիր կ'ըլլան յետ վարժարանական կեանքի, դաստիարակութեան դժուարին և կարեւոր մասը իրենց ուսերուն վրայ առնելու։

Կուսակցութիւնները իրենց գործունէութեան մէկ կարեւոր մասը կը նկատեն երիտասարդութեան ազգային հասարակական դաստիարակութեան անյետաձգելի գործը։

Հայ կուսակցութիւնները արտասահմանի մէջ որպէս հանդուրժուած, ասպնջականութիւն վայելող փոքրամասնութեան մը գործօն մասը եթէ միայն հայ երիտասարդութեան մըտաւոր զարգացման, հասարակական դաստիարակութեան յոյժ կենսական գործին և այխատանքին նուիրուին համահայկական և համակուսակցական տեսակէտով ամենաօգտակար ամենաազգանպաստ դերը կատարած կ'ըլլան։

Նիւթիս մէջ խորանալէ առաջ կ'ուզեմ նախ բնորոշել թէ հասարակական կազմախօսութեան մէջ ինչ դիրք և դեր ու-

նին զայն բաղկացնող տարրերը։

Այժմ մարմին, ամէն անհատականութիւն, առանց քննական ակնարկի. մեր աչքին առջև կը պատկերանայ միատարր. միակտոր զանգուած մը, սակայն երբ քննութեան բովէն անցնինք կը տեսնենք որ այդ զանգուածը բաղկացած է զիրար լրացնող, որոշ պայմաններով իրարու յատկացուած, իրարու օժանդակ մասերէ, իւրաքանչիւր մաս աւելի կամ նուազ կարևոր պայման մը ունի այդ կոյտին մէջ։ Իւրաքանչիւր մաս կամ մասնիկի պայմանաւորութեան մէջ տեսնուած թերացումը ընդհանուր կառուցուածքի կանոնաւոր ընթացքը կը խանգարէ ու մասնակի վնասումով կը վտանգէ կառուցուածքին տեւականութիւնը։

Մեր առօրեայ գործունէութեան մէջ դանուող չատ մը իրեր արտադաներ և գործիքներ այս սկզբունքին ենթակայ են։

Շէնքեր, մեքենաներ, մարդկային-կենդանական և բուսական մարմիններ որպէս զանազան գործիքներու, գործարաններու համադրոյթ, ամենայօլափելի օրինակներ են, որոնք դիւրըմբռնելի միտքով կուտան մեզի գործակցութեան, համագրական աշխատանքի և համախմբման վայելքի։

Կմախքը, ջղային դրութիւնը, մկանունքը, մարսողական գործարանները, չնչառութեան յօրինուածքը, մարմնի հիւսուածքը, սիրտը ուղեղը, գեղձերը, իրարու օժանդակ իրարմէ անանոդ, իրարու կեանք և կենսանակութիւն տուող օրգաններ են. չէ կարելի առանց բնդհանուր ներգործնակութիւնը խանգարելու անոնցմէ մէկն դերը, պայմանը արհամարհել, անգործանել, ինչպէս կենդանական, նոյնպէս և բուսական աշխարհին մէջ միևնոյն օրէնքը և միևնոյն երևոյթը կը տիրապետէ։

Մարդկութեան մը ամէն մէկ բաղկացուցիչ տարրը իւրայատուկ օրէնքը ունի, Մարդկային միտքը գիտութեան միջոցաւ դարերէ իվեր ջանադիր եղած է ճշդելու համար միևնոյն յարաբերութիւնը մասի մը միւս մասերու և անոնց համագործակցութիւնը մայր զանգուածին հետ և անոնց կախումը, միևնոյն օժանդակութիւնն ու սերմական օգուտը։

Երկրագունար լեցնող մարդկութիւնը որպէս ընկերային հաւաքականութիւն, որպէս հասարակական զանգուածը երբ հետազբօսութեամբ քննութեան ենթարկենք, հոն կը տես-

նենք այն բոլոր կրնայթները ինչ որ կը տեսնենք կենդանական և բուսական աշխարհին մէջ։

Մարդկութիւնը բաժնուած է ցեղախումբերու և ազգերու որ ուրույն կեանք վը ունին սակայն անոնք բացարձակապէս անկախ իրարմէ չեն ինքնաբաւ հատկանիշներ չեն, անոնք ալ իրարմով ընդունող զիրար լրացնող, իր սրու օժանդակ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐԻՆ օգտին, բարեկեցութեան ծառայող ծառայող ազգակներ են։

Մարդային ընկերութիւնը, եթէ, քիչ վը ևս ստորաբաժնենք, առանձին փոքր մասերու վերածենք կ՚ստանանք այն ատեն Ազգ։ հատկանիշները. Ազգը մեծապաղաղ ամբողջութիւն մը չէ, հոն կան ընտանիքներ. դասակարգեր՝ ըսել կ՚ուզենք կուսակցութիւններ այլինքն ընկերային խմբաւորումներ իրարմէ տարուելու ձգտումներով և որոշ դերերով։ Այդ խմբաւորումներու գոյատևութիւնը պայմանաւորուած է անհետացող բջիջ—ներու յաջորդ նորերու գիտակից և ժառանգական պաշտօնակատարութեամբ։

Ինչպէս որ ապրող կենսաւնակութիւն ունեցող մարմիններու գոյատևութեան մէջ բջիջներու դերը կենսական նշանակութիւն ունի, նոյնպէս ալ մարդկային հատկանքանութեան մը մէջ գոյապայքարը դարձեալ կը չարունակուի։ Եթէ բջիջ ներուն դերը գիտակից կամ առհասական ունակութեամբ հաժարական աշխատակցութիւն մը իւյատ չը բերեն, իրարու չը գործակցին, հատկանիշները կը դադրի իր բնորոշիչ յատկանիշներով ապրելէ։ Ուրեմն գոյացութեան մը տեւականութիւնը պայմանաւորուած է բազկացուցիչ կենսիկներու վոխադարձ և կանոնաւոր օգնութեամբը։

Ներածական այս գլխի մը էջերը կրճատենք հիմնաւորելու համար մեր հետագայ բացատրութիւնները։

* * *

Հայ ազգը ոչպէս բազմաթիւ բջիջներէն ժին համամարդկային գանգուածին, գոյութեան կոիւի բնդհանուր օրէնքին ենթակայ է, ան՝ այսօր բաժնուած է երկու զլխաւոր հատուածներու։ Առաջին մասը հոծ համակեցութեամբ մը կը գտնուի մայրենի բնաշխարհին մէջ. անթափայ պետական հովանաւորութեան, օր աւուր կ՚ամրանայ և իր գոյատևութեան հիմքերը կը զօրացնէ որ։ երկրամասի մը վրայ, հոն միանա-

մուռ և դիտակից ճիգ մը թափուի ցեղի տեւականութիւնը ապահովելու և համամարդկային համերգին մէջ որպէս ներդործող ազգակ իր դիրքը գրաւելու համար։

Միւս հատուածը սիրուած ըլլալով երկրագունտի չորս ծագերու աւանդ որոշ ուղղութեան, առանց ճչգուած ծրագրի և դիտակցուած ճիգի յանձնուած է հիւսիսէն, հարաւէն, արեւելքէն և արեւմուտքէն փչող քամիներու քմահաճոյքին։

Տարերային ցնցումէն խուճապահար՝ իր ծննդավայրէն դուրս նետուած տաճկահայութիւնը՝ ընակարկի քոյր հարուածին կոչին կանդնելու, անոր օժանդակը դարձնելու համար

Մաճուէլ Պէյլէրեան

Ո՞վ և ի՞նչ աչխատանք պիտի տանի։

Ո՞վը չատ որոշ է։ Դա գաղութահայութեան բազկերակը հզող նարտնաս ներուժն է։ երիտասարդութիւնն է։ Իսկ ի՞նչ աչխատանք պիտի տանի, այդ մասին խօսինք ատոր։

Բոլոր ազգեր իրենց պետական հաստատութիւններու ժիջոցաւ առաջնորդող գոհարաբիւնները և սպաս կը դնեն նոր ներուժին համար որպէսզի երիտասարդութիւնը՝ իրենց սպասած ապահովող ամենաուժեղ կռուանը, բլլայ ատակ և

ներդործող իր պատմական մեսիան կատարելու։

Ազգերու յոյսը մէկ խօսքով կեդրոնացած է իրենց երիտասարդութեան վրայ, այն երիտասարդութեան որ վաղը հայրենիքի ճակատագրը իր ձեռքին մէջ առած դէպի անըսոյգ ապագան պիտի դիմէ։

Եւ որպէսզի հինները գալիքի մասին վստահ ներկային մէջ կը մասնակից ին անոնց դաստիարակութեան, կրթութեան, նկարագրի կազմութեան ամենագործարին և ամենակենսական գործով։

Քիչ վերը ամբողջութիւնը բաղկացնող տարրերու վսեմ յարաբերութեան մասին խօսելով կ'ըսէի թէ բազկացուցիչ տարրերը իրարմով կը անանին զիրար կը լրացնեն համագործակցական աչխատանքով ընդհանուրի օգտին կը ծառայեք։ երիտասարդութիւնը՝ օրինակով սրելու համար, Ա.ՋԴ—ՇՈՒՒԻՆ կեանքի հիմքն է, աւիչն է, ան է, որ ներոյժ կեանք մը պիտի ապահովէ օգտագործելու այն անունդը զոր իրեն պիտի հայթայթէ Ա.ՋԴ—ԱՐՄԱՏ միջավայր-հողն քաղելով։

Հա, փակագիծ մը բանանք նախ, ծանօթացնելու համար թէ ի՞նչ է ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ։

Միջավայր ըսելով կը հասկնանք կեանքի երևոյթները առաջացնող ազդակներու հակադրութիւնը որ կը կերտէ ինչպէս անհատի նոյնպէս և անհատներու հոգեբանութեան հասարակական նկարագիրը՝ դիմագիծը։ Մեղ՝ Հընչակեաններուս համար միջավայրը աչխարհագրական, հողային հասկացողութիւն մը չէ լոկ, այլ տնտեսական, քաղաքական, կրթական, բարոյական պայմաններու հետ աւանդութեանց իմի ձուլումով կազմուած ընկերային այն մթնոլորտն է ուր կեանք կ'ստանայ հասակ կը նետէ երկրի մը ժողովուրդը։

Երբ կ'ըսենք ֆրանսական, անգլիական, ամերիկեան, ռուսական, եգիպտական, հայկական միջավայր. կը հասկնանք իրարմէ տարբեր կլիմայ բարոյականութիւն, տնտեսական կերպ, քաղաքականութիւն, պատմութիւն, աւանդութիւն և այլն ունեցող ժողովուրդներ և այդ միջավայրներու տարբերութիւնը կը կերտէ իրարմէ տարբեր, քիչ մը իրարու նման հակ նկարագիր ունեցող այնպիսի մարդիկ որոնք իրենց վսեմ յարաբերութեանց մէջ կը դատնցնեն իրենց առհասական յատ-

կութիւններուն հետ իրենց չրջապատի բոլոր ներազդեցիկ յատկանիշները։

Ին ականան պայմաններու մէջ ծնող, մեծցող և դաստիարակուող երիտասարդները իրենց վրայ կը կրեն, կը ցոլացնեն իրենց պատկանած ազգին լաւ կամ վատ, գեղեցիկ կամ տգեղ յատկութիւնները։ Մեկուն ասպետականութիւնը, միւսին բարբարոսութիւնները չարդարարութիւնը, ուրիշին նենգամտութիւնը այլոց ընչաքաղցութիւնները, յաւակնոտութիւնը տհանգիստ անմիջապէս կը բնորոշենք ենթական և կ'ըսենք սա ֆրանսացի է, թուրք է, անգլիացի է, հրեայ է, յոյն է։

Հայն ալ որպէս ազգ, որպէս հաւաքականութիւն ինչպէս ուրիշ ազգեր, ունի իր ուրոյն նկարագիրը, զինք ուրիշներէն զանազանող յատկանիշները, որոնք զինք կը տարբերեն միւս ազգերէն։ Սակայն մեր ազգային նկարագրի յայտնուն գիծերը զանազանութիւններու մէջ աւելի չուտ կորսնցնելու հետզհետէ անհետանալու դատապարտուած է, այս մասին քիչ վարը պիտի խօսինք իր տեղին.

Գոյունք ֆակտիվը դառնանք մեր նիւթիւն։ Մեր ազգային ցաւը մեր վէրքը, մեր նկարագրի եղծանումն ու էն է, անոր մասին է որ անդադուած սիրտով կը մտածողութիւնք յառաջացնենք։ Անոր դարմանի մասին կը խորհինք ազդովին։ Մեծ կազմակերպութիւնները նայած իրենց ընդգրկած ակզբունքին կը վերլուծեն մեր նկարագրի յոռի կողմերը և գանոնք յառաջացնող պատճառները և անոնց մասին դարմաններ կը մատնանշեն։

Սպիտակ Ջարդի մր կուգայ կ'ապրի գաղութահայութիւնը. անխտիր բոլոր կազմակերպութիւնները՝ աջը, ձախը, կողմապատած պահպանողականը համոզուած է թէ գաղութներու հայութեան կեանքը կարճ է։

Այս մտածողիչ ազգային ադէտի մասին ինչ տեսակէտ ալ ունենանք, ան իրողութիւն է որ ազգային թէ միջազգային բոլոր երեւոյթներու մասին իր որոշ համարումը տեսակէտ մը որ կը թղթի իր հիմնադրութենէն իվեր ընդգրկած ակզբունքէն մարքսեական հասկացողութենէն։

Մենք իտէալիստական, գաղափարապաշտական միջնադէտ չունինք ամէն ինչ կը դիտենք մաքիաւելիստական տեսա

ճանաչելու համար այդ իսկ պատճառով իսկ համոզմունքով և չեշտակի հօրէն կ՚ըսենք թէ սփիւռքի հայութիւնը՝ գոյատեւութեան դիմադրական բաւարար ոյժ և ոգի չի պիտի կրնայ ցուցադրել։ Գաղութահայութեան ժամը անխուսափելի է. ան պիտի չքքանայ և օր մը հսկայ տապանաքարի մը տակ պիտի հանգչի այնպէս ինչպէս մեր պատմութեան մէջ արձանագրուած հին գաղութներու մասին։

Լեհաստանի մէջ ունեցած ենք աւելի քան 200 հաղարնոց գաղութ մը այսպիսի լաւ և հանգստաւէտ պայմաններու մէջ, որոնք մեր գաղութային պատմութեան մէջ նախընթացը չեն ունեցած։ Այժմ Լեհաստանի մէջ պատմական հատուկէտն նշմարներ, հնագիտական նչխարներ միայն ունինք այդ 200 հազարնոց գաղթականութենէն։

Այս ցաւալի երեւոյթը կր տեսնուի նաև Պաքուվինիոյ, Աւստրիոյ, Հունգարիոյ և Հնդկաստանի գաղթականութեան մէջ։ Պուլկարիոյ, Ռումանիոյ, Եգիպտոսի հին գաղութները չկան. հոն՝ Եգիպտոսի մէջ 11րդ դարէն ասդին կազմակերպուած ենք 50-հազարի հասնող գաղթականութիւն մր։

Փարաոններու երկրին մէջ ինչպէս նաև Պալեանեան պետութեանց մէջ հայեր կառավարական չրջանակներու մօտ բարձր դիրքերու արժանացած և կարևոր դերեր կատարած են, սակայն այսօր անոնց անունը, ազգային ծագումը հազիւ թէ կր յիշուի։

Վանքերու, եկեղեցիներու, մենաստաններու պատերուն վրայի արձանագրութիւնները միայն կր վկայեն թէ ժամանակին հայեր ապրած են։ Ռումանացած, Հունգարացած, Մահմատացած հայեր կան տակաւին ցանցառ թիւով, որոնք աղօտ գաղափար մը հազիւ ունին իրենց ծագումին և ազգութեան մասին։ Անգլիական գրաւումէն առաջ Հնդկաստանի մէջ աչքառու ու դիրքերու արժանացած հայերու ներուզդը պատմութեան սեփականութիւնն է այլևս։ 18 րդ դարու վերջերը հայկական դատի կարապետներ տուող, հայ մտաւորական չարժման առաջնորդներ հանդիսացող հայութիւնը հսկայ տապանաքարի տակ իր յաւիտենական քունը կր ննջէ։ Պատմութեան այս անժխտելի, չջնջելի փաստերուն վրայ հիմնուած մեկ եզրակացութիւնն միայն կ՚ուզինք, զոր քիչ

սխ. ուշ կամ կանուխ իսկ հայ գաղթականութիւնը ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԱԾՆ է ՄԱՀՄԱՆԱԿԱԼՈՒ տեղացիներուն հետ ձուլումի գծով։ Այս սպիտակ ջարդը գաղութահայութեան մէջ մշևնոյն արագութեամբ, մշևնոյն աստիճանով տակաւ չպիտի ունենայ։ Հին ի և նոր ի խնդիր չկայ. կան նոր գաղութներ որոնք աւելի չուտ, աւելի արագ պիտի կորսուին.— օրինակ՝ Ամերիկայի, Ծրանսայի և Ծունաստանի հայերը, վերջին երկուքը աւելի արագ թափով դէպի այլասերում դէպի ձուլում կը գիմեն, Ամերիկայի հայոց աւելի նպաստաւոր չէ մեզ համար, հոն ևս ուժգին թափով կ՝ընթանայ ձուլումը։

Նոր սերունդը անհաղորդ է իր նախորդներուն ապրած յուզումնալի կեանքին, հայ գրականութեան և մշակոյթին։ Ազգային պատմութիւնը գոց մատեան է միայն, զայն չի հըրատարակեր. անոր քններգումը տաղտուկ և արգահատանք կը պատճառէ անոր։

Ինչպէս Ամերիկայի նոյնպէս և Ծունաստանի և Ֆրանսայի մէջ հայ ընտանեկան յարկերէն հետզհետէ խոյս կուտայ մայրենի բարբառը հայ ոսկեդնիկ լեզուն. Տեղական լեզուն է որ կը տիրապետէ առանին խօսակցութեան մէջ, և այս՝ ձուլումի ամենէն վրդովեցնող, անդգեցնող փաստն է։

Ինչ վերը ազգերու նկարագրի մասին կը խօսէի, սակայն չըսի թէ որոնք են հայ նկարագրի յայտուն գիծերը։

Հայուն ցեղային յատկանիշերը տարածուն և համամասն չեն եղած. որպէս դարեր տեւող ստրկական կեանք ապրող ժողովուրդ մեր նկարագրին մէջ ունեցած ենք բացասական գիծեր, թէև կան այնպիսի առհասարակ յայտուն յատկութիւններ որոնք բնդհանուր հայութեան կը պատկանին, սակայն, կան նաև այնպիսի ունակութիւններ, որոնք յետամնաց են և արդիւնք միջավայրի, քաղաքական նոր պայմաններուն յարմարուելով ցեղային անհատական ինքնագոյութիւնը պահպանելու բնազդական ձիգին։

Բացատրենք այս յատկանշական երեւոյթը որ հետաքրքրական կողմեր ունի։

Հայ ազգը, նախ քան իր քաղաքական անկախութիւնը կորսնցնելը, թէև որոշ երկրամասի մը վրայ միազանգուած ապրած է, սակայն, բնաչխարհի աչխարհագրական դիրքին

պատճառ տուաւ յաճախ ենթակայ եղած է Արեւմուտքին՝ Արեւելք՝ հարաւէն՝ հիւսիս և հակադարձաբար Հայաստանի վրայով արշաւանք կատարող այլատարածք պետութիւններու քաղաքական, մշակութային տիրապետութեան։ Իւրաքանչիւր տիրապետութիւն աւելի կամ պակաս ժամանակաշրջանին իր դրոշմը ինքած է հայ հոգիին վրայ. այդ ազդեցութիւնները կը տեսնուին մեր մշակութային, կրօնական, տնտեսական, տարածքային կազմութեան մէջ։ Այս պարագան, մեր ժողովրդական, հոգեկան այլասերումը ցայտուն դիծերով ներկայացուած է մեր պատմագիրներուն։

Հռոմայեցիներու, Պարթեւներու, Արաբացիներու, Մոնկոլներու ազդեցութիւնը դպալի եղած է մեր գրականութեան, լեզուին, վարք ու բարքին մէջ։ Կիլիկեան շրջանի մեր անկախութիւնն իսկ ազատ չէ մնացած օտար լատինական ազդեցութիւններէն։

Հայ ազգը իր անկախութեան վերջնական կորուստէն յետոյ, աւելորդ 5 դարեր, զանազան ժամանակաշրջաններուն կրած է Պարսիկի, Թուրք-Թաթարի, Ալճուքներու, Օսմանցիներու, Ռուսերու լուծը։ Մեր գրագիտութիւնը առընթերակայցումը անոնց հետ մեր նկարագրի եղծման մէջ որոշ դեր ունեցած և հետքեր ձգած է։

Մերձաւոր Արեւելքի քաղաքակիրթ հանդոյցին վրայ ապրող հայ ազգը երկար ատրակատութեան ճանկերուն մէջ՝ զուլումի, սպանութեան, բռնագաղթի, զանգուածային ջարդի տարածքին տակ բնաւանդրաժնչուորէն, բնազդային ճիգով իր նաւը տարած է, իր ճակատագրին հետ հաշտուած է՝ յարմարուելով մրջափայրի պայմաններուն։ Յարմարուելով ապրելու այս ճիգը յաւերժ բերած է մեր մէջ, զանազան, լաւ կամ վատ, բնորոշիչ յատկութիւններ օրինակ.- Պարսկահայը՝ տարբեր, կովկասահայը տարբեր իսկ Թրքահայը ուրոյն յատկութիւններ ունեցած են։

Թրքահայութեան ենթարկուած անուսր տառապանքին, —ջարդի, տարագրութեան, զանգուածային կոտորածի— խոր ազդեցութիւնը դեռին աննախընթաց դաղթօջախէն վերապրողներուն մէջ մնալուանդ ժանուկ սրտնեղին մէջ, այնպիսի նկարագրի դիծեր ի յայտ բերած է որ հայու տոհմիկ յատկա-

Ինչնիրուն հետ խոտոր կը հայեմատին։

Արուեստական պատուարները, հաղորդակցութեանց դըժուարութիւնները, ո՛չ միայն երեք գլխաւոր մայր ղանդուածներու նկարագրին մէջ խոտորումներ, տարօրոշումներ մըտցուցած են այլև իրաքանչիւր տէրութեան ընդարձակ տարածութեան մէջ, պիտական-քաղաքական մտահոգութեանց հետեւանքով, կամ ապրուստի պայմաններուն դժուարութեանց պատճառով, բոլոր կամ կամովին բնակութիւն հաստատած հայերը տարբեր յատկութիւններ ղարգացուցած, տարբեր նկարագիր յառաջացուցած են, այնպէս որ, Ղարապաղցին, Թիֆլիզցին, Երեւանցին, Թէհրանցին, Թավրիզցին, Վանեցին, Արաբկիրցին, Ակնցին, Կեսարացին, Իզմիրցին, Պոլսեցին որքան ալ հայ լեզուն խոսած, հայ աւանդութիւնները աւելի կամ նուազ ազճատուսմով պահած են, սակայն անոնցմէ իւրաքանչիւրը, իր մէջ ցուցահանած է այնպիսի բնորոշիչ մասնայատկութիւններ որոնցմով մենք կը ճանչնանք զիրենք օրինակ,— այսինչ քաղաքի հայերը կծծի կ'ըլլան, այնինչինը ճարպիկ, ձեռներեց և յամառ, ուրիշներ կռուազան և այլն։

Այսևս ժանրամասնութեան մէջ չենք մտներ ըսելու համար թէ ինչո՞ւ մեկն այսպէս միւսն այնպէս է, միայն կ'ուզեմ չեշտել թէ մեր դժբախտութեան գլխաւոր հիմը կը կազմէ կրթական, դաստիարակչական սիստէմին միօրինակ չըլլալը։ Անշուշտ ինչպէս նախորդ էջերու մէջ ըսինք, քաղաքական, տնտեսական ընկերային պայմանները այսինքն միջավայրը իր ուժեղ դրոշմը դրած է մեր նկարագրին վրայ։

Տարբեր կրթական սիստէմներ, մեր մէջ գտնուող հատուածական ոգին —սկսեալ առաջ Արեւելահայի և Արեւմտահայի-իսկ հիմա Եգիպտահայի, Սիբիրահայի, Ծունահայի, Պուլկարահայի, Ռումանահայի Ֆրանսահայի, Ամերիկահայի— խրամատը աւելի խորացուցած են։ Արեւելահայը՝ Ռուսական և Գերմանական, իսկ Արեւմտահայը՝ Ֆրանսական և Անգլո-Սաքսոն վարժարաններու մէջ բարձրագոյն դաստիարակութիւն ստացած ըլլալով իրենց գաղափարները այդ կրթական սիստէմներու ազդեցութեան տակ ձեւաւորած են։ Բնական է որ Արեւմտահայոց մէջ Թրքականը աւելի տիրող եղած է և այդ ազդեցութիւնը տակաւին զգալի է Թուրքիայէն անջատուած անկախ

կամ կիսանկախ պետութեանց հպատակ հայոց մէջ, հետեւաբար հայութեան նկարագրին մէկ գայտուն գիծը եղած է. ըլլայ անհատաբար, ըլլայ հաւաքաբար, իր գոնուած միջավայրին յարմարիլ այս յարմարուժը երբեմն ծայրագոյն աստիճանի, հասցնելով գաղութներու մէջ, ուր՝ տարագիր հայութիւնը զրկուած մայր պանդուածին հետ տեւական չփումէ ունենալով նորոգուելու վերապատուաստուելու հնարաւորութենէն, անդգալաբար, կը դիմէ դէպի սպիտակ, կատարած դէպի ձուլում, դէպի ոչնչացում։

Եթէ ճակատագրական է այս, և պատմութիւնը իր վճռորոշուած է հայութեան դանդաղ մահացումին, պ՞տք է դատապարտելի ճակատագրապաշտութեամբ մը, լուռ և ձեռնածալ սպասենք մահուան այնպէս՝ ինչպէս սպանդանոց տարուող Անբան անասունները։ Ազ-կր պատասխանեն հայութեան գոյապայքարին մէջ իրենց սիրտն ու միտքը, բազուկն ու կորովը տրամադրող կազմակերպութիւնները

Հիւանդութեան մը բուժումը կը դիրանայ երբ ուղիղ ու ճշդրիտ ախտաճանաչում մը կատարուի իր առիթին. Մենք կատարեցինք այդ ախտաճանաչումը, պէտք է խորհիլ դարմանի և ախտաճանաչումի մասին։

Ահաւասիկ ճիշդ հոս է որ կատարելիք գործ ունին գաղութահայ կազմակերպութիւնները, ըլլան անոնք կուսակցութիւններ, բարեգործական հաստատութիւններ, մարմնակրթական կամ մշակութային միութիւններ։

Կուսակցութիւններու դերը գաղութահայութեան մէջ մեր տեսակէտով նախանձաժամական են ժանաւանդ հաւաքական կեանք մը պահելու, ազանդութեանց սովորոյթներու պահպանումին մէջ. Անոնք արտաքսմանի մէջ հայ լեզուի և գրականութեան արթուն պահակներն են, կուսակցութիւնները՝ գաղութներու մէջ, երիտասարդները համախմբելով իրենց գործարի գրօշին տակ հետու կը պահեն ապականեալ վայրերէն հաւատքական աչխատանքի կը վարժեցնեն, գոնդութեան, իրաւունութեան ոգին կը մշակեն, հայ լեզուի հայ մշակոյթի հանդէպ յարգանք և գուրգուրանք կը ներչնչեն անոնց։

Իրենց լրագիրներով, պարբերական մամուլով դիւրամատչելի հրատարակութեամբ ընթերցասիրութեան ոգին կ՝արծար-

ձեն, Առանց կուսակցութեանց գիտակից զոհողութեան արտատանման մէջ գիր, գրականութիւն չպիտի ապրեր, Անոնք նիւթական մեծագոյն զոհողութիւններով կ'ապրեցնեն թերթեր, կը հրատարակեն գիրքեր, կը կազմակերպեն դասախօսութիւններ հանրութիւնը չհագրգռող հրապարակային բանախօսութիւններ Հայ թեմը վառ կը պահեն ներկայացումներով, մէկ խօսքով առանց կուսակցութեանց հաւաքական կեանք և հայկական մթնոլորտ չպիտի գոյութիւն։

Ես ոչ-կուսակցական միութիւններու դերը չեմ արհամարհեր, մանաւանդ մարմնակրթական միութիւններու բազմօգուտ դերը չեմ ուրանար սակայն անոնք տեւականութեան, տոկունութեան երաշխիք չեն տար, սունկի պէս կը բուսնին և անմիջապէս ալ կը չքանան ասպարէզէն։

Անկուսակցական չեզոք միութիւններուն կարճ կեանք ունենալը կը բացատրուի անով որ, անոնց մէջ կարգապահական ոգի, զոհողութեան և յարատեւութեան կամքը տկար կ'ըլլայ, չեզոք անհատները, հասարակական ընկերային գաղափարակութիւն տեսած չըլլալով, միայն տեսական հաւով, անձին հանգիստով մտահոգուած անձնակեդրոն մարդիկ կ'ըլլան ընդհանրապէս, անոնց համար ազգային գործ, հայրենիքի հանդէպ գործնական և տեւական սէր, հայ մշակոյթի քաջալերանք անարժէք բաներ են։ Անոնցմէ ամէն տեղ, ամէն երկրի մէջ բացառութիւններ կան անոնց հանդէպ միշտ յարգանք ունինք։

Չեզոք գանգուածին մէջ տեղնուած գործունեայ անհատներուն չատերը այս կամ այն պատճառներով կուսակցական գործօն կեանքէ ձեռք քաշած նախկին կուսակցականներ եղած ըլլալով կազմակերպական ոգի և գիտակցական կորով ցոյց կու տան, այդպիսիները չէ կ'երեւի չեզոք նկատել։

Կան ժամանակ ալ որ ազգասիրական ելոյթներ կ'ունենան, սակայն որոշ ձգտերէ մը վերջ խարխլած չըլլալով կեանք ու կորով չեն ցուցադրեր, նեղութեան առեն չուտ կը յուսահատին, իրենց յանձնուած գործը առանց ի գլուխ հանելու կէս ճանապարհին կը լքեն գործը և կը հեռանան ասպարէզէն։

Ինչ պիտի ըլլայ ուրեմն գաղութահայ երիտասարդութեան դերն ու գիրքը մեր ազգային կեանքի վերանորոգման չրջանին

մէջ Ահա լաւագոյն խնդիրը։

Տաճկահայ հին սերունդը թրքական հալածանքի զարհուրանքը իր մորթին վրայ կրած բլլալով ինքզինքը գաղութային ՆՈՐԵՐՈՒՆ անցքի կաժուրջի դիրը պիտի կատարէ։ Վերապրող միջին սերունդը որ արտասահմանի մէջ հայրենասիրութեան կրաւանին առաջին գծին վրայ կը կանգնի, առաջնորդողի դերը ուարին դիրը չպիտի է իր ուսերուն վրայ։ Եթէ ան կարող բլլայ խղճմտօրէն և գիտակցութեամբ կատարել իր պաշտօնը սերունդ մը նս կը յապաղի ձուլուելու արհաւիրքին։

Գաղութային երիտասարդութիւնը տատանուող է և խեղաթիւրուած, ան՝ միջավայրին ենթարկուող, հոսանքին տարուող կրաւորական այս երևոյթը գիտակցելի է։ Տոհմային չեչոուած նկարագիր չունի, ազգային սրբութիւն, հայրենիքի նուիրականութիւն չի գիտեր, թոյլ է և անձնասէր. չի դիմանար հասարակական աչխատանքի որովհետև զոհողութեան ոգի չունի։

Չի ճանչնար, չի իանդուրժուիր այն հայրենիքով որ այսօր իր հասակակիցները հնարքներուն ճիգերով աւերակոյտերը՝ բուրաստանի, չէն ու բարգաւաճ, նոր կեանք կը կերտուի, նոր հայրենիք՝ չէն ու բարգաւաճ, նոր կեանք կը կերտուի, նոր մշակոյթ, նոր դրականութիւն կ՝ստեղծուի երէկուան նահապետական յետամնաց երկրամասին մէջ։

Պետութիւն ունեցող ազգեր իրենց օտարածին նոր սերունդի ապագայով մտահոգ՝ միջոցներ կը փնտռեն զանոնք մայր հայրենիքին հետ օղակելու համար՝ հաղորդ պահելով բնաչխարհին մէջ կատարուած բոլոր յիշատակներուն և նուաճումներուն։ Այս տեսակէտով լաւագոյն օրինակը կուտան մեզի Իտալացիք, որոնք ամէն տարի իրենց ՊՈՒԼԻԼԱՆԵՐը կառավարական միջոցներով, տարուան մէջ քանի մը ամիս, երկիր փոխադրելով զանոնք կը խանդավառեն. կը վարակեն մայր երկրէն բղխող եռանդով. այսպիսով հաւատք և համայք կ՝ստեղծեն անոնց մէջ որոնք վաղուան քաղաքացիներ պիտի բլլան։

Երբ որ մեծ ազգեր մտահոգուած են իրենց տարաչխարհիկ նոր սերունդի ապագայով, ինչո՞ւ, մանաւանդ որ փոքրաթիւ ազգային հայ տարագիրներ ենք չի վնտռենք միջոցներ ներ-ընչելու և տոգորելու համար մեր զաւակները հայրենի սիրով, հայ մշակոյթին յարգանքով։

Իտալացուրկ ՓՈՐԻԱՆՆԵՐ են որ չեն մտածուած իրենց ազգին ապագայով։ Գաղութահայ երիտասարդութիւնը ուրեմն կանգնած է լինիլ չը լինելու երկտրանքին և պատասխանատուութեան պատուանդին վրայ։

Ան ունի ոյժ, անելիք և որոշ դեր։ Եթէ չուզեր որ աղգապականութեան սև խարանը իր ճակտին վրայ դրոշմուի պէտք է գիտակից իր դերին. սրբազան դերին։

Հայ հասարակական չերտաւորումին մէջ Ս. Դ. Հնչակեան Երիտասարդաց և Ուսանողական միութիւնները՝ ի չարս այլ կազմակերպութեանց նման միութիւններուն, մեր համոզումով այն կառուանն է որուն վրայ կրնայ կրթնիլ գաղութահայ երիտասարդութիւնը պատրաստուելու, կարգանալու և գաղութահայ իրականութեան մէջ իր դերը կատարելու համար։

Մեր հաւատամքն ու անխախտ համոզումն է որ առանց հայրենիքի, Սոփիլթեան Հայաստանի հետ չփման մտնելու և անկէ ներչնչուելու, ուծացումի որդը պիտի կրծէ մեր գոյութեան արմատները և դժբախտ օր մը փոխանակ վարակուած սփիւռքի բազմաճիւղ կաղնին դէմ պիտի փուլ անվերադարձելիօրէն։

Վա՛յ է եկեր այն ազգին, որուն երիտասարդ սերունդը, կենսունակ տարրը իր մտասևեռումը՝ ազգային ՏԵՍԻԼԸՐ չունի։

Գաղութահայ երիտասարդութեան որպէս հոխտակ կը փոխանցենք. իր բազմատոհմ հայրերուն ԵՐԱԶ-ՏԵՍԻԼԸՐ՝ Խորհրդային Հայաստան ամփոփուելու, հոն համախմբուելու, և այն տեղի չինարարական վերելքին լծուելու իտէալը։

Այս հասկացողութեամբ կ՚առաջարկենք հոգեկան կապ պահել հայրենիքի մարզական, մշակութային մարմիններուն հետ գիրքի և գրականութեան միջոցաւ։

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ.

Ա.— Գաղութահայ նոր սերունդը պէտք է կազմակերպուի ազգային և ընկերական դաստիարակութիւն ստանալու համար.

Բ—Երիտասարդութիւնը պէտք է այժմէն պատրաստել գաղութահայ ապագայ կեանքին մէջ գործօն դեր մը կատարելու համար։

Գ—Համահայկական իմաստով հայ երիտասարդութեան դերը ներգործիչ կ՚ըլլայ և արդիւնաւոր եթէ ան ներչնչուի

Մարդպային Հայաստանի ամէն մարզերուն մէջ ձեռք բերած նուաճումին և ինք պատրաստ ըլլայ իր ծառայութիւնը ի բա-
պաս դնելու անոր ապագայ բարգաւաճումին :

Ահա այս է ԿԱՋԱՒՄԸ գաղութահայ երիտասարդու-
թեան :

ԳԱՀԻՐԷ ՄԱՆՈՒԷԼ ՊԻՅԼԵՐԵԱՆ

ՓՈԽԱՆՑՈՒՄ

Ցառաչացող հոգեկան ներիին ալիք, փոթորի՛կ,
Որ կը դառնայ խաւարին, փայլատակման մէջ հոգւոյդ,
Ըստւերներու պարին հետ խուլ, եռացող բարբաւրիւն
Փոխրիկ գանկի մը մէջ սուր, խեղդուած ցի՛չ մը անմոյթ...

Ժրպիտդ լայն է սակայն .. Անկարեկիր ակնարկիդ
Պիտի ոչ ոք վերագրէ ըեզ գալարող տաժանին. այս...
Երէկն այնհան մրցուցոտ է հայեացքիդ մէջ ու դեռ
Առաւօտներ գալիք նրբոյլն իրենց լոկ բացած...

Անօրինակ է այս խաղն, հոգեվիճակն անդունդին
Եզերք պարոյ անաղուն սա աչերուն այս գիշեր.—
Աչքե՛ր, աչքե՛ր որ կարծես այդ ժրպիտէդ կը կախուին
Կը բարձրանան ա՛լ իրենց երանութեան մէջ անմեռ

Սահմանները երէկ հետ անա ամբարիներուն հեռաւոր...:
Օ՛, տեղն անոնց՝ կեանքի՛ն հետ՝ կը բարձրանայ լիովին,
Կը վերածուի յեղակարծ արեւներու՛ բազմութեան,
Բրուտցրնեերէդ արձակուող Ոիժի մը խօլ ջրվէժի՛ն...:

ՓԱՐԻԶ ԲԻԶԱՆԴ ԹՕՓԱԼԵԱՆ

ԿԱՐՕՏ

Փափաքեցայ զինի գրկել,
Բայց ըէ մերժեց այս անգամ,
Գոգցես փորձեց զիս փրկել
Ցաւոս սէրէս վազաժամ...

Փափաքեցայ զինի տեսնել,
Ու ամէն ինչ նասկնալ
Բայց ըէ փախաւ առաւել՝
Մերժեց սրտիս տիրանալ։

Փափաքեցայ որ խօսէր,
Ու բացատրէր, մի անգամ,
Թէ ինչ՞ու յար կ'արտասուէր,
Ձիս տեսնելով տարաժամ...

Բայց ըէ վերուց իր աչեր,
Բացագանչեց անվրդով՝
«Հոգիս կայրեն ու կայծեր,
«Ձի ըեզ սիրեմ կարօտով...»

ՆԻԿՈՍԻՆ

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ

ՋԱՆԿԵՐ

Ով յղացաւ չեմ գիտեր.
Դախ, գաղափարը զանգին
Որոտն ահռիից, երկրաւեր,
Ներաւկեց լոյսը, զանկին,

Թէ,ձայն կուգայ մեռնէ վեր,
Առեզեերէն ալ, անդին,
Ինչ՞ու, ձայներ չի նախրեն,
Պաւն երերին դէպի վեր:

Պատմուճի առօրեայ,
Հաւասկան, ժամադիր,
Սոչն անհատին չէր բաւեր,
Բարեպատից հրաւէր,

Զայնը միայն՝ մը առկախ
Կու դղէր ամէն Աստուածվախ,
Սրբավայրեր, մեհեաստան,
Ուր վանքերու զարդ, զանգ. կաճ.

Փայտը տեղի տար տակուս,
Մեռադածոյ զանգերու.
Ջանգեր հսկայ, ձայնով բաւ,
Ցղացումն այդ զանկերու:

Իղձերուն մեր սրտերուն,
Հպումովն լոկ մատներուն,
Ջանկիկ զանգին այդ անշարժ,
Դառնայ մեռաղը խօսուն,

Մեհեաստանի մէջ, թախուն,
Կոյսեր ամրիծ օրհիքուն,
Երբ ծնրադիր, կ'աղօթեն,
Հայցել գութը, պատեխ էն,

Խաղաղութեան աշխարհի,
Փառութեան մեր մեդիերուն,
Ղօղանջի զանգից վանքերի.
Գայլակցին այդ երգերուն:

Հոգիի—մեզմէ երբ բաժան,
Բաղդախաղով մը դաժան,
Ցաւէն մեկնին—սիրելեաց,
Ջանգեր տանին, կոծն ու լաց,

Երբ վերանան հոգիի մեր,
Պատարմուճի վեհ պահուն,
Աղօթքներ մեր օրհնաբեր,
Ջանգեր բանին, Ի՛ն գահուն.

Մուտքեր, ելեղ, մեծատուն,
Գահակալի, իշխանի,
Աւետարան յաղթութեանց,
Ջանգեր միջոցն էի, դուն:

Մեր վաղեմի կոչնակներ,
Ցաւէն լռած, չեն ձայներ,
Ով միտքանցէ մեզ համար,
Պիտ, իղձի, տրտից, անհամար:

Կոչնակազարդ, վանք. խորան,
Թէեւ չիկան: փուլ, կորան,
Կրօնն, նաւար կը մնան,
Կոչնականար. մեր կռան:

Է՛ն մշագոյ անփոփոխ,
Չի պահեր-սէրն-էէն ու ոխ,
Ըլլան սրտեր, զանկեկ, Տէ՛ր.
Ամէն մի նայուն կոչնատէր,

Գիւերային լուսեան,
Մուխին մէջէն երեւին,
Ձեղէ դօղանջն ձերին,
Դէպի գահոյէր վերին:

Ղօղանջին ժիր կապկպուն,
Ան դուռ, դիւքիչ զանգակներ,
Տարէ-եղէ մեր սրտերուն,
Լուսմնաբաղձ-գերիվեր:

Աշխարհակաց այդ ճերին,
Ձեր բարձրաբերձ ու հսկայ,
Գաշտամուճին արդարեւ,
Միշտ խորան մը, կայ, մնայ:

Միրանարն եմ ես ձերին,
Բանբերմ մերին իղձերին,
Զանկիկը ձեր, ձեռմ մերին,
Շարժենմ գութ միշտ վերին:

ՕԳՏԱԿԱՐ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ԱԿՈՒԱՆԵՐՆՈՒԴ ՓԱՑԸ. Ամէն կերակուրէ վերջ բարակ աղով մաերէ, ու կրնաս վստահ ըլլալ որ բնկերութեանց մէջ ակռայիդ փայլովը պիտի փայլիս։

ՄՐՋԻՒՆՆԵՐԸ ՎԱՆԵԼ. Տախտակի սղոցուկ (թալաշ) ցանեցէք մրջիւնները ծակին վրայ. նոյնպէս անոնց բալած նամբաներուն վրայ սղոցուկով խառն ցուր սրսկեցէք շուտով կ՝անհետին:

ՀԱԻԿԻԹՆԵՐԸ ԹԱՄ ՊԱՀԵԼ. Լաւ մը փաթթեցէք զանոնք բուդրով եւ իրարը գոց ամանի մը մէջ չոր տեղ մը դրէք:

ՃՈՒՆԻՍ ԹԱՂՈՒՄԸ

Հանոյքով կ'արտատպենք ՁՈՄԻ "Երկուքիմ" Պատմաբանասիրական (Ե. տարի, թիւ 6-8 նոյեմբեր-դեկտեմբեր 1934) Տարեցոյցին գլխաւոր, անխոնջ աշխատակից ու լուսագոյն բարեկամներէն Պրն. Հայր Ներսէս Գարամ Քիւյուրեանի սոյն գրութիւնը իր խմբագրապետութեան ու ընկերակցութեան համար:

Ե. Տ.

Թերևս կը ճանչնայիք իմ հատատարիմ «Թաթէ»ս, կամ գուցէ տոքթ չէիք ունեցած ճանչնալու: Հոգ չէ սակայն: Բնաւ ալ պիտի չվշտանամ ձեզմէ, եթէ այս եղերական առթիւ միշտուրս մասամբ ամբողջու բան մը իսկ չըսէք: Սրտիս հետ կապ ունեցող էակներուն կամ առարկաներուն մէջ միակ արարածը որ Հայ չէր, այդ ալ չունէր: Չեմ դիտեր իր ծննդավայրը, ոչ ալ կը ճանչնամ իր նախնիները: Կը յիշեմ միայն, որ 12 տարի առաջ, գոռ երթ հագիւ երկու տարեկան էր, սքանչելի բարեկամներէս ու սիրելի ընկերներէս Marquis de S...ի տիկինը նուէր տուաւ զայն ինձի, պատուաճաչէ մը յետոյ, որու սեղանին բերած էի, նախորդ օրուան որպէս, երկու գեղափետուր փասեան և մեծարժէք նուէր մըն ալ իրեն համար, փափկասուն մուշտակու մը տատարի (սանսար): Աղնուասիրտ տիրուհին գաղափար մը տալու համար իր ընտիր ու զտարիւն չուներուն նիստուկացին, անոնց տառացած խնամքին ու պարէնին մասին, առաջնորդեց զիս ու հիւրերը յատուկ յարկաբաժին մը, որ դղեակին կառուցան կեց էր: Փանի մը ակնարկ չորս բոլորս, զոյգ մը խորհրդածութիւն մարքիս մէջ, փաղաքչական ու քաղաքավարական հատու կտոր բառեր պատնուակի պէս չուրջս կայտռոզ կուչտ ու զուարթ չուներուն... և ահա կը դգայի որ հրդեհ մը կը բռնկի գանկիս տակ:

Դժբախտաբար դէմքս կեղծիք չի տանիր:

Սիրտս մոխրացաւ. դէմքս գունատեցաւ, բառերս կնդիցան: Տիկինը նկատեց ա.դ յանկարծական այլափոխութիւնը և հարցուց վարանոտ ոճով, թէ արդեօք անհանգստութիւն մը կը դգամ: Այնեղէն, Տիկին Մարքիզուհի, բայց Ձայն տուէք որ չուտոյ

մեկնիմ, չափազանց ուրախութիւնները երբեմն հակադարձ ազդեցութիւն մը կը պատճառեն լինձի։ Իսկապէս հիանալի է ձեր աշնուական չրջանակը։

Հազիւ քանի մը քայլ ըրած դէպի դուռը, որպէսզի առանց ուշադրութիւն գրաւելու Մարքիզուհիէն հրաժեշտ առնեմ և այս հատկապին մէջ մոռցնել տամ իր թանկարժէք նըւէրը, ան դարձեալ յիշեց ու յարեց. «Բայց ի՛նչպէս կ՚ուզէք տանիլ Թոմին, որ արդէն ճաչած է և հազիւ 2—3 պիսքոթի պէտք պիտի ունենայ մինչև ընթրիքի ժամը, անշուշտ փարիզի մէջ»։

Կատարեալ պապանձումի մատնուեցայ, բայց ապուշի մը տպաւորութիւնը չթողելու համար կոկորդս սեղմեցի, պրկեցի և ատիպուեցայ ըսել, որ խնդիր չնիկը միասին պիտի տանիմ։

Այդ վայրկեանէն սկսեալ փափկասուն չնիկը Թոմի մեծավարթամ կեանքէն ինկաւ թչուառութեան ճամբուն մէջ։ դեռ շատ կանուխ էր տուր վերահասու ըլլալու համար, բայց ես, կայարան տանող ճամբուն երկայնքին, կը մտմտայի թէ, Տէր Աստուած, աւելի դիւրին պիտի ըլլար 10 հատ հայ որբ որդեգրել, քան թէ այսպիսի աշնուական կենդանիի մը ծանր հոգը տանիլ, հարիւր հազարաւոր հայ որբերը ոչ մի հոգ չպատճառելին նոյնիսկ Ազգայ Ժողովին, իսկ այս բախտաւոր չնիկը վախնամ պիտի ժպտեցնէ զի՛ս ալ զին՛քն ալ...։ Ո՞ր գանձերէս այդքան գրամ պիտի յատկացնէի ամէնօրեայ խորտիկներ հրամցնելու, արիւն կաթկթող միսեր հայթայթելու, Շիքագոյի պահածոներ և Մելպուրնի երշիկներ ճարելու համար։ Գոնէ ժամանակին իմացուցած կամ հետաքրքրած եղած ըլլայի և անապատներէն դէպի Միջերկրական փայփայուած մը չինած տուած ըլլայի, մէկուկէս միլիոն Հայերու անպէտ արիւնը հոն հոսեցնել տալէ և թանձրացեալ վիճակով պահած ըլլայի...։ Ինչ ընեմ, Տէր Քրիստոս, խոստովանակ պիտի ըլլամ օր մը Մարքիզուհիին առջև։

Միջոց մը, հնարք մը գտնուէր, որ կարողանայի գոնէ սա մէջտեղ գտնուած հարիւր հազար մեծ որբերը — ալ մորթուելու ժամանակնին է — կերպով մը օգտագործել։ Տէ՛ր, Տէ՛ր, դու ողորմէ։

Շոգեկառքը սրընթաց հեռացած էր «Պլուտայէն»։ Շնիկս և

ես մրափկէ դարձած էինք։ Յանկարծ դէմս ցցուեցաւ և վառ ու սիրուն աչքերը չեչտակի ինծի չառնց՝ ճակատս սկսայ չիչփել... անուներ մոռցած էի։ Անկարելի եղաւ, չյիշեցի։ Յանկարծ միտքս ընկաւ կարնոյ կարմիր վանքին պահապան մէկ դամփռին անունը, ինքզինքս ի վիճակի ղգալով կենդանին չոյելու, Թաթէ կոչեցի զայն-հակուր սիրունիկ Թաթէս, հակուր, քու աչքերուդ մէջ կը կարդամ, որ մարդոցմէ աւելի հասկցար սիրտս, կարծես կը ղգաս որ այլևս դժուխեամբ կապուած եմ քեզի, եկո՛ւր՝ վառվռուն Թաթէս, քու հոգիդ աւելի մաքուր ըլլալու է քան մարդկային հոգին։ Գո՛յէ երախտ, այ բաւական է հեւալդ։ Չգիտեմ թէ խօսած լեզուս կը հասկընա՞ս։ Մարքիզուհին քեզի կը խօսէր աւելի հրապուրիչ լեզուներով, անգլիերէն, ֆրանսերէն, բայց ես աղքատ Հայ մրն եմ, մայրենի լեզուս միայն գիտեմ, բարի հոգիր հաւատալու, որ արդէն գթութեան լեզուն ալ միայն հայերէն կրնայ ըլլալ...։

Տարիներ անցան, անց՛ն մէկը միւսէն աւելի աննշան։ Թաթէն մեծցաւ ինծի հետ։ Ց աւիտենական երախայ մը եղաւ, որ միտքր մէկ նշանով ամէն բան կը հասկնար, ամէն լեզու կը ըմբռնէր։ Ես չսորվեցայ անգլիերէն, բայց ան սորվեցաւ հայերէն։ Ապրեցաւ ինծի հետ մեծ զրկանքով, տգեղցաւ, նիհարցաւ, բայց մեզ միշտ հաւատարիմ։ Կ՝երդնում որ Մարքիզուհիէն աւելի սիրեց զիս որ անցեալ չարաթ միայն անսպասելի առիթով մը տեղեկութիւն հարցնելու անհուն բարութիւնն ունեցաւ իր Թոմիին՝ իմ Թաթէիս մասին, պատասխանեցի Տիկնոջ, տեղեկութիւն տալով նաև հաւատարիմ չունիս մասին։

«... Օր մը ինծի բսիր, աննման Մարքիզուհի, թէ անկարելի է զիս ճանչնալ և Հայերը չսիրել։ Իսկապէս սիրտս կը դողդղայ ամէն անգամ, որ կը վերյիշեմ այդ զմայլելի գնահատութիւնը։ Ցամենայն դէպս կը յուսամ որ գոնէ ձեզի և հանդուցեալ Մարքիզին վերաբերմամբ արդարացուցի իմ մասին կազմած ձեր բարձր հմմարուժը, սրովհետև... ա՛խ, լեզուս չի գառնար, որովհետև... անցեալ չարաթ, ի յիշատակ մեր անմոռանալի բարեկամութեան, սիրուն դամբարան մը պատրաստել տուի Անիէսի հանդիսակաց Ile des Ravageurs-ի չուներու գերեզմանատան մէջ, մի՛ այլայլիք սիրելի Մարքիզուհի... ձեր Թոմին, իմ Թաթէս չիք այլևս...։

Հանդիպեցա՛ւ այնտեղ, քանզի չատ տառապեցաւ ինձի հետ ես ոսկեփայլ աղքատ մրն էի, Տիկին... չատ անգամ, գիշերը, չը-կերայ, որպէսզի յաջորդ կէսօրին չունես անօթի չմնար։ Մեր ըն-կերներէն Իտալացի յայտնի վարագրիչ Դելլինի յանձնած եմ արդէն տապանադրին պատճէնը, որ հետևնալն է.— Հաւատա-րիմ չունա Թաթէ. Մն. 14 Ապրիլ 1919. ատ հանգեաւ 7 Հոկ-տեմբեր 1934։ Ո՛վ անցորդ, երանի տուր չունիս, որ էյֆէլի աշխարհատես աշտարակին չուքին տակ թաղուեցաւ. հարիւր հազարաւոր հայեր անլար ու գաղանային տանջանքներէ յե-տոյ, անապատային հոդակոյտ մը իսկ չունեցան։ Այդ նահա-տակութենէն ազատուած որբերուն համար ալ այս դամբարանը իրր հիանալի բնակարան կրնար համարուիլ։ Բախտը ժիչտ քե-ղի հետ բլայ, Լնցորդ, որ կարդացիր գայս։ — Ջմռռնամ ը-սելու, որ Թաթէն ուրիչ բախտաւորութիւն մրն ալ ունեցաւ, սիրելի՛ս Մարքիզուհի. Rue des Francs Bourgeois ծանօթ ձեռնակառքի Տուէնէն կառք մը վարձելով՝ ես անձամբ քաշեցի գայն մինչև գերեզմանատուն, որու պահապանը նամակ մը յանձ-նեց ինձի՝ փորագրիչին կողմէ ուղղելու ինձի, որով կը յայտնէր. թէ պիտի չկարենայ իր աշխատանքը մինչև որ գոնէ արժէքին կէ-սը, 240 ֆրանք, կանխավճար չընէի. Ջափաղանց չփոթած եմ, ազնուասիրտ Մարքիզուհիս։

ՀԱՅԿ-ՍՐԱՄ ՓԻՊԱՐԵԱՆ

Ս. ՍԱՀԱԿ ԵՒ Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇԹՈՑ

Երկու աննման և պատուական անուններ, որ երկար դա-րերէ իվեր հայուն սրտին մէջ տեղ գրաւած են, և որքան ժամանակ հայ ժողովուրդը կ'ապրի, անոնց նուիրական յի-շատակն ալ անջնջելի կը մնայ։

Հայերէն գիր և գրականութիւն, սուրբ Սահակ հայրա-պետ և սուրբ Մեսրոպ, հայուն աննունին հետ չաղկապուած, կարծես այլևս հոմանիշ բառեր դարձած են,

ժողովուրդ մը կ'ապրի իր լեզուով և գրականութեամբ, և այն ազգերը որոնք ժամանակի ընթացքին կորսնցուցած են այս երկու թանկագին ատոդձները, իրենց անունը աշխարհիս երեսէն ջնջուած ըլլալով, պատմութեան մաս չեն կազմեր այլևս։

Հայ ազգին վիճակն ալ տարբեր չէր ասկից մօտ հազար հինգ հարիւր տարի առաջ։ Հայ արքունիքի դիւանատան մէջ, օտար դիրն ու գրականութիւնը իշխող էր։ Հայոց եկեղեցիներուն ու դպրոցներուն մէջ Պարսկերէնն, Յունարէնն և Ասորերէնն լեզուն էր որ տեղ բռնած էր, և հայ մանուկները ուծացումի ճամբուն մէջն էին։

Պատմութեան ընթացքին և քաղաքական վարչաձեւերու փոփոխութեան ժամանակ, իւրաքանչիւր ազգ որ տիրապետողի դիրքը ստանձնած էր Հայաստանի մէջ, անոնցմէ իւրաքանչիւրը իրեն լեզուն էր որ կը պարտադրէր և այդ միջոցին խառնիճաղանճ վիճակ մը գոյութիւն ունէր Հայաստան աշխարհի մէջ։ Հայ գրի չգոյութեան պատճառաւ, հայերը ըստիպուած էին իրենց զաւակները դրկել օտար վարժարան և բարձր կրթութեան համար ալ՝ Պարսկաստան, Ասորեստան, Բիւզանդիոն, Աթէնք Ադրիանոպոլիս, և հայութեան գլխուն վրայ Դամոկլեսեան երկսայրի սուրը կախուած կը մնար։

Հայ ազգին գոյութեան սպառնացող այս մեծ վտանգին առջևը առնելու հաժար, Ս. Մեսրոպ Մաշթոց, այդ հանճարեղ դիւզացիի զաւակը, տիւ և գիշեր իր մտածքը մը չարչրկէ, և հայերէն գիր գտնելու համար ծրագիրներ կը մշակէ։

Ս. Մեսրոպ-Մաշթոց վարդապետ, հայ ազգին այս Մեծ եկեղեցականը, իրեն յղացած ծրագիրը կը պարզէ օրուան կաթողիկոս Սուրբն Սահակ հայրապետին և Հայոց հայրենասէր թագաւոր Վռամշապուհին, և այս երեք մեծ անձնաւորութիւնները, իրենց զօրաւոր ձեռք, կը մտածեն ամէն զոհողութիւն յանձն առնելով, հայ ազգը փրկել ուծացումէ և կորուստէ։

Մեսրոպ վարդապետ աշխատասէր և պրպտող միտք մը, իրեն կը վստահի այս գործիքի ձեռնարկին՝ հայ գրի գիւտի հետապնդումը։ Յանդիման վարդապետը, Ս. Սահակի բարոյական ուժին, և վռամշապուհ թագաւորին ալ նիւթական օժանդակութեան ապաւինած, կը դիմէ տարաւոր երկիրներ և վեր-

Ջապէս կը յաջողի գտնել հայ գիրը, և անպատուիր հրճուանքով վերադառնալով Հայաստան, կ'արժանանայ, հայ արքունիքին, բարձր եկեղեցականութեան, և ամբողջ Հայ ժողովուրդին գուրգուրանքին։

Շնորհիւ Մեծ վարդապետին տքնաջան աշխատութեան, գրի գիւտէն վերջ ուշիմ և խելացաս աշակերտները քով քովի բերելով, հիմը կը դրուի Հայ առաջին դպրոցին և Հայ տղաք առաջին անգամ ըլլալով կը թոթովեն «Ա. Բ. Գ.»։

Հայաստան աշխարհի մէջ, դարերու ընթացքին հայ և օտար, թագաւորներ ու իշխաններ եկած ու գացած են։

Հայոց Արտաշէս աշխարհակալ թագաւորը, ծովէ ծով երկրամասերու տիրապետած է. Մեծն Տիգրան իր պետութեան սահմանը հասցուցած էր Կասպից ծովէն մինչև Միջերկրական, Հռովմէական հսկայ բանակներ պարտութեան մատնելէ վերջ, պահապուրկ թագաւորները պատուի կը կենային Հայոց արքունի նիքին մէջ. և տէդացի ժողովուրդին հրաւէրին վրայ երկար դարեր իր իշխանութիւնը տարածած է Անտիոքի և Եուրիայ վրայ, և օտարները հիացումով արտայայտուած են Հայոց հզօր թագաւորին մասին, ասա՛ղ որ այդ փառքի չրջանները անցած ու գացած են, բայց Ս. Մեսրոպի և Ս. Սահակի կերտած գործը կ'ապրի և կը մնայ տակաւին։

Ներկայ քսաներորդ քաղաքակրթական դարուն մէջ, մարդկութիւնը խօլարչաբ դէպի յառաջդիմութիւն է որ կը քալէ։ Աշխարհի բոլոր անկիւններու մէջ դպրոցներու ցանցով մը պատուած է, պետութիւններ այժմ ուժ կուտան իրենց դպրոցներու զարգացման, միլիոնաւոր հատոր գիրքերով կը լեցուին գրադարանները, մեծ ու պզտիկ ազգեր, ճիգ, աշխատանք կը թափեն իրենց գիրն ու գրականութիւնը ծաղկեցնելու համար, որովհետև տգիտութիւնն է մայր չարիացը։

Ու եթէ, մանրակրկիտ ակնարկ մը պտտցնելու ըլլանք պետութեանց կազմած տարեկան ալիւտճէներուն վրայ, այնտեղ որոշապէս պիտի տեսնենք որ, այդ գումարին ամենամեծ բաժինը յատկացուած է կրթականին։

Եւրոպական ստատներու մէջ դպրոցները հակայաքայլ կը յառաջդիմեն, որովհետև ամէնամեծ իմաստասէրներ և պետականները այն հաստատ համոզումը ունին որ «Մանուկ մը կըր-

թել ազգ մը կրթել ըսել է»։

Եւ ուրիշներ գպրոցներու դռվքն ընելով կրկին կ'ըսեն, «Վարժարանը այն հաստատութիւնն է, այնտեղ ազգերու բազդը կը կերտուի»։

Ա. Մեսրոպի ժամանակէն սկսեալ մինչեւ ներկայ յուսահատնալ դարը, մարդկութիւնը՝ զարգացումի համար ինչ որ կըրցած է, րրած է, և այս ուղղութեամբ մենք հայերս որքա՞ն ուժ կուտանք մեր վարժարաններուն և տնտեսային զարգացումին։

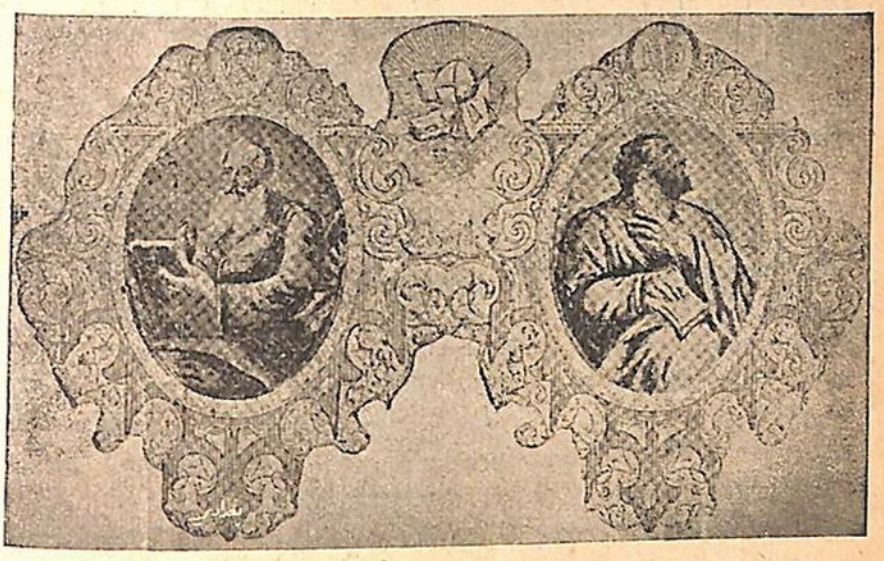
Հայ մշակոյթով օծուած և մեծցած հայ աղջիկն ու տղան սերունդէ սերունդ կրնան փոխանձել իրենց ստացած տնտեսային դաստիարակութիւնը, իսկ անոնք որ, չատ թեթեւօրէն կը մօտենան գործին և կուզեն որ իրենց զաւակները պարզ ընթերցումէ մը ոտքերնէ վերջը ձգեն հայ գպրոցին գրասեղանը և ան առնեն օտարին դուռը այդպիսիները չատ սրոշ կերպով պէտք է գիտնան որ ժեռ ոչիր մը գործած կ'ըլլան հայ ազգին համար։

Մեր գպրոցներուն յատկդիմութեան և զարգացումին համար սրքան գոհողութիւն որ ընելու րլլանք քիչ է, բոլորովին անպէտ, և անիմաստ բաներու համար անագին դրամներ կը վատնենք, զարգի, պերճանքի համար մեր քսակներուն թեթեանը լայն կը բանանք, բայց երբոր կարգը կուգայ դպրոցին թոշակը վճարելու, հազար ու մէկ սակարկութեան կը մտնենք, քանի մը դահեկանի խնայողութեան համար մեր սրտատատրնները դռնէ դուռ կը քաշքշենք, անոնց ապագան խորտակելով։

Հայու զգացում և արժանապատուութիւն ունեցող մը իրեն զաւակը օտարին չի տանիր, նախ տնտեսային դաստիարակութիւն, վերջը օտարին, երբ չունինք բարձրագոյն վարժարան մը՝ երկրորդական կրթութեան համար։

Ամերիկահայ քանի մը հայ լուրջ թերթեր ցաւով կարտայայտուին րսելով թէ՝ Ամերիկահայ նոր սերունդէն քան ըսպասելու չէ քան տարի վերջը, որովհետև անոնք հայ լեզուին և գրքին համար նոգեկանքով կը վերաբերուին և ձեռքերնին հայերէն գիրք առնել չեն ուզեր։

Ներկայ քաներորդ քաղաքակրթեալ դարու անտեսական

ծանր պայմաններ ալքի առ.Ջ ունենալով, հայ ծնողներ կ'ա-ռարկեն բսելով թէ, պէտք է օտար լեզուն սովրի մեր զաւակը՝ կարենալ հայ ճարիկու համար և այս տեսակ առարկութիւն ընդունելին չատերը երբոր տեսը դայ թունդ ազգասէր-ներ կը դառնան, ազգ. աթոռներէն բնաւ չեն հրաժարիր, և այս ձևով մէկ քարով երկու թռչուն զարնել կ'ուզեն. թէ՛ օտարին ալքին լաւ երևիլ և թէ՛ ազգը փառաբանել։

Հոս Մարբիոյ և Լիբանանի մէջ եթէ խնամեալ դանկ մը պատրաստենք. չատ արոչ կերպով պիտի տեսնենք որ, ազգ. իչխանաւորներու և ունեւորներու զաւակները օտար վարժարաններ կը յաճախեն, և անոնց առաւօրէն կը վըճարեն, իսկ եթէ այդ վճարուած գումարները տային մեր վարժարաններուն, այդ ատեն կ'ունենայինք նոյնիսկ լեզուագէտ կարող ուսուցիչներ. և հայ վարժարանին մէջ մեր տղաքը կը սովրէին օտար լեզուներ ու տոմսային դաստիարակութիւնն ալ կը վրկէր զիրենք օտարացումէն։

Ամերիկահայ և Ֆրանսահայ թերթերը որոնք իրենց չըր-

ջապաւին միայն ծանօթ են, քանի մը տարի վերջ նոյն բանը պիտի գրեն նաև այս ստուարաթիւ հայութեան մասին, որ այժմէն օտարանալու նշաններ ցոյց կուտայ։

Առարկողներ կան նաև որ Հայ լեզուն և Հայ գիրքը հաց չեն բերեր, բայց միւս կողմէն չեն մտածեր թէ՝ Հայու զգացումը բոլորովին մոռցնել կուտան իրենց տղոցը։

Այս ուղղութեամբ մեծ պարտականութիւն կը ծանրանայ հայ մայրերուն վրայ. հայ մայրերն են որ պէտք է պահանջին առաջին անգամ տոհմային, ազգ. դաստիարակութիւնը։ Այրերը մինչև վերջը չուկայի մէջ ըլլալով, իրենց խելքն ու միտքը չուկայի գործերով զբաղած կ'ըլլայ, այդ տեղ, տընտեսական պզտիկ ձախորդութեան մը պարագային. առաջին անգամն ըլլալով հայ մարդը հայ լեզուին դէմ կը ցցուի, առարկելով թէ՝ եթէ իր զաւակը օտար լեզու մը դիտցած ըլլար, ինքը այդ դժբախտութեան չէր ենթարկուեր։

Հայ մայրերուն պարտականութիւնն է իրենց սրտահատներուն օրօրոցին վրայէն սկսեալ պզտիկին ականջին փսփսալ հայ լեզուի գեղեցիկ հնչիւնները և հայ գիրերը, որոնց չնորհիւ կրցած ենք պահել մեր գոյութիւնը։

Հայ մայրեր մեծ ծառայութիւն մատուցած են հայ ազգին և կրնան մատուցանել։

Մեծ ոճրագործը՝ Թուրաթ բսած է «Եթէ կ'ուզէք որ Հայ Ազգը յիսուն տարի ետ մնայ. վճացուցէք Հայ Մայրերը»։

Եւ եթէ. զաւաճանել չենք ուզեր Ս. Մեսրոպին, Ս. Սահակ Հայրապետին և հայրենասէր Վռամշապուհ թագաւորին կերտած գործին, սիրենք մեր գոնար լեզուն, տարածենք հայ գիրն ու գրականութիւնը, ուժ տանք մեր դպրոցներուն, և ահա՛ այն ժամանակ մեր երախտապիտութիւնը լաւագոյն կերպով ցոյց տուած կ'ըլլանք մեր Հայ երիք մեծ ոսկվիրաններուն։

Առաջն փոխ. Հայոց Հօմսի
ՄԱՇՏՈՑ ԽԶԿՐ. ՔՀՆՑ. ՈՍԿԵՐԻՉԵԱՆ

Հօմս — Սուրիա

ՄԱՇԹՈՑ ԽԶԿՐ. ՐՀՆՑ. ՈՍԿԵՐԻՉԵԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ — Ւրաբոց խչկր. հինյ. Ոսկերիչեան, աշխարհական անունը Եղուարդ Ա. Ոսկերիչեան, ծնած է 1888ին Զէյթուն, նախնական ուսումը առած է ծննդավայրի. բարձրագոյն ճեմակրթարանին մէջ, ուսած է Սսոյ Ժառանգաւորաց վարժարանը եւ մէկ տարի ալ Տարսոնի Ամերիկեան Գոլէճին մէջ:

1910—1930 ուսուցչական պաշտօն վարած է՝ Զէյթունի, Հիւսարլըգի (պիրէճիկ), Էտիրնէի, Բուրդ—Սայիտի, Մերսինի Հ. Բ. Ը. Միութեան որբանոցի (պիրէճիկ), Էտիրնէի, Բուրդ—Սայիտի, Մերսինի Հ. Բ. Ը. Միութեան որբանոցի (պիրէճիկ), Էտիրնէի, Բուրդ—Սայիտի, Մերսինի Հ. Բ. Ը. Միութեան որբանոցի մէջ: Վկայուած է, եւ Հալէպի Հայ Ազգ. Հայկազեան երկս. վարժարան

1927 ին Հրատարակած է "Տաղապարիի օրերէն„ անուամբ հայրենասիրական երկասիրութիւն մը, 1924—1925 տարուան պատկերազարդ, երէք լեզուեան բազմաէջ պաթի օրացոյցներ, 1924 – 1925 տարուան "Սուրիահայ տաւեցոյցներ„, քննադատական ակնարկ մը Պ. Կ. Մ. Անէմեանի եւ Մ. Միսեռեանի, 1927 ջՁ, 29, տարուան "Սուրիահայ Ալպոմներ„, "Կիլիկեան Յուշեր„ "Ամբասիր եւ Հայրենասէր եկեղեցականք„, ունի նաեւ անտիպ էրկեր, "Փախուստի նամբուն վրայ„ հրատարակարան բլլալու մէկ ժամ մնացած, իրական կեանքէ, զգայացունց դործ՝ պատկերազարդ:

Երէք ամիս, Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքին մէջ փորձի շրջան մը անցուցեր վերջ, 1930 Սեպտ. 14 ին Խաչվերացի Տօնին օր, Հալէպի մէջ համահայ կը ձեռնադրուի, ձեռամբ՝ Տէր Տ. Արտաւազդ Ծ. Արհեպիսկոպոս Միւրմէեանի, Ս. Թառասուն Մանկանց եկեղեցւոյ մէջ:

Շնորհազարդ Տ. Տ. Սահակ Բ կաթողիկոս, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ գրնահատելով իրեն կրթ եւ եկեղեցական ծառայութիւնը կը վարձատրէ զինքը յանձնախումբով, 1938 Յունիսին:

ԸՆԾԱՁԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՍ

Եթէ ինձ բերեմ ոսկիիս ու արծաթ
Ընծայ՝ գոհարներս անգին ապտակեն,
Հայրենիք սիրուն՝ ու փառքդ պայծառ,
Ձառագայթով մ'իսկ պլպլած չեմ բլլար:

Եթէ նուիրեմ բանաստուր երկնատուր,
Ձիրերս պէս պէս, աչքիս նըրահուր
Իջեալիդ վրաեմ, անհուն, երկնայած՝
Տուրիս սմլութիւնն կ'ողբամ ցաւատած:

Եթէ հոգիիս խռնկըն ու կնդրուկ
Ծրխեմ երկիւղած եւ նայուէն ու մուկ՝
Ոտքերուդ առջին՝ կենդանի խորան,
Պատռազաթց մ'բլլալս գիտեմ ես միայն:

Իսկ եթէ կեա՛նքս տամ բազձիդ անմար
Նման կեանքերուն հայ քիւրոց դալար,
Այն ատեն իսկ լոկ կ'բլլամ ես տուած
Ձայն որ դուն ես ինձ օր մը պարգեւած:

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Ե. ՉՐԴՐԳՃԵԱՆ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԶԸԳՐԸՒՃԵԱՆ

Ընկ. Հանրցի այս պատուական երիտասարդը, իր նախնական հաւեաս կրթութիւնը տարագրութենէն առաջ ստացած է իր ծննդավայրին մէջ. ապա Քէլէկեան որբանոցը ուսած եւ նետուած է կեանքի գործնական ասպարէզը սակայն դիմելով ինքնազարգացման լաւագոյն ու արդիւնաւոր միջոցին. յաղուդ տալու համար իր ուսումնասիրութենչ եւ կրթութեան ու զարգացումի պատկառ տառապող մտքին: Անս. թէ ինչպէս կ'առաջադիմէր մեր իրավիրատուներուն մէջ երբ հարցասիրութեանց գոհացում տալու համար առաջ բառերով կը նկարագրէ իր տաժանելի կեանքը. "Իսկ իմ ձեռք բերածս, ինքնաճանաչութեամբ «Ինձմանիչի» սէրն եւ ազգիս դժբախտ նախապատմէն խթանուած, հազիւ թէ բաւած են երբեմն հաւեաս մտածումներս ու զգացումներս գրի առնելու. յանախ թաթխելով գրիչս հարկ միւռ արիան մելանին մէջ »

Ձգտողնեան եռքն չգիր իր ձեւերէն վիրն ու թերը. գրիչն ու թուղթը եւ նուիրուած թղթակիցն է, ՀԱՃԸՆ, ՊԱԼՔԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ, ԱԲԻՒ ԱՐԱՐԱՏՅԱՆ ԵՒ ԿԱՎՐՈՇ թերթերուն ու պարբերականներուն, իր բուն անուններէն զատ տարագրութեան մէջ Գ. Խօյուեան, Գ. Գօճ Գ. Ճախարակ եւ այլ ծանօթ անուններով:

Իբր ուրոյն գործ՝ պատրաստած է եւ հրատարակած 1934ին գրքոյկ մը "ՀԱՅ ԱՊՐԻՆՔ" խորագրեալ:

Պատրաստելու վրայ է նաեւ պատմական սիրուն վէպ մը "Հանրցի" հեղինակին գոյութեան մէջ ապրուած կենդանի դրուագի մը վրայ:

Ինք Ամէնուն Նոր ծարեցոյցին տարածման նանկէպ իր ցուցադրած ոգին կը գնահատենք սրտանց:

ՄԱՀԱՋԴ

(Ողոր կնկայ մր որ դեռ կ'ապրի)

Ըսի,—ի՞նչ էր այն մատաղ
Աղջուկին որ սա սպիտակ
Վարդ այտերուդ փոսիկն ի վար
Ինկաւ կայլակ առ կայլակ:

Ըսաւ,—յոյզի ժպիտն էր ան
Վարար առիս փողփղդէջ,
Երբ տուին ինկաւ ծաղկին մահուան
Առուն ալիքուս լնին մէջ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾԱԽՈՐԻՆ

Թէ ճմռթկած դէմքդ մատոռ ժպէզի մր կր նմանի»,
Դու Հայաստան երկրին անմեռ արձանն ես վառ ու կենդանի:

Ցուպդ ծռապ, սիրտդ վառար՝ ես ծովէ ծով կ'որոնէիմ ինձ,
Քե՛զ. ոչ այրենի իմ բռնաթոր մշակն անխոնջ արեւակէզ,

Քեզմո՛վ կ'աւտին ոգեարարեայ խոպանն կուրծքերն նոր բուծն առ բաւծ
Գորշ արտերուն... եւ դուն կ'բլլաս բերքին առատ երկն հոգեցունց:

Քեզմո՛վ ոտն ատն կր բաշխուին որպէս օրհնէնք խինդ ու ծիծաղ
Քեզմո՛վ պիտի վաղուայ ժէմիին Ցաղթանակի բաշխե՝ մատաղ:

Եւ այնուր Մոսիսն սնքարթ նոր Օրէնքով պիտի հանէ,
Որ չունենաս երբեք այնքան հին հիւր: Հինն ա՛լ փոխ է:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԻԼՃՈՒՆ

---

*Սոյն ոտանաւորը առտնտուած է ներկայիս «ԵՐ ԻԵՐ ՈՒՐԱՑՄԱՆ ԵՒ ՋԱՂՋՈՒՄԻ» բանաստեղծական սիրուն եւ գեղարուեստական տպագրութեամբ հատորէն, որուն մասին կարդալ մեր ՆՈՐ ԳՐՔԵՐ բաժինը:

ՈՒՂԵՐՁ

Դուն որ Աստուած ըերամին ինձ
Սովեցուցիր ընել քեզ
Նուրբ քելերով այդ աննման
Գասրասելու իր գերեզմանն:

Ու ճոր գարնան լլլալ քիքեն
Սրանալու դէպի երբեք,
Նազելու հոն սիրով մ'հարբած
Մեղմ զեփիւռին դէմ քեւաբաց:

Լողալ այն ձեղ ուիcs օրն իրուն
Գուրակին մէջ ծաղկած, ծիրուն.
Ուր պար բռնած կոկոն, տերեւ,
Կը համբուրուին ծօղն ու արեւ:

Առարչութեանդ զերք մի ճեխար
Ինձ ալ ճոր յոյս ու ճոր աբխարհ,
Գիս չրնծայէ՞ս երբար անվերջ,
Ես ալ ննջեմ ցուրտ հողին մէջ:

Երբոր օր մը մահու մանգաղ
Հնձէ՛, դնէ՛, զիս իր դազաղ,
Ուղեօք ես ալ գարնան կրկին,
Գիս սլաճ՞ամ դէպի երկին:

Իմ ալ ձմգոյն նակտին վերեր,
Գիտի ըողոյ գարնան արեւ,
Եւ յուսածին հրեշտակ ի կոյս.
Գիտի ժպտի՞ գիտուր հոգւոյս

Թէ ոչ այնտեղ սուրբ հոգին ծոց
Վշտերուս հետ ծաւիր ու հոծ,
Անվերջ պարեր ոամր ու լուռ,
Գիտի ծծեմ ոեւ օդ ու մուր:

Ըսէ՛, Աստուած թէ վերջապէս.
Մահուան դու՞ռն է իմ կեանքի կէս,
Թէ մայրամուտն այս երազոց,
Ուր պիտ մարին կրակս ու խոց:

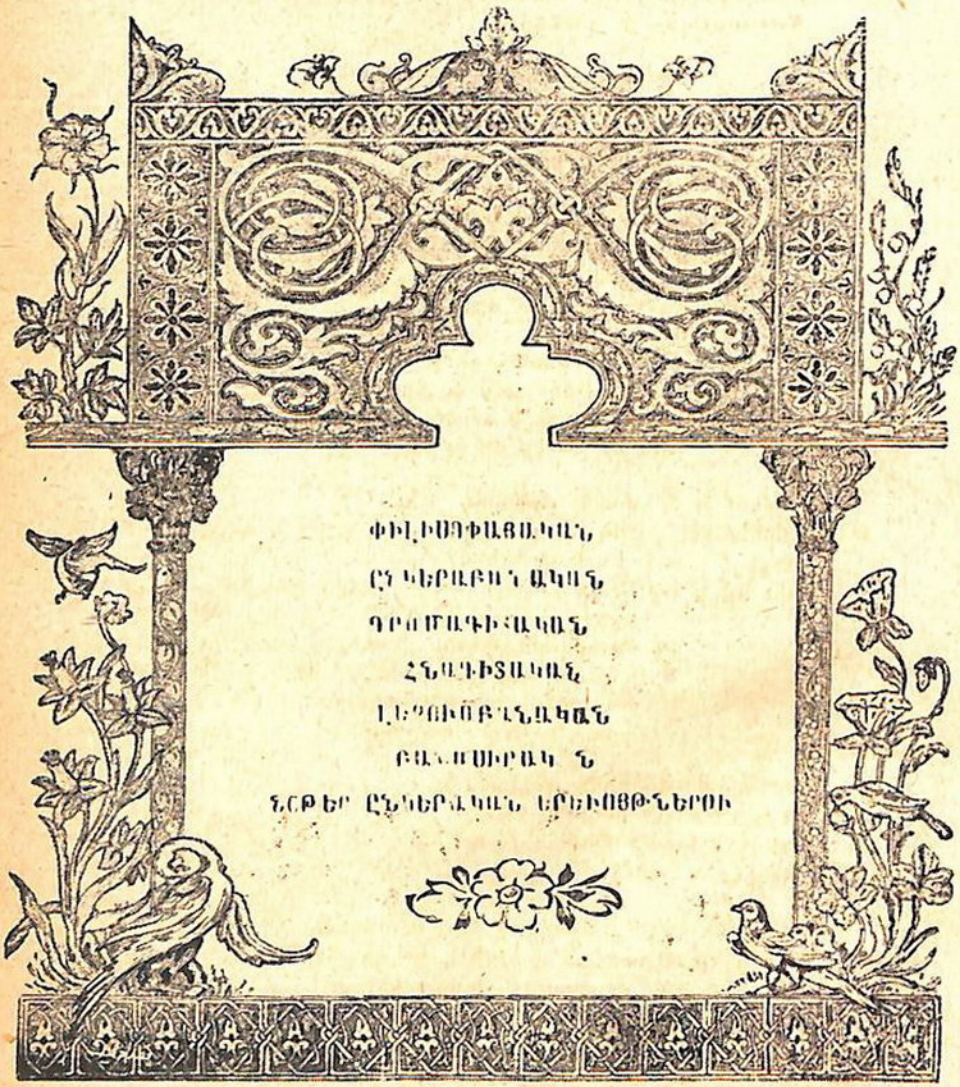
21 Հոկտ. 1928
ՀԱԼԷՊ

ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՑԸ

Գ. ՄԻՍԻ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՓԻԼԻՄՓԱՑԱԿԱՆ

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ԱԿԱՆՋ

ԳՐԱՄԱԲԱՐԱԿԱՆ

ՀՆԱՊԻՏԱԿԱՆ,

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԲԱՑԱՍԻՐԱԿ ՆՇՈՒՄՆԵՐՈՎ

ՓՐՕՖ. ԳԷՈՐԳ

Ա. ՍԱՐԻՖԵԱՆ

Վարիչ—Տնօրէն Լա Վէռն Գօլէճի մանկավարժութեան բաժանմունքին
Դասախօս Հարաւային Քալիֆոռնիոյ Ուսուցչանոցի բեմին

Կիլիկիոյ երիտասարդ կրթական վարիչներ, Այնթապի, մեծանուն ու տապանաքար գաւակներէն մին է Փրօֆ. Գէորգ Ա. Սարաֆեանը. եւ Ամերիկահայ գրականութեան ամենահարուստ եւ տիտանական դէմքերէն մէկը:

Ամերիկահայ Մամուլին մօտէն հետեւողներ անոնուն կը ճանչնան զայն եւ կարդացած են անոր բեղուն գրիչէն ելած հոգեպիտոյ յօդուածներ:

Ծնած է 1889 Մարտ 12—ին: Իր նախնական կրթութիւնը ստացած՝ Այնթապի Ականաւոր Մարդիկը դարբնող Վարդանեան Կրթարանը ուր եւ պատասխանատուած է իբր ուսուցիչ 1906—1910:

Նոյն թուականին Ամերիկա գաղթելով կը մտնէ, Գրինուօլր. Մուէչուսէցի Պետական Ուսուցչանոցը: 1912ին, յաջողապէս աւարտելով կ'ստանայ իր վկայականը եւ կ'ընդունուի Գօլօմպիա համալսարանի ուսուցչական բարձր կարգերու: 1914ին ստացած է B. Á. պսակաւոր Արուեստից եւ M. Á. Մագիստրոս Արուեստից տիտղոսները եւ ուսուցչական վկայական, Տարի մը ետք ալ ուրիշ օրգանական նոգեբանութեան բաժնին մէջ՝ աշխատած է նոյն ատեն իր տարբերային: Հարաւային Քալիֆոռնիոյ համալսարանէն լրացնելով իր տարբերային դասընթացքը, ստացած է Տոքթր փիլոսոփայութեան ph. d. տիտղոսը:

Պատասխանատու վարած է նախ՝ հայկական երգանակներու մէջ Մխիթարեան ած է «Ազգ», օրաթերթին 1916—1917. «Կոչնակ» շաբաթաթերթին 1917—1919, խմբագրապետ՝ «Նոր կեանք» (Քալիֆոռնիա) ե «Նոր կեանք-Սիամանտ» թերթին 1919—1921

1921-ին մտած է Ծաղ Տիէկոյի Ջինտրակաց ու նաւային վարժարանը որպէս ուսուցիչ սպաներէնի ու գագիերէնի: 1923-ին եկած է Լա Վէռն ու ստանձնած է արդի լեզուներու ուսուցչապետութեան պաշտօնը, զոր շարունակած է մինչեւ 1929: Այդ թուականին ունեցած է պաշտօնի բարձրացում եւ կարգուած է Լա Վէռն Գոլէճի մանկավարժութեան բաժանմունքին վարիչ—Տնօրէն: Այս պաշտօնը կը շարունակէ ներկայիս, Նոյն ատեն դասաւանդած դասիարակութեան էփիլիսոփայութիւնը ու պատմութիւնը. ինչպէս նաեւ բաղդատական մանկավարժութիւն ու հոգեբանութիւն Գլէնտէյլի հարթակարանական բաժնին մէջ 1924-1935: Նոյն տարիներ կը դասախօսէ 1928-էն ի վեր շարունակ Հարաւային Քալիֆոռնիոյ համալսարանին մէջ՝ ամառուներ:

Հեղինակը է հայերէն ու անգլիերէն հիւրասիրութեանց ու բազմաթիւ յօդուածներու գրած՝ "Պայմար„, "Փարոս„, "Կոչնակ„, "Նոր Օր„, թերթերու ինչպէս նաեւ Education, School and society, LosAnge les Times անգլիերէն հանդէսներու եւ օրաթերթերու մէջ: բարգմանած ու որպէս առանձին հատոր լոյս ընծայած է՝ Վիլիելմ Հառուքի՝ Լիխթրնբայի կամ "Պատուոյ Եռեւէռ„ վէպը:

Ծանօթ է որպէս հեղինակ՝ History of Education in Armenia անգլիերէն գրքին (Դաստիարակութեան Պատմութիւն ի Հայս). ինչպէս նաեւ French Educational theorists սիրուն հատորին, "Կոչնակ„-ի եւ "Ազգ„-ի մէջ գրած է յօդուածներ ծանկանուններով —Վահան— Մեսրոպ, Արամէ, Հրազդան եւլն:

Հիմայ, հակառակ որ ամերիկեան դաստիարակութեան դաշտին մէջ խոռոչոտ ած է կարեւոր գրադրմներով, չմոռնար իր ազգակիցներ, կը խօսի ու կը գրէ անոնց օգտին համար շարունակ:

Փրոֆ. Դէորգ Սարաֆեան 1916-ին ամուսնացած է Այնթապի հանրածանօթ գերդաստանի օրիորդներէն, Լուսի Ղազարեանի հետ եւ ունի երէք աղջիկ եւ մէկ մանչ զաւակ:

ԳԵՂԵՑԻԿ ԽՕՍՔԵՐ

† Եթէ բոլոր մարդիկ հրաժարին իրենց ծիծաղելի յատկութիւններէն, ի՛նչ հոյակապ ներդաշնակութիւն մը պիտի կազմուէր մարդկային ընկերութեան մէջ:

† Ցայցի բծամիներէն շատ աւելի վտանգաւոր են կարծեցեալ բարեկամները:

† Ոչինչ այնքան կ'անձկացնէ միտքը, որքան խաբուած ըլլալու վախը:

ՇԱՐԺԱՌՈՒԹԻՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(psychology of motivation)

ԳՐԵՑ՝ ԳԼՈՐԴ Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Լա Վէրն Գոլէճ
Գալիֆոռնիա

Շարժառիթ բառին անգլիերէն՝ motive, կամ ֆրանսերէնը՝ motif ծագումնառած է լատիներէն կամ հին գաղիերէն movere —շարժել բայէն: Այս բային հետ սերտիւ կապուած են նաև ուրիշ բառեր, ինչպէս motion —շարժում, emotion— ոգևորութիւն, mobile —շարժական, mobilize —շարժման մէջ գնել, auto mobile — ինքնաշարժ կառք.. motive բառին հայերէն թարգմանութիւնը ՇԱՐԺԱՌԻԹ իսկապէս կը համապատասխանէ լատիներէն բայարմատին և գէղեցկօրէն կը լուսաբանէ բառին էական նշանակութիւնը:

Ի՞նչ է շարժառիթին իմաստը թատրոնագիտութեան, —ինչ որ շարժման մէջ կը դնէ, ուղղութիւն կուտայ և հաստատու վրան կը պահէ գործունէութիւն մը, կը կոչուի շարժառիթ, կ'ըսէ Արթըր Կէյթս, ամերիկացի նշանաւոր հոգեբան մը: Այս սահմանումը իր մէջ կը բովանդակէ շարժառիթին էական յատկանիշները, ժամ վալժան օր մը յուսահատ, խրճճահար ու դատապարտած կերպով կ'անցնէր հացագործի մը խանութին առջևէն: Քրոջ զաւակները անօթի սպասած էին. ինք կարող եղած չէր անոնց համար հաց գնել, ուստի ձեռքը երկնցուց և կտորած ապակիներուն մէջէն հացի նկանակ մը վերցուց: Անշուշտ ըրածը ըստ օրինի գողութիւն կը նկատուէր: Ինչ էր իր շարժառիթը սակայն, =Անսուազ որբերը կերակրել: Թերևս աւելի բարդ էր անոր շարժառիթը, Բայց վերջապէս շարժառիթ մը դրդեց զինք հացը գողնալու, Քաղքէն հեռու անձանօթի ու ապագայ զինք հացը գողնալու, Քաղքէն հեռու անձանօթի ու ապագայ ճամբու մը մէջ. ինքնաշարժ կառքով ճամբորդելու միջոցին, օր մը. մեր մեքենան բողոքի ձայնով մը արձակելով յանկարծ կանգ առաւ ու յամառեցաւ իր անշարժ դիրքին մէջ մնալ, Ճամբորդներս մեր հետը ուտելիք չունէինք, ժամանակը

կ՚անցնէր ու մեքենան կենդանութեան չէր մը կամ չարժամի բարի կամեցողութիւն մը ցոյց չէր տար, ինչ պէտք էր որ ընէինք: Զանազան չարժառիթներ մեզ կը մղէին գործունէութեան. մեր ամրողջ էութիւնը, միտքը, մարմինը գործունէութեան չարժման մէջ էին, մասնաւորապէս անօթութիւնը մեզ կը խրթանէր փութոյ պնդութեամբ կամ ինքնաշարժ մեքենան նորոգել ու գործունէութեան մղել, կամ ճամբորդելու որիչ միջոց մը գտնել: Երկար փորձերէ յետոյ ճարտատ մեզի երկուքը որոշեցինք հետիոտն քալել մինչև որ կայարան մը հասնինք կիզիչ արեւին տակ ժամերով քալելնիս անօթութիւնը մեզ կը մղէր չարունակելու մեր ճամբան՝ հակառակ որ մեր սրունքները կը բողոքէին: Շարժառիթի մը աւելի ճիշդը զանազան չարժառիթներ մեզ կը դրդին յաժառելու մեր նչպատակին մէջ: Վերջապէս հասանք կայարան մը, պահիկ մը հանգչելէ և մեր անօթութիւնը ու ծարաւը յագեցնելէ յետոյ, չատպեցինք օդնութեան հասնիլ մեր ուղեկիցներուն: Այս յաջաքանութիւնը պայծառօրէն գոյց կ՚տայ թէ չարժառիթի մը չարունակը կը խթանէ, կը դրդէ կը մղէ մինչև որ գոհացում գտնէ: Այնպէս որ կեանքի զսպանակն է չարժառիթը:

Ինչ տեսակ չարժառիթներ կան որ մեզ գործի կը մղեն յարաժամ:

Տօքթոր Կէյթս երեք տարբեր դասակարգի չարժառիթներ կը մատնանչէ:

ա.—Շարժառիթներ որ ծագում կ՚առնեն մեր ֆիզիքական տարրական պէտքերէն: Զոր օրինակ՝ անօթութիւն, ծարաւ, քուն, յոգնելէ յետոյ հանգիստ, գործի և պարի դէմ պչպանութիւն, վերջին ձայր տաքնալէետք զովանալու փափաք, չարժելու և գործելու տենչ, տեսային բնազդ սարսափի ու վախի առեն խոյս տալու միտում, ատելութիւն նորանօրինակ չարժառիթներ պարագային համեմատ մեզ կը մղեն գործելու: Անօթի մարդը նթէ ուտելիք չգտնէ գոհացնելու համար իր անօթութիւնը՝ չկրնար հանդիստ կենալ, ամէն կողմ՝ ամէն միջոց ու ամէն կերպ ուշարք կը դարձ կը դնէ որպէսզի պատառ մը հաց ձեռք բերէ: Ամենէն խաղաղ ու խոհեմ մարդն իսկ եթէ չյաջողի գոհացնելու իր անօթութիւնը՝ պզտնկը կտրի: Ուստի է պատճառ՝ որ երկրի մը քաղաքակիրթ ա-

աջնորդները սովի կամ տնտեսական տագնապի ատեն իրենց անմիջական մտահոգութեան առարկան կը նկատեն անօթի ժողովուրդը կերակրել ունէ կերպով կամ ունէ գնով։ Ֆիզիքական պղբիւրներէ բղխող չարժառիթներ հասարակաց են ամէն ապրող էակի, այս մակարգակին վրայ բանական ու անբան անասուններ իրարու կը նմանին։

Բ. Շարժառիթներ ալ կան որ ծագում կ'առնեն մարդուս բնազդական մղումներէն. Զոր օրինակ, ամէն մարդ նոյ իակ անասուններէն չատերը կ'ըղձան ուրիշ մարդերու կամ անասուններու ընկերակցութիւնը վայելել։ Այս կարիքը կր չեզոտւի մասնաւորապէս եթէ մէկը երկար ատեն մինակ մնացած է ամայի վայրի մը մէջ։ Ամենամեծ պատիժը որ ոճրագործներուն կը տրուի մնայնակ խափիկի մը մէջ բանտարկութիւնն է (solitary confinement)- Շատ հեղ մարդիկ կը յաճախեն թատրոն կամ ուրիշ հասարակավայր մը՝ մղուած ուրիշ մարդերու ընկերակցութեան մէջ գտնուելու չարժառիթէն, Մի հասատ՛ք յայտարարութեանց այն անձնակեդրոն անհատներուն որոնք կը պնդեն, թէ զգուած են մարդկային ընկերութենէ ու մտադիր են աշխարհէ քաշուիլ ու մարդերէ հեռու ապրիլ։ Անոնք եթէ նոյնիսկ լեռներու ծերպերուն մէջ առանձնանան. դարձեալ իրենց չարժառիթը ընկերական (social) է. կը փափաքին ցոյց տալ, կամ ապացուցանել իրենց բարեկամութիւն ու ծանօթներուն թէ իրենք մարդերը կ'ատեն ու անոնցմէ հեռանալ որոշած են։ Ուրիշներէ հաւնելու և մարդոց պարսաւանքէն խոյս տալու միտումը. (approval and disapproval) նոյնքան բնազդական է։ Այս ձգտումը կը ծառայէ որպէս չարժառիթ բազում մեծագործութիւններու, բարեգործութեանց ու դիւցազնական արարքներու։ Մարդիկ յաճախ ուրիշներէ հաւնելու ախորոյն իրենք զիրենք կ'ենթարկեն մեծ վնասանքներու և դժուարութեանց, զի հաճելի է ուրիշներու հաւանութեան արժանանալ, և խոտելի ուրիշներու պարսաւանքին նշանակ լինիլ։

Մնողական բնազդային մղումը դրդապատճառ մրն է, որ մայրն ու հայրը անհուն զոհողութիւններ յանձն առնեն իրենց երեխաները խնամելու։ Մօր մը խանդակաթ սէրը իր նորածիլ մանկիկին համար բազում վէպերու նիւթ հայթայթած է։

Ափսո՛ս այն կնոջ կամ այր մարդուն, որ ղրկուած են ծնող ըլլալու բարձրագոյն հաճոյքէն։ Անոնց կը պակսի կենսական չարժառիթ մը, որ զիրենք կեանքի մէջ աւելի երջանիկ ընելու պիտի ծառայէր։ Որդեզուրկ ծնողք, սակայն, կարող են իրենց կեանքը արժեցնել ու երջանկութիւնը բազմապատկել մանկիկ մը որդեգրելով ու իրենց ծնողական բնազդային մղումին այսպէս գոհացում տալով։

Ուրիշներուն գթալ, համակրիլ, ցաւակցիլ, ու վըշտակիլ բնազդային չարժառիթ մըն է որուն չնորհիւ մարդկային կեանքը ազնուանալ կը սկսի։ Գթալ ըստ ինքեան հաճոյք կը պատճառէ գթացողին, թէև երբեմն տհաճութեան առիթ կուտայ դուրի առարկային։

Այս միտումին հետ կապ ունի ուրիշները գերազանցելու ձգտումը։ Գանգի գթացողը նոյն իսկ անգիտակցօրէն այն համոզումն ունի, թէ ինք գերազանց դիրքի։ հարստութեան ու միջոցներու տէր է քաղաքամարմ ուրիշներու։ Ինչ որ ալ ըլլայ գերազանցելու ցանկութեան բնոյթը, ատիկա կը ծառայէ զժեզ մղելու գործի և յաջողութեան։ Ով որ կը յաջողի՝ երջանիկ կը լինի։ Չկայ անհատ մը որ չհենչայ յաջողիլ։

Ան որ միշտ ու հանապազ անյաջողութեան կը մատնուի՝ կամաց կամաց կը կորնցնէ իր մտքի հաւատարակչռութիւնը ինչպէս նաև իր անձնաւորութեան հաստատուն հիմերը։ Մարդիկը երջանկացնելու կերպերէն մին է՝ անոնց առիթ ու պատեհութիւն ընծայել որ յաջողին։ Դպրոցի մէջ՝ այն գաւուխարակը, որ իր ուսանողներուն յաջողութեան հոգածու կը լինի, մեծ մոգավրպականութիւն կ՝ վայելէ։ ուսանողին յաջողութեան հոգածու լինիլ՝ չնչանակեր անոնց դասերը վէրջին ծայրը դնել. բնդհակառակը, եթէ կարող տղեկի մը իր կարողութեան սահմանին մէջ դժուարին գործ մը տրուի՝ անիկա աւելի մեծ չարժառիթ մը կ՝ունենայ ի դլուխ հանելու այդ գործը, դժուարութիւններր առաթուր ընելով։ Հարկ է, սակայն. որ տղեկը չհագրգռուի այդ գործով, ո՛չ թէ պատիժէ խուսափելու, այլ բնականօրէն զայդ սիրելու չարժառիթէն դրդուած։

Վերի բնազդային մղումին հետ սերտ ազերս ունի յաղթահարելու, իշխելու, սիրապետելու ձգտումը։ Ամէն մարդ առաւել կամ նուազ չափով այս չարժառիթին չնորհիւ գործի

ակր մղելի։ Ոմանք չեն տեսներ բախտին հարուածներուն կը համակերպին, ուրիշներ երկար ատեն կը մաքառին մինչև որ կացութեան տիրապետեն։ Ըսել ինքնավստահ այնքան հաճոյալի է տիրոջ մը քան կարգ մը պարագաներու տակ համակերպիլ ու տիրապետուիլ։ Հիասթափութիւնը համակերպումի մը հետեւանքն է։

Բնազդային կարեւոր մղում մըն է ինքնահաստատումը։ Ամէն մարդ կը ցանկայ անփափանատէր ըլլալ, հարստութիւն դիզել, գրքեր ու գեղարուեստական հրաշալիքներ հաւաքել։ Մանուկներ յաճախ կը ժողվեն ոչնչի առարկաներ պարզապէս անփափանատէր ըլլալու համար։ Բնազդային այս չարժառթը պատճառ դարձած է շատ հեղ արիւնհեղութիւններու, յեղափոխական չարժումներ։ Անոնք որ չունին՝ նախանձով կը նային անոնց որ ունին։ Արդեն այս չէ՞ մին՝ այն պատճառներէն որով ազգերը իրարու դէմ զինուած են ոտից մինչև գլուխ ու տակաւին կը ճգնին աւելի ու աւելի զինուելու։ Նախանձն ալ ինքնին չարժառիթ մըն է, որ նչանն է ստորադասութեան զգացումին։ Յաչող անհատ մը քիչ անգամ առիթ կ'ունենայ նախանձելու։ Շարժառիթ մը կայ որ յոյժ կենսական դեր մը կը կատարէ մարդկային բնկերութեան կեանքին մէջ, այդ է ինքնարտայայտման (self-expression) տենչը։ Ամէն երեխայ ու ամէն չափահաս մարդ կը ցանկայ ինքզինք արտայայտել կերպով մը։ Արտայայտութիւնը լոկ խօսքի հետ կապուած չէ։ Մանուկ մը որ երգի սիրահար է կը ջանայ եղբայրական խնդրու մէջ օգտակար իր հոգիին մտահոգութիւնները իւրայատուկ ձեւերով, Ուրիշ մը քա աստեղութեամբ թռիչք կ'ուտայ իր հոգեկան վերածումներուն։ Ոմանք ալ գործի, առեւտուրի, չինուածքի վրայ կը դնեն իրենց թաթոյն կարողութիւնները, վերջապէս ամէն անոնք իրենց ձեւերն ունին իրենց անձնական ինքնութիւնը յայտնելու։ Հզօր չարժառիթ մըն է սա, որ կը մղէ զմեզ արտայայտելու։ Աւա՛ղ անոր որուն թեւերուն բախումները չլսուած ու կաշկանդուած են արտաքին ազդակներով։ Եօթ ու ութ տարիներ առաջ, ամառը, Տարաւային Քալիֆոռնիոյ համալսարանին մէջ դասաւանդած օրերուս, կէսօր առեն մօտս սկայ հայ նպարավաճառի մը խանութը այցելելու հաճոյքը կը վայելէի։ Այ՛ո, իսկապէս հա-

ճոյք էր ինձի՝ այցելել այդ ազգակիցիս, որ ոչ ևս է, քանզի անոր մէջ կը տեսնէի մեծ հոետոր մը ըլլալու կարելիութիւնները։ Ափսո՛ս որ՝ խեղճը իր պատանեկութեան օրերուն առիթ ունեցած չէր իր խօսելու ինքնայատուկ ու գրաւիչ կարողութիւնները զարգացնելու։ Ուստի, դառնացած էր կեանքի դէմ, մարդոց դէմ, ու երբեր գինք մտիկ ընող մը գտնէր հոետորական ոճով իր հոգեկան դառնութիւնները դուրս կը թափէր։ Ինչ խանդ, խօսելու և ինքզինք արտայայտելու ինչ աքանչելի մղում, բառերու, դադափարներու և պատկերներու ինչ գեղեցիկ ընդելուզում։ Իր գործը կը մոռնար, յաճախորդները կ'անտեսեր ու կը յորդեցնէր իր ճարտասանական խօսքերը։ Իւրովի կը մտածէի, քա՜նի քանիներ այսպէս յարմար պատեհութենէ զրկուած կեանքի մէջ դժգոհներ դարձած են։

Ինազդային մղում մըն ալ կայ որ մեր հոգւոյն խորին ալքերուն մէջ ծլած է, այդ է ինքնագործունէութեան (self-activity) ձգտումը։ Մարդիկ յաճախ մեծ գործեր կը կատարեն, ոչ թէ լոկ նիւթական վարձատրութեան յոյժ առիթէն դրդուած, այլ սա գերազանց պատճառով, որ կ'այրին, կ'եռան, ու կ'ելին գործելու, գործ մը արտադրելու աւրնուով։ Ոմանք կը կարծեն թէ ծուլութիւնը բնական ձգտում մըն է։ Ընդհակառակը. բոլորովին անբնական, արհեստական, վերջէն սորված սովրուած միտում մըն է այդ։ Եթէ չէք հաւատար այս հաւաստումիս, դիտեցէ՛ք պահիկ մը դեռատի մանուկներու կեցուածքը։ Դա՞ղ կ'ատնեն, դուլ ու դադար կը ճանչնա՞ն-միշտ չարժո՛մ, միշտ վազել, ցատկել կայտռել, ձեռքով առարկաներ չշոշափել, չինել, կոտրիլ թափել, ահա այս է՝ մանկական կեանքին առանցքը։ Ինքնագործունէութիւնը կեանքի էական յատկանիշն է (essence of life)։ Այն որ չինարար գործի մը լծուած չէ, չկրնար անգործ ապրիլ, կործանարար բանի մը հետ պիտի զբաղի անշրէպ։ Դաստիարակներ երբեմն կը գանգատին թէ դպրոցական ուսանողներ հետամուտ կամ հակամէտ չեն մտաւորական գործով զբաղելու, կը սիրեն ծուլանալ։ Ինա՛լ կարծիք։ Դասարանին մէջ եթէ դասով չեն զբաղիր, անոնց միտքը դիրգրաւած է գուցէ՝ իրենց դասին հետ կապ չունեցող մտածումներով, ու երբեմն չարաճճիու-

թեանց ծրագիրներով: Հետաքրքրեցէք զանոնք իրենց դասի առարկաներով, ու պիտի տեսնէք թէ ինքնագործունէութեան մղումը զանոնք պիտի խթանէ մեծ գաղափարներ յղանալու, խրթին նիւթեր ըմբռնելու, ամենադժուար հարցեր լուծելու: Ճաշակ կիներ կը բամբասեն զիրար: Շատեր կը կարծեն թէ բամբասանքը կնոջական ախտ մըն է: Բազում այր վարդիկ ալ վարակուած են այդ ախտով: Ինչո՞ւ: — Ուրիշ չինարար գործի պակասէն: Այն կիներ որ խորհրդատուական գործունէութեան ալիքներուն մէջ՝ բոպէ մը իսկ չեն փորձած իր բամբասանքի անձնատուր լինելու, նոյնը ճշմարիտ է այր մարդերուն համար: Գործելու տենչը կեանքի մի հիմնական զգսպանակն է:

Գ. Բնազդային մղումներէ տարբեր տարբեր չարժառիթներ ալ կան, որ հիմնուած են ունակութիւններու մանաւանդ գաղափարներու վրայ: Այս չարժառիթները բնածին չեն սակայն ձիլ արձակած են ընդոծին մղումներու խարիսխէն: Ջոր օրինակ, խմելու և ծխելու ունակութիւնները յաճախ իրենց ենթական կը մղեն գործի: Ամերիկայի մէջ գինարբուքութեան չրջանին, օղիի գերի եղած անձեր ինչ զոհողութիւններ չեն յանձն չառին, ինչ վտանգներու չեն ենթարկուած, ինչ օրինազանցութիւններու չդիմեցան, ինչ մը օղի ձեռք բերելու չարժառիթէն մտրակուած: Շատեր նոյն իսկ համարձակեցան ըմպել խարդախուած ու թունալից հեղուկներ, կը թաւէր որ քչիկ մը ալքոհոլ պարունակէին անոնք: Այսպէս իմիջի ունակութիւնը, որ բնածին ձգտում մը չէ ամենեւին, աւարտութեամբ գերեզմանի բազում անհատներ, որոնք ամէն վտանգի յանձնառու կը լինին յագուրդ տալու համար իրենց այս յօրի և ստացական փափաքին:

Գաղափարականներու չարժառիթը, որ յատուկ է լոկ մարդկային ցեղին ոչ նուազ աննուաճելի հանգամանքով կը պարուրէ մեր հոգին: Ջոր օրինակ, հայրենիքի սէրը վսեմ գաղափարական մըն է, որուն բագինին առջև քանի քանի ծանօթ ու անծանօթ հերոսներ զոհաբերած են իրենց կեանքը: Ինչ էր չարժառիթը չինացի անձնասպանական գունդին (suicide sqand), որ գիտնալով հանդերձ, թէ դէպի մահուան գիրկը կը նետէին իրենք զիրենք գիւղացիներէն յարձակեալ ճա-

նական ազգանաւերու վրայ։ Հայրենասիրո՛թիւն։ Ինչ չար-
ժաւիթէ մղուած Քաջն Վարդան ու իր աննկուն զօրավարնե-
րը յանձն առին չահիլ նահատակութեան պսակը — Հայրենասի-
րո՛թիւն ու իղձի ազատութեան սէր։ Ինչո՞ւ համար հայ ու-
եալ ու գեղանի օրիորդը յանձն առաւ կախաղանի վրայ փչել
իր հոգին Տէր Ջորի մէջ, հակառակ անոր, որ իրեն խոստա-
ցած էին պալատական ճոխութիւն ու կեանք, եթէ միայն
յօժարէր աժան անանալ թուրք փաչային հետ։ Հայ կուսական
անթծութեան պանծացումին բարձր գաղափարականը։ Նոյն
չարժառիթով չէ՞ր որ բազում հայ դիւցազնուհիներ տարա-
դրութեան ու ջարդի օրերուն իրենք զիրենք լեռներէն վար
գլորեցին Եփրատի ալիքներուն գիրկը ապաստան փնտռելին։
Ոմանք կը կարծեն թէ ֆիզիքական կարիքներու և բնազդա-
յին մղումներու վրայ հիմնուած չարժառիթներ աւելի գերա-
զօր են քան իտէալի թռչերուն վրայ սլացող հոգեկան ձգ-
տումներ. սխալ կարծի՛ք։ Կ՚արժէ ուսումնասիրել ազգերու պատ-
մութիւնը համոզուելու համար, թէ երբեմն ֆիզիքական ա
ւելի հզօր ու ազդեցիկ չարժառիթներ կան որ կը բղխին մար-
դուս ազնուագոյն տենչանքներէն։ Անգիւտ կեանքեր, վանմ
գաղափարականներ բնական արտայայտութիւնն են մարդուս
հոգեկան վերացման ձգտումներուն։ Անտարակոյս մեր բնազ-
դային տարրական ձգտումները աղնուանալով, վահմանալով
ծնունդ տուած են այդ բարձրագոյն թռիչքներուն։

Ինչ կը պատահի երբ այս բազմատեսակ ֆիզիքական,
բնազդային ու հոգեկան մղումները, որոնց լոկ մէկ յօյժ հա-
մառօտ ցանկը տուինք հոս, բախին իրարու և կամ ընթանան
ներհակ ուղիներով։ — Կեանքի ներդաշնակութիւնը կը խան
գարի. ձախողութիւն, յուսահատութիւն, դառնութիւն և այլ
հետեւանքներ անխուսափելի կը դառնան։ Բացատրե՛նք մեր
միտքը։ Առե՛ք մարդ մը որ կը ցանկայ հարստութեան տիրա-
նալ, բարձր դիրքի հասնիլ։ Այս ցանկութիւնը կը բղխի իւ-
րացնելու, սեփականատէր դառնալու բնազդային չարժառի-
թէն։ Բայց կը պատահի որ նոյն մարդը ցանկութիւն ունի նաև
առատ առատ ուտելու, յագենալու և մանաւանդ ոգեկից ըմ-
պելիքներ խմելով ցնորական երջանկութիւն փնտռելու։ Բը-
նական է որ այսպիսի մէկը չկրնայ յաջողի իրագործել իր հա-

րստանալու վախը: Անիկա կրնայ լոկ դժգոհ ու գառնացած, չարունակ տրտունջ արձակող անհատ մը դառնալ, և կամ զանազան պարագաներու և պայմաններու չնորհիւ կրնայ դողութեան ու ոճրագործութեան անկ բաւիղին մէջ մտնել, և կամ կրնայ անձնատուր լինել խարդախութեան ու իր բարեկամները խաբելու և կամ որբեւայրի կիներու խրնայողութիւնները կորզելու սադայելական ծրագիրներուն։ Արդիւնքը: Անկումն, կործանումն, յաւերժական ոչնչութիւն։ Այդ մարդուն կեանքը այսպէս դատապարտուած է քայքայիլ, քանզի անիկա կարող եղած չէ իր բազմազան ու այլազան բնազդային, ֆիզիքական ու հոգեկան ժողուները դաչնաւորել, ազնուացնել ու վեհացնել։

Ահա՛ այս կէտին մէջ է որ ընտանեկան ու դպրոցական դաստիարակութիւնը կոչուած ունի ուղղութիւն տալու անհատին, Ըստ որում չարժառիթները դերազօր ոյժեր են, որ մոզ դործի կը մղեն, ուրիմն կ'արժէ զանոնք ժլակել կակել, կոփել, նրբացնել, ազնուացնել, դաչնաւորել ու վեհացնել։ Դաստիարակութեան աւագ գործերէն մին է այս։ Արդի դպրոցը այս կենսական պէտքին վրայ,

Երջանիկ է այն անձը որուն ծնողքն ու դաստիարակները ժանկութեան օրրանէն սկսեալ հոգ տարած են ուղղութիւն տալու անոր անատաչ, կոչտ ու կոպիտ չարժառիթներուն, որ կը մարակեն զայն ընելու գործեր որոնք երբեմն վնասակար են, աննպատակ ո դիր որ չեզոքացնող, ընդհակառակն դաստիարակութեան ժարդուս հոգիին լաւ ըմբռնուած դաստիարակութիւն մը կարելի է ասոնց։ Ուրիշ ոչ մէկ ուժ ու հմայիչ հաւերժ

ՀԵՏԱՔՆՆԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ

Ամերիկայի կիրակնօրեայ «Ամերիքըն Ութլիւք» թերթը 21 օգոստոսին տուած էր ուտելիքի պատրաստութեան եղանակ մը Ֆլորիտա նահանգի կառավարիչին տիկինին կողմէ, այսպէս —chiken pilau, զոր Հարաւային նահանգներու ժողովուրդը կը հնչէ նաև perlieu. perleau. սա մեր հայ տանտիկիններուն դարերէ իվեր պատրաստած (հաւով բիլաւ)ն իր բրինձով, որու չուրջ չարուած էր Զատկի եփած հաւկիթ, սոլկուած և չերտ առ չերտ հաւով և հաւկիթով բրինձ բիլաւը ազգային համադամ մէկ կերակուրն է եղեր Միացեալ Նահանգաց հարաւային աղնուաճաչակ ժողովուրդին։ Մօտ տասնեակ տարիներ առաջ Ստամպուլէն նշանաւոր խոհարար թուրք հիւրնակ մը, թերթերու մէջ արձագանգ տալով ըսած էր, որ Մերձաւոր Արեւելքի համադամ կերակուրները Հայոց նրբաճաշակ քիմքին և պատրաստութեան կը պարտինք դարերէ ի վեր, որոնք Հայոց հեղինակութիւնն են եղած։ Այսկիրներ 700 տարիներ առաջ Հայ արքունիքին, ի Կիլիկիա, և ժողովուրդին հետ, սերտ յարաբերութեան մէջ եղած են 225 տարիներ, նաև Բիւզանդիոնի Հայ Հոռոմ արքունիքին հետ։ Բազմահարիւր մեր բառեր սովորոյթներ Եւրոպա տարած ու եւրոպական տարազ հագցուցած են–anecdote նանէկ-տուած, amule համայիլը նմայլոյ, և մէնք ալ իրենց բառեր չատ առած, ցայսօր կը գործածենք հայացուցած։ Սճառեանի Աւրմատական քառարանը լեցուն է խաչակիրներու բառերով–հին Ֆրանսերէնով, որ այժմ մօտ է անգլիերէնի և իտալերէնի։ Իտալերէնը հին Ֆրանսերէնի ձագն է առաւելապէս քան լատիներէնի և երկուքը միատեղ Գոթաց քաղաքակրթութեան ձագ. Կովկասահայաստանէն Գողթան երկրէն արչաւանքով գնացած Եւրոպա, ի հնումն։ Հայոց պատմութիւնն և վաղեմի Եւրոպայի պատմութիւնը կը կարօտին լուրջ վերաքննութեան բանասիրական լոյսով։ Հայը Գոթաց հետ Եւրոպա գնացած է։ Ապրիլ ամիսը Հռոմէական ամսանունի մէջ միմիայն հայերենով կը բացատրուի։ Իսկ վաղեմի Յայն, Լատին և այլ պատմագիրներ Հայոց մասին յոյժ հետաքրքրական տեղեկութիւններ տուած են, որոնք դուրս ձգուած են ներկայ Եւրոպական

և Ամերիկեան պատմագիրներէն որպէս անարժէք նիւթ, և իրենք ալ մնացած են խարխափի մէջ:

* * *

Սեպտ. 27-ին համայն Բրիտանիոյ մէջ կը տօնեն երկաւորեակ Կոզմաս և Դամեան անուն չորրորդ դարու Կիլիկիոյ Ասգաչ (հաւանաբար մեր պանծալի Այաս ինչպէս որ վաղեմի Մարգաչ եղած է Մարաչ) դեղագործ Քրիստոնեայ Նախավկաները, Անգլիացի ժողովուրդը տակաւին Անգլիա արյաւելով գրաւած չէր այդ թուականին, ու Ուելշ, Սկաչ և Իրլանտներ կային միայն հոն, Հռովմէացի կուսակալներով կառավարուած: Անտիոքի հայ ընտանիք Դամիանոսեանը կը յիշեցնէ Դամիան անունը: Հայ գրերու գիւտէն առաջ Հայոց սովորութիւն էր Յոյն տարազ հագցնել հայ անուններուն: Մինչև իսկ թարգմանելով, ինչպէս որ մօտ դար մը առաջ բանաստեղծ Պայրըն Վենետիկ Մխիթարեանց այցին, երբ կը պատրաստուէր Անգլիերէն Հայերէն բառարան, ջանիւք Հայր Ցարուխիեան Աւգերեանի որ իր անունը արձանագրած է Անգլիերէնով Father Pascial Aucher, կը յիշեմ Այնթէպէն Հալէպ գացող և հաստատուող Հայք իրենց անունը կուտային Արաբերէն թարգմանութեամբ, բան զարերէ աւելի այսօրինակ եղած է Հայը, համակերպելով ժիջավայրին և լեզուին, ներկայ Թուրքիոյ Հայակերպելով ժիջավայրին և լեզուին, ներկայ Թուրքիոյ Թուրքերէնը և Թուրքը 60 տոկոսով Հայ արիւն կը կրէ, ինչպէս որ Անգլիացի բժիշկը կ'ըսէր 290 000 Հայ կանայք և երախայք կան Թուրք ընտանիքներ կազմած, 1915-էն ասդին նոյն հոլովոյթով:

* * *

«Մոսկուա Նիւզ» Օգոստոս 8 թիւով կուտար Հայաստանի Սեւանայ Ծովէն բանուած իշխանաձուկրա պատկերը, Հայ ձկնորսով, Հայաստանի իշխանաձուկ առնտուրներ կը դախտին մեծաժեծ հօթել (թեւանոց)-ներու մէջ յիմարելիկա, երեսին վճարք առանալով 1 25 տոլար որպէս ամենահամադաս ձուկ, 125 տարիկան նարիկ Բագատեայի պատկերն ու պատմութիւնը գիտցած էին ապ մի ին մէջ Ալեքսագիայի Ուպոլի չրջանակէն, ճանիկի չրջանակին պէս գործ ի լոր

ժամանակացած այս ժողովուրդը Բաթումէն Կարս, Ախ ծովու չրջակերքը, ցարդ պահած է Հայատիպ անուն և երեսին ալ Հայ լեզուն։ «Հայ մահմետականներ» կարևոր դիտ մըն է հետաքննելի, որու առատ պաշար կը մատակարարէ այրողջ Թուրքիան։ Թուրք քերականութեամբ Հայ բառեր և մշակոյթ ունեցած է մեր այդ երկիրը, ահաւասիկ Թուրքիոյ քաղաքակրթութեան պատմութիւնը 1000 տարիներու։ Ընչաքաղցութեամբ և կրօնական մոլեռանդութեամբ ատեն ատեն մորթոտած և կողոպտած է Հայը, անդիտակ իր իսկ ծագումին։ Հայ ցեղաբաններու և ազգաբաններու հետաքննելի նիւթ մըն է։ Թուրք պատմագիրներ հպարտանօք արձանագրած են այնպիսի դրուագներ, Եւրոպացի ականատեսներով հաստատուած տեսնելով։ Նարեկայ Վանքը մեր հարիւրամեայ Նարեկ նահապետին հետ կապ մը ունեցած ըլլալու է դարեր առաջ։ Արաբ Անազա մեծ ցեղը Հայոց պատմութեան անպաչտպան անազան է երբ Արաբներ Դուինի մէջ բնակիլ բրին հայ նախարարներ իրենց գերդաստանով, անոնց ճորտեր-անազատ-անպաշտպան մնալով և Սղերդի արաբախօս ժողովուրդ Հայերու նման անոնցմէ քայլ մը առաջ երթալով մահմետականացած և հիւսիսային Արաբիան ողողած են Անազա (Անազատ) ազգէ անունի ներքև։ Մինչև Սպանիա գնացած Անազա գիւղորականներ de Anza Մարիտանացի Արաբ քաղաքակրթութեան յառաջապահներ եղած և անտի ալ Ամերիկայի բնակեան գաղութներ հասած։ Հալէպի, Մարտինի, Սղերդի արաբերէնը լեցուն է հայ բառերով, եգիպտոսի Մեծ Քաներով, Արաբ քաղաքակրթութեան մէջ ապրող Հայերու հետաքննութեան կարօտ։ Պզտիկ կոտորակը մնացած է երեսունի մեծաթիւ հայութեան, հաւաքենք բեկորները անոր մեծատարած պատմութեան, ամէն անկիւնէ համազարկ։

ՀԱՑՔ

Վենետիկի Մխիթարեան վանքէն դիտնական բարեկամս Հայր Վարդան Հացունի իր Ծննդեան 8 Թուակիր նամակով անգամ մը ևս կը չեչտէր — «Ձեր նամականերուն ժէջ կը հաղորդէք ինձ միշտ ձեր բառաքննական հաժեմատութիւնները։ Անոնց

քննութեան և ցուցադրութեան մէջ դուք աւելի յարմար էք անչուշտ քան ես, որ այդ ուսման մասնագէտ մը չեմ։ կ'ուզէի միայն ձեր ուշադրութիւնն հրաւիրել երկու կէտերու վրայ։

1. Որ բառերու համեմատութեանց մէջ նայելու է գրերու ուղղագրութեանց, և ոչ անոնց «արդի» հնչմանց որ հեռի են հնէն։

2. Իսկական նմանութեանց մէջ իսկ դժուար է անգլիական ու հայ լեզուանց միջև նկատել ուղղակի կապ մը, երբ «պատմութիւնը» չի ցուցներ երկու ազգերու մէջ որևէ հաղորդակցութիւն, որով միայն հնարաւոր էր լեզուական ազդեցութիւնը։ Այս պարագային աւելի յարմար կը կարծեմ՝ բառերու նմանութիւնն արդիւնք համարել «հնագոյն լեզուի» մ'ազդեցութեան երկու ազգերուն վրայ. և կարևոր՝ գտնել և ցոյց տալ այդ հնագոյն աղբիւրը։ (Մտորագծումները իմս են)։

Եւրեւմտահայ հնչումները sound shifting ձայնափոխութեան ենթարկուած են. նման բարձր գերմաներէն իրնդդէմ ստորին գերմանականի. որոնց լաւագոյն ներկայացուցիչներն են՝ Գերմաներէն հնչումը ընդդէմ Անգլօ Սաքսոնի։ Հայերէն այբբենգիրի ուղիղ արտասանութիւնը կրնանք գտնել, երբ Մուրբ Գրական յատուկ անուններու հնչումը ուղիղ համեմատենք այլ ազգերու նոյն անուններու հնչումին հետ, արհասարակ։ Ադամ Adam Յակոբ Yacob (Jacob), Իսահակ՝ Սահակ Isaac կլլն, Հայ գրերու գրաբար հնչումը նկատողութեան առնելը չեչտած եմ իմ «Հետազննական Նօթ»երուս մէջ, Անթաւոի մէջ Բառեմ իմ «Հետազննական Նօթ»երուս մէջ, Անթաւոի մէջ Բառերու կ'արտասանէին «պարիճեակ» բառովը «պարով կհնդանը սեզ» (Հեզ), արեւմտահայ ներկայ հնչումով կարդալ Անթէպրէնի սոյն բառերը։

«Ազգանազ»ան կը կոչէ մեզ մեր պատմահայրը՝ Ս. Գըրական բառարանը կը յիշէ, որ Հրէաններ Ասքանազ ըսելով կ'իմանային տեւտոնները, յայժմ Euxine է ԵՒս Ծովուն անունը, որ Քրիստոսի մինչև առաջին դարեր Տեւտոնացիներու (իրենց ցեղակից) արշաւանքը կ'ակսին Բաթուժէն, Հայոց Խոթան երկրից սահմանէն. իսկ Գոթական ճարտարապետութիւնը, հօթն դարեր առաջ այդ անուանուէն, սկիզբ կ'առնէ Հայաստանէն, բստ Եւրոպացի գիտնականաց, Գոթեր՝ կովկասէն արշաւեցին Եւրոպ յի վրայ եւ տիրապետեցին 3—4 դարէ աւելի. Գոթերէն նաև Անգլօ-Սաքսոն բառեր ուղիղ եւ

ԱՏՈՒՐ Ց. ԵԱՂՈՒՊԵԱՆ

ՀՄՈՒՏ ԼԵԶՈՒԱԳԷՏ—ԼԵՅՈՒԱԲԱՆ

("Ամէնուն Նոր Տարեցոյցը„ին գլխաւոր աշխատակից սիւնեցէն մին)

անսայթաք կը համեմատին Հայ բառերու հետ, գրեթէ հարիւր առ հարիւր համեմատութեամբ, քան լեզուաբանական օրինաց։ Մինչև 500 տարի առաջ Խրիմի թերակղզիին մէջ, Գոթերէն կը խօսէին, որու բառարանը կայ, առընթեր վաղեմի Գոթերէնի, և մեզմէ առաջ ՈՒ, Գրքի թարգմանութիւն ունին, թէև անոնք այժմ կլանուած և կորսուած են։ Բազմահազար Հայեր անոնց հետ արշաւանքով Եւրոպա գացած կը-լանուած են։ Գոթերէնի Ա. Գրքի թարգմանիչը հայ մխիթարմըն է Ulfilas անունով(հաւանաբար, Հողլաս, Անկորանայ ծանօթ գերդաստանի անունն է) զոր աւանդած է Եւրոպացի գիտնական մը։ Այժմու Օդեսայի չուրջ Yiddish խօսող հրէադաւան ցեղեր, Մօրենացիի Գագ աշխարհին մէջն են, Jute-ն է, որ այժմ Դանիմարքայի մէկ մասը գրաւած են և Անգլիներէն լեզուն բաղկացնող Anglo Saxon Jute լեզուներն են։ Անգլիացիք

ՄԻՍ ՓԱՐՔԷՆ

Հետու 1936 Դեկ. 4ին սեղի ունեցաւ հոգեհանգստեան կեղեցւոյ ընդարձակ սրահին մէջ Ցորելինեան հանդէս մը ի պատիւ Տաճիմարհացի Օր. Փիթսբրնի որ երկար տարիներէ իվեր իբր ներկայացուցիչ Տաճիմարհայի կանանց Քրիստոնէական Գործիչներու Ընկերակցութեան կը ծառայէ անձնուիրաբար Քրիստոնէական մարդասիրութեամբ տագնապուած վեհ հոգւով մը Հայ ազգին եւ Հայ կաթոլիկին:

Մոյն ընկերութեան մասին մենք արդէն երկար ծանօթութիւններ տուած էինք մեր 1936ի «Լիբանանահայ Պատկերազարդ Օրացոյց» գրքին մէջ: Ուստի պիտի բաւականանանք միայն հակիրճ կենսագրական գիծերը տալ Միս Փիթսբրնցին որ դեռ նոր վերադարձաւ Տաճիմարհայէն տարուայ մը տքնակուրղէն վերջ, բէեւ անիկա գացած տեղ վերադառնալուն ապահով չէր. սակայն նայ ազգին ու կաթոլիկին իր ծառայութիւնը մատուցանելու գոհունակութենէն չզրկուելու համար վերադարձաւ իր պաշտօնին ա՛լ աւելի տրտմց փարելու իր նուիրական գործին:

Ծնած է 1881-ին բարեպաշտ ընտանիքի մը մէջ:

Տանուխէն Հայկական ջարդերուն լուրերը գիտէ մղած են այդ տառապանկոծ ժողովուրդին ծառայութեան նուիրուելու:

1914 էն իվեր Ալիկա Հայ Ժողովուրդին մէջ կը գործէ Թուրերէնի միջնորդութեամբ: Չեն Գէյրութ՝ ամէնուրեք ցոյց տալով հոգածութիւնը աղնիւ մօր մը:

Հայութեան այս ազնիւ բարեկամներուն մատուցած ծառայութիւնները միշտ երախտագիտութեամբ պիտի յիշուի ազգին կողմէ:

հազիւ 14 դարերէ իվեր գրուած են Անգլիան, Բրիտանացիներէն: Ասքանազ, Euxine, Saxon, Սասոն. Սիսիան նոյնահունչ բառեր են. առիղերբ Սեւ Ծովուն, Սերէոս պատմագիր կը յիշէ Անգղ բերդ և պատմական Հայաստան ունի տասը քան երեք, Անգղ անուանուած վայրեր, Մնացածը կը թողում պատմաբաններուն:

Ինչպէս բոլոր ազգեր, հայերէնն ալ վախ առած ու գոբծածած է բազում հարեւան ազգերէն, Բաց ասոր, Հայերէնի էական և արմատ բառեր և խել մը մշակութային բառեր նոյն են Անդիական, Գոթական և Տեւտոնական՝ Գերմանականին հետ, Այս է բազմահազար ցուցմունքը իմ հետազննութեանս, որոնք ևս քան տակաւին կը տեսնուին Հ. Աճառեանի Հայ Արմատական բառարաններու մէջ, կարևոր մասը Աճառեան տեսած չէ, Իր նամակով կը գրէր ինձ, որ «Ձեր նամակները դիտական նորութիւններով լի են և չարունակեցէք հաղորդագրել ինձ», Հարիւրաւոր օրինակներ տուած եմ թերթերու մէջ, երկու տարիներէ ի վեր: Հայ բառերուն հոմ են հնդեւրոպական լեզուները նոյնն են նաև Անգլիական բառերունը, քան ու է ազգինը: Շատ հաւանական է որ 3000 տարի առաջ նոյն նախնիքն սեռած են Հայք և Անգլիացիք: Հայք Արեւելքի Եւրոպային մնացած են, իսկ Անգլիացիք ունենալով բազմաթիւ բառեր և յատուկ անուններ մեր աշխարհէն, կը ներկայացնեն Արեւելքը և բառերու լուսաբանութեան կ'սպասեն հայերէնի միջոցաւ:

Ալտայական են՝ Թուրքերէնը իր Մոնկոլ, Մանչու և այլ բարբառներով մինչև Բորէա և Ճաբոն, իսկ Եւրոպայի մէջ Ֆինն, Մաճառ, մասամբ Բուլգար բարբառներով: Ասոնցմէ ոմանք Եւրոպա ի հետ Արիական լեզուներու հետ չիման գալով շատ ինչ իւրացուցած են Արիականէն. սակայն արմատ և էականը կը մնայ Թուրան Թաթարական: Հաւտան (Հիթիթ), Հուրիան, Ակկադեան հին հին լեզուներ և արձանագրութիւններ կը լուսաբանուին հայ գաւառաբարբառներու սիստեմաթիկ ուսումնասիրութեամբ, երբ Հայր, հանգիստ չունէ մը առնէ: Այլապէս մեծ է կորուստը հնագիտական աշխարհին: Թուրքը մեծ չար ու բարիք տեսած է Հայ ազգէն անցեալում և երբ միանայ Հայու ոյժերին անկասկած, առաւելապէս պիտի օգտուի Հայէն:

Ստամպուլի Թուրք դրամները դարերէ ի վեր դրոշմուած ունին զարք քի Կոստանդնիէ, այսինքն կոխուած, Կոստանդնուպոլսոյ մէջ: Constantine է բո ն բառը և Հայք միայն յորջորջած են Կոստանդին ձգելով ն մը, որու հետևած են Արաբը, Թուրքը, Բիւրտը, Պարսիկը: Ստամպուլ կամ Ստամբոլ կրճատ ձևերն են Կոստանդնուպոլիս Հայ ձևին: Այսպէս կրճատ ձևեր են՝ պոստան կամ պոստան բուտաստան-էն, քէօյ/էր՝ կոչկար-էն և այլք:

Մեծ եղած է Հայուն գիրքն ու դրոշմը Մերձաւոր Արեւելքի և Եւրոպայի մէջ. վկայ Յոյն, Լատին, Ասորի, Պարսիկ. Արաբ և Թուրք պատմիչներ, և ցայսօր գործածական բազմահազար հայ բառեր ու ձևեր:

Հետաքննութիւնը նո՛ր կ'սկսի. երբ այնարան տեղեկանայ պատչաճապէս, Հայուն պիտի տայ, յարգն ու պատիւը առնքեր Յոյն, Լատին դասականին, Եւ զայս միայն Հայը կրնայ ընել, զի ան ունի գաղտնիքն ու ձիրքը: Ստորը միայն նիւթին վրան կը քերէ և խորը չկրնար թափանցել:

Գարուն, Աշուն, Գուլպայ, Էգ, Էլ, Դիակ, Գնալ, Դնել, Բանիլ, Մագիլ, Մախաղ. Մեխ:

Նախապէս յայտնեցինք թէ ամիսն Ապրիլ և Հայերէն ապրիլ (կեալ) իմաստը նոյնն են ըստ Անգլ. բառաքննական բառարանի բացատրութեան, հետևաբար հայ բառը կ'ապրիլ Հուվմէական ամանունի մէջ աւելի քան երկու հազար տարիներ, Ֆրանսերէն printemps. Անգլ. springtime և Հայերէն ապրիլին տեղ (եղանակին). կը բացատրեն գիրար ձգտում առնելով նոյն արմատէն, Գարուն growing season Անգլիերէն բառը կը բացատրէ Հայերէնի գարուն բառը. Իսկ Աշուն autumn Անգլիերէնի մէջ t գիրը երբեմն կ'արտասանուի չ, ինչպէս -tion- չքն վերջամասնիկի մէջ, և այսու բառեր կը նոյնանան: Ամառանանի բառարանը ձեռագիրներէն գտած էր բառ մը Դամն գարուն իմաստով, ուրեմն սկիզբի a և au ժամ՝ իկը նպակ - իմաստն ունեցած է, ինչպէս Պօղոսեան Ապոզոսեան: Մերձաւոր Արեւելեան մեր գիտութիւնը չատ բան կը բացատրէ Եւրոպայի բանասիրութեան, հնագիտութեան և պատմութեան նկատմամբ: Ահէ Եւրոպական բառի մը երիք-չորս լեզուական իմաստը միտքս կու գայ յստակ ընծայե-

յու այդ բառին առուգաբանութիւնը — partridge կաքաւ, կէքլիք, austrich ջայլամ ուշոր մուրդ, mule ջորի, որոնք հետևեալ զուտ Հայերէն բառերով կը բացատրուին —պարբուիչ. ուղ• բուիչ, ամ-ուլ: Այսու Հայերս ետ կ'երթանք 25-35 դարեր, երբ Եւրոպական Արիական լեզուներէն— Տևտոնական. Լատին, Յոյն և Հայ լեզուախառնմբեր, դեռ միասին էին ու չբաժնուած, glove (ձեռնոց) մեր գուլպայ (ոտնոց), egg (ձու-կլիթ) մեր էգ• age (տարիք) մեր էջ. dead die մեր դիակ go gone գնալ, do done դն-ել, be beone բան-իլ. nail naegil (եղունգ) մագիլ-mail maegil մախաղ (կաշիէ պարկ• nail naegil (գամ) մեխ մխրճիլ: Ներկայ Անգլիերէնի մէջ կարգ մը բառեր մաչած կամ փոխոխութիւն կրած են, Անգլիերէն ուղղագրութիւնը հազիւ երկու-երեք դարերէ ասդին կայունացած է• իսկ Հայերէնը 15 դարերէ ի վեր թէև կայունացած, Հայ լեզուն հնչուժի տեսակէտով Անգլիերէնի չափ ճոխ. Հայն ալ իր կարգին սղած է շատ մր ձայնաւոր և բաղաձայն գրեր, և մեծ փոխոխութեան ենթարկած մինչև այդ թուական: Իսկ անկէ ետք իր հարուստ դաւառաբարբառներ և ներկայ աշխարհաբարը շատ ինչ կը բացատրեն լեզուաբանին: Պահն է գաւառաբարբառները հաւաքելու և ճոխացնելու: Այսու կը ձայնակցիմ Ենովք Արմէնին որ արտայայտած էր այդ ուղղութեամբ «Պայքարին մէջ մի քանի ամիս առաջ: Ապա թէ ոչ մեզ հետ կ'անհետանան անոնք, տանելով ու թաղելով մեծ գանձ մը. ի կորուստ Հայութեան ու մարդկութեան առաւելապէս: Մեր բանասէրներ դարէ մր աւելի անանձն են Յարանսերէն և Գերմաներէն լեզուներով, այս լեզուները Անգլիերէնէ աւելի վատթար փոխոխութեան ենթարկուած են, հետեւաբար մեր բանասէրներուն օփոր պատճառած: Անգլօ-Սաքսոն կրթութիւն առացած լեզուաբան Հայեր, մեծ պարտականութիւն ունին յատակ ընծայելու հետազօտութեամբ, Անգլիերէնի և Հայերէնի մերձակցութիւնը: Տասնեակ բառեր կը գտնեմ Աճառեանի Արմատական Բառարաններուս բառերուն առջև ամէն օր, 4000 ը անցաւ Անթէպերէնի գաւառաբարբառի հաւաքածոս: Թուրքերէնի լաւատեղեակ ըլլալս, զիս ձեռնհաս կը կացուցանէ զանազանելու Անթէպերէնի բառերուն բնոյթը: Ստամբուլի մէջ լեզուաբանական և գեղաբանական կաճառներ կը հաւաքուին տասնեակ տարիներէ

ի վեր ամէն ազգերէ, Լատին տառերու որդեգրումը Թո րքիոյ առաջնորդեց սխալ ուղղագրութեան մը, դժուարութեանց տեղի պիտի տայ լեզուաբաններուն։ Թուրքերէնը Հայ գըրերով գրուած է առնուազն երեք դարեր, յստակ ուղղագրութեանը քան ինչ որ Մակեդոնացի Մուսթաֆա Քէմալ Աթաթուրք պարտադրեց Լատին տառերով։ Օգտուելու էլին անկէ դէթ։

Վարդապետ բառի ստուգաբանութեան առթիւ. դիմեցի Հ. Ադաոեանի Արմատական բառարաններուն, ուր վարդ համեմատուած է Գոթերէն waurd և անգլ. Word (բառ, բան) իսկ պետ բառն ալ կարելի էր համեմատել անգլ Pate (գլուխ, պետ) բառերուն հետ։ Այսպէս Rabbi բառին դէմ Սուրբ Գրքի թարգմանութեան աստն գրուած վարդապետ բառը Տեւտոնական բառերէ կերտուած է։ Գարուն բառը նոյնպէս անգլիերէն Grow ing աճելու եղանակ, Անգլօ-Սաքսոն բառն է։ Ամառ՝ Summer։ S-ը ինկած, Աշուն՝ Autumn, Ձմեռ՝ Winter. ձեւերով ներկայացուած են։ Ձրի Free, կը ցուցնէ մեր 6 գիրը ներկայ հնչումէն քիչ մը տարբեր ձայն կը ներկայացնէր Գրաբարեան դարերուն։ Ապրիլ՝ լատին ամառնուան կոտայ անոր ապրիլ (ամիլ, կենսաւորիլ) իմաստը, առանց ցուցնելու զայն նոյն իմաստով հայերէնի մէջ, իսկ Աճառեան նշմարած չէ զայն։ Հայոց Տիգրան, Tigre, Տիրան Tyran—T Լատին-յոյն բառերն ալ մեզ կը տանին ի րոպայի հետ Հայոց սերտ աղերսին, անցեալին։ Իսկ Sprign-itime [գարուն] ու Դրանտերէն Prin-temps կը բացատրուին հայերէն ապր իլ [ամիլ, կենսաւորիլ] բառով, դրաբար տառադարձութեամբ, անգլիերէնի S, Գրանտերէնի մէջ ինկած և հայերէնի մէջ ա դարձած են, Drawing դրուագ Draw դարակ Drawn դարձած են, Die դի-ակ, Digger դգալ և հազարաւոր հայ բառեր ան, Die դի-ակ, Digger դգալ և հազարաւոր հայ բառեր կը բացատրուին, յստակագոյն։ Իսկ Արեւելեան դիւերէնով

տակաւին։ Գոթիկ Ալաններ, Սաքսոններ, Գուդիր, պատմական Հայաստանի մէջ Անգղ բերդեր և դաւառներ, ԵՒս Ծովու արեւելք և հիւսիսային եզերք մեզ կը դնէն սերտ հաղորդակցութեան մէջ մեր Գողթան, Սասուն, Միսեան աշխարհներով. Տիւտոնական ժողովո րդներու հետ։

ՏԻԱՐՊԻՔՐ ՓԻՐ-ՀԻՄԱՅՑՆ ՈՐՊԷՍ ԱՐՄԱՆ-ՈՒՄ

Ուէսթըրն Րիզըրվ համալսարանէն Պրօֆ. Րիկ, որ պեղած է աւերակները ի Տիարպէքր (Տիգրանակերտ Փիր Հիւսէյն. տեղեկագրելով իր գիւտերը Ամերիկեան եռամսեայ Օրիէնթըլ Ճըրնըլի մէջ, կը յայտնէ բնեռագիրներէն, որ նախ քան զԲրիստոս 2750 թուականին, տեղւոյն անունը արձանագրուած որպէս ARMANUM, և զայդ մօտաւորագոյն կը գտնէ ARMENIA բառին հետ, որ նախ քան զԲրիստոս մօտ 600 թուականներուն կը գտնենք գործածուած Պարսից և Յունաց, մինչև այսօր ամէնուն կողմէ։ Կը յաւելու, թէ Խորենացիի աւանդութիւնը ի մասին Հայոց Արամ աշխարհակալին, և որու արդիւնք Արմանիա-Արմէնիա էրմէնիլ կոչուիլ կարծես հաստատութիւն կը գտնէ։

Ն. Ք. 2750 թուականէն եաւ՝ երկիրը կը կոչուի որպէս Ակկադիա՝ Սեմերներու ժամանակ. Սեմականներու (Ասորեստան, Քաղդէա և Բաբիլոնիա) հոն երևնալէն առաջ, Պրոֆեսորին յայտնեցի որ Ակկադ բառն ալ կը համեմատի Հայկազ, Հայկազուն և Հայք անուններուն հետ, ինչ որ Հայեր գործածած են իրենք իրենց։

ԱՆԳՂ-Ի Ա, ԱՆԳՂ Ի ՀԱՑԱՍՏԱՆ

Հանդէս Ամսօրեայի Նոյ. Դեկ 1937 թիւին մէջ Հայր Ն. Ակինեան՝ եղիշէի Պատմութիւնը քննելով, Սրբոյ պատմչէն կը գրէ. «Միհրան (Պարսից զօրապետ) արար կոիւ ժի ի վիրս և պարտեցաւ. եկն ի Հայս և առ զԱնկղ աւտ երդժաժբս։ Անգղ անուանէր երեք ամրոց կայ Հայաստան 1. Ծաղկոտն Գաւառի մէջ. Արածանւոյ վրայ 2. Դեգիք գաւառի մէջ, ընդ Ծոփաց Անկտայ և Եփրատի 3. Անգեղ տուն գաւառի մէջ, Հայաստան երկար տարիներ կռուախնձոր և կռուադաշտ եղաւ Պարսից Յոսրով և [Հոռմ.] Բիւզանդական

Թուստինիանոս կայսեր 6, ֆ. 570 օրով, իշխան և ունեւոր Հայք գաղթեցին յԵւրոպա։

Անգղ-իաններ հաւանաբար այս ատեն բռնադատ լքելով ամրոցները գաղթած յԵւրոպա, Գոթացի և Հայ ցեղակիցներու հետ։ Անգղ կը նշանակէ արծիւ. հաւանաբար Angl ... Engl ն վերագուելով եղած է Eagle մօտենալով լատին aquilas (արծուին)։ Անգլօ-Սաքսոն և Ճիւղեր այս Թուականներուն կը սկսին երեւալ յԵւրոպա։

ՀԱԽԱՏՈՒՐԱՑ ՄԷՀՄԷՏ ՓԱՇԱ

Մինչեռն հանդէսին մէկ թիւին մէջ ուսումնական Մուհամմէտ Սիմսար յետ քննութեան բազ մաթիւ Մերձ-Արեւելեան ձեռագիրներ, որոնցմէ տասը Հայերէն՝ ի Փիլատելֆիա Մուզէում, գտած է Մէհմէտ Փաշային կտակագիր ը որու վկայ տարագրած են նաև հայասերունդ Սինան և Փիր փաշաներ։ Պատմականը կ'ուսայ այսպէս երբ Ցաթիխ Մուհամմէտ Ա.* Պ. դր ուեց, սին վիճաբանութեամբ զբաղող վերջին Բիւզանդական կայսերերէն, անոր յաջորդեց իր զաւակ Սուլթան Պայազիտ, գեղահասակ պատանի Ստեփան Հէրսէկօղու դժգոհ մնալով իր հօրմէն որ Ստեփանի նշանածին ամուսնացած էր. կ'ապատանի Պայազիտին քով, որ հիանալով պատանիին՝ կը վարձարէ զինք իր գեղանի դուստրը կնութեան տալով և Մէհմէտ փաշա տիտղոսով։ Ջորս անգամ եպարքոս կ'ըլլայ. Ա՛ինչ դուրգուրալով Քրիստոնեաներուն. գերի կը բռնուի Նիկոպոլսի Մէհմէտ քներէն [Հայ պատանի իշխաններ եղած են ասոնք, առհասարակ] կ'ազատի և Պայազիտի յաջորդին օգով ևս հարքոս կ'ըլլայ Թուրքիոյ։ Մզկիթներ և աղքատանոցներ կը կանգնէ, գումարներ յատկացնելով անոնց տևական օգնութեան։

«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԽԱՉԱԿՐԱՑ»

Ուրնէ Կրուսէ կը հրատարակէ բազմահատոր գրուագը «Պատմութիւն Խաչակրաց», ինչպէս Հիլեր Պէլոք ևս գրած է 1937-ին և ուրիշներ, օգտուելով միմիայն Արաբական, Լատին և Յունական աղբիւրներէ, Հայք անցնելով սոյն գրքուքիւններուն գտայ որ տեղեակ չեն Հայկական աղբիւրի և ականատեսի մը գոյութեան և մատուցած ծառայութեան, ինչպէս

պատասխանած էր Պէյրք ինծի Փարիզէն. «Ոչ մնացած ենք և անկատարեան դատապարտուած, եթէ մեր ունցածը չի հաղորդենք Արեւմուտքին, իրենց հակկշռած լեզուով. երկու հոդինականերն ալ Ֆրանսա են։

«ԱՊՏԻԻԼ ՀԱՄԻՏ, ԿԱՐՄԻՐ ՍՈՒԼԹԱՆ»

Փարիզ 1936ին հրատարակած է հոդինակ ժիլ Ռոյ «Ապտիւլ Համիտ, կարմիր Սուլթան» անուն իր երկը, տալով անոր անհատական կեանքի պատկերը, առաւելապէս, Անոր հարէմը. (զանց ընելով ռուս և յոյն պատերազմները) Իթթիհատ Թերագգը լաւ նկարագրուած են. Հեղինակը 13 տարի Ջմիւռնիա ապրած, իր գրութիւնը կը հիմնաւորէ միջազգային աղուիսներէ քաղածին վրայ, որոնք ականատես եղած են Սուլթանին արարքներուն։ Սուլթանին նկարագիրը պարզել ջանալով անոր անգթութիւնը հաստատուած է վախի վրայ. որ խնթանալու ենթակայ անհատ մըն էր, թէ այս ալ ժառաւգական էր կարմիր Սուլթանին։ Միշտ սպանուելու վախի մէջ էր, և երկու գրպաններուն կը կրեր բիվօլվըր ամէն այգելու զարնուելու ենթակայ էր Սուլթանէն, քալէ նշանառու էր. իր լրտեսները միշտ կը տեղեկացնէին իր մասին եղած գրութիւններէ և աղուիսներէ։ Արտաքին կեանքէ զրկուած էր մինչև իր Սելանիկ վտարումը, երբ 30 տարուան մէջ չգեկարգ իակ նստած չէր։ Մեծ տէրութիւնները միշտ նեղ կը պընային Հայկական խնդրին առթիւ, որ երկնտրանք մը յառաջ կը բերէր, եթէ՝ Մեծն Բրիտանիա, Ֆրանսա և Ռուսիա խիստ վարուէին այս խնդրին առթիւ Սուլթանին հետ, Գերմանիոյ գոգը կ՚ապաւինէր Սուլթանը, իակ եթէ Հայկական խնդիրը զանց ընէին, վերի կառավարութեանց ժողովուրդները զիրենք կը նեղէին։ Փոլ Քամպոն լաւ նկարագրած է կացութիւնը։ Հեղինակը լաւ հասկցած է թուրքը։ (Հոկտ. 1937, Անգլիական պատմ. պարբերաթերթէն)։

ՀԱՑՔ ԵԻ ԿՐԱԻՈՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ,

(Inferiority Complex)

«Հ. կոչնակ»ի մէջ ժամանակ առ ժամանակ կ՚երեւան պատմական և քաղաքական յօդուածներ, վերջերս Տիարք Մին-

բան Դաւիթեան և Տիչոյեան ունեցան հնագիտ պատմական յօդուածներ, ուր կ'բսուէր թէ՝ ...«կր կոչուէին Յայդի և իրենց լեզուն՝ Յայդերէն, Հայ և Հայերէն բառերը անծանօթ էին այս չրջանին»։ 580 թուականին Քրիստոսէ առաջ Մարպարսիկ արձանագրութիւնները մեզ կ'որակեն որպէս Արմեն։ Նաև Նահանջ Բէբրոց յաւ կերպով կը նկարագրէ Հայաստանը այդ թուականներուն։ Ասոնց ժամանակ սունկի նման յանկարծակի չբուսան Հայերը, Մարաց, Պարսից, Փոքր-Ասիոյ և Հելլէններու միջև։ Լեզուաբանութիւնը մօտ երեք հազար տարիներու կը հասցնէ Հայոց գոյութիւնն ի Կովկաս և Մերձաւոր Արևելք։ Հայք կրաւորական դեր կատարած են առ հասարակ, միատեղ գտնուած մեծ պետութիւններու քով, Հռովմէացիք՝ երբ գրաւեցին արևմտեան Հայաստանը Քրիստոսի առաջին թուականին, զայդ անուանեին Փորֆ Հայք, որ լեռնային կիլիկիան իր մէջ կը պարունակէր։ Թէև Հելլէնախօս դաղութներ կային ցանցառ, սակայն ժողովուրդը Հայ էր և հայախօս՝ առանց այբուբէնի կիլիկիա հայարնակ եղած է մինչև փիւնիկէ (Բէսսոս) 25 դարեր։ Ե. դարու սկիզբը Արշակ Թագաւոր 16 նախարարներով եկաւ և Թագաւորեց Փոքր Հայքի մէջ։ Զվերադարձող նախարարաց չարաւիղէն Պարդման [Կէրթմէնեան) ընտանիք ի Հաճընէն. փաստ մը ևս կրնայ հաստատել Հայոց ներկայութեանն ի կիլիկիա որպէս իրենց մայր հայրենիք։ Փերսեփոլիսի հարկատու ազգաց ներկայացուցիչներու քանդակ նոյնատարազ գրած է Մեծ և Փոքր Հայքի ներկայացուցիչները, Քրիստոսէ առաջ Ե. դարուն։ Յոյն, Հռովմ և Պարսիկ հին պատմագիրներ ևս այդպէս կ'ընդունին։ Անթէպերէնի դաւառարարքառոր կը պարունակէ աւելի քան 2500 բառեր, զոր դործածած են Քրիստոնեայք և Մահմետականք առհասարակ Թրքերէն նախադասութեանց մէջ, կ'արտաբերեն 75 տոկոսով Հայերէն բառեր, որ Թուրքերէն բառարան մտած չեն դարդ։ կան նաև Հայ, Յոյն, Պարսիկ հեթանոս չրջանէն մնացած բառեր, ղից անուններ։ Ալ, Դող, Հէօմէ, Աճեր, կուն (Աբամազդ)... ևն։

ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ քաղաքակրթութիւնը չարունակութիւնն է Մերձաւոր Արեւելքի քաղաքակրթութեան։ Անոնք հետաքրնուութիւն կատարած են՝ Հելլէն, Հռովմ, Տեւտոն ու Եփրայեմ

ցերէն լեզուներու մէջ, և գրեթէ հոն կատած են, Աւետարանը բանալով ճամրեներուն իւրիլ տալ աչխատած են։ Ահա ասիկ ասոնք եղած են մեր տիպկութեան ազդեցիները ալ։

3000 տարուան Հայաստանն ու Հայութիւնը գիտական հետաքննութեան լրջօրէն ենթակայ եղած չեն արդէս ոդ ու կենդանի ժողովուրդ մը, որ Ցոյնն և Հռոմէր պ՝րգարա նող թանկագին գանձ կը պարունակէ գիտական մրուքերու առջև։ Անգլիերէն բառաքննական աչխատանքներու առընթեր Հայերէնի և գաւառաբարբառին, կ՝ապացուցանեն որ Հայը կոլտուրական ժողովուրդ մը եղած է, հաւատարապատիւ որևէ եւրոպական ազգի, թէև կրաւորական առաչյութեամբ, միշտ ինքզինք յոտ պահած է որ չար ուչքի չի հանդիպի։ Անխուսափելին պատահեցաւ, և չար դերասանները խաղացին Արևմեան դրուշերուն, որ Հայերը կէս դար յառաջացած ժողովուրդ մրն էին և այսօրինակ կասեդուժ մր անհրաժեչտ էր։ Գաղթականութիւններ՝ երկու հազար տարիներ է իվեր Բիւզանդիան, Պալքաններ, Պարսկաստան, Ասորիք և Եգիպտոս ժամանակի ընթացքին կորած են Հայուն իրաւարական դիրին պատճառաւ։ Կիլիկիա հայկական եղած է Պարսիկ սասրալ Կիւրոսէն ալ առաչ։ Լաւ ուսումնասիրենք մերը, և չտարեւինք օտարներու տուած անձուկ տեղեկութիւններէն, իրենք լոյսի կը կարօտին մեր կողմէն։

Ա Ն Թ Ի Պ Ե Ր Ի Ն Ե Ւ Բ Ա Ն Ա Ւ Ո Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն,
Հ Ն Ա Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն Ն Օ Թ Ե Ր

Անթէպ՝ արաբակն ձևով Անթաքիա ունեցած է իր բարբառը, թէև Թրքախօս եղած է ան ատենէ մը ի վեր, Ասոր բարբառը ժանուկ ատոց ուչադրութիւնս գրաւած, և տեարդ հետէ հաւաքս հասած է 1500 ի ժօտ, Ամառնան յիչատակած է հազիւ մի քանի բառեր, Թրքերէնը՝ բազդատելով Արիմի, Ղազանի, Թաթարիստանի և Չինական Թուրքիստանի բառներուն հետ կը գտնենք բառերու և քերականութեան լեռնային տարբերը թիւն մը։ Ընդհ Ղազանի Թրքերէնին գրականութիւնը բառարանով, Ամէն ջէմալ կեղծանուն Ամերիկացի բարեկամս հայթայթեց Չինական Թուրքիստանի Բառա-

դանդր, բաղդատելով տեսայ որ Օսմանեան թուրքիոյնը աւա-
րի տուեր է դարերով իր հպատակ ժողովուրդներու բառերը, ի-
րացնելով ու գործածելով անոնց բառերն ու աւանդութիւնները:
Այնքան հեթանոսական չրջանը կը ներկայացնէ Հիտտիներէ
մն ոգած հիւղիւկը —Հողոյկը իր աղիւրով, Էսխմրէգ աղիւրը՝
ժամ մը հարաւ լեռնային թաղամասի մէջ կը ներկայացնէ
պալեն մը իր ժայռային դամբարանով (mausoleum), Պարսից
կիւրոս սատրապի օրերէն՝ Քիլիս Kilikia. Cilicia, Կի-
լիկիայ անուն տուած է հաւանաբար, որ 18 մղոն հարաւա-
րեւմուտք է իր աւերակներով, Ասոր առջև Ազիզ հաւանաբար
Issus-ն է, և կը չարունակէ Ամրգի հովիտը որ բուն Այն-
թաքիոց աւանդութեան՝ Արմագեդոնն է, և ուր պիտի տե-
ղի ունենայ աշխարհային մեծ վերջնական կռիւը, Մեծն Ա-
դեքսանդր յաղթեց Պարսից Դարեհին Issus կամ Ազէզլի մէջ,
Այթաք՝ Անտիոքի և Ազեքսանդրէտի ևս մօտ է, ընդ Սկևռ-
կեանդ, ուրկէ Մեծն Ադեքսանդրի զօրավարք իշխեցին արևելքի
200 տարիներ, երբ Պարթևք և Հայոց Մեծն Տիգրան գրաւ-
եցին Ք. Ա. 89-ին, Անցաւ Հռովմայեցւոց, և Այնթապէն ու
մերձակայքէն կ'անցնին կանոնաւոր Հռովմէական սայլատակ-
ած պողոտաներ (ասֆալիներ) և կամուրջներ, Փիրրերդիոս՝ քի-
փերտիս 6 մղոն արևմուտք է ընդ Ս. Ֆ (Մուֆաց) հրօք, զոր կը
չփոթեն Այնթապի հետ, Իսկ Թըլպաչար 5 մղոն արևելք
է, դէպի Հռոմկլայ, Էնտէր ու Ճպին, Մալք կամ Դլուք հապիւ
2 մղոն հիւսիսն է և տեսանելի, իր աւերակներով, Այնթա-
պի բերդն Բիւզանդական և Արաբական արձանագրութիւններ
ունի և կանգուն է, Այնթապ և չրջակայք Սոփ և Ամանոս լեռ-
նաչղթաներով, հարաւ մինչև Քէսապ, հոն հայաբնակ տեղեր
եղած են մօտ 26 դարեր, մասամբ խառն արամէոս և այժմ
արաբախոս նաև յունախոս գրիւ գաղութներով մինչև 500
տարի առաջ, Այնուհետև Թուրքը թափանցած է, Հեթանոս
Անթէպ՝ անուն տուած է հաւանաբար Հեռվդն Անթիպատր-ին, — ահաւասիկ բառեր, Կուճ՝ մօր պաչուած
զաւակը նաև այլակրօն Դենպեռ, ներկայացնելով մեր գունդ
բառ Գունդ Արամազդի գլխուն վրայ, Հէօռմէ՝ Հերմէան է,
Ճոյն չաստուածուհին, Անտէրէ՝ Անտէրոս Ճոյն բեղուսաւորութեան
չաստուածն է, (Հէրիճ) Էրոս, Էրիկ, սիրոյ չաստուածը: Ավրաս՝

աբբիորդ. օրիորդ, frau գերման հին իմաստով: Ղաւաթ՝ կաւատ Պարսից թագաւոր, որ գործաւորներուն կին հայթայթեց մեծամեծներուն կանանոցը ցրուելով, և կարուածները բաժնեց անոնց: Ղանէր՝ գաճաճ, նաև անունը Պարսից Գաճար վերջին թագաւորական ցեղին փոքրակազմ լինելնուն: Չեմպիլ՝ գամբիւղ as-semble, simul tanevosly բառերն են, Պարս-Հայ-Լատին: Փէօչ՝ պոչ-ատեղին մարդու: Տիւայր dowery տուր է հաւատնաբար: Մրխոյր, ոբղտրոր, մահէս և այժեան մահտեսի՝ Ճառեան կ'ընդունի արաբ. մազթէսէ. իսկ Ս. Յարութեան հակեղեցիին վայրը կը կոչուէր մախքէ՝ Մանասէ Հրէից թագաւորի օրէն, զոր Երուսաղէմի պարիսպներուն էջ առաւ, և ա՛ր իրենք ևս թաղուեցան, ըստ Ս. Դրոց Բառարանին: Ձուրուն Ջուրուն, ֆէօրչեն Ջուրջան, յող լողքար տանիքի, Իսկ անուններէն Ատուր, Ատաուր՝ Arthur Աստուր՝ Astor Ադվազ advis-or, Զատուր՝ Izidor, Սահակ՝ Issac. Էխսա՝ Եղի սաթէթ, Հայիկ՝ Թաղանուն, Ըչխան, Թանաչ, Աթանաս Թապլա-եան-table, Իմաս, Պալիոզ, Պայր. Պարոն, Մասէրէ macerate կիւլէսէր-եան, Կիւլթալ՝ Guldail ևայլն. ոմանք յայտնի խաչակրաց ժամանակէն Անթէպի յատուկ-անուններ են: Կային չրջակայ գիւղօրէնք և րնտանիքներ որ կէս-կէսի կը կոչուէին, Հայերէն Իսլամ նորադարձներ: Եղրակացնելով՝ Հայ Բանասիրութիւնը իր գաւառաբարբառներով հարուստ տեղեկութիւններ կը պարունակէ և տակաւին չքրքրուած. և Ճառեանի բառարանները լաւ հիմնադրութիւն մրն է, զոր տան անդամ ճոխացնել կարելի է, գիտական եղանակաւ: Նաև Անգլիական և Եւրոպական Բառագիտութիւնը մեծ չափով լուսաբանութեան և սրբագրութեան կը կարօտի. Words բանասիրական ամսագրին ներհուն խմբագիր Քոլ նի՝ իր վերջին նամակով կը թելադրէր ամբողջովին թուիլս բանասիրութեան. Քեմալ Աթաթուրք, Մաճառ ուսանողք կը նկրտին Մոնղոլութենէ հեռանալ, և անհաչիւ ծախսեր կ'բնեն: Թուրքիոյ Թրքերէնը իր մեծամասն բառգրով Մերձաւոր Արեւելքէ գողոններ են: Անթէպերէնը զայդ կը փաստէ, երբ Օսմանները կը բաղդատեմ Մոնկոլիոյ Թրքերէնի հետ: Հայ բանասիրութիւնը ամենամեծ ազգականն է Անգլո-Սաքսոնի, Անգլիերէն և Հայերէն հոծ բառարանին երկայնքն ի

վար։ Վերստին կարդացէ՛ք նախորդ հետաքննական ցօրերս։ Ներողութիւն հակիրճ բացատրութեանս։

Ա Ր Գ Ի Տ Ն Ա Կ Ա Ն
Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն Ա Ր Ք Ե Պ Ի Տ Կ Ո Պ Ո Ս

ՀԱՑ ՄԻՍԻՈՆԱՐՈՒԹԻՒՆԸ
Ա Ր Տ Ե Ւ Տ Ո Ն

Նուիրակ Գարեգին Արքեպիսկոպոս Յովհաննիսեանին առ մեզ հոգեւոր այցը, յիշեցուց ինձ Հայ Միսիոնարութիւնը առ Տեւտոնական Բրիստոնէութեան Սկիզբի դարերուն Հայեր որպէս պաշտօնական կրօնք ընդունեցին Բրիստոնէութիւնը չնորհիւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի և Տրդատ Հայոց թագաւորին։ Յորմէ հետէ, Կոստանդին՝ Հռոմի կայսրը, վերնադրելով իր գահը Բիւզանդիոն (Պոլիս), պաշտօնապէս ընդունեց Քրիստոնէութիւնը, մօտ 35 տարիներ ետք։ Ոպիլիոս (Հողիլաեանը?)՝ Ք.] բիստոնեայ Հայ ընտանիքը փոքր Հայքէն [Անկորա-Սեբաստիա], դաղթեց Մրիմի թերակղզիին կողմերը. ուր կը բընակէին Գոթեզ, Գուդեր, Ալլաններ (Տեւտոնական ցեղեր), Զորրորդ դարուն սկիզբ։ Քարոզչ ս անց Քրիստոնէութիւն և Թարգմանեց Ս. Գիրքը Գոթերէնի, յունախառն տառերով, Նախ քան Հայոց գրերու գիւտը։ Արիանոսի հետեւեցաւ ա-նոնց Քրիստոնէութիւնը, Հրէադաւանք կային այդ կողմեր, որոնցմէ այսօր ծանօթ են, Եիդիս [Տևտոններէն] խօսող ժողովուրդ, և հաւանօրէն Գոթեր, որ տակաւ առ տակաւ ընդունեցին Մոնոֆիսականութիւնը, այսօր յայտնի են որպէս Հրեայք։ Ինչպէս Խորենացիին Հայոց պատմութիւնը կը յիշեցընէ մեզի, յարուած մը կար Նոյ նահապետի. Արքահամի և Հրէական ծագում մը տալու նոյն իսկ Հայ ազգին որ նոյնպէս Տեւտոնախօս ժողովուրդի սահմանաւից և ամենամօտ լեզուակիցը Տեւտոններէնի, անոնցմէ Անգլիերէնի մերձենալով առաւելապէս։ Գերմաներէնը ցայսօր կը գործածէ գոթաձև տառ։

Սուրբ Սրբատիոս՝ Մաստերիկ-Հոլանտայի մէջ, ուրիշ հայ սրբազան եպիսկոպոս մըն է, առ Տևտոնախօս ազգ Դ. դար Ս. Սրբատիոսի չիրիմը այդ քաղաքին մէջ կանգուն կը մը-

նայ ցայսօր։ 1937 Յունուարին զինք յիշելու համար նամակ կոչ քարոզ ղետեղեցի չիրմին վրայ, որու պատասխան, այդ եկեղեցւոյն ատաքերչին ողջոյնները ստացայ։

Մուրք Քէոսոր՝ Տարսոն, Կիլիկիայէն, տարած է իր Բրիտոնէական առաքելութիւնը առ Անգլիկան եկեղեցին. Է. դարուն։ Կիլիկիան՝ հայաբնակ եղած է նախ քան զԲրիտոնս՝ ընդ հովանեաւ Տիգրաններու, Հայոց արքաներուն։ Հետ-ևնոս Անգլիացիք, Սաքսոնք և Ջուդեր, նոր հաստատուած էին Բրիտանական կղզին և էին Տևտոնախոս։

Մուրք Սեբաստ Հայ եպիսկոպոսին չիրիմը կը գտնուի Վիեննայի Մուրք Ստեփաննոս Մայր տաճարը, ուր ան Հայ միսիոնար մը եղած է։ դարուն սրբակրօն կեանքով։ Տևտոնախոս երկիր մը եղած է Աւստրիան։ Բազում վաղեմի այլ հայ միսիոնարներ. Պաւղիկեանք, Թոնտրակեցիք և անհատներ կան։

Հայեր դաղթական եղած են այն ատեն ալ, ի խնդիր ուսման, քաղաքակրթութեան, առևտուրի. նաև տուած են հզօր կայսրեր, զօրավարներ բիւրաւոր, պաշտպանելու Բրիտոնէութիւնը, առանց ինքնասիրութեան, նոյն իսկ զոհելով իրենց ազգութիւնը։ Ցաւեցո երկպառակող և այլասէր եղած է Հայը, մեծ վնաս տալով իր գոյութեանն իսկ։

Ջաւիկ բառի ստուգաբանութեան համար Ա.Ճառեան Բառարանը կը բերէ բաւական բացատրութիւններ, սակայն ոչ վերջնական։ Անթէպի և Մարաշի գաւառաբարբառի հրնագոյնին մէջ. կը հնչուէր որպէս ըզաս—իկ. կամ իզաւիկ, հանգոյն EAST-ER անգլիական բառին։ Որպէս սկզբնական իմաստ ունին ծագում, ծնունդ, արեւելոյսին կատարուած պաշտամունքով։ Անթէպցին Ս. Ծնունդը կը կոչէ պզտիկ Զատիկ (երկու օր տևելով), և Ցարութեանը՝ մեծ Զատիկ [երեք օր]։ Անգլիերէն EASTER բառին ստուգաբանութիւնը կը յանգի Սանսկրիտ Ուշրա (արեւածագ, արշալոյս), EAST (արեւելք) բառի ստորաբաժանումին ներքև Գերմաներէն OSTERN ևս Անգլիականին նման։ Պարսիկ Զաւէ ևս կը նշանակէ ծագում։

Նախապատական չրջանին, Սև Ծովու չրջեզերքը բընակուած է Տևտոնախոս ժողովուրդներէն։ Տակաւ առ տակաւ, անոնք արշաւելով Եւրոպա՝ արևմտացած են, թէև կը պահեն բազմաթիւ բառեր և աւանդութիւնք մեր կողմերէն։

ՀԵՐՄԷՍ, ԿՈՒՆՏ, ՏԱՃԱՐ, ԱԴԻԱՄԱՆ, ԿԱԹՈՂԻԿ

Հալիվուտէն բարեկամս Պօղոս Ճուլհան [Նագաչեան] ինձ տուաւ Ալիշանի «Հին Հաւատք Հայոցը, երբ կարդալով լրացուցի «Հելլէն Դիք» անուն Միք. Բարդիկեանի նոր հրատարակած Ծուննական Դիցաբանութիւնը: Ինչպէս այս վերջինը կարդացած ատեն նկատեցի որ Հելլէն Դից անուններ սովորական բառեր էին մեր Այնթապի գաւառաբարբառին մէջ —Հերմէս՝ Հէօրմէ, Անեստոս՝ Անեստր, Եթոս, Էրիկ, Արու Այր, Մորփէոս՝ մռափ Քայլք: Նմանապէս, «Հին Հաւատք Հայոց» տուաւ ինձ թելադրութիւններ, հասնելու յարաբերական ծուռգաբանութեանց նոյն ատեն գործածելով Աճառեանի Արմատական Բառարանի ունեցած ծանօթութիւնները, առընթեր Անգլիական, Ֆրանսական, Գերմանական և այլ արևմտեան փարթամ ազգաց տուած ծանօթութեանց:

Խորենացիի "Կունց„ Արամազդոր ցայսօր կը գործածուի Անթէպերէնի մէջ, որպէս մօր կունր՝ պաշտաձը և ամենասիրելի զաւակը. նաև կ'ակնարկէ այլազգ կրօնապետ մը: Ամեր գունց բառն է, զոր կը կրէին Պարսից արքայք իրենց գլխուն վրայ, ի նչան Արամազդայ:

Տաճար բառի նմանութիւնը ca-thedra յունական բառին, մեզի կը յիշեցնէ Տիգբոնը, որ յունացած Ես-tesiphon. որ է եղած այժմ Պարսիկ Խոքաման:

Ադիամանը քաղաքը Ադամանդ. adamant diamant diamond, զոր Ասորերէն թարգմանելով - Հիւսնի Մանուոր որ է Արաբերէն մանուռի՝ այսինքն Ադամանդային պրիսմակով կտրուած, իմաստն ունի, Ծոյներ կանուխ Փիւնիկէէն փոխառնելով իրենց այփարեթը և Լատինք ալ իրենցմէն, նոյն եղանակաւ բազմաթիւ բառեր Մերձաւոր Արևելքէն ճախհնչիւն Փոխադիայէն, Հայաստանէն և Սեմականէն միանգամայն փոխ առած և յունացուցած-լատինացուցած են: Բիւզանդական կայսրութեան օրով աւելի զարկ առացած է այս գործողութիւնը:

Catholic, mass [պատարագ]. host, pataenum, անաւասիկ բառեր—կաթուղիկոս (ընդհանրական), մաս-նայ [եկեղեցիին) Հաճընի գլուխ. հոց—Հաց, պատեան, Հայլքն, Հայուն

Քրիստոնէական առաքելութեանը կը տանին յԵրոպա, երբ Կիլիկիայէն՝ Տարսոնցի Պօղոս Առաքեալ, նաև Անտիոք յետ Քրիստոնէական կազմակերպութեան յԱսորիս և ի Հայս Կիլիկիա, մեր կողմերէն կ'ուղեւորէր Հռոմ, մեզ կը թելադրէ թէ Հայուն կատարած առաքելութիւնը մոռացութեան ենթարկըւած է։

ՊՐՈՂԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ՑԵՐԿԻՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՑԷ՛Ք

1937 Հոկտեմբեր ամսուն, *Սովիէթ յեղափոխութեան տարեդարձին, թերթեր հրատարակին Սովիէթ Միութեան նշանակը իր ժէջի վերտառութիւններով, այսպէս.—*

1. Պիւիլլ ներնիւզի—նինկ պրոլեթարլարր, պիրինկինճիր.
2. Պիւրիւն եր եիւզի—նինկ պրոլեթարլարը, պիրլէշինկ.
3. Պիւրիւն էօյրէյէրին պրոլեթարլարր, պիրլէշինկ.
4. Պիւրիւլ տիւնէօ պրոլեթարլարը, պիրիւրիւլէ.
5. Պիւրիւն տիւնիա պրոլեթարլարը, պիրլաբրնրզ.
6. Պրոլեթարիոյի համայի մամլամաքիոր եէր շաէս. (Տանիկիստան).
7. Պրոլեթարներ բոլոր յերկրներէ, միացէ՛ք.
8. Նոյնը՝ Վրացերէն,
9. Նոյնը՝ Ուքրաներէն,
10. Նոյնը՝ ձերմակ Ռուսերէն
11. Նոյնը՝ Ռուսերէն:

Ակնարկ մը վերի լեզուներուն վրայ կը բաւէ գրեթէ ամէն Հայու իմանալի ընելու մեր հարեւաններուն ո՛վ ըլլալը։ Ռուսական ծով տիրապետութիւն կին՝ Թրքական ծով տիրապետութիւն, ուննենալով Պարսիկ և վրացի, մնը երեք հազար տարուան դրացիները, մեզ հետ։ Հոկտեմբերին երբ Սովիէթ նշանաւորը՝ իր ճառին մէջ յիշեց թէ — Թուրք եւ Հայ դարաւոր ոխերիմ թշնամութեան վերջ տուած է շէորնիւ Սովիէթ Միութեան — 17 տարուան իրականութիւն մը, ըլլալը մեր աչքի առջեւ կու գայ։ Եւ ուժերու բ'ինչ բազդատութիւն = Թուրք ծով տիրապետութեան ու լճակի մը Հայութեան։

Թրքական ծով աշխարհը և Հայկականը՝ երկար դարեր Պարթեւ-Պահլաւական կառավարութեանց ներքև մնացին. վկա՛յ Հռոմէական, Յունական և Հին Հայկական պատմագիրները։ Յուսովանալու ենք որ ներկայ Թուրքիան ժառանգած է Պարթեւ-Պահլաւ դիւանագիտութիւնը, հազարաւոր քառերով մրատեղ։ Մենք ալ ունինք ժառանգած հազարաւոր Պահլաւ բառեր, և Ո՛Չ ԴԻՒԱՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ, ԴԺԲԱԽՏԱԲԱՐ։

Թարժ օրինակ մեր արտասահմանի թերթերէ ոմանց տարինեբու արտայայտութիւնները և յամառ չարունակութիւնը, անդիւանագիտօրէն։ Պահն է վերաքաղի մը, անդրադառնալով մեր վիհեր բացած սխալներուն, ի վնաս մեր խոկ գոյութեան։

Լեզուաբանական ուսումնասիրութեան պզտիկ նմոյշ մըն է վերինը Թրքական այլազան գաւառաբառներուն, առ ընթեր Պահլաւականին և Հայկականին։

ԱՏՈՒՐ ԾՐ. ԵԱՂՈՒԲԵԱՆ.

Լոս Անճելըս

ՊԱՐՈՑՐ

ԻՆՊԷ՛Ս ԵՐԳԵԼ

Մօրս՝ Սառային

Գեղօն ինչսեմ ես ի՛նչ սրտով,
Զրնգաղ Մայի՛ս, բեզի համար,
Երբ օսա՛ր է սրտիս վրդովմ
Այս աստղազարդ երկնակամար:
Ինձ չի՛ խօսիր քրոչնոց գեղգեղ,
Վարդն ու շուշան լեզու չունին,
Ընծեյա՛ցան հեռաւոր տեղ
Ես չեմ կրնար իմ այս տունին,
Խոր ծովերու գանձերն անգին
Հրապուրել զիս չե՛ն կրնար.
Վերջալոյսի ճո՛խ երանգին
Հոգիս կզգա՝ իմ գիշեր օսար,
Խարուն կուգայ սէր-երգերով.
Մայր Բնութեան ըսիները է ին:
Բայց իմ հոգւոյն յուզախրովմ
Այդ դիւթանքներ չեն տանելի:
Հանգոյ Մայի՛ս ինծի տուէք,
Պարտէզներովն գեղագրարեր.
Սուրբ Յակոբայ վեհ լեռը սեզ,
Կամ Գրաէթի ջուրով լի փարչ:
Զովիկ զեփի՛ւռն անտառներէս,
Որ մըշտնջոց միշտ ըրընչէր.
Կամ արեւո՛ւս ժպտուն երես.
Կամ լուսինկա՛ն ար մաղէր սէր:
Տուէ՛ք Հանգոյ խաղոց կոյսեր,
Հառիղն պտոյտ անմահական.
Վրսեմ հաջերն Վարդանանցաց:
Որ Հայկի պէս աստուածացան:
Իսկ եթէ չիկա՛յ այլեւս Հանին,
Ուր րու, ազատ բոյն են դրեր,
Փոխան ծաղկի փուշեր կանին,
Եւ մեռեալներս կ'ուտեն գայլեր,
Ինծի տուէ՛ք Հանինը Նոր.
Հայաստանի արեւն պայծառ.
Որ ես երգեմ ե՛րգ մը հրաշ.
Ապրողնե՛ն խլյած իրենք:

---

* Տաւեցոյցիս ծաղածման ամէնէն աւելի սաստ հանդիսացող մեր բառերէն կամ ներէն Գր. Գ. Պ. Գրուեանի սոյն ուսումնասիրութիւնը կ'արտատպենք «ՀԱՅԿԱՆ» Մայիս—Յունիս, 1937 թերթէն: Ժ. ՏԱՐԻ, թիւ 3

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿԻՆՃԵԱՆ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ՆՇՄԱՐՆԵՐ

ԿԵԱՆՔԻ ՊԱՅՔԱՐԸ

Համաշխարհային պատերազմէն ապին՝ ազգերու ճակատագրերուն անկայունութիւնը, ժողովուրդներու վիճակին և բարօրութեան յետապիմութիւնն ու աչքառու նահազումը, մէկ խօսքով ամէն երկիր տարածուած ՏՆՏԻՒԱԿԱՆ ՏԱԳՆԱՊԸ և անոր իբր բնական հետեւանք՝ առօրեայ կեանքի, ապրուստի անապահովութիւնը՝ չմեղսուցիչ տպաւորութիւն մը կը գործեն։

Առանց այս աշխարհաւեր պատերազմին ալ, քաղաքակիրթ կոչուած երկիրներու և ազգերու մէջ տիրող ԱՆՀԱՏԱՊԱՇՏ հասարակակարգը՝ որ ահաւոր համոզիչ պատմուճանի մը պէս ԱՋԱՏԱԿ ԱՆՈՒԹԻՒՆԸ հագուած կը ներկայանար մեզի, իրաւ է պահուած ունէր արդէն իր ծոցին, իր էութեանը մէջ, ազգերը բոլոր ախտածին մանրէները-մարդկային թշուառութեան, բայց տագնապի նոպայ մըն էր հարկաւոր, որպէսզի ճիշդ ներկայի սաստկութեամբը երեւան գար այդ համատա-

ցած թշուառութիւնը, որմէ զարմանալի միամտութեամբ մը կը գանգատին առհասարակ բոլոր դասակարգերն ալ։

Շատ բնական էր որ այդ սուր տագնապէն ետք, մի չև ախտին կամ ախտաւոր մարմնին վերջանալը, աւելի սաստկութեամբ ընթացք առնէին հիւանդութեան ախտանիշը կազմող բոլոր երեւոյթները։

Ահա այսպէս ուրեմն, հասկնալի կը դառնայ ամենուրեք տանձարձակ և անքոզ կերպով տիրող եսամոլութիւնը, բացարձակ ինքնասիրութիւնը։

Ուրիշ կերպով ի՞նչպէս բացատրել ամէն հասարակութեանց մէջ գոյութիւն ունեցող անտարբերութիւնը հանրային կացութեան հանդէպ։

Ընկերային գիտակցութեան համար, տեսակ մը մեհեաւոիհն նշանակող այս բնազդական սաստկութեան հետ եսամոլութիւնը՝ դիւցազնական անասուններուն մէջ անգամ բացառիկ երեւոյթի մը պէս ի յայտ եկող անձատ և ինքնապրպա, բացարձակ և ախտաժէտ անիշխանութեան մը միայն կրնայ յանգիլ վերջ ի վերջոյ, որը բացասումն իսկ է և՛ մարդկային գիտակցութեան և՛ հասարակական կուտակուած քաղաքակրթութեան։

Անդարմանելի և համաստիւռ թշուառութեան մը նախօրեակի նշանն է ատիկա, որուն վրայ կատարեալ պաղարիւնութեամբ անդրադառնալ աւելի քան անհրաժեշտութիւն մըն է։

* * *

Ինչ պիտի ըսէր արդեօք Շէյքսփիր որ «Անհրաժեշտ պէտքին եղած մարդը՝ անասունին հաւասար» կը համարէր, եթէ մարդկային ընկերութեան այսօրուայ վիճակին հանդիսատես ըլլար, ուր անհատ մարդեր, ընտանեկան խրմբաւորումներ, աշխատաւորական գանգուածներ, ամէնքն ալ՝ ապրելու համար «Անհրաժեշտօրէն» հարկաւորէն իսկ զրկուած կը մնան։

Այս զրկումը սակայն, հարստութեանց տնտեսութեան յատուկ մեքենական դրութեան ներագոյ ախտն է։

Ճանչնալ այդ ախտաւորութիւնը, սահմանել զայն և

քառնալ մարդկային այս թշուառութիւնը, աւագ պարտականութիւն մը պէտք էր նկատուէր, բան մը որուն վրայ դըժբախտաբար ամէնէն քիչ կ'անդրադառնան մարդիկ։

Պարզ, ամէնուն հասկնալի, բայց շատ ակնափախ օրինակ մըն է զոր կ'ուտայ Բարլայ իր «Տնտեսական վարդապետութիւններ» ի մէջ, «Զկայ աչխարհիս վրայ մէկ հատիկ չորքոտանի աչխատաւոր որ իր ուզածէն աւելի աչխատանք չգտնէ, բայց երբ կարգը գայ երկոտանի աչխատաւորին «մարդուն, կը պատահանեն անոր, անկարելի է, դործ չըկայ»։

Ցնցող չէ՞ այս, և որը՝ արդի կացութեան մէջ աւելի քան իրական է մանաւանդ հայ հասարակութեան համար ուր իր թունէն և արժատէն կտրուած՝ անտիրական ու թափառական կը մնայ։

* * *

Հասարակ տեղիք դարձած խոսք մըն է կեանքի պայքարը, զոր չ'ընդունող չկայ այլեւս, բայց որուն էութեանը թափանցելու համար շատ քիչեր միայն ճիգ կ'ընեն։

Անհատական կեանքի դժուարութեանց յաղթելու համար վատնուած կորովն ու ուժ՝ չափանիշը կը կազմեն պայքարի սաստկութեան։

Ընկերական կեանքի ալ խարիսխը կը կազմէ պայքարը, որուն շուրջ, նայած գաղափարաբանութեան՝ որով կը մօտենան հարցին, տարակարծութիւններ կը ծագին։ Հոսկէ որ կը ճիւղաւորուի Պատմութեան փիլիսոփայութիւնը, ծնունդ տալով զանազան դպրոցներու։

Պատմա—փիլիսոփայական զանազան դպրոցներու քննասիրութեան տեղին չէ այժմ, բայց ընկերային կեանքի և պայքարի կազմախօսութիւնը կարենալ ըմբռնելու և անոր ունեցած ախտաւորութիւնը ճանչնալու և դարմանումի միջոցները որոնելու համար, անհրաժեշտ է համառօտ ծանօթութիւն մը ունենալ մաքերիալիստ պատմա —իմացումի տեսութեան, ըսինք յատկութեան համար՝ Գիտական որոշողականութեան (déterminisme) վրայ։

Այս գաղափարաբանութեան բուն առաջքը կը կազմէ տրուած հաստատութեան կամ մարմինի տնտեսական կեանքը, կամ աւելի տարերային բացատրութեամբ մը՝ ինքնապահպանութեան, ապրելու բնազդը։

Ապրելու՝ գոյապահպանման այդ բնազդին հրամայական արտայայտիչներն ալ իրաւամբ եղած են ԱՆՕԳՈՒԹԻՆն ու ՍԷՐ, մէկ խօսքով զուտ բնախօսական հարց։

Ո՛վ չգիտէր իր տառապանքի ծայրագնութեան մէջ, պարտասած և ծանր բեռին տակ ընկճուած վայրահատին առակը, որ այլևս յուսահատ և թշուառութեան բաժակը ցմրուր քամած ծերունիի վճռակամութեամբ մը ՄԱՀՈՒ կը կանչէր։ Անգիտակցաբար՝ իր հաճոյք ունէր այլևս կեանքին մէջ բացի մրատանջութենէ և ապրուստի անապահովութենէ, ինքզինքը որ ղրկուած մըն էր նոյն իսկ բուսականօրէն ապրելու միջոցներէն։ Այդ անտանելի ու տառապակոծ կեանքի բեռը տալոյն չուզեց թօթափել իր ուսերէն, երբոր մահը իրաւամբ նկատ լսել տվինքը, և ...մահուան անարեկիչ ձակցութիւնը հայցեց տակաւին տանելու համար իր կեանքի անիծեալ բեռը։

Ապրելու բնազդը՝ այնպիսի ուժ մըն է արդարև որ թուէմբ չի ճանչնար։ Հարց կուտան մարդիկ, կ'արժէ ապրիլ. և թէ իսկ ժխտականին համոզուին իրենց միտքովն ու էութեամբը, սակայն և այնպէս կուրօրէն կը հնազանդին, որպէս գերի կը հպատակին բնութեան՝ որուն հրամանն է... ՊԼՏՐ Է ԱՊՐԻԼ։

Ապրելու բնազդը՝ տեղի չտար ո՛չ իսկ տառապանքի, տանջանքի, թշուառութեան գիտակցութեան, այս վերջինը ըլլայ իսկ ամենաղօրաւորը։

Ապրիլ ուզելու, կեանքի բնազդական ուժը չի պատուիրէ ո՛չ իսկ բարոյական, առաքինական ամենախոր գաղափարները, ժերէն, Իրաւ է կ'աչխատին մարդիկ իրենց առացական նըկարագրերի համապատասխան պայմաններով ապրիլ, բայց այն պարագային ուր վճռական պայքարի րոպէն կը հնչէ. ապրելու բնազդը կը մնայ անողոք և տիրական։

Առանց բացառութեան գժդոհանքի ձիգ չարք մը ըլլալուն հակառակ, կեանքը՝ ապրելու ձգտումը՝ իչխող բռնաւորն է, որուն առջև մարդկութիւնը կը խոնարհի ամենաբարձր ամենուրեք,

Ապրելու համար, մարդիկ հակառակ իրենց կամքին, կը գողնան՝ կը չնանան և կ'սպաննին ալ։ Իրենու անտիպատալի վարչութեան պահանջքն է որ կը կատարուի հակառակ մարդկային գիտակցութեան։ Ամէնէն կորովի նկարագիրներն անդամ կը տկարանան ու կը թուլնան կոչտ իրականութեան առջև։

Բնական կարիք մը չի լռեր մինչև որ գոհացում չի գտնէ։ Չի գոհացուած բնական պէտքերը հաղար ու մէկ ճամբաներ կը գտնեն, կը փորձեն, ըլլան անոնք թէ իսկ ամենայանդուգնն ու ամենամոլոր։ Տրամաբանութիւն, դատողութիւն բարոյական և ամէն տեսակ զսպողութիւն չեն կրնար արգելք հանդիսանալ։ Հակառակ պարագային, նախապէս տկար և թոյլ կերպով սկսած բնազդը կամ կիրքը՝ հետզհետէ այսպիսի ուժգին թափ մը կ'առնէ որ վերջ ի վերջոյ կոյր և բուռն պոռթկումով մը կ'արտայայտուի, և կամ քնախօսօրէն ինքնաթունաւորուելի պատճառ դառնալով, մինչև յիմարութեան կը յանգի։

1816 թուականին, Մեծիվ նաւին նաւաբեկութեան գերազանցապէս տխուր պատմութիւնը՝ չախչախիչ վկայութիւն մըն է թէ՝ ապրելու տենչը՝ մարդուն մէջ մինչև ո՞ր կրնայ հասնիլ։ Ցիշեալ նաւաբեկութենէն 149 ճամբորդներ՝ հապճեպ պատրաստուած խոշոր լաստի մը վրայ ինքզինքնին բաց ծովը կը նետեն ազատուելու յոյսով։ Տասներկու օր, բաց անոնք ծովին վրայ, անօթի և ծարաւ՝ հոգեվարքի տանջանքը ապրելէ ետք, վերջապէս կը նշմարուին, կուգան փրկել մնացած տասնեակ վերապրողները միայն, որոնք բաղդակից ընկերներուն ուտելով էին կերակրուած ու ողջ մնացած։

Անասնական այխարհէն ալ կարելի է բազմաթիւ օրինակներ յիշել գիրար գիշատելու, երբոր սնունդը պակսի։

Փորը գոնէ կիսով չափ կուշտ ուղեղներով կարելի չէ անչուշտ ըմբռնել Մեհիւսի վերոյիշեալ պարագան, բայց մտաբերելու է անօթութեան նոպաները՝ հասկնալու համար անոր ուժգնութիւնը, երբ մանաւանդ այնպէս մը կաշկանդուած կ'ըլլայ մարդ որ անձնասպան ըլլալու անդամ ժիջոց չի կրնար ունենալ։

«Տէ՛ր, անցո՛ զբաժակս յինէն» կըսեն մարդիկ ամէն ան-

գամ, բայց դարձեալ բնութեան կամքն է որ կը թագաւորէ նէ ընդհանրապէս։

Աստուածներն անգամ, զորս մարդկութիւնը կը կերտէ ինքը և կը պաշտէ, դերի են տնտեսական պայմաններուն։ Կրօնքներու պատմութիւնը կը հաստատէ որ քարիւր՝ ծառը՝ չուրն ու կրակը՝ անաստուններն անգամ աստուածացուած ու պաշտուած են մարդոց կողմէ։

Մարդկութիւնը՝ ինքը, աստուածացումի ճամբան պիտի բռնէ այն ատեն, երբոր յաջողի գիտակցաբար կառավարել տնտեսականը, վերացնելով ընկերային դասակարգերն ու անոնց պայքար։ Ահա, այս է մաթերիալիստ պատմա—իմացումի համադրական եղրակացութիւնը (Syntiese)։

* * *

Տիրող կարգերու ԱԽԱՆԴԱՄՈՂ պաշտպաններու բանակին մէջ ևս սկսած է արդէն չփոթութիւնը, խուճապանութիւնը՝ դրեթէ ընդհանուր է այլևս, թէ հասարակակարգի մէջ տիրող «Բաւիթթալիստական, անիլխանական պայքարի դրութիւնը» վնասակար է։

Կ'ընդունին որ. «ներկայ տնտեսական դրութիւնը՝ չափազանց այլասերժօրէն կը զարգացնէ եսասիրութիւնը և կը բռնադատէ մարդիկ պայքար մղելու, վաղուան ընկերութիւնը՝ (կրսէ Անարէ Լօրի—1917). համագործակցութեան և իրաւագնութեան վրայ հիմնուած, պիտի իրականացնէ հաւասարութիւնը։ Մարդկային ամէն էակ. իրաւունք ունի զարգանալու, և ընկերութիւնը պարտաւոր է տալ անոր՝ այդ միջոցները»։

Հայ գաղթականը հպարտ զգալու է ինքզինքը որ այդ ՆՈՒՐ ԿԵԱՆՔԸ սկսած է արդէն իր Խորհրդ. Հայրենիքին մէջ, և իր ոյիւրեան՝ տեսակ մը վաչկատուն տառապանօք կեանքին ըմփոփարար կոյտովը որոնելու է Խորհրդ. Հայաստանի հետ անքակտելի կապերով զօդուելուն մէջ։

Ա. ԿԻՆՃԵԱՆ

ՄԻՐԱՔԼԻ ՆՍԹԱՆԵԱՆ

Կրթական տեսուչ Հ. Բ. Ը. Մ. Սուրիոյ եւ Լիբանանի
Ազգաստրկական վարժարաններու

ՄԷՋԼԷՔՏՈՆԵՏՈՒ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԱԶԱՆԴԸ

ԳԵՐՇՐՃՈՒԱՆՔԻ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՎԻՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Ա.

Տարօրինակ յեղաշրջութեանց երկրին մէջ, որպիսին է Թուրքիան, ուր թրքական եւ իսլամական չատ մը հնամենի եւ իրայատուկ յատկանիշներ զարձած սովորութեանց հետզհետէ եւ իրարու հետէ անհետանալը կը տեսնենք՝ յառաջացնելով անդրնդային հակայ պարապութիւններ, զորս սակայն հնար չըլ-

լար գոցել արևմտեան նորոյթներու բռնարգօ սիկ պարտադը րութիւններով, ատոնց չարքին կորսուելու սահմանուած են նաև [գոնէ այդ երկրին մէջ] այնպիսի սովորութիւններ, կարգեր, սա՛նկ, վարդապետութիւններ, որոնք իրենց եզական քնոյթովը ոչ նուազ չահեկան. կը մնան և ուշադրաւ իսլամական կրօնքի և բարքերու տեսակէտով։

Թուրքերը իրենց «արդիացում»յախուռն յեղաշրջութեան մէջ, որ քանդումի և վերազումներու արտասովոր տակնուվրայութիւն մըն է, յաճախ զուրկ մնացուած բնաշրջումի մեթոտներէ, որ չէ նաև յեղափոխութիւն մը՝ գաղափարներու, այդ բաներն իսկական առումովը, «արդիացում»ի այդ հեղեղին մէջ քչած կը տանի նաև այնպիսիները, որոնք իրենց հնամենի բնոյթովը պիտի չկրնան դիւրաւ փոխարինուիլ և որոնց «եւրոպականացած» սովորութիւններու հետ բռնի զուգաւորութիւնը՝ բնիկ թրքականներուն տեղ [որքան ալ, անոնք, կրօտ քարեշրջումի] պիտի ծնի հրէշ մը, հրէշներ, որոնք եւրոպական չըլլալով հանդերձ պիտի չըլլան նաև թրքական։

Բնականաբար յեղաշրջութիւններ բռնի պարտադրութիւններով չեն ըլլար։ Ատոնք կը կատարուին ժողովուրդին մէջոց աւանոր յառաջդիմութեան չափով...

Այս խորհրդածութիւնները որոնք մեր նիւթէն դուրս կը մնան և կրնան մեզ շատ հեռուներ տանիլ՝ առանց մանաւանչահադրգռութեան հարկեցուցիչ պատճառի մը, իրր յառաջբան գործածելով կ՝անցնինք մեր բուն գրելիքին։

Ինչպէս յայտնի է Թուրքիոյ մէջ չննջուած իսլամական բրնորոշ հաստատութիւններէն մէկն ալ Մէվլէվիներու կրօնական կարգն է՝ հանրածանօթ իր մոլեռանդութենէ զերծ, աշխարհիկ և հակառակ շատ մը կրօնքներու, կեանքը և անոր վերջը չ՝արհամարհող, ու ժարդս Աստուծոյ կապող ճամբան հաճելի ընծայող իր վարդապետութեամբը։

Արդարև, հին և անյիշատակ ժամանակներէ իվեր, կըրօնքներու մեծ հիմնադիրները կամ յաւերժացնողները ընդունած են և կը չարունակեն դաւանելու երաժշտութիւնը որպէս աստուածային լեզու, լաւագոյն և հաճելի եղանակը որով մահկանացու արարածը կրնայ հաղորդակցիլ սիեղերքի Արարչին հետ։

Այս սովորութիւնը, ըսենք ըմբռնումը, չա՛տ հին է, աւելի հին քան աւանդական և պատմական չրջաններըը, բայց մենք ատոնց հնչուն օրինակները կը տեսնենք նաև Հրէից, Ցունաց և Եգիպտացւոց կրօնական սովորութեանց մէջ:

Դաւիթ Տաճնաբաննայի տապանակը փոխադրելու միջոցին ոչ միայն նուագարաններով ընդառաջ գնաց՝ Աստուածային մատներով արձանագրուած պատուէրներու այդ հըրիտակին, այլև անոր հեղինակին հաճելի ըլլալու համար՝ արհամարհելով և անտեսելով իր արքայական աստիճանի բոլոր պատշաճութիւնները սկսաւ, իր կնոջ ծիծաղը չարժելու ատոիճան պարել և թռչկոտիլ տապանակին առջևէն:

Մեր եկեղեցին անգամ իր հոգևոր երգեցողութեանց մէջ ծնծղաններու և այլն գործածութիւնը՝ դարերէ իվեր ընդունած, կը պահէ այդ սովորութիւնը մեղեդիներու և չարականներու աստուածային լեզուն աւելի հրապուրիչ ընծայելու համար:

Իսկոր քրիստոնեայ եկեղեցիներն ալ իրենց հասարակաց աղօթքները և սրբազան երգեցողութիւնները կ'ընեն ձայնականչէն զատ, ընկերակցութեամբ երաժշտական գործիքներու, այն մտածումով թէ՝ երաժշտական գեղեցիկ ստեղծագործութիւնները միայն կարող են մարդոց հոգիները բարձրացնել դէպի Անհունութիւնը և անսահմանութիւնը, մէկ խօսքով դէպի Աստուած:

Բայց ինչ որ, առհասարակ, կրօնական չերմեռանդութիւնը խստամբերութիւնը թոյլատրած չէ, այդ սակայն երաժշտական ձայնաւոր թէ գործիական երգեցողութեանց ընկերակցութիւնն է՝ ՊԱՐԵՒՈՒ, որոնք ինչպէս գիտենք հրճուանքի, հաճոյքի և յափշտակութեան կերպարան չափանիշն են:

Մէվլեվիներու կրօնական վարդապետութիւնը աւելի մարդկային, ազնիւ, լայնամիտ և թոյլատու, սորը և անոր կրօնական ըմբռնումը հասցուցած է իր այն աստիճանին, որ ան այլևս կ'ըլլայ իրենց համոզումովը կեանքը և Աստուածութիւնը իրարու զօդող կապը, ինչպէս չերմեռանդ աղօթքը մեր ըմբռնումովը:

Մէվլեվիներու աղանդը որ 13րդ դարու մէջ իր ըսկըզբնաւորութիւնը ունեցաւ Թաթար Սելճուգեաններու (ապա Օսմանեան) տիրապետութեան չրջանին Գոնիայի՝ որ նախապէս

և հաճոյքի այդ ոստանին մէջ, ունեցան յաջողութիւն մը այնքան մեծ, որ կրցաւ այդ կարգը զօրացնել և բարձրացնել արքայավայել աստիճանի մը։

Անոնց ազդեցութիւնը այնքան մեծ էր Գոնիայի մէջ, որ հոն նստող սուլթանները գահը բարձրանալու համար՝ իրենց արքայական սուրը, հոմանիշ իշխանական մականին, պարտէին ընդունիլ Մէվլէվիներու ձեռքէն։

Երբ սուլթանութիւնը Գոնիայէն Պոլիս տեղափոխուեցաւ այդ աւանդական սովորութիւնը հոն ևս չարունակուեցաւ՝ մինչև Բէժայականներուն ձեռքով սուլթանութեան և խալիֆայութեան չնչուիլը, և ուր սուր կապի այդ արարողութիւնը տեղի կ'ունենար Սուլթան Էյուպի մեծ մզկիթին մէջ։

Մէվլէվիներու հիմնադիրը Ճէլալէտտին էլ Րումի և իր աւագ խորհրդականը՝ Շէմսէտտին, էապէս փիլիսոփաներ էին, իրենց վարդապետութեան հիմ ունենալով Լոգոս, Սէր և ՀՐՃՈՒԱՆՔ, մնալով հանգերձ ոչնչականներ՝ իրենց վերջնական հանգրուանին մէջ։

Արդարև, լոյս, սէր և հրճուանք իրր կեանքի բնաբան և նպատակ դաւանող այդ ոչնչականները կեանքի բացատրութիւնը ունէին սա հատատաքը։

«կը մեռնիմ որպէս քար, կ'ըլլամ բոյս։ կը մեռնիմ որպէս բոյս և ա՛ռ կը ծնիմ որպէս անասուն։ կը մեռնիմ որպէս անասուն, կ'ըլլամ մարդ, մեռնելով որպէս մարդ կը վերապրիմ որպէս հրեշտակ»։

«Ես նոյնիսկ պիտի գերազանցեմ հրեշտակը, ըլլալու համար բան մը, որ ոչ մէկ արարած եղած է։ Պիտի դառնամ ՈՉՆՉՈՒԹԻՒՆ։»

Մէվլէվիներու կեդրոնը Գոնիա մնաց միշտ, որպէս հիմնադրավայր Ճէլալէտտին էլ Րումիի այդ աղանդին, բայց ճիւղեր ունէր նաև զանազան վայրեր, ինչպէս Պոլսոյ մէջ Բերայի Գալաթա, ուր անշուշտ, մենէ չատեր հետաքրքրութեամբ այցելած են և ներկայ եղած անոնց՝ Նէյ կոչուած եղեգեայ տեսակ մը փողերու երաժշտութեան տակ, Ուրբաթ օրերու ՊԱՐԱՂՕԹՔԻ արարողութեանց։

Որքան ալ Թուրքիոյ մեր դարաւոր օճախներէն արտա-

հալած՝ այսօր, մեր այդ բնավայրերէն հեռու կը գտնուինք, ատիկա պատճառ մը չէ որ այդ երկրէն անհետանալու դատապարտուած նմանօրինակ սովորութիւններ և երևոյթներ մեզ չհետաքրքրեն այլևս, ուստի աւելորդ չհամարեցինք հոս համառօտակի ներկայացնել այդ ազանդին պատմութիւնը և անոր վարդապետութեան գլխաւոր գիծերը։

—ԲՐ—

Ճէլալէտտին էլ Րումի ծնած է Պարսկաստանի Խորասան քաղաքին մէջ 13րդ դարու սկիզբը 1203 ին։ Ան մօրը և մեծ մօրը կողմէ արքայազուն էր, իր հայրը Պէհաէտտին վալատ նշանաւոր դիանականի մը հռչակը ունէր Խորասանի մէջ, ուր զինք կը կոչէին «սուլթանը լմաստնոց» և իր մէջ կը կրէր աստուածային ներշնչում։

Իր զաւակը Ճէլալէտտին, սիրուն և հաճելի մանուկ մը, օժտուած բանաստեղծական, կրօնական և մարգարէական յատկութիւններով, ուշադրութիւնը գրաւած էր արդէն հօրը հետեւորդներուն, նոյնպէս լմաստուններ։

Ի մանկութենէ երազկոտ տղայ մը, ան միայն հրեշտակներ, դեւեր և լմաստուններ կը տեսնէր և կ'երազէր։

Օր մը երբ իրեն հասակակից մանուկներու հետ տանիքի մը վրայ կը խաղար, անոնցմէ մէկը բսաւ.—Գրաւ կը դնեմ որ այս տանիքէն պիտի կրնամ միւսին վրայ թռչիլ։

—Ո՛չ, պատասխանեց Ճէլալէտտին։ Նման գործ մը գործը կրնայ ըլլալ կատուի մը կամ չան մը, բայց եթէ ձեր մէջ հոգեկան ոյժ ունիք, եկէ՛ք երկինք բարձրանանք։

Այս խօսքին վրայ ան պահ մը անյայտացաւ աչքերէն իր ընկերներուն, որոնք զարհուրելով սկսան պոռալ։ Սակայն Ճէլալէտտին իսկոյն նորէն երեցաւ՝ բոլորովին այլափոխուած և իր ընկերները ետև իյնալով երկրպագեցին և այդ օրէն սկսեալ իրեն աշակերտեցան։

Արդարև մինչ հազիւ եօթը տարեկան էր, 1210-ին, աշխուղ Ֆէրէտտին Աթթար մարգարէանալով տղուն ապագան, անոր յանձնեց «Գիրք Գաղտնեաց» անուն մատեանը, որ իր առաջնորդը եղաւ,

Խորասանի Շահնշահը նախանձելով Ճէլալէտտինի հօրը Պէհաէտտինի փառքին, վերջինս որպէս սիւնսի իսլամ բռտիպուեցաւ փախչիլ Պաղտատ, Մէքքէ, Դամասկոս և վերջ ի վերջոյ Գոնիա, ուր վերջապէս պիտի հաստատուէր։

Երբ Ճէլալէտտին արբունքի հասաւ, իր ծնողքը զինք ամուսնացուց Սամարղանտցի սիրուն աղջկայ մը հետ—Ճավահար Խաթուն։ Այնատեն Ճէլալէտտին 18 տարեկան էր և իր անդրանիկ զաւակը կոչուեցաւ Սուլթան վալատ։

Այս ամուսնութենէն չորս տարի ետք էր որ Պէհաէտտին և իր զաւակը՝ Ճէլալէտտին Գոնիա հաստատուեցան (1225) ուր անոնք սիրալիր ընդունելութիւն մը գտան Սելճուգեան իշխաններէն։

Պէհաէտտին, որ իր տեսութիւններու մէջ աւելի երկչոտ էր քան իր զաւակը, օր մը երբ կը քարոզէր ըսելով թէ Ալլահ յարութեան օրը իր հաւատարիմները պիտի վարձատրէ Հիւրիներով. ծերունի մը ընդդիմանալով պատասխանեց—Ներկայիս, կարևորը հիւրիները չեն, Հիւրիները աւելի ետքի թողուն՝ իսկանը հաւատացեալներուն կրօնքին բարձր վարդապետութիւնները ուսուցանելն է—»։

Պէհաէտտին իր ընդդիմախօսին դառնալով ըսած է ետքէ հիւրիներէն խօսեցայ պատճառը ռամիկ ժողովրդեան տգիտութիւնն է։ կարևորը բարեկամ տեսնելն է։ Արդարև կարելի է արարիչը տեսնել անոր ստեղծած ամէն առարկայի մէջ ալ։

Պէհաէտտին մեռաւ 85 տարեկան հասակին մէջ, Ճմեռած միշտ կը կոչէր.—Աստուա՛ծդ իմ, մեզի պատուիրեցիր որ գիտնականները երկնքի փայլուն աստղերը դիտենք, երկնքին մէջ այնքա՜ն հեռու և վեր մեր իմացականութենէն, հոն կայ միայն սէ՛ր, սէ՛ր, սէ՛ր։

Ճէլալէտտին հօրը յաջորդելէն առաջ իր իմացականութիւնը կրթելու և զարգացնելու համար Հալէպ և Դամասկոս ճամբորդեց։ Այդ տեղ է որ ան հանդիպեցաւ Շէմսէտտին Թէպրիզի։ Այս վերջինը աղատտ ցնցոտի եր հագած. այդ ձեւով ուզեց ներկայանալ Ճէլալէտտինի փառաչուք խափօրին։

Սակայն երբ իրեն հարցուցին թէ՝ ինչո՞ւ այդ կօրպրանքով ներկայանալ կ՚ուզէր.—Արեւելքի Ճէլալէտտինի ուշա-

պըրուքթիւնը հրաւիրեմ, պատասխանեց:

Շէմսէտտին, արդարև, թաւիրի ընթացքին միայն խօսք մը ըսաւ և անհետացաւ։—«Ես աչխարհը փոխակերպողն եմ»:

Ջինք չատ փնտռեցին, բայց անհնարին եղաւ գտնել։ Այդ մարդը որ Ճէլալէտտին էլ Րումիի աչ բազուկը պիտի ըլլար, ատեն մը ետք միայն գտնուեցաւ, բայց անոնք իրենց կեանքին մէջ այլևս անքակտելի կապով մը իրարու կապուած մնացին։

Այսպէս ալ, երբէ Ճէլալէտտին Մէվլէվիներու լոյսը եղաւ՝ Շէմսէտտին ալ անոր լուցկին հանդիսացաւ։

Արդարև Շէմսէտտին ալ իր կարգին կ'ըսէր. «Երբ փոքր էի, հրեչտակներ և խորհրդաւոր էակներ կը տեսնէի, կարծելով որ ինծի պէս ամէնքն ալ կը տեսնեն զայս, որովհետև այդ տեսիլքը չէ թէ արդիւնք էր չելմեռանդութեան և ճըգնութիւններուս, այլ ան ինծի կուգար յաւիտենականէն»։

Շէմսէտտինի հայրը երբ գինք կը յանդիմանէր թէ ինչո՞ւ պարոց չէր երթար, ան հօրը ցոյց տուաւ հաւ մը, որ աղիողորմ ճիչեր կ'արձակէր՝ տեսնելով որ իր ծուխէն ելած երկու փոքր բազիկները հանդարտօրէն կը լողային ջուրին մէջ:

...Ահա, մեր երկուքիս կայութիւնը, ըսաւ հօրը։ Դուք հայր էք առանց գիտնալու թէ ո՛վ եմ ես. ես ջուրի մարդն եմ և դուք ցամաքին։ Այլ է և այլուր իմ կրթութիւնս և կոչումս։ Ես գպրոցի պէտք չունիմ։

Ու տարիներով անապատներու մէջ չրջեցաւ, տեղէ տեղ թափառելով՝ ի խնդիր իր զարդացման։

Ան հակառակ էր շլար գիտութիւններու և սին ցոյցերու։

Օր մը երբ վէճի բռնուած էր գիտուն չէյխերու և էմիրներու հետ, ոտքի ելլելով գոչեց.

—Մինչև ե՞րբ դուք մեզի պիտի ձանձրացնէք սա ձեր անիմաստ աւանդութիւններով, և ձիարչաւներու պիտի երթաք՝ համեմտներու վրայ հեծած՝ առանց ձիու։ Դուք հիներու աւանդութեանց յենած կը մոռնաք իրական ներչնչումները։ Բոլոր ձեր ուսուցումները, ընթերցանութիւնները և զրկանքները կը ձգտին միայն մարդոց հնազանդութեան և կիրքերու ժեղմացման։ Ան լուծն է եղներու վրայ դրուած, պարզապէս զայնս յաղթահարելու և հողը վարելու համար։ Այն գիտու-

թիւնը որ կարելի չէ ենթակայ դարմնել և ծառայեցնել տալ, չփոթութենէ աւելի բան մըն է։ Տգիտութիւնը անկէ լաւագոյն է։

Անգամ մը ևս երբ իր յափշտակութենէն տարուած

— Ո՛վ գերազանցդ, կը գոչէր, կր խնդրեմ որ ինձի ցոյց տաս քո սիրած և պաշտած էակներէն մին,

Զայն մը պատասխանեց.—Բարեկամը զոր կը ցանկամ քեզ համար, Ճէլալէտտին Րումին է։

—Ցոյց տուր, ուրեմն, տէ՛ր, անոր տեղը։

—Ի՞նչ վարձատրութիւն պիտի տաս, յարեց խորհրդաւոր Զայնը։

—Գլուխս։

—Գնա՛, ուրեմն, Դոնիա։

Ու այս մարդն է որ Ճէլալէտտինի գլխաւոր գործակիցը եղաւ իր կեանքին գնովը։

Երբ գիւղաց գոռն, Ճէլալէտտին և Շէմսէտտին, երեք ամիս, գիշեր ցերեկ, մէյասին սենեակի մը մէջ փակուեցան և ոչ ոք համարձակեցաւ անոնց մօտենալ։ Ու այդ առանձնութեան ժէջն է որ անոնք իրարու հաղորդակից՝ որոշեցին և թեան գնեցին կարգը և վարդապետութիւնը որ ծանօթ է Մէվլէվի անուան տակ։

Իրենց մտերմութիւնը այնքան բուռն եղաւ, որ Շէմսէտտինն իր բարեկամը փորձելու համար, Ճէլալէտտինէն խնդրեց իրեն թերել իր ամաւոնը՝ գեղեցիկն և կատարեալը ճավհար Նաթուն։

Ճէլալէտտին կնոջը ձեռներէն բռնած Շէմսէտտինի ներկայացուց, սակայն այս վերջինը անոր գառնալով ըսաւ.

—Ճավհար Նաթուն հոգւոյս քոյրն է։ Լաւագոյն է որ ինձի ծառայելու համար ուրիշ մարդ մը գտնես։ Ու Ճէլալէտտին անոր թերաւ իր զաւակը, բայց Շէմսէտտին ան ալ վերժեց։

Ապա, նորէն Ճէլալէտտինի գառնալով ըսաւ.

—Եթէ կրնաս ինձի համար ջուրի փոխարէն գինի գտնել, օրոշած եմ գինի խմել, որովհետև առանց գինիի չեմ կրնար ապրիլ։

Ճէլալէտտին հրեական թաղը երթալով կուժ մը գինի

քերաւ :

Ասոր վրայ Շէմսէտտին հագուստները պատռելով ձէլալէտտինի ոտքն ինկաւ գոչելով.—Կ'երդնուիմ յանուն Ալլահի որ քեզմէ աւելի հաճոյակատար և ազնիւ մէկը չկայ : Ուզեցի քարուքեանդ չափը փորձել և ըսաւ որ իրեն ուշակերտ պիտի ըլլար:

Եւ անկէ ետք հակառակ նոյնիսկ սկզբ նախանձին և թշնամութեան ձէլալէտտին և Շէմսէտտին խորհրդակից անբաժանելի բարեկամներ մնացին.

Երկու գրքեր, Մէսնէվի և Տիվանն այդ ազանդին Աւետարանները կը կազմեն, ուսոնց մէջ խտացած են իրենց վարդապետութիւնը, կեանքն ու դործունէութիւնը,

Երկու հիմնադիրներն ալ պարսկատանէն, անոնք կը յաջողին իրենց այդ ընաւայրերու մէջ ընել չկրցածը իրականացնել Գոնիայի մէջ Օսմանեան վեհապետներու հովանաւորութեան տակ, հիմնելով միաբանական խոշոր կարգ մը, որ իր կազմութեամբը գրեթէ նման ուրոպական չատ մը միաբանական կարգերու, ինչպէսկան կրօնքին մէջ մէկ հատիկ էր եղական բնոյթով և յատկանիշներով :

Այսու հանդերձ ձէլալէտտինի և Շէմսէտտինի սրտակցութիւնը կամ աւելի ճիշդ իրարմով ամբողջացումը, աննմար չմնաց իսլամ միւս կարգերէն, որոնք նախանձով սկսան դիտել Զէլէպիներու այդ կարգին զօրացումը :

Մանաւանդ Շէմսէտտին այդ հակառակութիւններէն և հալածանքներէն սարսափահար, քանիցս փախաւ և հեռացաւ Գոնիայէն և չկանց իր հետքը կորսնցնել տալ նոյնիսկ իր ամենասիրելի ձէլալէտտինէն,

Ձէլալէտտին որ առանց Շէմսէտտինի, լնգլինք անկարող կը զգար իր միսիոնը յառաջացնելու, ամէն չկանք թափեց զայն գտնելու համար՝ Թուրքիոյ հեռաւոր տեղեր և Սուրիա մարդ ղրկելով, մինչև որ, օր մըն ալ Շէմսէտտին կրկին յայտնուեցաւ և երկու սրտակիցներ գիրար ողջագուրեցին անսահման կարօտով մը,

Անցած մը, երբ խաբեբայ մը ձէլալէտտինի խտացուց թէ իր բարեկամը Դամասկոսի մէջ տեսած էր, ձէլալէտտին ապրեցաւ զայն լսելով, ուրախութենէն քոլոր ունեցածը՝ գրամ թէ հագուստ, անոր

տուաւ։ Սրբ, սակայն, խաբէութիւնը երեան ելաւ Ճէլալէտտինն պատասխանեց։

— Եթէ բարեկամիս համար այդ սուտ լուրը հասցնողին ամէն ունեցածս տուի, իրապէս գինք գտնողին կեանքս պիտի տայի։

Ասով հանդերձ Մէվլէվիներու կարգին հակառակորդ թրչնամիները անչարժ նստած չէին։ Անոնք կը խորհէին թէ՝ եթէ յաջողէին Ճէլալէտտինի գործունէութեան հոգին եղող Շէմսէտտինն ձեռքէն վերցնել, Ճէլալէտտինի ձեռնարկը ինքնին ձեռնելու դատապարտուած պիտի ըլլար։

Եւ արդարև, գիշեր մը երբ երկու բարեկամները միասին էին, դուրսէն կանչեցին Շէմսէտտին։

Ան թէև կասկածոտ, սակայն չկրցաւ հրաւէրը մերժել ու գնաց... այլևս չվերադառնալու համար։

Իր թշնամիները գինք խողխողեցին և կ'ըսուի թէ Ճէլալէտտինի զաւակներէն Ալաէտտին ևս զայն ձեռնադներուն մեղսակիցներէն էր։

Ճէլալէտտին մինչև իր մահը պահեց սուգը՝ իր այդ գործակցին, բայց չարունակեց գործը. որ միասին սկսած էին և որ մեծ ծաւալ ստացած էր և աւարտեց երկու գիրքերը։

Ատոնցմէ Մէսնէվիին Ճէլալէտտին էլ Րումիի վարդապետութեան գաղափարները կը ցոլացնէր, մինչ Տիվանը աւելի նուիրուած էր Շէմսէտտինի կեանքին ու գործունէութեան։

Ճէլալէտտին իր բարեկամին սպանութենէն ետքն ալ անգործ չմնաց։ Մէվլէվիներու կարգը օրըստօրէ բազմաթիւ այցերտներով և հետևորդներով զօրացած, անկէ իվեր (մօտ 700 տարիներ) գոյութիւնը պահեց։

Ճէլալէտտին մեռաւ 85 տարեկանին, իրեն յաջորդ թողլով իր զաւակներէն Պէհաէտտինն, ևս անկէ վերջն ալ այդ սիլսլաթանութիւնը. Ճէլալէտտինի ցեղէն, որդոց որդի, ունեցաւ իր գլխաւորը կոչ Զելէպին՝ մինչև մեր օրերը։

Ինչպէս ըսինք Մէվլէվիներու պաշտամունքին և արարողութեանց հիմն է, որպէս աստուածային խորհուրդ, ՆԻԱԺՏՈՒԹԻՒՆ և ՊԱՐ։

Բնական է թէ այս արարողութիւնը և ըմբռնումը պիտի գայթակղեցնէր իսլամ հաւատացեալները, որոնք իրարու կը

հարցնէին. — Ի՞նչ տեսնուած է պարը աղօթելու համար: Գուրանի ո՞ր համարին մէջ արտօնուած է այդ համերգը:

Ամէն ճամբայ մարդս կ'առաջնորդէ Աստուծոյ և սակայն առանց մէջ ամէնէն կարճն է պարը, որ ծայրագոյն չափն է ոգևորութեան և յափշտակութեան, կը պատասխանէր Ճէլալէտտին:

—Լաւ է երաժշտութիւնը ղուարմուխեան համար, բայց լաւագոյն է որ ան ըլլայ նաև ներշնչումը աստուածային խորհրդոց:

Արդարև Մէվլէվիները նախ քան իրենց ուրբաթնօրեայ պարազօթքը, Գուրանը կը կարդային և ապա, անկէ ետք կ'անցնէին Մէսնէվիին, Ճէլալէտտինի վարդապետութիւնը կարդալու:

Այսու հանդերձ այդ ժիւրանութեան այս պարերն ու երաժշտութիւնը մասնաւոր արարողութեանց ենթակայ էին:

Նախ քան Նէյ ձերու հնչելը և պարը, ժիւրանական տէրվիշները, իրենց թաղիքեայ բարձր գդակաւոնն գլխարկովը գետինը նստելով, իրենց ձեռքերն ու գլուխ գետին կը քսէին և ապա ոտքի կ'ելլէին՝ խորհրդաւորելով մահը և մահուանէ ետք յարութիւնը:

Անկէ վերջն էր որ նէյ յանուագի ներդաշնակ ձայնին հետ համաձայն կամաց կամաց կը սկսէին պարը: Եւ հետզհետէ պարողները ոգևորութեան և յափշտակութեան մէջ և երաժշտութեան աղդեցութեան ներքև, այդ պարողները ինքզինքին մոռցած նստուծոյ կը մօտենային:

Երեք չրջանէ մը ետք տէրվիշները արդէն այլևս չատ մօտ կ'ըլլային Ալլահի՝ չրջապատելով անոր ներկայացուցիչը՝ գեռնին վրայ ծալապատիկ նստած, Ճէլալէտտին էլ Բումիի յաջորդը՝ մեծ Չէլէպին:

Պարի առաջին չրջանը Աստուծոյ մօտենալու գիտութիւնն էր. եկրորդ չրջանը անոր տեսչութիւնն էր և երրորդը՝ անոր հետ ծանօթութիւնը...

Ամէն մէկ նոր աչակերտը իսկոյն չէր կրնար ժիւրան գառնալ այդ կարգին: Այդպիսիներ պարտէին հազարումէկ օր լման աչխատիլ մենաստանին ծառայութեանց մէջ և խոհանոցը: Այդ ժամանակամիջոցին երբ անոնք ինքզինքին ար-

ժանի ցոյց տային միաբանական օրէնքներու կատարումին և կոչման, այն ատեն միայն միաբան կ'ընդունուէին։

Մէսնէվին, գլխաւոր օրինագիրքը Մէվլէվիներուն, կը պարունակէ այդ աղանդին վարդապետութիւնները՝ բազմագունի և երբեմն նուրբ և անըմբռնելի։

Օր մը երբ Ճէլալէտտինի տղան և ապա յաջորդը՝ Պէհաէտտին իրմէն կը հարցնէր թէ՝—Հա՛յր, դուն մեզի ցոյց տուիր մեծութիւնը բոլոր բարձր մարդոց, մարգարէներուն և սուրբերուն, բայց չուզեցիր ոչինչ ըսել քո արժանիքներդ։ Ի՞նչուան։

—Ձե՞ս գիտեր, պատասխանեց Ճէլալէտտին, զաւա՛կս, այն որ արեգակը կը գովէ, լինքզինք կը գովէ, ապացուցանելով թէ՝ երկու լաւ և յստակատես աչքեր ունի։

Բացատրելով մարդկանց իրարմէ ունեցած տարբերութիւնները, ան իր տղուն պատուիրեց, որ միշտ ջանայ ըլլալ ամենահաճելի հէքեաթը, որովհետև, կ'ըսէր, մարդիկ հէքեաթներու մէջ միայն գոյութիւն ունին։

Ճէլալէտտին որ այնքան կապուած մնաց Շէմսէտտինին, մեծ արժէք կուտար ճչմարիտ բարեկամութեան, ընդունելով հանդերձ որ ամէն մարդը ունի իր թերութիւնը։

—Ան որ անթիծ, անթերի բարեկամ մը կը փնտռէ, առանց բարեկամի կը մնայ, կ'ըսէր։ Բարեկամը թախծալից արտիս հայելին է։ Ա՛րդ, մի փչեր այդ հայելիի երեսին, որ չի մըթադնի։

Ան պարզութիւն կը քարոզէր և կը խորհէր մեծախոհութեան և ցուցամոլութենէ։ Երբ մը երբ օր մը իրեն կը պարտեննէ և ցուցամոլութենէ։ Երբ մը երբ օր մը իրեն կը պարտեննար թէ Փուրանը գիշերուան մը մէջ կարգացած, լմնցուցած էր։

—Ձճաթեցա՞ր, գոչեց Ճէլալէտտին անոր երեսն իվեր։ Աստուծոյ գաղափարը իրեն համար վ բացական գոյն մը չունէր։

—Եթէ ոամիկ ժողովուրդին հոգ իր ըմբռնումներու ձևով կը խօսինք Աստուծոյ նկատմամբ, ատիկա ժարդկային բզգացողութիւններու և ըմբռնումներու անկատարութեան պատճառաւ է։ Իսկանը Աստուծոյ տեսքն է՝ յաւերտենականութեան մէջ։ Այդ տեսքը բազմատեսակ է և բազմանուն, որ արարածներու ամէն տեսակի մէջ ալ հնարաւոր է տեսնել Արարիչը։

Մէվլէվիներու աղանդին հիմնադիրը իր մանկութենէն իսկ եղած է, ինչպէս ըսինք, երազող մը։— Փոքր հասակէս, կ'ըսէր, կը տեսնէի Աստուածը և հրեշտակները այնքան սովորական եղանակով մը, որ ինծի կը թուէր թէ ամէն մարդն ալ նոյն տեսիլքը ունէր։

Այսպէս էր նաև Շէմսէտտին։

—Աստուծոյ և մարդոց միջև չկայ անջրպետ մը, ինչպէս որ չկայ հոգիին և մարմնին միջև, կ'ըսէր Շէլալէտտին. Աշխարհը երազ մըն է լոկ՝ հոգեկան։ Աշխարհը գոյութիւն չունի։ Առաւելագոյն կատարելութիւնը կ'արտայայտուի ԲԱՑԱՍՈՒԹԵԱՄԲ։

Ան ժողովուրդի մարդ, որ կ'ապրէր ժողովրդական մէջ՝ անոնց համար և օրուն կանքը նուիրուած էր մարդոց հոգեկան զգացումներու բարձրացումին, հակառակ էր ճգնաւորական մենաւոր և անաչխատ կեանքին և զայն կը համարէր անօգուտ և աննպատակ և հետևաբար վնասակար։

Մէվլէվիի մէջ հետևեալ յատկանշական պատմութիւնը կայ, որ իմաստութենէ ըլլալէ չի դադրիր։

«Առաւօտուն տարիներէ ի վեր անտառի մը խորը կ'ապրէր ճգնաւոր մը, որ իր ամբողջ կեանքը նուիրած էր աղօթքի և ինքնանքի, այն աստիճան որ թռչունները բոյն չինած էին իր գլխուն վրայ։ Իմաստունին մէկը որ հանկէ կ'անցնէր, երկար միտք մը երկարցնելով, դուրս եկաւ իրեն.—Ո՛վ դուն սիրած բաներ ուտող, ճգնաւորը իր թմրութենէն արթնցած պատասխանեց.— Ա՛հ՝ա, քառաւուն տարի է որ կերակուր չեմ կերած, ինչպէս կրնայ ըլլալ որ սիրած բաներ ուտող մը ըլլամ։

—Է՛հ, յարեց իմաստունը, Արեւելքի գոմ հովը, առաւօտեան զեփիւռը և գարունը քեզի կը թերեն հաճելի հոտեր և բուրմունքներ, որոնք կոկորդիդ մէջ կ'անցնին։ Ու ատոնք քեզի կը հանգին առանց քու կողմէ ոևէ ճիգի, մինչ Աստուծոյ պատգամն է թէ՝ ճակատիդ քրտինքով պէտք է որ ապրիս։ Ուրեմն սիրած չեն այդ կերածներդ, առանց աշխատանքի։»

Սպաստուհի մը երբ Շէլալէտտինի կը դանգատէր թէ չբաւար է, աղքատ և պէտք ունի որոշ գումարի մը իր կարիքները հոգալու համար, Շէլալէտտին անոր դառնալով ըսաւ.— —Լաւ ուրեմն, քեզի պիտի տամ ուզած գումարդ միայն թէ

Թո՛ղ տուր որ քթիդ ծայրէն կտոր մը կարեմ։

—Այնպարոն ալ եթէ տան, այդ բանը թոյլ չեմ տար յա-րեց աղջիկը։

—Է՛հ, ուրեմն, պէտք չէ ըսես թէ աղքատ ես. երբ պէտք ունեցածդ դրամէն չա՛տ աւելին ունիս մէջդ...

Ասիկա տրամաբանութիւն մըն է, որ կը վայելէ նոյնիսկ մեծ իմաստասէր—փիլիսոփաներու։

Ուրիշ անգամ մըն ալ երբ աստուածային անսահման բա-րութեան մասին կը ճառէր, ըսաւ իր հետեւորդներուն.

Աստուածային չնորհած գինին անեղր է, անբաւ։ Եւ եթէ—մեղմ կը թուի թէ ան սահման-մը, եղր մը ունի, յանցանքը գաւաթին է...

Մէնէնէվին և Տիվանը, երկու սրբազան գիրքերը Մեվլե-վիներուն, լի են վարդապետական, կրօնական, իմաստասի-րական և փիլիսոփայական այսօրինակ արտայայտութիւննե-րով, որոնց մէջ բերուածները չատ պիտի երկարէր այս յօդուա-ծը։

Ատոնք թէև Գուրանի չուքին տակ բայց ներշնչուած յաւէտ աւելի բարձր, ազատամիտ և մարդկային ակըզբունք-ներէ, կը տարբերին բոլորովին իսլամական սեղմ և խստակրօն կանոններէն, աւանդութիւններէն և ըմբռնումներէն։

Քաղուածքը, զոր համառօտիւ ներկայացուցինք հոս, ար-դէն ինքնին բաւական է գաղափար մը տալու՝ իսլամութենէն ծնած այս եզական հաստատութիւնը վարող ակըզբունքնե-րուն մասին, որոնց միայն արտաքին ձեւերը առաւելապէս մեղմ չահագրգռած էին։

Այս միաբանութիւնը, որ այսօր Թուրքիոյ մէջ արգիլ-ուած է իշարս ուրիշներու և անոր միաբաններն ալ ցրուած են զանազան տեղեր, չանեկան է գիտնալ թէ՝ պիտի կրնա՞ն անոնք—ներկայ սկեպտիկ ժամանակաց և պայմաններու մէջ—պահել իրենց գոյութիւնը և մանաւանդ իրենց վարդապե-տական առանձնայատկութիւնները։

Մ. Ի. ՆԱԹԱՆԵԱՆ

ՊԷՅՐՈՒԹ

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒԴԵԱՆ

ՆԵՐՀՈՒՆ ԲԱՆԱՍԻՐ ԵՒ ՊԱՏՄԱԳԻՏ

Նուպար Մագսուդեան բնիկ Կիպրացի մրն է ու ծնած է Նիկոսիոյ մէջ: Շրջանաւարտ եղած է միայն Կիպրոսի Ազգային ու Անգլիական վարժարաններէն բայց մեզուաջան ինքնաճախաւսութեամբ մր ձաւսած է գրական ու պատմական պատկառելի հմտութեան ու մասնագիտական հազուագիւտ ծանօթութիւններու:

Chicago յի „La Salle„ Համալսարանին իրաւաբանական ճիւղին ալ հետեւելով (դիքակցութեամբ) ստացած է "Պատկառոր իրաւագիտութեան„ ատիճանը բնորոշող վկայական մր:

Նուպար Մագսուդեան դեռ երիտասարդ է ու հմուտ պատմագէտ մրն է այս ուղղութեամբ աշխատած ըլլալով երկար տարիներ ու յայնապէս ուսումնասիրած ըլլալով պատմագիտական ստուար հատորներ՝ Թուրքերէն ու Հայերէն լեզուներով:

Նուպար Մազումեանին պատմագիտական ու գրական գործիքները տեղը կ'երևին Հայ մամուլին մէջ ու միշտ գնահատանքով ու յարգանքով կը կարդացուին ստուար ընթերցողներուն կողմէ։ Նուպար Մազումեան բազում Տարեցոյցներու, պարբերաթերթերու հիմնադիր եղաւ, ինչպես նաեւ զանազան թերթերու մեղուաջանօրէն կ'աշխատակցի, յոյս ընծայելով գրական կամ մանաւանդ պատմագիտական հրատարակիչներ։

Նուպար Մազումեան, մասնաւորապէս կ'աշխատակցի հետեւեալ կարեւոր հրատարակութիւններուն մէջ.— ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԱՄՕԱԻԻՐ, ՅՈՒՍԱՐԵՐ, ԱՂԴԱԿ, ՅԱՌԱՋ, ՀԱՅՐԵՆԻՔ ՕՐԱԹԵՐԹ, ՀԱՅՐԵՆԻՔ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ (Անգլիերէն), «ՆՈՐ ՕՐ», «ԱԼԻՔ». «ԱՄՊԱՐԷԶ», «ԱՐՄԵՆԻԱ», «ԱՐԱՔՍ» «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՉՆԱԿ», «ԱՆԱՀԻՏ», «ԿԱՆՔ ԻՒ ԱՐՈՒԵՍՏ», «ԲԱԶՄԱՎԷՊ», «ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼ», եւայլն, եւայլն, այսօր՝ Հայ թերթերուն ու պարբերաթերթերուն. իսկ ասոնցմէ զատ դեռ Տարեգիրերուն ու ստար մամուլին։

Այսօրս հրատարակուող Յունարէն Օրաթերթերը ու նաեւ պարբերաթերթերը, օր օրին կը հրատարակեն այս երիտասարդ պատմագէտ — բանասէրին ստուար ու յոյժ արժէքաւոր աշխատութիւնները, որոնց համար նոյնիսկ Հայաստանի վրայ իր անունը յիշատակուեցաւ «Պարի՝ յի գործակալութեան կողմէ (Իտալիա), Յունարէն յայտագիրի մը վրայէն՝ 1936ին։

Նուպար Մազումեան ստար մամուլին մէջ գրած է «Հայ գրականութեան ընդարձակ պատմութիւնը» (որ շարունակուեցաւ գրեթէ 2 տարիներ), «Հայկական թատրերգութեան պատմութիւնը», «Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պատմութիւնը» ու դեռ շատ մը հետաքրքրական, արժէքաւոր ու հինիչ բանասիրութիւններ ու 100ինոս ոսանաւորներ. որոնք գրեթէ ամբողջութեամբ նիւթ դարձան գրականը—գնահատանքներու ու ստորներու ապտութեան։

Նուպար Մազումեան այժմ կը պատրաստվարէ կիպրոսի Անգլիական կառավարութեան մօտ՝ ու նախատակ իր երիտասարդ տարիքին, դեռ յղի է պատմագիտական ու գրական օգտակար անակնկալներով։

ԻՐԱՍՏԻՒԹԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄՆԵՐ

Հօր դիրքը ժառանգական չէ, բայց բարեմասնութիւնները ընդհանրապէս ժառանգական են։

Չարկի մը գործիքը կարօտակէզ հօր մը ուժին գործադրիչ օժանդակը կրնայ ըլլալ։

ՇԱՀԵԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տարեցոյցիս մնայուն աշխատակիցներէն յարգելի Պրն. Միմայել Նաթանեանի նախորդ էջերու մէջ ունեցած ՄԵՎԼԼԵՎԻՆԵՐՈՒ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԱՂԱՆԴԸ. ԴԵՐՎԻՇՆԵՐՈՒ ՀՐՃԻՒԱՆԴԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՄԸ խոհագրով լուրջ ուսումնասիրութիւնը ցոյց կուտայ զամանալի նմանութիւններ Մեվլեվիներու կրօնական ծիսակատարութեան եւ Ամերիկեան իւրատեսակ—աւետարանչական աղանդի մը ծիսակատարութեան միջեւ, որուն մասին գրած էր իր մեկ նամակին մէջ մեր բարեկամ, լեզուագէտ—լեզուարան Պրն. Ասուր Ց. Եաղուպեան։

Սինէմայի աշխարհահռչակ կեդրոն՝ Հոլիվուտի մէջ կայ Ամերիկացի հարիւրապատիկ աւետարանչուհի մը, որ կը կոչուի Էյմի Սեմպլ Մաք Փերսըն։ Միեւեալը 20 տարուան կարճ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին Միացեալ Նահանգներու ինչպէս նաեւ ամէն դուրս արտասահմանի մէջ յաջողած է հիմնել աղանդ մը 500 մասնաճիւղ եկեղեցիներով։

Աւետարանչական սոյն եկեղեցին ունի, բողոքական եկեղեցիին ձեւով պաշտամունք, սակայն թատերախառն պաշտամունքը տեղի կ'ունենայ զանազան նուագարաններու ընկերակցութեամբ, ծնծղայ, տաֆ, ծափահարութիւն, շարժական պատկեր, տրամա, օպերաթիր երգեցողութիւն եւ Օրէստրա։

Ուր տեղի կ'ունենայ գիրերու վաճառում, դրամահաւաքութիւն, ռադիոյախօսութիւն, հիւանդներու բժշկութիւն. ասուածաբանական ուսուցում եւ միլիոններու հասնող գումարներու շահարկութիւն։

Անպակաս են, ըլնաճեկաճ փոթորկալի կեանք, իգական սեռի գրգռըտուք՝ մայր. աղջիկ. եւ թուռնուիլի միջեւ։ Առեւանգութիւն եւ ապա 40 օր վերջ վերադարձ։ Ուղեւորութիւններ դէպի Սուրբ Երկիր եւ աշխարհի շուրջ ինչպէս նաեւ յանախակի երթեւեկութիւններ մինչեւ Եւրոպա աւետարանչութեան համար։ Շատ անգամ յառաջ եկած սանձալներով աւտաս նիւթ հայթայթելով Ամերիկեան Մամուլին։

Մարդ կը տարուի մտածելու թէ արդեօք աւետարանչուհի Էյմի Սեմպլ Մաքֆըրսըն, հիմնադիրը՝ սոյն եկեղեցւոյն, ներշնչուած է Մեվլեվիներու կրօնական վարդապետութեան սկզբունքներէն։

Ո՛չ մէկ բարեկարգութիւն՝ բարոյական թէ իմացական, եկած է վերին դասէն։ — Բոլորը եկած են մարտիրոսներու եւ գոհերու բողոքէն ու պայքարէն։

ՓԻԼԻՊ

ԿԼԻԿԻՈՅ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐ

Հերթ. Ա. Լ. արաբագիր դրամները պատճառ եղան որ օտար դրամագէտներ հետաքրքրուին հայագիր դրամներով: Այսպիսի հետաքրքրուողներուն առաջինն էր Tristan, որուն յաջորդեցին Տիւքանի, Բուվէրի, Լաքրոզ, Սէսոլինի, Բրաֆդ, Պրոսէ ու մանաւանդ Լանկլուայ և ուրիշներ:

Ռուբինեան արքաները ունէին Ոսկի, Արծաթ, ու Պղինձ դրամները:

Ոսկի դրամներու անունն էր Դենար, Բիզանդ, Դահեկան կամ Դեկան, կարմիր Դեկան, ու Ոսկի Բուլ:

Արծաթ դրամները չորս կարգի կը բաժնուէին —

[1] Երկդրամեան. [2] Դրամ. (3) Կիսադրամ. (4) Արծաթապղինձ: Արծաթ դրամներու անունն էր Դահեկան արծաթ, Դրամ, կամ Երկդրամեան, Կէս-երկդրամեան ու Կիսադրամ:

Պղինձ դրամները ընդհանրապէս կը կրէին փող անունը, բայց կ'ըսուէին նաև Փոլի, ու Դանգ:

Անագապղինձ դրամները կը կրէին Քորի անունը:

Կիլիկիոյ առաջին մեծ թագաւորներուն դրամները համեմատաբար մաքուր են ու դիզկիկ. միւս թագաւորներու դրամները հետզհետէ կը կորնչցնեն իրենց զտութիւնը ու տա ծ րածութիւնը: Դրամներուն արուեստն ալ երթալով կը նուա ղի, այնպէս որ վերջին հայ թագաւորներուն դրամներուն վրայի ձին, առիւծը, կամ թագաւորին պատկերը բնականէն չատ տարբեր կ'երեւին, ու արուեստով լինկած վիճակ մը կը ներկայացնեն:

Հայկական դրամները բազմատարբեր միւս եւրոպական դրամներէն չատ աւելի քիչ քանակով գտնուած են, կամ մերթ ընդ մերթ կը գտնուին:

Հայաստան առաջին դրամները պատրաստուած են միայն Ժ. դարուն ուշ՝ Մեծ Հայոց կիւրապաղատի մը կողմէ, ինչպէս նաև Ռուբինեան պետութեան հրդանին:

Աքամենեան չրջանին Հայաստանի վրայ իշխող փոխարքաները կամ իշխանապետները, ինչպիսիներէն են Տրիբազ ու Որոնդէս՝ Ծունարէն կամ Արտաներէն տառերով դրամներ կոխել տուած են, առաջինը՝ արծաթ, իսկ երկրորդը՝ ոսկի։

Քրիստոսէ առ ջ չորրորդ դարուն, Հայաստանի զանազան մասերուն վրայ իշխող Հայոց հետևեալ թագաւորներու անունները կ'երեւին պատմութեան մէջ —

1. ՓՐԱՏԱՓԵՌՆԷՍ, կամ ՆԷՈՊՏՂՈՄԷՈՍ (Ն. Ք. 323-322),
2. ՈՐՈՆԴԷՍ, կամ ՀՐԱՆՏ. (322 301).
3. ՍՐԴՈՒԱՐԴ, կամ ԵՐՈՒԱՆԴ (301 260).
4. ԱՐՏԱԲԱԶԱՆԷՍ կամ ԱՐՏԱՒԱԶ (239 220),
5. ՈՐՈՆԴԷՍ Բ. (220 215)
6. ԱՐՏԱՇԷՍ Ա. (190 159),
7. ՔԱՐԱՍՊԷՍ (260-240).
8. ԱՐՍԱՄԷՍ (ԱՐՇԱՄ) (240 210).
9. ԱՌՏԻՍԱՐԷՍ (210 190),
10. ՔՍԵՐՔՍԷՍ (190-170).
11. ԶԱՐԵՀ, (190 165)
12. ՄԻՀՐՈՒԱՐԶԱՆԷՍ, (165 150),
13. ՄՈՐՓԻԼԻԴՈՍ, (150 148),
14. ԱՐՏԱՆԷՍ, (100-93),

Այս 14 թագաւորներէն միայն 7 հետևեալները դրամներ ունեցան, սակայն ալ Ծունարէն...

Նէոպտղոմէոս, Քարասպէս, Արշամ, Սրդիսարէս, Քսերքսէս, Զարեհ, ու Մորփիլիդոս՝ [որ իր պատմիչներուն կողմէ կ'անուանուի Մորփիլդիկէս:

Առնցմէ վերջ կուգան Արտաշունեաց Տիգրան Մեծին, Արտաւազդ Դ. ին, Տիգրան Դ. ին, Տիգրան Ե. ին, Արտաւազդ Ե. ին, Արտաւազդ Զ. ին դրամները, որոնք բոլորն ալ ԾՈՒՆԱՏԱՌ են,

Հայ Արշակունի թագաւորները դրամ կոխելու իրաւունք չունենալով՝ Քրիստոսէ վերջ 53 428 ին իշխող Հայաստանի

թագաւորներու ոչ մէկ դրամը գտնուած է:

Հայ դրամներ գտնուած չեն Նոյնիսկ Բագրատունեաց, Կարուց, Գուգարաց, Վասպուրականի, Բաղաց ու Սիւնեաց, Մաժնաբերդի, Տաւուշոյ, Զորագետոյ հայ թագաւորութեանց շրջաններէն։

Ժամ. պարուն իշխող Տայոց աշխարհին հայ կիւրապաղատ կորիկէ մեծ իշխանին Հայաստան պղինձէ մէկ դրամը գտնուած է, որուն տարածութիւնն է 25 հազարերորդականեր։

Ասոր հայաստան առաջին դրամին մօնրամաններն են հետեւեալները.—

Դրամին Ա. կողմի պատկերը կը ներկայացնէ Քրիստոսի դահակալ, ոճով Քրիստոսի կիսանդրին, լուսապսակ գլուխով, իսկ երկու քովերը կր կարդացուին.

«Ց Ս | Ի Ս» տառերը

Դրամին Բ. կողմը չորս տողի վրայ կ'երեւան.—

† ՏՐՈԳ
Ն Է ԿՈՐԻԿ
Ի ԿՈՐԱ
Ա

այսինքն պէտք ենք կարդալ.—

«Տէր, օգնէ, կորիկէի կորապաղատիս» (*)

Ռուբինեան շրջանին հայատառ դրամները առատ էին։ Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութեան հաստատուելէն առաջ ալ հայատառ դրամներ կտրել տուած են Թորոս Ա. Թորոս Բ. կամ Կոստանդին իշխանապետները. ու Լեւոն Բ. Մեծագործը՝ դեռ թագաւոր չպսակուած, [պղնձադրամներ]։ Թորոսին դրամին վրայ կը կարդանք.«ԹՈՐՈՍԻ Է ՌԲ» [այսինքն Ռուբինեան]։ Միւս Թորոսին կամ Կոստանդինին դրամին վրայ կ'երեւին.— Դուռ մը ու խաչ հետեւեալ տառերը.— «ՇՆՈՐՀԱԻՔՆ ԱՔ. Է»։

Ռուբինեան թագաւորներու ոսկեդրամները չատ հազուագիւտ են, գտնուած են ընդհանրապէս արծաթ ու պղինձ դրամներ։

Հայկական այս դրամներուն վրայ յաւ դադափար մը ունենալու համար հարկ է հոս մանրազնին քննութեան անցնիլ

* Տես՝ Կ. Բասմաջեանի ՀԱՑԿ. ԸՆԴՀ. ԴՐՈՄԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. էջ 48-49

իւրաքանչիւր հայ թագաւորին պատրաստել տուած դրամները. կամ գէթ այն դրամները որոնք ցարդ գտնուած են ու հիմնովին ուսումնասիրուած են։

ԼԵՒՈՆ Բ. ՄԵԾԱԳՈՐԾԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ.—

Լեւոն Բ. թագաւորելէն առաջ այլ սրճակալած էր Իսաւրիոյ գաւառները ու Կիլիկիոյ արեւելեան գաւառները բաւական ընդարձակած էր, այնպէս որ դրացի ազգերը դինքը օրինաւոր տէրը ճանչցած էին իր գրաւած ընդարձակ երկիրներուն։ Լեւոն Բ. փափաքելով Եւրոպայի իշխաններուն օրինակին հետեւիլ, իր թագաւոր պսակուելէն ալ առաջ դրամներ կոխել տուաւ։ Դրամներու վրայ չկրցաւ «թագաւոր» բառը դործածել, իսկ ինք կ'օրհեւի աստուածական զգեստներով ու գլուխը դրած է երկաթէ սաղաւարտ։

Ալիշան ու Ն. Սիսիլեան այս դրամին վրայ կը կարդան «Լեւոն Ժառանգ»—«Որդի Աստուծոյ» տառերը, իսկ Կ. Բասմաջեան և ուրիշներ «Ժառանգ» բառին տեղ կը կարդան «Ծառա Աց.» (Աստուծոյ) բառերը, այսինքն Ա. կողմը «Լեւոն ծառա Աց.»։ (*)

Լեւոն հագած է աստուածական զգեստներ ու գլուխը դրած է երկաթէ սաղաւարտ։

Երկրորդ կողմ.—† ՈՐԴԻ ՍՏԵՓԱՆԷԻ։

Զարդարուն խաչ մը, որուն չորս անկիւններուն մէջ կիսալուսիններ կը նշմարուին։

ԼԵՒՈՆ Բ. ԻՆ ՈՍԿԻ ԴՐԱՄՆԵՐԸ։

Ըստ կիւտաւ Շումպէրկէր գիտնականէն (Schlumberger) գտնուած են Լեւոն Բ. ին 2 ոսկեդրամները, որոնցմէ մին կը կշռէ, 4,80 կրամ, ու միւսը 5,20 կրամ։

Այս դրամներուն առաջին կողմերը կը կարդացուին.

(1) «Լեւոն թա† ւոր Հայոց» կամ

(2) „Լեւոն թագաւոր Հայոց"

իսկ երկրորդ կողմը կը կարդանք.—

(1) „կարողութիւն Աստուծոյ" կամ

(*) Բասմաջեան «Հայկ. Ընդհ. Դրամագիտութիւն» էջ 136—137։

(2) „Կարողութքն Աստուծոյ"

Լեւոն բազմած է հանդիպահայեաց, գլուխը թագ, իսկ գահը կը բառնան երկու առիւծներ. ալ ձեռքին մէջ, ուղիղ գաւազան մը խաչանիշ, ու ձախովն չուչանած գաւիկ մը: Միւս կողմը կ'երեւի պսակուած առիւծ մը որ դէպի ձախ կը քալէ, ու կը բռնէ կրկնաթեւ խաչ մը: Երբեմն միւս կողմը կ'երեւի վոխանակ մէկ առիւծի, երկու անպսակ առիւծներ, որոնք կրկնաթեւ խաչի մը երկու կողմը կանգնած են, ու որոնց կոնակը ուլուխը գարձած է դէպի խաչ:

ԼԻԽՈՆ Բ. ԻՆ ԱՐԾԱԹ ԴՐԱՄՆԵՐԸ:

Լեւոն Բ. իր թագաւոր օծուելուն առթիւ, ու վենետիկի դուքսերու դրամներուն նմանութեամբ դրամներ դրոշմած է:

Այս մասնաւոր դրամներուն առաջին կողմին վրայ կ'երեւին հետեւեալները.—Քրիստոս կանգնած ու Հայոց թագաւորը անոր առջեւ ծնրադիր:

Քրիստոսին ու Հայոց թագաւորին մէջտեղ երկինքէն պատանի մը վար կ'իջնայ ու երբեմն ալ լուսաւոր ճառագայթներ երկինքէն դէպի վար կը ցոլան:

Քրիստոս կանգնած ու Հայոց թագաւորը առջեւ ծնրադիր, ու երկինքէն խորհրդաւոր բազուկ մը կ'երկննայ թագաւորին օծեալ ու թագազարդ ուլուխը օրհնելու համար, կամ նոյն խորհրդաւոր բազուկ հայոց թագաւորը թագով կը պսակէ:

Երկրորդ կողմին վրայ կ'երեւին կամ սովորական կերկնաթեւ խաչին երկու կողմերը կանգնած Նահապետները որոնք կրկին խաչին առիւծ մը, հանդիսաւոր եւ պսակուած առիւծ մը, հանդիսաւոր եւ պսակուած առիւծ մը, հանդիսաւոր եւ պսակուած

«Լեւոն թագաւոր ամենայն Հայոց», կամ առանց «ամենայն»ի լոկ «Հայոց» տառերը։ Սոյն դրամներուն երկրորդ կողմին վրայ, պսակաւոր առիւծ մը ձախ դարձած ու դէպ-ի-ւս հանդիպահայեաց, իր ճիրանով երկար ու կրկնաթեւ խաչ մը կը բռնէ, իսկ չրջապատը.—
«Կարողութիւն Աստուծոյ» բառերը կը կարդացուին։ Տեսնուած են նաև «G արդութիւն» բառերը, որոնք Փառանք քանդակիչներու կողմէ վերագրուելով, հայերէն «Կ»ը սխալմամբ լատիներէն «G» դրած են։ (*)

Կէս-երկդրամեաններուն նոյնաձև են, միայն անոնցմէ ոմանց վրայ գիրերը տարբեր ձեւով գրուած են, զոր օրինակ, առանց «կարողութեամբն Աստուծոյ» բառերուն, ու այս ձեւով.—
Առաջին կողմը.—«Լեւոն» (կէս օղակներ)
Երկրորդ կողմը. «Աւոր Հայոց», երբեմն կ'երեւի նաև «Լեւոն թագաւոր Հայոց» (այսինքն «Հայաստանեաց») բառերը։
Սովորական դրամները (dracime), ունին երկդրամներու առաջին կողմին դրոշմը, իսկ երկրորդ կողմը ունին տարբեր դրոշմ։ Անոնց սովորական արձանագրութիւնն է.—
†Լեւոն թագաւոր Հայոց
†Կարողութեն Աստուծոյ։
Գտնուած են նաև Լեւոն Բ. ին դրամները որոնց երկրորդ կողմին վրայ փակագծի մէջ (Ո. Ճ Լ Գ) թուականը քանդակուած է, բայց այս դրամները կեղծ կը համարուին։

ԼԵՒՈՆ Բ. ԻՆ ՊՂԻՆՁ ԴՐԱՄՆԵՐԸ.—

Լեւոն Բ ի պղինձները չատ առատ են, որոնց վրայ փոխանակ թագաւորին պատկերը երեւնալու, ընդհանուր դէրոշմը է առիւծի գլուխ մը պսակաւոր ու չրջապատը խաչ մը ու Լեւոն «թագաւոր Հայոց» բառերը։ Միւս կողմը կը կրկնաթև խաչ մը (ոչ Լատինաձև), երկու կողմը մէյ մէկ աստղով ու հետեւեալ բառերով.
«Շինեալ ի քաղաքն ի Սիս»

(*) Տես "Դասաւորութիւն Ռուբինեան Դրամոց Հ. Կ. Սիսիլեան էջ 8 (ծանօթ 2)։

Գտնուած է Լեւոն Բ. ի դեղնագոյն պղինձի դրամը որ բաւական մեծ է ու կը կրէ հետեւեալ արձանագրութիւնը.

„Լեւոն Թագաւոր"

„Շինեալ ի քաղաքն Սիս"

Առիւծի գլուխ մը, հանդիպահայեաց, միաթեւ խաչակիր թագով. իսկ երկրորդ երեսին վրայ, խաչ կրկնաթեւ որուն վերի թեւը երկար է:

Schlumberger 1875-ին, „revue archeologique" ին մէջ հրատարակեց Լեւոն Բ.ի լատինագիր արծաթապղինձ մէկ դրամը.

Այս դրամը չատ հետաքրքրական է, ու կը կարծուի թէ կոխուած է Անտիոք քաղաքին մէջ, զոր քանիցս գրաւեց Հայոց քաջ թագաւորը:

Այս տարօրինակ դրամին վրայ կ'երեւի Լեւոն թագաւորը երկգլխեան թագով, ու հաւասարաթեւ խաչով մը. Դրամին արձանագրութիւնը հետեւեալն է.—

Առաջին կողմը.— ✝ «REX ARMENIOR»

Երկրորդ կողմը.— ✝ «LEO DEI GRATIA»

Երկրորդ լատինագիր դրամ մըն ալ գտնուած է որուն վրայ կը կարդացուին.— Leo Rex Armenior

ԼԵՒՈՆ Բ. Ի ՈՍԿԵԿՆԻՔԸ:

Լեւոն իր բոլոր հրովարտակներուն տակ իր արքայական ստորագրութիւնը կը վաւերացնէր ոսկեկնիքով մը. Ոսկինիքը գրեթէ նման է իր դրամներուն ու ունի 45 հազարերորդամասնութեան տարածութիւն:

Ա. կողմը Լեւոն կ'երեւի գահի վրայ ու հագած է ոսկեճամուկ և գոհարազարդ պատմուճան, ալ ձեռքով բռնած է խաչակիր աչխարհագունդ մը իսկ ձախ ձեռքով բռնած է չուքանակիր ժեզան մը, կամ չուչան մը, Արքայական գահը հաստատուած է երկու առիւծներու վրայ:

Մարգարտաշար բոլորակներու մէջ կը կարդացուի:

✝ Լեւոն թագաւոր Հայոց:

Բ. կողմը կ'երեւի ձախ դարձած թագակիր և հանդիսապահայեաց առիւծ մը, որ կը քալէ և ալ թաթովը միաթեւ խաչ

ժը կը բռնէ : Մարգարտաչար բոլորակներու մէջ կը կարդացուին:

† Լեւոն կքեաց Թագաւոր Հայոց,

այսինքն «Լեւոն կնքեաց Թագաւոր Հայոց»

Ուրիշ ոսկեկնիքի մը վրան որ 40 հազարերորդամնիքը է Թագաւորին դահը առիւծներու տեղ ջայլամներու վրայ հաստատուած է, իսկ Բ. կողի արձանագրութիւնը «կքեաց» ի տեղ Սլիչան կը կարդայ «ի ՔԻ ԱՅ» այսինքն «Լեւոն ի ՔԻ ԱՅ. Թագաւոր Հայոց» Բասմաջեան որոշապէս կը տեսնէ «կքեաց» բառը, որ կը նշանակէ «կնքեաց» (*)

ՀԵԹՈՒՄ Ա. ԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

ՈՍԿԵԴՐԱՄՆԵՐԸ. Հեթում Ա. ին ոսկեդրամներուն վրայ երկու Թագաւորներու անունները կը կարդանք «Լեւոն» ու «Հեթում», Այո Լեւոնը իր որդին ու յաջորդն է, Ոսկեդրամին առաջին կողմը, Թագաւորը պսակաւոր կ'երեւի որ երկու առիւծէ բազմեալ գահին վրայ կը բազմի. աջ ձեռքը խաչ, ձախը՝ չուչանաձաղիկ մը կամ նիզակ, Գահուն վրայ աջ ու ձախ կողմը կ'երեւին երեքական կէտեր: Երկրորդ կողմին վրայ կ'երեւի պսակաւոր պատկեր մը, հանդիսավ անձեւացած, առ աջակողմեան ձախովը բռնած երկայն խաչ մը, որուն կարճ թեւերն գրութեան կրկին չրջանակին մէջ են, իսկ բունը մինչեւ վար իջած:

Ուրեմն հետեւեալ արձանագրութիւնը :—

Ա. կողմը.—† «Լեւոն Թագաւոր Հայոց»

Բ. կողմը.—† «Հեթում Թագաւոր Հայոց»

ԱՐԾԱԹ ԴՐԱՄՆԵՐԸ: Հեթում Ա. ի արծաթ դրամները երկու կարգի կը բաժնուին, (1) Երկիզեանան, ու (2) Հեթումին ու Զապելի պատկերներով, Երկիզեանան արծաթները Ա-յաէատին Քայքոպատի ու Ղայաէատին Քայխոսրովի դրամներն են: Առաջիններուն վրայ Թուական չի կայ, իսկ երկրորդներուն վրայ գրուած է «Տարի պի Սիս» բառերը, ու հետեւեալ հիճրէթի Թուականը՝ «Սկսէ, 687 – 641», (Արաբերէն) այսինքն 1239 ու 1243,

(*) Բասմաջեան "Հայկ. Ընդհ. Դրամագիտութիւն„ էջ 149,

Այս դրամներուն վրայ Հեթում կ'երևի պատկառոր ու հոծեալ, ձեռքը բռնած չուչանաձև գաւազան մը, իր կռնակը կ'երևի խաչ մը ու ձիուն ոտքերուն տակն ալ կիսալուսին։

Արձանագրութիւնն է.—(Հայքորատին)։

Ա. կողմը. „Հեթում թագաւոր Հայոց"

Բ. կողմը. „Աստուածն, Իլմուաղդամ Ալաէտտին Հայքոպատ, „Իպն Հայխոսրէվ" այսինքն—

„Մեծաչուք Սուլտանն Ալա էտ-տին Հայքոպատ, որդի Հայխոսրէվի"։

Միւս դրամներուն (Ղայասէտտինին) կը կարդանք հետևեալ արձանագրութիւնը.

Ա. կողմը. „Հեթում թագաւոր Հայոց"

Բ. կողմը. „Աստուածն էլ ազիմ, Ղայասէտ-Տունիա վէ Էտտին, Հէյխոսրէվ իպն Հէյքոպատ"։

Իսկ չրջանակը „Տուրուպա պի սիս սէնէ..." [Թուական մըն է ըստ հիճրէթի)։ Այսինքն, „Հաւատքի և աշխարհի սպասէն՝ «Գերագոյն Սուլտանն Հայխոսրէվ, որդի Հայքոպատի»։

ՀԵԹՈՒՄ Ա. ԻՆ ՈՒ ՋՒՊԷԼԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ, Այս դրամներուն քանի մը տեսակները գտնուած են, որոնցմէ ոմանք գեղեցիկ են, իսկ ոմանք անարուեստ չինուած են։ Արձանագրութիւնն է.

«Հեթում թագաւոր Հայոց»

«կարողութիւնն Աց է» այսինքն [կարողութիւնն Աստուծոյ է

ՊՂԻՆՁ ԴՐԱՄՆԵՐԸ, Զորս տեսակներու կը բաժնուին։

1. Մեծ տարաձութեամբ փող կոչուած դրամները։
2. Ձիաւոր Հեթումները։
3. Միջակ մեծութեամբ պղինձները։
4. խաղնջաձև դրոշմով դրամները։

Ասոնց ընդհանուր դրոշմն է հետևեալը։

1. Թագաւորը բազմած աթոռի վրայ, ձէ ձեռքը չուչանաձև գաւազան ու ձախ ձեռքը աչխարհագունդ մը վրան խաչով։
2. Թագաւորը ձիաւոր ու ձեռքը չուչանաձև գաւազան, Ասչ մը (ընդհանրապէս ճառագայթներով) երբեմն 2 աստղով ու երկու կէտով։
3. Թագաւորը աթոռի վրայ բազմած, բայց աթոռը բարձր ու

չիտակ տախտակի ձևով, երկու կողմը կրկին ոտքերով, իսկ աթոռին վրայէն ոտքերը կախուած են։

Ալ ձեռքը չուշանաձև գաւազան, որուն ծայրը ուսէն վեր կը բարձրանայ ու ձախ ձեռքը այնարհք վրան խաչով։

Քառակուսի խաչ մը, որուն երեք թեւերուն մէջ ճառագայթ ու մէկ թեւին մէջ լուսին։

4. Խընջաձև դրամներուն երրորդ կողմը դիտումնաւոր կերպով խղնջաձև քանդակուած է։

Առանց արձանագրութիւնները գրեթէ նոյն են, այսինքն, ՀԵԹՈՒՄ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ, ՇԻՆԵԱԼ Ի ԳԱՂԱՓՆ Ի ՍԻՍ, որոնք յաճախ ուղիղ գրուած չեն։

ԼԵՒՈՆ Գ. ԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Լեւոն Գ. ին ոսկեդրամներուն վրայ Հեթում Ա. ին ալ անունը կը կարդացուի։ Իր միւս դրամներուն վրայ անունը երբեմն կը կարդանք ԼԵՈՆ առանց Ի–ի, գտնուած է նաև Լեւոն Գ. ի առաջին ոսկեդրամը, բայց քիչ մը տատակուածութիւն կը տիրէ անոր ստուգութեան մասին։

ԱՐԾԱԹ ԴՐԱՄՆԵՐ։ Արծաթ դրամներուն վրայ կը կարդանք տարբեր արձանագրութիւններ, այսինքն, կամ ԼԵՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ԱՄԵՆԱՑՆ ՀԱՅՈՑ, որոնց վրայ առ հաւասարակ առիւծը ձախ կողմն է, ու «Լեւոն թագաւոր Հայոց» առանց ,,ամենայն"ի, որոնց վրայ առիւծը միշտ աջ կողմն է։ Գտնուած է նաև քիչ մը անձանօթ արձանագրութեամբ դրամ մը՝ ,,Շինեալ ի գաղ....ն Սիս ի վառս Ս.'' (Թերևս Ա՞ց?)

ՊԻՆԶ ԴՐԱՄՆԵՐԸ. Պղինձ դրամներուն ոմանց վրայ առիւծը ձախ կողմը դարձած, իսկ միւս պղինձներուն վրայ առիւծը աջ կողմը կը գտնուի։

Հեթում Ա. էն մինչև Լեւոն Զ. Լուսինեանին դրամներուն վրայ առիւծը միշտ աջ դարձած է։

Հեթում Ա.ին միջին տարածութեամբ պղինձէ դրամներուն մեծութեամբ, ու երբեմն աւելի նուրբ չինուածքով են Լեւոն Գ. ին պղինձներէն ոմանք։ Իր անունը գրուած է ԼԵՒՈՆ, կամ ՀԵՒՈՆ, կամ հետևեալ ձևերով.—

«Լեռնի թագաւորի հայոց»
«Լեռն թագաւոր հայոց»
«Հատեալ ի քաղաքն Սիս:»

«Հատեալ» ընթերցուածով պղինձները հաղուագիւտ են: Լեւոն Գ. ունի արծաթ ու պղինձ բազմատեսակ դրամներ, ու կ'երեւի իբր ձիաւոր արքայ մը:

ՀԵԹՈՒՄ Բ. Ի ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Հեթում Բ. ոսկեդրամ կամ արծաթ դրամներ պատրաստել տուած չէ, պատմագէտները կը հետեւցնեն թէ, Հեթում խոնարհաբար փափաքած չէր ոսկի արծաթ դրամներ գրոշմել, ուրիշ օձեալ թագաւորներու չնմանելու համար. արդէն Հեթում Բ. գլուխը լաւ ալ չէ գրած, ու թագաւոր պսակուած չէր կաթողիկոսին կողմէ:

ԱՐԾԱԹԱՊՂԻՆՁ ԴՐԱՄՆԵՐ.— Ասոնց գեղեցիկները, ունին կրկնաթև խաչ մը որուն կողմերը կան աստղ մը ու կիսալուսին, ինչպէս նաև Հեթումին պատկերը հետեւեալ արձանագրութեամբ.—

Ա. կողմը.— «Հեթում թագաւոր»
Բ. կողմը.— «Ամենայն Հայոց»

ՊՂԻՆՁ ԴՐԱՄՆԵՐ, Հեթում Բ. ին պղինձները երկու ընդհանուր մասերու կը բաժնուին: Առաջին տեսակին մէջ, Հեթում երկրորդ մեծակակ գլուխով կ'երեւի թագով պսակուած, իսկ դաշտի վրայ ալ աստղ, Միւս կողմը կրկին խաչ երկու ձողերու մէջտեղ կանգնած, Այս խաչը շատ կը նմանի կոստանդնուպոլսոյ անանուն լատին կայսրերու պղինձ դրամներուն, Այս դրամները քիչ մը հասոյ պատրաստուած են ու ունին հետեւեալ արձանագրութիւնները.

«Հեթում թագաւոր Հա, կամ ՀԱՅՈ, կամ ՀԱՅՈՑ», իսկ միւս կողմը «Շինեալ ի գաղագն ի Սիս»: [քաղաք բառը Դ. ալ գրուած]:

Երկրորդ տեսակ պղինձներուն մէջ, Թարաւորը գլուխը թագով գետին նստած է, կատարեալ Արեւելեան սովորութեամբ, աջ ձեռքը դէպի կուգքը տարած ու դաւազան մը

բռնած է։ Այս գաւազանին ծայրը ուսէն վեր երկարած է, ձախ ձեռքը դէպի վեր երկնցուցած ու ճոթը գնդաձև։

Լանկլուա կը կարծէ թէ դրուխը դրուածը թագ չէ այլ սպարիզ (turban), բայց այս տեսութիւնը սխալ է, որովհետև այսպիսի մաքուր պահուած դրամներուն վրայ կ'երեւի Հեթումի թագազարդ գլուխը։ Այս դրամները աւելի փոքր են բայց նուրբ են։ Սակայն արձանագրութիւնն է հետեւեալը.=

«Հեթում թագա» –իսկ միւս կողմը–«Հեթում թագաւոր» կամ „Հեթում թագա", կամ „Հիթում թագա", ու „Շինեալ ի Սիս" կամ „Շինեալ ի գաղաղ" (քաղաք) կամ պարզապէս „Շինեալ ի Սիս"։

ԹՈՐՈՍ Գ. Ի ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Լանկլուա ու Սեռտինի կը կարծեն թէ Թորոս Գ. ունեցած էր արծաթ դրամներ, բայց այս պարագան ստուգուած չէ։

Լանկլուա կը հրատարակէ Թորոս Գ. ի վերագրուած դրամ մը (իր Տախտ...Բ. թիւ 12 ին. ու Տախտ...Գ թիւ 1 ին ժէջ)

Այս դրամին վրայ կը կարդացուի ԹՕՐՈՍ անունը, որուն Օ տառը աւելի կասկածներու կ'ենթարկէ պատմագէտները։

ՍՄԲԱՏԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Սմբատ թագաւորը ունի արծաթ ու պղինձ դրամներ։

ԱՐԾԱԹ ԴՐԱՄՆԵՐԸ.—Արծաթ դրամները հազուագիւտ են, ու կը նմանին Լեւոն Բ. ին դրամներուն, որոնց ընդհանուր արձանագրութիւնն է.—

„Սմբատ թագաւոր Հայոց"

„Կարողութեամբ Աստուծոյ", կամ „Աստուծ", կամ „Աստուած"։ Թէպէտև Սմբատին արծաթ դրամները քիչ են, բայց սակայն զանազանութիւնը չատ է։ Ընդհանրապէս Սմբատի արծաթներուն վրայ, Սմբատ թագազարդ գլուխով գահի վրայ նստած է, ու այդ գահին երկու կողմնակալ յենարաններն երկու առիւծ կը կազմուին. ձախ ձեռքով աշխարհագունտ մը բռնած է, որուն վրայ խաչ կայ։ Ձախ ձեռքով բռնած է չուանաձև ծաղիկ մը, արքունի գաւազանի տեղ։ Դրամին միւս

կողմը կ'երեւի նեղ ու երկայն կրկին խաչ մը որուն երկու կողմը երկու առիւծ ոտքի վրայ կեցած իրենց ոտքը դէպի չրջանակը ու գլուխնին դէպի խաչը դարձուցած են:

ՊՂԻՆՁ ԴՐԱՄՆԵՐ.... Պղինձները չատ առատութեամբ գտնուած են, որոնց ընդհանուր դրոշմը հետեւեալն է:

Թագաւորը ձիաւոր ու միւս կողմը լայն ու չորս թեւերուն մէջ չուչանած աղիկ նետաձև: Ասոնց արձանագրութիւնն է «Սմբատ Թագաւոր Հայոց», ու «Շինել ի քաղաքն ի Սիս» բառերը երբեմն անվրէպ գրուած չեն, երբեմն կը կարդանք, «Շինել ի քաղաք», երբեմն, «Շինալ քաղաք», եր, բեմն «Թագաւոր»ը կը կարդացուի «Թագոր»,

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Բ. ԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Հակառակ որ Կոստանդին Բ. միայն մէկ տարի թագաւորեց, ունեցաւ, նաև իր ոսկեդրամը,

ՈՍԿԵԴՐԱՄ.—Ոսկիներուն վրայ քանդակուած է Սիսի բերդը, որովհետև Կոստանդին Սմբատին դէմ Սիսի բերդին առջև գահի հաւար կռուելով, անոր յաղթեց ու բերդը գրաւելէ վերջ թագաւոր պսակուեցաւ, Թագաւորը կ'երեւի ձիաւոր, իսկ արձանագրութիւնն է հետեւեալը.—

Ա. կողմը. ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ԹԳ ՀԱՑՈՑ

Բ. կողմը. ՍՍՈՑ ԲԵՐԴԻՆ Է ԹԱԳԱՒՈՐ,

Երկրորդ տողը ուղիղ չէր կարդացուած որովհետև ԲԵՐԴԻՆ բառը գրուած է ԲԵՐԴՆ որ կը միացնէ Դ ու Ի տառերը, իսկ «Թագաւորը» գրուած է Թ Ա Գ Ա Մ, որ կը միացնէ Ա ու Ի ու Ո ու Ր տառերը. Այս Անճշտութեան հետեւանքով Լանկլուա կարծեց թէ պէտք է «Սսոյ բերդն է թագաւորական» իմաստով կարդացուի, այսինքն C'est le chateau roval de Sis, մինչդեռ «Սսոյ բերդին է թագաւոր» եթէ կարդանք, պէտք էր ըսել Il est roi du chateau de Sis (*), թագաւորին ձեռքը սուր կ'երեւի, երբեմն կը կարդացուի.— «Կոստընդին ն թ գ. Հայոց», այսինքն, «Կոստանդինն է թագաւոր Հայոց» (*)

ԱՐՁԱԹ ԴՐԱՄՆԵՐԸ. Ոսկեդրամներուն պէս, Թագաւորը

(*) Տես "Պատմութիւն Ռուբինեան Դրամոց„. էջ 48:
(*) Բառմաչեան «Հայկ Ընդհ. Դրամագիտութիւն», էջ 165:

ձեռքը բռնած է սուրը ու մխտով խաչ, կանգնած է ու հանդիպահայեաց։ Արձանագրութիւնն է.—

Ա. կողմը.—„Կոստանդիանոս թագաւոր Հայ"

Բ. կողմը.—„Կարողութեան Աչ է թագաւոր"։

ՊՂԻՆՁ ԴՐԱՄՆԵՐԸ. Գտնուած է Սմբատ թագաւորին պղինձներուն մեծութեամբ դեղեցիկ պղինձ դրամ մը, որուն վրայ թագաւորը կանգնած է ու հանդիպահայեաց, ձեռքը սուր ու խաչ բռնած, իսկ արձանագրութիւնն է.—

„Կոստանդիանոս թագ Ը"

„Շինել քաղաքն Սիս"։

Թէպէտև քանի մը հատ Կոստանդին անունով թագաւորներ ունեցանք, բայց, վերոյիշեալ դրամները Կոստանդին Բ. ին կը պատկանին։ Ասոր գերազոյն վաստը կրնանք ընդունիլ իր դրամներուն վրայ կարդացուած „Կոստանդիանոս" անունը, որուն համար Հ. Մ. Ջամչեան կ'ըսէ.— „Նոտաւ թագաւոր ինքն Կոստանդին՝ որ և ասի Կոստանդիանոս"։

Ջամչեանի ակնարկած այս Կոստանդինը երկրորդն էր։

ԼԵՒՈՆ Դ. ԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Լեւոն Դ. ունի արծաթ ու պղինձ դրամներ։

ԱՐԾԱԹ. Թագաւորը ձիաւոր ալ կողմը կ'արշաւէ, գլուխը թեթև թագով մը զարդարուած, ալ ձեռքը երկայն խաչ մը իսկ դաշտին վրայ երեք կէտեր կը տեսնուին։

Առիւծ մը կը քալէ դէպի ալ ու կռնակին վրայ ունի բացը կեցած քառակուսի խաչ մը։

Ունի հետեւեալ արձանագրութիւնը.—

„Լեւոն թագաւոր Հայոց"

„Շինեալ քաղաքն Սիս"։ (Երբեմն կ'երեւի „Շինել")։ Երբեմն կ'երեւի նաև ՀԱՅՏԱԼ փոխանակ Շինեալ բառին։

Եթէ արծաթներուն վրայ երեք կէտեր կ'երեւին, արձանագրութիւնը կ'ըլլայ „Շինեալ ի քաղաքն Սիս", իսկ եթէ երեք կէտերը չեն երեւիր արձանագրութիւնը կ'ըլլայ ՇԻՆԵԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ

ՊՂԻՆՁ. Լեւոն Դ. ին պղինձները առ հասարակ հե-

Թում Բ. ին պղինձներուն նմանութեամբ դրոշմուած են: Երբեմն մեայն առաջին կողմին թագաւորին ձեռքերուն դիրքը քիչ մը կը տարբերի, և երբեմն ալ ձախ ձեռքով կը բռնէ գաւազանը:

Ինչպէս որ Հեթում Բ. ին կարգ մը պղինձներուն երկու կողմերն ալ նոյնաձև ՀԵԹՈՒՄ ԹԱԴԱԻՈՐ դրոշմուած է, այնպէս ալ Լեւոն Դ. ին կարգ մը պղինձներուն վրայ երկու կողմերն ալ նոյնաձև ԼԵՒՈՆ ԹԱԴԱԻՈՐ կը կարդանք: Ընդհանրապէս Բ. կողմը դրոշմն է ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔ:

Լեւոն Դ. ի պղինձներուս վրայ թագաւորը երբեմն կ'երեւի իր նախորդ Հեթում Բ. ին պէս արեւելեան ձեւով գեօտինը նստած, իսկ երբեմն ալ նստած ցած գահի մը վրան:

Կան նաև Բ. կողմը ԿԱՐՈ...ԻԹՐՆ (կարողութեամբն) կրող թերի արձանագրութիւն մը, ու Լատինացի պարզ խաչ մը: Թագաւորը կ'երեւի ցած աթոռի վրայ բազմած արքունի գաւազանը ի ձեռին աջ ուսէն վեր երկնցած, իսկ ձախ ձեռքով խաչ: Երբեմն ալ արքունի մականը ձախ ուսէն վեր երկարած, աջ ձեռքը տարածած կամ խաչ բռնած:

ԱՒՇԻՆ ԹԱԴԱԻՈՐԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

ՕՇԻՆ

Աւշին ոսկի արծաթ ու պղինձ դրամներ ժլօշն:

Երկու զլխաւոր արծաթ դրամի տեսակներ կան: Մէկն է Լեւոն Բ. ի նմանող դրամները, իսկ մէւսն է ձիաւոր դրոշմով դրամները, որոնց վրայ առիւծը դէպի աջ դարձած է կարճ խաչով:

Առաջին տեսակ արծաթներուն վրայ, թագաւորը բազմած է արքայական գահի վրայ, իսկ երկրորդ կողմը կ'երեւին զոյգ առիւծներ:

Երկրորդ կարգի արծաթները ոսկի արձանագրութեան տարբերութիւն. ՇԻՆԱՅ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ, երբեմն ալ ՇԻՆԵԱԼ կամ ՇԻՆԵԼ,

Թագաւորը պսակաւոր ու հանդիպահայեաց նստած է առիւծներով գահի մը վրայ, աջ ձեռքն խաչ՝ ու ձախը չուշան: Երկինք թաթ մը երկննալով թագաւորին օրհնութիւն կու-

տան : Ա՛ջ կողմը կը կարդանք.— «Աւչին թագաւոր Հայոց» : Գտնուած են նաև «կարողութիւն Անոյ», ու ,,կարողութիւն Աստուծոյ է'' տառերով :

ՊՂԻՆՁ ԴՐԱՄՆԵՐ. Աւչինի պղինձները Լեւոն Դ. ին ու նոյն իսկ Սմբատ ու կոստանդին Բ. թագաւորներուն պղինձներէն աւելի փոքրիկ են : Թագաւորը, կ'երեւի բազմած իր գահին վրայ ու երկու ձեռքերը հաւասարապէս տարածելով ուսին խաչ ու չուչան :

ԼԵՒՈՆ Ե-ի ԴՐԱՄՆԵՐԸ

Լեւոն Ե. ի արծաթ դրամներուն առաջին կողմը կը կարդանք.—«Լեւոն թագաւոր Հաւ....» (քիչ անգամ ՀԱՑՈՑ բառով), երկրորդ կողմը կը կարդանք.—
ԼԵՒՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՒ....

Երկու դրոշմներն ալ նոյն են, թագաւորը ձիաւոր դէպի աջ կ'երթայ, իսկ միւս կողմը առիւծ մը կռնակը կարճ խաչով : Գտնուած են նաև ոսկեզօծ արձանագրութիւնը կրող դրամներ.

«Լեւոն թագաւոր Հայոց» «Շինեալ ի քաղաքն Սիս է» Հոս Լեւոն անունը ուղիղ գրուած է ու ոչ ԼԵՒՈՆ ինչպէս միւսներուն վրայ տեսանք:

Պղինձ դրամներուն վրայ, թագաւորը կ'երեւի պսակուած զլուխով, բազմած գահի մը վրան, որուն երկնցած դէպի վար : Ձախ ձեռքը բռնած է աշխարհքը վրան խաչով, իսկ աջ ձեռքը երկայն կոթով չուչան մը, որ ուսէն վեր կը բարձրանայ:

Երկրորդ կողմը կ'երեւի քառակուսի խաչ մը փոքր ու նուրբ—ճառագայթներով : Խաչին թեւերուն ճոթը մէյ մէկ կէտ կ'երեւան : Արձանագրութիւնն է.—

"Լեւոն թագաւոր Հա...»

«Շինել ի քաղաք Սիս»,

Արքայական զգեստը երբեմն նեղ ու ամփոփ է ու ոչ փիլոնաձև վրան ձգուած :

ԿԻ (ԴՈՒԿԱՏՈՆ) ԹԱԳԱՒՈՐՆԻ ԴՐԱՄՆԵՐԸ

ՍՐՄԱՔ. Առաջին կողմը թագաւորը հեծնալ, իսկ Բ. կողմը

առիւծ մը միաթև խաչով դէպի աջ։ Արձանագրութիւնն է.—

„Կի թագաւոր հայոց"

„Շինեալ ի քաղաքն ի Սիս"։

ՊՂԻՆՁ.— Թագաւորը բազմեալ իսկ ձեռքերը բաղկատարած, խաչ ու չուչանաձև գաւազան կը բռնէ։ Լատինացի խաչը չորս ճառագայթով, որոնց ծայրը կ'երեւին կէտեր։ Արձանագրութիւնն է.

„Կի թագաւոր հայո"։ „Շին...աղաքն..."։

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Դ. ԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐՐ։

ԱՐՄԱԹ.— Թագաւորը պսակուած կ'արշաւէ դէպի աջ, դաչտին մէջ օղակ կ'երեւի։ Արձանագրութիւն է.—

„Կոստանդին թգ" „Շինեալ ի քաղաքն Ս."

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Ե. ԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐՐ

Այս թագաւորը արծաթ ու պղինձ դրամներ ունի որոնք կտրել տուած է նաև ՏԱՐՍՈՆ քաղաքին մէջ ու ոչ մի միայն Սիսի մէջ ինչպէս միւս թագաւորները։

ԱՐՄԱԹ. Զորս տեսակ արծաթներ գտնուած են, որոնք Տարսոն քաղաքին մէջ դրոշմուած են։ Տարսոն համառօտագրուած է „Տար" „Տա" ու „Տր" տառերով։

Կոստանդին Դ. ին ու Կոստանդին Դ. ին դրամները զանազանելու դիւրութիւնը ունենալու համար, պէտք են քի միտ ունենալ թէ Կոստանդին Դ. ին դրամներուն վրայ անունը ընդհանրապէս մաքուր „Կոստանդին" գրուած են մինչ Կոստանդին Դ. ին դրամներու վրայ անունը կը կարդացուի.— ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ, ԿՈՍՏՂԱԴԻՆ, ԿՈՍՏԱՆԻՆ այսինքն միշտ սխալ։ Արձանագրութիւնը կը չարունակուի.— «Թագաւոր» „Թագաւոր"(ո և ր միացած) „Թգ" „Հայս" «Հայ» կամ „Հայց"։ Միւս կողմը „Շինեալ, Շինալ, Շինել", ի քաղաքն, (ի) քաղաք, ի քաղագն, ի գաղաքն ի Սիս, Սի, Ս, և այլն։ Քաղաք բառը երբեմն կը գրուի երկու Ք ով, ժէկ ք ով ու ժէկ գ ով, կամ երկու գ ով; Սիսի մէջ դրոշմուած արծաթներ ալ կան, առանց վրայ Սիսը գրուած է Սի, կամ Ս) միայն։ Թագաւորը ձիաւոր կ'երեւի։

ՊՂԻՆՁ.— Թագաւորը պսակաւոր է ու նստած գահի վրայ, ու բռնած է երկու խոյ։ Արձանագրութիւնն է.—

Ա. կողմը... „Մոլընդի թ, կամ Կոստան ին-չինել քաղաքն Սիս"

Բ. կողմը ...ԻՆՆԱՀ ՔԱՂԱՔԻՆ, երբեմն կ'աւելնայ Ս [Սիա]։ Գտնուած են նաև Տարսոնի մէջ դրոշմուած պղինձները, որոնց վրայ քաղաքը կը կարդացուի ՏՄ (ա–ր մոցած)։

Արծաթներու երկրորդ կողմը առուած կայ, իսկ պղինձներուն՝ խաչ մը։

ԿԻՊՐՈՍ ԿՂԶԻՆ ՊԵՏՐՈՍ Ա. ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՀԱՑԱՏԱՌ ԱՐԾԱԹ ԴՐԱՄԸ

Հայոց իշխաններուն դեսպանները Հռոմին մէջ Կիպրոսի Պետրոս Ա. Թագաւորին հանդիպելով զինքը հրաւիրեցին Կիլիկիոյ վրայ Թագաւորելու։ Այս տեղի ունեցած էր 1368-ին Սեպտեմբերին մէջ, երբ Պետրոս Ա. վենետիկէն ճամբայ ելաւ Կիլիկիա հասնելու համար, բայց 1369 Յունուարին մէջ սպանուեցաւ Կիպրոսի Նիկոսիա քաղաքին մէջ։

Պետրոս Ա. Կիլիկիա ոտք կոխած չէ, բայց Լանկլուսա հրատարակած է Պետրոս Ա. ին արծաթ մէկ դրամը։

Պետրոս Ա. պսակաւոր է ու ձիաւոր, կ'արշաւէ դէպի աջ, ձեռքը բռնած է խաչ ու ձիուն ոտքերուն մէջը աստղ մը կայ։ Միւս կողմը կ'երեւի առուած մը որ գարձած է դէպի աջ ու կոնակին վրայ ունի խաչ մը։ Դրամին արձանագրութիւնն է.

ՊՏՐՍ ԹԱԳՈՐ ԱՄԵՆ ՀԱՑՈ (Ո ու Ր մոցած են)
ՇԻՆԵԱԼ Ի ԳԱՂԱՏՆ Ի ՍԻՍ

ԼԵՒՈՆ Զ. ԼՈՒՍԻՆԵԱՆԻՆ ԴՐԱՄՆԵՐԸ (ՀԱՑՈՑ ՎԻՐՋԻՆ ԹԱԳԱՒՈՐԸ)

Հայոց վերջին Թագաւորը ունի արծաթ, արծաթապղինձ ու պղինձ դրամներ։ Լեւոն ձիաւոր է ու անունը գրուած է նաև ԼԵՎՈՆ. Երկրորդ կողմին առուած մը կ'երեւի վրան խաչով։ Թէ ձիուն առջևը, ու թէ առուծին առջև կ'երեւի Թ գիրը։

Գտնուած է նաև դաչտին վրայ Ո գիրով դրամներ հետևեալ արձանագրութեամբ.—

„Լե.ն Թ... ա ո հայո" (ո և ր մոցած)։
„Շինալ ի քաղաքն Ս"։

Գտնուած է պղնձախառն արծաթ մը, որուն վրայ Հայոց վերջին թագաւորը ձիաւոր է ու աջ կ'արշաւէ, մէջս կողմը առիւծ, Ասոր արձանագրութիւնն է.—

„Լեւոն թագա..."

„Շինել ի քաղաքն s" [լատինատառ s]

ԱՐԾԱԹԱՊՂԻՆՁ ու ՊՂԻՆՁ ԴՐԱՄՆԵՐԸ.—Դրեթէ կիպրոսի դրամներուն նմանութեամբը դրոշմուած են ու ունին հետեւեալ արձանագրութիւնը.

ԼԵԻՈՆ ԹԱԴ
ԱԻՈՐ ՀԱՑՈՑ
ԼԵԻՈՆ ԹԱԳԱԻՈՐ
ԱՄԵՆԱՑՆ ՀԱ...

Թագաւորը պսակաւոր է ու հանդիսապահայեաց. կ'երեւի լատինաձև խաչ, Երբեմն ալ բնաւ թագաւորը չերեւիր, այլ միայն կանգնած առիւծ մը ու լատինացի խաչ մը.

Գտնուած է նաև արծաթապղինձ մը հետեւեալ արձանագրութեամբ.

ԼԵԻՈՆ ԹԱԳԱԻՈ
ԱՄԵՆԱՂՆ ՀԱՑ

Գտնուած է նաև արծաթապղինձ դրամ մը, որուն վրայ Հայոց վերջին թագաւորը պսակաւոր է ու հանդիսապահայեաց, ու կ'երեւի նաև լատինաձև ու ճառագայթարձակ խաչ մը, Այս դրամներուն վրայ կը կարդացուի ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ, [ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՄԲՆ] բառը, Այս բառը սկսած էր գործածուիլ Լեւոն Բ. ի ժամանակին, որ այսպէս սովորական դարձած էր մինչեւ Հայոց թագաւորութեան վերջը գործածուիլ, բայց միշտ քիչ անգամ գործածուած է.

Կիլիկիոյ անկախութեան հիմնադիրին ու իր անմիջական յաջորդներուն դրամները գտնուած չեն, որով կը հասկըցուի թէ անոնք դրամ հատանել սուած չէին, երբ դեռ Հայաստանը մի քիչ անկազմակերպ ու անկարպարան վիճակ կը ներկայացնէր.

Այս եօթը հայ իշխանապետներէն երկրորդը՝ Կոստանդին Առաջինը Հայաստանի կոմս ու մարբիզ անունը ստացած էր Եւրոպացի սպարէտ խաչակիրներէն, իսկ չորրորդ ու հինգերորդ

իշխանապետները (Թորոս Ա. ը ու Լեւոն Ա. ը), Կիլիկիոյ պետութեան ակզբնաւորութեան հրեղէն սիւները կը համարուին, որովհետեւ անոնք քաջաբար պաշտպանեցին Հայոց երկիրը չրջակայ ասպատակներու, դրացի պետութիւններու ու հնձաւոր Բիւզանդիոնի գոռ բանակներուն դէմ։

Թորոս Ա. (1100-1123) իր գինուորները առաջնորդեց Միջերկրական ու Ծոյներէն խլեց Անազարբան. հազիւ այս յաջողութիւնը ունեցաւ Պարսիկները ասպատակեցին Կիլիկիան բայց Հայ քաջ իշխանապետը ու հայրենասէր Փոզ-վան իլ իշխանը հայ սահմաններէն հեռացուցին զանոնք: Ծոյներէն ու Պարսիկներէն վերջ, Թորոս Ա. պատերազմեցաւ Իկոնիոյ Մելիք Շահ սուլթանին դէմ, ու յաղթեց անոր ալ, որմէ վերջ կրկին ճակատեցաւ ու կրկին յաղթեց Ծոյներուն՝ անոնցմէ խլելով Կապադովկիոյ սահմանակից գաւառները։

Հայ իշխանապետը ապա գրաւեց Կիզիստրա բերդը ու պատժեց Գագիկ Թագաւորին ապստամբները, վրէժ լուծելով Ծոյն Մանտալէի երեք որդիներէն ու աչքերը փակեց 1123 ին, իբր նահը հին Մամիկոնեան, Արծրունի ու Բագրատունի կոիւններուն, իսկ ժամրմինը ամփոփուեցաւ իր ձեռակերտ Իրազարկ վանքին մէջ։

Թորոս Ա. ին եղբայրը ու յաջորդը Լեւոն Ա. [1123—1137] Ծոյներէն խլեց Մաժեստիա, Ատանա ու Տարսոն քաղաքները, ու իր քաջութեանց համար «Տաւրոսի Առիւծ» մականունը ընտացաւ Եւրոպացի ասպետներէն։ Բայց Բիւզանդիոնի կայսեր բանակէն վերջնականապէս պարտուելով դերի տարուեցաւ ու մեռաւ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ 1141 թուականին: Ոչ Եւրոպացի ասպետներու ու ոչ Անտիոքի Լատին իշխանապետներու օգնութիւնները կրցան ատտարել Լեւոնի յաջողութեանց, ու ոչ ալ Հայ վրէժխնդիր ժողովրդական գերբնական ջանքերը —որոնց կարգին հայ կիները անգամ կը պատերազմէին ու դիւրաւոտ նիւթեր կը տեղացնէին թշնամիներու վրայ— կրցան վերկել հայկական նոր հայրենիքը, ու Կիլիկիոյ անկախութեան առաջին պլպլացող աստղը մարեցաւ ու նոր Հայաստան 8 տարիներ միայն Բիւզանդական գերիշխանութեան տակ։

Այս ռազմական անյաջողութեան յաջորդեցին Թորոս Բ. ի (Լեւոն Բ. ի որդւոյն) յանդուգն ձգտումները, ու Թորոս քա-

ջարար Բիւզանդացիներու դէմ կռուելով գրաւեց Վահկա, Ալմանակիա, ու Առիւծ թէրթերը ու վերականգնեց Ռուբէնի գահը 1145 ին, քաջաբար կռուելով Բիւզանդիոնի անուանի զօրավարներուն դէմ [Ինդրունիոս ու ուրիշներ]. որէ վերջ օգնեց նաև խաչակիր ասպետներուն Երուսաղէմի սուլթանին դէմ ու Գալիլեայոս Տիւրացիի նման նշանաւոր պատմագիրին գրիչով անունը արձանագրել տուաւ իբր ,,Հայոց տանը նշանաւորագոյն ու հզօր մարդը'' իսկ Բիւզանդիոնի Մանուէլ կայսրը Թորոս Բ. ին հետ հաշտուելով զինքը կոչեց ,,Պանսեբաստոս''։

Նոյն իսկ Թորոս Բ. ին երկրորդ յաջորդը եղող Մլեհ իշխանապետը. (1169 - 1174) քաջաբար յաղթեց Բիւզանդրոնի Բրուննաս և Կոստանդին կայսրներուն զօրավարներուն։

Այսպիսի քաջ իշխաններէն ոչ մէկուն սակայն դրամները գտնուած են. մինչև Լեւոն Բ Մեծագործին իշխանապետական շրջանը -- 1186 – 1189 –ուր իր մէկ դրամին կը տանդիպինք, որուն վրայ Լեւոն կ'երեւի ասպետական զգեստներով ու գլուխը դրած է երկաթէ սաղաւարտ։

Այս Լեւոնը արդէն գեռ թագաւոր չի պսակուած անուանի հերոսութիւններով անունը պանծացուցած էր Կիլիկիոյ հերոսն ու դուրսը, իր տաւնական մր յաղթութիւններով պատկառանք ու սարսափ ազգած էր շրջակայ պետութիւններուն, այնպէս որ երբ 1198 ի Մայրեան օրը արքայական թագը դրաւ գլխուն, արդէն ան ամենազօրաւոր արքայի մը հմայքը պանծար 12 տարիներէ ի վեր, .— ու իր այդպիսի հմայքը պահեց գեռ 21 տարիներ: Մարտ Գուենաբաստապրլ Լեւոնին մասին կ'ըսէ .—„Ամուսին ճանապարհաւ հոռու չիչէին գանուն թագաւորին Լեւոնի, և անտես գողային''։

Լեւոն Բ. առաջին թագաւորն էր որ հայ տառերով դրամ հատանել տուած էր իբր թագաւոր սակայն իշխելով միայն 2 տարիներ։

Իր յաջորդներէն Փիլիպպոս [1222 –1225], —Կոստանդին [1295 –1342] դրամներ չունեցան, իսկ Թորոս Գ ի 1293 Գ. (1342 –1342) դրամներ ալ կրնայ կարելի է համարուիլ [*]

Կիլիկիոյ հետաքրքրական արքաներէ, ուրիշներ ունեցան իրենց այլազան դրամները, որոնց թագաւորական շրջանները կը

նշանակեմ ստորև։

Լեւոն Բ. որ թագաւորեց		21	տարի
Հեթում Ա.	«	44	«
Լեւոն Գ.	«	19	«
Հեթում Բ.	«	16	«
Սմբատ	«	1	«
Կոստանդին Բ.	«	1	«
Լեւոն Դ.	«	2	«
Աւշին	«	13	«
Լեւոն Ե.	«	22	«
Գուիտոն	«	2	«
Կոմնատաղին Դ.	«	19	«
Կոստանդին Ե.	«	8	«
Լեւոն Զ.	«	215	«

Այսինքն, 169 տարի, Կիլիկիոյ մէջ չրջաբերութեան մէջ էին հայկական հայատառ ասկի, արծաթ, արծաթապղինձ ու պղինձ դրամները որոնք Կիլիկիայէն դուրս կը գործածուէին նաև Փոքր Ասիոյ, Ասորիքի ու Կիպրոսի մէջ։ (*)

Հայկական անկախութեան վաւերական չրջանը կը ներկայացուի ընդամէնը 1955 տարի, սկսելով երուանդունեաց հիմնադիր Երուանդ Առաջինէն 580 535 Ն. Ք., Այս հարբսութեան վերջին գահակալն էր Վահէ, որ մոտաւ 330-ին. Երուանդունիք դրամ չունէին, Արտաշունեաց հարստութեան հիմնադիրն էր Արտաշէս Առաջին, (192 - 191 Ն. Ք) որուն դրամը ցարդ գտնուած չէ, բայց նոյն հարստութեան միւս թագաւորներուն դրամները մինչև վերջին գահակալներն եղող Տիգրան Ե. Թագաւորին ու Երատոյ Թագուհիին դրամները, գտնուած են Ծուներտաո արձանագրութեամբ։

Արտաշունեաց չրջանէն մինչև Արչակունեաց հարստութեան նախօրեակը, Հայոց վրայ գահակալող 8 թագաւորներուն ոմանց դրամները գտնուած են։

Արչակունի թագաւորներն ալ դրամ չունեցան։ Արչակունեանց հաստատութեան հիմնադիրն էր Տրդատ Ա. (52—75) Ն. Ք...—նոյն հարստութեան վերջին թագաւորն էր Արտաշէս Դ. [410 - 428] Ք. Ք.

Բագրատունի թագաւորներն ալ դրամ չունեցան։ Բագրա-

տունի Առաջին թագաւորն էր Աչոտ Ա. [885—890] իսկ վերջինն էր Գագիկ Բ. [1042—1045]

Ինչպէս, երկար դարեր չորունակուող հայկական թագաւորութիւնները սէիգբներր ալրթ լնդ ալրթ, ունկնդիր իրենց սեփական դրամները. բայց ոչ հայատառ, իսկ Հայոց Թագաւորները 1250 տարիներ դրամ հատանելու իրաւունքէ զրկուելէ վերջ, մի միայն Կիլիկեան չրջանին (1198-ին) սկսան ունենալ իրենց դրամները. ԱՅՆ ԱՀ ԱՌՂԻՆ ԱՆԴԱՄԻՆ ՀԱՅԱՏԱՌ բլլալու պայմանաւ՝ Լեւոն Բ. ի թագաւորութեամբ

Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութիւնը, իր չատ մը առաւելութիւններուն քով, ունի նաև սեփական հայ դրամագիտութեան մը պատմութիւնը. որ չատ պատուաբեր պարագայ մր, ու ազգային լրացուցիչ անհրաժեչտութիւն մրն է, ու այսպիսի հայկական դրամներով զբաղած են նաև օտար հեղինակներ, տախտակներ ու պատմաբաններ, Հայ ազգը գաւառներով տիեզերքիս քաղաքակիրթ ազգերու չարքին

ՆԻԿՈՍԻԱ (Կ Ի Պ Ր Ո Ս) ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒԴԵԱՆ

ԻՐ ՎՐԱՆԸ ԳԱԶՈՒԻԼ

Այս բացատրութիւնը կը ճանաչէ լրել գործ կամ ձեռնարկ մը ոչ—լուրջ պատճառներով. մինչդեռ ամէն կենսական շահեր ամուր ի կատար ածումրն հրամայական կր դարձնեն:

Տոյիոյ պատերազմին, Ցոյն դիւցազն Աիիլլէս սիրահարուեցաւ բուռն կերպով գերուհիի մր: Սակայն այս սիրային կապր բնաւ պատճառ չեղաւ իր զինուորի պարտականութեանց մէջ բերուելու եւ իր բաղձագործութեամբ Հոմերոսին ներճնչուելու իր Իլիականին:

Սակայն, ո՛վ մարդկային տկարութիւն, Ագամեմնոն, Միկենքի թագաւոր եւ Տոյիոյ պատերազմին Յունական բանակին հրամանատար եւ ներեւաբար Աիիլլէսէն պերճ, յափշտակուած դիւցազնին Գերուհիին գեղեցկութենէն, առերացեց զայն:

Աիիլլէս սասթիկ զայրացաւ այս անիրաւութեան դէմ, դառնացած եւ արհամարհանքով լեցուած Ագամեմնոնի դէմ իր այլ ամարդարանալի բրնութեան համար. իր վրանր բաշուեցաւ Ցն մերժեց պատերազմիլ:

Իզուր Ցոյներ աղաչեցին անոր, խնդրելով իր վար դրած զենքերր վերցրնել յունական բանակի պատուին ու շահուն համար, անիկա իր ոգարտութեան մէջ վիրաւորուած չէր ուզեր մտնոգութիլ յաղթանակր շահելու համար:

Դէպի մր միայն, իր սիրելագոյն բարեկամին, Պատրոկլի մահը իր դառնացած սրտին մէջ վրէժխնդրութեան բոցր արձարծեց եւ անոր մտնուան վրէժր լուծելու համար Տրոյագլխիներէն. իր մէջ խնդրելով ամէն զոհողութիւն պատերազմիլ:

ԱՐՍԷՆ ԿԻՏՈՒՐ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՌՕՏ ԳԻԾԵՐ

Արսէն Կիտուր ծնած է Հին—Նայազին 1888 թուականին: Ուսած է Էջմիածնի Գէորգեան Ճեմարանը, Ապա անցած է Կ. Պոլիս եւ ուսած Գեղական Բարձրագոյն Ուսուցչանոցը:

Ուսուցիչ եղած Պաղտատի պետական Սուլթանիէի իր՝ պատմութեան եւ փիլիսոփայութեան դասատու, ետոյ վարած է Պաղտատի Ազգային դպրոցներու տնօրէնի պաշտօնը:

Դեռ ճեմարանական գրասեղաններու վրայ Արսէն Կիտուր ազդուած է Մարքսիստական գրականութենէն 1905-էն սկսեալ:

Իր գաղափարական ընկերները եղած են այժմ Խորհրդային Հայաստանի մէջ կարեւոր դէմքեր՝ Թադէոս Ալալըէկեան, Ալ. Մելիք ադաթանեան ու իրեն նեռ Կ. Պոլիս մեկնող Յովսէփ Ահարոնեան, այս վերջինին հետ միասին, հետերնին առած անմոռանալի Վահիկը կը հրատարակեն «Նայծը» 1911, Ապրիլին:

Արսէն Կիտուրի առանձնապէս հրատարակած գործերն են՝ 1.— Պատմութեան Փիլիսոփայութիւնը: 2.— Պատմական Մաքերիալիզմը: 3.— Մեր Նոր Դասական գրութիւնը ասոնց գրքերը:

Արսէն Կիտուր թարգմանած է Կ. Պոլսոյ «Երկիր», «Նոր Ալբառն» եւ Կովկաս հրատարակուող «Մեր Ուղին» թերթերուն:

1917 թուականին անցած է Հայաստան եւ գործնականապէս մասնակցած

Հայ ժողովրդի կենաց եւ մահու պայքարին կրօնական մոլեռանդ քոյնով վարակուած թուրքի եւ Իւրդի դէմ, յետոյ Արեւմտահայ ժողովրդի կոտմէն ընտրուած է անդամ Հայ ազգային Պարլամենտին եւ որպէս առաջնորդ Միջագետքի աւազակութեան մէջ դեգերող գաղթական ընութեան, անցած նոյն եւ ջանք թափած այդ բեկարներ տեղափոխելու Հայաստան:

Վերջերս Պալտաչէն փոխադրելով Պէյրութ խմբագրած է ձեռնհաս օրէնք "Առաջս" թերթը, իր ուժեղ խմբագրականներով օրուան հոգեմտական անցուդարձերու շուրջ նեցուկ բեամբ կը կարդար ժողովուրդը: Դարմանելով ասնամեայ սակայն ոչիպուեցաւ տակաւին իրեն այնքան օգնելի խմբագրութեան կրկին ենթալով համար դասիարակչական ու կրթական ասպարէզը ընդունելով Հալէպի Կիլիկեան վարժարանի տնօրէնութիւնն պաշտօնը: Գրե. Կիսուրէն տակաւին կ'ակնկալենք շատ բան...

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՄԻՋԱՎԱՐԸ

Եթէ ուշադրութիւնով քննենք մենք «Ընդհանուր Գրականութեան Պատմութիւնը» եւ հետեւինք անոր յառաջդիմութեան ձգտումներուն, կը տեսնենք որ «Ամէն դարու գրականութիւն կը կրէ իր ժամանակի ընկերային առանձնակարգի եւ անոր վրայ հիմնուած բնկերային յարաբերութեան հոգեբանութեան կնիքը»: Գրականութիւնն ալ գաղափարախօսութիւն մըն է, որ լոյս աշխարհ կը հանէ պատկանած դասակարգի իդէալները, իր «գաղափարաբանութեամբ գրչուած»:

Օրինակ՝ «Միջին դարու մէջ», հոգեւոր դասը, որպէս ընկերութիւնը կազմակերպող եւ կառավարող ժամին՝ մեծ պէտք կզգար մատուցական ուժգնու գրականութեան, Արդարեւ միջին դարու ամբողջ գրականութիւնը եկեղեցիի և կղերը Դաւիթ Շահերուն կը ծառայէր, այսինքն գրականութիւնը ծնած էր միայն կղեր դասէն և կը ներկայացնէր անոր ձգտումներն ու նպատակները:

Աստիճանաբար շրջանին մէջ մենք կը տեսնենք որ գրականութիւնը կը փոխէ իր կրօնական բնոյթը կ'ստանայ, Ասպետական արկածավիպ, սիրային ռոմանթիք կերպարանք, սակայն այդ էր որ ասպետ դասի ձգտումներուն չէր հարկաւոր յարմարիլ կղերին կրօնական գրականութիւնը և

ասպետը ստեղծեց իր դասային չահերուն և միտումներուն համապատասխան դրականութիւն։

Ասոր դէմ ոմանք թերևս մեզ փաստեր բերեն «Վերածընունդ» դարը, ուր մեծ հետաքրքրութիւն յառաջացաւ դէպի հին յունական դասական գրականութիւնը։ «Վերածընունդ»ի գրականութիւնը արդիւնք էր միջնադարեան աւատականութեան ծոցին մէջ նորածիլ առեւտրական դասակարգի ժամանակութեան, ուր զօրեղապէս կը փլցուէր հին իրաւակարգը, որը երբեք հնարաւորութիւն չէր տար նոր պուրժուա դասակարգի աղատ չարժումներուն և անկախ թռիչքին։ Նոր դասակարգը մեկ կողմէն կ'ստեղծէր իր ուրոյն գրականութիւնը պարզելով դրուչը Յէօտալական և Կղերական հին ամրոցներու դէմ, մեւս կողմէն կը վերակենդանացնէր յոյն քլասիք գրականութիւնը, իրաւունքը և գեղարուեստը։ Ասոր պատճառն այն էր որ, «Վերածնունդ»ի չրջանի արտադրական յարաբերութիւններու ծագումը այն աստիճանի վրայ կը գտնուէր, ինչ որ քլասիկ Յունաստանը հին ատեն, իր ծագման չրջանին մէջ։ Այս երկու չրջաններու ընկերային պայմաններու նոյնութիւնը յառաջ բերած էին գրականութեան գեղարուեստի ձգտումներու նմանութիւն։

«Վերածնունդի» մարդիկ մեծ իրաւունք ունէին վերակենդանացնելու յոյն դասական գրականութիւնը, որովհետև իրենց ծարաւ միտքը մեծ բաւարարութիւն կը ստանար անկէ։

ԼՈՒԻ xiv Ի ՕՐՈՎ գրականութեան նպատակն էր վառարանել ատենի կայսրութիւնը։ Սպանիական պրբականութիւնը այդ չրջանին կը ձգտէր բացարձակապէս թագաւորի և կաթոլիկ եկեղեցիի պաշտամունքը սատեծել։

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՄԱՆՐ ՊՈՒՐԺՈՒԱԶԻՆ, դէպի Յէօտալրն ու կղերը ունեցած հակակրութիւնը կ'արտայայտէր խորտակելով անոնց գեղարուեստական արտադրութիւնները, Սաւոնարոլլի մոլեռանդ կ'րսէ Ռայխ, Յլարենցիոյ մէջ հիմնայատակ քանդեցին թոլոր գեղարուեստական արդիւնքները։

xviii ԴԱՐԻՒՆ ԼԱՒԱՏԵ ՅԻՒԹԻ Ա., երկիրն էր ՎՈԼԹԷՌ, իսկ յառեստութեան՝ ՌՈՒՍՈՆ. առաջինը, որպէս ներկայացուցիչ նորածիլ պուրժուազիի, կը փառաբանէր հզօրի ոյժը իրական նուաճումները, կեղծիքի բարձր արժէքը, իսկ երկ-

ծորդը՝ բերան տակ քայքայող արհատաորութեան ԱՆԼԸՆԹԱ, ԿՐ ԹԱՓԼԻՐ ՆՈՐԱԾԱԳ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՎՐԱՁ ՍԲՐ պատճառ կը համարէր ընկերային իրաւակարգի (համակիր ձիւտական արհեստաւորի) բնորոշին վիճակի քայքայման, ՅԱՆԿԱԿԱՆ ՄԵԾ ՑԱՂ ՓՈԽՈՒԹԵՆԻՆ ԵՒԲԸ ԵՐԲ Ֆրանսայի գրողները, տեսան որ իրենց հաւատարութեան, եղբայրութեան, իտէալներու ջուրը իսկան, անոնց փոխարէն զօրդ պատկեր ամեցաւ անհաւատարութիւնն ու թշնամութինը, այն ատեն անոնք ինկան Ռոմանտիզմի մէջ, և արտայրեցին ԹՇՆԱՄՈՒՆԵՐ ը։

Գերմանիոյ մէջ արիստոկրատ դասը մեծ դադուութեամբ կը տեսնար նոր պուրժուա դասակարգի ասպիճանական նուաճումները, որը ամէն ատեն իր մէն ատեն իրմէ նորանոր կրաւումներ կ'ընէր ամէն ատեն իր միակ մխիթարութիւնը կը գտնէր «անցեալի անուշ յիշատակներ»ու մէջ և կը տեսնէր որ բոլորն ալ այնպէս արտայատուին։ Այս պատճառով գերմանական դրականութիւնը դպատպէս կը դիմէ դէպի ՌՈՄԱՆՏԻԶՄ.

Բայց ՊԱՒԼԻՍՏԱԿԱՆ ԴԱՒԱԿԱՐԻԶ Ֆրանս—բրուսական պատերազմէն ետքը xix դարու 80 ական թուականներուն՝ իր աշխարհակալ նուաճումները օրէ օր առաջ տանելով՝ զօրեղապէս կը կասեցնէր իրական կեանքի հետ «ամբողջ իրական կեանքը անանց չանհրուն ազբիւրն էրս։ Գետութիւն, գաղութ, ժողովուրդ. բոլորն ալ անոր ապրանքի սպառողներն էին։ Այսպիսի ընկերային վիճակը բնական է որ անոր հոգեբանութեան ալ հաւասպատասխան թուենաւորում տար, այնինքն ակը և հետաքրքրութիւն արթնցնէր դէպի իրական կեանքը։ Այս տեղէն կը ծագի ՌԷԱԼԻԶՄԸ, որուն ԴԵՐՆ ԷՐ ՓԱՌԱՒԱՆԵԼ ԿԵՒՆՔԻՆ ԾԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ և ԸՆԴՀԱՆՐԱՑՆԵԼ ԾԱՂԹԱԿԱՆ ԿԵՒՆՔԻ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ։

Մեծ պուրժուազիի ծոցին մէջ ռէալիզմը ուրիշ դասակարգերուն ալ կը տարածուի, հանդէս կու գայ «Մանր պուրժուազիին», նա լայն ալիարդ հանդէս իր «գառն վիճակը», գուցո ցՔէ խոշոր պուրժուազիին, «կը քայքայէ իր տնտեսական վիճակը», իր ընտանիքը և զայն կը դարձնէ պրոլետար (չքաղուրկ)։ Միւս կողմանէ նա՝ մանր պուրժուազին ալ կ'ատել դրրաւ «իր բողոքը խոշոր դրամատիրութեան դէմ», իր երբեմ-

նակի կատարի գործադրմնեռով, որոնց ընթացքին նա իր ժրատ բազուկը կը ճօճէր տիրապետողին դէմ։

Այս ուղղութեան յայտնի ներկայացուցիչներն եղան Հաուպտման և Զուտէրման. վերջինս իր „Ջուլհակներ" գրուածքովը։ Այս գրուածները. և ներկայացուած թատրոնները ոչ միայն ընդունելութիւն չի գտան. այլ սուլուեցան և խայտառակուեցան յատկապէս այդ նպատակաւ թատրոն գացող հակառակորդ դասակարգերու կողմանէ։

„Գրական, այս ռէալիզմին հակադրելու համար հրապարակ իջաւ ռոմանթիզմը։ Սկսեցին նկարագրել „Հին ազգերու վարքն ու բարքերը", յատկապէս աչիատաւորներու հրնաղանդութիւնը այդ շրջաններու մէջ։

90 ական թուականներին Գերմանիոյ մէջ յայտնի գրքագներէն մէկը կը բացագանչէր „Կորչի Զուտէրմանը" գրքուածքին մէջ—„Մենք անհատապաշտներ. գաղափարապաշտներ, ռոմանթիքներ ենք", ամբողջ իրական կեանքը մեզ համար նշանակութիւն չունի, գեղարուեստը պէտք է ըլլայ իտէալիստական և աղնուապետական"։

Պուրժուական բանակէն լսելով խորհելու կոչը չը կարծէք թէ, այդ դասակարգը ինքն էր որ կ'ատէր կեանքը, ոչ, նա գէշ ցոյց կուտար կեանքը որպէսզի բողոքող դասակարգերու ուշադրութիւնը հեռացնէ անկէ, և անոնց աչքերը փակել տայ իր պատճառած աւերի դէմ։

Գրական այսպիսի հոսանքի առեն սխալ կ'ըլլար գրագէտները փնտռել պուրժուա դասին մէջ միայն. ո՛չ, պուրժուա դասակարգի չահերուն համապատասխանող գրական ուղղութիւն մը չատ լաւ կրնայ ազդել նաև վարի դասակարգերու անհատ գրագէտներու վրայ ալ, որոնք անկեղծօրէն և միամտաբար գործիք կը դառնան տիրող դասակարգի ձեռքը։

Մեր մէջ ալ միևնոյն օրէնքը տիրող է. թէ մեր ժողովրդական և թէ աշուղական երգերը հայ գիւղացիութեան կնիքը կը կրեն։ Գաւառ Գաթիպայի. Ռշդիծիր և Ալշվորն-ենէն հայրենասիրական ոգին ՌՈՒԲԱՆԴԻՉ ՐԸ ՏԱՃԿԱՀԱՅ ՏԱՌՈՒՊԱՆՔԻ ՈՐԴԻՆԵՔՆ Է, ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՒՐԿԻՆԵԱՆԻ, ՇԻՐՈՒԱՆԶԱՏԻ, ՅԱԿՈԲ ՅԱԿՈԲԵԱՆԻ եւ նորերէն Ռ. ԳՄԲԷԹԵԱՆԻ ՐՀալիզմը մեր մէջ նոր յառաջ եկած հասարակական

Չիրաւորման հետեւանքն էին
Իսկ խորհրդային գրականութեան մասին յայտարարեց
ՍԻՄՈՆ ԻՏՈՒՐ

ԳԱՌՆԻԿ Ս.

ԴԱՒԻԹԵԱՆ

Մխալի եւ Տխալի Ցուցեր

ԽՐԱՆՈՍԵԱՆ ՏԱՆ ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԵՆԷՍ

եւ

ՀԱՃԻ ԱՂԱՅԻ ԿԵՍՆՓԷՆ

(Ցեսդուած ակնարկ մը հայ վաճառականութեան վրայ)

Ա.

Հայ վաճառականութեան պատմութիւնը՝ լիակատար և

վաւերական կերպով գոյութիւն չունենալով. չենք կրնար արտացոլել մեր ակնարկը մինչև ատոր նկարագրութիւնը, այլ հազիւ կը բաւականանանք նշմարել ատոր ուրուագիծը. գրեթէ 200 տարի առաջ իր ունեցած վիճակին չարունակութիւնը, մինչև յետպատերազմեան չրջանը, որէ յետոյ դրժբախտաբար չիչան, Պոլսոյ Ջմիւռնիոյ և բոլոր ներքին գաւառներու և ծովեզերեայ երկիրներու մէջ պատճառող վաճառականները որոնք երկրին տնտեսակ անութիւնը կը կազմէին և ազգային հարստութիւնը կը մարմնաւորէին և իրապէս կ'ապահովէին ցեղին գործնէութիւնն ու յարաբերութիւնները. հետեւաբար բարօրութիւնը անոր յաջորդական սերունդներուն, Փոքր Ասիոյ Հայերը վերջին չորս հինգ դարերու մէջ ոչ կարեւոր գործունէութիւն ունեցած են և չատոնց նշանաւոր հանդիսացած ցամաքային վաճառականութեան մէջ, բայց դրժբախտաբար չունենալով ի ձեռին պատմութիւնը՝ այդ գործնական կեանքի նչխարներն ու նշմարները ցուցադրող, իսկ եթէ կան՝ ազգային և օտար գործեր ատոնց մասին՝ մեզի ծանօթ չըլլալով, չենք կրնար յակասել յանուանէ վերակոչել այդ երանելի նախնի վաճառականները որոնք գործնական ոգի, անընկուն կամք և անընկճելի ձեռներեցութիւն մը ժառանգ ձրգած են իրենց յաջորդներուն։

Հայեր, ի բնէ ուչիմ, գործօն ու աչխատասէր ժողովուրդ վաղուց՝ ըմբռնած են կեանքի յաջողութեան գաղտնիքը և ատոր համար ընդդրկելով հողագործութեան պարապումը, հետզհետէ զբաղում բրած են իրենց Առեւտրական գործը։ Հայեր երկու զբաղումներու մէջ ալ գերազանցած են բնակակից ժողովուրդները։ Հողագործութեան մայր զբաղումով՝ ստացած են հանդարտ, հեզաբարոյ և ուչադիր յատկութիւններ, բարեպաչտ և բարերար ոգի մը, առատաձեռն և վեհանձն նկարագիր մը, ինքնաբաւութեան և խընայողութեան, ժուժկալութեան և սակաւապետութեան խառնուածք մը՝ որոնք մեծամեծ օժիտներ եղած են, իրենց, վաճառականական ընթացիկ և յարաբերական գործառնութիւններու մէջ։ Այս ճչմարտութեան վկաներն են, ոչ թէ խօսքով այլ գործքով գաւառացի վաճառականներուն մեծագոյն յաջողութիւնները կեդրոններու մէջ, ուր այն կարդ մը վաճառական-

նրը՝ որոնք այդ կեդրոններուն մէջ ծնած և սնած են առանց մոլութիւններուն և մոլորութի նններուն մէջ։

Հայկական ներքին գաւառներու նահապետական, մաքուր ու վճիտ բարոյականով օժտուած, ընտանեկան սրբութիւնը և ընկերային անկիզ յարաբերութիւնը պահող ու պահպանող վաճառականները աւելի ամուր կեցած են հերապարակի վրայ, քան սատանայի պէս ճարպիկ՝ բայց սկեպտիկ և կեանքի նչանակութիւնը չարաչար գործածող մարդիկ։ Այս դասակարգի մարդոց, ի հարկէ ժառանգած հաստատութիւնները չեն կրցած կանգուն մնալ, ամէնէն չատ տոկացողը 50 տարին չէ անցած։

Երկրորդ և ընդհանուր պարագայ մ՝ալ ակնածու կերպով պատճառ կը հանդիսանայ Հայ վաճառականութեան կարճատևութեան նպաստող, այդ է հայ վաճառականներուն անհոգ մոտ բլլալը Արուեստի Տեսական Դիտութեան։

Կը նչմարուի թէ մինչև 1870 Հայ վաճառականներէն ոչ ոք յատկապէս նախակրթուած է վաճառական ակադեմիայ։ Տեսականին մէջ ալ, բայց ի կարապետ Իւթիւճեանէ, 1848 ին Մ. Պ. Միւսաքեանի և Տօքթ. Մօրատեանճեանի հետ Բարիզ երթալով պարապեցաւ քանի մը տարի վաճառականական ուսումներու, էքոլ տը Քոմէրսի մէջ, բայց երբ ետ գարձաւ Պոլիս, ինքզինքը տուաւ իր նախասիրած գրական և լեկ. բազբրական անձուկ ասպարէզին, էքոլ տը Քոմէրսի վրկայ- նալներէն կը յիշուին Յ. Նէվրուզեան և Տ. Եուսուֆեան, որոնք միայն վաճառականութիւն և տեղեակութիւն ը- րին Պոլսոյ մէջ։ Առանցմէ չատ ետքը Շամլեանճեան Գրիգոր Մանուկեան ուսաւ Եւրոպայի մէջ կանոնաւոր Տեսականը վաճառականութեան և իր եղբարց հետ հաստատեց կանոնաւոր Առևտրական տունը որ չարունակեց ընդ երկար։

Միջանկեալ կերպով ըսենք թէ մեր բոլոր վաճառականներուն և գործակատարներուն մէջէն ելած են տասնեակ մր բանասէր գրագէտներ, որոնց մէջ կը յիշուին՝ Յով. Յովակիմեան, Հեռներեց Պանարմաղին և իր որդին Գառնիկ, ապա Մարտիրոս Թոքատեան՝ որ սաստկապէս ընթերցասէր և իսաւէր ալ եղած է, աչակերտող Յով. Տէրոյենցի Տիգրան Գարակէօզ՝ սիրող գրականական իմաստութեանց և բաւական

յաջող ոճանաւոր դրելու։ Ծովհ. Յակոբեան՝ հետեւող պատմ. և աստուածաբան. գրող։ Ասուխեան Եսայի մեծ գրասէր և տէր ճոխ մատենադարանի։ Ելարզեան՝ Դարակէօզեաներու նախկին ներկայացուցիչը։ Գառնիկ Ազնաւրդեան, քաջահմուտ գրաբարի, Անգլիերէնի և կարող գրիչ մը։ Գէորգ Թոփալեան՝ ջերմեռանդ ընթերցասէր և խրախուսող հայ բանասիրութեան։ Դրիգոր Խան Շամամեանեան՝ որ կազմած էր ճոխ մատենդարան մը։ Թադէոս Ալեանաք, հմուտ հայ անգլ. և գերմ. լեզուներու։ Տիրան Կիւմիւշկերտան՝ խրախուսող բանասիրութեան։ Քէրոբէ Լիմոնճեան՝ հաչուակալ Թոզատեանց, երկար տարի դասախօս Անգլ. լեզուի և գրող քաղաքական լուրջ յօդուածներ իր ատենուան Թերթերուն՝ Ճէրմատէի և Մուրհանդակի մէջ։ Տիգրան Կամսարական աղնիւ սրտի և ոճի տէր գրագէտ բանասէր, հեղինակ «Վարժապետին Աղջիկը» անունով բազմածանօթ վէպին։ Տիգրան Ելքէնճեան՝ ոսկերիչներու չուկայէն, Ներհուն հայկաբան և լեզուագէտ։ Ծարուքիւն Փ. Մըրմըրեան մեծ և ներկուռ գրիչ մը, իմաստասէր, որուն ուղղուած գնահատականին մէջ՝ Պոլսոյ պատրիարք անմահն Մ. Օրմանեան կ'րսէ իր 21 դեկտ. 1907 թուակիր գրով. «Երբ բնազանցական խոհերու և իմաստասիրական գազափարներու մէջ կը ճախրէիր, յանկարծ կր տեսնենք զքեզ անցից և եղելութեանց, անձանց ու դէպքերու գործնական ասպարէզին մէջ մտած, և հատընտիր աչխատասիրութիւնով վերջին դարու պատմութիւնը կազմելու գրաւած, ապացուցանելու համար՝ որ մտաւորական կարողութիւններ երկոքումբք ձեռամբք յաջողակ են...։ Աչխարհ որ դրական է և թանձրացեալ և օրէց օր աւելի կը դըրականանայ և կը թանձրանայ. լաւագոյն ընդունելութիւն կ'ընէ հարկաւ քո վերջին երկասիրութեանց...»։

Զամրանալի չէ, ուրեմն տեսնել մէկը, թէ՝ գրական և թէ՝ գրական ասպարէզներու մէջ, այլ վնտռելու է ատոր մէջ բնածին յատկութիւն մը, եթէ ատոր արդեանց մէջ փայլին հետազօտութեանց արժանիք և կշռադատութեաց արգասիք։

Այս երկար միջանկեալները ձայլելով և նորէն իր տեղը դնելով մեր յիշողութեան գզրոցին մէջ, բանանք մեր ճաւոր անցեալի վաճառականութեան էջը, նչմարելու համար գործ-

Նական կեանքի մշակներուն առևտրական տագանդը։

Բ

Հպանցիկ և ուշադիր ակնարկ մը նետելով հայ վաճառականներու չարքին, մանաւանդ Թուրքիոյ մէջ հրեաներէն հանդիսացող ձեռնհասէ անձերու վրայ, 18րդ դարու ամէնէն առաջինն և նշանաւորն եղած է Ակնցի Երեւանենց Մատեոս Սեդրեատրոս Մանուէլեան. Սեդրոս—Արաքէ և Պազիրկեան Պաշը կոչուող ամենամօխ սեղանաւորն և արքունիքի վաճառապետը, որուն առևտրական գործառնութիւններուն ծանրամասնութիւնները թէպէտ չեն հասած մեզի, սակայն իր բարերարութեան յիշատակը պահուած է Երուսաղէմի Ս. Ծակոռեանց վանքին մէջ, ըստ Ասատուածատուր եպիսկոպոսի «Պատմութիւն Երուսաղէմի» գրքին։

1750-ին կ'երեւի Ակնցի Եաղուպ աղան, նորոգող Մուշի Ս. կարապետի վանքը, ի հիմանց։ Եաղուպ աղայի Զաւախ կը կոչուի Երուսաղէմի վանքին մէջ, Պէքիար Քադի կից, երկու չնորհքով հինաւուրց սենեակներ։

1735—45-ի միջոցները փայլած է Պոլսոյ հրապարակին վրայ Բադէչէ կապիկան. մեծատուն Նուսուֆ Չէլէպին, Նուսուֆեանց նախահայրը, հիմնագործը Հայ Սահթճիներուն, պատկառելի հարստութեան և պատկառելի անուան ու դիրքի տէր անձնաւորութիւն մը։

1760—63 Պոդոս և Ղազար Արսլան ամիրաները, մեծ վէզիրին վաճառապետներ նշանակուած էին, Պազիրկեան Պաշը տիտղոսով։ Այդ միջոցներուն չատ նշանաւոր դէմքերէն կը հանդիպինք Ամասիա ծարուխ Ամասիացի Մանուկ Օղլու կարապետը։ Մնաց Ամասիա 1755 ին, 18 տարեկանին սկսաւ վարել իր հօրը գործերը, քանի և հինգ տարեկանին Պոլիս նետուելով ինքնագլուխ, գործի հրապարակը։ Մեծամեծ գործեր դրաւ առևտրական կրկէսին մէջ։ Մանուկ օղլուի վաճառաբարձ նաւերը կ'երթեւեկին Մրիմ և Ռուսաստան։

Ամասիան ոչ միայն հրեւելի է իր խնճորներով՝ այլ Հայ վաճառականութեան նուիրած իր Հայորդի ականաւոր վաճառականներով, սկսեալ Մանուկ Օղլուէն՝ զոյն քանիցս դիրա-

պանցող Իբրանոսեան եղբայրներու նման աչխարհահռչակ վաճառականներով, որոնց մասին երկարօրէն պիտի զրաղինք յօդուածաչարքիս վերջերը։

Տասնևութերորդ դարուն վերջերն է որ Գուզկունճուգցի Հայ մը գիւտն ըրաւ բիւլպէնճի վրայ ձեռագործ նկարչութեան, որով այն կողմերը և Իւսկիւտարի մէջ՝ եալմանիութեան արհեստը բարգաւաճելով, բազմաթիւ ընտանիքներու ապրուստը ապահովեց։

Կ. Պոլսոյ, Զմիւռնիոյ, Գանիրէր, Աղեքսանդրիոյ և Արչիպեղագոսի բոլոր կողմերուն մէջ յարգի եղաւ և մեծագործանակ վաճառանիւթ կազմեց եալմանիութիւնը։ Հ. Ղուկաս Ինճիճեան Մխիթարեանը՝ երգած է այս գիւտը հետեւեալ ոտանաւորով՝

Գուզկաւճուգ անուն
Մեծագոյն էճինճ
Աղճաւեալ անուն
Գօսիճիոսին,
Այ բանեցէյմօն
Իւր եկեղեցին,
Նիսա Մեդրապոլի
Հին Քաղկեդոնին։

***

Ձեղի եւ գիւղի
Հայ գործաւորին,
Նրկարակերտի
Գործոց բեհեզին,
Բոլորից այլոց
Ընտրելագունին։—

***

Որ թէպէտ փոխեալ
Ի յիւսկիւտարին,
Այլ՝ սորայս կոչի
Անուն ճնարչին,
Քանայ զիւր ծագիկ
Ոչ սոսկ գարճային,
Այլ՝ գարճան, յաճան
Ջանքաւատելին։—

1790-էն մինչև 1830-ի միջոցներուն երեւելի էին գլխաւորապէս Հայ՝ մանաւանդ Ակնցի սեղանաւորները, որոնց մասնական պատմութեան Ա. տպագրութիւնը հրատարակուած ալ է Վենետիկի Մխիթարեանց տպարանէն հին orեr ու այդ orերու Մեծաճուճքը անուանով։ Այս սեղանաւորներուն մէկ, որոնց ձեռքն էին մեծ փոխատուութեանց, փոխանակութեանց և դրամատունի բովանդակ գործունէութիւնը, կային քանի մը հատ մեծ Հայ վաճառականներ, Պոլսոյ և գաւառներու շահատաններուն մէջ՝ արտածութեանց և ներածութեանց գործով՝ գլխաւորաբար բիւլպէնճի, ներկեալ և ճերմակ կըտաւներու և պատմայի գործերով զրաղողներ որոնց անուններըչենք գիտեր։ Միայն իր որդւոյն հետ ևթովպիա երթևեկող

250 000 ոսկիի տէր, բայց կրկնութեամբ Երեւելի եղող Հապէշ-ցի կարապետ մը եւ ուրիշ քանի մը միջնորդ հայեր կը յիշուին: Այս միջոցին Սեբաստիա Աբթար Ռովսկի և Գարապաչեան նշանաւոր եղած են, ինչպէս նաև Հայրապետ Շամլեան (Տէր-Ընտէցի) որ Զուխայի մեծ վաճառատունը մը բացած է թէ՛ Սեբաստիա. թէ՛ Տէրէնտէ և թէ Պոլսոյ մէջ: Դեռ որոնք էին Թուրքիոյ այնպիսի կարեւոր մասերուն մէջ գործող Հայերը, չունք դիտեր. որովհետեւ թէ՛ կանոնաւոր տոմարներ արձանագրութիւններ չունէին, և թէ՛ ունենային իսկ ներքին բազմազիմի ազէտները անչուշտ պիտի անհետացնէին զանոնք:

1820 էն 1835 մինչ Պոլսոյ հին տեղանաւոր Ակնցիները տեղի կուտային հետզհետէ գործի ու աշխարհի ալ թատրէն, Պոլսոյ բանիմաց Հայերը կը կեդրոնանային գլխաւորապէս՝ Տիւզեանց պաշտպանութեամբ՝ Զարպհանէի գործառնութեանց վրայ և յոյն վաճառականները որ գայնվայր արմտեաց և մանիֆաթուրայի առևտուրները կը կատարէին, կ'ամփոփուէին տեղանաւորական չահագէտ և հաչուագէտ գործառնութեանց պարունակին մէջ, ուր դժուար էր մուտ գործել օտար լեզուներու անընտել ու միայն Թուրքերէնի և մասամբ Իտալերէնի վարժ Հայերուն: Նե ահա ծայր կուտար տեղանաւորական և կառուցապատութեան երկրորդ ու վերջին հին գաղակարգ մը, ամիրայութեան վերջալոյսին մօտերը: Ղազէզ Յարութիւն, որդի կարսցի Պէզճիի մը, զազէզներու համեստ չուկային կը բարձրանար փողերանոցի վարչութեան ու խորհրդականութեան, որով՝ ինչպէս նաև բացառիկ պարագաներու և չնորհներու բերումով՝ Պոլսոյ գործօն Հայերուն առջև կը բացուէր ոսկեզար մրն ալ իրեն գործերու և թևարկեալ հարստութեանց. Սուլթան Մահմուտի կայսրութեան օրերուն, Հոսպարտք կը զգանք՝ արջանկայիչատակ Յարութիւն Ամիրա Պէզճեանի հակիրճ կենսագրականը վիսկագծել, թարմացնելու համար անոր յաւէտ յարգելի յիշատակը:

Հասարակ Պէզճիի մը որդին էր, ծնած՝ 1771ին, Պատանեկութեան միջոցին մեսաքսավաճառ (գազազ) եղաւ, որմէ է իր Գազազ մականունը:

Սուլթան Մահմուտի այցելութիւնը անոր հիւանդ եղած միջոցին մեծ պատիւ մրն է իրեն համար վկայ՝ իր սիրելի

ութեան և ուչիմութեան։

Պէզճեան 1834ին 63 տարեկանին մեռաւ և թաղուեցաւ Մայր եկեղեցւոյ մէջ, որուն չինութեան այնքան օգներ էր։ Իր օգնութեամբ չինուեցան հետեւեալք.

Արքունի նաւարանին եկեղեցին, Գումգաբուի Մայր եկեղեցին, Պատրիարքարանն ու վարժարանը, Սուրբ Փրկչի Հիւանդանոցը, Գումգաբուի դրսի երկու վարժարանները՝ զորս միայն իր դրամովը չինեց և անոնց յարատեւութեան համար 25.000 դրչ. Թողուց Մայր եկեղեցւոյ համէ ամիս 1000 դրչ. վճարելու համար յիշեալ երկու վարժարաններուն։

Ինք տպագրել տուած է վենետիկի Միսիթարեան երկու մեծահատոր Հայկազնեան բառարաններր և Պալատցի Գէորգ Պատուելիին Պարսկերէն—Հայերէն բառարանը։

Պէզճեանի օգնութեամբ չինուեցան Ռոդոսի մէջ Աղջկանց վարժարան մը, երկու աղբիւրներ և Փրկչի Հիւանդանոցին քով ուրիշ հիւանդանոց մը՝ տարափոխիկ հիւանդութեանց համար։

Պոլսոյ գրեթէ բոլոր եկեղեցիները և գաւառաց մէջ գըտնուողներուն չատերը Պէզճեանի բարեգործութեան յիշատակները կը վայելեն։

Ահա այնչափ բարեաց փոխարէն է որ ազգն ալ զինքր չատ իրաւամբ կոչած է՝ ԱՆՁՒԻԳԱԿԱՆ ԲԱՐԵՐԱՐ.

Պէզճեան ամիրան Օրթագիւղի եկեղեցիէն ելնելուն կը ճանչնայ Եէնիգաթուի նաւավարը, տուն կը հրաւիրէ, կը յարգէ ու ձեռքը կը պագնէ և կ'ըսէ՝ «Հայր կը յիշե՞ս այն երկու ապտակները որ երեսներուս զարկիր». «Ի՞նչ կ'ըսես ամիրա՛, այդ ի՞նչ զրպարտանք է որ կ'ընես իմ վրաս», կ'ըսէ ծերունի նաւավարը։ Ամիրան կը բացատրէ՝ թէ ձըկնորսութեան եաեւէ ըլլալով կիրակիները իր նաւակը կ'առնէր, օր մ'ալ երկուշաբթիի գալուն զինք ապտակեր էր և հրամայեց որ չուկայ երթայ, վաճառի գործի օր էր...։

1835 40 տարեթիւռ տարիներուն է որ կր սկսի մանիֆաթուրայի մեծ և կանոնաւոր վաճառականութիւնր։ Մինչև այդ առեն մանիֆաթուրայի և երկաթի գործը Ռուսաց և Եւրոպացւոց ձեռքը կը գտնուէր։ Կարգ մը յառաջդիմասէր և բանիմաց Հայեր հրապարակր Ռոյներէն և Եւրոպացիներէն քիչ

մը թափուր ձգուած տեղին վրայ եւ հասկնալով թէ վաճառականութեան գաղտնիքը սպառումը ըլլալէն աւելի յարմար պայմաններով հայթայթելի է ատոր վաճառանիւթը, սկսան գործեր հաստատել թէ՛ Պոլիս և թէ Մանչէսթր միանգամայն։ Այս կարգի վաճառականներէն կը յիշուին, ի Լոնտոն՝ Միր աստիեան եղբարք, Կարապետ և Գրիգոր Թօգատեան Նոյնպէս Անգլիա և Գափամաճեան եղբարք, որոնք բացած են Անգլիական վաճառականութեան կանոնաւոր լայն գործերը Թրքահայերու համար 1835—40։ Այս Թուականներուն Տատեան Պօղոս և Տատեան Յովհաննէս պէյերը բարձր դիրքի և ազնուականութեան աստիճանին տիրացած՝ մեծ հարստութիւն և վարկ ունէին, մանաւանդ Յովհաննէս պէյ Տատեան ներհուն, գիտուն և մատենագիր անձնաւորութիւն մըն էր, այդ պատճառով բնիկ Տիվրիկցի Գափամաճեան եղբարք խնամիացան Տատեան Պօղոս պէյի հետ, որ հզոր առիթ մը եղաւ Գափամաճեաններու ժեծագոյն յաջողութեան, վայելելով Տատեան պատուաւոր և չատ աւոր վարկերու արդիւնքը, Բուժէլիի և Ափիոնատուր Հրապարակներուն և մեծ բանկիրներուն մէջ ալ կը նատուի հրապարակներուն և մեծ բանկիրներուն մէջ ալ կը սուաւ, պատմայի մեծաքանակ մթերքը՝ ռուսական տեսակներու և ճաշակներու վրայ, որ դեռ չէին պահանջներ նուրբ խելք և ճարտարութիւն։

Գափամաճեաններու այս մեծ և առաջին տան մէջ կըրթուած, մարզուած են կ. Պոլսոյ հին մանիֆաթուրաներէն, ոմանք մանաւանդ պատմաճիներէն օրինակ Յովհ. Աստղիկլեան, Մարտիրոս Թօգատեան՝ գրագիր և գործակատար, Յովհ. Տէ-Յոյենդի աշակերտը, որ ապա սեփական տուն բացաւ Մանչէսթրի մէջ, չատեր հասցնելով և չատերուն օգտակար ըլլալով։

Գափամաճեաններէ յետոյ կանոնաւոր վաճառականութեան սկսաւ Պանտրմացի մը՝ Յովհաննէս Յովակիմեան անունն մկը, ասոր որդին Գառնիկ Յովակիմեան գրեց «Պատմութիւն նախնեաց վաճառականութեան» (տպեալ, ի Փարիզ 1860 ին) բաւական կոկիկ և դասական ոճով գրուածք մը, որը կը պարզէ ճշմարիտ վաճառականութեան սկզբունքները, Հին Եգիպտացւոց, Փիւնիկեցւոց, Կարքեդոնաց ու, Յունաց, Հնդկաց և այլոց վաճառականութեանց վրայ գործնական և պատմական տեղեկութիւններով։

Նշանաւոր է այդ առեն՝ Մանչէսթրի մառախլապատ երկինքին տակ հաստատուած և հոն անգլուհիի մը հետ ամուսնացած Մուչլեան Յարութիւն անուն կարեւոր վաճառական մը:

Պոլսոյ մէջ այդ թուականներուն նշանաւոր կը հանդիսանայ Ռուժանացի կամ Ազատրիացի Ահէմ օղլու Պետրոս, որուն համբաւաւոր վաճառատունին մէջ մարզուեցան Կարապետ և Տիգրան Փարաքէօզեան եղբարք. մինչ իրենց մեծ եղբայրը Գրիգոր Փարաքէօզեան՝ հիմը կը դնէր տեղական հրապարակին վրայ բնդարձակ տեղական առուրական և կալուածատիրական գործերու, որ ապա առին մեծ համեմատութիւններ:

1854—56 չրջանը յաջողութեան տարիներ եղան հայ վաճառականներուն՝ որոնք թէ՛ Պոլիս և թէ՛ Մանչէսթր մանիֆաթուրայի Տուներ բացին. այս կարգի վաճառականներն են՝ Մինասեան, Ալիքսան Նուսուֆեան, Յակոբ Պէշիքթաշլեան, Միքայել և Յովհաննէս Յակոբեան, Մարտիեան Մանուկ և Յարութիւն Վանեցի, Փրնարգեան Հաճը Պօղոս, Կիւլկէնքեանք՝ նախ ի Կեսարիա և ի Զմիւռնիա, Հարինց Աբրահամ Երեւանցի, Զմիւռնացի Եսայեանք, Էքիզլէր, Մանուկեան Սէնէքէրիմ և եղբարք, Բապուճեան Գէորգ և Յովհաննէս՝ վաճառական եւրոպական եազմայի Մուրատեան Գէորգ, Սիմէոն Աղա վաճառական անուանեալ:

Սերաստիոյ մէջ Յով, Պագդալեան՝ մանիֆաթուրայի, խուրտավաթի և արտաձելի ու ներածելի գործերով՝ նաև ուրիշներ ոչ սակաւ գործառնութիւններով. կը յիշուին·

Ի մէջ այլոց յիշատակելի է Ազատեան եղբարք որոնք Յունարէնէ Հայ և Թուրք լեզուներու մեծ բառարան մը հրատարակած են, Վիեննայի տպարանէն 1848 ին:

Կեսարացի Հայ վաճառականները թէև հնուց ի վեր չատ կարեւոր գործառնութիւն ունէին, ներածելով մանիֆ. և այլ ամէն կարգի ապրանք, սակայն ի Պոլիս հաստատուելու և արտահանմանէն ուղղակի ներածելու և արտածելու նախապարապետը հղած է՝ Սէնէքէրիմ Մանուկեան, որ քիչ ժամանակի մէջ ակնառու դործունէութիւն մը կ'ունենայ, կեսարիական անվիճելի ուչիմութեան և յարատև աչխատանքի չնորհիւ, և ապա Մանչէսթր ալ գործ բանալով կ'ապչեցնէ

այն վաճառականները որոնց հէ ինք կը գնէր նախապէս։

Այս անձուկ տողերու մէջ կարելի չէ ներկայացնել կեսարիոյ Հայ վաճառականներուն կազմած թիւը ունեցած դերը հայ վաճառականութեան պատմութեան մէջ, որովհետև առանք արևու ճառագայթներու պէս ուր որ հաս, ուր որ դպան են, տնտեսական ստեղծած են. բայց եւրոպայի, Ասիոյ ու Ափրիկէի բոլոր վաճառական քաղաքներուն մէջ հոչակ ստացած են կեսարիոյ հայ վաճառականները, Առանձէ կը բաղկանան կամ գոնէ ատոնց փայլով կը փառաւորուին Պոլսոյ, Զմիւռնիոյ, Սամսոնի և Մերսինի ծովային ու ցամաքային վաճառականութիւնները, որոնց մասամբ իրագիտակ ըլլալու համար չերմապէս կը յանձնարարենք ուսումնասիրել կեսարիոյ և շրջակայից պատմութիւնը ամփոփող՝ անզուգական երկնատար և մեծահոր մատեանը՝ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՒԱՔԱՆ ԿԵՍԱՐԻՈՑ. գլուխ գործոցը՝ մեծանուաց բանասէր Պ. Արշակ Ալպոյաճեանի կեսարացւոյն։

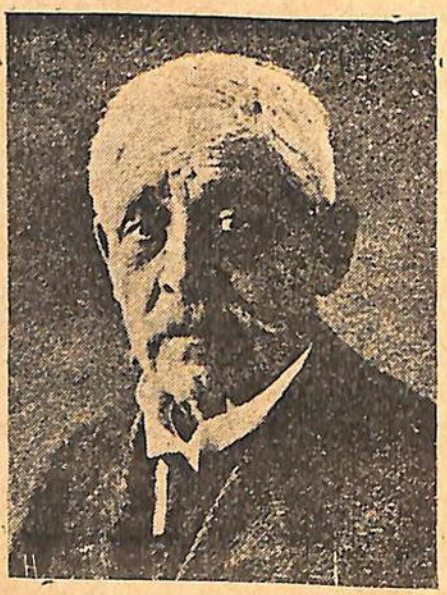
1875 – 80 ին Պոլսոյ մէջ կը նշմարուին քանի մը գաւառացի վաճառականներ՝ որոնք մէկ կողմանէ ապրանք կը ղրկեն իրենց երկիրներուն, միւս կողմանէ կը փոխանակեն իրենց երկրէն եկած բերքերը, Ասոնք հետզհետէ բնդարձակելով իրենց գործերը դիրք կը բռնեն հրապարակի վրայ։

Ասոնց կարգէն են Իբրանոսեան եղբարք. բնիկ Ամասիացի, Սիրեմ ու Մարուքէ եղբայրները. որոնք հազիւ 300 ոսկի չափ դումար մը ժառանգելով իրենց հօրմէն, իրենց հայրի չափ դումար մը ժառանգելով իրենց հօրմէն, իրենց յարատև գործունէութիւնով, գրեթէ սիրած էին բոլանդակ Թուրքիոյ վաճառականական ասպարիզին, բանալով՝ բոլոր կուսակալութիւններու և նշանաւոր վայրերու մէջ մեծաքանակ ապրանքով լեցուն վաճառատուններ, որոնք ոչ միայն փոքրաքանակ ու մեծաքանակ վաճառումներ կ'ընէին, այլ մրցելի քանակով ու ձեռնտու գներով՝ այլ կը գնէին՝ այդ երկիրներու կամ քաղաքներու արտադրութիւնը եղող ամէն տեսակ բերք, որոնք կրնային արտածուիլ եւրոպական հրապարակները։

Թողլով հոս ուրիշ վաճառականներուն գործունէութիւնները, իրր տիպար և կանոնաւոր ու կարևոր հաստատութիւն, քիչ մը ընդարձակ պիտի նկարագրեմ Իբրանոսեան

տան գործերը զորս տասը տարի վարելու ընդհանրական պաշտօնը ունեցած եմ թէ՛ ի Կիլիկիա և թէ ի Սուրիա և ի Լիբանան։

Սխրալի և տխրալի յորջորջելինք մեր այս յուշերը որովհետև, սխրալի ու պատուաբեր պաշտօն մ'էր մեր տարածը. սակայն յոյժ տխրալի էր թէ՛ սկիզբը թէ իր վախճանը. Ատանայի աղէտէն սկսելով մինչև անվերադարձ գաղթը Կիլիկիոյ, որոնց կսկծալի միջուկն է ընդհանուր պատերազմին բուկիզբէն մինչև վախճանը՝ Ատանայի Իրթանոսեան Վ. Տան Տնօրինութիւնը, ընդդէմ Հայ 20 – 30 թուրք պաշտօնեաներով չրջապատուած, թէ՛ քաղաքական և թէ կրօնական ծանրածանր դիւցազնութիւններու և տեսակ տեսակ դժուարութիւններու դիմանալով։

Հանի Եփրեմ Իրաւնոսեան

Իրթանոսեան եղբարը բնիկ Ամասիացի են, երիտ. պատուաբեր որդիք Մեսրոպ Աղա Իրթանոսեանի, որ ժրաջան և գործօն մարդ, վերջապէս հիմնադիրն է այդ մեծածաւալ վաճառականութեան զոր իրեն որդիք՝ Եփրեմ և Մարուքէ Իրթանոսեան հասցուցին աչխարհահռչակ մակարդակին ու

Հաճի Մաուրէ

Իրանեսեան

ափսոսին։

Կան քաղաքներ որ արժէքաւոր մարդերու ծնունդ կու-տան, ինչպէս Ակնը՝ ամիրաներու երկիրն է գրեթէ. Ամա-սիան ալ երկիրը եղած է քանի մը ականաւոր վաճառակա-ներու, որոնց մէջ նշանաւորն են Իրանոսեան եղբարք.

Իրանոսեաններու հայրենակից են բազմաժանօք Չէօմ-լէքճի օղլու եղբարք որոնք ևս մանիֆաթուրայի ընդարձակ գործ ունէին. կարևոր կեդրոններու՝ Պոլսոյ, Զմիւռնիոյ, Սամսոնի, Կլիկիոյ մէջ, պահեստով ճախարմեր վաճառատուն-ներ, նոյնպէս Մարսիլեան եղբարք ևն։

1895 թուականէն յետոյ է որ Իրանոսեան եղբարք տար-ուէ տարի ընդարձակեցին իրենց գործերը և հաստուցին 40 Տուներու։ Այդ թուականներուն՝ իրենց մանաւանդ կր-ասեանուին հետևեալ վայրերը՝ Ամասիա, Զիլէ, Թօզատ, Ր-վազ, Մարզուան, Զօրում, Եօզկատ և Սամսոն։ Այդ թուա-կանը իր աղէտալի հանգամանքովր փճացուցած էր նիւթին գաւառներու տնտեսական կեանքը՝ սպրանք չէր մնացած հը-բատարակներու վրայ. բացի Իրանոսեան Տուներէ՝ որոնց հակառակը ծածանող անգլիական դրօշակը փրկած էր զանոնք,

աւերէ, հրդեհէ և փճացուցէ։

Հեռատես Հաճի Ազային Դուխ գործոցներէն առաջինն է այս գիւանագիտութիւնը

Իբրանոսեան եղբայրներէն երէցը Հճ Եփրեմ Եպ. հեզահամբոյր, ուղղամիտ մարդ մըն էր Քէպէտ իր սիրելի յատկութիւններով բաժին մը ունի գործին մեծութեան մէջ, սակայն իսկական հերոսն է անոր կրտսեր եղբայրը Հճ. Մարուքէ Եպ.ին որ Հաճ աղա անունով՝ միջազգային տիպար մըն էր վաճառականութեան կրկէսին մէջ

Մեծ Հաճ աղայի մասին յիշատակելիք բան մը չունիմ գրեթէ, անիկա տարին մէկ անգամ իր անընթերնելի գրով նամակ մը կը գրէր, միևնոյն ոճով. «Դրամականի մասին երկար գրել չեմ ուզեր, ինչ որ ես ըսած դրամ ինանելու» են. ըսելով, ուրիշ ոչ մի գիր և ոչ մի այցելութիւն։

Մեծ Հճ. աղան կը վախճանի Պոլիս, 1921 Օգոստ. 20ին, 70 տարեկան հասակին մէջ. իսկ Հոչակաւոր Հճ, աղան զոհ՝ երկաթուղւոյ արկածի, կը մեռնի, 24 Հոկտ. 1920-ին, 63 տարեկան։ Փառաչուք յուղարկաւորութեան հանդէսը կը կատարուի, բայց թաղումը կ'արգիլուի ամբոխէն, ուստի զըմբռնուած մարմինը 77 օր կը սպասէ, մինչև որ կարգադրութիւն մը ըլլար՝ զոհացնելով արգիլողները, և անչուք կերպով կը թաղուի Շիշլիի գերեզմանատունը հասարակ կառքով մը փոխադրուելով. 1921 Յունուար 20 ին։

Այս մասին չուզելով շատ գրգռել մեր ցաւալի իրականութիւնը, կը թողում պատմութեան արդար և անաչառ վճիռին, և կ'անցնիմ այդ պատմական մարդուն գործունէութեանը թողած յուշերը նկարագրելու։

Հաճ Ազային մահուան պարագան նմանեցաւ իր այն տարօրինակ սովորութիւններէն մէկուն, այդ է՝ ճամբորդութեան համար նաւ նստիլէ յետոյ յաճախ ետ իջեցար ի մեծ զարմացում Տնօրէններու՝ որոնք երբեք վստահ չէին կրնար անոր մեկնումին մինչև որ զայն տանող նաւը չմեկներ և աներեւոյթ չըլլար ծովու մակերեսէն, ուստի ատոր փառաչուք մահուան հանդէսը կատարուելէ վերջ ո՞վ կրնար երեւակայել թէ ետ պիտի մնար իր յաւիտենական ճամբորդութենէն ալ նման իր սովորութեան։

Հճ. Աղային գործունէութեան անսահմանօրէն ընդարձակման, բարգաւաճման և հետզհետէ արդիւնաւորման իրականութիւնը կը համոզէ վերջապէս թէ վաճառականական մեծ տաղանդի մը մարմնացումն էր անիկա։

Աչխատասիրութեան, ճշդապահութեան և խիղախ ձեռներէցութեան տիպարն էր Հաճ՝ աղան։ Աւարտ խնայող կամ խնայասէր յատկութիւնը չափազանցողներէն չատեր՝ երբեք ծանօթ չըլլալով անոր ներքին նկարագրին կծիկութեան իմաստը զարնել կ՚ուզէին ատոր խոհուն և իմաստուն ճակատին, սակայն երբեք կծիկ չէր, նոյնպէս չռայլ՝ երբեք։ Նիւթապէս, վարձատրապէս խնայասէր էլլալուն պէս, բարոյապէս ալ կը խնայէր իր խօսքերը, ըսել կ՚ուզեմ՝ պաշտօնային գրած նամականերուն մէջ և անձամբ ատոնց հետ խօսակցելու ատեն յոյժ չափաւոր լեզու կը գործածէր, այնինքն բառէ ի բաց չէր յայտներ իր կռմասանքն ու գնահատութիւնը։

Գրաւիչ դիմքի տէր մ՚ուներ անիկա, այս տգին իր չուրջէն սկսեալ լեցուցած էր իր բոլոր վաճառատուները, որոնց գործնականները այդ չունչէն յափշտակուած կը գործէին և գիտնալով ատոր ամենուրեքութիւնը, մի՛ կաղմ ու պատրաստ վիճակի մէջ կը պահէին իրենց գործերուն տնտեսական, դրամական և յարաբերական մասերը։

Հաճ՚ Աղան ամենուրեք էր արդարև, յանկարծ կ՚երեւար սեղանիդ դուխը և անմիջապէս կը սկսէր իր քննութիւններուն, դիտողութիւններուն և չատ անգամ խիստ կարգադրութիւններուն։

Մինչև Աւտանայի սոսկալի աղէտը, Իրանոսեանք վաճառատուն չունէին Կիլիկիոյ մէջ, 1909 ին կը հաստատուեն Մերսին, Ատանա և Տարսոնի վաճառանիստերը։ Այդ թուականէն չատ առաջ իրենց գործին տարածութիւնը տեսնելով՝ երկար և չատ ճոխ տեղեկագիր մը գրկած էի, օգտուելով մաքսատան մէջ թարգմանչի և գնահատուժի (խթիմա) պաշտօնեայ հայ կարող անձնաւորութեան մը հանած տարեկան՝ արտածման ու ներածման պաշտօնական հաշուեկշռէն, որ արգիլուած էր բնականաբար։

Ատոր մէջ իրական տուեալներով կը պատկերանար Մերսինի նաւահանգիստին կարևոր դերը, ցուցնելով որ, թէ՝

Դիլիկիայէն, թէ՛ ներքին գաւառներէն ա՛ր տեսակ և ո՛րչափ քանակութեամբ արտադրութիւններ և հում նիւթեր կը ներածուէին Եւրոպայի ո՛ր նաւահանգիստներուն ու ո՛ր հըրապարակներուն, որո՞նց կողմանէ և որո՞նց հասցէին։ Նըմանապէս, ի՞նչ տեսակ ապրանքներ, մանաւանդ մանիֆ.ի տնտակներ կը ներածուէին, ո՞րկէ, ո՞ր, որմէ՞ և ո՞րուն համար։

Այս գործնական տեղեկագիրը իր լրման կը հասնէր, ցոյց տալով Կիլիկիոյ չրջանին անզուգականօրէն յուռթի և բերրի հողին բարիքներու յաւելումը, և առանց իւրաքանչիւրին վրայ մանաւանդ հոգածութիւններով քաղուած ծանօթութիւններ, քանակներով, որակներով, ընթացիկ գիներով, և՛ն. և՛ն.։

Փորթի մարդ, գործի համար տեղ ու հրապարակ փնտռող և ընտրող վաճառական, անմահն հաճի Աղան պարագաներէն ու ստեղծուած առիթէն օգտուելով է որ գործի կը սկսէր Կիլիկիոյ մէջ, մէկ կողմէն հրապարակներ ողողելով մանիֆաթուրայի ահագին ապրանքով, և միւս կողմանէ ալ գնումով, բամպակի ու չուչմայի և մեղրամոմի՝ այնպէս որ յաճախ գընումը վաճառումէն չատ կ՛ըլլար։

Իբրև նոսեան վաճառատան յաջողութեան պայմաններէն առաջինն է ատոր վարչութեան ներդաշնակ կազմը կամ կազմակերպութիւնը, որքան կարող ու փորձառու՝ այնքան գործօն, չոյտ ու ճարպիկ, միանգամայն ուղղամիտ և բարի վարուց տէր անձերն են որ երևցած են Տնօրինութեան պաշտօնին մէջ։

Երկրորդ՝ կանոնաւոր տոմար և հաչուակալութիւն մը գործին բոլոր մասերուն համար համանման ուղղութիւնով՝ դրամատուններու գործադրած եղանակին։

Երրորդ՝ պահակներ, սպառումի, գանձումի, գնումի, թռնաւորման, մաքսի գործառնութեան, վաճառաժթերք մրտիդ և ելից և անտուկի՝ նմանապէս։

Չորրորդ՝ հակակշռութիւն (քընթրոլ) ամէն գործի և առմէն արձան ադրութեան, մանրակրկիտ և ճշմարիտ կերպով։

Ամէն իրիկուն անտուկին ելից և մտից գումարներուն տարբերութիւնը հաւասար պիտի գար պատրաստ դրամին, որուն դրամներուն տեսակը մէկիկ մէկիկ դրուելով առանձին տեղերի մը մէջ, պիտի վաւերացուէր Տնօրինութենէն՝ «համա-

պատասխան՝ դրամարկղը դրկով և ստորագրելով։

Ամէն չարաթ պիտի հանուէր տպառման ցուցակ մը ներկայացնող՝ չարթուն ընթացքին ծախուած ապրանքներու իւրաքանչիւր տեսակին միացեալ քանակը և ծախուած գիները, իւրաքանչիւրին առջև բացատրելով կամ պէտք եղած ծանօթութիւնը տալով այդ ապրանքին գտած ընդունելութեան մասին ինչ ոչ։

Ամէն ամսագլուխ հանուած փորձակշիռը իրեն կցուած ընդարձակ տեղեկագրով կեդրոնին առջև կը ներկայացնէր գործին ընթացքին բոլոր կարևոր գիծերը վաճառման, դրամատնութեան, գանձուժի, տպարիկ պահանջներու վիճակին ճշդագոյն պատկերը։ Մերսինի վաճառատունը չատ կարևոր դեր ունէր կատարելիք։ Բացի վաճառատունէ, կը պահէր նաև Պոլսոյ հաչուոյն տէրօ մը, մեծաքանակ մթերքով, որ ունէր իր յատնաւոր հաչիւները, մաքսային, բեռնաւորման և հաչուեցոյցերու արժէքներու փոխանձման գործերը։ Այս մեծ տէրօն կեդրոնին կը պատկանէր, ուրկէ կը բաժնուէր ներքին գաւառներուն յանաւանդ կեսարիոյ վաճառատան դրկուելիք ապրանքները։ Պոլսէն եկած բաժանման (թագսիմէ) հրահանգը կը գործադրուէր, յատնաւոր պաչտօնեաներով և սակայն Տնօրինութեան պատասխանատուութիւնով։

Տարի մը վերջ արդէն գործը կանոնաւոր չրջանին մէջ մտած էր, վաճառումը և գնումը գոհացուցիչ գտնող Հաճի Աղան անուշ վարուեցաւ իր այցելութեանատեն և հետաքրքրքրուեցաւ արաբերէն քիչ մը չատ խօսելուս, "Գառնիկ սուաքէրէնը բուտիրէնին գաբաուը չէ", ըսաւ, խորհելով թէ ես լաւ թուրքերէն գիտնալուս համար արաբերէն ալ կրնամ կոր խօսիլ, մինչդեռ Մերսինի գիւղացիները քիչ մը տարբերացուցած էին, մանիֆաթուրայի գործ կ'ընէի նախապէս, չուկային մէջ։ Իմ համակերպող պատասխանս կարևոր գործ բացաւ առջևս։ Հաճ Աղան Պոլիս մեկնեցաւ և հասած օրն իսկ հեռագրեց որ անմիջապէս Պէյրութ մեկնիմ և հոն գտնեմ էմին փաչա Միխայելի մօտ, երկար հրահանգը գործ բանալու համար, Պէյրութ, Հալէպ, Դամասկոս։ Անմիջապէս միաքս եկաւ արաբերէնի մասին Հաճ Աղային հետաքրքրութիւնը, սակայն ուչ էր. պէտք էր իբրև զինուոր համակերպիլ կեդրոնի հրահանգին, ուստի հազիւ տարի մը բոլորած Մերսինի վաճառատան մէջ, թէ՛ վաճառատունը թէ իմ տունս ձգելով՝ յաչորդ օր Պէյրութ կ'երթամ և կը գտնեմ, թէ գործի վերաբերեալ թղթերը և թէ Պոլսէն եկած առժամանակեայ ընկեր մը, միասին հիմնադրելու համար հոն Պէյրութի մայր վաճառատունը։

Վաճառատուն, ապրանք, և բոլոր կարգ ու սարք լրմընդունելէ յետոյ, վաճառատունը բացուած կը յայտարարէ նք բոլոր արաբերէն թերթերով և կը սպասէ առաջին յաճախորդին։ Ընկերս Յ. Մխիկեան բառ մը արաբերէն չէր գիտեր և գեռ պաշտօնեայ չունէինք քովերնիս, հայ պաշտօնեայ, միանգամայն արաբերէն գիտցող։ Ահա կը ներկայանայ արաբ վաճառական մը զոր կ'ընդառաջեմ անկեղծութեամբ։ Մարդը լուրջ ու խոհուն մէկը, կը հասկցնէ թէ «վէյուր ֆրանսէ»ի ամբողջը մէկէն (200 ոսկի սեթրլին) պիտի գնէր, կանխիկ վճարելով, մեթրային գինը կը հարցնէ։ Երբ դրշ։ տասը փարա ըսելու համար, բերնէս դուրս եկած է «բրլէթի իրա ռուպա նազէն» խօսքը։ Մինչդեռ բրլէթի ու ռուպաբսել կ'ուզէի, մարդը անմիջապէս կ'ընդունի և մեթրոները թուագրելէ, գումարելէ և քննթրելէ յետոյ երբ հաշուեցոյցը գրել սկսայ և մեթրոներուն առջևը 3.50-ը գրի, մարդը բորբոքեցաւ և խիստ ամուր բռնեց մեր ազգատ և ազնատ արաբերէնը։ Վերջապէս հաշիւ ընելով՝ որ մեզմէ չընելէ գոնէ 5-6փր. ալ կը չահի, տուինք և գրամը առինք, առինք նաև դաս մը արաբերէնի, չատ սուղ գնով։ Սակայն այս դասը ուրիշ չատ կարևոր դաս մը բերաւ իր հետևէն։

Հետաքրքրութիւնը կը դիտէի թէ մենք այսքան աժան առնող վաճառականը արդեօք քանի՞ պիսի ծախէր, 2,75 գրշ. ի գնած «վէյուր ֆրասէնս» 1 ժամ չանցաւ, համալի մը կըռնակը տեսայ մեր ապրանքը, և հետապօտելով մտամ պանդոկ մը որուն սենեակներէն Ներունի արապ մը չանձն առաւ վիլուրները համալէն իր հաշուեցոյցով։ Ինդրեցի բարի ձերունիէն, որ քանի՞ գնած է այս ապրանքը, ես ալ Աստանա տանելու համար պէտք ունիմ այս կարգի տեսակի մը ևն. ըսելով, Մարդը էլմը, հաշուեցոյցը ձեռքս տուաւ իր պատասխան և նայեցայ որ՝ մեր յաճախորդն է ծախողը, անմիջապէս գինին նայեցայ որ 2,75 էր, այսինքն ճիշդ մենք գնած գինը։ Մրնչ տասիկա խորհելով վար կ'իջնայի, հանդիպեցայ ուրիշներուն ալ, տասնք ալ նոյն գնով գնած էին և մէկ հաշուով՝ մէկ ժամուան մէջ մարդը գնածը իր գնած գնով ծախած էր, ինչո՞ւ, ապա չա՞ռր, հապա մեր ախալելովը ապրանքին աժանութիւնը։ Այս հետաքրքրութիւններուն գոհացում գըտնե-

լու համար վուլթայի իմ առաջին յաձախորդիս և պատմական ուսուցչիս վաճառատունը։ Լաւ ընդունելութիւն մ'ըրաւ և իր թրքերէն չատ լաւ գիտցող տղուն թարգմանչութեամբ՝ իմ հարցումիս իբր պատասխան րսաւ որ, եթէ այս գաղտնիքը չես կրնար լուծել, ըլլալով 60 մասնաճիւղ ունեցող հոյակապ Հաստատութեան մը տնօրէնը, չես կրնար արաբ երկրի մը մէջ գործ ունենալ։ Ինչպէս լուծել սա խնդիրը «ապրանքի մաուի. ուած գնով ծախելու հարիւրին 5 շահեցայ (ըստ իր խօսքին), եկո՛ր և Պօզաճեանի թ. տպագրութենէն թուաբանութիւն և Տիւզէնճեան ընդարձակ գործէն Տամարակալութիւնը տուող նախկին կրթական Տնօրէնն մը եղիր, և այս խնդիրը լուծէ. անկարելի է։

Ըսի իրեն. «մեթրօցները նիւզ մեր տուածին պէս մնացին ձեր ծախած ատենը». —Պռաւօ՛, պռատց արապո և չարուն ակեց. «Հավաճառ Գառնիի, հոս մէթրօն կ'ըլլայ 95, 97 50 սանթիմ, նոյն իսկ 92,5, իսկ եարտան որ ինչէզէ մը բաղկանայ, և 33 ինչէզը 1 եարտա է 34 — 33 և նոյն իսկ 31.5 ինչէզի վրայ ծալուած եարտաներ կան, ուստի քանի որ գաղտնիքը հասկնալու չափ եռանդ ու փոյթ ցուցուիք, կը չնորհաւորեմ ձեր գործը և ասկէ յետոյ վստահ՝ ձեր գործերուն, պէտք եղած գնումները կը կատարեմ ձենէ. Մեկնեցայ մեկնաբերուր և հիմնական չատ կարևոր դասը առնելով արաբական աշխարհի գործառնութիւններէն։ Մեր զրկած տեղեկագրին համաձայն. Հաճի Ազատ բոլոր նոր ապրանքներու վրայ երկու պիտակ (էթիքէթ) դնել տուաւ, ցուցնող 36 և 32 ինչէզները, և 95 և 100 սանթիմ մեթրօնները, որոնք բոլորովին գիւրացուցին մեր գործառնութիւնները։

Ամէն բան կարգի կանոնի մտած էր 1911ին, ունեցանք հայ պաշտօնեաներ, հայերէն, արաբերէն, թրքերէն, ֆրանսերէն դիտցող։ Շրջակաները, յաձախորդները ուսումնասիրեցինք մէկ ակնարկով և լեզուն, դրամատնութիւն ընելու մէջ ունինք, երբ օր մը անձնական նամակ մը կը ստանամ Միրսիլի Տնօրէնէն, Հ. Ազատ Դանիայէն-Տարսոնէն-Ատանայէն սկսեալ Միրսին եկած ըլլալը և քանի մը օր վերջն ալ Պէյրութէ գալիքը իմացնող։ Արդէն գիտեմ որ Աւետարանի վեհայրին պէս գալ և պէտք է իւղ լեցնել լապտերին մէջ։ Մաքրագործում, չոկում, յարդարանք ապրանքներու, վերաքննութիւն բոլոր

հաչուակալութեան, մարդանք սաթրընկերուն. քիչ մը խիստ Շոգենաւին երևնալուն պէս նաւակ մը առնելով կը դիմաւորեմ հաճ տղան որ յապուշ կրթած կ'ըսէ. «Ծո՛ տիրացու, ինչո՞ւ եկար հոս, դուն ինչ դիտէիր որ ես կուգամ կոր և ինչո՞ւ համար գործդ ձգելով՝ հագուած չքնաւած փեսայի պէս շոգենաւ կուգաս, ես չե՞մ մը կրնար գալ, հը, խօսէ նայիմ», ըսի՝ որ ներեցէք Հաճ Աղա, ես ձեր գալուն համար երբեք չեկայ, ես ալ քեզի պէս հիմա պարտաւոր որ ինչո՞ւ ժենք լուր չունեցանք ձեր գալէն: Ես ամէն անգամ որ Մերսինէն շոգենաւ գայ, գալու ատիպուած եմ, մինչ՝ անպատճառ 20=30 վաճառականներ կ'ելլան: Ատանայէն, Թարսուսէն ու Մերսինէն, հոս իրր գործի մը համար եկած, զանոնք տեսնելով՝ թէ՛ բարի գալուստ կը մաղթեմ, թէ՛ մեր ապրանքներուս մասին բրօքրականտ մը ընելէ վերջ, քանի մը կարևորները նաւակով մեր վաճառատունը կը տանիմ և հարիւրին հարիւր կ'օգտուիմ կարևոր սթօք մը վաճառելով. ահա ես ատոր համար եկայ», ըսելէս վերջ՝ գոհունակութեան ժպիտ մը ուրուագծուեցաւ Հաճի Աղային դէմքին վրայ: Ծո՛ տղայ, չատ լաւ խորհեր ես, ինչէ նէ, նայէ, անդին ծերուկի մը կայ՝ որ անկողինը կը կապէ կոր, գնա՝ ատոր քով, անոր ըսէ որ՝ [զիս ցուցնելով] ո՞վ է, Զգէ Հաճ Աղա՛, այդ մարդուն ինչո՞ւ պիտի հարցընեմ, քու կովլալն, գործի նայինք, ուշանալ չըլլար, մաքսատունէն 85 անտուկ պիտի հնչէ, պէտք է վերադառնամ, ճամբորդները տեսնելով --Ծո, քեզի ինչ կ'ըսեմ կոր նէ ըրէ, ինչպէս պէտք..., կը համակերպիմ, մարդէն կիմանամ թէ (Հճ- Աղան) իրաւնսեաններու քով սաթըմը կուգայ կոր եղեր Պոլսէն, Ըսի մարդուն որ սխալ է. բուն իրաւնսեանն է՝ Հաճի Աղան է այդ մարդը, Ծերուկը բարկանալով ըսաւ որ՝ տահա պէտպաս էքսին իսի, ճէյէ պիր շէյ վար, տիւնեէն պէրի, էվէյի սիւալլարնա պէն ճէվապ վէրիմ, իթաւնսեաճըլարը պապալարընեան պիր չիփք գալօը բօթին գալմըը ատ, իչինի պիր գարտուսս ուլքնը տիկէի գարտմը կէյէր իմբէ տէյէ, եա՞ էճնիսիի իմիւ՝ ճէ իսէ, օտ ա կէօ էէրթիկէ կէլմէսին...

Յետոյ Հաճի Աղան պատմեց որ այդ ծերուկին ունեցած անկողնին երեսի տուգումա մեր պետկալուգ: անուն տեսակէն ըլլալուն ճամբորդութեան ընթացքին մարդը իր քովը հերաւորած ու հարց ու փորձած է, հասկցած է որ Ատանայ իրաւ-

Նոսեան վաճառատունէն է գներ, կանդունը 100 փարայի, լայնքը 40 ինչ կամ 100 սանթիմ է, ծախողը Լեւոնն է եղեր, յաւ կը ծախէ եղեր ևն. ևն. և յետոյ երբ ծերուհին իրմով հետաքրքրուած է, ըսած է որ ես ալ իրր սաթըճը Պէյրութի Իթթիհատականներուն քով կ'երթամ ևն., ծերուկը չատ ցաւ զգացած է և ըսած է որ առոնք մասրապազ կծծի մարդիկներ են, ո՞ւր տեղ դուռ առոնց գործը. որոնք քիչ դրամ կուտան, չատ կ'աչխատցնեն և գալոչի խնդիրը պատմած է. որ Հճ. Ադային խոշին զացած է. ուստի զուարճ և քաղձր տեսակցութեամբ մուտ գործեցինք, իրեն համար մինչև այդ օր անծանօթ եղող Իբրանոսեան վաճառատունը։

Շոգենաւէն մինչ վաճառատան սեմը զուարճ և ժպտադէմ Հաճ'Ադան, ներս մտնելուն պէս իր սովորական երևոյթը հագնելով՝ մէկիմէկ աչք անցուց ապրանքներուն գարակներուն և յետոյ բոլոր տէրոնները պատկով տեսաւ՝ կանոնաւոր չարքերը գոց հակիրուն ու անառակներուն, մթերատեսրներուն օրինաւոր ձևը և արձանագրութեանց մաքրութիւնը, ապա իր հետը բերած քարտուղարին հաչեական, տոմարական գրութիւններու և բոլոր գրութիւններու քննութիւնը և պաշտօնէից քննութեամբ, անոնց անհատական էութեան և դուրսի պաշտօնի մասին ուսնեցած տեսական և գործնական կարողութիւններուն տեղեկացաւ և հետևեալ օր գործին նկի առուցուածքէն. ընթացիկ և յարաբերական բոլոր մասերէն լաւ տեղեկութիւն առնելէ վերջ՝ հրամայեց որ գապօրի սենեակը երթանք միասին, գացինք. ելաւ չարքի մը վրայ և ծալապատիկ նստաւ հոն, գիս ալ քովը նստեցուց, Հճ. Ադան չատ կը սիրէր քապօթներու վրայ նստիլը. յաճախ առոնց վրայ կը պատկեր գիշերը և կ'ըսէր թէ «աղ մալը սաղ մալ է», Ներսէն կախուած էի լսելու համար ընդհատ դիտողութիւնը, ըսաւ որ «տղաս հիմա գուն պիտի է ըսես որ լաւ գործ կատարեցի, Հճ. Ադան պէտք որ թոչակիս և չանաթաժիս վրայ գոյլի յաւելում մը ընէ, գուն ասանկ կ'անցնես մտքէդ, ես ինչ կ'անցնեմ գիւռ՞ս. Գառնիկը պարկեչտ և այնատ սէր էր, սակայն մեռաւ, մեռնողին համար սէկ օր հագիւ վաճառատունը կը գոցուի և տեղդ մը նչանակեմ ուրիշ սէլը, թող թէ քիչ մ'ալ քենէ վար մնայ. հասկցա՞ր, պարտականութիւ-

կատարեր ես, քան մը յուսալու իրաւունք չունիս, այնպէս չէ՞...» Ըսի որ ամենամեծ վարձատրութիւնս է ձեր այս գրնահատումը, և յետոյ ձեր սիրտն է որ կը խօսեցնէ ճշմարտութիւնը, հետևաբար այդ աւելի՛ վիճակի է ինքն ալ իր պարտականութիւնը կատարելու...»

«Բան մ'ըսեմ, դուն 5 լիրա աւելի տ՛ուր ամէն ամիս, ես վճարելու համար ըսի, միայն թէ այս 5 լիրան կեդրոնի հաշւոյն տուր և ատկէ պահանջէ»,

Երկար բարակ խորհրդակցութիւններէ վերջ՝ ճամբայ դրինք Հճ. Ագան, ձրի գաւառա առնկ Մոխլականի Աժէնթին ի մեծ գոհունակութիւն Հճ. Ագայի և մինչև կէս գիշեր քովը մնալէ յետոյ մեկնեցայ։ Յոգնատը առաւօտեան դէմ մկնաձ էր. յաջորդ օր կանուխ վաճառատան առջև սպասող նաւավար մը սուաւ խոշոր պահարան մը չոգնաւէն Հճ. Ագայի կողմէն տրուած, Բայլ 12 էջէ բաղկացող հրահանգներէ, ուղղութիւններէ յետոյ, պաշտօնեաներու մասին յօդուածին մէջ, խստիւ կը հրահանգէր մեր հաւալպաչը Սերաստիացի Նշան աղային պիսներուն չափաւոր վիճակի մէջ դրուիլը, ոբովհետև յիշեալ ծայրերը ականջներուն կ'անցնէր այդքան թաւ և սքանչելի տին իր պիսերը։ Արդէն իրեն ալ կատակով մը ըսած էր չափաւոր վիճակի մը դնելը։ Յետոյ իր մասնագիտական տազանդով մեզի վճարուելիք 5 լիրայինն դէմ կը հրահանգէր 2 պաշտօնեաներ հանել գործէն, որոնց թոշակները 8 ոսկի կ'արժէին։

Այսպիսի վարմունքները չատ դէշ կ'ազդէին վրաս, սակայն դործին հմայքը, չահէն աւելի ազգային այսպիսի հոյակապ Հաստատութեան ներշնչած վեհութիւնը անմիջապէս կը մոխիթարէր թէ՛ զիս թէ ինձի պէս խորհողները։ Եւ արդէն բուն վարչագիտութիւնը կը կայանայ հայու ական ոգորձակիչի պէս Մայր Աչխատութեան ալ ճչգրիտ ցուցակը ձեռնարկուի մտքի առջև, պարտի և պահանջէ ցուցնող թիւերու գումարները հաւասարակշռելով։

Պէյրութէն Պոլիս հասնիլէ վերջ, կ'երեւի թէ նորանոր մանրամասնութիւններ հաստատելու տեղեր մնացած է Հճ. Ագան, ոբովհետև Թուրքիոյ մէջ գրեթէ կարևոր կեդրոն և քաղաք մնացած չէր, ուստի մեյ մ'ալ Պոլիս՝ ընդարձակ և մանուածոր

Նամակով մը երկու մարդեր կուգան Պէյրութ, կը ներկայանան մեզ, նամակէն կը տեղեկանանք՝ որ Մէսինէի Մինէվէրէյի ժէյ մասնաճիւղ մը բանալու համար այս երկու Թուրք պատուհասները զրկած է և արդէն Հայֆա ուղղակի 6000 լիրանոց ապրանք բեռցուցած է և մեզ ալ կը հրահանգէ որ այս գումարը կեդրոնին պարտաւոր ենք, որովհետև հոն հաստատուելիք գործը Պէյրութի վաճառատան մասնաճիւղը պիտի ըլլայ, հետևաբար ուղածնուն չափ ալ ապրանք տալ մեր վաճառատունէն ևն. ևն։

Սոսկալի բան, ի՞նչպէս գործ բանալ տեղ մը ուր ոչ թէ Հայ մը, այլև քրիստոնեայ մէկը չի կրնար մուտ գործել, հետևաբար ի՞նչպէս պիտի հակակշռուի գործը։

Ասոնք խորհելով գործին անուններ դրած է Հաճ Ադան, Զիլէլի Ապտուլլահ, Թրապզոնլու Մէհմէտ Փիր վէ Շիւրէքհսը, բոլոր հաչուեցոյցեր, յուշաթղթեր, մուրհակներ են. տպուած ու պատրաստուած և երկու մարդիկն ալ մեր գիմացն էին և այդ առեն Պոլսէն բեռցուած 6000 ոսկինոց ապրանքները Հայֆա հասած էին։

Չհամակերպիլ կարելի չէր, արդէն իր խօսքով մեռած կը համարուի Հաճ Ադայի դէմ խօսողը։ Համոզեցինք Զիլէլի Ապտուլլահը և Թրապզոնլու Մէհմէտ Փիրը, որ նոր ապրանք չտանին Պէյրութէն, Հայֆայէն ապրանքները տանին մեզ մը Մէսինէ, վաճառատուն բանան. չարին չակեն, հրապարակի տեղևկանան, բնդարձակ տեղեկագիր դրկեն մեզի ու յետոյ ֆիլ քիլ ապսպրանք տան ընթացիկ տեսակներէն։ Ըրկեցինք առանք և Պոլիս ալ երկար բարակ բայց համարձակ դրեցինք այս կարգադրութեան չատ սիրալ և վնասաբեր ըլլալը։ Ինչ որ մերձաւոր ապագան ցոյց տուաւ, անագին գժուարութիւններու հարերեկով, միջոցներ գտնելով ի վերջոյ յոգնելու չափ ղութիւր ունեցանք։

Հաճ Ադան չհէն հրապուրուած էր, իրաւ ալ ապրանք մը կրկին, երեքկին գնով կը ծախուէր Մէսինէ, սակայն Մէսինէն սրբալայր մը բլլալուն պէս սրբազան ձգտարտութիւն մըն է թրքական սա առածը թէ. պարա տէնիզ սէնէտ մալ չօզ տըր ամմա, էն սէյամէթ էէրին սէնին էէնարթն տըր։

Պէյրութի, Հալէպի վաճառատուները լաւ ընթացքի մէջ

մուած էին, «Միայն մեռածքս»ի գնման գործը դեռ կարգադրուած չէր. Հաճ Ազան նկատի առնելով կիլիկիոյ Ատանա, Մերսին, Թարսուս և Ճիհան մ. ճիւղերուն հետզհետէ առաջադիմական ընթացքը, ընդ. Տնօրինութեամբ հոն կը փոխադրէ զմեզ, ուր տպիւ 6—7 ամիս կրնանք անագին գործ ունենալ մանաւանդ բամպակի գնման գործին մէջ, անա Զօրաչարժ և անա Ընդհանուր Պատերազմ կուգան փակելու մեր սիրալի աշխատանոցները: Ցոյժ տխրալի է մեր բաժանումը Մերսինէն, մի միայն բախտաւոր եղանք ուրիշներու պէս ժանտարմային մարակին տակ չաքարուելու դէպի անծանօթ վայրեր, կառավարութիւնը Հալէպի կուսակալութեան յանձնելի նամակ մը տալով մեր ձեռքը ազատ կը ձգէր երթալու, ուր թէ իրանոտան տունը բաց էր. թէ Հայերը Հալէպէն չէին աքսորուր: Նամակը կը յանձնարարէր զիս իբր անվնաս մէկը, որ կրնայ աչխատիլ իրենց վաճառատունը, եթէ թոյլատրեր Հալէպի կուսակալը: Լաւ, սակայն Հալէպ կրնա՞յ հայ ընտանիք մը երթալ ազատ համարձակ, քանի տրյ. կ'արժէ ճամբու ամայութեան մէջ վխտացող աւազակներու քով կառավարութեան տուած թուղթը. և ի հարկին պիտի արտօնէր Հալէպի կառավարութիւնը եթէ նոյն իսկ անվնաս հասնէինք հոն, Ա՛յս և ուրիշ այսահարիչ խորհուրդներով լեցուն ճամբայ ելանք և հասանք այդ օր Տարսոն:

Տարսոն մեր վրկիչը եղաւ. հոն բնիկ եպիսկոպոսի Բասիլ պէյ որ մեր լաւեկամն էր, մեծ փապրիկա ունէր մանօթի և գաւթի, այս բարեկիրթ և բարեսէր մարդուն հետ չատ մեծ ծաքանակ առևտուր ըրած էինք, գնելով իրմէ բամպակազար բաքէթ մանած (խիւրք). դիմեցինք և գոհութեամբ տեսանք որ հարիւրաւոր երկտող Հայեր ապաստանած կ'աչխատէին անոր գործարանին մէջ որ ի հաչիւ պինուորական իչխանութեան կը բանէր անդադար գապօթ (կաու) արտադրելու համար, Գործարանը փայտի հայթայթիչ ունէր՝ սակայն Ատուձոյ այդ փայտերը փոխադրող հայթայթիչը հրաժարած էր, վնասարէր գանելով արուած վրան ապրողչէքը, ուստի 6-7 բնակիներով մենք սառնձնեցինք սոյն գործը, 40 ձի և քսան կառքով և դժուարին տանջանաց բոլոր չարքուն չարուշակեցինք գործը, զերծ մնալու համար աքսորէ.

Այդ միջոցին մեր խանի ամէնէն անտես մէկ սենեակը քաշուած հազար մտմտուքով այնատոդիս կը ներկայանայ երկար հեռագիր մը, որուն մէջ Հաճ աղան կ'աւետէ իր իսլամանալը և կը հրամայէր որ անմիջապէս մանք ալ միւսերուն բլլանք տինի միսէյինի իսլամիչեով և անմիջապէս հաղորդենք իրեն, որպէսզի կարենայ հրամանագիր դրկել մեզ, բանտրու համար իր վաճառատուներր՝ զորս Պանք Օթօմանի յանձնած էինք, տարեգլխոյ հաչիւ տեսնելով և մէկիկ մէկիկ յանձնելով Պանքայի, ի հաչիւ Իթրանոսեան եղբարց Պոլսոյ Կալաթայի Պանք Օթօմանի ունեցած պարտքին։ Ետոյ երկրորդ հեռագրով 300 օսմ. ոսկի կը հանէր Պանք Օթօմանէն և կը հրահանգէր որսի մորթ ժողվել։ Որսի մորթ կրնա՞յ ժողվիլ իր մորթը պահելու համար ախոռի ամբոստանի բոյրերուն մէջ աչխատող ու ապաչխարող մէկը։ Իսկոյն ետ կը վերադարձնեմ դրամր, հասկցնելով թէ անկարելի է։

Ի զուր յոգնեցաւ Հ. Ադա համոզելու համար, սակայն չյուշացաւ գործը վերաբանալու համար հարկաւոր միջոցը գտնելու, Հայոց մը համար թէպէտ չկրցաւ արտօնութիւն մը առնելու թալէաթ փաչայէն, (որուն թելադրութեամբ կրթոնատիսա եղած էր անձր և գանձը փրկելու համար) չատ դիւրութեամբ կարեւոր յանձնարարագիր մը առած էր Գոնիայի Պապալըդ թերթին Ձէրն ու խմբագիրը Մազհար Պէյին որ կուգար Պոլսէն իր ուղած մարդոց միջոցաւ բանալու։

Իթրանոսզատէ Ահմէտ Սըրրի պէյի վ. տուները։

Բացինք վ. տուները իւրաքանչիւրին մէջ մէյ մէկ հայ պաշտօնեայով և չարունակեցինք ցվերջ պատերազմի, անվերջ կակծալ և յոյժ տխրալի տեսարաններու ականատես բլլալով։ Տեսարաններ՝ որոնք մի առ մի նկարագրելու համար թէ սիրտ կ'ուզէ, թէ ժամանակ։

Ատանայի վաճառատան թապելան վոխուելու ատեն չատ աչխատած էի որ հայերէնի կողմը՝ «Իթրանոսեան եղբարց» վերտառութիւնը անջինջ մնայ, մինչդեռ ընկերս կը սպդէր թէ երկու կողմն ալ ջնջուի և մէկ կողմին վրայ գրուի «Իթրանոսզատէ թիճարէտհեաներ», իսկ մեւս կողմը որ պատին պիտի գայ գիր չուզեր, ուսաի համոզեցի որ պատին գալիք կողմը թող իր վիճակով կենայ, չօժարեցաւ և այդպէս մնացած էր որ մը դնացում և ուրախութիւն պատճառելու համար ինձի,

ինչպէս որ դինադադարի վաղորդայնին, Մարուքէ Իբրանոսեան աւետեց մեզի վերադարձը իր հայրենի կրօնին և ըստ առաջնոյն հայերէնի վերածումը բոլոր գրութիւններու և նըչանատախտակի։

Էֆէնտի՛ դուն քան մը գիտես եղեր որ տախտակին այս կողմը սրբել տուած չէիր, ուստի ես ալ ուրախակցութիւնս յայտնելու համար ձեր արտօնութեամբ ձեռքովս ետ դարձնեմ Քասպեան կ'ըսէր մեր վերոյիշեալ ընկերը։

Քասպեան կեցաւ քանի մը տարի, ահա Հճ. աղայի աղէտալի մահը և ահա անվերադարձ գաղթը և ամէնէն կործանարարը՝ բոլոր Իբրանոսեան տուներու գրաւումը քէմալական իշխանութեան կողմանէ։ Կործանեցաւ ահագին հայ վաճառատուներու կարգին Իբրանոսեանի համատարած գործը և տխուր յիշատակները մնացին մեր մէջ.

Աւա՛ղ փառաց անձաւորի։

ԳԻՄՍԵԴԱ

Ռ. Գ. Իբրանոսեան եղբայրներու բարերարութիւնը կ'ամփոփուի մի միայն իրենց համանուն առևտրական վարժարանին յիշատակով Ամասիայի մէջ՝ որ օգտակար եղած է նոյն ատենուան տեղւոյն երիտասարդութեան համար։

---

† Ս. Ծ. Ծօղուածագիրը Տ. Գառնիկ Ս. Դաւիթեան իր յուշերուն բարուցակութիւնը, սիրայօժար խոստացած է մեր Տարեգրին յառաջիկայ 1940ի —Ն. հատորին համար։

ԱՆԴԻՏԱՑ ՈՉ ԱՆՊԷՏ

ՀԱՑ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Հին Հայոց նախարարութիւններ՝ արդի իմաստով նախարարութիւններ չէին. անոնք ազնուական դասակարգի կը կազմէին. բարձրագոյն դասակարգը Հայաստանի մէջ· անոնք իրենց սեփական երկիրներ ունէին որոնց թագաւորին տէրն էին, կրնային զօր պահել հարկ հաւաքել, վաճառու վանահայր կարգել և իրենց երկրին բրնակիչներուն վրայ կեանքի ու մահուան իշխանութիւն ունէին։ Այս իրաւանց փոխարէն՝ կը հսկէին թագհանու Հայաստանի ներքին բարեկարգութեան, և զայն կը պաշտպանէին օտար յարձակմանց դէմ։

ԸՆԿԵՐԱՑԻՆ ԵՒ ՓԻԼԻՍՓԱՅԱԿԱՆ ԴԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Փոխան հարսանեկան ծաղկեփունջի՝ առ Տիկին եւ Եղիա Ծոլպազեան)

... «ԸՆԿԵՐԱՑԻՆ ԵՒ ՓԻԼԻՍՓԱՅԱԿԱՆ ԴԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ», ս որոնց ոսկիէ կամ հաւասարակ ա-ւագապսակինձէ իլլալը չեմ գիտեր, սակայն փունջի մը պէս, զոր լեռ ու ձոր իյնալով ես իմս հաղած եմ, 1939 ի տարեցոյցովդ կը նուիրեմ աննշաժան զոյգիդ։»

Հայկ-Արամ Քիւպարեան

Մէկ կողմ թողունք, թէ ի՛նչ կը մտածէին Սոփոկլէս, Եւրիփիտէս, Պլատոն և Քրիստոս իրենց դարերուն մէջ ապրող մարդկութեան մասին. սակայն ճանչնալու համար բուն պատկերը մեր դարուն, բաւական է քառորդ մը միայն բացարձակ ազատութիւն տալ՝ ամէն ոք իր ուզածն ընելու։

Այդ քառորդ մասէն յետոյ գուցէ աչխարհը պէտք ունենայ նոր Արարիչի մը...։

* * *

Արդարութեան անտեսանելի սուրը անհամեմատօրէն աւելի հատու է քան թէ չօշափելի պողպատէ սուրը. այս՝ դիւրաբեկ է, իսկ այն՝ անխորտակելի։

* * *

Կեանքիդ մէջ՝ մի՛ ըսեր կամ մի՛ գրեր խօսք մը, որու համար պիտի չկրնաս նոյնիսկ ողջալ։
Տառապելի վիճակ մը պիտի ըլլայ այս քեզ համար։

* * *

Համամարդկային եղբայրութեան ակնոցով եթէ քննենք, աւելի զգուշի դիակներ պիտի գտնենք Պանդէոններու կամարին տակ, քան թէ զգիր ճճիներ կոյուղիներու մէջ։
Հանճարը գոնէիկ կերպով չփոթուած է մարդասիրութեան հետ

* * *

Մոնկոլ ու դեղին ցեղերու գարչանքէն և պղնձագոյն ցեղին բնածին վայրագութենէն աւելի սպիտակամորթ ցեղերու հանճարեղ բարբարոսութենէն կը սոսկամ։

* * *

Նշանակութիւն մը չունի՞ արդեօք, որ կենդանին, սատկած ժամանակ՝ դունչը դէպի հող իսկ հոգեվարք մարդը երեսը դէպի երկինք կը դարձնէ։

* * *

Անկարելի է երեւակայել աւելի զզուելի պատկեր մը՝ քան երբ մարդ մը կը գլխատէ իր նմանը եղող մարդ մը և ուրիշներ ալ լրջօրէն հանդիսատես կ'ըլլան զանազան պաշտօնակալութեամբ։

* * *

Երկնասլաց արձիւն և արագասահ ձիհռենակին համայքը թևերուն մէջ է, իսկ մարդունը հոգիին մէջ. թևաթեկ թըռչունէն և գետնագարշ հոգիէն ոչինչ չի մնար, այլ դիակ մը։

* * *

Գոռոզին և ամբարտաւանին միակ զսպիչը տառապանքն է. առաքինութիւն է այդպիսին տառապանքի մատնելը.

Եթէ չլիներ ոճրագործին անխոհեմութիւնը, ի՜նչպէս կարելի պիտի ըլլար հետապնդող ջոկատին համբաւի և փորձառութեան ոսկիէ բանալին։

* * *

Գարնան ծլտալու տեղ, լաւագոյն է որ ձմեռն անցրնելուն վրայ մտածես, արեգակին ջերմութիւնը քեզի հասնելէ առաջ մի՛ գուցե մարմինդ արդէն սառած ըլլայ։

* * *

Անգէն ու առաքինի գիւղացին բիւր անգամ աւելի հպատակ կրնայ ունենալ՝ քան թէ սրամարտ ու անառակ միահեծան կայսրը։

* * *

Հակառակ հրեայքներուն, անքաղաքակիրթ ու տմարդի ազգերն անոնք են, որոնք ամէնէն կատարելագործեալ բնազդը պահած են իրենց քաղաքներուն մէջ՝ արիւն նոա միս՝ հասցնելու համար մարդոց...

* * *

Իր տէրը չսիրող չուն չկայ, բայց չեմ գիտեր թէ բարեբարին հանդէպ յաւիտեան էրախտագէտ քա՞նի մարդ կայ։

* * *

Մայրդ կաթ չամբեց, ծնողդէդ խնամեցին զքեզ, և ուսուցիչդ մտաւոր անունդ տուաւ քեզի։
Ծնողքէդ յետոյ ուսուցիչդ յարդէ, որովհետև ո՛րչափ ալ չատորվիս, ուսուցչէդ առաջ չես տրված։

* * *

Կը փափաքի՞ս որ ծառայդ 10 տարի տունդ մնայ, գնա դուռ ուրիշի քով 10 օր միայն ծառայելու։
Իսկ եթէ գաւակիդ ատամուն անձնուէր դարմնել կ'ուզես, առնոր գաւակաց վրայ ալ պէտք է մտածես։

* * *

Իմաստակ գիտուններն հաղարապատիկ աւելի նախճիր գործած են մարդկային ընկերութեան մէջ՝ քան թէ կոտորածներն ու ահաւոր աղէտները։

* * *

Այն օրէն ի վեր, երբ մարդիկ հաւատացին, թէ իրենք կապիկէն սերած են, իրենց կենդանական ատոր բնազդները աւելի անսանձ դարձան և աւելի արմատացան։ Այսպէս չարունակելով, հաւանական է որ վերջ ի վերջոյ մարդն ու վագրը միևնոյն օրօրոցին մէջ քնանան...

* * *

Ամօթխածութիւն չունեցող մարդը կամ կինը չի կրնար պատուաւոր սիրտ մը կրել։

* * *

Եթէ վշտահար մէկն ես, դժբախտներ երջանկացնելով մխիթարուէ։

եթէ երջանիկ մէկն ես, յիշէ որ աչխարհի սանդուխը ելևէջ ունի։

* * *

Անտարբերութեամբ մարիկ կ'ընէի երկու ծանօթներ, որոնցմէ մին «խենթ» կոչած էր միւսը. հաւատաւորը պատասխանեց անհատատին։ «Խենթերն ալ տեղ ունին Աստուծոյ արքայութեան մէջ, իսկ ամբարտաւանները ո՛չ մի տեղ»։ Միամիտ հաւատքը մեր խմաստասիրութեան չափ հմայող ու խորխմաստ ըլլալ կը թուի ինձ։

* * *

Շատեր անհրաժեշտ կը կարծեն տառապողներու բանակը՝ հարթելու համար փոքրաթիւ վայելողներու ճանապարհը։ Այս հակամարդկային թոյնը բաղադրող Եւրոպան ինքը նախ պիտի մեռնի... միւսները կը տեսնեն զայն։

* * *

Առաջին մարդը ֆիզիքական անժանութիւնը ձեռք բերելու խոլական յամառութեան մէջ էր, երբ վրայ հասաւ տիրական ու դաժան մահը, պոռտալով, «իմ՛իր գագաղիդ մէջ, ուր թերևս պիտի դանես վնտռածդ»։

* * *

Ազգի մը քաղաքակրթութիւնը արուեստին, հանճարին և գինուորական զօրութեան մէջ չէ, այլ բարքերու մաքրութեան, գթացումի աղնուութեան և մարդասիրական աւանդութիւններուն մէջ»։ Այդպիսի ազգի մը քաղաքակրթութիւնը մարեցաւ Քրիստոսի 1915 տարուց Ապրիլ ամսոյն. Քրիստոնեայ Եւրոպայի քաղաքակրթութեան (!) չնորհիւ։

Դատարկ դրպան, իմաստուն միտք բիւր հաղար կայ, թէ՛ իմաստուն, թէ՛ լիք դրպան բիւր հազարէն մէկը չի կայ։

* *

Կ'ըմբռնեմ, որքան ալ սգաս կորուած հարազատդ կամ սիրելիդ, որ սրտիդ մաս մը հետն է տարած, բայց մարդկորէն կրնա՞ս չափել որդեկորոյս ծնողքի մը վշտին չափը և մանաւանդ տևողութիւնը։

* * *

Կեանքի մէջ մենք նոյնքան ծիծաղելի ենք, որքան դեռ քալելու անկարող երեխան, որու ձեռքէն խաղալիկը սըպրդի. վրդովում, լանք, հեռացնդում ցաւ, յուսախաբութիւն անվերջ չդադունք, անչափ զարմանք, ձայն ու ճիչ... մինչև որ խաղալիկը չարդ ու փշուր ըլլայ և երեխան բերանաթաց մնայ։

* * *

Միլիքապէս չքնաղ կնոջ մը ներչնչած ցանկութեան հանդէպ՝ բնդհանուրէն վհատանձն ու առաքինի համարուած երկու հերոսներ նախ իրերասպանութեան մասին խորհեցան... Ահա՛ բուն կենդանագիրը մարդուս։

* * *

Արգահատէ՛ տգէտին, ծիծաղէ թեթևամիտին վրայ, բայց ամարդին մի՛ երբէք նախրեր, լանա՛ պատժել։

* * *

Ինչ վատ խորհուրդներ կան զուարթ ու խայտացող երախային և առոյգ ու մանկաբնոյթ ծերունիին ժպիտին մէջ. միշտ անկեալ կեանքին համար քղծանողները կա՛մ ոճրագործ, կա՛մ անբան կամ անբարոյական, կամ պարզապէս խելագարներ են՝ հոգ չէ որ ասոնք բլլան թագաւոր, զօրավար, դիպլոմաթ, պաշտօնատար, եկեղեցական կամ պետական կազմին ենթակայ քաղաքացիներ։

* * *

Չարմանալի է մարդուս հոգեբանութիւնը. չատ բնական կը գտնենք լսել 50 տարեկան եղող դրացին մահր. իսկ երբ կարգը մեզի կուգայ նոյնիսկ 70 տարեկանին, խիստ վաղաժամ և անբրաւ կը համարենք մահը։

* * *

Մարդիկ չատախս կը կրկնեն իրենց խնամութիւնը կենդանական աչխարհին հետ. «տիկա հասկցա՛յ...»

Բայց ինչո՞ւ բնաւ մտաք չեն բերեր, թէ իրարու նախ եղբայր են, Ահա թէ ինչու սոսկմանելի գծած և խառնիճաղանճ

լեզուներ ստեղծած են՝ փոխանակ համաշխարհային հպարտութեան, գոնէ յառաջդիմութեան դարուն մէջ։

* ° *

Երբ հեռուէն լսես սալին ու մուրհին ձայնը դարբինին գործը ատով մի՛ դատեր. գիտցի՛ր որ հրաչէկ երկաթը չէ ամէնէն աւելի չառաչիւն հանողը, այլ չնչին թիթեղը։

* ° *

Երկու ուշիմ անձեր յաճախ աւելի քիչ կ՚արժեն քան կէս տխմար մէկը. ուրեմն անտեսանելի վէրք մը կայ խորքին մէջ, զոր իմաստուն մարդը միայն կրնայ նշմարել և երևան բերել։

* ° *

Ո՛չ ղիլանէ գոեհիկ փոյր դիզելու համար՝ հազար ու մի ստորնացուցիչներով, և ոչ ալ փափաքէ դայն կորանցնելու խայտառակ ցաւին ենթարկուելով, անկայուն աշխարհիս մէջ ո՛վ բան մը բերաւ, ո՛վ տարաւ

* ° *

Ֆիզիքական կուրութիւնը յաճախ հոգեկան պայծառատեսութեան կը բարձրացնէ ենթական. իսկ հոգեկան կուրութիւնը կամ կիրքը՝ երբե՛ք։

* ° *

Մոլութեանց անձնատուր մարդուն վատասիրական վերքը որչափ արագ տեղի ունենայ, այնքան ցաւագին ու չանթակերպ պիտի ըլլայ անկումը։

* ° *

Անիմաստ է պնդիլ, թէ վարձակալ ենք աշխարհիս վրայ։ Ափսո՛ս, այդքան ալ չենք, որովհետև վարձակալը գոնէ քանի մը տարուան ապահովութիւնն ունի, իսկ մենք քանի մը վայրկեանի ապահովութիւնն ալ չունինք։

* ° *

Հանրային բարոյականին դէմ մեղանչելը ամենածանր պատիժի արժանի է, որովհետև զոհերուն մէջ կը գտնուին միամիտ պատանիներ և մաքրասիրտ աղջիկներ։

Ինչո՞ւ համար կառավարութիւնները չատ աւելի կը դուրգուրան հանրատներու վրայ՝ քան թէ դպրոցներու վրայ.— Որովհետև, բացի ազգականական կապերէն, դպրոցները մեծ ծախքեր կը պատճառեն, իսկ միւսները՝ չարժուն ու անշարժ հակայ հասոյթներ կ'ապահովեն:

* ° *

Չի կրցայ ըմբռնել, թէ աչխարհիս մէջ քանի մարդ մեռած է մինչև ցարդ. բայց ամէն օր կը տեսնեմ, որ մարդիկը մեռնին առանց ապրած ըլլալու:

* ° *

Ամբողջ աչխարհ լի է դատարաններով, դատաւորներով և ամբաստանեալներով: Սակայն եթէ հնարաւոր լինէր գերբագոյն ատեան մը կազմել, ուր բոլորը սրտաբաց ներկայանալ ստիպուէին, վստահ եմ, որ ամբաստանեալներէն չատերը դատաւորներուն տեղը պիտի նստէին:

* ° *

Օրէնսդրութիւնը փորձառական գործ մը ըլլալով ենթակայ չէ խիստ քննարկութեան և չփոթութեան. սակայն մարդկային արդարութիւնը ամէնէն լաւբծուն գետինն է, որուն վրայ բիւրաւորներէն հազիւ մէկը կրնայ պահել հաւասարակշիռ դիրք մը:

* ° *

Եղած է դահիճ մը, որ օրուան զարհուրելի գործէն վերջ, խուլ գիշերին մէջ չերազէ իր կոխին նոգեկալի ճօճումը. վատ գործերշ միչտ պիտի անդրադառնան կատարողին հոգիին վրայ:

* ° *

Բանտին ու չիմարանոցին պատին տակէն անցած ժամանակդ աչքերդ ձիգ կերպով դէպի գետին դարձուր. ժտածէ', որ 95 առ հարիւր դուրսը ազատ ու համարձակ կը պտըտինք...

* ° *

Ամէնէն անախալ ուսուցիչը՝ հոգեվարքի մէջ տառապողը կրնայ ըլլալ. հազար ափսո՛ս սակայն, որ հոգին աւանդելէ առաջ անկարողութեան դատապարտուած է՝ կանքի դասը

մեկի ուսանդելու համար։

* * *

Նախախնամութենէն յետոյ ամէնէն անվերծանելի էակը՝ արարածներուն մէջ, կինն է։

* * *

Կա՛յ իրական ու բնական դաստիարակութիւն, կա՛յ և չպարիսպ։ Մինչև որ չի լուծուի ոկրամոլ և արբեցող մարդկութեան ստամոքսի հարցը և գիւղակերութեան պայքարը, անկարելի պիտի ըլլայ խաղաղութիւն տեսնել երկրագնդիս վրայ։

* ° *

Անկախաբար կրօնական մոլեռանդութենէն, ամենամաքրասիրտ աչխարհականը երբեք չի կրնար հասնիլ հոգիի այն կազդուրիչ յափշտակութեան, որուն կրնայ հասնիլ սրբակեաց հոգևորականը։

* ° *

Վա՛յ անոր որ անսէր ապրած է. բայց հապար վա՛յ անոր, որ անսէր պիտի մնայ։

* * *

Մարդկային կեանքը նման է երկնասլաց լեռնադագաթի մը, որուն ոչ ոք պիտի չկրնայ հասնիլ. սակայն վերելքիդ միջոցին յիշէ՛ միշտ, որ վայրկեդ ժամանակ պէտք պիտի ունենաս օգնող ձեռքերու՝ թաւալագլոր չըլլալու համար։

* ° *

Բարեսրտութեան ու գթասրտութեան պակասը որչափ խորանայ մարդոց մէջ, նոյնչափ կսկծալի պիտի ըլլան մարդկութեան տառապանքները։

* ° *

Լայնանիստ աուն մի՛ չիներ և ոչ ալ պերճաշուք սրբատներ. ակնախտիղ լոյսերուն մէջ ալ կայր խարխափող մը պիտի թուխ ինձի, եթէ ընտիր մաթենադարան մը չունիս՝ իբր մտքի բարձր կայան և հանգստարան։

Ո՛չ հարստութեամբ կրնամ կապուիլ աչխարհի և ոչ այլ ինչով, այլ միայն ազնիւ, մարդաւէր և բարեհամբաւ ընկերներով։

* * *

Հպարտ եղիր, քանի որ արուեստդ զարմանալի է և միտքդ սքանչելի. սակայն անկարելի է զքեզ մարդ համարիլ, եթէ սրտիդ ծալքերն ալ սքանչելի չեն։

* * *

Հոգ չէ որ չես ուզեր կամ չես կրնար հաւատալ գերբնական Աստծանօթին, բայց կրնաս ուրանալ խղճմտանքի գոյութիւնը, որ զքեզ իր ամենազօր տիրապետութեան տակ պիտի պահէ՝ խելահասութեանդ օրէն մինչև կոպերուդ յաւիտենապէս փակուիլը։

* * *

Ուրիշ մը փրկելու համար եթէ տունդ ալ քանդես և ապերախտի մը հանդիպած ըլլայդ դիտնաս, գարձեալ մի՛ զղջ, ջար ու յուսահատիր. անասունը դու չես, ա՛ն է։

* * *

Ցնամարտը կամ կինդանամարտը ամենամեծ վայրագութիւնն ու անպատուութիւնն է մարդուս համար։ Բայց երբ կը խորհիմ կրկէսի մը մէջ տապլտկուող ըմբիշներուն և կըւիտամարտի (պօքս) արիւնլուայ հերոսներուն կամ ախոյեանններուն վրայ, ուղեղս գործելէ կը դադրի՝ հակառակ որ յանդուգն սքօրթիէն մը ըլլամ ես ալ, մարդավայել մարզերուս մէջ։

* * *

Ընդհանուր համոզումն այն է, որ մարդիկ զլուար խաբելով կ'ապրին. ըստ իս ատիկա այնքան աղէտալի պիտի չըլլար, եթէ մարդիկ ինքզինքնին խաբելով չապրէին։

* * *

Մարդուս բախտը չի փոխուիր, բարքը կը փոխուի. (այսինքքն պիրքր)։

* * *

Փորձառութիւնը ո՛չ քեզմէ առաջ սկսած է և ոչ ալ քեզմէ վերջ պիտի սկսի, այլ քեզմով միայն։ Ատոր համար ըսուած է «հազար խրատ մէկ փորձառութիւն չարժեր»։

* * *

Մարդկութեան մէջ չատ քիչեր կրցած են ըլլալ այն, ինչ որ կը բաղձային. իսկ միւս բոլորը չամառօրէն կը կարծեն ըլլալ այն, ինչ որ չեն։ Ահա թէ ի՛նչպէս կազմուեցաւ ամբարտաւաններու և ինքնահաւաններու լեգէոնը։

* * *

Չի նստած՝ կրիայ հալածող, և նապաստակին եահէն ոտքով վազող անհամար յիմարներ կան։

* * *

Անզայրոյթ և համբերատար ըլլալը մեծ առաքինութի՛ւն մ'է. ժուժկալ և սակաւակեաց մարդը միշտ կը հասնի այդ բարձրութեան, իսկ կերդիս ու խման մարդը երբե՛ք։ Պատերազմները վայրկեանի մը ցայրոյթին արդիւնքն են։

* * *

Մարդկութեան ճակատագիրը վարողներ պիտի կրնա՞ն երբ և իցէ վերլուծել, թէ ինչո՛ւ կամ ի՛նչպէս՝ անյատակ ապականութեան ճամբէն վերադարձողներ աւելի վեհանձն ու անթերի կենցաղի մը կրցած են բարձրանալ, քան թէ անսայթաք համարուածներ։

* * *

Լռակեաց անհաւատը, կրօնահալած բռնակալը և մոլեռանդ կրօնաւորը աւելորդ պերճանքներ են.... Ցորչափ մարդկային ընկերութեան անբաժանելի մաս կը կազմեն տրկարը, հիւանդը, վշտահարը, սգաւորը և վերջապէս յուսակըտուր սիրահարը՝ խորհրդապաշտութիւնը [միթիսիզմ] ո՛ւ և է ձեւով անբաժան կը մնայ ընկերային հաւաքական կեանքէն։

* * *

Որչա՛փ հեշտ է բաց դաշտի վրայ գտնուող թշնամինե-

բուդ բանակին վրայ հակել բայց որչա՛փ տաժանելի է բարե-
կամներուդ փոքր ջոկատը մինչ մօտդ պահել։

* * *

Զանազան պատճառներով անկարելի եղաւ թժիկ մը ըլ-
լալ, չափազանց կը ցաւիմ, բայց յորմէհետէ դատարաննե-
րը ճանչցայ, մեծապէս երջանիկ կը համարիմ զիս հողագէտ
մը ըլլալէս՝ փոխանակ...։

* * *

Բաւական չէ զաւակներդ դալարագեղ պարտէզներու մէջ
մեծցնել, եթէ չես ուզեր ծերութիւնդ գերեզմանատան մէջ
դեգերելով անցընել. պատուիրէ՛ պատանի կամ երիտասարդ
զաւակներուդ՝ երբեմն հիւանդանոցներ այցելել։

* * *

Անուս մարդը, որ բարեկիրթ է մեծ՝ տոկունութեամբ
կրնայ կրկել կեանքը գրնէ իր ուսերուն վրայ, վա՛յ կոպիտ
մարդուն, եթէ ժանաւանդ ոսկեդել ձեռնոց մըն ալ չունի իր
օժանդակ։

* * *

Ի՛նչ օգուտ, որպէս թէ նչանաւոր մարգարէներ մարդ-
կութեան ապագան դուշակել ճգնեցան և երկայնաժիտ մար-
դարանը մեր ծագումին թափանձել փորձեց. նախադարեան
մերկամարմին մարդակերը անմիտ արարած մըն է՝ մեր օրե-
րու հանդերձաւոր և սպառազէն մարդասպաններու քով։

Բարեջուման՝ Մարդկային կեանքին Մէջ

ԹՂԹԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ
ԴԱՐԵՐՈՒ ԸՆԴՄԻՋԻՆ

Բոլոր ժամանակներու մէջ, մարդ, որ միայն բնկերութեամբ կրնայ
ապրիլ չանցած է գտնել, հաղորդակցելու, յարաբերուելու միջոցներ իր
նմաններուն հետ։ Ամիսի կերպով կուռացիր հոս ուրուագծումը մարդոց միջեւ
հաղորդակցութեանց միջոցներու յեղաշրջման որ իր սկզբնական շրջանին մէջ

քեն դանդաղ բայց մեր օրերուն խիստ արագ եղած է։

ԹՂԹԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Ո՛վ հնարեց թղթատարութիւնը։ Անշուշտ այն առաջին մարդը որ մէկը դրկեց բան մը բանալու կամ լուր մը տալու երկորդի մը։ Ուստի աւելորդ պիտի ըլլար վերագրել անոր հնարումը այս ու այն Պարսից Շահին, Կիւրոսի կամ Քսէրքսէսի, կամ այս ու այն Փարաւոնին։

Իսկ գալով թղթատարական կառքերուն անոնց առաջինն եղաւ անտարակոյս մարդուն սրունքները։ Հետզհետէ եկան, ձին՝ երբ ընտելացաւ, նաւը՝ երբ հնարուեցաւ և որ բանթեր մը գտնուեցաւ գետակի մ՚առջև։

Շուտով աստիճանական զարգացումի չնորհիւ, տեսողական նշաններով հաղորդակցելու միջոցը գտան, հնարեցին։ Այսպէս էր օրինակ լեռներուն բարձր կատարներուն վրայ վառուած խարոյկներ, ծուխեր զոր կը գործածեն տակաւին կարգ մը ցեղեր, կամ պայմանագրական աղմուկներ որպիսին է մեր ահամօրթներու ԹԱՄ—ԹԱՄները։

Ամենաապահով սուրհանդակը սակայն, հանդիսացած է միշտ մարդը, տանելով՝ կամ բերանացի յանձնարարութիւններ զորչափ գիրը հնարուած չէր, և կամ երբ դեռ միայն ադիւսէ չատ ծանր տախտակիկներու վրայ գրել գիտէին, կամ քէ յետագային ուղղակի գրաւոր հաղորդագրութիւններ։

Եւ եթէ երբեմն այս վստահութեան դերը իրենց կեանքը կ՚արժէր, այսուամենայնիւ բանիերք նուազ քաջութեամբ չէ որ յանձն կ՚առնէին այդ դժուարին ու պատասխանատու պարտականութիւնը։ Այսպէս մեռած են բռնակալ միապետներու, գոռոզ ինքնակալներու ձեռքով սուրհանդակներ՝ որոնք վատ լուրեր կը բերէին կամ ձախողութիւններ կը գուժէին։ Երբեմն ալ ընդհակառակը յաղթանակի մը աւետիսը կամ որևէ լուր մը որոշեալ ժամանակին հասցնելու համար, իրենց գերագոյն ճիգին իբր հետեւանք ուժասպառ, յանկարծամահ կ՚իյնային, զոհ՝ արհեստի նուիրականութեան կոչումի գիտակցութեան,—օրինակ գրուիչներու,—ինչպէս մեռաւ վառասպանծ գինուորը Մարաթոնի, որ յաղթանակի աւետիսը տալով ծերակոյտին՝ չնչասպառ կ՚իյնար և կը մեռնէր. 409 ին.

երբ Ռոյները Միլթիատի առաջնորդութեամբ չարաչար պարտութեան մատնեցին պարսիկ ահեղազօր բանակը։ Պատմութիւնը ունի արձանագրած նմաններ։

Հին Ասուրստան, Եգիպտոս, Պարսկաստան ունեցած էին իրենց թղթատարական, լրատարական սպասարկութիւնը։ Բայց Հռովմէացիք իւրակէս կեանքի այլ մարզերուն մէջ, դրին իրենց հանճարին խորունկ դրոշմը թղթատարական խիստ կարեւոր սպասարկութեան վրայ, զարկ տալով անոր և կանոնաւորելով այդ կենսական գործը, իրենց չինած հիանալիօրէն կանոնաւոր ճանապարհներով, հռովմէական հոլոթև արձիւներու կողմէ նուաճուած բովանդակ աշխարհամասին ընդմէջէն, մասնաւորապէս Կալիոյ (հին Ֆրանսա Gaule) մէջ, այնքան դիւրացաւ հաղորդակցութիւնն ու փոխադրութիւնները, որ կեսարին պատգամաբերները մէկ ամիսէն նոր ազդ ժամանակի մը մէջ Մեծն Պրիթան՝ այէն մինչև Հռովմ կ՚երթային։

Հռովմէացիներէն չատ առաջ Կալիացիք արդէն ունէին իշխաններու սպասարկութիւն մը ուր քարմ ու պատրաստ ձիեր կ՚սպասէին, նաև նշաններով հեռագրի աշտարակներ, այնպէս որ Արվիրնները իրենցմէ 300 քմ. հեռաւորութեան վրայ եղող Օրլէանի գրաւումը նոյն օրն իսկ լսեցին։

Օգոստոս, մեծագործ կայսրը կատարելագործեց ծանօթ դրութիւնը, կազմակերպեց ԹԷԹԻ ԹՂԹԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ կամ ձիաւոր սուրհանդակութիւնը նամակներու, իսկ ՇԱՆՒ ԹՂԹԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ բեռներու համար։

ՆՈՐԱԳՈՒՆ ՑԵՂԱՇՐՋՈՒՄԸ

Աչխարհակալական իր մեծ նուաճումները իրագործելէ վերջ Ֆրանսայի կայսրը՝ Մեծն Կարոլոս թղթատարութեան նոր իշխաններ հաստատեց, բայց անոնք միայն իշխաններու և պետութեան յատկացուած էին։ Դժբախտաբար բոլորը անհետացան իր հակայ կայսրութեան բաժանման հետևանքով, և սկսաւ պիտի ըլլայ ապասել մինչև 19-րդ դարը վերագտնելու լրատարական սպասարկութիւնը մը, Սրեմոտի մէջ, Բարիզի Համալսարանին կողմէ հիմնադրուած, գաւառներէն եկող ուսանողներէն իրենց ծնողաց լուրեր առնելու։

1464ին Լուդովիկոս ԺԱ. հիմնեց ու կազմակերպեց Արքայական Թղթատարութեան սպասարկութիւնը մը և այս երկու սպասարկութիւնները միաձուլեցան 1576ին։

Նախորդ տարին Հանրի Դ. Ցրանսայի թագաւորը, հիմնած էր արդէն թէ ցամաքային և թէ ջրային ճամբորդներու և գոյքերու փոխադրութեանց յատուկ սպասարկութիւնը։

Երկար տաեն Թղթատարութիւնը սահմանափակուեցաւ միայն քաղաքէ քաղաք հաղորդակցութեամբ։ Ի վերջոյ Ցրանսայի Լուդովիկոս ԺԴ. ի իշխանութեան տակ Լուվուայի պատերազմական նախարարութեան չրջանին է միայն որ կազմակերպուեցաւ փոխրիկ թղթատարութիւնը, որուն պարտականութիւնն էր, իրաքանչիւր քաղաքին ներքին թղթակցութիւնը ցրուել, բիէթօն, հետեւակ, կոչուած ցրուիչներու միջոցաւ։

Պիտի տարակուսո՞ւի արդեօք երբ բսուի թէ փոխրիկ թղթատարութեան առաջին նամակատուփերը լուրջ ընդդիմութեան հանդիպեցան. նոյնիսկ ձեռնարկը ծիծաղելի դարձնելու համար տուփերը ալբով և ալտոտութեամբ լեցնելու չափ առաջ գացին։

1692–ին նամակատարութիւնը և ձիու–բեռնատարութիւնը աճուրդով միակ անձի մը յանձնուեցաւ։

Հարիւր տարուընէ նուազ ժամանակաշրջանէ մը վերջ սպասարկութիւնը 25 միլիոն ոսկի կ'արժէր։ Սակացոյցները տակաւ առ տակաւ կանոնաւորուեցան։ Հանրի Դ.ի իշխանութեան ժամանակ Բարիզէն–Պայոն զրկուած նամակ մը 3 սու կ'արժէր։

Լուդովիկոս ԺԴ.ի երկարամեայ բացարձակապետութեան ատեն այս գինը հեռաւորութենէն համեմատ կը փոփոխուէր։ 2 սու 25 փարասախի համար, 15 սու 80 փարասախէն վեր եզող տեղերու համար։ 1464–ին ճամբորդ մը, ձիու վր և իջևանի գլուխ 10 սու կը վճարէր, 200 տարի յետոյ 15 սու ձիու մը և մէկ օրուան համար։

Հետզհետէ ժամանակացոյցներն ալ կանոնաւորուեցան, այսուամենայնիւ հին բէժիմի (վարչաձև) թողտութեան ընթացքին Թղթատարութիւնը ունեցաւ տղայական բնոյթ մը։ Այնպէս որ յաճախ ժամանակացոյցը կախուած ունէր ոչ միայն եղանակէն և ճամբէն, այլ նոյնիսկ սուրհանդակներու

և ճամբորդներու կամայականութիւններէն 1663 ին ամենաարագ ընթացող սուրհանդակը Բարիզ Րուէն 120 քլմ. ճամբան 3-4 օրէն կը կտրէր։

Երկաթուղիներու հաստատութիւն տեղեակի սուրհանդակի կառքեր չկրնան կ'ընդհարին, cabriolets (2 ձիով) limousines (3 ձիով) berlines (4 ձիով) diligence կամ coches (6 ձիով) իսկ նաւարկելի ջուրերուն վրայ կը սահէին coches d'eau կոչուած թղթատարական նաւեր։ Հետզհետէ թղթատարութեան արագութիւնը բարձրացաւ, Բարիզ—Պօրտօ ճամբան 49 ժամէն, Բարիզ Լը-Հավր ճանապարհը 16 ժամէն կը կտրէին, վերջապէս երեան եկաւ երկաթուղին որ ծիանդամընդմիջտ յեղաշրջեց թղթատարական ըսպասարկութեան հին և դադնաղաշարժ դրութիւնը, մեծ մղումով ազգ ՇՐՋՈՒՆ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԱՊՈՒԲԵՐ 1845 էն իվեր։ Իսկ այսօր օդը, ջուրը և ցամաքը ծածկուած են սուրհանդակի ճանապարհներով, Շոգին, չարժիչ մեքենան լաւագոյնս կը տանին զանոնք։

ՀԵՌԱԳԻՐ ԵՒ ՀԵՌՍԶԱՅՆ

Պաշտօնական լեզուի մէջ այսօր այլևս ԹՂԹԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ բառը գործածութենէ իննկած է, Այլ կ'ըսուի P. T. T. այսինքն Թղթատարութիւն, հեռախօս ու հեռագիրը։ Արդարև 1878 էն ասդին հեռագիրը, իսկ 1889-էն իվեր հեռաձայնը կցուած են թղթատարական սպասարկութեանց։

Տեսողական նշաններու գաղափարը մեկնակէտ ունենալով, և այդ նշաններու վրայ հիմնուելով Գլօտ Շափ 1890 ին հնարած էր օպտիկական հեռագիրը։ Հեռագրի կայան մը կը բաղկանար աշտարակէ մը, որուն վրայ 4—5 մեթր բարձրութեամբ կայմ մը կար չարժուն թևերով, որ 192 գաղտնագրական ձևերով կը չարժէր, թոյլ տալով կազմել անով 38634 նշաններու բաւական մեծ քառամթերք մը։ Երկու կայաններու միջին հեռաւորութիւնը 12 քիլօմեթր էր։ 846 ին Ֆրանսան ունէր սոյն հեռագրէն հինգ գծեր, Բարիզէն Լիլ, Սթրազպուրկ, Թուլօն, Պայեօն և Պրէսթ։

Սթրազպուրկէն Բարիզ (44 կայարան) 6 1/2 վայրկեա-

նէն հեռագիրներ կը հասնէին, թուլօնէն 20 վայրկեանի մէջ (100 կայարան)։

1845.էն յետոյ սկսաւ հաստատուիլ ելեքտրական հեռագիրը որուն վրայ աւելցան օր քան զօր, քանի գիտութիւնը նոր նուաճումներ կ'արձանագրէր, բնդծովեայ հեռագիրը և անթել հեռագիրը որ ծանօթ է T. S. F. անուամբ։

Գալով հեռաձայնին 1877-ին Կրահամ Պէլի կողմէ հընարուելով չուտով կատարելագործուեցաւ և այսօր գիտենք թէ ինչ է։

ԴՐՈՇՄԱԹՈՒՂԹ

Դրոշմաթուղթի գաղափարը ծագումէ առած է այն փոքր տոմսակէն զոր կը գործածուէր ցոյց տալու համար թէ վճարուած է թղթատարական տուրքը, այս տոմսը որ ՓՈՓՐԻԿ ԹՂԹԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ սկսաւ ծախիլ 1653 էն սկսեալ որ կը կցուէր նամակներուն, աւելի ճիշդը ծալլուած թուղթերուն վրայ, որովհետև փոխանակ զանոնք պահարաններու մէջ ներփակելու կը գոհացուէր միայն ծալլելով և կնքամոմով կընքելով պարզապէս անոր համար որ պահարանները 19րդ դարու երկրորդ կէսէն յետոյ գործածուիլ սկսան։

1695-ին նամակատուները կնքելու սովորութեան սկսան, հատ հատ դրոշմաթուղթեր կը փակցնէին մեկնումի իբր նշան չուշանածադիկ կամ խորհրդանիշով մը գրելով վրան թուականը և տուրքին վճարեալ կամ վճարելի ըլլալը։

Առաջին դրոշմաթուղթը գործածուեցաւ 1840 ին Անգլիոյ մէջ։

Անգլիացի մըն էր, Բաուլէնտ-Հիլ, որ յղացած էր անոր գաղափարը։

1848-ին Ֆրանսայի մէջ անոր գործածութիւնը հրաժարող օրէնքը հրատարակուեցաւ, որ հետզհետէ որդեգրուեցաւ բոլոր պետութեանց կողմէ։

Վերի օրէնքով կը նախատեսուէր 20, 40 սանթիմոց և 1 ֆրանքնոց դրոշմաթուղթեր Ֆրանսայի յատուկ։ Երկար ատեն դրոշմաթուղթերը վաճառուեցան թերթերով, զորս պէտք էր մկրատով կտրատել։

1862-ին միայն սկսան զանոնք ծակծկել։ Նախապէս

Տրանսայի մէջ դրոշմաթուղթը տպուեցաւ, ներկայացնելով վրան կերէց երկրագործութեան դիմանկարի գլուխը՝ պահպանած դրոշմի հասկերով. յետոյ Նաբոլէոն Գ. ի գլուխը. ապա հռչակաւոր Սերմանդուհիին նկարը որ կը սերմանէ ամէն ուղղութեամբ հովին տալով սերմանածը։ 1917-ին ծայր տուաւ մասնաւոր նկարներով դրոշմաթուղթերու չրջարերութիւնը զոր օրինակ ԲԱՍԹԷՕՐ (1923) ՈՂԻՄՊԻԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ (1924) ԳԱՂԹԱԳԻՆ ՅՈՒՅԱՀԱՆԴԷՍ (1930)։

Այսօր այնքան այլազան ու գեղեցկութեամբ դիրար գերազանցող դրոշմաթուղթեր հրատարակուած են զանազան պետութեանց կողմէ որ դրոշմահաւաքներ ընտրութիւն ընելու կը չուարին։

Ե. Ց. ՏՕԼՊԱԴԵԱՆ

ՕԴՏԱԿԱՐ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ

Թուզը (9 տեսակ), արմաւը (350), թութը (31), ճարիճոյը (12), կեռասը (6), եւ սալորը (75) ԼՈՒԾՈՂԱԿԱՆ յատկութիւն ունին։ Նուռը (6 տեսակ) հոյակը, արքայամորը, մոռեճին, սերկեւիլը (17), զրհաւրը, նաղարջը, լեմոնը (11)։ բալը, ճապաւնակը, տանձը (37), եւ խնձորը (65) ՊՆԴԱՑՈՒՑԻՉ ԵՆ. իսկ ելակը (6 տեսակ). խաղողը (72), դեղձը (18), ծիրանը (32), սեխն ու ձմերուկը՝ ՄԻՋՑՈՒՑԻՉ ԵՆ։

ՀԱՒ ԳԱՀՈՂՆԵՐ

Հաւերուն ամենասառեցափելի թռնամին է հաւոջիլը որ կը նիհարցնէ, սակաւարիւն կը դարձնէ եւ նոյն իսկ կ'սպանէ զանոնք։ Ոոյն միջատը ջնջելու համար, կը բաւէ երկար վիզով շիշ մը առնել եւ մէջը 10 կրամ սիլֆիւռ տր բառպօն լեցնելով՝ բեւեռաթաց տանիլ կախել թառերուն մօտիկ ձեղունէն։ Քարպօնը շատ ուշ կը տգիանայ. (այսինքն 10 օրուան մէջ շիշին կէսը հազիւ կը պակսի). առանց ընդելու հաւերը։ Այս բարեւար դեղին շնորհիւ կը դադրին բերուրտուի եւ հոդերու մէջ տապլտկում ունէ ոլոռ հաւերուն։

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱՊԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՑԸ

Մասն Դ.

Բժշկա-գիտական

քաժին

Աղէտապր

1. Բաւոր է խփում, հաւ թէ դարմանում:
2. Կէօթէ կ՚ըսէ «Մարդս կ՚ապրի այնհաւ երկար որհաւ աւեն որ չի մնռնելու հասաւս կամրր ունի:»
3. Ամերիկեան առածը կ՚ըսէ «Ազգերու առողջութիւնը, ազգերու ծաւալումն է:»
4. Առակախօսը կ՚ըսէ. «Խոնեմութեան համբայէն մոլորող մարդը՝ մեռելներուն ժողովին մէջ կը մնէ» Առակաց ԻԱ. 16»

ԱՆՈՒՆԸ. — Թայֆոյտ, թիֆօ, կամ թիֆօիտ, յուննական երկու բառերէ չինուած է, որը կը նշանակէ թայֆրսի նմանող թայֆրսակերպ և այս վերջինը իր կարգին յունական, թմրրութիւն կամ թմրութիւն, և կամ ընդարմացում, բառին կը հաւասարի, հիւանդին յուշաթափումի վիճակով որակելով հիւանդութիւնը:

Ժանտատենդային ջերմ

Աղէտապ:

Անունը տրուած է 1829ին Տօքթ. Լուիյի կողմէ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ. — 1837ին Կէրհար Յիլատէլֆիայէ. զանազանել ժանտատենդը, ժանտատենդակերպէ. 1884 ին Լպէրթ և Կաֆքի սոյն հիւանդութենէ տառապողներու արտաքսոյթին կղկղանքէն զատեցին մանրէները, և ապացուցին անոնց ներկայութիւնը, մէն մի տառապողի աղտոտութեանը մէջ:

ՍԱՀՄԱՆՈՒՄ. — Աղէտապը, Էպէրթեան ըսուած մանրէները ժարդկային աղիքի մէջ յառաջ բերած բորբոքումի և թունաւորման հետևանօք մարմնի և անոր կազմին ենթակայ եղած տարափոխիկ հիւանդութիւնն է, որը ունի իր որոշ տեւողութեան շրջանը, և ինքնատրտայտումի գրեթէ միօրինակ ենթակայական և առարկայական ախտանիշերը, բոլոր վարակուածներու մօտ առհասարակ:

ԴՐԴԱՊԱՏՃԱՌ

1 ՆԵՐԴՈՐՇԱԿԱՆ ԴՐԴԱՊԱՏՃԱՌ.— Ուղղակի, օդով ախտածին մանրէ մը, էպէրթհան աղեստապային մանրէախուժը անուանով ծանօթ գիտական աշխարհին։ Էպէրթհան մանրէի երկայնութիւնն է 1—4 մայքրօն, ծայրերը հաւկթաձև կարճ ձողեր, գաւազանիկներ, լուծութիւնը կէս միքրոն, գտնուած է 1880 ին։ Երկայնութիւնը կարմիր գնդիկներու տրամագծին մէկ երրորդին չափ է։ Լայնքը, դրժէ երկայնութեան մէկ երրորդն է։

Ունի ինքնայատուկ իրական չարժուժ։ անրէին Մծայրերէն, և դուրսի մասին վրայ զետեղուած նեարդակերպ թելերու, նրբաթելերու, աղուամազիկներու միջոցաւ և օդնութեամբը, երբ կը չարժին անոնք։ Նրբաթելեր, թիւը կրնայ հասնիլ 8—12 ի։

Մանրէն կրնայ ապրիլ նաև առանց ածխածինի ինչպէս աղիքի մէջ։

2 ԿՐԱԻՈՐԱԿԱՆ ԴՐԴԱՊԱՏՃԱՌ.— Անուղղակի ոչ առողջապահական միջավայր։

Թերակատար, և, հակառողջապահական կոյուղի, և բնական պիտոյից յաճախավայրերու Աղտոտութիւն ու խճողում։

Ապականուած ջրամբար, ակն, կամ աղբիւր և ըմպելի, բանջարեղէն, ուտելիք, և մասնաւորապէս ապականուած և պատուաստուած կաթ, սառ, զովացուցիչներ և պտուղներ։

Փորհարութիւն, անկանոն կերակուր, հիւանդութենէ տառապողներու հետ չփում, մանաւանդ անղգոյշ և անվերապահ չփում։ Կրող կամ փոխադրողներու չրջանակին ենթարկում։

ՄՈՆԹԷՆ

1 ՄԱՐԴԿԱՑԻՆ ՄԱՐՄՆԻ, ԴՈՒՐՍ.— կ'ուզէ ջենեակի ջերմութիւն աճելու համար 37° սանթիկրատ. 37,5° սանթիկրատը ամենայարմարագոյն աստիճանն է իր աճումին համար։

20° սանթիկրատի մէջ կ'աճի կաղաց կամաց. 9°-15° սանթիկրատի մէջ դժուարաւ կ'աճի, 9° սանթիկրատէ վար, և 42° սանթիկրատէ վեր, չ'աճիր։

կ'ածի թէ ածխածինի ներկայութեանը և թէ բացակայութեանը հաւասարապէս, եթէ լոյս կայ և յարմար միջավայր ապրելու և աճելու կրնայ կէնդանի մնալ երկար ատեն: 55° սանթիկրատ ջերմութեան մահակէտն է, 56° սանթիկրատի ջերմութեան մէջ կը մեռնի տասը րոպէի մէջ, 100° սանթիկրատի մէջ 2 – 3 րոպէի մէջ կը մեռնի:

Ջտուած, թորեալ, կամ հասարակ ջուրի մէջ կրնայ ողջ մնալ մինչև երեք շաբաթ:

Լաւ կ'ածի մխի ջուրի և գետնախնձորի վրայ:

Կրնայ չոր վիճակի մէջ կենդանի մնալ հագուստի վրայ, սակայն անորոշ ժամանակամիջոցի մը համար չի կրնար ըլլալ:

Կրնայ ապրիլ խոնաւ գիտնի վրայ:

Ջորնալը, և չորցնելը չի մեռցներ:

Ցերեկուայ բաց լոյսը կ'արգիլէ իր աճումը: Եւ արեգակին ուղղակի ճառագայթներուն երթարկումը կը մեռցնէ զայն հինգ ժամուան մէջ:

Ամենայարմարագոյն ջերմութեան աստիճանը իր աճումին համար արեան ջերմութեան աստիճանն է, թէպեաւ կ'ածի սենեակի ջերմութեան մէջ, չատ դիւրութեամբ:

Հարիւրէն հինգ համեմատութեամբ ֆինոլի-ասիտ ֆինիքի մէջ կամ մէկ առ հինգ հարիւր պայքլօրատ ավ մէրքիւրիի մէջ կը մեռցնէ հինգ րոպէի մէջ:

2 ԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՎԱՐԱԿՈՒՄ.— Շիմփանզէ բուսած կապիկներու տեսակը, և կաթնկեր ճագարները բացառութիւն րնելով, միւս կենդանիները զերծ են աղէտապէ:

Կերակուրի հետ տրուած մանրէներ կը թուլնաւորեն կենդանիին սակայն ժանտատենդակերպ ջերմի աղէտապի-ախտանիշերը չեն յառաջ բերեր:

Ճագարներու տրուած բանջարեղէնները մանրէ պարունակող ջուրի մէջ թաթխելէ վերջ անոնց կերցնելով, քանի մը ախտանիշեր կարելի եղած է նշմարել, սակայն բուն հիւանդութիւնը վոխանցել չէ, մորթի և աղէմաշկի ներարկումներ անյաջող եղած են, մահ կը պատճառեն փորձուած անասուններու, ինչպէս մուկերը, առնէտները և հնդկաց խոճկորները: Ոմանք մորթի և աղէմաշկի ներարկումները միաժամանակ կատարած և մասամբ մը միայն յաջողած են: Երակներու մէջ

ներարկումը, բացառաբար։

ՄԱՐԴԱՑԻՆ ՄԱՐՄՆՈՑ ՄԻՋ.— 1. Ադիքի մղմղումներուն մէջ։ 2. Միջնդերային գեղձերու մէջ. 3. Փայծաղի մէջ։ 4. Լեարդի մէջ։ 5. Երիկամանց մէջ, 6 Թոքամաշկի և լանջամաշկի մէջ։ 7. Ուղեղամկանի մէջ։ 8. Ոսկորներու մէջ։ 9. Մկանաց պալարներու մէջ. 10. Վահանակերպ գեղձի մէջ [Թայրօյտ] 11. Ամորձիքներու մէջ։ 12. Սաղմապարկի մէջ։ 13 Արտաքսոյթի մէջ. 14 Մէգի մէջ։ 15. Վարդապոյն ուռուցքներու մէջ 16 Արեան մէջ։ 17. Բրտինքի մէջ։ 18. Ոսկրածուծի մէջ։ 19. Թոքաղէտապերու մէջ։ գտնել կարելի է թուքի մէջ։

Մանրէն գրեթէ միշտ կը գտնուի արեան մէջ ջերմութեան չրջանին, թիւը բարձրագոյն է մանաւանդ ջերմութեան սկսած չրջանին։ Ջերմութեան աստիճանին համեմատ կը պակսի և կ'աւելնայ և կ'անհետանայ երբ ջերմութիւնը կ'իջնէ բընականէն։

Երրորդ օրը կղկղանքին մէջ գտնել կարելի է։ Սակայն ընդհանրապէս միմիայն ութերորդ կամ իններորդ օրը կը գտնուի։ Հարիւրին քսան վարակումներու մէջ, առաջին չաբաթէ վերջ կը գտնուի մէգի մէջ. երբեմն երրորդ չաբաթէ վերջ մեծ թիւով կարելի է գտնել մէգի մէջ։

Կ'ըսուի թէ մանրէն կը մնայ մաղձամաշկի մէջ, երկար ատեն, և չատ մը հիւանդներու մէջ, ապագայ մալձաքարերու կորիզը կը կազմէ։

Աղէտապային թոքամաշկափորփոքումը հազուագիւտ է, և ըղեղամաշկափորփոքումը խիստ հազուագիւտ։

Հիւանդութիւնը բուժուելէ վեց ութը տարի վերջ սկսած ոսկրափտումներ տեսնուած են։

ՓՈԽԱՆՑՈՒՄԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐ.— 1. Ուղղակի չփում հիւանդի հետ։ Շփում եւ վարակում իր արտաքսոյթէն, մէգէն, քրտինքէն, հագուստը, մանաւանդ մորթի վրայ հագցած ներքին մասը. միզամանը և կղկղանքամանը. թոքաղէտապի մէջ։ Թուքը նաև։ 2. խմելի ջուր, ջրամբար, առուակ, ակն, գետակ, գետ. երբ վարակուած է աղէտապէ տառապողներու կղկղանքով, և մէգով։ Մանրէները աւելի միօրինակ ցրուելուն համար

մէջի վարակումը կղկղանքի վարակումէն աւելի վտանգաւոր է։ Մանրէներէն ոմանք իրարու փակած, ուրիշներ անջատ կը գտնուին ջուրի մէջ, որով անոնք որ բաղդը կ'ունենան մանրէաձոյլ մը կլլելու աւելի մեծ հաւանականութիւնը ունին չուտուելու եւ գէշ վարակումի. Ջրամբարումը և զտումը հարկաւ կը վերցնեն մանրէաձոյլի հաւանականութիւնը։

Տեսնուած է թէ աղէվարակումի մանրէներով բնակաւորուած ծովու ջուրը, չորս հինգ օր վերջ գործնականապէս մաքրուած է, աղէվարակումի տեսակէտէ։

Մանրէազերծ ջուրեր, երբ կը վարակուին աղէտապի մանրէով, աւելի վնասակար են, քան հասարակ ջուրեր, հասարակ գետի ջուր մը որ Էպէրթեան մանրէներով վարակուած էր տասը օր վերջը 99,99 % մաքրուած էր այդ մանրէները։

Ջրամճիներ և ողորկապատեաններ կ'ուտեն այս մանրէները։

Տեսնուած է թէ հոսուն ըմպելի ծորակէ վազող ջուրի մէջ կրնայ կենդանի մնալ նոյնիսկ տարի մը։

Մանրէակիրներ—Մաղձապարկի մէջ 29 տարի մնալը արձանագրուած է։ Կրնայ միզապարկի և ուղիքի մէջ գտնուիլ, 10—20 տարիներ և վարակումի ծաւալման տեսական պաշար հայթայթել։

Ընդհանրապէս երբ ջերմութիւնը կը դադրի, մանրէներն ալ կ'անհետանան չուտով կղկղանքի և մէզի մէջէն, և սակայն % 11,6 համեմատութեամբ կը մնան բուժուէ վերջ երեսին վեց չաբաթ։

Կը հաշուեն թէ իւրաքանչիւր հազար հոգիէն 3-4 հոգի կրողներ են Էպէրթեան մանրէներու։

Հիւանդի մը բուժուելէն տասը տարի վերջ իր կղկղանքին մէջ մանրէ արտաքսելը արձանագրուած է։ Մաղձապարկը և միզապարկը կղկղանքը և մէզը վարակող կեդրոններն են։

Հիւանդութեան զօրաւոր կասկած թեթեւ տեսակէ ըլլալը, կրող արտադրելու հետ կապ մը չունի երբեք, համահաւասար չափով վնասակար են։

Կրողներու բանակը կը ստուարացնեն մանաւանդ անոնք, որոնք հիւանդ չեն ըլլար բաւին երեւութական առողջ և արտաքնապէս առողջ են, ինչպէս նաև անոնք որ

հիւանդի հետ չփման մէջ եղած են առանց իրենք հիւանդ ըլլալու: Հարկաւ կրողներուն կերակուրի հետ չփման գալը, ամենամեծ վտանգը կ'ըսպառնայ:

ՈՒՏԵՍՏԵՂԷՆ—1.- Կաթ. երբ կրողներ, վարակուածներ չփման մէջ են կաթի հետ, կամ վարակուած ջրով կը լուան ամաններ և ընդունարաններ, և կամ վարակուած ջրով կ'ընեն խառնուրդներ, հաւանօրէն մանրէներ նոյն իսկ չատնան կաթի մէջ, այս ժամանակամիջոցին որը անորոշ է, ցրուելու պահուն:

Հակառակ կաթի մակարդուելուն կամ կտրելուն անոր մէջ կենդանի կրնան մնալ առ նուազն քսան օր:

Վարուած կաթը չինուած կարագ և պաղպաղակը ժամանակի մը հաժար վարակեալ է, ինչպէս նաև պանիրի մէջ, երբ այս կը չինուի մասամբ տաքցուած վարակուած կաթէ: Կոմերցիոն հիւանդութենէ ղերծ են, որով անոնք ուղղակի չեն կրնար փոխանցել, ինչպէս նաև կաթնատու բնտանի կենդանիներ:

2. ԲԱՆՋԱՐԵՂԷՆ կրկղանքի և մէզի հետ խառն ջրով անած բանջարեղէններ, չփման մէջ ըլլալով վարակուած ջուրի հետ հողէն և արմատէն: Փրձուած է վարակուած հողի վրայ ցանուած հունտերու տերեւներուն վրայ և գտնել կարելի եղած է չուքի մէջ ցանելէ երեսուն օր վերջ: Արեգի բացօդեայ լոյսին տակ-դուրսը, տասը օր կենդանի մնալը տեսնուած է:

3- Ամէն բան որ կրնայ հոմ բերան մտնել, և անցած է կրողի մը ձեռքէն:

5· Հում ոսարէ (ձկնականջ) ժժմակ, խոցեմորթներ երբ կը գտնուին վարակուած ջուրի մէջ:

6 Հողը. Հակառակ որ հողի տակ քսանը չորս ժամէն կը մեռնի, խոնաւ հողի վրայ կրնայ կենդանի մնալ երկու երեք ամիս: Փոչի- վարակուած, և մանրէներով բեռնաւորի փոչին երբ կ'ինայ կերակուրի կամ ջուրի վրայ կրնայ վարակել, և սակայն հեռաւոր վայրեր օդով փոխանցում թէև կարելի բայց ոչ հաւանական:

1. ՃԱՆՃԵՐ- Ճանճեր երբ կը կերակրուին վարակուած արտաքսումի վրայ իրենց որոնք և թեւերը կը կրեն մանրէներու հետ բազմաթիւ պլշակած աղտոտութիւններու մէջ, եւ մանաւանդ երբ կը թառին կաթի կամ կերակուրի մը վրայ կը փսխեն և դուրս կուտան վարակիչ մանրէները կե-

բակուբի, և ուտհսաեղէնի մէջ. վարակումի միջոցը կ'ըլլայ. բնական մանրէանքաններու դերը կատարելով. հարկաւ անդիտակցաբար դէպի չարը իւրացաս մարդկութեան. ճանճը չի հիւանդանար. կը հիւանդցնէ քանի երեք օր վերջ. ճանճի մարմնի ժէջ և վրան մանրէներու կեանքի ունալը տեսնուած և ապացուցուած է.

2. Կ'ըսուի թէ մանրէաբան մը երկու քաջառողջ անձեր մրլուկներու խածնել տալով ազէտապէ վարակել տալ յաջողած է. հարկաւ մլուկները կարխաւ կերակրուած ըլլալով ազէտապէ տառապող հիւանդներու արեան վրայ.

3. Անկանոն կերակուր, ջանակի. օրակի, և ժամու.

4. Վախ, ջղագրգռում, վարակուած ջրազտիչներ, 3-4 ի մէջի պատճառներ, հող կը պատրաստեն վարակումի մանրէներ:

Գ. Մանրէն նախ կ'իջնէ ստամոքս, եթէ հոս չի մեռնի ղօրաւոր թթուէն ստամոքսի, յետոյ կ'իջնէ աղիք, աղիքի ներքնաթաղանթին կը կառչի կոկոն փորփոքում յառաջ բերել, և չատնալ յետոյ կանգնի աւշային գեղձերու յետոյ միջընդերային- և անկէ արեան, և արեան միջոցաւ փայծաղի մէջ.

ՍԷՌ.— Նոյն չափով, առու և էգ վարակուիլը հակամէտ են, Եւ սակայն տեսնուած է թէ հիւանդանոց մտնող իւրաքանչիւր 1 կնկան դէմ, 2-4 արու կը մտնէ. Առուներ միշտ դուրսը, գործի վրայ, և տան չրջափակէն դուրս ըլլալով, աւելի, և աւելի չատով վարակուելու ենթակայ են.

ՏԱՐԻՔ.— Ընդհանրապէս 10-30 տարեկանին, Պզտիկներու թէ կաթը և թէ ջուրը կեղտոյ, որով մասամբ մը աւելի քիչ կը վարակուին, և զերծ են, երկու հատ մէկ տարեկանէն վար արձանագրուած է.

Վաթսունէ վեր մահացու է, թոքաբորբի և սրտի հիւանդութիւններու բարդութիւնով 50 տարիքէ վեր չատ քիչ: Մանրէն սաղմնկերէ, կանգնի. Մօրմէն կաթով կանգնի կ'ըսուի.

ԱՀՏԱԶԵՐՄՈՒՄ.— Բնական ախտազերծում չի կայ. Ընդհանրապէս վարակում մը ախտազերծ կը պահէ ամբողջ կեանքի տևողութեանը, երկու նոյն չափ երեք անգամ վարակուող-

ներ եղած են։ Հիւանդութեան չրջանէն կրկնավարակում ա-
մենօրեայ վորձառութիւն մ'է։
Համեմատական ձեռքազատում պատուաստով և չիճուկով 2
տարի, երբեմն 3 տարի։ Տղաբերքի տապը յղութիւնը,
թոքատապը, և սրտի հիւանդութիւնը ունեցողները զերծ են։

ԵՂԱՆԱԿ.—Օգոստ. սկսպ. հոկտ. ամիսներուն։

ԹՈՒխԱՄԻ ՇՐՋԱՆ.—Թուխսի չրջանը որոշ, հաստատուն
չէ, մէյկ ժամանակամիջոցը 2–3 չաբաթ է։
ԿԱՆԽԱՏԱՑՈՑ ՆՇԱՆՆԵՐ.—Ա. Ընդհանուր 1. Թուլութիւն. 2.
Գործի անյօժարութիւն։ 3. Ախորժակի պակաս։ 4. Ճակտի
թեթև գլխու ցաւ։ Բ. Մրունքի և թևերու ցաւ. ԵՆԹԱԿԱ-
ՑԱԿԱՆ ԱՒՏԱՆԻՇԵՐ.— 1 Դող, 2. Գլխու ցաւ. 3. Դող և ջերմի
փոխադարձ զգացում։ 4. Ջերմութեան զգացում։ Գ. ԱՌԱՌ-
ԿԱՑԱԿԱՆ ԱՒՏԱՆԻՇԵՐ.— 1. Աստիճանարար բարձրացող
ջերմութիւն. 2. Հիւանդը կ'իյնայ անկողին։

ՋԵՐՄՈՒԹԻՒՆ.—Ջերմութեան աստիճանը տակաւ կը
բարձրանայ 1. Վերելք. 2. Դագաթնակէտ. 3 Վարէջք. Ջեր-
մութիւնը օր ըստ օրէ կը բարձրանայ աստիճանաւ-վերելք-կը
հասնի իր ամենաբարձր աստիճանին, ուր կը մնայ որոշ օրեր
միևնոյն բարձրութեան վրայ գագաթնակէտ-յետոյ տակաւ
կակսի օր ըստ օրէ աստիճանաւ իջնել-վարէջք. մինչև որ բը-
նականոն ըլլայ առտու և իրիկուն։

ՏԵՒՈՂՈՒԹԻՒՆ.—1 3-4 չաբաթ (ընդհանրապէս 3–4 չաբաթ)

ԱՌԱՋԻՆ ՇԱԲԱԹ.—Հիւանդը ուժասպառ. տկարութիւն.
գլուխ ճակտի գլխու ցաւ, ախորժակի կատարեալ պակաս։
Աստիկ ծարաւ, տաքի և պաղի զգացում. տաք և չոր մորթ,
խանձուած չուրթեներ, չոր և ճերմակ և ծայրը կարմիր լեզու,
տքունութիւն, կուրծքի վրայ ճնշումի զգացում, դանդաղ, և
բարձր, և ջերմութեան աստիճանին ոչ համապատասխան բազ-
կերակի զարկ. քթի արիւնել, փորի ցաւ, մէջքի ցաւ, փորի
ուռեցք, ընդհանրապէս պնդութիւն, փորի կրկրալու ձայն,
վայծաղի ուռեցք, ջերմութեան յարատևութիւն։ Ջերմու-
թիւնը առնելու լաւագոյն դեղն է թաւիանը, հարկաւ անմի-

Ջապէս մաքրելով և հականիխակի մէջ պահելով Ջերմաչափը ամէն անդամ։

Ջերմութիւնը աստիճանաբար կը բարձրանայ օրը 1–1 50°c, Առաւ. 39 5°c. իրիկուն 40-40 5°c բացառաբար 41°c. Առաւեան և իրիկուան տարբերութիւնը 1-2°c, կ'իջնէ աստիճանաբար. մէկէն կիջնէ, քթի արիւնելէն. աղիքի արիւներթութենէն. վիժումէ, աղիքի ծակելէն, և մտային չփոթումէ։ Մէկէն բարձրանալը բարդութիւն կը նշանակէ։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՇԱԲԱԹ.—Ցուչաթափում, յատնաւորաբար վիշերները. Թոքերու բորբոքում, փորի ուռեցք. վարդագոյն եռուցք, կուրծքի, փորի և կռնակի վրայ, 7-10րդ օրը։ Ջափաւոր փորհարութիւն, կղկղանքի գոյնը բաց դեղին. երեսի մասը չրոտ և տակը կարծր, օրը 4–5 անգամ, չրոտը պղտոր չուրի գոյն, տակի մասը փշուրի պէս։

ԵՐՐՈՐԴ ՇԱԲԱԹ. ՉՈՐՐՈՐԴ ՇԱԲԱԹ. Կամ բարդութիւն կամ ապաքինման նշաններ, աղիքի արիւնահոսում երկրորդ չաբթու վերջը և չարթու սկիզբը. մարմինը կը սկսի ԱՒՏԻ ՀՆՏԵԻԱՆՕՔ ՏԵԻԱԿԱՆ ԿԱՄ ԺԱՄԱՆԱԿԱԻՈՐ ԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—վերավարակումի չզագրզռումէն խելագարութիւն. անդամալուծութիւն. չիզերու բորբոքում. անդամալուծութիւն. կիսանդամալուծութիւն. խօսելու անկարողութիւն. համրութիւն. լսելեաց դժուարութիւն. սրտի հիւանդութիւն, մազերու թափիլ. երակախիւմ, նստուքի կերեր յանկարծակի մահ։

ՎԵՐԱՎՍՐԱԿՈՒՄ 0—0,3։

ԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆ —կազով փորի ուռիլը. կրկրալու ձայն. սաստիկ փորհարութիւն օրը 5-10. արիւնահոսում աղիքներէ. որը կը պատահի 0—0 5-9։

Ադիքի ծակիլը. որու միջոցին հիւանդը մէկէն կ'ուժաթափի, այտերը ներս կը քաշուին քիթը ցուրտ, և սառ կը ցցուի. կը փսխէ բազկերակը տկար և արագ. ջերմութիւնը մէկէն կ'իյնայ. չճաթաղանդը կակուղ բորբոքիլ, փորը տակաւ ուռիլ մարդոց մէջ աւելի է քան թէ կիներու մէջ։

Փորին ալ կոմը. և 3րդ 4րդ չաբաթը. կոկորդի վերք. լին-

տերու արիւնիլ, ականջի բորբոքում, թոքատապ, լանջաթաղանդի բորբոքում, հագագի ուռիլ, յուչաթափութիւն, երիկամանց բորբոքում, Ոտքերու ուռիլ, արեան տկարութիւն (գնդիկներու պակսիլը) Մարմնի կեղեր, բերդի չուրջ վէրք, մորթի տակ արիւն հոսում, նստոյքի վէրքեր, մկանանց արիւնահոսում, չոր և դի-բաթեք հղունք, ոսկրաբորբոքում ողնայարածուծի բորբոքում,

ԿԵՂԵՐ.—Մանրէներու կերակուրի հետ բերնէն ստամոքս, և ստամոքսէ աղիք անցնելովը, կսկսին, աղիքի ներքնաթաղանդի վրայ հաստատուիլ, և իրենց ներկայութիւնը և արտաքսոյթը կսկսի բորբոքում պատճ բերել։ Մաչկաթաղանդը նախ կը կարմրի, կուռի, արիւն կը խուժէ,

Աղիքի ներքնաթաղանդի վրայի բիծեր առջի չաբաթ կ'ուռին, երկրորդ չաբաթ կեղեր կը կազմուին, կեղևապատ,

Երրորդ չաբաթ կսկսի փտտիլ. և կեղերու կեղևները թափելով, կեղերը կը բացուին, չորրորդ չաբաթ կը բուժուին,

Կեղերու թիւը ոչէ կապ չունի հիւանդութեան զօրաւոր կամ թեթև ըլլալուն հետ, կեղերու երկայն առանցքը, աղիքի երկայնքին է, և կեղերը հաւկիթաձև ևն,

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ.—1. Շրջուն հիւանդը հիւանդ է, սակայն ոտքի վրայ, 2. Վհատող. կը բուժուի առանց կանոնաւոր չրջանը բոլորելու, ժաման ակամիջոցը կարճ, 3. Թեթև. 4. ժանր կրնայ ըլլալ և.—Տիպ սր-ամէն ախտանիշերը-մեծ մասը հիւանդի վրայ տեսնուելով, ր.—Անբնականոն-հիւանդութեան բոլոր ախտանիշերը չեն երեար, Պզտիկներու մօտ կեղ չիկայ, ըղեղային նշաններ աւելի զօրաւոր, Մերկեր աւելի հակամետ են մեռնելու: Փիրուկներու համար աւելի վտանգաւոր: Գինեմոլները սրտի հիւանդութենէ կամ բարդութենէ կրնան մեռնիլ: Ջղայիններ կրնան ինքնաթելադրութենէ վնաս կրել,

ԲՈՒԺԱԳՈՒՇԱԿ.—Լաւ է, ՄԱՀ. հիւանդացողներու մէջ 10 15 ०/० է,

ԱՒՏԱՃԱՆԱԶՈՒՄ.—

1. Ախտաճանաչումը-ջերմութեան, աստիճան, ձև և տևողութիւն է, 2. Արիւնէ առնելով 10 20 c, c, թուխսով աճեցնելով յարմար միջավայրի մէջ. յարմար կերակուրի վրայ,

3. Մածուցում. կրի պէր-վեռտագ ներգործում ան-ունով ծանօթ. 1. Աչքով ապակի խողով ակներու մէջ: Մանրագոյցով-խոչորա- գոյցի տակ. մածուցում, 7րդ 10րդ օրէն առաջ ընել կարելի չէ. որովհետև, յիշեալ թռւականէն առաջ մարմնի մէջ, արեան արտա- դրած հակահիւթը գոյութ և բնական չէ. մածուցումի համար,

ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ.—1. Աղէտապակերպ. 2.-Աղէտապակերպ ներ- ժի արիւնը աղէտապի մանրէն չի մածուցանէր. 3. Աղէտա- պի արիւնը աղէտապակերպերը կը մածուցանէ,

ՆԱԽՁՌՈՒՇԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ 1. հիւանդի անջատում. 2. Հիւանդի արտադրութիներու հականեխում. 3 հիւանդի հագուստին, ներմակեղէններու, ջերմաչափի, միզա- վառի, կղկղանքի ամանի, ձեռքերու հականեխում. 4. հի- ւանդի ձեռներուն, եղունգներուն մաքրում և հականեխա- կանով լուացում. հազարի մէկ սիւլիմէ. կամ հարիւրի եր- կու լիզոլ 5. մանրէակիրներու հակակշիռ 6 Աղէտապի դէմ ներարկում, պատուաստ, և դիղահատերու գործածում 7. կերակուրի. բանջարեղէնի. կաթի. և հում ուտելեաց հսկողութիւն. 8. Աղէտապէ մեռեալներու գերեզմանին չոր ու խորունկ ըլլալուն, զգուշութիւններ և հականեխականներ թափե- լով փոսի մէջ, կանխում. 9. Տգէտ մարդասիրութիւն, և ան- խոհեմ աղքատասիրութիւն զոհ չ'երթալ և խեղճ աղքատնե- րը չի վարակել. անպէտ գոյք ու հագուստ այրելով ոչնչա- ցընել, և աղքատի բաժնուելիք մասը առողջապահական պա- հանջի համեմատ հականեխել, վերջէն բաժնել. կոյր գիտու- թիւնը. վարակումի անդիտակից ծաւալման դուռ կը բանայ: Բնական պէտքերու համար յատկացած միայն արտօնեալ վայ- րերը, և փողոցի անկիւնները և հանդիպած վայրերը չազտու- տել և չի մլշել. խիստ ընդհանրացած մեր ընկերային սովորոյ- թը արեւելքի դժբախտաբար: 11 հոգ տանիլ օր խոհարարներ, խանութպաններ մանրէակիրներ չ'ըլլան-Աւատ թուղթի գոր ծածան խանութներու մէջ, և կրակէ չանցած ուտելիքները. մանրէազերծ մաքուր ջուրէ անցնել չը ուտելէ առաջ: 12 Ա- րեւելքի ժողովուրդը չունի անցնել տան, խանութի գործա- տեղիներու ներկայութենէն չի հեռանալ տան, օրական ենթարկում իլ Աւորեստանեաց հիւդրու մէջ, միշտ, պատմական չաստուծոյն կենսատու ճառագայթներու, և թող

տալ որ աղաւտ մեր բնակավայրերը և գործավայրերը ցերեկուայ մէջ տեսանելի չրջանին։

ԸՆԿԵՐԱՑԻՆ ու ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎՆԱՍԸ.—

Իւրաքանչիւր գաղութին, քաղաքի և երկրի մէջ հիւանդացողներու և մեռնողներու, ինչպէս նաև բարդութիւններէ տառապողներու քանակը երբ այլի առջև կ'առնենք, ըլլան առնանք արու կամ էգ, մեծ կամ պզտիկ, ամբողջական դատապարտուած աշխատանքի օրերը, արտադրող բազուկներու, և աշխատող դաստակներու պակասը, տնտեսական ահագին գումարներու կը հասնին հաշուի չառնելով հասարակական և անհատական այն զոհողութիւնները որոնք կ'ըլլան հիւանդացողներու մէջ, և անկէ դուրս, խնդելու տառապեալներու կեանքերը։ Աւելորդ է յիշել անհատական այն վնասները, ուր մէյն կամ մեսին կորուստը ամբողջ ընտանիքի մը քայքայումին դուռ կը բանայ։ Սոյն կէտը մեր Հայերուս պէս վարակատեալ և ոչ կատարեալ, հակառողջապահական միջավայրերու մէջ ապրելու ստիպուած ցեղի մը համար աւագ կարեւորութիւն ունի, և խղճի պարտք կը ծանրանայ իւրաքանչիւր անհատի օգնելու, վտարել այս ոչ փափաքելի հիւրը մեր հասարակութեանց և գաղութներու մէջէն, օգնելով ետք իր առողջութեան և միջավայրին, և այդ կերպով հասարակութեանը։

ՊԱՏՈՒԱՍՏԸ.—

Հիւանդութենէ չի վարակուելու համար, կամ վարակուելու պարագային թեթև չրջան մը անցունելու նախզգուշութիւնով, արուեստական հիւանդութիւն յառաջ բերել մարմնի մէջ, ուրիշ խօսքով, մի քանի օրուայ համար չերմութիւնով թեթև աղէտասէ մը տառապիլ օրգէզմի մարմինը արեան մէջ ամբարէ բաւականաչափ պաշար մանրէասպան հիւթերու որ ապագային երբ մանրէն մուտ գտնէ չի կարենայ մարմնի մէջ ապրիլ, մեռնի և կամ չի կարենայ չատնալ, այնպէս, ինչպէս որ պիտի չատնան եթէ պատուաստի պատուաստը չ'ըլլար պատուաստի համար, մանրէներէ պատուաստուած դեղատիկներ կան, որոնք անօթի փորանց առտու կը կլլուին, երեք օրեր, անոնք անանկ մը չինուած են, որ ստամոքսի

մէջ, անոր թթուէն չեն ապրուիր. կը բացուին ջուիլի մէջ և մարմնի կանցնին, և անոնց ներկայութիւնը մարմնոր հա- կազդեցընող հիւթեր կ'ամբարէ արեան մէջ. ծանօթ են այն գիտնականները թիֆՕՐԱԼԻ անուան տակ։

Շիճուկի մորթի տակ ներարկուած այս վերջինը միւսէն աւե- լի, օգտակար, որոշ իր ազդեցութեանը մէջ, թէպէտև ջեր- մութիւն աստիճանի բարձրացում կուտայ, մի քանի օր, կենդանիներ պատուաստելով, անոնց արեան արիւնաչիջը ներարկելու չատ փորձեր եղած են, և սակայն բոլորն ալ ա- պարդիւն։ Արդի պատուաստ չիճուկը, կը պատրաստուի ազե- ւսպի մանրէները. որը մահացու է մուկերու, փորձերով, և մեծցուած է տակարի վրայ պահելով քսան և չորս ժամ 37°c ջերմութեան մը. յետոյ հազարի ուժը համեմատութիւնով աղ պարունակող թորեալ ջուրի մէջ կը խառնուի հաւասար, և յետոյ կը մեռցուի 55 60°c աստիճանի ջերմութեան մէջ պա- հելով կ'ըսէ մինչև ժամ մը։ Եւ պահելու համար զայն ման- րէազերծ կ'աւելցուի հարիւրին կէս համեմատութիւնով փինո (phenol)։ յետոյ իւրաքանչիւր կէս կրամի մէջ 500 միլիոն մանրէ պարունակելու համեմատութիւնով խառնուրդ կը չին- ւի։ Առաջին անգամ մորթի տակ կէս կրամ, յետոյ չորեք մը վերջ մէկ կրամ կը ներարկուի. եթէ հիւանդը տարի մը ա- ռաջ երկու անգամ պատուաստուած է, որու ազդեցութեան չրջանը երկու տարի կը հաշուուի պէտք ըլլայ, տարի մը վերջ կրկին պատուաստել, այս անգամ մի միայն կրամ մը ներարկել կը բաւէ։

Հիւանդը ներարկումէ վերջ, «պատուաստի ջերմ» անուան տակ աստիճանի բարձրացում մը կ'ունենայ կարճ ժամանա- կամիջոցի մը համար միայն, ուրիշ խօսքով կարճ ժամանակի մը համար արուեստական ապեստապէ կը տառապի։

Առան պատուաստը կը պարունակէ առջի կէս կրամին մէջ 50 միլիոն ադեստապի մանրէ, և իւրաքանչիւր Ա. և Բ. տեսակէ 375 միլիոն, երկրորդ– և երբեմն երրորդ սրուելիք կրամէն իւրաքանչիւրը 1000 միլիոն ադեստապի մանրէ մէն մի կրամի մէջ, և իւրաքանչիւր Ա. և Բ. 750 միլիոն մանրէ: 20 40 տարեկանին բանակի մէջ ներարկուածներուն ազատ ընացին, մի՛ անները հիւանդացած. պատերազմէ առաջ այդ մարդիկ ա-

ւելի կը վարակուէին, հիմայ չէ:
32 000 ներարկուողներէ պատուաստէ առաջ 243 և 19 մահ եղած էր։ Պատուաստէ վերջ միայն վեց հիւանդ ունեցած:
Երկու մանրէաբան ուսանողներ վարակուեցան մին՝ պատուաստուած էր չի հիւանդացաւ. միւսը հիւանդացաւ ու մեռաւ:
Տասր հոգիէ հինգր պատուաստուեցաւ չի հիւանդացաւ, միւսները հիւանդացան։ 11000 չի ներարկուածներու մէջէն 290ը հիւանդացաւ. 13000 ներարկուածներու միայն երեքը հիւանդացաւ. պատուաստը կը սրուի առջի չաբաթ կէս, և երկրորդ չաբաթ մէկ կրամ։ Սա ալ ուշադրութեան արժանի կէտ մ'է թէ հնտախտի պէս համաճարակներու և ազէտապի պէս մըւտաճարակներու միջոցին հաւանօրէն չատեր օրական մի քիչ ժամերէ կլկլոլ համեմատական ախտազերծում մը ձեռք կը բերեն, արեան մէջ յառաջ եկած հակազդող նիւթերու միջոցաւ։

ԲՈՒԺՈՒՄԸ.—

Եթէ հիւանդանոց չէ դրկուած, անմիջապէս յանձնել ձեր և հիւանդի վստահած բժիշկի մը հոգատարութեանը, հարկաւառողջապահական պաշտօնատարութեան հաւանութեամբը, տարափոխիկ հիւանդութիւնը պահել մեծագոյն դաւաճանութիւնն է հասարակութեան հանդէպ և բարոյական մեղք հիւանդին դէմ, գութէ և սերէ աւելի մարդասպանութիւն է։ Վկայեալ հիւանդապահուհիի մը հոգատարութիւնը պայման է եթէ հիւանդը տունը կը մնայ։ Բժիշկը ընտրել վերջ, չարատև չի փոխել որպէսզի կարելի ըլլայ հետևիլ բուժումը որոշ ուղղութեան մը, միակ բացառութիւնով մը, որ հոգատար բժիշկը պէտք չի տեսնէ բժշկական խորհրդակցութեան մը ախտաճանաչութեան և կամ պրծակցութեան համար, հարկաւ յօգուտ հիւանդին, միշտ։
Հետեւիլ բժշկական հրահանգին կուրօրէն և չայխատիլ, անգիտակից թելադրանք և տրամաբանութիւններու հետեւիլ մանուանդ կերակուրի մասին, հիւանդութեան չրջանին և բուժուելու պարագային։ Շուտ և չատ, և անկանոն կերակրելը դուռ կրնայ բանալ վերավարակումներու։

ՎԵՐՋԱԲԱՆ—ՏԱՒՆՈՒԹԱՆԵԱՑ.—

Հիւանդը Մովսէսի պէս, Սինայի լեռը, կը դիմաւորէ Սէրա-

վիսը ժահը— և կը վերադառնայ իրեններուն առողջապահական պատգամ պատուիրանի տասնաբանեայ տախտակներ ի ձեռին։

1. Ծիչէ թէ մեծագոյն հարստութիւնը առողջապահութիւնն է, մանաւանդ մէն մի վերապրող Հայու համար։

2. Ախտանուժը դարմանուժ, և դարմանուժը ծառայում կը նշանակէ։

3. Ամէն վաղաժամ մահուան համար. ուրիշ մը և կամ մահացեալը, միշտ, պատասխանատու է. ըլլայ գիտակից, կամ, ոչ, անհատն է, և կամ նմանը գերեզմանափորը մարդուն միշտ մահուանէ առաջ։

4. Ընտրէ կերակուրը. չափաւորէ քանակը, օգտագործէ խոհանոցը. իշխէ ստամոքսիդ, գործածէ ակռաներդ, կանոնաւորէ կերակուրի ժամդ, և պահերդ։

5. Եղունքներդ կարճ, մատերդ գործի պահէ։

6 Ծիչէ թէ ճանճը հիւանդութեան պատգամաւորը, և, գործակալը, և առողջութեան թշնամին է։

7 Մաքրէ ձեռքերդ սեղան նստելէ առաջ. և կրկին լուայ հեռանալէ վերջ։

8. Կեր ապրելու համար. և մի՛ ապրիր ուտելու համար։

9. Ապրէ բնական, եղիր բնական, վայելես լման, չնորհը, բնութեան։

10. Առոյգ ծերութեան մ'ապահով ճամբան,
Առոյգ ալեզօջ սալայատակէն կ'անցնի վիմիայն։

Տօքթ. ԳՈՎՀԱՆՆԷՍ Մ. ԹՕՐԵԱՆ

19 Օգոստ. 1938
Հայրիա

ՏՕՔԹ. ԳՈՎՀԱՆՆԷՍ Մ. ԹՕՐԵԱՆ

Տ/Թր. Գովհաննէս Մ. Թօրեան 1890 — Մնեալ Մարաշ. կ'աւարտէ տեղւոյն կեդրոնական Ազգային Բարձրագոյն Վարժարանը եւ կը նեռեւի Այնթապու Ամերիկեան Գործ միսիոնարական բնկերութեան մանչերու գոլէճը։ Կ'աւարտէ «Պապկաւոր Առուեսթից» տիտղոսով. եւ ետքի մը տարի իր «Ծննդավայրը կրթական գործիր ծառայելէ վերջ, կը նեռեւի Պէյրութի Ամերիկեան համալսարանի, բժշկական նիւղին եւ կ'աւարտէ 1916 ին եւ յետ բրմական կառավարական բնութեան, կը միանայ բրմական բանակին իբրեւ հարիւրապետ։

ՏՕՒԹ Յ Մ. ԹՕՐՆԵՆ

Չհնազադարէ վերջ կ'աշխատի կարճ ժամանակի մը համար ռեգլիական, գերիներու հիւանդանոցը. եւ 1918ԷՆ իվեր կ'աշխատի պատեսիենաս կառավարութեան Առողջապահական Ճիւղին մէջ կառավարական Առողջապահական բժիշկ, պատօնավարած Պաղեսթինի զանազան հաղարներուն մէջ. ներկայիս կը գտնուի Հայֆա: Պատերազմի շրջանին կը ծառայէր Մասրի մէջ(Հինազգծին վրայ):

Ե Ծ.— Սփիւռքի մէջ գիրուցան վերապրող Հայութեան նոր միջավայրերու վրէթէ մեծամասնութեան մէջ ադէտապր մտահարակ է: Մեզ պէս ժողովուրդի մը համար ներկայ հակառողջապահական բնակավայրերու, գործատեղիներու եւ յանախոդներու մէջ, ապրելու հարկին ենթակայ: Բոլոր կարելիութիւնները կան վտանգելու, եւ իրաւ վտանգելու—:

Հետեւաբար, հատուկական առողջութեան սպառնացող, այս հսսարակաց թշնամիին դէմ հակառ կազմելու. եւ մեր առողջական եւ փիլիսոփայական մակարդակը միշտ վեր բռնելու բարի մտադրութեամբ. մեր Բարեկամ յարգելի Տօքթ.էն յատկապէս խնդրած էինք ադէտապի մասին վերոգրեալ յօդուածը գրել հետաքրքրուողներու ուշադրութեանը յանձնելու, որպի այն գոհունակութիւնները թէ, երբ հետաքրքիրը կարդայ եւ հետեւի պատնակութեանը. մտանակից կ'ըլլայ գրողին, իր արեւակիցներու հանդէպ բարոյական պատասխանատուութեան դոյզն մի մասը գոնէ կատարած ըլլալու նիպին:

ԲԺՇԿԱՊԵՏ ԳՐԻԳՈՐ

Մեր հին և հնագոյն բժիշկներու ցանկին վրայ հարկ է աւելցնել անունը Հալէպ քաղաքին մէջ մեռած բժիշկի մը, որու ժամին գժբախտաբար չեմ կրցած մինչև այսօր լուսաբանութիւն մը ձեռք բերել:

ԳՐԻԳՈՐ է անունը, զոր պատահաբար գտած է ու գայն ինձ հաղորդած ժամանակին, իմ ողբացեալ բարեկամս՝ ներսէս Վիննեական Մխիթարեան՝ Հ. Գրիգորիս Վ. Գալէմքեարեան:

Այս վարդապետը 1901–1902 տարիներուն, երբ Անտոնեան միաբանութեան Սրբազիւղի (Կ. Պոլիս) վանքին ժամեցողն էր, նպատակ ունէր պարապիլ բանասիրական հարցերու հետազօտութեամբ, դիւանատան թուղթերուն մէջ կը գտնայ նաժակ մը զոր մի առն «Հակոբ անիժաստ գպիր Տէր Պողոսեան», 1767 մարտ 25 ին՝ Հալէպէն ուղղած է եղեր Հրեշտակ, առ Հ. Գաբրիէլ Վ. Տէր Մատթէոսեան (Անտոնեան միաբան) և որուն մէջ այս բժիշկի մասին ալ գրած է հետեւեալը:

«... Գրեցից հեզ բժիշկապետ Գրիգոր ոտայի որպիսութենէն, զի այս 13 ամիս
« եղեւ որ մանուամբ փոխեցաւ յաստեացս, 14 ամիս հիւանդութիւն կրեաց
« յոյժ տաժանելի ցաւով, բայց յոյժ քաջապէս եւ ջերեռանդաբար, զի ա-
« ՚ինգս անգամ խոստովանեցաւ եւ բնկալաւ գխորհուրդ սրբազնութեան, յետոյ
« պինեալ վերջին օծմամբ եւ խորհրդով սրբոյ եկեղեցոյ, վճարեաց գաւուր-
« եայ կեանս իւր, որում ընդհանուր ամենիս յանիսեռնական, եւ պաշտոն
« սրբազնութեան խորհրդոյն էր հարուչինաց ոչխիզ փարիսի:»

Այս գրուածէն յայտնի կ՚ըլլայ որ բժշկապետ Գրիգոր ոտայի ժամը տեղի ունեցած է 1766 թուին փետրվար ամսի 14 ին: Ձգիտցուիր թէ մեռած ժամանակը քանի՛ տարեկան էր այն, չեմ կարծեր սակայն, որ երիտասարդ հասակի մէջ ևս, զոր գրած է եղեր, գո՛ւցէ 60ը անցուցած էր եթէ ոչ աւելի, որով կրնանք վինքը ծնած համարել 17րդ դարու վերջերը կամ 18րդ ի սկիզբները:

Ո՞ր ազգած էր նա իր արուեստը, բժշկական համալսարան մը յաճախած էր, թէ՞ ինքնուս բժիշկ մը, խնդրական կէտեր, որոնց մասին կը փափաքի

ունենալ տեղեկութիւններ, աւելի կատարեալ կերպով ներկայացնելու այս բժիշկը, զոր միայն յիշատակելով գոհանալու ստիպուած եմ առ այժմ։

Հաւանականաբար մեծ համբաւ չունած էր Հալէպ քաղաքին մէջ և անչուշտ վաղածանօթ ըլլալու էր նա Հռոմաբնակ Հ. Գաբրիէլ Տէր Մատթէոսեանին, որ՝ ո՞վ գիտէ, թերևս տեղեկութիւն հարցուցած էր Դպիր Տէր Պօղոսեանին բժշկի մասին։

Եթէ ինքնուս բժիշկ մը չէր այս ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԱՑՆ, որ «բժշկապետ» է կոչուած վերոգրեալ նամակին մէջ կրնանք ընդունիլ որ նա իտալական համալսարանի մը մէջ կրթուեցաւ, ինչպէս ուրիշ Հայ բժիշկներ, որոնք 18րդ դարու հայ բժշկական պատմութեան յոյժ պատուաբեր եղած են, ու ես բազմիցս գրած եմ անոնց վրայ, Վիեննայի Հանդէս Ամսօրեաններուն մէջ։

Աւելորդ չ՚ըլլայ ըսել, թէ համանուն բժիշկներ ունեցած ենք զանազան քաղաքներու մէջ՝ այլևայլ ժամանակներ, բայց անոնցմէ ոչ մէկը գործած է Հալէպի մէջ։

Բերիոյ առաջնորդ Գեր. Արտաւազդ Արքեպիսկոպոս 1932 Նոյեմբեր 14 ին, իր մէկ նամակովը բարեհաճած էր հաղորդել ինձ Հալէպի Ալգ. Դիրեկտորատունէն տապանագիր մը, որուն մէջ կայ Գրիգոր բժիշկի մը յիշատակութիւնը, բայց չա՛տ հեռու է Հալէպի բժիշկին հետ առնչութիւն ունենալէ. ահա այդ տապանագիրը,

« Ի՛ յաւիտեանս ջերմի յայսմ տապանի ամփոփեալ ոմն մեծ յարգի Պարոն
« մանուելի Մարկոսի Մանէթեան. մականուամբ կոչի բժիշկ Գրիգորեանց
« Ազնիւ երկրէն է Ակնցի, տէրտէրական ուխտաւորի, ՚ի Բերիա հաղամս նա-
գեաւ ՚ի տէր թվ. Հայոց 1270 (†551 = 1821)

Ինչպէս կ՚երեւի՝ տապանագրին ներկայացուցածը պարզապէս մականուն է։ Մահտէսի ՄԱՐԿՈՍԸ «Մանէթեան» կոչուելով հանդերձ, ունի նաև «բժիշկ Գրիգորեանց» մականունը, թերևս ընտանեկան հին յորջորջում մ՚է այս զանազանուելու համար ընտանիքի ուրիշ անդամներէ, ասով հանդերձ այս տապանագիրը գուրկ չէ կարևորութենէ, դի մեզ կ՚ուսուցանէ Ակնայ քաղաքին մէկ հին բժիշկը՝ ԳՐԻԳՈՐ անունը, որ Հալէպի մէջ ննջողը չ՚է։

ՏՕՔԹ. ՎԱՀՐԱՄ Ծ. ԹՈՐԻՄԵԱՆ

Բարիզ 22 Օգոստ. 1938

ԱՐԴԻ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ
և
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԲԺԻՇԿԸ

Հիւանդութեանց ոմանք կրնան դարմանուիլ, չատերը կրնան արգիլուիլ, երբեմն մաս մը կրնայ յետաձգուիլ, իսկ մաս մը անպայման մահացու է

Հաշուուած է թէ Միացեալ Նահանգներու մէջ՝

7,000 կիներ կը մեռնին ծննդաբերութեան պատճառաւ
70,000 մանուկներ իրենց առաջին տարիին մէջ՝
20,000 հոգի թոքատապէ (սաստըճան)
35,000 հոգի թոքախտէ
40,000 հոգի փրանկախտ և իր հետևանքներէն
12,000 հոգի չաքարախտէ
24,000 հոգի քանսերէ.

Մօտ 200,000 հոգի տարեկան, և օրական 600 հոգի կը մահանան և որ այս հսկայ կորուստը կրնայ արգիլուիլ եթէ իրապէս լաւ դարմանուին՝

Հոս մեր մէջ գոյութիւն ունին կարգ մը հիւանդութիւններ որոնք մարդու կարողութեան 2/3 կը փճացնեն ըլլայ առողջապահական տեսակէտով, ըլլայ տնտեսական տեսակէտով— Այս հիւանդութիւններէն առաջին տեղը կը գրաւէ բրամոման, երկրորդ մալարիան և երրորդ մարսողական խողովակի մակաբոյծները, Եւ դեռ այս մարդիք «հիւանդ» չեն, հակառակ որ իրենց ուղեցած հիւանդութիւնները լրջօրէն վարակիչ են և սակայն այս տեսակ «պատուղ հիւանդները չեն ուզեր և կամ չեն կրնար կանոնաւոր դարմանումի մը ենթարկուիլ ըլլայ տընտեսական պատճառներով, ըլլայ կարգ մը բժիշկներու անհոգութեան պատճառաւ՝

Արդի բժշկութիւնը կը ջանայ այդ տեսակի «առողջ» հիւանդները դարմանել՝ Շատերու համար դեռ այս գաղափարը խիստ խորդ կ'երևայ քանի որ այդպիսիներուն հիւանդութեանց պատճառներուն վրայ ունեցած գիտութիւնը իրաւիս նախնական է, Սակայն պէտք է յիշել որ դեռ չատ հեռու չէ այն ժամանակը ուր մարդիկ հազարներով կը մեռնէին մէկ օրուան մէջ երբ համաճարակ մը գար և թէ դործ-

նական ազդու միջոց մը չի կար արգիլելու այդ հսկայ կորուստը — Մեր ժեծերը լաւ կը յիշէին վերջին քոլէռան և ժենք կ՚յիշենք 1916 ին Թիֆլիսը և 1918—20 ի Իւֆլիւէնզան։ Մօտ քսան տարիէ ասդին նման համաճարակ չունեցանք չնորհիւ առողջապահական աչալուրջ հսկողութեան։ Շատ հեռու չէ նաև ծննդաբերութեան պատճառով կիներու մեռնիլը կամ երկարատև հիւանդութեան մը մատնուիլը։ Եւ դեռ մեզի հետ է նորածիններու և երխաներու ստուար թիւով մեռնիլը։

«Ինչ կ՚ըսէ արդի բժիշկը» մարդը հիւանդ չընելու համար։ Իր իսկ և ամէնէն զօրաւոր զէնքը կը կայանայ կանխարգելիչ միջոցներու մէջ։ Քանի դարերու փորձառութիւնը ցոյց տուած է թէ արգիլելը դարմանումէն հազար անգամ աւելի դիւրին և ապդու է։

1. Այս միջոցներու առաջինը կսկսի մարդու ծնունդէն առաջ, այսինքն հօր ու մօր մարմնական և բնական քննութեամբ։ Ամէն նորածին իրաւունք ունի առողջ ծնելու։ Զգուշութեան առեն մօր սնունդը և ազատերքի պահուն բժշկական հսկում և մաքրութիւն։ Ասիկա հինն է, ապացոյց առողջ անձի մը։

2. Նորածինին կանոնաւոր սնունդը, մաքրութիւնը քունը և հանգիստը։ Այս երկրորդ սկզբունքին կէտ առ կէտ գործադրութիւնը հազար անգամ աւելի օգտակար է քան թէ քաղաքիս մէջ գտնուած բոլոր դեղերը։

3. Պատուաստները, ծաղկախտ, թիֆոիթի, թոքախտ, կապոյտ հազի ևայլնի դէմ պատուաստելը չատ մը երկիրներու մէջ օրինական դարձած է։

4. Հիւանդութեան պահուն անմիջապէս բժիշկին դիմելը — աւելորդ կը սեպեմ այս նիւթին չուրջ երկարել։

5. «Պատող հիւանդներուն չուրջ դարմանումը։ Այս խիստ կարևոր է, որովհետև այս անձերը անկողին չեն մնար այլ կը շրջագային մեր մէջ և ազատօրէն կը վայելէն ամէն ինչ սակայն իրենցմէ դուրս կը ցանեն իրենց հիւանդութեան սերմերը բլլայ թուքով, մէզով և կամ պէտքով-վարակելու համար անվնասակցարար բազմաթիւ ուրիշներ։

Այս բոլոր ծանրները, թէև կարծուի թէ բոլորովին դասական և երևակայական բաներ են և ոչ գործնական բլլայ անտեսական պատճառներով ընդայ արդի դարմանումի ակարութեան

ՏՕՔԹ. ԱԴԱՄ Հ. ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ

պատճառով։ Սակայն ես այս գաղափարի հեղինակը չեմ, այլ մխիթարյան հայրեր փոխանցողը, մեզմէ աւելի յառաջդիմած և զարդացած ազգերէն և դասակարգերէն, ինչի որ այս կերպը օգտակար եղած է այլուր, ինչո՞ւ նաև չ'ըլլայ հոս որ աւելի կարօտ ենք։

Ահա հոս կը կայանայ ընտանեկան բժիշկին լաւագոյն օգտակարութիւնը։

(1) Ան կրնայ կանոնաւոր կերպով կիրարկել բոլոր կանխարգելիչ միջոցները զորս վերև թուեցի։

(2) Կրնայ զանազան հիւանդանոցներու հետ հաւակցողութեան գալ և շատ օգտակար հանդիսանալ երբ հիւանդը գործողութեան մը պէտք ունի և կամ ճառագայթի և կամ մանրէաբանական քննութեան մը պէտք ունի։

(3) Եւ քանի որ աւելիը կուենայ ընտանիքին անդամները շատ անգամներ քննել կրնայ աւելի լաւ հասկնալ հիւանդն ու իր հիւանդութիւնը։

(4) Եւ շատ դիւրաժաժչելի տարեվճարով մը կրնայ շատ օգտակար հանդիսանալ մանաւանդ այս պահուն և կամ երբ մէկը երկարատև հիւանդութեան մը բռնուի։

Ի՞նչ է ընտանեկան բժիշկը։ Անիկայ ընտանիքին «մեծ եղբայրն» է, անձ մը որ քեզի կը մօտենայ արտակից և մտերիմ բարեկամ մը, անձ մը որուն կարողութեան վստահ ես, և

Նկ սրագրին ծանօթ ես և կը հաւատաս որ նա իր կարելին պիտի ընէ քեզի օգտակար ըլլալու համար։ Բարի է, հլու է և ցաւակից։ Անոր ձեռքը յանձնուածը ոչ արծաթ և ոչ գոհար այլ կեանք մը և դուն պէտք է կրկին անգամ վստահ ըլլաս որ քու բժիշկդ քու ընտանիքիդ բարօրութեան և երջանկութեան կը ցանկայ։

ՏՕՔԹ. ԱԴԱՄ Հ. ՄԱՆՈՒԿԼԵԱՆ

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ ՆՕԹԵ

Աշխարհի ամենամեծ գրադարանը կը գտնուի Փարիզի մէջ, հաստատուած Ֆրանսական Լուի ԺԴ. թագաւորի օրով։ Ունի աւելի քան 1,453,000 հատոր գրքեր, 300,000 գրոյկներ, 175 000, ձեռագիր գրքեր 300,000 աշխարհագրական քարտէսներ, 150.000 կոտր հին դրամներ եւ շքադրամներ, եւ աւելի քան 1,300,000 փառագրութեան գոհար առարկութիւններ, որոնք ամփոփուած են 10,000 հատորներու մէջ եւ գրադարանին արժէքն է աւելի քան 230,000,000 ոսկի։

— Աշխարհի ամենամեծ թատրոնը կը գտնուի Փարիզի մէջ, որը գրաւած է մօտաւորապէս երեք էյքր տարածութիւն տեղ. այսինքն 4,287,000 քառ. ոտ նողամաս մը եւ ծախսուած է (100) հարիւր միլիոն ֆրանկ, որ կ'ընէ քանի միլիոն ոսկի։

ԱՐԴԻ ԿԲՆՈՍՆԵՐԸ

Երկրագնդի ամենահարուստներն են Հէնրի Ֆորդ՝ որ ունի հարիւր տասը միլիոն ոսկի եւ Ճոն-Րոքֆէլլըր հարիւր միլիոն ոսկի՝ Ամերիկայի մէջ։ Վէսթմինիսթրի դուքսը երեսուն միլիոն ոսկի, Աստիւ Մէյըրն երեսուն միլիոն ոսկի. Գազիլ Չամառոճ հասն միլիոն ոսկի. Հիւկո Ըթիսէս հասն միլիոն ոսկի, Փիրոյի Րօքֆէլլըր հասն միլիոն ոսկի. Պարոն Իվ ազամի հասն միլիոն ոսկի, Պարոնայի կիվարր հասն միլիոն ոսկի. այս վերջինը Հնդիկ իշխան մը է։

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕՂՊԱՓԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՑԸ

ՄԱՍՆ Ե.

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԲԱԺԻՆ

Hymnus auf die Auferstehung Christi
Schabaz

ՀԱՑԿ-ԱՐԱՄ

ԲԻՊԱՐԵԱՆ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՒ

ՍՈՍԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

— ՀԻՍԱՀ —

1938 տարւոյ Հոկտեմբեր ամսուն, աշխարհի ամենամեծ և ամենափարթամ պետութիւնը, Սորհրդային Միութիւնը, իր 21րդ տարին թեւակոխեց։ Աննկարագրելի ոգեւորութիւն ամէն կողմ. ցնծութիւն ցնծութեանց՝ եղբայրացած 11 հանրապետութեանց գլխաւոր մայրաքաղաքէն մինչև ամենահեռաւոր ծայրագաւառն ու գիւղը. նախապատրաստական վեհանձն մրցումներ՝ արժանաւորապէս դիմաւորելու համար այդ տարեդարձը փառաւոր յառաջադրութիւններ՝ երրորդ հնգամեայ իրագործումներուն չուրջ. անկարելի բառը կարծես ջնջուած է բազմամիլիոն աշխատաւորներու և գիւղացիութեան բառագիրքէն

Տարի մը չարունակ գոտեպինդ աշխատանք, անհաւասարեալի առաջդիմութիւն, աննախընթաց բարօրութիւն ու վերելք, վիպային իրականացումներ ամենատեղ ժամանակամիջոցի մէջ՝ ո՛չ միայն «Վոլգա և Դոն» անունով յորջորջուած հսկայական ջրանցքի բացումով որ 1100 քլմ. կր կարճցնէ Լենինկրատ—Մոսկուայ ջրային ճամբան, այլ նաև 21.267.714 քառ. քլմ. տարածութիւն ունեցող անծայրածիր երկրին ամէն կողմը հաւասարապէս կատարուող աշխատանքով, ըստ իւրաքանչիւրին աշխարհագրական պէտքին, բնակչութեան դիւրաձեցութեան և չինարարական պահանջին։

Միլիոնաւոր աշխատաւորներ, առոյգ ու կայտառ, կարգապահ ու գիտակից, ուրախ ու զուարթ, միաձնարար և յի հաւատքով. դարձուցին աշխարհի այն հսկայ անիւը, որու 11 ճառագայթները վերջապէս ադամանդակուռ չառաւիղներու վերածուեցան։

Ահա այդ ճառագայթներէն մին եղաւ նաև դարեր չարունակ մոխիրներու տակ կիսաչուչչ՝ և արեան գետերու մէջ կիսախեղդ եղած Հայաստանը, որ վերստացաւ իր կայտառ դիմագիծը, չնորհիւ Խորհրդային Սոսիալիստական կարգերուն և եղբայրական օժանդակութեան։

Այս եղբայրական օժանդակութիւնը կը տարածուի ո՛չ միայն բուն Խորհ. Հայաստանի վրայ ուղղակի, այլ նաև աշխարհի ամէն կողմ ապրող ուչիմ, պատուաւոր, հեռատես և մարդուր խղճի տէր եղող ազգակիցներուն վրայ անուղղակիօրէն։ Եւ արդէն այս դասակարգն է, որ ամէնէն աւելի կրած ու ըզգացած է հայկական ահռելի զալումներուն ամբողջ ծանրութիւնն ու քայքայող թոյնր։ Մնացեալներր՝ հաշմանդամ ուղեղով խաժամուժ մրն է պարզապէս, այսինքն երբեմնի առթռականներ, տպէտ բռնակալներ, ժողովուրդին արիւնր ծծող գարչելի տղրուկներ, քաղաքական կուսակցութեան աճպարարներ կամ ամէն-կարապետ հերոսներ։ Ցարգա՛նք սակայն ազատութեան ժահասփիւռ ճամբուն վրայ զոհուող միամիտ ու մաքուր իսկական հերոսներուն։

Խորհրդային Միութեան իմաստուն դեկավարութիւնը, որու դրահապատ անպարիսներէն մին ալ, իր աննահատական կերպով, փոքրիկ ու համեստ Հայաստանն է, երկար ժամանակ ամբաս-

տանուելյաւ իրր թէ ան բարեկամ եղած ըլլ որ՝ անպայտպան ժողովուրդները հաւրի ու սաւրի ժամանող ոճրագործներուն։ Այդպիսի միջազգայնամբասանութիւն մը բնականաբար խոտոր կը համեմատի Սարդարային Սոսիալիստական բարձր գաղափարաբանութեան հետ, և արդարև, ԽՍՀՄ ի 20րդ տարեդարձին առթիւ (1937-1939) լոյս ընծայուած ճոխ, պատկերալից, չքեղ և ազգերու հաւաքական պատմութեան մէջ աննախընթաց Ալպոմը, որ կ'ամփոփէ 11 Հանրապետութիւններու անցեալն ու ներկան, ինչպէս նաև յառաջդիմութիւնները, մատենագրանի մը համարժէք կուռ էջով մը կը պատկերացնէ Հայաստանի պատմութիւնը, հետևեալ լուսաւոր տողերով։

«Հայ ազգը աչխարհի հնագոյն ազգերէն մին է. հազարաւոր տարիներէ յետոյ առաջին անգամն ըլլալով վերջապէս գտաւ իր հայրենիքը, ուր ամէն բան նորակերպ յարութիւն առած է՝ քաղաքները, ճարտարարուհատը և երկրագործութիւնը։

Աչխարհի ամէն կողմը ցրուած հարիւր հազարաւոր Հայերու աչքերը սևեռուած են հիմա Մորմր։ Հայաստանի վրայ, որ ձերբազատուած է բռնապետութենէ, թշուառութենէ և օտարներու ոտնձգութիւններու սաստիկ երկիւղէն։

Ասորեստան, Բաբելոն, Պարսկաստան, Յունաստան, Հռոմայեցիք, Բիւզանդացիք, Արարներ, Մոնկոլներ, Սելճուկներ, Օսմանցիներ, ցարական Ռուսիոյ Սադրաբներ երկու հազար հինգ հարիւր տարի չարունակ կողոպտեցին ու տանջեցին այս խաղաղասէր ժողովուրդը։ Աչխարհակալներու հորդաները կ'ասպատակէին ամբողջ երկիրը և իրենց անցած տեղը աւեր ու դիակներ միայն կը թողլին։ Բոլորովին վերջին ժամանակներս, 1915 ին, երիտասարդ Թուրքերու տիրապետութեան տակ, Հայ ժողովուրդի $\frac{2}{3}$-ը ջնջուած ենթարկուեցաւ, և տխրահռչակ թալաթ փաչան չնկատուեցաւ յայտարարել թէ՝ այլևս հայկական հարց չկայ, որովհետև Հայերը գոյութիւն չունին...։ Հայ ժողովուրդը միայն յոյսով կ'ապրէր. կը պահպանէր իր մշակոյթն ու քաղաքակրթութիւնը, որոնց գանձերը իւրաքանչիւր վրայ կը բարդուէին հրդեհներու մոխիրներուն

տակ։ Բերանացի ու լսելով կը փոխանցէին դիւցազներգութիւնը, ծնունդ առաւ տխուր և ապդիկի քընարերգական բանաստեղծութիւնը։ Ինչո՜ւ մեծայուք ճարտարապետութիւն մը պահեց իր ինքնատիպ ոճը, որ ոչ մէկ ուրիշ երկրինին չի նմանիր։

Սոսկալի յուսախաբութեան մը մատնուեցաւ Հայ ժողովուրդը, երբ փետրուարեան յեղափոխութենէն վերջ՝ հազիւ աղատագրուժի յոյսր երևցաւ՝ չուտով չքացաւ դաչնակ ու մենչեվիկ տխրահռչակ դաւաճանութեան պատճառաւ։

Բայց ահա վերջապէս ազատութեան աստղը ծագեցաւ Հայաստանի երկնքին վրայ և ժողովուրդը տէր եղաւ իր պետութեան։

Հայաստանը իր ծոցին մէջ ունէր այն բոլոր անհրաժեշտ աղբիւրները, որոնք գինք պիտի առաջնորդէին դէպի բարգաւաճում, այսինքն յեղափոխական ոգևորութիւն, հազարամեայ քաղաքակրթութիւն, աչխատանքի սէր և եռեփող կորով։ Արագօրէն մեծցաւ փոքրիկ պետութիւնը, ճարտարարուեստը 12 անգամ աւելցաւ և, այսօր, Հայ աչխատաւորներու ձեռքով կառուցուած ելեքտրականներ այժ կը հայթայթեն նորաչէն գործարաններուն։ Ջրբանցքներու ցանցը բարեբեր դաչտերու վերածեց կիսիչ անապատներն ու խոպան հողերը, և ուր այսօր գեղազարմ կերպով կը մչակուին բամպակն ու օրթատուն կը...- և ևլն. ևլն.

Այս արդար ու վառապանծ գնահատութենէն, 21 ամեակի առթիւ պարկեչտ խրախճանքներ և խելայեղ ուրախութիւններէն յետոյ, որոնց մասնակցեցաւ նաև Ա. Հայաստանը իր բոլոր օրաէ՝ իբր անքակտելի մասնիկը համայնավարական բոյական պերճ չէնքին, ահա ընդհուպ ինքն ալ պիտի տօնէ իր 18-ամեակը, այսինքն տարեդարձը այն աքանչելի օրուան, երբ հրաչքով մը կանգ առաւ սև պատմութեան ճչոտ ու ճըղճղող, սպաննող ու անէացնող ծանր գլանը... Նոր արչալոյսին կարմիր ու թոցավառ հեղեղը եկաւ ոսկեզօծել Ա. Հայաստանի լեռները և արցունքի հովիտները։

Լչմիածին, Երևան... Նախորդ երեկոյէն մինչև այդ առա-

օրը, 29 Նոյեմբեր 1920, էջմիածնի բոլոր եպիսկոպոսները Մայր տաճարին մէջ ծնրադիր, ժարդոցմէ լքուած և իրենց պաշտած Աստուծմէն կարծես մոռցուած, մահուան սարսուռը դէմքերնուն վրայ, հոգւոյ կատարած և սաղմոս քաղած էին գիշերն ի բուն, որպէսզի Տէրը զիրենք փրկէ 40 վայրկեան անդին բանակած արիւնարբու բարբարոսներէն, որոնք կ'արշաւէին դէպի Հայաստան աչխարհ՝ քար քարի վրայ չը-թողելու դիտաւորութեամբ։ Այո՛, այդ սարսափելի առաւօտուն, հասաւ անխորտակելի կարմիր Բանակը, փրկեց Հայութիւնը, փրկեց մեր վերջին պատուանդանը, փրկեց մեր գոյութիւնը, վերահաստատեց մեր պատիւը և յաւերժացուց ամենահին և ամենաչքեղ հայկական քաղաքակրթութիւնը, զայն մկրտելով Հայկական Խորհրդային Սոսիալիստական Հանրապետութեան աւազանին մէջ։

Բնականարար սիրազեղ ուրախութեամբ լեցուեցաւ ամբողջ գիտակից Հայութեան սիրտը Գալիֆոռնիայէն մինչև Մոսկուա, Երևանէն մինչև Վլատիվոստոք։ Ծնուր ու ապշած Մոսկուա, Երևանէն մինչև Վլատիվոստոք։ Ծնուր ու ապշած Միացեալ Միայն՝ Մուսուլի քարիւղին չուրջ պար բռնած Եւրոպացի պիւանագէտները, որոնք այլևս պիտի չկրնային Հայ գանկերով ֆութ պոլ խաղալ և ոչ ալ պիտի կարողանային այս գաղը չահագործել՝ զայն իբր խրտուիլակ ցցելով ջարդարար սուլթաններու և սուլթանամերձներու աչքին։

Անգլիոյ ծագրածու Լորտ ու գորտերը վազուց յայտարարած էին արդէն–և արդէն ի՜նչ կասկած այդ ժամին–թէ չէին կըրնար իրենց զրահաւոր նաւերը Արարատի գլուխը հանել... (որովհետև Հայաստանը Մուսուլ չէր)։

Բայց ինչ մեծ բարեբախտութիւն մեզի համար, որ եսասիրաչտ Ալպիոնի ո՛չ թէ զրահաւորը այլ մէկ նաւակն անգամ չեկաւ պլոտոել նոյնիսկ Սևանայ լիճը, քանի որ քարիւղ չկար այդ տեղերը։

Ընդհակառակն, Խորհ. Միութիւնը, առանց յեռանեալ մտքի, իր հետ բերաւ զրահաւորներէն բիւր անգամ աւելի հուժկու ոյժեր, որոնք ոչ թէ ծովերու լայնութեան ալիքներն կրնային պատռել՝ այլ լեռներու ապառաժուտ կողերը։ Քարիւղի աչք չունէր ան, քանզի չատ ուներ. բայց վազը քարիւղով ալ պիտի վարձատրուի, որովհետև մենք, Հայաստանի լանջին

վրայ մեծցած զաւակներս, մին ձորերն ու ամպածրար գա-
գաթները ոտքի տակ առած ըլլալով, պատեհ առթիւ պիտի
յայտնենք, թէ ո՛ւր կայ քարիւղ Հայաստանի մէջ, այնպիսի
վայրեր, ուր մինչև այսօր դեռ ոչ մի Եւրոպացիի ոտքը չէ
կոխած...: Հայաստանի այդ և ուրիշ ծածուկ գանձերը լիա-
ռատ եկրպով պիտի տրամադրուին ամբողջ Մորմ. Միութեան
եղբայրացած ազգութիւններուն՝ Ուիմէն ու վրաստանէն սկս-
եալ մինչև Մայրապոյն Արևելքի վերջին ծովափը, ինչպէս որ
իրենք ալ նպաստեցին ու եղբայրական ձեռք կարկառեցին
տրորուած, այժմապաւ և արիւնաքամ Հայաստանին:

Ահա տարի մըն ալ ուշի ուշով հետևեցանք Մորմ. Միու-
թեան գերազանց նուաճումներուն ճարտարարուեստի, գի-
տութեան և քաղաքակրթութեան բոլոր մարզերուն վրայ:
Զևով ազգային բայց խորքով համայնավարական ընտանիքին
իրաքանչիւր անդամը բուռն սէր և երախտապարտ զգացում
կը տածէ Ամբողջութեան հանդէպ և վոխադարձաբար, կայ
սակայն բացառիկ մէկ անդամը, որ բազմապատիկ ատելի ե-
րախտապէտ ըլլալու չատ պատճառներ ունի, որովհետև իր
զաւակներէն պատկառելի թիւ մը կ'ապրի ու կը բնակի ան-
դրկովկասի Հանրապետութիւններուն մէջ, վերապահ ըլլալ
կը փափաքիմ անդրկովկասեան Հայերու թիւը ճշդելու, տր-
ուած ըլլալով որ կը գտնուինք ընդհանուր մարդահամարի
վաղորդայնին և որ տեղի պիտի ունենայ 1939 տարւոյ Ցուն-
ւար 17 ին. այսու հանդերձ մեր այժմէն գիտցածն ալ բաւա-
կան օրոշ է, թէ վրաստանի և Ատրպէճանի մէջ ապրող աւե-
լի քան վեց հարիւր յիսուն հազար Հայեր նուազագոյն խըտ-
րութեան իսկ չեն հանդիպիր իրենց կեանքին մէջ, Անոնք
կը պահեն և կը մշակեն իրենց մայրենի լեզուն՝ պետականին
հետ համագօր, կը պահեն իրենց ինքնայատուկ մշակոյթն ու
սրգերը և ամէն ինչ որ ձևով ազգային դրոշմ կը կրէ՝ իրր
ինքնատիպ մէկ ծաղիկը Մորմ. Միութիւն կոչուած գմայլելի
ծաղկեփունջին, որ բան կարգի կը գուգադրուի մայր սբազաք-
ներուն մէջ: Վրաստանի «Պրոլետար» «Մորմ. Վրաստան»ն.
օրաթերթերը թերևս գերազանցեն ալ «Մորմ. Հայաստանի
օրաթերթերը», Ներկն է նաև Ատրպէճանի մէջ և ամենու-
րեք, ուր Հայ բնակչութիւն կայ:

Մինչև հիմա կերպով բանիմ. թէ արդիօք կարելի է երբեք մոռնալ 1938 Հոկտ. 11 ին Փարիզի մէջ ներկայացուած չորս կէտաւոր գիլիմերը, որոնցմէ մասնաւորաբար Բագուն և հայկական թաղը զմայլելի համադրութիւն մըն է ամբողջութեան հետ։

Այո՛, աւելի երախտապէտ ըլլալու պարտականութիւնն ունի Խ. Հայաստանը, որ մասնաւոր ուշադրութեան արժանացած է Սովետական կարգերուն և ամենաբարձր սահմանադրութեան հոգին հանդիսացող՝ մարդասէր ու ժողովրդասէր Ստալինին կողմէ։ Ան մեզմէ չատ լաւ, լաւագոյնս գիտէ Հայոց անցեալն ու ներկան, պատմութիւնը, պանդավիսային ծագումը. ուստի անոնցմէ մաս մըն ալ ուղղակի կ'ապրի ու կ'ապրեցնէ։ Ուրեմն, պատասխանատուութիւնները. ո՛չ միայն այսքան, այլև կը խօսի Հայերէն. Մեզի համար այս մեծ բարերախտութիւնը ո՛չ թէ պարզ դիպուածի մը արդիւնքն է, այլ բարձր գիտակցութեան։ Ուրեմն, այժիզ իմացականութեան տէր անձ, ինք չատ լաւ ըմբռնած է, թէ՝ պաշտպանելով յաւերժական զոհը, Հայը, աւելի լաւ հարուածած կ'ըլլայ միջազգային յուզայականութիւնը, զօշաքաղ դրամատիրութիւնը, բարբարոսութիւնը և կեղծ դիւանագիտութիւնը՝ փոքր ազգերու հոգեսա սադայիլը։

Հակառակ այս լուսաշող իրականութեան, ինչո՞ւ ծածկել նաև, որ խուժդ մը ազգայաւ Հայեր ու Մենշեվիկներ, բոլորն ալ ապերախտ թշուառականներ, ժողովուրդի անխիղճ թշնամիներ և ապրուստի հոգին տարուած մարդիկ, ամէն օր թունաւոր դրիչ կը չարժեն այդ վեհոգի անձին դէմ որ մէկ վայրկեան մոռցած չէ. իսկ իրո՞նք... Մարայ մոռ իր անձին համար հոգացած չէ. իսկ իրո՞նք... Մարայ նամին ատ կու կ'ապի՞, բամիզ գլխին անիծ պատի. (Եգիպտոսի մեծ մգկիթին վրայ սատ կը կապէ՞, որ մաքուր գլուխն ալ ա՛ի-ծով պատուի)։

Ամփոփելով Խորհ. Հայաստանի ստանձնասիրութեան մէջ խորին հաճոյքով կը հաստատենք, որ անաչխատ մարդ չկայ հոն. «Ով չաշխատիր, հաց չի ուտեր» կը պատգամէ Ստալինեան Սահմանադրութեան օրէնքը, ուստի և փոխադարձ պարտաւորութիւն կայ իրարու հանդէպ՝ աշխատելու

և աշխատանք հայթայթելու։ կարելի է հաստատապէս ըսել, թէ աշխատելու պահանջը ամենատիրական ձգտումն է։ Հապիւ ձմեռը անցած և գաշտերը բացուած, անոնք արտերուն մէջ են մեքենաներով ընդ ասոյեանները։ ցանքի ժամանակէն առաջ պատրաստ է հողը մեծագոյն տոկոսով։ Մեքենաները (թրաքթէօռ) չինուած են Ռուսիոյ։ Միւրեհան ծանր ճարտարարուեստի գործարաններուն մէջ՝ աւելի այժեղ քան Եւրոպական կամ Ամերիկեանները։ Այնտեղ գլխովայր չրջուած արտադրութեան միջինները կամ թեխնիք աշխատանքի հընդարեան ըմբռնումները։

Իբր առաջին մասնագէտներէն մին, երբ թռաքթէօռի գործածութիւնն սկսաւ Ֆրանսայի Սէն է Ուազ և Սէն է Մառն նահանգներուն մէջ, գիտակցաբար կը հետեամ Ս. Հայաստանի մէջ կատարուած նոյնանման աշխատանքներուն քանակին վրայ։ Օրնկ. Պոլ-Գօնդ-Ռօպէռի ճակնդեղի յատկացուած դաշտերուն հերկը պէտք է կատարէի մեքենական արօրով մը, որ ունէր 42 ձիու ոյժ (H. P.), 9 մեծ խոփ, 25 սմ. խրուքթիւն հերկող, օրական 9 1/2 կամ 10 ժամ աշխատանք։ Ոչ մի կասկած խղճամիտ ու յարատև աշխատանքիս մասին, բայց հազիւ 4 1/2 կամ 5 հեկտար կրցած եմ հերկել օրուան մէջ։ Իսկ այսօր, Հայաստանի թռաքթէօռ գործածողը, որ հազիւ 15 Ձ.-Ո. մեքենայ ժ'ունի, ընդունելով հանդերձ ո'չ թէ կաւային հողերուս այլ թեթև հողերուս մէջ աշխատանքի տարբերութիւնը, չի գոհանար նոյնիսկ եռապատիկ արդիւնքէն։ Այս կերպ եղած գերազանց արդիւնքը ստացուեր է «Ստախանովեան աշխատանք» կատարելով։ Աշխատանքի զարմանալի հոգեբանութիւն մը, զոր կը կիրարկեն բոլոր մարզերուն մէջ և կ'ստանան բազմապատիկ աւելի արդիւնք քան ինչ որ ծրագրած կամ յանձն առած էին։ Բայց ո՛վ կամ ի՛նչ է այս «Ստախանով» հրաշագործը։

Ալեքսէյ Ստախանով մեծ նախաձեռնութեամբ և աննկուն կամքով օժտուած պարզ հանքագործ մըն է, որու համար ժամկէտ ու նշանակ կարևորութիւն չունի, եթէ իր չրջանին մէջ որոշուած է չարթնական կամ ամեակն այս կամ այն քանակութեամբ մետաղատու բրածոյ ստանալ, ինք պատրաստ է հնգապատկել ու տասնապատկել։ Այս դաստիարա-

բակութեամբ ու ոգևորութեամբ է որ բառը այլևս գերազանց ու ազնիւ մրցակցութեան նշանաբան դարձած է Ս. Հայաստանի մէջ ալ 100 տակոսին տեղ ինչո՞ւ չարտադրել 500 տակոս, համապակը կը քաղուի ստախանովեան աշխատանքով, այդեկութիւը կ'ըլլայ ստախանովեան սիսթեմով. պահածոյի ֆապրիկան ստախանովեան թափով կը դիզէ միլիոնաւոր տուփերը. ելեքտրակայանը ստախանովեան էնէրժի կը դնէ պղինձ թելերուն մէջ. օդաչուի հերոսները ստախանովեան թռիչք կը դնեն իրենց արուեստական թևերուն մէջ. ուսանողը՝ ստախանովեան է, ուսուցիչը՝ ստախանովեան է, Լցիւթէ է. Հայաստանի մայրերն ալ ստախանովեան բարձր ոգիով օժտուած մայրեր ըլլային...

Հակադրաբար այս պատկերին, մինչդեռ Եւրոպայի մէջ գործաւէր անհատներ կամ ընկերութիւններ գիշեր-ցերեկ հընարքներ կը սարքեն պետական տուրքերը ծածկելու, զանոնք նուազեցնելու կամ ինչ որ կ'երևակայէք, անդին Խորհ. Միութեան մէջ չանք կը թափեն որոշեալ տակէն բազմապատիկ աւելի տալու պետութեան. արդարև, յետին գիւղացին անգամ գիտէ, թէ ինչ որ պետութեան տայ, ինքն իրեն տուած կ'ըլլայ. պետութիւնն է, որ այդ բոլոր տեսակի արտադրութիւնները միջազգային չափանի պիտի փոխադրէ ու արժէքաւորէ, ապա փոխարժէքը համայնական պէտքերուն գործածելու համար։

Այս յաջողութեան գլխաւոր ազդակներէն մին է անշուշտ երկաթուղային փոխադրութեանց և օդային փոխադարձագործութեանց իստապ անջ կանոնաւորութիւնն ու արագագործութիւնը։ Այս մարզին մէջ ալ Հայաստանի կատարած չարունակական բարելաւումը ակնյայտնի կերպով երևան կու գայ ամբողջ տարուան ընթացքին։ Ս. Միութեան մէջ գգայի չափով, իսկ Ս. Հայաստանի մէջ ալ ոչ պակաս թերացումներ արձանագրեցան. բայց ատոնք արդիւնքն են վնասարարներու այն խափանարար գաւաճանութեան, որ երևան ելեուեցաւ բարեթափոխ ճարտարութեամբ մը. այդպիսիները գառնագոյն պատիժներով քաւեցին իրենց մեղքերը իբր օրինակ դեռ ծածուկ մնացած խլուրդներուն։

Պարզաբանութիւն պիտի ըլլար ննթադրել, թէ Խորհ.

Միութեան ներքին ու դուրսը թշնամիներ չկան, այլ պատրաստ եր Արտաստմանի այն անորակելի խմբակներուն վրայ, որոնք չուներին բռնած Սորն. Միութեան քայքայումին կ'սպասեն. այդ խեղճ անբաններուն աչքը պաղեցաւ բայց յոյսը չի կտրեցաւ. դեռ իրենց լրագիր-քուրջերով միամիտ ժողովուրդը, դիւրին որսի մը պէս, իրենց թաթին տակ կ'ուզեն պահել գլուխ գործոց ճամարտակութիւններով։ Պարո'ններ, պիտի ըսեմ հաւախօսի ժամը 20 տարիէ իվեր հընչած է, չլսեցի'ք. հիմա օր-ցերեկ է, ժողովուրդները արթնցած են. փերիներն ու գիշերայրիկները պէտք է չքանան, փարատին. սանդարամետը ձեզի կ'սպասէ։

Արտաքին թշնամիներու դաւերը ներքին դաւաճաններու արարքներուն միացած, բնականաբար այժերու զուր ըսպառուիմ կը պարտադրեն Սորն. Միութեան առհասարակ և սահմանապահ Ս. Հայաստանին մասնաւորաբար, բայց հակառակ ատոր, չին սարսռութեան, ճարտարարուեստի ու երկրագործութեան արտադրութիւնները կը գլխն կ'անցնին անցեալ տարիներու բոլոր մրցանիշները։

ԵՒան-Զանգու՝ Սորն. Միութեան եկրորդ հրաչալիքը, արդէն բարձրաթռիչ ձեռնարկի մը փոխուած է և մինչև 1942 իրականացած կ'ըլլայ. Հայաստանը օժտելով համաչխարհային առուտրական չափով ելեքտրականութեամբ. այդ օրը Հայաստանը ո'չ միայն պանիր, կարագ. արլատ ու ոչխար պիտի հրահինէ դրացի ու հեռաւոր եղբայր Հանրապետութիւններուն այլ ոսկեղոյն Վրաստանին ու Ատրպէճանին, որոնք անհամբեր կ'սպասեն ատոր։

Սորն. Հայաստանի մի լիոնատէր հաւաքատնտեսութիւնները տարուէ տարի կը բազմանան։

Վաղարշապատինը այս տարի (1938) ունեցած է միայն բամպակագործութենէն 1,200,000, իսկ այգեգործութենէն 800 000 Ռբ. եկամուտ։ Զանգիբասարի Շերջանինը ունեցած է 3 100,000 Ռբ. եկամուտ։

Մեհրիանաւան 82,000Ռբ. Հոկտեմբերինան չոլքան՝ 3,000,000 Ռբ.։

Երևանի պանտոյի գործարանին այս տարուան արտադրութիւնը կը հաշուուի 22 միլիոն տուփ պաուղ և բանջա-

թեղէն։ Գործարանը իր արտադրութենէն միութենական և եղբայրական Հանրապետութիւններուն ուղարկած է 470 հազար տուփ անուչիղէն. ինչպէս նաև 280 հազար տուփ ծխրանի գօրթ և 15 վակոն զանազան անուչիղէններ։

Այս քանակութիւններուն մասին երբէ փորձի հաւար վագը իսսիմ Փարիզի մեր Bourse de Commerce ի սակարանին մէջ, պիտի կարծեն թէ խելքիս դպած է...։

Այս թուղթիկ երկու տեղեկութիւնները դիտումնաւոր կերպով գրի այստեղ, ապացուցանելու համար, թէ՝ այնինչ դրամատիրական Եւրոպայի մէջ թշուառութիւնը, գործազրկութիւնը միլիոններով կը բարդուի օրէ օր և ընդհակառակըն ապրիլ կարողանալը մտային ճնշում կը գառնայ, Սորհրդային Սահմաններուն մէջ, թէկուզ փոքրիկ Հայաստանը, միլիոններով կը հաշուէ իր բարեկեցութեան պտուղները, այնպէս որ, երբ կը փորձուիս միութեան սահմաններուն մէջ կատարուած հսկայական յառաջդիմութեան մասին անփուտ տեղեկագիր մը պատրաստել դնե գրիչդ ձկոքդ չառած արդէն կը տատամսիս։ Ծրագիրդ որոշ է, սիղանիդ վրայ դիզուած են Բաւնոձարէն-դեկտեմբերի բազմաթիւ թերթերը և նամակագրութեանդ տրձակները

Ահա թերթեր...Սորհրդային Հայաստան. Սորհրդային Վրաստան, Պրոլետար. Ամանգարտ, Պիոներ կանչ (սկաուտական), Կարմիր Սպորտ, Կոմունիստ, Սորհրդային գպրոց եւն. եւն։ Journal de moscou, deutche zeitung, daily news կամ գրական, գիտական, երկրագործական պարբերաթերթեր։ Ո՛րկէ սկսիլ, ո՞ր մէկը արձանագրել։ կարճ ժամանակի մէջ այնքան հին անալի իրականացուումներ կան, որ Տարեցոյցի մը ամբողջութիւնն ալ բաւական պիտի չըլլար։

Ժողովուրդի բարեկեցութեան ու յառաջդիմութեան համար անհրաժեշտ ամէն բան արտակարգ արագութեամբ կը ծրագրուի ու կը գործադրուի։ Մեծագոյն թատրոն մը պիտի շինուի. ա՛հ, ատիկայ չատ պարզ է. երկու ժողով. քանի մը մտքերու փոխանակութիւն, քանի միլիոնի վարկ..., եւ ահա կը տեսնես որ հիմերը փորուիլ սկսած են։ Ամենուրեք անհատաստարիլի ոգևորութիւն, մոլեռանդ հետաքրքրութիւն սոսիալիստական նուաճումները, անգերազանցելի եղբայրական

դպրոց մարդէ մարդ քաղաքէ-քաղաք, երկիրէ երկիր, Միութեան հակայական տարածութեան վրայ. աչխատանքի պատուոյ դրօշը իրարու ձեռքէ կը խլեն երկիրէ երկիր. հաւաքականութենէ հաւաքականութիւն, և ամէն օր այդ պատուոյ դրօշին շուրջ «պատերազմ կը յայտարարէ Վրաստանը Հայաստանին, Հայաստանը Ատրպէճանին, Ուքրանիան Վրաստանին և այսպէս յաւիտեան յաւիտեանս։

Ուսումն ու դաստիարակութիւնը անխտիր բոլորին համար է, և այս հանգամանքը այնպիսի խոր գիտակցութիւն ստեղծած է ժողովուրդին մէջ, որու նմանը չէ եղած ոչ մի երկրի մէջ։

Այս մասին «Մորնրդային Դպրոց» թերթը հետևեալ կերպով կ'արտայայտուի.

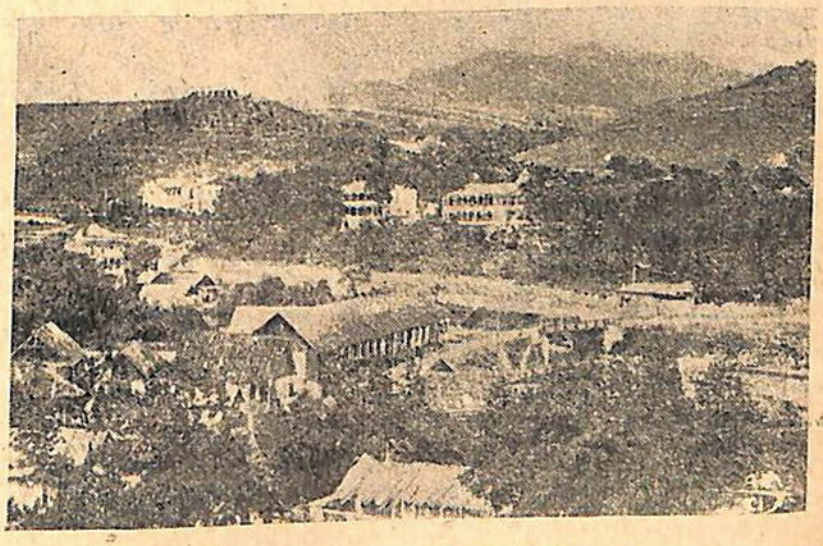
«Օսլիպիսական մեծ յեղափոխութեան առաջին իսկ օրից Խորհ. Ռուսաստանում ե ազատագրուած միւս եղբայրական հանրապետութիւններում ծաղկել սկսեց ազգ. մշակոյթը որ անցած 20 տարիների ընթացքում իր եռեւ թողեց աշխարհի ամենատաղաւոր երկիրների մշակոյթը։ Աշխարհի անուանի գիտնականները, ակադեմականները, պրոֆէսօրները, առաջաւոր գիտութեան ներկայացուցիչները Խորհ. Միութեան մէջ են։ Եթէ մեզ մօ անում, ծաղկում է մշակոյթը, ժողովրդական լուսաւորութիւնը, ապա դրամատիրական երկրներում, յատկապէս Ֆաշիստական երկրներում խոշոր անկում են ապրում թէ՛ մին ե թէ միւսը։ Ֆաշիստական Գերմանիայում 1932 թուին կար 145.000 ուսանող, որը 1935—36 ուսումնական տարում իջաւ մինչեւ 76.000 —ի. նոյնպէս ե այլ երկիրներ։»

Եւրոպական երկիրներու մէջ չուարդ մի մասնուած է երիտասարդութիւնը. գործի ու աշխարհի չգոյութեան պատճառ կորսնցուցած է իր հաւատքը դէպի ապագան, ինքնավստահ չէ և չի հաւատար անգամ իր երիտասարդութեան։ Հեռվորդ է անկէ պահանջել բարձր ձգտումներ. միակ մըտահոգութիւնը չատ արագ և չատ դիւրին միջոցներով իմացական-չատ դրամ վաստկիլ (եթէ սակայն կարելի ըլլայ), չատ զուարճանալ, չատ վայելել, չատ ճարպիկութիւն գործ գտնել, վերջապէս ամէն բան չատ և... բնաւ չհետաքրքրուիլ իր նմաններով։

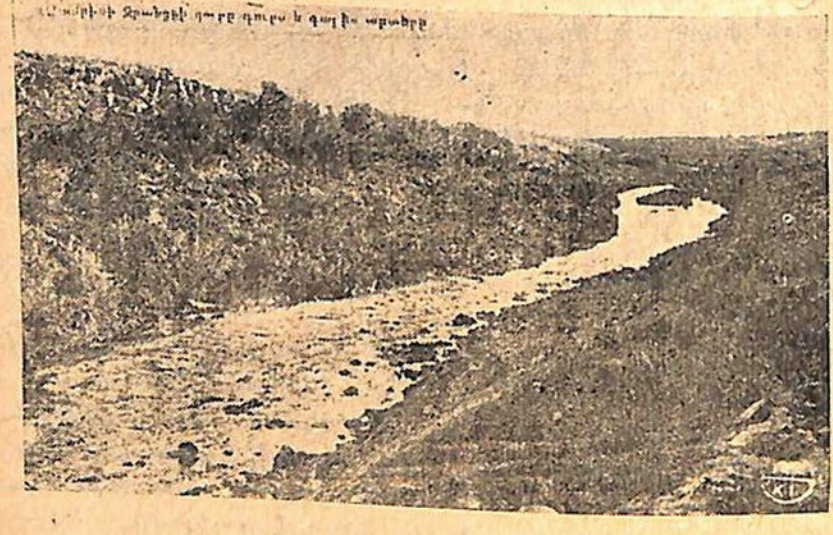
Ընդհակառակն Խորհ. Միութեան մէջ պետական թոչակ, ապահով ուսում ու դաստիարակութիւն, մտաւոր ոյժերու

Ներքև չափով ասպարէզ, ապահով աշխատանք ու վաստակ, ընտանեկան յայն կեանք. ապա թուիչք դէպի գեղարուեստաներ՝ նկարչութիւն, հրաժշտութիւն. ճարտարապետութիւն՝ թուիչք դէպի գիտական նուաճումներ՝ միքրոպաթանութենէն մինչև աստղաբաչխութիւն. թուիչք դէպի ճարտարարուեստի բարձր ճիւղերը՝ ֆիլմ, ռատիո ոդերևոյթաբանութիւն. օդանաւարկութիւն օդաչու. թուիչք դէպի բոլոր ասպարէզ՝ որը համաչնական հայրենիքին պաչտպանութեան հաժար, ուր այլևս չկայ տարբեր ցեղ, տարբեր ազգ, այլ միայն Մորրդային հրկիրը։

Մորրդային միութեան հպօրութիւնը ամէն կասկածէ վեր է և միանգամ մի ոք մը որոչապէս կ՚ըսրնէ, թէ առանց անոր ֆերմարդկային խաղաղասիրութեան և մարդասիրութեան 1918-ի ղինադադարէն ի վեր 18 անգամ պատրուակներ եղած են պատերազմի. ամիկա կը պարտինք հանճարեղ Ստալինի և իր գործակիցներուն յանձին Վորոչիլովի, Եզովի, Քականովիչի, Ժիմիթրոֆի, Մոլոթովի, Միկոյանի, Անտրէյեվի, Քալինինի ևլն. ևլն. և նոյնպէս մեծ դեսպան Լիթվինո-

Դիլիջանի սանատորիաների ընդհանուր տեսքը

«Մամրի»ի Ջրանցքի դուրը դուրս է գալիս արեւերբ

վի իմաստուն հեռատեսութեան, Ցաչիւտական թակարդները չատ ճղճիմ են Խորհ. Միութեան պէս հսկայ մը մէջը ձգելու համար։

Ճարօն—Նիրօնի ասպատակութեան մարմաջը միանգամ ընդ միշտ կայսերապաշտ զօրականներուն աչքը բացաւ. Ջանկ-Քու-Ցէնկի բերդին չորջ կատարուած նախափորձը Նիրօններու քիթն ու բերանը արիւնլուայ ըրաւ մէկ չաթըեան մէջ. Ծուռ աչուի այդ դեղին փորձանքը գէշ կերպով չփոթեց Չինական պարիսպը Խորհ. Միութեան հաստակուռ երկաթ վանդակներուն հետ։

Թակարդ մըն ալ սա՛ Մինիխիը, որու տակի ծալքերը տեսնել ամէն մարդու չէ տրուած. Խորհրդային Միութեան անխորտակելի ոյժը Չեխոսլավաքիոյ ձիարշաւի դաշտին համար չէ, այլ մարդկութեան փրկութեան համար..., Այսքան, կայ սակայն ամբողջ աշխարհի միտքը եռեփող հիմնական հարցը, Չի՞ կրնար պատահիլ, որ մօտաւոր կամ հեռաւոր ապագային խորտակուի Խորհ. Միութեան Ռէժիմը. վարչաձևը— վերահաստատելու համար դրամատիրական արիւնռուչտ պետա-

կանութիւնը.

— Բացարձակապէս ո՛չ, չի կրնար պատահիլ և պէտք չէ պատահի.

Սակայն «իմաստուն»ժարդիկ կը պնդեն, թէ աչխարհի մէջ յաւիտենական բան չկայ. պետութիւններ, կայսրութիւններ, Ռէժիմներ կ'իյնան կամ կը փոխուին. հռոմէական կայսրութեան չուքն անգամ չէ մնացած. Նարօլէօն համարե՛այ ամբողջ Եւրոպայի տիրելէ վերջ, իրր նուաստացած աքսորական մը մեռաւ Սէնթ Հելէն կղզիին մէջ.

—Այո՛, այդ բոլորը ճիշդ է, պատահեցաւ և պէտք էր որ պատահէր. բայց Մորհ. Միութիւնը Ռէժիմ մը, կայսրութիւն մը կամ հռոմէականութիւն մը չէ որ կործանի, ինչպէս չեզաւ ինքն մեծ Լենինը, կայսր մը չէ նաև Ստալինը, որ կործանի օր մը, Ստալին 170 միլիոնանոց եղբայրած ժողովուրդներու գլուխն ու առաջնորդն է, բայց միաժամանակ անձնազոհ ծառայողն է միլիոնաւոր աչխատաւորութեան ու գիւղացիութեան. Ստալին ու իր նժանները ոչ մի անձնական հարստութիւն չեն ուզած ունենալ. պարզ կենցաղ մը ունին, ամենապարզ հագուստը, բայց գիշեր ցերեկ կը ճգնին ո՛չ թէ իրենց անձնական վայելքին համար, այլ 170 միլիոն բընակչութեան աստիճանական երջանկութեան համար.

Սակայն, հակառակ բոլոր նուիրական գաղափարներուն, հթէ քայքայուի կամ խափանուի հաժամարդկային եղբայրութեան այդ հսկայ խարոյկը՝ Մորհ. Միութիւնը, ընդ նմին և փոքրիկ Մ. Հայաստանը, ատիկա պիտի նչանակէ, թէ մարդկութիւնը դեռ չա՛տ հեռու է իր գաղտնային մորթը փոխելէ. և թէ՝ դեռ մարդ արարածը, հակառակ բնաիւսական երեւոյթներուն, ո՛չ թէ մոր մը արգանդէն կը ծնի, այլ պարզապէս կարիճի փորին մէջ կը ծնի և օձի կաթով կը մեծնայ.

ՀԱՅԿ-ՍՐԱՄ ՔԻՊՄՐԵԱՆ

ԱՄՍԹԵՐՏԱՄ
(ՀՈԼԱՆԴԻԱ)
ՀՈԿՏ.—ՆՈԵՄԲ. 1938

Տէր եւ Տիկին Պէհեաեան

Ծնեալ Նագգաշեան (Կէմէրկցի)

Տաեղոյցիս հեղինակին երբեմնի պատսօնակից եւ այժմ տեղւոյս Նոր Ա-
տանայի Կիլիկեան ազգ. երկս. վարժարանի Տնօրէն պրն Վահան Նալբատ
եանին վերջերս Հայաստանէն ստացած մէկ նամակին մէջ ներփակուած էր սոյն
նկարը: Դիտելի է այս նահապետական էնճոդ ընտանիքը կազմող անդամներուն
իւրաքանչիւրին դէմքին վրայ առտյայտուող գոհունակութեան եւ երջանկութեան
ժպիտը խօսուն: Մէկն այն բիւրաւոր ընտանիքներէն, որ վերաշինուող Մայր
հայրենիքին մէջ կ'ապրին, կը կերտեն ու կը վայելեն:

Միեւնոյն նամակէն կը տեղեկանանք նաեւ.

«Սիրելի Եղբորդիս, գալով ինձի. ես ցերեկը կ'ապահովեմ փոստում իսկ
իրիկուները գնում եմ դպրոց, եւ ամսական ստանում եմ 200 ռուբլի». եւլն.

Նորհրդածութեան արժանի կէտ մը. Թղթատարութեան պատճառեալ մը, ինչ-
պէս կը տեսնուի առաջադաս, մեր դրամով կ'ապահովէ 5000 ս. դ ամսաթոշակ-
ման մէկը է:

(*) Ս. Ծ Ռուբլին կ'արժէ 5 ֆրանկ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՑՔ

ՄԱՍ Ն

Զ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԲԱԺԻՆ

Իրաքի Վենետիկը

ՊԱՍՐԱ ԵՒ ԻՐ ՀԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Պասրա՝ ...արաւեւնկիներու հնագոյն քաղաքը, ստուգիւ: Պասրան Իրաքի հարաւակողմի մի՛ակ վաճառաշահ նաւահանգիստն ու կեդրոնն է, որ հիմնուած է Շաթ էլ-Արապի աջ ափին վրայ, Օմար Իպն էլ-Խաթթապի խալիֆայութեան օրով՝ 636 ին, Պատմական և հինաւուրց Պասրայի նախակերտ հատատութիւնը եղած է հոյակապ մզկիթ մը, որուն աւերակները ցարդ սքանչացում կ'առթեն հնախոյզներուն: Օմար Իպն էլ-Խաթթապ խալիֆան, այլազան և ըմբռստ ցեղախումբերը նուաճելէ և զանոնք հանդարտեցնելէ յետոյ, հրամայած է բնակութեան համար չինել տուներ, գիւղեր, աւաններ և տարիներու ընթացքին Պասրան այնքան ընդարձակուած ու ծաղկեալ վիճակ մը ունեցած է որ, աւուն մը մայրաքաղաք

եղած է ի դէպ է հոս աւելցնել որ, հինաւուրց Պաբրան կը գըտնուի Ջիւպէրի և Նորակերտ քաղաքին միջև։ Օսմ. կայսրութեան օրով ալ Պաբրան եղած է կարևոր կեդրոն մը, և մանաւանդ տեսակ մը աքսորավայր կամ ապաշխարութեան վայր՝ պետական բարձրաստիճան պաշտօնատարներու համար։

Պատմական խօսք մը կրկնելով, կրնանք ըսել որ, Իրաք Եփրատի ու Տիգրիսի մէկ պարգևն է։ Ստուգիւ, առանց այս երկու գետերուն Իրաք պիտի ըլլար անապատ մը։ Հայաստանի հարաւային լեռներէն և Կարնոյ դաշտէն բխող յիշեալ երկու գետերուն, և անոնց խառնուող գետակներու ափերուն վրայ ամէնէն նպաստաւոր պայմանները գտած են բազմազան մշակութիւններ։

Անցեալին մէջ Իրաք աշխարհի ամէնէն հարուստ ու բարգաւաճ երկրամասերէն մին եղած է։ Բնութիւնը օժտած է զայն անսպառ հարստութիւններով, ինչպէս՝ քարձէթ, քարածուխ, ոսկի, կպրաձիւթ և ն։

Ներկայիս կառավարութիւնը ամէնուրեք եռանդագին ջանքեր կը թափէ Իրաքին վերադարձնելու համար այն փայլուն քաղաքակրթութիւնը, որ ունեցած էր հեռաւոր անցեալին մէջ։

Մօտաւոր անցեալի մէջ Պաբրան Աշար կոչուած քաղաքամասէն բաժնուած էր լայնատարած պարտէզներով. սակայն տարիներու ընթացքին բնակչութիւնը բազմանալով և տներ տեսապէս յառաջդիմելով՝ այս երկու քաղաքամասերը իրարու միացած կպրաձիւթած (asphalte՛) ծառուղիով մը, որուն երկու կողմերը ազիւսէ կառուցուած են ըստ բաւականին ճաշակաւոր ու կոկիկ բնակարաններ։ Շաթ-էլ-Արապի գետատափնեայ բնակարաններն ու փարթամ ապարանքներն ալ չքեղ ու արդիական են իրենց կառուցուածքով։

Քաղաքը չրջապատուած է նկարագեղ ու լայնատարած պարտէզներով, որոնք կ՚առատին Շաթ-էլ-Արապէն ծնունդ առնող անհաժար առուներով և առուակներով, օրուան մշակընթացութեան սահն։ Մակընթացութիւնը և տեղատարութիւնը օրուան մէջ անպատճառ և կանոնաւորապէս իրարու կը յաջորդեն, ինչ եղանակ ալ ըլլայ։ Բամիներր միայն կըրնան ուժեղցնել կամ թուլցնել զանոնք։ Օրուան մակընթա-

ցութեան ատեն խումբ խումբ բազմութիւններ, բազմատեսակ մակոյկներով կը զբօսնուն ջրերուն վրայ, բնութեան պարգեւած ակնապարար ու հեշտալի տեսարանները ըմբոշխնելու համար։ Այս երեւոյթին համար է որ, Պասրան նմանցուցած են Վենետիկին։ Սակայն երբ այս հիասքանչ տեսարանին կը յաջորդէ տեղատուութիւնը, հեշտալի եւուզերը կարծես իրենց կոյն կը դարձրի, և արեւի կիզիչ ջերմութիւնը մէկ կողմէ միւս կողմէ բազմաջուր քաղաքին յաւերժական ու մածուցիկ տիղմութիւնը իրարու խառնուելով բովանդակ քաղաքը կը լեցնեն հեղձուցիչ գարշահոտութիւնով մը։ Նիհար յառաջ կուգայ հեղձուցիչ գարշահոտութիւնով մը։ Նիհար յառաջ կուգայ նաև կոյաջուրերէն։ Արդեօք, ատոր համար է որ, չատերը յոռած կը յորջորջեն Պասրան։ Այսու ամենայնիւ, քաղաքը գրաւարթագեղ ու յանկուցիչ օրեր ալ ունի։ Ներկայիս վոյթեռանդն ջանքեր կը թափուին ամէնուրիք, գարշահոտութեան դարմանմը տանելու համար։

Պասրա և Աշար քաղաքամասերու հիւսիսակողմը և հարաւակողմը տարածուած են անհամար մեծ ու փոքր առուներ և առուակներ, որոնց ամենագլխաւորները կ'ոռոգեն քաղաքին ընդարձակ պարտէզները և արտերը։ Այս երկու քաղաքամասերը իրենց չրջակայ ու ճօտակայ գիւղերուն հետ միացած են առուներու վրայ ձգուած կամուրջներով։

Շաթ-էլ-Արապի հունը 22 ֆութ խորութիւն ունի, և Աշար քաղաքամասի մօտերը այնքան կը լայննայ որ, բազմաթիւ մեծ ու փոքր ծովային փոխադրանաւեր հեշտիւ կերթեւեկեն և կը իւարսխեն Մարգիլի առջև։ Մարգիլը Պասրայի նաւամատոյցն է, որ կը գտնուի Աշարի հիւսիսակողմը, և ուր կառավարութիւնը նաւակայքի վարչութեան համար չինել տուած է խոշոր ու հոյակապ չէնք մը, և արդիական պահանջներու համաձայն միայարկ ու ճայակաւոր բնակարաններ, յատկապէս նաւակամատոյցի և երկաթուղիի վարչութեանց մէջ ծառայող կարգ մը առանձնաշնորհեալ պաշտօնեաներու համար։ Մարգիլ քաղաքամասին մէջ կը գտնուի նաև Պասրա-Պաղտատ երկաթուղագծի սկզբնական կայարանը։

Ներկայիս չափազանց դիւրացած է ճամբորդութիւնը, այնպէս որ կարելի է անվտանգ ճամբորդել Պասրայէն Պաղտատ, ո՛չ միայն երկաթուղիով, այլ սաւառնակով, գետանա-

ւով ինքնաշարժով և այլն։ Բազմաթիւ մեծ ու փոքր նաւերը կապ կը հաստատեն ինչպէս Պասրայի գետափնեայ նահանգներուն, դիւղաքաղաքներուն և այնպէս նաև ուրիշ նաւահանգիստներուն մէջև։ Հեռաձայնով միացած են Պասրայի թաղերը իրարու հետ, իսկ հեռագրաթելով, անթելով և հեռաձայնով՝ Պաղտատի և ուրիշ քաղաքներու հետ։ Գիշերները քաղաքը կը լուսաւորուի ելեքտրականութեամբ։

Պասրան ունի կպրաձիւթով ծեփուած պողոտաներ, ծառուղիներ և լայն փողոցներ, սակայն փողոցներուն մեծ մասը տակաւին նախնական վիճակի մէջ է։ Մարգիլ քաղաքամասը համեմատաբար բարեկարգ վիճակ մը կը ներկայացնէ։

Պասրայի բնակարաններուն մեծագոյն մասը դեռ նախասահարզմեան վիճակի մէջ կը գտնուին, սակայն ջանքեր կը թափուին կիսավարձ չէնքերը նորոգելու կամ անոնց տեղ նորեր կառուցանելու համար։ Վերջապէս, այս հնադարեան քաղաքը ծաղկումի շաւիղին մէջ մտած է տարիներէ ի վեր։

Աչխարհի մէջ քանակով ու որակով ամենաարնտիր և ամենաառատ ու իր բազմատեսակութեամբ հռչակաւոր արմաւենիի պարտէզները կը գտնուին Պասրայի մէջ, որոնք տարածուած են Շաթ-էլ Արապի երկու ափերը. կուռնայէն մինչև Ֆաւ, և ասոնք առանց մեծ ճիգերու կ'ոռոգուին օրուան մակընթացութեան ատեն։ Արդարև, տրտմաթախիծ կացութիւն մը կը ցուցադրեն արմաւենիները. վասն զի ոչ մէկ մահկանացու կարգայ հանդիպելու իրենց խորչակահար կանանչ վրանին տակ։ Անոնք լալահառաչ ձօտափիւնով մը կ'ներթեղըներն են իրենց երկնակարկառ գլուխները դէպի լուրթ երկնակամարը՝ տրտունջ յայտնելու համար իրենց վուճ գոյավիճակին դէմ։

Պասրայի համեղաճաշակ արմաւները մեծ ու փոքր սընտուկներու մէջ զետեղուելով կը փոխադրուին աչխարհի գրեթէ ամէն կողմերը։ Վաճառականներ և հպարտաւոր գործաւորներ մրջնային աչխատանքի կը լծուին արմաւի եղանակին, որու ընթացքին քաղաքը տօնավաճառի երեւոյթ մը կը ստանայ։

Պասրան գետափնեայ քաղաք մըն է, իր չուրջը մեծ բարձ-

բութինեներ չկան. կլիման մեղմ է, ծովային, օդը խոնաւ և վատառողջ, կամ աւելի ճիշդ ամառը կ'ըլլայ տօթագին (աղէսի չոդ), իսկ ձմեռը՝ սաստիկ խոնաւ։ Իր դիրքին ու կլիմային համապատասխան բուսականութիւն մը ունի և ծառատեսակներով հարուստ է։ Մրգատու տուներէ յիշատակելի են, բացի արմաւենիէն՝ ծիրանին, խնձորենին, թզենին, նարնջենին, դեղձենին, տանձենին, սալորենին, նռենին, որթատունկը, ևայլն։ Ընտանի գրեթէ ամէն տեսակ կենդանիներ կան Պասրայի չրջակայքը։

Համաձայն վերջին մարդահամարին այժմ Պասրայի բնակչութեան թիւն է 60 000, առանց հաշուելու անպատաբնակ և աստանդական բազմութիւնները։ Բնակչութիւնը գլխաւորաբար հետևեալ ազգութիւններէն կը բաղկանայ. առաջին տեղը կը գրաւեն Արաբներ (Իրաննի և Շիա) որոնք այս քաղաքի հնագոյն ժողովուրդն են, Հրեաներ, Յովսէպեան, Քաղդէացիներ և Սիրիանիներ, Հայեր, Ուղղափառ Ասորիներ Պարսիկներ, Հնդիկներ, Եւրոպացիներ, Քիւրտեր ևայլն, որոնք գրուած են քաղաքին զանազան կողմերը։

Պասրայի կարգ մը մզկիթներու յարակից կը գտնուին մէտրէսէներ ուր մահմեդական կրօնաւորներ կը պատրաստուին։ Մեծ թիւով նախակրթարաններ կան, ժանկավարժական նորագոյն մեթոտի համաձայն, մահմետական և այլակրօն ցեղերու տղոց համար։ Կայ նաև երկրորդական վարժարան մը, ուրկէ չրխանաւարտ եղողը համալսարան կը մտնէ առանց մրցումի քննութեան։ Իրաքահպատակ չեղողը իրաւունք չունի ուսանելու պետական որևէ վարժարանի մը մէջ։

Նորակերտ և աչքառու պետական հիմնարկութիւններէն արժանի է յիշատակել հետևեալները.—Նահանգապետարան, քաղաքապետարան, դատարան, նաւահանգիստի և էվկաֆի չէնքերը, Պետ. հիւանդանոց, արգելատուն, օդակայաններ՝ պինուորական և քաղաքային, ջուրի զտման և ելեքտրականութեան գործարաններ ևլն.։

Պետական հաստատութիւններէն զատ կան նաև օտար հիւպատոսարաններու չէնքեր և դրամատուներ։

Յիշատակելի են նաև քրիստոնեայ հասարակութիւններու կրօնական և կրթական հաստատութիւնները։ Հայերը ու-

նին Պասրա քաղաքամասին մէջ դէղեցիկ ու բարեկարգ եկեղեցի մը (Ս. Աստուածածին), որուն չրջափակին մէջ կայ Պասրայի Հայոց Ազգ. երկս. տարրական նախակրթարանը։ Մարգիլ քաղաքամասի Հայոց գաղթականային մէջ կայ Ազգ. երկս. տարրական նախակրթարան մը, Ունին նաև Պասրայի և Աչարի միջև գանուող Ապպաս թաղի Հայոց հիւղաւանին, և Շէյպէ հիւղաքաղաքի գինուորական օդակայանի հիւղաւանին մէջ մանկապարտէզներ։ Հայոց եկեղեցին ունի քանի մը տուներ և արժաւենիի պարտէզներ, որոնք գրեթէ կիսաւեր վիճակ մը ունին։ Պասրայի և Աչարի մէջ եկեղեցի ու դպրոց ունին Բադդհադանդ հասարակութիւնը, Լատին Ցերանչիսկեաններ ունին Պասրայի մէջ եկեղեցի մը, իսկ Աչարի մէջ մատուռ և վեցտմեայ տարրական վարժարան։ Իսկ միայն եկեղեցի ունին Սիւրիանիներ՝ Պասրայի և Աչարի մէջ, Բողոքականներ և Անգլիացիք՝ Աչարի մէջ Ցերանեացի մայրապետներ Պասրայի մէջ ունին կուսանոց և որբանոց-դպրոց մը, իսկ Աչարի մէջ միայն դպրոց մը՝ աղջկանց համար։ Ամերիկեան միսիոնարները ունին Աչարի մէջ բարձրագոյն նախակրթարան մը մանչերու համար։ Ուղղափառ Սիւրիանիները իրենց անխոնջ ու անձնանուէր ջանքերուն արդասիքը հռչակ ուրեմն ցոյց տուին հիմնելով Աչարի մէջ ազիւսակերտ դպրոց մը, և ի մօտոյ պիտի ձեռնարկեն նաև եկեղեցւոյ մը շինութեան։

Հրեաները ունին Պասրայի և Աչարի մէջ ժողովարաններ, (Սինագոկ) մանչերու ու աղջկանց համար բարձրագոյն և տարր. վարժարաններ ու մանկապարտէզներ։

Պարսիկներն ալ ունին Աչարի մէջ իրենց ուրոյն նախակրթարանը։

Բոլոր քրիստոնեաները արարախոս են, իսկ հայերը Հայախոս։

Հայ ժողովուրդը սակաւաթիւ է Պասրայի մէջ, հազիւ 200-250 ընտանիք, որոնք գործի բերումով հաստատուած են Պասրա, Աչար- Մարգիլ, Շէյպէ, Ցաւ, ևլն., կը զբաղին վաճառականութեամբ, գրագրութեամբ և դանազան արհեստներով։

Պասրայի Հայ ժողովուրդը բարեկիցիկ է և ինքնաբաւ։

ՊԱՍՐԱ (ԻՐԱՔ) ՀՈՐԻՆ ՔՀՆԳ. ԴԱՍԱՊԵՍՆ

ԽՈՐԷՆ ՓՀՆԹ.

ԳԱՍԱՊԵԱՆ

Ծնած է 1893ին Ադանա (Կիլիկիա): Աշակերտած է տեղւոյն Մուրեղեան—Աբգարեան եւ կ. Պոլսոյ Պէզճեան վարժարաններուն: Երաժշտութեան ճանչէպ անդիմադրելի սէր մը զգացած է եւ երաժշտական ուսման նախաձայրեր առած է հանրածանօթ երաժշտագէտ Տիար Համբարձում Պարաճեանէն եւ Տիար Գրիգոր Մէնթէրեանէն, Մասնագիտօրէն ուսած է Եւրպ. եւ Հայկ. ձայնագրութիւն: 1913ին կ. Պոլսոյ երաժշտական Քննիչ Յանձնախումբի որոշումով երաժիշտ—ուսուցչի ձեռնհասութեան Բ կարգի վկայական կ'ստանայ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Կեդր. Ուսումն. Խորհուրդէն. Այնուհետեւ տարիներով ինքնագարգացումի կուսայ ինքզինքը, ուսումնասիրելով հանրահռչակ վարպետներու գործերը, եւ 1923ին Առաջնակարգ երաժիշտ եկեղեցական երգոց եւ Ձայնագրագէտի վկայական կ'ստանայ կ. Պոլսոյ Ազգ Կեդր. Վարչութեան Կեդր. Խորհ. Ժողովէն: Ունի յաչող. հնարական (Lirique—Te'nor) ձայն մը: Փոխ եղած տեղ «Աստուածածնայ սոխակ» կը կոչէին զինքը, Ար-

պէս հայ ձայնագրագէտ երաժիշտ եւ մանկավարժ — դասախօսական մինչեւ իր հանգուցեալական ձեռնադրութիւնը պատասխանատու է Աւստրիա, Երուսաղէմ, Սիս, Բօր – Սայիտ, Մէրսին, Զմիւռնիա, Կիպրոս եւ Պաղտատ: Ձանազան հայ թերթերու մէջ ունի ցանուցիր յօդուածներ երաժշտական լեզուի վրայ, Ունի նաեւ Երգապնակներ: Կազմակերպած ու պեկավարած է եկեղեցական եւ ժողովրդային բազմաձայն երգչախումբեր: Ունի շարք մը նեղինակութիւններ եկեղեցական եւ զանազան եղանակներու, 1926ին ի լոյս ընծայած է «Հայկազեան Մանկական եւ Պատրոցական Նոր Երգարան մը: 1932ին հանգուցեալ ձեռնադրուած է ի Պաղտատ, Իրաքի Հայոց Քարեխնամ Առաջնորդ Գեր. Տ. Ռուբէն Ս. Արեպիսկոպոս Մանասեանէ: 1934ին, որպէս արժանաւոր Հոգեւոր Հովիւ եւ մանկավարժ-դասախօսապետ իր հոգեծնողին կող է վրան ստուած է ծաղկեայ փիլոնով, 1936ին Ալարաւեան Մայր Աբոռի Սրբազնագոյն եւ բաջարթուն Գահակալին կողմէ պատուուած է ղանջախաչով՝ ի գնահատութիւն իր բեղմնաւոր գործունէութեան: 1932էն ի վեր կը պատասխանատու է ի Պաղտատ իբրեւ Հոգեւոր Հովիւ եւ Առաջն. Փոխանորդ, եւ ճանչցուած է որպէս խոհեմ, ժրաջան եւ ընդարար Հովիւ մը:

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՔԷՅՒ ՄՈՒՐԱՏԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԸ

(Շարունակութիւն 1938 տարեթիւէն)

Բ.օրը, թուրքեր աւելի մեծ պատրաստութեամբ՝ կը յարձակին ու լքուած պատնէշներէն օգտուելով՝ կը խուժեն ամայացած տուներէն ներս և իրենց յատուկ թալանճիական հոգիով՝ կը թալանեն, ինչ որ կ'անցնի իրենց ձեռքը...բայց չեն կրնար գտնել ամէնէն փնտռուածը՝ ՀԱՑԸ... որը իր դիրքերուն մէջ, ապաւինած՝ զենքին, տէրն էր իր ճակատագրին:

Հարայ-Ծրէատով իսլամական ասելավաթներով, թուրք վոհմակը, պինովցած իհնց աւարը կը յափշտակէն, որոնցմէ չատեր, երբ Հայ զենքին տարողութեան մը հասնէին՝ անմիջապէս կը ճաշակեն գնդակը և ոռնոցներով՝ կը չուէին դէպի՛ երկինք, «չէհիր»ի իրենց արձանագրութիւնը ճոխացնելու համար...

Երբ այս էր գիւղին վիճակը, Թրքական պատկերը, Հայ գիւղացիք ականատես և իր ազգակ այս ցաւապատուհասին, վրէժ-ժոյզ զինուած և ոգևորուած իրենց սիրելի չիֆթէ-հրացաններու թաքթաքուն երաժշտութեամբ կը չարունակէին Հայուն վիճակուած ԿԱՐՄԻՐ ՀԱՑՈՒԱՆԻՔԸ..., Ահա, պէտք էր հոն ըլլայիք, տեսնելու համար գիւղին նահապետը իր աւագանիով քահանան՝ ձախով աւետարանը, աջով սուրը ժերկացուցած, խաչը իր կրծքին, մէկ խօսքով ծերերը, գիրքէ գիրք

ՄԻՀՐԱՆ Մ. ՍԻՖԻՐՆԱՆ

կը սուրան, կ'ոգևորեն, կը խանդավառեն կռուողներու, կիներն ու աղջիկները ուտելիք կը պատրաստեն։ Անզէնները, ժանուկներ անգործ չեն, գնդակ կը թափեն, փամփուշտ կը լեցընեն, խակ մանչերը, ոհ, անոնք ալ՝ Աստուծոյ կ'ապաւինին։

Կը կռուի Շէյխ Մուրատը, իր 22 երկփող-չիֆթէ հրացաններով և մի քանի ատրճանակներով։ Կռիւը անհաւասար է, թշնամին հետզհետէ իր թիւը կը հասցնէ մինչև 15 20 հա-

զարի(*) մաղձերով զինուած, (որոնցմէ մին՝ ձեռք ձգուեցաւ, սակայն փամփուշտ կը պակսէր)։ Գիւղը և գուրսը, բաց դաշտին վրայ, ասեղ նետելիք տեղ չկար։ Պէտք էր մէջտեղ մը խորհիլ։ Հայկ. հնարամտութիւնը՝ պէտք էր օգնութեան կանչել։

Եւ եղաւ ինչ որ պէտք էր...

Ջուրի լայն երկաթէ խողովակ մը, ծառի կոճղին մէջ առնելէ յետոյ համապատասխան յարմարութիւններով օժտելով, դրին զայն՝ երկու փոքրիկ անիւներուն վրայ։ Խողովակին մէջը լեցուցին՝ վառօթ և երկաթի կտորներ. վերան, բարձր տեղ մը, պատրոյգը վառեցին ու ահա սոսկալի պայթիւն մը... ՀԱՅԿ. ԹՆԹԱՆՕԹՆ ԷՐ, որ կը գոռար, ան ու սարսափի մատնելով թշնամիները...

Թուրքերը սկսած էին նախապաշարուիլ Հայոց ուժի նկատմամբ, վիթխարի կը տեսնէին զայն... Շէյխ-Մուրատը պարտութեան մատնելու յոյսը իրենց մէջ կը նահանջէր, Թրնթանօթի(*) մի քանի որոտումներով արդէն իսկ յուսահատ էին եղած։

Գոյամարտը սակայն դադար չունէր, թշնամիի հազարին դէմ մէկ և սակայն նպատակին ծառայող գնդակ կը նետուէր, վառօթը պիտի պակսէր, զայն ստեղծելու հրաման ալ գաան, պատրաստել սկսան, փամփուշտի գործիքները սպառելու վրայ էին, ստիպում չիջթէներուն համար՝ յուցկին օգտագործեցին, պղինձեղէնները հալած՝ գնդակի վերածած էին, իսկ զէնքերուն փողերը որպէսզի չի ճաքէին, անոնց ալ տակ կը քաշէին...

Ուտելիքի, մանաւանդ ադի պաշարը՝ մտահոգիչ պարագաներ էին երբ կը մտածէին թէ՝ անյայտ է փոթորիկին

(*) Դատային կիլիկիոյ 400 գիւղի թուրք բնակիչներէն զատ՝ մինչեւ Օսմանիայէն ուժ բերած էին «Խային Շէյխ Մուրատի կեավուրները, ջարդելու համար։

(*) Կիլիկիոյ կոտորածի ընկերներէն Օսմ. երեսփ Ցակոբ Պապիկեան, իր ծանօթ տեղեկագրին մէջ, այս թնթանօթը սխալմամբ կը վերագրէ նաւարտը գիտնց, մինչդեռ ան կը պատկանէր Շէյխ Մուրատին, որը կոտորածէն վերջ բերուեցաւ Ասացայի սէրայը եւ հոն անկիւն մը նեռուած՝ կը մնար, մինչեւ մեր վերջին օրերը։

Մ. Մ. Ս.

վախճանը։ Օրերը կ'անցնէին յոյս մը չիկար, սուրհանդակ Գասպարը, ժամը աչքը առած՝ դարձեալ Ատանա կ'երթար, լուր մը բերելու։

Երբ գիւղացիք այսպէս պաշարուած Թուրք հորդաններէ, իր օրհասական կռիւը կը մղէր, անդին Ատանայի մէջ Ա. կոտորածը վերջացած էր (քաղաքի կեդրոնին մէջ՝ Հայերը յաղթական էին) և «Հայ-Թուրք հզրայրութիւնը կը զարգանար, և Հայոց զէնքերը կը հաւաքուէր...։ Ակէ օգտուելով, մեր գիւղը ապարակ ունեցող ծանօթ Ստեփան Էֆ. Պտիկեան, իր զաւկին՝ Յարութիւնի մասին ստոյգ լուր մը առնելու, ինչպէս նաև հանդարտութիւնը Շէյխ-Մուրատցւոց տեղեկացնելու համար՝ կառավարութեան կողմէ տրամադրուած զապթիէի մը ընկերակցութեամբ Ջիլ ՍՏԵՓԱՆ անունով ծանօթ, մեր հայրենակիցը Ատանայէն գիւղ կը դրկէ։ Ան, թէև վտանգներէ ազատուելով կը հասնի մինչև գիւղ, սակայն հոն, դժբախտաբար, կ'ապաննուի,(*) առանց իր նպատակին հասնելու։

Թրքական ամբոխը, իր կրօնական մոլեռանդ ասութիւններով, բազմութեամբ յաճախ կը մօտենայիր մինչև իսկ չատ մօտ, բայց համազարկով մը, Թուրքի պէս դէտին թափուելէ յետոյ՝ կը փախչէին։ Անոնք ալ հնարքներ մտածեցին։ Ծանօթ Թուրք պետեր բարձրաղաղակ յայտարարեցին որ «եթէ Հայերը յանձնուին, չպիտի վնասուին, օգուտ չ'ունեցաւ։ Եւ ահա գոմէշի կառք մը, առջեւ մասը դէպի վար, անիւներով, ետեւէն քչուելով, դէպի Հայոց կեդրոնը կը յառաջանար, պատանեչուած ձիով կրակ տալու համար...Հայ գնդակը այս հնարքն ալ ամրութեան մատնեց։

Ափ մը Հայոց, այս մարտնչումը, բաց դաշտի վրայ. Թրքական ծովածաւալ չրջապատին մէջ ուղղակի սարսափ կ'ազդէր. թշնամին կ'ընկճուէր, Հայութիւնը կ'ոգեկոչուէր, պիտի կռուէր մինչև վերջին չունչ...

5 օրեր կ'անցնէին, կրակի ու հուրի մէջ... պէտք էր մտածել, վերկարար ելքի մը մասին։ Մնալ և կռուիլ՝ վաւա-

(*) Ցետոյ՝ երբ դիակը գտնուեցաւ, յայտնուեցաւ որ գնդակը սպանած է դիմացէն եւ ոչ թէ կռնակէն։ Այսպէս որ, տաք կռուին մէջ, իրենց գիտակով կ'իյնար այս հերոսը, ատելութիւնը մոռնալով, իւր մեծ դժբախտութիւնը։

ձէնը մօտ էր, որվհետև, ոգեմաքերքի և ուտելիքի պաչարը՝ իր ծայրը սկսած էր ցուցնել. ՆԱՀԱՆՋԻ մասին սկսան մտածել՝ երէցներու և երիտասարդներու մէջև թէև տարակարծիքներ ծնաւ, սակայն՝ կեանքի պարտադրանքը չուտով հարթեց զայն։

Գիշերուան մթութենէն օգտուելով՝ կռուին 5րդ. օրը, կիրակիի մութ գիշերին ճամբայ ինկան։ Առջևէն կ'երթար փաթթոգաւոր խումբը։ Մէս զինուածները չրջանակին մէջ առած էին կարաւանը - մեծ ու պզտիկ մօտ՝ 250 հոգի։ Հանդիպողներուն՝ իւքզինքին թուրք պիտի ձևացնէին զինուածները, իսկ կարաւանը՝ աւար. փերի առնուած՝ «Մայիս Շեյխ Մուրատի կ'ուղևորուի...»

Ճամբան կ'երկարի, վտանգներ կուգան ու կ'անցնին..., վերջապէս, արշալոյսին կը հասնին Ատանայի կամուրջին ծայրը՝ ի լսենեբուն մօտ։ Կառուղները իրենց դիրքերը կը գրաւեն, և լուր կը դրկեն Գէլլա Եուսուֆ աղային, որ իրենց մօտը գայ (որուն հետ գիւղացիք կապուած էին բարեկամական կապնրով)։ Շուտով կը հասնի Եուսուֆ աղան, կը

Շէյխ-Մուրաթի իմիճապաշտպանութեան դեկավարներէն։

ԹՕՓՃԻ ՏԻԳՐԱՆ

(Հանի Տիգրան Պայաուրեան)

ձանօթանալ եղելութեան և ՊԱՏԻՈՒ ՅՕԴՔ կուտայ իր գէլլանները վ. Ատանայի սերայը հասցնել Հայերը, (ինչպէս բոլոր ատեն, Ատանան խաղաղած էր այդ ատեն) բայց մէկ պայ-

Շէյխ—Մուրատի իմիճապատժապանութեան
արիւրացց հանանաւ
ՏԷՐ ԳԷՈՐԳ ՔՀՆԳ. ԳԱԼԱՃԵԱՆ

ման կը դնէր՝- պէտք էր զէնքերը ճոռ յանձնել, այլապէս՝ կա-
մուրջէն չեն ձգեր, կ'ըսէ, Առաջարկը՝ անաւո՛ր էր մանուանց չափ՝
հզօ՛ր: Երիտասարդութիւնը կ'ընդվզի, տարեցները կը խրբա-
տանն ենթարկուիլ, Ոեւիչ ճար չիկար, կամ մեռնիլ հոն՝ կըռ-
ուելով, սոյն, կամ ֆէլլահին պատուոյ խօսքին ապաւինիլ յոյսի
մը ազատ..., վերջապէս փոքրերը կր ճնազանդին մեծերուն: կը
համբուրեն, ազատարար իրենց հրացաններըն և արցունքոտ
աչքերով, զանոնք կը յանձնեն և իրենք ալ կը յանձնուին-
ֆէլլահներուն:

Ֆէլլահը՝ յարգեց իր պատուոյ խօսքը:

Շէյխ Մուրատիք ապահով հասան սէրայ՝ և անկէ վերջ
տեղաւորուեցան Հայոց Արգարեան վարժարանը:

Ամէն ազատուած էին Անոնք, Մէկ մահ և մի քանի ան-
ձնդան վիրաւորներ ունէին միայն:

Կ'սրեւէլ պակաս էր զոհերուն թիւը...

Սկսաւ Ատանայի Բ. կոտորածը, անպէն Հայութեան
ժէջքը կոտրեց, Սելանիկէն եկած զօրքը և Քրքական զին-
ուած ամբոխը, Շէյխ Մուրատիներէն ալ՝ տասնեակներ ապան-
նուեցան այս անգամ:

Հայ արեան հոսանքը՝ Համիտը գահէն տապալեց...

ՎԵՐԵԼՔ ԵՒ ԱՆԿՈՒՄ...

Կոտորածէն վերջ՝ Շէյխ-Մուրատցին Հայկ. ստեղծագործութեամբ՝ վերականգնեց իր օճախը, ծալկեցուց իր դաշտերը, զարգացուց իր տնտեսութիւնը, ու նուիրուեցաւ իր վերելքին, նախանձը չարժելու չափ՝ թրքական շրջապատին։

Վրայ հասաւ ընդհ. պատերազմը իր բոլոր հայացինջ արհաւիրքներով... Տարագրուեցանք արաբական անապատները Տէր-Էլ Զօրի սպանդանոցին մէջ՝ Հայութեան հետ անխտուեցան և արժանաւոր մեր այս Հայրդիները, հայրենակիցները։

* * *

ԴԱՏԱՒՈՐԱՆ

Ինչ վատ յոյսեր ունէիր ու ինչե՛րու հանդիպեցար, ո՛վ դիւրազնածնունդ Հայութեան քաղցրիկ հայրենիք։

Եւ երբ Զինադադարին, իբրև վերապրող զաւակներէդ մին՝ այցի եկայ, արցունքոտ աչքերովս քեզ հիւծած գտայ հերոսածնունդ Շէյխ-Մուրատ. կանանչ դաշտերդ խոպանացած, ծխացող օճախներդ մարած, չէն տաճարդ աւերակ, ոգևորութեան տեղ՝ հիասթափութիւն ու տենդոտ, խանդոտ կեանքիդ փոխան՝ անշարժութիւն հրամայող՝ մահր տեսայ...

Ու այսօր, ցիրուցան զաւակներդ քեզմէ հեռու, ֆռանցեալի սխրալի յուշերովդ ու ներկայի մէջ վերապահուած տխրալի փուչերովը կը անասնի՛ք...լուր չունինք այժմ, արդեօք՝ դարձեալ աւերող վանդալ Թուրք մուհաճիրնե՞րը, կրծքիդ չոքած, քեզ կը չորցնեն ու կը չարչարեն, թէ՝ ո՛չ, աւերակ կը մնաս ապաւինելով այն օրուան՝ ուր պատմ եւ իրաւունք պիտի ճչդուին, վերածնող Արշալոյսին մէջ...։

Այո՛, բնութեան վճիռն է վերջալոյսները արշալոյսներ կուենան։

Ուրեմն՝ դուն, իմ պանծալի ծննդավայրս համբերէ՛ մեզի հետ, սպասէ՛, յոյսով և հաւատքով, դէպի գալիքի պատմութեան անդորը և անաչառ վճռին...

Դէպի՝ կատմիր ապագան։

ՄԻՀՐԱՆ Մ. ՍԷՓԻԼԵԱՆ

25 Հոկտ. 937

ՊԷՅՐՈՒԹ

ՉԻՆՈՒՈՐԻ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԻՆ

Պատմական դէպքի կրկնութիւնը արդե՞օք

ՀԱՅԿ. ԼԷԳԷՈՆԻ ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

Աթաթայի յաղթական ճակատամարտէն վերջ, ամբողջ մէկ ամիս հայկական բանակը գրաւման տակ առաւ Պաղեստինն և Լիբանանի ամենավերջին աւանն իսկ, ուր խանդավառ ցոյցերով ընդունուեցաւ սովէն քաղցած կմախատիպ գեղջկուհիներու կողմէ, մանաւանդ Պէյրութի մուտքը յաւէտ պատմական պիտի մնայ իր բացառիկ ընդունելութեամբը։

Ի՜նչ փոյթ սակայն որ, յետագային ցաւալի դէպք մը Հայ զինուորը ժամանակաւորապէս Լիբանանի լեռները քչեց...։

Կարգը եկած էր ցանկալի Կիլիկիային...

Այդ օրերուն էր որ լէգէոնը կ'օժտուէր չորրորդ վաշտով մը ևս, որպէս նորեկ վաշտ, փութկոտութեամբ կը մարզուէր որպէսզի այս չորս վաշտերով Կիլիկիոյ գրաւումը իրագործուէր։

Այս վերջին չորրորդ վաշտը՝ Ազնքսանտրէթ, երրորդ վաշտը՝ որ մինչ այդ որպէս պահեստի վաշտ կիպրոս կը գտնուէր Մէրսին, իսկ երկրորդ և առաջին վաշտերը՝ Ատանա և իր ամբողջ շրջակայքը գրաւման տակ առնել կ'երթան զեղեցիկ առաւօտ մը։

Հոս աւելորդ չեմ գտներ ժպիտի մէջբերումը ընելու լէգէոնի հրամանատար՝ Զօրավար Հուլմէնի նշանակալից մէկ ճառին.

Ջինուորնե՛ր, դուք որ հայու թեան ապացոյցը տուիք արդէն Ասորայի յաղթանակով, պէտք է ցոյց տաք նաեւ կարգապահութեան ապացոյցը, որուն այսրհան պէտք ունինք այսօր։ Ձեր՝ ջանքերով գրաւեցինք Կիլիկիոյ ամենավերջին նոդատասն իսկ գրաւումը եւ հանդարտութիւնը կատարեալ ընելէ վերջ, մենք կը ձգենք զայն ձեզի ամրողջութեամբ, եւ սակայն զայն կարեւոր պահելու համար անհրաժեշտ է ունենալ ուժ եւ կարգապահութիւն ապահովց այս զոյգ ուժերուն օձուի պզպզակի մը նման շուտ կը կոտրսցնէք, բանակը այն հիմն է որուն վրայ պէտք է կառուցուի երկրի մը ազատութիւնը, երջանկութիւնն ու բարգաւաճումը։ Շրջապատուած էք բնամիներէ որոնք ի-

րեցց կարելին կ'լնեն լեգէոնը ցրուել ըսլու. Անգլիական իշխանութեան դրուցերը ան կ'առնեն ըստէս նուազագոյն չարիք՝ կարենան ձեզ բաղաքներէն հեռացնել եւ ըսլ»:

Հայարտ էր Հայ զինուորը, հպարտ էր անով որ ձեռք ձրգած էր իր պապերուն հայրենիքը՝ ցանկալի Կիլիկիան որուն ծոցին մէջ պիտի վայելէր այն բոլոր մարդկային բարիքները որոնցմէ զրկուած էր վեց երկար դարերէ ի վե՛ր, Իսկ գաղթականութեան հնոցէն հրաշքով ազատուած Հայ ժողովուրդը մեծ իւնդալառութեան մէջ էր հայ զինուորներու ներկայութեամբ,

Ե՛ւ զինուորին և՛ ժողովրդեան իւնդալառութիւնը սակայն, մեղք որ չատ կարճ տեւեց, հազիւ ազատ չունչ մը առած սկսաւ հալածուիլ դարձեալ ուխտեալ մեր թշնամիին կողմէ։

Երրորդ վաչտը Կիլիկիա իր մուտքէն ի վեր կը մնար Մէրսինի մինչև 28 հոկտ. 1920, երբ վերին հրամանով մը լոնտոնէն Կիլիկիա երթալ հրահանգուեցաւ. հօթներորդ գումարտակը կ'անցնի Քիլիս, փոխարինելու համար Անգլիական զինուորները, որոնք կը հեռանային Կիլիկիայէն։

Մունուարի առաջին օրերուն կը տրուի ազդանշանը. գումարտակները իրենց դիրքերը կը փոխանցեն Սենէկալեան զինուորներուն. լեգէոնի հրամք վաչտերը ինչպէս նաև Ֆրանսական 412րդ հետեւակազօրաց գունդը և Ասի Իկան որոշրդ զինուորներու երկու գումարտակները չարժման մէջ կը դրուին քէմալական հորդաններու թափը կասեցնելու համար։

Այս զօրաբաժինը կը յառաջանայ դէպի Մարաչ՝ Քէմալիստներու բերդաքաղաքը. սաստիկ ձիւնն և փոթորիկը վիաց իրարու կ'սպառնան թշնամիին պակասը լրացնելու, և որ կը խլէ արդէն իրեն բաժին զոհը տաճնեակներով ձերտահար ձգելով կէս ճամբան սառած և զգայագիրկ, զօրաբաժինը կը հասնի Պէլ փունար, պարենաբարձ կարաւանը սակայն չ'կարենալով ճամբան չարունակել կը մնայ բաց դաշտին մէջ, հինգերորդ և իններորդ գումարտակները ստիպուած հան կը մնան պարենի հսկողութիւնը ապահովելու համար. զօրաբաժինը չարունակելով իր ճամբան կը հասնի Էլ-Օղլու որուն, բնակչութիւնը արդէն բաղխում ը՛ունեցած ըլլալով մեր առաջին զօ-

թասիւնին հետ՝ լեռները քաչուած էր. հայ զինուորը այդ գիշեր թուրքերու թափուր տուները պիտի բնակի վերջ յաջորդ օրը Յունվ. 18 ին արևամուտին կը մտնէ քաղաք Մարաշ։

Հայ զինուորի ներկայութեամբ տեղւոյն Հայութեան ուրախութիւնը անսահման ու անբացատրելի էր, իրեն երակներուն ուժ կը ներարկուի, ան չարդի ու թալանի վտանգը փարատած կը գտնէ, իրեն ազատարար զինուորին առջև դուռները լայն կը բանայ, անվերապահ գորգուրանք ու սէր կը ցուցնէ և վերջապէս հայ զինուորը ժողովրդեան պաշտամունքին առարկայ կը դառնայ... Խե՛ղճ ժողովո՛ւրդ, յոյսի ալիքներուն կապուած բազմից կատորակուած միամիտ Հա՛յ, կարծեցեալ ազատարարդ պիտի դաւէ քեզ այս անգա՛մ ալ և դուն նորէն պիտի վճարես արեան տուրքդ խաւարի ջոլիրներուն։

Կէս ճամբան մնացած պարտնարարձ կարաւանը քաղաք մտցնելու մխիթնը ունեցող գումարտակները էլ-Օղլուի մօտերը Քէմալականներու կողմէ յարձակման կ'ենթարկուին, սրընդհեղէն և ռազմամթերք թշնամիին ձեռքը կ'իյնայ և հայ զինուորը իր չարքերէն կը ձգէ կռուի դաշտին վրայ աւելի քան մէկ տասնեակ. Ֆրանսացի և Ալճերիացիներէն երեսուն երկու զոհ։

Մատաչունչ ձմեռը և աննդեղէնի պակասը կը քայքայեն զինուորին ֆիզիքականը ուժասպառ. ուժաթափ...վիճակով կը գրաւեն սակայն Մարաշ քաղաքի հայկական դիրքերու կարևոր փոստերը։

Նոթներորդ գումարտակին կը վերապահուի Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ պաշտպանութիւնը, որուն ենթապաններէն ալ ինչ էր անզուգական քաջորդին՝ պատասար Օտապաչեան, Կովկասի հայկական ճակատէն վերադարձած վաւերուն չէկ մարդերով տղայ մը, երբ արհաւիրքը իր խոլ թափին կը հասնի փոստերը զատ զատ կը պաշարուին թշնամիին կողմէ՝ զինուորը մինչև վերջին չունչ մինչև վերջին փամփուշտը կ'ապահէր, ու երբ կռուելու համար ամէն ինչ կ'ապառի կատադի խո...ժոնը կը յարձակի եկեղեցիին վրայ և կրակի կուտայ զայն, զինուորը փախուստը դաւաճանութիւն համարելով իր պաշտպանութեան յանձնուած հայարաւոր ժողովրդեան հանդէպ, կը

Նետուի կրակի բոցերուն մէջ ու վերջ կուտայ իրեն դիւցազնական կեանքին։

Հաժրոյ՛ այրած ոսկորներուն...։

Լէգէոնի Մարաչի զօրամասերու հրամանատարութիւնը նախատեսած ըլլալով անխուսափելին՝ Առանայի կեդր. հրամանատարութեանէն ուժ խնդրած էր. ճամբայ դրուեցաւ գընդապետ Նօրմանի զօրասիւնը։ Մինչ այդ հրամանատարութիւնը իր ձեռքը ունեցած ուժերով կարելին կ՛ընէր զէնքերը պահելու. և խուճապ չյառաջացնելու համար... կ՛ուշանար սակայն օգնական ուժը... ակնապիշ կ՛սպասուէր գնդապետ Նօրմանի զօրասիւնին, որ չէր գար ա՛զ. և տեղի կ՛ունենայ անխուսափելին... խուճապ, կոտորած և թալան։

Հուսկ ապա կ՛իմացուի որ գնդապետ Նօրմանի զօրասիւնը վերին հակահրանգի մը վրայ կէս ճամբէն յետ վերադարձած է...Պոռնի՛կ քաղաքականութիւնը...։

Ճեխերու մէջ կը թաթխուի Ֆրանսական պատիւն ու վարկը, զոր երկա՛ր և տաժանաքին զրկումներով ձեռք բերուած էր։

Մազապուր ազատուած Հայութիւնը և լէգէոնի ջարդ ու փշուրը պարտութեան ամօթէն գլխիկոր ու խելագար արտասուքը աչքերուն նահանջի դիծը ձեռք կ՛առնէ վերադառնալու համար Առանա։ Ասաչունչ ձիերը անգամ մ՛ալ կը հնձէ ժողովրդեան և զինուորին կէսին կէսը իսկ սենեկապէ զինուորին մնծ տոկոսը։

Այս չարաչար պարտութենէն վերջ, քէմալականք քաջալերուած իրենց տարած չա՛ափազան յաղթանակէն քիչ քիչ կը մօտենան մինչև՝ Առանայի դռները, անանկ որ չատ յաճախ հեռաւոր թաղամասերու մէջ տեղի կ՛ունենար գիրկընդխա՛ռն կռիւը։

Ստեղծուած ճնշիչ մթնոլորտին տակ չէր կարելի երկար պահել այլևս ցանկալի կիլիկիան, Քէմալ-Ցրանքլին Պուլօն՝ ամօթապարտ համաձայնութիւնը՝ եկաւ վերջ տալու դրաւման թանակին, փշո՛ւր, փշո՛ւր ընելով Հայութեան տուած չբըռնադալից և հանդիսաւոր խոստումները։

Հարի՞ւր յիսուն հազարնոց Հայութիւնը երկա՛ր ամիսներ դարձաւ ծովի ափին ալիքներուն խաղալիքը։

Այսօր, աւելի քան մէկ ու կէս տասնեակ մը տարիներ

վերջ միևնոյն խաղքութիւնն է որ կը կրկնուի. այն օրէն ի վեր գրաւման տակ գտնուող վերջին պզտիկ հողամասն ալ կը յանձնուին իրենց ապօրինի տէրերուն, ան ու դողի ժամնկով տեղւոյն բնակչութիւնը որպէսզի ամէն ինչ կատարեալ լինի:

Եւ՝ մտածել որ, փոքր ազգերու պաշտպան միջազգային ժողովն ալ ասպետական Ֆրանսան՝ լրիւ իր առաքելութեան գլուխն է:

Վ. Ա. ՃԻՀԱՆԵԱՆ

ՀԱԼԷՊ 26 Օգոստ. 1938

ՎԱՐԴԱՆ Ա.

ՃԻՀԱՆԵԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՍԵՂՄ ԳԻՏԵՐ

Վարդան Ա. Ճիհանեան ծնած է Ասթախիր, 1894ին. 1895ի կոտորածին որբացած հօրմէն: 1904ի վերջերը որդին այրի մօր եւ անչափահաս եղբայրներով կը փոխադրուի Հալէպ:

1909ին երջանկայիշատակ Հալէպի Ազգ. Ներսէսեան (Հայկազեան) վարժարանէն. չորս տարի պետական (Սալթանիէ վարժարան, 1913ի վերջերը նոյն պէյրութ հուսկ ապա կ'անցնի Ափրիկէ բարդ փնտռելու:

1916—1920 հայկական լեգէոնը. բանակի գինուածակոմէ վերջ մինչեւ 1922 Մէյթիլի բանտերու տնօրէն: Կիլիկոս պարպումին նախ Կիպրոս եւ ապա Հալէպ կը վերադառնայ ու կը մնայ մինչեւ օրս եւ առեւտրական գործով կ'զբաղի. Հալէպի լեգ միութեան հիմնադիր—նախագահն եւ կը շարունակէ մինչեւ օրս:

Իր Հալէպ գտնուած օրէն անդամակցած է ազգային զանազան պատասխանի եւ տարած ձեռնհասօրէն:

ՀԱՅՔՆ ԵՒ ՌՈՒԱԶՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն 1938 տարեթիւէն)

Սակայն ցաւալի է որ չէթէնները վերջին յաւելեալ բազմաթիւ անձերով ուրիշ մեծ թնթանօթներով կրկին և խստիւ պաշարեցին Հաճընը. սակայն Հաճընցին մէկ կողմանէ նորէն չը յուսահատած և չընկրկած քաջարար կը կռուէր անոնց դէմ և մէկ կողմանէ ալ գաղտնի սուրհանդակով մը կրկին Ատանայի Ազգ. Միութեան գրելով և պարզելով իրենց վերջնական խզճալի վիճակը օգնութիւն կը խնդրէր, սակայն միշտ անարդիւնք, թէև թուրքին և Պրէֆօյի առաջարկութեամբ հաշտութեան համար ձեռնարկներ ալ կ'ըլլար, բայց ան ալ չէր կրնար իրականանալ, քանի որ Հաճընցին չէր ուզեր վնասուի յանձնուելով բղջտուիլ չէթէներէ.

Վերջապէս Ազգ. Միութիւնը բան իր որոշման և խոստման արդէն սկսած էր Ատանա գտնուող Հաճընցիներէն և այլ հայ ազգերէն բաղկացեալ կամաւորական դիւնեալ օգնութեան խումբ մը պատրաստելով դանոնք Հաճըն ղրկելու համար Ատանայի Ագարճա ըսուած տեղը հաւախմբել, սակայն երբ ասոնց Հաճըն մեկնելու օրերը հասան Ֆրանսա. կառավարութիւնը օր կիլիկիան Թուրքին վերադարձնելու համար Անգարայի հետ համաձայնութեան մը մէջ կը գտնուէր չ'ուզելով այս կամաւորական խումբին Հաճըն երթալը անմիջապէս զինուորական ուժեր և օգնականներ ղրկելով Ագարճա և բռնութեամբ ցիրուցան ընելով զանոնք արգիլեց Հաճըն երթալն, ուստի Հաճընը այդ օգնութենէն ալ զրկուած բոլորովին մնաց անակընկալ ու անօգնական.

Ասկէ զատ Հաճնոյ ոստիկանութիւնը և փոխխուչաները հատած էին և թէ արդէն ուտելու համար ալ ունէ բան մը մրնացած չըլլալով սկսած էին ձի, էշ, կատու, չուն, մուկ ուտելով և կաչիներ կրծելով ապրիլ, որ ատոնք ալ հատած ուտելով վիճակ մը ստացած էր երբ Հաճընը այս ոգրալի և ստանգոյ վիճակի կ'ապրէր և թշնամին ալ Հաճնոյ վրայ օրական 100 ական մէրմիներ 2 տասնեակ հազարաւոր գնդակներ կը տեղար, կրկին անոնց դէմ հերոսաբար կռուելով չէր ուզեր անձնատուր ըլլալով բղջտուիլ.

Հանրնցի մարտիկներէն մաս մր

1,-Փիլիպոս Պալենց

2ո-Խմբ. Ահարոն Շրխտրմեան

3.-Գրիգոր Ջոպանեան

Սակայն վերջապէս եկաւ այն 15-16 հոկտ. ի անիմանալ օրերը որ այլևս դիմադրութիւնը, կարծր ոևէ օգուտ մը ուննգած չէր, այլևս Հաճընն յաղթուած ու պարտուած էր, որովհետև չէթէները այլևս գիշերանց մտած էին քաղաքին մէջ, հրդեհելով տուները, գնդակներով ու սուիններով յարձակիլ ժողովուրդին վրայ, ժողովուրդը և ինքնապաշտպան խումբերը արկնկալի և չուարեցմի, և կիներ ու փոքրիկներ լաց ու կսծի, իրարանցումի, վայնասուններու և փախուստի մատնուեցան. չատերը ճէպէճեանն ալ ժէչն ընկրկեցան ու դէպ գացին թրչաթերը ձ

Հանճոյ ինճնապաշտպանութեան «ՎՐՆԺ» խումբի ղեկավարները,
Ձախէն աջ գդ. Ա. Կայծակ ճդ. Վ. Ճէրէճեան
եւ իր բնկերները
երբ սելաճիկ գացին, Սէրայ-պուրուն

դուեցան որոնց մէջ էին նաև պայմազամ Ջալեանը և տեղւոյն հրեաներէն Գրիգորեաչարեան Յակոբ, Մանկրեան Ստեփան, Թէրզեան Յարութիւն, Էվեխանեան Համբարձում, Ծրդատեան Հաճի Եայլաներն ու քահանան։ Եւ թէ Հայ բարեգործական և միսիոնարներու հոգածութեանց տակ գտնուող հարիւրաւոր որբերը, միայն թէ քաղաքէն փախուստ տուողներէն 350 մօտ անձինք ողջ մնացած. կարողացան Արամ-Կայծակի ղեկավարութեամբ լեռնէ լեռ Ատանայի ճամբան բռնելով և ճամբան հանդիպած չէթիներու հետ կռիւ ժղելով և մի քանի հատ ալ զոհ տալով հասնիլ Ատանա։

Հանճոյ անկման լուրը Ատանա գտնուող Հանրնգիներու և հայազգիներուն մէջ մեծ յուզումներ ու կսկիծներ մէջտեղ բերաւ. իսկոյն խանութներ գոցուեցան. ֆրանսական կառավարութեան մօտ յուզումնալի և բուռն բողոքներ բարձրացաւ, եկեղեցիներու մէջ Հանճոյ դժբախտ զոհերուն համար հոգեհանգիստներ կատարուեցան. Ատանա գտնուող վեհ. Սահակ կաթողիկոսն ալ յեսին աստիճան յուզուած կսկծալի սրտով և արտասուաշոտ աչքերովը ժողովուրդին, ի հանգիստ նահատա-

գաց սատարգրութեամբը ողջ ըրպական և սփոփական յայտարարութիւն մը ցրուել տուաւ։

Ահա հաճընը 8 ամիս արիաբար և հերոսաբար ուր զօրաւոր թշնամիին դէմ ըսա վերոյիշեալի տակալէ և պատերազմել կետոյ վերջապէս անճար ու անգնական ինկաւ, զոհուեցաւ, նահատակուեցաւ իր հայրենի հողին վրայ. և թէ այս ողբերգական կերպովն էր որ 1000 տարիէն աւելի կեանք ունեցող Հաճընն ալ հիմնայատակօրէն ոչնչացաւ իր Հայ բնակչութեամբը հետ ի միասին։

ՄԱՐՏԻՐՈՍ Մ. ՍԷՔՈՅԵՆԵԱՆ

ՊԷՅՐՈՒԹ 25 Նոյեմբեր 1936

Ս. Ծ. Վերջացուցինք ողբացեալ Մարտիրոս Էֆ. Սէքօեանի "Հաճընն և Բնաջնջումը. խորագրով գրութիւնը, որու առաջին մասը հրատարակուած էր մեր նախորդ տարեթիւին մէջ (Բ. Հատոր 1938 էջ 257 262)

Արձուէրոյն հերոսական Հաճընի և իր քաջակորով զաւակներուն մօտիկ անցեալը պատկերացնող այս էջերը փակելէ առաջ, կ'ուզենք հոս ամփոփել բնականէն ուսումնասիրենք և կրճնասէր մեր այս հարեւնակիցներուն ազգա յին-եկեղեցական ու կրթական գեանի վրայ անոնց գործունէութեան մէկ ուրուագիծը.

1931-ին երբ կը ձրագրուի նոր Հաճընի թաղի հողին գընումը և տուներու չինութիւնը, հողագնումի գործին հսկող հայրենակցական միութեան առենապետ Պօղոս Պէյ Թուրսարգիսեան կը յաջողի համոզել հողատէր Շէյխ Նագլի Նուֆասին և անկէ խոստումնագիր մը առնել որով Հաճընի թաղին մէջ չինուելիք եկեղեցւոյն և դպրոցին կը յատկացնէր 1000 կանգուն հող մը։ Հողատէրը յարգելով իր խոստումը հազար կանգուն հողը փոխանցման օրն իսկ կը դնէր Հաճընցիներու տրամադրութեան տակ։

Աղնիւ հողատէրը. եկեղեցւոյն չինուելիք տեղւոյն վրայ գալով անձամբ և իր իսկ ձեռքով կը տեղաւորէ առաջին խաչը և վրանաքաղաքի հրկիզումէն անմիջապէս վերջ. խաչին տեղաւորուած օրն իսկ բարեպաշտ Հաճընցիք վրանի տակ կը կատարեն Ս. Պատարագ։

Պէյրութի Նոր Հաճըն Թաղի
Նորակառոյց Ս. Գէորգ Եկեղեցին

1933-ին կը նչանակուի չինութեան Բ. խումբը, որուն կ'անդամակցէին ՊՊ. Տօքթ. Գէորգ Գրգ'աչարեան՝ Ա. պետ, Հաճի Յարութիւն Կ. Ճէրէճեան՝ Ա. դպիր, Հաճի Տէօվլէթ Պապայէքեան՝ Գանձապահ, Յովհաննէս Պէքերէճեան, Սարգիս Ճըռեան, Աբիսաղամ Գույումճեան, Յարութիւն Յովակիմեան խորհրդականներ։

1937 ին կաթ. ընդհ. փոխանորդ և Հաճընի երբեմնի Առաջնորդ Տէր Պետրոս Արքեպս. Սարաճեանի, եկեղեցւոյն մինչև Ջատիկ աւարտիլը տեսնելու փափաքով արդէն գոյութիւն ունեցող Շին. Բ. խումբին վրայ նոր անդամ մը կ'աւելցնէ յանձին հազարապետ Պօղոս Պէյ Թուրսարգիսեանի, իբր՝ Բ. Ա. ի նախագահ։

Հազարապետին մուտքը չինո թեան յանձնախումբին մէջ՝ նոր ոգի, նոր եռանդ և կորով մը կ'արթնցնէ։

Տ. Յարութիւն Յովակիմեան, հանգանակութեան համար կը ղրկուի Պաղտատ, Պասրա, և մինչև Հնդկաստան, կը վերադառնայ մեծ յաջողութեամբ։ Պէյրութի մէջ ալ կը գտնուին աղնիւ եկեղեցասէր ազգայիններ որոնք կը նպաստեն չինութեան ի գլուխ հանման։

Այսօր Նոր Հաճընի թաղի մէջ կը կանգնի իր հայ եկեղեցական ճարտարապետութիւնը յիշեցնող գմբեթով Ս. Գէորգ եկեղեցին երկրորդ յարկի վրայ, իսկ անոր տակը մանկապարտէզ մը Հաճընցի աղքատ մանուկներուն ձրի դաստիարակութիւն ջամբելու նպատակաւ։

Նոր Հաճնոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ չինութեան իրենց մասնակցութիւնները բերած են հետեւեալ հայրենակիցներ, ազգայիններ և կազմակերպութիւններ.—

Ս. Ոսկի

ՆՈՒԻԷՐՆԻՐ.—

Հաճնոյ եկեղեցասէրէն Տիկնանց Միութենէն նուէր եկեղեցւոյ վերնատան և պատերուն քարերու չինութեան 382

Հաճընցի ողբ. Մխիթար Սէքսէնհանի կտակէն 213

Ներսէսեան Տիար Վահրամ Լէյլեհեանէ նուէր եկեղեցւոյ մեծ սանդուխին չինութեան 200

Տիար Տիգրան Գալբակեանէ նուէր եկեղեցւոյ մէկ սիւնի չինութեան 150

Որք. Բարութիւն Փիլիպպոսեան Տիկինէն ալա-կոդմեան խորանի չինութեան	150
Տիար Ստեփան Փիլիպպոսեանէ նուէր եկեղեցւոյ Մայր դրան չինութեան	145
Տիար Պօղոս Նաճարեանէ եկեղեցւոյ մէկ սիւնի չինութեան	125
Տիար Բագարատ Պաղդալեան եկեղեցւոյ մէկ սիւնի փոխան	125
Գեր. Տէր Պետրոս Սրբ. Աբգեպ. Սարաճեան նը-ւէր եկեղեցւոյ ձախակողմեան Ս. Թորոս խորանի չինութեան	95
Տիար Միսաք Ազիրեանէ եկեղեցւոյ մայր խաչը նուէր	75
Հպարապետ Պօղոս Պէյ Թուրսարկիսեանէ եկե-ղեցւոյ մէկ սիւնի փոխարէն	75
Դամասկոսի Հաճնոյ հայրենակցական Միու-թենէն նուէր	70
Ալէքսանտրէթի Հաճնոյ հայրենակցական միու-թենէն նուէր	50
Պէյրութի դպրոցի երկաթեայ բեղկերու չինու-թեան	50
Պէյրութի Հաճնոյ հայրենակց. Տիկնանց միու-թենէն դպրոցի երկաթեայ բեղկերու չինութեան համար	50
Տվին Գայթան նուէր	50
Հրկիզեալներու խնամակալութենէն նուէր	50
Մաքր Դանիէլ Իսպիէն	35
Այրի Տիկ. Մարիամ Գալայճեան	32
Հաճի Տէօվլէթ Պապահիքեան եկեղեցւոյ դպրաց դասուն երկաթներու չինութեան աշխատավարձ	25
Հաճի Բարութիւն Կ. Ճէրճեճեան եկեղեցւոյ բան-կալի տեղի չինութեան համար	20
Տօքթ. Միսաք Ս. Դագկեհանէ նուէր	15
Դեղագործ Բոլսէի Շերխըրտժեանէ նուէր	15
Եկեղեցասիրաց եղբայրութենէն նուէր	15
փոխադրուի	2262

Փոխադրեալ	2262

ՀԱՆԴԱՆՍԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. –

Հնդկաստանի չրջանէն Պ. Յարութիւն Յովակիմեանի միջոցաւ.	1759
Իրաք	713
Պէյրութի Ազգայիններէն Յանձնախումբ անդամներուս.	600
Պէյրութի Համբնդհինէրէ	500
Ալէքսանտրէթի »	153
Դամասկոսի	70
Գումար	3795

Հանրի Թաղի Դպրոց-Եկեղեցիի շինութեան յանձնախումբի անդամները նեստեւալներն են:

14 Մարտ 1933-էն մինչեւ 31 Մարտ 1938

ՆԱԽԱԳԱՀ.	*Մէջթեղի Հազարապետ Գօրոս Պէյ Թուրտարգիանեան*	Նախագահ
ՏԱՐ. ՏՕՐԲ.	*Գէորգ Գրգեաշարեան*	Ա. Վեհապետ
ՔԱՐՏ.	*Հանի Յարութիւն Կ. Ճէրեճեան*	Ա. Վեհապետ
ԿԵՑՈՂՆԵՐ.	*Հանի Տէօվլէթ Պապոճեանեան*	Դանձապահ
	Արիսագոմ Գույումճեան	Խորհրդական
	Յարգիս Ճրուեան	»
	Յովհաննէս Վ. Լէրէճեան	»

Գերաեցուհի Ս. Գեղոս Արքեպս. Սարաճեանցի կողմէ հիմնուած Հանգոյ Սահակ-Մեսրոպեան Վարժարանը, հիմնեալ 1912-1914, գրաւեալ ի Թրքաց 1915-1918 վերագրաւեալ ի Հայոց 1919-1920 դրկեալ ի Թրքաց 1920 Հոկտեմբեր 15

ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐ

Ճշմարտութեան աննուն սերէն ներշնչուած
Գիտեր ցորեկ-հանգստութիւնդ վրդոված
Որ վազես նեւ ի նեւ առաջց մեզմացած
Հալածուած հոսիդ ցաւերուն դարման ես կանգնած,

Հերիւ Սրբազան հայր այսչափ ազնատանիմ,
Ազգիդ սիրոյն համեցիր երկայն ապրելիմ
Ամուր հիմի վրայ կանգնեցիր դպրոց ու վանք,
Արդեօք չի՞ բաւեր այդչափ գրնահատանիմ:

Այո, դիւային ձեռքեր փոխանակ գուրգուրալու
Հոգի ի բուռն աշխատեցան բանդելու
Քանդեցին վերջապէս առաջ խղճալու
Որով ոյժ ծուին ձեզի կրկին վերականգնելու:

Կիպրոսէն մեծն Լիբանան եւ Սուրիա
Միջագետք, Պաղեստին եւ Արաբիա
Կանգ չ'ունին ոչ մի վայրկեան առօրեայ
Ծովածաւալ կարիքներ կը կրեն ուսերուն վրայ:

ՍԱՐԳԻՍ ՃՐՈՒՃԱՆ

Ցոհնութիւն ու արկած չ'ազդեցին ինձի,
Վերջապէս Փառաւոնի երկրին ալ գացիր այցի
Գիտեմ ձեր փափաքը ոչ թէ հարեւանցի
Այլ լոյս աչքով տեսնել ափ մը Հայրենի:

Հեռացար Հայրենէն վերադառնալու յոյսով
Բախտդ չժպտեց պարագաներու բերումով
Ինչ'եր կ'երազէիր ճանապարհի ընթացքով
Հոգուդի կռիւէն մազապուր ազատեցար նուաճով:

Ալեհեր մազերուդ յառաջացած տարիքիդ
Կ՚արժէ վայելել պատուոյ բարիքիդ,
Ախ ինչ ասեմ չար ոգիներուն նախանձին
Փոխանակ խնայելու փորձանք բերին ձախ բարիդ;

Կ՚օգտէ Սրբազան հայր այսման հրիքիդ ու ջանք
Հանգիստ բրէ որ կը ցանկան ազգ ու համայնք,
Վատաճ վերապրողներուդ ունին աէր ու համակրանք
Քեզի կը մաղթեն բարի գալուստ եւ երկար կեանք:

Նոր չէ աջակցութիւնդ ատ բարեկեցիկ
Ամէն պարագայի ձեր կարելին չի խնայեցիք
Առասպել չէ ձեր գործը հայ ազեակ են Հանրացիք
Անա վրանամատուռը հարաբերի վերածեցիք,

Երկայարկ եկեղեցիդ գեղեցիկ տեսքով
Խմբէքին խաչը երկտարական յոյսով
Հաւատացեալ ժողովուրդը իր յօժար կամքով
Պիտի հայեն հոս կողքիդ ապագայի յոյսով:

Թէեւ կիսավառ այժմ բաւարար
Մօտ օրէն կը փայլի աւելի լուսավար
Գանի ունինք յանդուգն ու կորովի դեկավար
Պիտի տեսնես տանիար որպէս դրախտավայր,

Ցարգանքի եւ մեծարանքի չունինք ոչ մի բան
Պէրութքնակ Հանրացին մէկ սիրտ մէկ բերան,
Կ՚ուզեն յաւերժացնել ձեր արժանիքը անջնջման
Ոսկեզօծ տառերով անուդ պիտի գրեն Ս. Սրբազան:

Շինութեան յանձախումբը իր կարգին
Նախագահ Գ. պէյի յառաջեւ աշխատանքին
Հայ հասարակութեան ջերմեռանդ փափաքին
Կը մաղթեն ի սրտէ բազմիս Հ. Ս. գահին,

Անա խնդրանք մը սուրբ եւ նուիրական
Որուն հարցը զգալի եւ կենսական
Օտար չէ վերապրող եւ պատուական
Կ՚ուզենք տեսնել սեւ զգեստով մի կդերական,

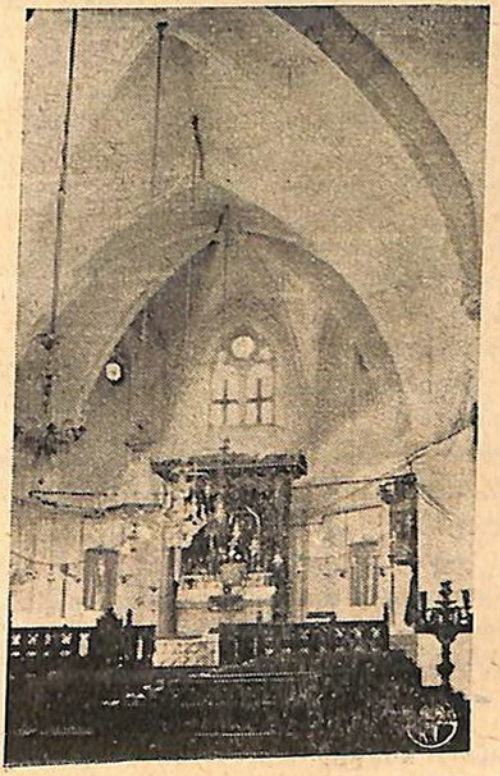
Բարիքներդ բազում անուրանալի
Շնորհիւ հո ալօթատեղի մը ներկայացնալի
Որը զոհացում կուտայ զոյգ հանգանայի
Տուր վնիդ կը պահանջենք Հ. Ս. երանելի:

Չի մոռնանք ճշմ յարգանքի արժանի
Անձուէր Գ Ցարութիւն Յովակիմեանի

Մեր յաջողութիւնը պարտիմ խիզախ հերոսին
Որ սատար դանդիսացաւ այս Սրբազան գործին:

Գարձաւ է Հայութեան անմրցելի նիզերով
Գլուխ գործոց եղաւ պողպատեայ կամովը,
Մէջտեղն է իրակնութիւնը լեցուն փաստերով
Գովքը հիւսել կ'արժէ սանուն գրիչով:

Գէյրութ 918 Յունիս 19 Ս. ՃՐՈՒԵԱՆ

ՎԱՆԱՅԻ ՍԲ. ԽԱՉԻ ՄԸ ՆԿԱՐՆԵՐ
Ընկերատիրական հրատարակութիւն «Մասեաց Հայրեր»

Տիկոսիոյ Հայոց Սբ. Ասուածածին եկեղեցւոյ ներքինամասը. Այն եկեղեցին նախապէս Լատինական տաճար մըէր «notre dame de Tyre» անունով ու Հայոց նուիրուեցաւ 1570ին թուրք կառավարութեան կողմէ, որ նոյն տարին ծիրապետած էր Կիպրոս կղզին:

Եկեղեցւոյ սալայատակին տակ կը գտնուին բազում Լուսինեանցներու ու Հայրապետներու դամբաններ. Եկեղեցին վերանորոգուած ու պայծառացած է շնորհիւ Կիպրոսի Առաջն. ու կաթ. ընդ միխանուդ՝ Սարաճեան Սրբազանին:

Ն. Ս. Օ. Մեծի Տաճն Կիլիկիոյ Հայրապետ՝ վեհափառ Տէր Տէր Սահակ Բ. Սրբազնագոյն Կաթողիկոսը, ելուրուած 1922ին Նիկոսիոյ Սբ. Աստուածածնի եկեղեցւոյ մէջ մատուցած պատարագէն անմիջապէս վերջ՝ Պրն Նուպար Մահտեսեանի կողմէ: Սահակ կաթողիկոսին աջ ու ձախ կողմերը կ'երեւին՝ Գերապատիւ Պետրոս Ար. Սարաճեան ու Գերապատիւ Եղիւէ արեպիսկոպոս Կարոյեան:

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՐԴՈՍԻ ԱՉՔԵՐԸ. *Ըստ գիցաբանութեան՝ Արգոս ունէր հարիւր աչք, որոնց յիսունը մինչտ բաց կը մնային: Հերա անոր յանձնեց հսկել Իովի վրայ, այլ Հերմէս իր սրինգին ձայնով քնացուց և գլխատեց Արգոսը որուն աչքերը սիրամարգին վրայ ցրուքնեց Հերա: Արգոսի անունը չատ մը լեզուներու մէջ հոմանիշ է աչալուրջ հսկողութեան:*

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ՏՕՓԵՐ

«ՊՂԱՏՈՆԸ ԿԸ ՈՒՐԵՄ ԹԱՑՅ ՀՇՏԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ԱՒԵԼԻ՝ ԿԸ ՍԻՐԵՄ». Պղատոն յոյն իմաստասէր մրն է, որուն աշակերտներէն եղած է Արիստոտ: Այս վերջինը երբ հանկարծիմ չըլլար իր վարպետին, յիշեալ խօսքը կը կրկնէր: Այս բացատրութիւնը տեսակ մը առած դարձաւ ապա, զոր կը կրկնէին իմաստասէրները երբ կ'ուզէին զգացնել թէ չի բաւեր որ կարծիք մը մեծ հեղինակութեան մը կողմէ յայտնուած ըլլայ, այլ հարկ է որ ճամաձայն ըլլայ ճշմարտութեան:

Վեհափառ Տէր Բարգէն Կաթողիկոս յուռեպկատած իր առոյգ սեփական ինքնաշարժեաց առթիւ (1933). Նիւիորկեայ Մր. Ասուածածին Ս. Կեդեցւոյ բակին մէջ՝ ընդ առաջ Ծաղկազարդի կիրակիին.

ԺԱՆ. ԺԱՔ ՌՈՒՍՕ

ԵՒ

ԻՐ ԱՋԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵՍՆ ԵՒ ԻՐ ԴԱՐՈՒՆ ՎՐԱՑ

ԺԸ. Դարուն բովանդակ աչխարհի և մանաւորապէս Ֆրանսական գրականութեան հսկայ, տիտանեան ու տիրական մտքերէն և ամենահոյակապ դէմքերէն մին է ԺԱՆ-ԺԱՔ ՌՈՒՍՕՆ, ժընեվի տիեզերահամբաւ փիլիսոփան, որուն գը-

թութիւնները մարդկային ազատ-գրական արիւնոտ պայքարին ժէջ նկատելի և մեծ անկիւնադարձ մը կը կազմեն։

Երբ Մեծն Ադեքսանդր, հին դարերու այդ քաջակորով ռազմիկը ԳՈՐԴԵԱՆ ՀԱՆԳՈՒՑԸ քակող իր ՀԱՅՈՒ ՍՈՒՐՈՎ Հելլէնական քաղաքակրթութիւնը տարածեց մինչև Ասիոյ խաւարակուռ անկիւնները հիւր դնելով Նորպոյն քաղաքակրթութեան մը և այդ իսկ պատճառ Մեծն տիտղոսին արժանանալ և մարդկային պատմութեան ժէջ ձգել անմահ անունը մը։

Ժան Ժաք Ռուսսո ալ իր ԳԻՔՈՎ ապահովեց Մարդուն Ազատութիւնը՝ Դերութեան ու տարկութեան անարդ կապանքներէն որպէս առաջին գաղափարախօս Մարդկային Իրաւանց սկզբունքին ղոր Ֆրանսական Մեծ Յեղափոխութիւնը իւրացուց յայտարարելով թէ մարդիկ կը ծնին ու կ'ապրին ազատ ու հաւասար. թէ ազատութիւնը Աստուածային օրէնք մրն է։

«Աժէնուն Նոր Տարեգոյցի ազնիւ ընթերցողներուս ներկայացնելով Ռուսոյի կենսագրութիւնը (ինչպէս նաև հատորգհետէ ուրիշներու) և անոր ՄԵԾ ԳՈՐԾԸ, կ'առաջադրենք ժիմիայն իր կեանքին լաւագոյն կողմերը իբր օրինակ ծառայեցնել մեր ներկայ ինչպէս նաև նորահաս սերունդին, առաջնորդուելու համար անոր, և անոր նման մեծամտի ու գրչի վարպետներուն ընթացած լուսաւոր չաւիղներէն և առաջնորդուիլ անոնց լուսամփոփ ջահերու վառ լոյսերէն։

Մեր ժէջ քիչեր միայն հետաքրքրուած են կամ կ'ուզեն հետաքրքրուիլ ըլլայ Ժան-Ժաք Ռուսոյի ըլլայ այլ հռչակաւոր օտարազգի մեծ ժարդոց կեանքով և գործով, մինչդեռ որքան օգտակար պիտի ըլլար կարդալ մեծ մարդոց կենսագրութիւնները ըլլան անոնք Հայ կամ օտարազգի։

Ըսուած է թէ «մարդիկ կ'ապրին այնքան որքան կ'ապրին իրենց գործերը»։ Ուրեմն Ժան-Ժաք Ռուսօն պիտի ապրի յաւիտենապէս, որովհետև անոր ձեռնամած գաղափարներն ու սկզբունքները փոխանակ իրեն տէր կ'ըլլան և ժամանակին անսահմանութեան ժէջ անհետանալու, ուռճացած ու տուած են իրենց արդասիքը. պտուղը և անվարան կարելի է ըսել թէ վ.ոլթէր և առաւելապէս Ռուսօն իրենց հզօր մտքին անջնջելի դրոշմը դրին 18րդ դարուն վրայ չեփորելով բարձ-

բացոչ մարդկութեան Ազատութեան գաղափարը։

Առանց այս երկու գաղափարախօսներու ժէ. դարը, չպիտի ըլլար այն ինչ որ եղաւ և գուցէ չեղէր իր նպատակէն։

Դժբախտ իրականութիւն մը սակայն, սառն ու դառն, Հայ ժողովուրդին մէջ ճնշող մեծամասնութիւն մը կայ, զանգուած մը որ հակառակ է և թշնամի այն ամէն բանին որ ԱԶԴԱՑԻՆ ՉԻ, ՀԱՑՈՒԹԻՒՆ չըսուիր։

Երբեք չհետաքրքրուիր տարբեր ազգերու մեծութիւններով, կը ժխտէ այն ինչ որ օտար է։ Օտար մեծ գրագէտներու մտքերուն արտադրութիւնները կարդալ կը սեպէ աւելորդ, և անոնցմով հետաքրքրուողներն ալ յաճախ կ'այպանէ, կարհամարհէ իբր այլասեր։

Շատերէն լսած եմ, երբ առաջին անգամ ոկսած էի հրատարակել «Ն արոլէոն»ի պատմութիւնը. «Ձեղ բայր մեզի ինչ թէ Նաբոլէօն ո՞վ է, թէ ի՛նչ է երած։ Գրէ՛ Անդրանիկին պատմութիւնը, հայկական բան մը։ Հաճոյք կ,զգայի այդ Հայութեան մօտիկ կամ դարաւոր, փառաւոր ու պանծալի անցեալի դիւցազնական գոյամարտներու, հերոսական մարտնչումներու պատմութեանց տեղեակ ըլլալու պակակը տեսնելով այդպէս ըսողներու քով։ Իւրովի, պէտք է գերադասուի մերինը, պէտք է Հայը Հայուն ճանչցնել ու ծանօթացնել։ Կ'ընդունիմ անոր բովանդակ ճշմարտութիւնը։ Սակայն անիկա չնչանակեր սնանիլ միայն մերինով, արհամարհել օտար մեծութիւններն ու տագանդները, չուսումնասիրել անոնց կեանքը և գործը։

Սորվիլ անոնցմէ ինչ որ օգտակար է. պատչաճեցնել, դաչնաւորել մեր ըմբռնումներու և հասկացողութեանց հետ անոնց մտքերն ու գաղափարները և օգտուիլ, օգտուիլ այնքան չատ որքան կարող ենք բնել այդ բանը։

Որքան յատկանշական երևոյթ մը կը պարունակէ սա յետագայ մէջբերումը վերև ըսուածները արդարացնող։

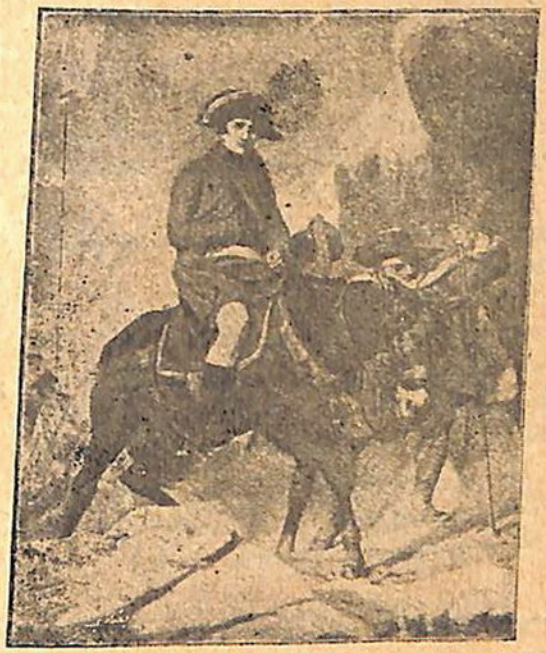
Պօնապարթ 1800 ին Իտալիոյ մէջ Աւստրիացիներուն դէմ պիտի պատերազմէր և որպէսզի անոնցմէ առաջ ճակատամարտը մղելու համար իր նախապէս որոշած վայրը հասնի և լաւագոյն դիրքը գրաւէ, հրամայեց բանակին որ Ալպեան լեռներու վրայ գտնուող Սէն Պլէնարի անցքէն անցնելով ուղ-

Կարթոլօն բզկտմունը առաջ պատերազմի ըստեր հասնելու համար,
Ալեքսանդրեմ Դ'անցնելի, ցեցեխով Ալեքսանդրի օրհնակին:

պահի իջնեն Իտալիա բանակին ամբողջ կազմաձևերով-քրնթանօթ բեռնակոչիր, ետևնով:

Անգլին ամբողջ ընթացքին՝ պատարագի բանակին իրաքանչիւր չարժումին վրայ իր արձագային ազդեցութիւնը կը կարդար, կարկեղոնացի մեծ զօրապետ Աննիբալի հանդերձ:

կենսագրութիւնը որուն մէջ կը պատմուէր թէ ինչպէս հին դարերու այս յանդուգն զօրավարը Հռոմի պատուհասելու համար, Քրիստոսէ 350 տարիներ առաջ միւնոյն տեղէն անցած էր Իտալիա արշաւելու և հռովմէական լեգէոնները անակնկալի բերելու համար։

Պօնաբարթ ջոխիի մը վրայ կ'անցնի Կոն-Մէճ-Գլուճոտի հռչակաւոր ձորէն։

Արժանիքը, մեծութիւնը, տաղանդը հայրենիք ունի։ Պատմութեան ամբողջ ընթացքին զանազան մարդերու մէջ անմահ անուն ժառանգած մարդիկ որոնք անհուն ծառայութիւններ մատուցած են մարդկութեան մէ՛թէ միակ հայրենիքի մը սեփականութիւնն են։

Ինչո՛ւ չ'օգտուիլ այն տաղանդներէն որոնք իրենց գործերով ստեղծագործութիւններով և գիւտերով մարդկային ընկերութեան ազատագրման ծառայեր են, աչխատած են զայն ազատել թէ ֆիզիքական և թէ մտաւոր ստրկութենէ։

Մարդիկ իրենց ազգային ուրոյն դիմագիծը նախանձա-

իրընդրօրէն պահելով հանդերձ մի՛ է՛ ընտանիքի մը զանազան անդամներուն հանգամանքը չունին. Միոյն ստեղծագործութիւնը միւսներուն ալ կրնայ ծառայել և փոխադարձաբար:

Կարելի՛ է արհամարհել, ուրանալ Բաթէօրի մարդկութեան մատուցած թանկագին ծառայութիւնը, որ Ցրանաացի մրն էր, բայց անկա երբ չանաց գտնել կատաղութեան չի ճուկը, բովանդակ մարդկային ցեղին բարօրութիւնն ունէր մտքին մէջ:

Ձէննըը՝ Անգլիացի մըն էր, որ դուռ ծաղիկի դէմ պատասար, և անով սկսաւ Անգլիոյ չծառայեց, այլ ամբողջ աշխարհը փրկեց այդ ահաւոր հիւանդութեան նախճիրներէն և աւերներէն:

Սոկրատի խօսքը այստեղ ըսել կարծեմ լաւագոյնս կրնայ փաստել մեր յետագայ քսելիքը.

«Ըսէ ընկերդ եւ բսեմ ըեզի քէ ինչպիսի մարդ մըն ես...» կարդալով տիեզերական համբաւ ունեցող գրագէտներու և փիլիսոփաներու գործերը, ուսումնասիրելով անոնց կեանքը մենք չփոխ ու հաղորդակցութիւն կ'ունենանք անոնց բարձրաթռիչ գաղափարներուն ու ժամքերուն հետ, կ'առնենք անոնցմէ ինչ որ մեզի օգտակար է, կը պատչաճեցնենք մեր գաղափարներուն ու մտածելակերպերուն և վերջապէս կ'իւրացնենք այդ ժամքերը անոնցմով կազապարուելով մեր կեանքի բոլոր դործունէութեանց մէջ:

Ցաւելով ու արգահատանքով դիտած եմ միշտ թէ երիտասարդ թէ տարիքոտ, մխրճուած են եւրոպական նկարագիրը խաթարող, փճացնող վէպերու մէջ. հերքելիներով կը սնուցանեն իրենց մտքերը, իզուր կը վատնեն իրենց ժամանակները, բթացնելով իրենց մտային կարողութիւնները, հոգեկան ժամանակաւոր վայելքի մը հետևանքով:

Մինչդեռ անդին մեկդի թողուած են միտքը զարգացնող, սիրտն ու հոգին ազնուացնող, նկարագիրն ու բարոյականը վեհացնող ու սրբագնող գիտական, պատմական, տնտեսագիտական, բարոյագիտական, աշխարհագրական, կրօնական, իմաստասիրական-փիլիսոփայական ինչ ինչ հրատարակութիւններ որոնց երեսն անգամ չենք նայիր, քանզի անոնք

հաճոյք չեն պատճառեր կը խորհին չատեր։

Գուցէ մեր ազգային գոյութեան պայմանները այսօր բոլորովին այլ կերպով տնօրինուած պիտի ըլլային, եթէ մենք, մեր ընթերցող դասակարգը վէպին տրամադրէր չատ աւելի քիչ ժամանակ քան ինչ որ յատկացուցած է, և չահագբերգըուէր առաւելապէս ընկերային, հասարակագիտական գանազան երևոյթներն ուսումնասիրելու, հետամտէր գիտական, պատմական, գրական և այլ նիւթերու ուսումնասիրութեան, զարգանալու, հաւաքելու մտային պաշար մը անոնցմէ քաղելու այն առողջ սկզբունքները որոնցմով իրապէս կ'առաջնորդուին ազգեր դէպի աւելի բարգաւաճ, աւելի կենսունակ և աւելի բարձր մակարդակ մը գրաւելու ազգերու մէջ։

Մենք դեռ երկար ժամանակի մը համար պարտաւոր ենք պատուաստուիլ Լերմոնտովի գաղափարներու ներգործ սկզբունքներով. իր ազնիւով անոնցմէ չատ չատ բաներ։

Օտարամոլ մը չեմ, բայց նկատելով որ մեծութիւնները հայրենիքի մը սեփականութիւնը չեն, կը պատկանին բոլոր մարդկութեան, կուտանք և յաջորդաբար պիտի տանք տեղեկութիւններ Հայ և օտար նշանաւոր դէմքերու կեանքին ու գործին մասին։

Ուստի կ'սկսինք Ժան-Ժաք Ռուսոյի կեանքէն և գործէն, Ռուսոյէն որ իր գրիչը ի սպաս դրաւ մարդկութեան առառապանքի բարձրացման։

Ռուսոյի կենսագրութիւնը կը ներկայացնէ մասնաւոր չատկանութիւնը մը, իր ծնունդը, մանկութիւնը, իր աստանդական թափառաշրջիկի անկայուն կեանքը արկածալից, իր արտակարգ զգայականութիւնը, արտասովոր հպարտութիւնը. որոնք մեծ չափով յատկանիշներն ու յուսալրիպումները մեծ մասամբ կրնան լուսաբանել անոր ոխերիմ մարդատեացութիւնը ինչպէս և իր փիլիսոփայական գաղափարները։

Ժան-Ժաք Ռուսոյի երակներուն մէջ կը հոսէր Ֆրանսական ասպետական արիւնը, սերիով արդարև ծ. դարու ազնուական տարիներուն Մոնթլէրիի մէջ ծնող Տիտիէ Ռուսոյէն, որ կրօնական անհանդուրժողութեան հետևանքով ստիպուած էր հեռանալ իր ծննդավայրէն և գաղթել Ժընէվ։

Ռուսոյի հայրը, Իսահակ Ռուսօ նմանապէս Ժընէվի,

նուազ բարեկեցիկ մէկն էր, իր և իրենն ներուն ապրուստի միակ միջոցն էր իր ժամագործի արհեստը, և պարբերական պարի դասատուութենէն եկամուտը։

Արտարոց բնաւորութեան տէր ըլլալով մէկտեղ ծոյլ և կռուազան ալ էր միանգամայն։

1704 Յունիս 24 ին կ'ամուսնանայ Սիւզան Պէռնարի հետ, որ խիստ բարձր խնամքով դաստիարակուած կին մըն էր։ 1705 ին այս ամուսնութենէն աշխարհ եկաւ մանչ մը Ժրանսուա Ռուսօ, որ չար և անկարգ մէկը եղաւ և ապա տանեցաւ Փերմանիա, Ջուիցերիայէն հեռանալու բռնադատուած ըլլալուն։

Իւրաքանչիւր Ռուսօ իր անդրանիկ զաւկին ծնունդէն քիչ յետոյ Կոստանդնուպոլիս մեկնեցաւ բախտ փնտռելու և յաջողեցաւ Սուլթանական պալատին ժամագործ ըլլալ։ 1711 ին վերադարձաւ Ժընեվ և ուր տարի մը վերջ ծնաւ Ժան-Ժագը Սեպտ. 28 ին։

Դժբախտ մանուկին ծնունդ տալէն ութ օր վերջ իր մահկանացուն կնքեց Սիւզան Պեռնար Ժանին մայրը, մանկլով յաւիտենական խաղաղութեան ծոցը։

Սպասուհի մը զոր Ռուսօն իր ՀՈՊՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԱՑ բարեկամուհիս կը կոչէ և հօրաքոյր մը Տիկին Կօնսըրիւ «Ճօրահոյր Սիւզան» սառանձնեցին խնդճ որբուկին հոգածութիւնն ու խնամքը։

Դժբախտաբար զուրկ մօր մը խանգաղատալից ու քնքուշ հոգածութենէն և սակայն հեղինակաւոր ազդեցութենէն, երմոյ կանանց ցոյց տուած ներողամիտ ընթացքը Մանուկն Ռուսօն չփացուց, և անիկա եղաւ չուառով քմահաճ և հեստ բնաւորութեամբ տղայ մը, իսկ անհանգիստ ընթերցումները նպաստեցին և չփացուցին գինք։

Տիկին Ռուսօն մեռնելով իրեն ժառանգ ձգած էր ժէ դարու վէպեր։ Դեւատի օրերը, կարդալու վարժուելուն պէս ժեծ հռանդով «լափելը» այդ վէպերը տեսակ մը կատաղութեամբ և խանդով։ Աւրդէն հայրն ալ զայն այդ ուղղութեամբ կը քաջալերէր։

Վերջապէս 1719-ին ամառուան հետ վերջացաւ նաև վերպրն ընթերցումը, Յաջորդ ձմեռ պատանի Ռուսօն ձեռնար-

կեց և անօրինակ եռանդով ու յափշտակութեամբ սկսաւ կարդալ աւելի լուրջ գրքեր. ինչպէս Պօսիւէի ճառ Տիեզերական Պատմութեան վրայ. Պրիւէրի նկարագիրները, Տը Ֆոնթընէլի Աստխարհներ և Պլուտարքոսի Հռչակաւոր Մարդոց կեանքը, մանաւանդ այս վերջինը խիստ կը չհաճոյքդէր և կը խանդավառէր մեր ապագայ մեծ իմաստասէրը։

Ժան-Ժաք տակաւին տասնըչորս տարու պատանեակ մըն էր երբ հայրը կռուի մը հետևանքով տուիպուեցաւ Վօտ նահանգին Նիօն քաղաքը փախչիլ արդարութեան օրինական հետապնդումներէն զերծ մնալու համար, քանի մը տարի յետոյ հոն վերամուսնացաւ. իսկ քամբախտ ու անչափահաս Ռուսօն ժրնէվ բնակող իր երկրաչափ Պէռնար հօրեղբօրը խնամոց յանձնուեցաւ։ Ազնիւ և պատուական, բարեսիրտ մարդ մըն էր ատիկա, իր հարազատ զաւկին հետ միատեղ, գրեթէ տարեկից իրարու, տեղատուրց Պօսի գիւղը լամպէրսիէ կոչուած բարեհամբաւ պատուհիլի մը քովը։ Մնողազուրկ Ռուսօն, գրեթէ բացառակապէս օրբացած մանչը հոն մնաց երկու տարի, դոյզն չափով չհամագրգռուելով ուսմամբ և առաւելապէս ուժեղ սիրով կամաւորապէս զբաղելով պարտիզագործութեամբ, գեղջկական պարզուկ ու համեստ կեանքի թովչութեամբ յափշտակուելով։ Պօսիէն մեկնելով Ժան-Ժաք երկու երեք տարի մնաց Ժրնէվ իր Պէռնար հօրեղբօրը քով։ Ապա դատարանի դիւանապետ Մասէրօնի քով դրուեցաւ հոն դատական փոխանորդութեան արհեստը սորվելու։ Սակայն դիւանադպիրներու ժլջտեղ ձանձրացաւ, և չուտով իբր անկարող ու անատակ ճամբուեցաւ։

Ցուսալով որ ձեռական արհեստը իրեն աւելի յարմար կրնար ըլլալ հօրեղբայրը զինքը իբր աշկերտ տուաւ Տիւքօմմիւն անուն փորագրիչի մը քով։ Այս նոր արհեստն ալ հաճելի չթուեցաւ երիտասարդ Ժրնէվցիին, վարպետը չատ կր նեղէր, կը խոշտանգէր պատանին, կոպտութեամբ և բռնօրէն վարուելով անոր հետ։ "Վարպետս Պ. Տիւօմմիւն կոպիտ ու անուսուցիչ ու վայրագ բնաւորութեամբ երիտասարդ մրն էր։ Կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ յաջողեցաւ նեսմացնել դուռնայցնել մանկութեանս ամենալիոյլ ու անմեղուհակ ըջյանը։ Սիրող ու խանդակաթ, կայտառ ու եռանդուն նկարագիրս անբանացնել, աղաւաղել եւ գիս վերածել՝ որոշ հոգւով ու մարմնով նոյնիսկ նիւթականով իմ իսկական աշխարհի վիճակիս։ Լսածիներէնս, ինչ

ազգերու պատմութեանց մասին գիտցածներս պատմութեանս մէջ տուած եմ, բոլորը մոռացութեան դատապարտուեցան երկար ժամանակի մը համար, Նոյնիսկ չէի յիշեր այլեւս թէ երկրագունիս վրայ Հռոմէացիներ գոյութիւն ունեցած են։

Ռուսօն այդ փորագրիչի խնդութիւնը չատ գէշ բաներու վարժուեցաւ, եղծանեցաւ իր նկարագիրը, եղաւ կատարեալ ստահակ մը բառին բովանդակ եւ լայն առումով, անպիտան մը։

Հակառակ այս բոլորին սակայն խեղճ պատանին վերջապէս զօրաւոր ժողովրդ, հակառակ մը ունեցաւ դէպի ընթերցումը որ քաջալերուեցաւ վարձու կրքեր տուող կնոջմէ մը. Լաթրիւպիւ անուն չատ գիւրաթարոյ կին մը, որ ամէն կարգի գէշ կամ աղէկ գրքեր կը տրամադրէր։

Այսպէս քահանային 16 տարեկանին։

Գիշեր մը քաղաքէն դուրս պտոյտի ելած էր, վերադարձին ժընէվի դռները գոց գտաւ իր առջեւ։ Յաջորդ օրը չհամարձակելով իր վարպետին քով վերադառնալ, փախաւ, բախտ և հարստութիւն փնտռելու համար։

Ռուսոյի կեանքին մէջ յիշատակելի մեծ դէպք մը եղաւ այս կա, 14 մարտ 1728–ին։ Այնուհետեւ արկածախնդիր աստանդական գոյութիւն մըն է որ կսկսի վարել ան՝ կեանքի մէջ որոնելով իր կորուսած ուղին, անյոյս։

Սակայն պէտք էր ապրիլ։ Ռուսօն մի քանի որ ալքոտաց քաղաքին արուարձաններուն մէջ դիչերով իրեն ձանօթ գիւղացւոց մօտ։

Երկարատեւ տաժանելի ճամբորդութենէ մը վերջ սաւոյան տը Քօնինքիօն գիւղը հասաւ ժընէվէն երկու փարսախ անդին։ Ուղղակի դիմեց գիւղին քահանայիս տունը Պրն. տը Բօնթվէր —, որ չատ աղնիւ ու վեհանձն ոչխր ըլլալով սըրտագին ընդունեց զինքը, իբրեւ եւ հաժողից որ կաթոլիկութիւնը ընդունի, Այս մտադրութեամբ գայն ղրկեց Աննէսի, մատաղ տը վարէն անուն դնօատի կնոջ մը քով, նոր դաւանափոխ եղած և ժրաջանօրէն նո իրեւաց էր բողոքականներու կաթոլիկ դաւանանքին վերադարձնելու ճիդին։ Տիկին վարէն փութաց գայն թիւրէն ղրկել նորընծայարանը։ Ջորս ամիս վերջ ժանժաք արդէն բողոքականութիւնը ուրացած և ընդունած էր կաթոլիկութիւնը, 1728 օգոստոս 23ին եւս.

այդ տեւէն կրկին յանձնուելու իր անստոյգ և անորոշ բախտին և սկսաւ վարել նորէն իր թափառաշրջիկի կեանքը։

Վերթիլիս անունով պատաւ կոմսուհիի մը ժամ ապաստաւոր եղաւ և ապա նոյն պաշտօնով կուվօն կոմսին քով մտաւ այս վերջնոյն կրտսեր որդին Աբբա կուվօն չհանգրդռուեցաւ իրմով, անոր բացատրեց Վիրգիլիոսը, իտալերէն դասեր տուաւ, տորվեցուց անոր լաւագոյն գրքերու ընտրութիւնը։ Եւ եթէ ժան-ժաք այս անակնկալ պատեհութենէն ուզեր օգտուիլ, գեղեցիկ և փայլուն ապագայ մը կրնար բացուիլ իր առջեւ։

Բայց ափսո՛ս, իր անհանդարտ բնաւորութիւնը արգելք հանդիսացաւ, ապերախտ գտնուեցաւ, կորսնցուց այդ գեղեցիկ առաւելութիւնը և ամօթալիօրէն վտարուեցաւ անկէ։

Այդ միջոցներուն ծանօթութիւն հաստատած էր բնիկ ժընէվցի Պաբլ անուն մէկու մը հետ, որ կ'ընկերակցի իրեն հեռաւոր և անծանօթ երկիրներ կատարած ճամբորդութեանց։

Այն ատեն կակաւ այլեւս Ռուսոյի համար աստանդական կեանքը։ Երկու բարեկամներ կ'երթան, կը թափառին գիւղ գիւղ, յաճախելով պանդոկներն ու թատրոնները, կ'ուղղուին դէպի Սաւա՛ր Տիկին վարչի յիշատակը կը քաշէր զինքը, որուն քով այնքան երջանիկ օրեր անցուցած էր։

Աննէսի հասնելով երկու թափառաշրջիկ մտերիմներ կը բաժնուին իրարմէ։ Ժան-ժաք կը ներկայանայ իր պաշտպան բարերարուհիին, որ սիրով և բարեացակամութեամբ ընդունեց և հիւրընկալեց զայն 1729 ի գարնան։ Տիկին վարէն՝ ժանին մէջ տեսնելով ուժգան պապակ մը, չկանգ ուռճացնել անոր մէջ եղած լաւագոյն յատկութիւնները աներեւոյթ դաստիարակելով։ Ուստի անոր տորվեցուց սահուն կարդալ և ուղիղ գրել։ Ապա վանք մը դրաւ զայն, ընծայարան մը եպիսկոպոս ըլլալու համար։

Երկու տարի հազիւ կրցաւ մնալ հոն և խայտառակուեցաւ դուրս չպրտուեցաւ անկէ ալ, մեծ ցաւ և վիշտ առթելով իր բարերարուհիին, որ բաւական չուարտմի մատնուած էր։ Այս անգամ ալ զայն կը յանձնէ մայր տաճարի եկեղեցական երաժշտութեանց Տնօրէնի մը, դպրապետի մը Ռուսօ հոս ծոյց կուտայ ընդունակութիւն, մեծ եռանդ և լրջօրէն կը

Ջանայ սորվիլ երաժշտութիւնը և իսկապէս ալ կարճ ժամանակի մը միջոցին ցոյց կուտայ արագ յառաջդիմութիւններ և յաջողութիւններ՝ իր չար բախտէն, իր երաժշտութեան ուսուցիչը խնդիր մը կ'ունենայ կանոնիկոսի մը հետ, որ կ'ատիպէ ղինք թողուլ Աննէսին և մեկնիլ։

Ռուսօ կը հեռանի անոր մինչև Լիօն ուր կը լքէ զայն վոդոցի մը մէջտեղ երբ եւ երաժշտապետին լուսնոտութիւնը կը բռնէ։

Դժբախտ պատանին ցաւը սրտին մէջ կրկին կը վերագտնայ Աննէսի անգամ մըն ալ չգտնելու համար աւա՜ղ իր այնքան գթասիրտ և վեհանձն բարերարուհին՝ Տիկ. տը Վարէնը

Արկածալից կեանքի մը հեռանկարովը արբշիռ ժընեվ կ'երթայ, Նիօնի մէջ կը տեսնէ իր հայրը, յետոյ Ֆրիպուրկէն Լոզան կ'անցնի ուր տարօրինակ յանգիւռթեամբ մը կ'սկսի երաժշտութեան դասեր աւանդել զոր հազիւ թէ գիտէր։

1730 ի ձմեռը կ'անցնի Նէօշաթել, ուր իրեն վերապահուած էր հետին ծայր չքաւոր, տաժանելի թշուառ կեանք մը։

1731-ի Ապրիլին Պուտրիի պանդոկներէն մէկուն մէջ կը ծանօթանայ հանգանակութեան համար Եւրոպա եկած Ցոյն վանահօր մը, թարգմանի պաշտօնով անոր քով կը մտնէ և անոր կ'ընկերանայ մինչև Ֆրիպուրկ, Պէրն, Սոլէօր ուր Ֆրանսայի դեսպանը Պրն. Տը Պոնաք վեհանձն ու գթասիրտ մարդ մը, կը շահագրգռուի իր վիճակով և տեսնելով անոր անձին մէջ խոստմնալից ապագայի մը ցուցանիշերը հարիւր ֆրանք և յանձնարարական մը կուտայ իրեն ուղղուած Բարիզաբնակ Զուիցերիացի գնդապետի մը։

Ռուսօ ուրախութեամբ կ'երթայ Բարիզ, սակայն մայրաքաղաքը իրեն հանդէպ հիւրընկալութեան ու ասպնջականութեան պարտականութեան մէջ կը թերանայ։

Գնդապետ Կօտար, որուն ձգտօրդուհին կառավարիչ պիտի ըլլար ժամ-ժամաք, չատ դէշ րնդունելութիւն մը ցոյց կուտայ անոր, կ'ստիպուի ապրուստի ուրիշ միջոցներու հետամուտ ըլլալ սակայն կը ձախողին իր բոլոր ջանքերը, Ցուշատ ու յուսահատ, մելամաղձոտ, կը թողու Բարիզը և հետոտն կ'երթայ Սաւուա։

Ասիկա իր թափառումներու վերջն էր, Երկարատև և

արտաճմլիկ ճամբորդութիւն մն եղաւ ասիկա զոր սակայն Ռուսօն կ'ընէր գոհունակ սրտով մը։

Կը ճամբորդէր անչտապ, ամբողջ մաներ անցնելով անդընդախոր վիհի մը եզերքը, հիանալու մերթ արագ և մերթ դանդաղահոս ջուրին վրիպուրներուն վրայ. յաճախ բացօթեայ գիշերելով աստղազարդ երկնքի տակ քնանալով գետնի վրայ գլխուն տակ կակուղ բարձի մը տեղ քար մը, կամ նրատարանի մը վրայ, այնքան հանգարտօրէն որքան պիտի ըլլար փետրալից անկողնոյ մը մէջ։

1732-ի գարնան կը հասնի Շամպէրի և բարեբաստիկ զուգադիպութեամբ մը կը գտնէ հոն Տիկին տը Վարէնը որուն ասպնջականութիւնը կը վայելէ երրորդ անգամ ըլլալով։

Ռուսօն ալ 20 տարեկան է, Սակայն տակաւին ոչ մէկ պիրքի տէր։ Շնորհիւ Տիկ. տը Վարէնի միջնորդութեամբ տեղեւոյն Քատեթրին մէջ կը գտնէ հաւեստ պաշտօն մը, "Բայց չորս տարիներու թափառական կեանքէ մը բազում յիմարութիւններէ եւ անհաւնում տառապանքներու երկար շարէ մը վերջ, առաջին անգամն էր որ կ'սկսէր պատուատորապէս շահիլ իր ապրուստը,"

Նոր շրջան մը կը բացուի այլեւս գան-գաք Ռուսօյի կեանքին մէջ գեղեցիկ հեռանկարներով լի։ Իր հանճարին գիտակցութիւնը կ'ուռճեցնայ, Իր մէջ գտնուած կարողութեանց արժէքը կ'սկսի ըմբռնել,

Մեծ եռանդով և խանդով կ'աշխատի, կ'իւրացնէ աշխարհահռչակ պատմագիրներու, բարոյախօս —բարոյագէտներու, մեծահամբաւ փիլիսոփաներու մտքի ու գրչի արտադրութիւնները, մանաւանդ Տէքարթինը, Լոքի. Լայպնիցի։ Կը կարդայ վոլթէրը։ Կ'զբաղի բուսաբանութեամբ, կը գննէ բնութիւնն ու տիեզերքը։

Կալուածատուժարի Գրասենեակը, ուր կը պաշտօնավարէր Ռուսօն, կ'արթնցնէ իր մէջ գծագրութեան և ուսողական գիտութեանց ճաշակը, կ'սկսի երաժշտութեան դասեր տալ դեռատի ապջիկներու։

Ծեռոյ փափաքելով երգահան դառնալ, 1733 ի Ծունիսին Պըզանսոն կ'երթայ Աբբա Պլանշարին երաժշտական դասեր առնելու հետեւելու։ Ապա հայրը տեսնելու փափաքէն մտրակուած կ'անցնի Նիօն, կը վերադառնայ Շամպէրի, ճամբորդութիւն-

ներ կ'ընէ դէպի ժլնէվ և Լիոն, Ամբրոզութեանց յոգնութիւնները կ'ազդէն իր տկար կազմին վրայ, ծանրօրէն կը հիւանդանայ, և բարեբախտաբար չուտով կ'ապաքինի, կ'երթայ բնակիլ գիւղը հեչտաէտ սիրուն կալուածի մը մէջ որ կը պատկանէր Տիկին Վարէնի Շարմէթ անուան տակ ճանչցուած։

«Հոս, կը պատմէ ժան-ժաք Ռուսօ, կ'սկսի կեանքիս կարեւոր երջանկութիւնը, հոս վայելեցի խաղաղաւէտ այլ սակայն արագասահ եւ վաղանցուկ ժամանակներ որ իրաւունք կուտան ինձ ըսելու թէ ապրած եմ...»

Արտայոյսին նեռ կ'արթննայի, կ'ելլէի եւ երջանիկ էի: Կը խալէի, կը շրջէի անտառներուն մէջ, ծովեզերքներ, կը թափառէի ձորերուն ու հովիտներուն մէջ, կը կարդայի, անգործ էի, պարտէզին մէջ կ'աշխատէի, պտուղներ կը հաւէի, արտին գործերու կ'օգնէի եւ երջանկութիւնը ամէն տեղ կը նետէր ինձ, տուելի՛ն եւ յանկարծ ոչ մէկ առարկայի մէջ էր ան, ան իմ մէջս իսկ է. չէր կրնար գիս լրել վայրկեան մ'իսկ։»

Հոն է որ ժան ժաք Ռուսօն «կամրարէ իր հանճարին պաչարը»։

Մինչեւ այն տեղն իր ընթերցումները անկանոն էին, կը կարդար ձեռքը անցած ամէն գիրք, իր ընթերցումները կը կանոնաւորէ որոշ ուղղութիւն մը որդեգրելով։

Ձմեռը Շամպէրի կը վերադառնայ, Յաջորդ գարնան նորէն Շարմէթ կուգայ ուր կամքի հակայ թափով մը, ուժգին ճիգով մը կը կատարելագործէ իր ուսումը պիտանի ընթերցումներով և ուսումնասիրութիւններով անխոնջ։

Դժբախտաբար այս կեանքը այսպէս երկար չէր կրնար տեւել։ Ւո՛վ դատ է որ մարդկային խարուսիկ երջանկութիւնը կրնայ չտեւել։ 1749 ի օգոստոսին Լիոնի մէջ Պրն Ար Մապլիի զաւակներուն դաստիարակի պաշտօնին կը կոչուի։

Դժբախտաբար ժանկավարժական այս փորձը բարերարտիկ արդիւնքի մը չյանգեցաւ։ Այսուամենայնիւ Նապաստեց իրեն իր դաստիարակչական դաղափարներուն կատարելագործման, բարեշրջման եւ զարգացման։

Տարի մը վերջ կրկին կուգայ Շարմէթ և չորս ամիս յետոյ կը մեկնի Բարիզ։ Այդ միջոցին Ռուսօն 29 տարեկան էր և իր բովանդակ հարստութիւնը կը կազմէր 15 արծաթ հնչուն լիւներ, հետը բերելով նաեւ տիտղոսով կատակերգութիւն մը, բայց ո՛չ մէկ յաջողութիւն կ'ապահովէ մեր թա-*

---

* Ֆրանսական ոսկի բազաւորին անունով կը կոչուի Լուի։

վատաչրջիկ հեղինակին։

Ներաշխատական նչանագրութեան դրութիւն մը կը պատրաստէ թուանչաններուն, որ բացարձակապէս կը մերժուի դիտութեանց կառուցէն գործնական որևէ արժէքէ զուրկ ըլլալուն։ Բայց եթէ Ռուսօ ձախողեցաւ իր դրութեան ոչ գործնականութեան հաւատար, միւս կողմէ սակայն յաջողեցաւ ստեղծել զօրաւոր և աղդեցիկ բարեկամներու լայն շրջանակ մը։ Ժամանակի մեծ գրողներու կարգին ի մէջ այլոց կը յաճախէր Ժօնթընելլ, Մարիվոյի, Պէրնիի, տ'Ալամպէրի և Տիտրոյի որ զինք իր խոլը կ'առնէ իրր աշխատակից իր հանդիսագիտարանին։ Այս հանճարեղ փիլիսոփային հետ կը պահէ տասը երկար տարիներու սերտ բարեկամութիւն մը։ Միևնոյն ատեն կ'ընդունուի աշխարհիկ ընկերութեանց և սրահներու մէջ և նչանաւոր ազնուական տիկիններ ինչպէս Մատամ տը Շրնօնսօ և Մատամ տ'Էփինէ իրմով կը խանդավառուին։ Այդ միջոցներուն տասնչորս ամիս վհնետիկ անցուց իրր քարտուղար Պրն. տը Մօնթեկիւ, այդ միջոցներուն վհնետիկի ֆրանսական դեսպան։

1749 էր, Ռուսօն կը թևակոխէր իր քառասնամեան, և սակայն տակաւին ոչ մէկ արտադրութեան մը հեղինակն էր։

Իր հրաչալի ներչնչումներուն այնքան թեղուն աղբիւրը կարծես կը նիրհէր դեռ։ Պատէհ առիթ մը կը պակսէր զայն յայտնելու, պսպղկացնելու։ Եւ բարեբախտաբար այդ պատեհութիւնը չուչացաւ։ Միևնոյն տարուան հոկտեմբերին ըսպասած այդ դէպքը, պատեհութիւնը ներկայացաւ։

Տիժոնի Ակադեմիան այդ տարուան համար մրցումի դրած էր սա հետևեալ նիւթը։

Գիտութեանց եւ դեղարուեստներու զարգացումն ու յառաջիմութիւնը մաղկային բնկերութեան բարեւուն անկման թէ ազնուացման նպաստած են։

Ռուսօն իր բարեկամին՝ Տիտրոյի թելադրութեան և իր ներքին ներչնչումներուն անսալով մասնակցեցաւ Տիժոնի Ակադեմիա՝ ին մրցումին։

Խանդավառ պերճախօսութեամբ մը քաղաքակրթութեան դատաստանը րրաւ, իր վարձր յաղթութեամբ պսակուեցաւ և Ակադեմիան վարձատրեց զինքը։

Այդ օրէն սկսեալ Ռուսօն եղաւ օրուան մեծագոյն գողտր, եղաւ հռչակաւոր «Այլեւս զայն սկսած էին դասել հանբաւաւոր փիլիսոփաներու շարքին եւ զայն կը նկատէին անզուգական։

Այլեւս պատրաստ էր խաղալու իրեն վիճակուած դերը 18րդ դարու գրական ու փիլիսոփայական աշխարհի բարձրադիր բեմին վրայ։

Ռուսօն կ'ուզէ վերակազմել մարդկային ընկերութիւնը եւ մինչ այդ կը ջանայ «ինքզինքը կերպաւորել, դրսեւորել այն գաղափարին հետ զոր իր դիրքը կուտար իրեն», կը ձեռնարկէ նախ իր բարոյական վերականգնումին», կը փոխէ իր սովորութիւնները, կը հրաժարի քաղաքավարական պարտադրանքներէն, կը փոխէ իր հագուստը որ ցարդ ազնուապետական, արիստոկրատական էր։

Կը թողու իր քարտուղարի պաշտօնը երաժշտութեան ընդօրինակիչ ըլլալու համար։ Ապա կը չարադրէ Գիւղին Հարցնիկը (de'vin de village) կատակերգութիւնը որ կը ներկայացուի Ֆոնթընէպլոյի արքունիքին մէջ, մեծ յաջողութիւն կը գտնէ այս խաղը ապահովելով թէ՛ նիւթական եւ թէ՛ բարոյական չահեր, կ'արժանանայ թագաւորին գնահատանքին եւ որ իրեն կը դրկէ իբր նուէր 100 լուի, նոյնպէս 50 լուի կը նուիրէ Տիկին Բոմբատուր առ ի քաջալերութիւն մեծանուն հեղինակին։

Անկախութեան, ազատութեան սիրահար իր բնազդը կը վերագարթնու իր մէջ այլեւս չուզեր նուէրներ ընդունիլ։

Տիժոնի Ակադեմիան, սակայն չժռռնար իր մրցանակաւորը. ի 1753 Նոյեմբերին շարձեալ ուրիշ նիւթ մը, մրցման կը դնէ հետեւեալը. «Ընչուշտ աչքի առաջ ունենալով նորէն գինքը. ի՞նչ է մարդոց միջեւ եղած անհաւասարութեան սկզբնապատճառը, եւ թէ անիկա բնական օրէնքներով նուիրագործո՞ւած է։

Ռուսօն արդարեւ կը մասնակցի մրցումի ու գրչի այդ պայքարին, մրցումին։ Սակայն անհաւասարութեան վրայ իր գրութիւնը իբր չափազանց յանդգն նկատուելով մրցանակի չարժանանար։

Այսուամենայնիւ, մարդկային ազատագրական դատին այս մեծ մարտիկը, զայն կը հրատարակէ 1755 ին, Ժընեւի հանրապետութեան ձօնելով։

Իր կոփէքուր բարեկամին հետ Ջուիցերիա կատարած իր մէկ ճամբորդութենէ վերջ, իսկական յաղթանակ մը իրեն համար, Ռուսօն կը քաչուի Էրմիթաժ, Մոնթմորէնսիի անտա-

ոին մուտքին, տնակ մը. Տիկին տ'Էփինէի դժեակէն մէկ քիլոմեթր հեռու, 1759ի Ապրիլ 8-ին էր։

Խաղաղաէտ այս կեղեցիկ առանձնութեան մէջ կ'ծկսի իր հոյակապ գործին, Հոն է որ կը գրէ իր ՄՇՏՆՋԵՆԱԿԱՆ, ՀԱՂՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԴԻՆԸ Projet de paix perpetuelle գիրքը, ինչպէս նաև իր ժեծ երկերը ղորս պիտի աւարտէր Մոնթմօրէնսիի մէջ դատախազ Մաթիասի պատկանող փոքրիկ տնակի մը մենութեան մէջ, երբ գժտուեցաւ Տիկին տ'Էփինէէր հետ։ Այդ մենաւակեացութեան մէջ գրած էր իր հետևեալ գրքերը.

ՆՈՐ ՀԻԼՕՒԶ (1761) ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԱՇԻՆՔԸ և ԷՄԻԼ (1762)

Ժան-Ժաք Ռուսոյի այս երեք գրքերը կոչուած էին վերանորոգելու, գրականութիւնը, ընկերա-հասարակական գիտութիւնները և մանկավարժութիւնը։

Անոր այս երեք մեծ գրքերը կը ցուցահանեն թէ Ռուսօն նորոգողն ու սահմանիչն է ինքնատիպ գաղափարներու։

Այս չրջաններուն է որ կը զուգադիպի սկզբնաւորութիւնը այն սեւ հիւանդութեան, այն յիժարութեան, եթէ կարելի է այսպէս րսել, արդիւնք կժտութեանց, նեղութեանց և ամէն տեսակ տագնապներու որոնք դառնօրէն կը ճնշեն իր վրան. կը գժտուի իր լաւագոյն բարեկամ Հիւորոյի, Կրիմի, Տիկին տ'Ուարթոյի և վերջապէս Տիկին տ'Էփինէի հետ։

Իր մանկավարժական-փիլիսոփայական տեսութիւնները պարունակող Էմիլ գրքին դատապարտումը Սորպոնի Համալսարանէն, Բարլըմանէն, կ'սարիպէ զայն թողուլ Ժրանեան, որովհետև ձերբակալման հրաման ելած էր իր դէմ, կը դատապարտուի Ջուիցերիոյ, Ժընէվի մէջ, այնպէս որ ճարահատ ու չուարած կ'ստիպուի Բրուսիոյ թագաւորէն, Ներշաթէլի վեհապետէն ապաստան մը խնդրել, և կ'երթայ բնակիլ Մոթիէ Թրավեր, կառավարիչը Միլորտ Մարշալատ, լաւ կը տեսնուի իրմէն, Բայց անիկա երկար հանգիստ մը չկրնար վայելել, կարճատև կ'ըլլայ իր հանգստութիւնը. տեղւոյն գիւղացիները, գրգռուելով, հանդուրժողականութեան ոգիէ զուրկ պատուելիի մը կողմէ, քարեր կը նետեն իր տան ապակիներուն վրայ, վախնալով, կը հեռանայ Մոթիէյէն,

և կ'երթայ Ալեն-Բիէր կղզին, Պրէնի լճին մէջտեղ։

Պէռնի Ծերակոյտին հրամանագրով կը վտարուի անկէ։ Մինեռոյն ատեն Վոլթէռն ալ կ'սկսի իր դէմ արձակել իր անգութ պարսաւագիրները։ Ի վերջոյ Շուազէօլի պաշպանութեամբ, Բարիզէն կ'անցնի և կ'երթայ Լօնտոն ուր կը հրատարէրէր զինք ԴԱՒԻԹ ՀԻՒՄ, Դաւիթ Հիւմ իրեն համար ձեռք կը բերէ Տէրպիի կոմսութեան չրջանին վուլթօնի մէջ պատըսպարան մը, հոն կ'անցնէ տարի մը։

Չկրնար իր ընկերուհի, Թէրեզ Լը Վասէօրի մօտ մնալ բուլթիւն գտնել, և չուտով կը խզուի Հիւմին հետ ալ, իր վերջին բարեկամը։

Այնուհետև իր խենդութիւնը նորէն աւելի ուժգին կերպով կուգայ, կատարեալ և իրական ցնորում մը, եթէ հաւատանք իրեն, Հիւմ, Տիսբրօ, Կրիմ կը համաձայնին..... Նրաստացնել, անպատուել գինքը, Յանկարծական կերպով կը մեկնի Անգլիայէն, և մեծ հաճոյքով և պատուով կ'ընդունուի թրի, Քօնթի իշխանին կողմէ, ուր կ'ապրի կեղծ անունի մը տակ սքօտուած։

Յետոյ յաճախակի կը փոխէ իր բնակավայրը, Սատա կամ Տօֆինէի մէջ,

Վերջապէս 1770 ին կը վերադառնայ Բարիզ, հետը կը բերէ իր նչանաւոր ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ որ իր մահէն վերջ միայն կը հրատարակուի, կը գրէ նաև ԻՄ ՄԵՆԱԻՈՐ ՊՏՏՈՂԻ ՄԸ ԵՐԱԶՆԵՐԸ,

Իր գժբախտ և անփառունակ կեանքին վերջին օրերը կ'անցնէ Բլաթրիէր փողոցի, այժմ Ժան-Ժաք Ռուսօ, տան մը չորրորդ յարկին մէջ,

Կ'սպրի հոն բացարձակապէս քայուած կեանք մը ընդհրինակելով հրաժչտական գործեր, իր միակ ժամանցը կը հանդիսանայ Պուլօնէի անտառին մէջ խոտերու տեսակներ վրնտալ և հաւաքել։

1777-ին կը հաւանի երթալ բնակիլ Էրմոնվիլի, տը Ժիրարտէն Մարքիզին հոյակապ կալուածին մէջ։

Հազիւ վայելած խաղաղաւէտ ու անվրդով կեանքի մը ընձեռած բարիքները, մահը կուգայ վերջակէտը դնել այդ տիտանական հանճարին բեղուն կեանքին, յաջորդ տարի, 1778 յուլիս 2ին.

ԺԱՆ-ԺԱՔ ՌՈՒՍՈՅԻ ԳՈՐԾԸ

Անոնք որ առիթն ունեցած են դատելու Ռուսօն, խիստ ցաւալի անոր նկատմամբ ցոյց տուած են ցաւալի կողմնակցութիւն մը։

Իր հակառակորդներր բարթիզանական հոգեբանութենէ տարուած անոր նայած են որպէս մէնասական յիմարի մը, և, միւս կողմէ համակիրներէն ոմանք կողմնակցութեան զգացումներէ տարուած, կուրացած կիրքէ, կանխամտածմամբ և դիտումնաւոր կերպով այլ գոցած են իր սխալներուն ու ցրնորական մոլութեանց, իրաւ ալ ժրնէվցի փիլիսոփային գործերը անոնցմէ են, որոնց համար վիճիլ կ՚արժէ։

Բայց անհոգ հիացումի և սիսթէմաթիք ստորագնահատման միջև արդարասէր քննադատութեան մր տեղ կայ։

Ինչ որ ալ ըսեն, կամայ ակամայ, Ժան Ժաք Ռուսօն մեծ ծառայութիւններ մատուցած է մարդկութեան։

Արդարադատ դիտողութեան մր համաձայն իրմով կ՚սկսի նոր թուական մր, իսկական թուական մր մարդոց դոյավիճակին բարւոքումն և բնական բարեկրթման ու զարգացման պայմաններուն փնտռտուքր, համամարդկային եղբայրակցութեան սկզբունքը յանձին իրեն գտած է ամենապերճաբան ու պերճախօս-գաղափարախօս արձագանգը։

Յարանան չատ պարտական է անոր։ Ժ. դարուն առաջին կիսուն ընթացքին Յարանայի մէջ ծնունդ առնող գրական հսկայ ու մեծ շարժման նախակարապետը եղած է արդարև։

Շնորհիւ Ժան-Ժաք Ռուսոյի դրական հանճարին, բոմանթիկ (վիպային) քնարերգութեան ակնադրիւրներր կրցած են ժայթքիլ ու ցայտիլ, և Ֆրանսական դրականութիւնր մեծաժասամբ իրեն կր պարտի, Շաթօպրիանի, Լամարթինի, Վիքթոր Հիւկոյի, Ալֆրէտ տը Միւսսէի, Ժօրժ Սանի և Միշլէյի նման իր հանճարեղ տաղանդաւոր հոյակապ դրագէտներուն երեւումր գրական աշխարհի մէջ։ Բարոյական գետնի վրայ ևս, Ռուսօն հաւասարապէս գծած է, սիդած է խորունկ հետք մր։ Յայտարարելով, ինչպէս րրաւ ան, իղձմտանջի պաշտաժունքը, իրապէս անիկա նոր իտէալի մր ստեղծիչը և

ղած է։ «Անիկա քարոզած է աւետման թեան սրբութիւնը, ամուսիններու փոխադարձ պարտաւորութիւնները իրարու հանդէպ։ Ան սորվեցուց կրկին մայրերուն սիրել և նուիրուիլ, զանոնք իր քարոզած սկզբունքներով ստնտուներ ընելով։ Երջանկութիւն գրած է ան ընտանեկան կեանքի մէջ լաւրջ և դորովոտ։ Ուրիշ փիլիսոփաներ, իրենց դիրքը չուտով կր ճըշդէին այն բոլոր հարուածներուն նկատմամբ որ նորոյթն ու վարք ու բարքը կուտային յաւիտենական բարոյականութեան։ Պատիւը կ'երթայ ուղղակի ծան ծաք Իուսոյին առաջին ա-հազանգը հնչեցնելուն, երբ, Էմիլ (Emile) ին մէջ կարգ մը մանկավարժական տեսութիւններ չափազանցուած են և անընդունելի, ընդհակառակը սակայն, փոխադարձաբար կան նաև որ ինքնատիպ են և բեղուն ու իրաւացի։ Եւ այսօր ոչ ոք կ'անգիտանայ այն բարիքները, այն օգուտները զորս քաղած են անկէ դաստիարակչական արդի դրութիւնները։

Ռուսօ, հանդիսացած է աւելի լաւագոյնը քան որևիցէ ժէկը, բնութեան սքանչելագոյն նկարիչը։

Իր տեսած բնանկարները, տեսարանները նկարագրելու համար դտած է սահմանումներու այնպիսի հարազատութիւն և ճշդութիւն, յստակութիւն մը, գունագեղութիւն մը, որոնք իրականութեան սիրահար արուեստագէտ մը կը յայտնաբերեն։

Ֆրանսացիներու աչքին անկա յաջողած է փոդամերկել, կ'ըսէ Բոլ Լըմէր իր քննադատականներուն մէջ, որմէ կը քաղենք այս ծանօթութիւնները. Ջուլիցերիան և Ալպիանները և անոնց գեղեցկութիւնները և հրապոյները նկարագրելով ճարպիկ վրձինով մը անոնց խորախոր ձորերն ու բարձրաբերձ երկնասլաց ու ամպածրար լեռները։

Անտարակոյս ուրիշ գրագէտներ իրմէ առաջ ուժգնօրէն հմայուած են երբեմն երկրի բնական գեղեցկութիւններով. բայց անոնք անկէ հաճոյք մը զգալու չանապիր եղած չեն, և իրենց այդ կարգի զգացումները չատ անգամներ կամ նօթագրուած են չափազանցութեամբ արուեստականեալ. (ինչպէս թէօֆիլ) և կամ խիստ մլատութեամբ (ինչպէս Լաֆոնթէն), մինչև այն ատեն, ուր դաչտերը, անտառները ծառախիտ և լիճերը գեղատեսիլ ցոլացուցին իրենց թովչութիւնը ժան ժաք Ռուսոյի մենակեացի աչքերուն մէջ։

Եւ վերջապէս իր Հասարակական Դասիներով յաջողած է մարդոց մէջ տիրապետել տալ աւելի ազատութիւն և աւելի արդարութիւն քան ինչ որ կար իրմէ առաջ։ Կէօթէն, Գերմանացի մեծ գրագէտը, իրաւամբ ըսած էր. Ռուսոյով ճոր աշխարհ մըն է որ կ'սկսի, Հիմա անցնինք իր երկերուն կարևորագոյնին որուն կ'ակնարկէ Կէօթէն, յառաջիկային Թողլով այս մեծ փիլիսոփային մեւս գործերուն վրայ մեր տալիք ծանօթութիւնները։

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԱՇԻՆԸՐ

Ժան-Ժաք Ռուսոյի գլուխ գործոց այս հետինակութիւնը որուն այնքան մեծ ազդեցութիւնը ֆրանսական յեղափոխութեան վրայ հզօր ու տիրական նպաւ. հրատարակուեցաւ Ամիլիին հետ միևնոյն տարին. 1762 ի Ապրիլին։

Ասիկա Ռուսոյի քաղաքական ամենամեծ և ժամնակարեւոր գործը եղաւ։ Անիկա լոյս տեսաւ, Հասարակական դասիներ, կամ Քաղաքական Իրաւանց Սկզբունքներ. Ժան-Ժաք Ռուսոյի կողմէ, Ժընեվեան բաղաքացի անունով Ամսթերտամի մէջ։

Այս գրքոյկը մէկ մասն է Ռուսոյի հոյակապ և հսկայ մէկ գործին, զոր ան 1743. ին իր ժրնէվ բնակութեան միջոցին սկսած էր. Քաղաքական Ուսումներ, և զոր վերջացնելու առեն չէր ունեցած։

Հասարակական Դասիները կը բաղկանայ չորս գրքերէ։

Առաջինին մէջ Ռուսօ Ընկերային Դասընդրութեան մասին կը խօսի, երկրորդին մէջ ան կ'արտայայտուի վնհապետութեան իրաւանց եւ սահմաններուն մասին. երրորդ գրքին մէջ կը գտնուի ուսումնասիրութիւն մը կառավարութեան, ընդհանրապէս, եւ թէ իր զանազան ձեւերու մասին. Չորրորդը կ'զբաղի կառավարութեան վերաբերեալ մասնաւոր հարցերով։

Հասարակական Դասիները ի յայտ կուգայ նախ և առաջ իրր առանձին երկասիրութիւն մը Ռուսոյի գործին մէջ։ Անոր ձեւը բոլորովին այլ է իր մեւս գրութիւններէն։

Մինչդեռ իր ուրիշ գրքերուն և ճառերուն մէջ անիկա կամաւորապէս կ'որդեգրէ հռետորական ոճ մը, ինքզինքը ցոյց տուած է ոգևորեալ և խանդավառուած։ Մինչ հոս, չափաւոր, թանձրացեալ, փիլիսոփայական։ Անոր մէջ կարելի է գտնել գրեթէ մաթեմատիքական խստութիւն մը։ Այսու-

ամենայնիւ առաջին տպաւորութիւնը տարուիլու չէ, այդ պարզ ու անպաճոյճ և ցուրտ բարքաւին տակ, կ'զգացուի արդարև եռանդ մը, հրայրք մը լրիւ համոզման և պիտակ ցութեան մը, որ ցոյց կուտայ թէ իրապէս «ճառէ Աննուասատրութեան վայր ի հեղինակին հետ գործ ունինք։ Աչքառու ո րիչ բան մը կա՛ս, մինչ Ռուսօ իր ուրիչ երկասիրութեանց մէջ կը քարոզէ ու կը ջատագովէ դէպի բնութիւն վերադարձը, ընդհակառակը Հասարակական Դաշինքին մէջ անիկա միմիայն օրէնքի վեհափառութեան, և յարգանքի մասին կը խօսի, և ընկերութեան կուռ պաշտպանողականը կ'ընէ։ Ինչը, ազատութեան մարդը, իր սոյն նոր երկին մէջ կը դաւանի առանց վերապահութեան տեսակ մը պետականութիւն, բացարձակ կերպով կը յայտարարէ թէ, պետութիւնը պէտք է բլլայ ընդհանրութեան կամքին արտայայտութիւնն անկասկած, անդամ մը որ այս թէզը կը դնէ հրապարակ անիկա կ'ընդունի պետութեան վեհապետական իրաւասութիւնը, թէ իրական և ճշմարիտ վեհապետը ժողովուրդը ինքնիսկ է, եթէ անհատը այնքան ազատութիւն ունի որքան որ պետութիւնը կ'ընդունի թէ ունի։

Իր գործելու բոլոր զօրութիւնը, կարողութիւնը իրեն կուգայ օրէնքէն, դարձեալ այս օրէնքն է որ թոյլ կուտայ իրեն վայելել իր նիւթական ստացուածքը, իրեն վերապահելով բացարձակ իրաւունքը զանոնք բան իր հանդէպին դատ իր կամքին ընկնելու։ «Անձնական աշխատութիւնը կը նկատուի պարզապէս ընդհանրային ստացուածքին աւանդապահներ»։ Ան կ'ընդունի նաև քաղաքական տեսակ մը կրօնք զոր պետութիւնը իրաւասու է պարտադրելու։ «Ջուն հպատակին հաւատքի դաւանանքը կայ, կ'ըսէ Ռուսօ, որ կր պատկանի վեհապետին (վենգպես ժողովուրդին) հասատալ պայմաններ, ոչ իբր նշգրիտ վարդապետութիւններ հրօնի, այլ իբր բնկերակցութեան զգացումներ, առանց որոնց անկարելի է լաւ հպատակ մը եւ հաւատարիմ հպատակ մը բլլալ։»

Եւ Ռուսօն կը բացատրէ իր առաջադրած այս կրօնքին վարդապետութիւնները, հետևեալ հանգանակը. «Ոգոր ու ամենակարող աստուածութեան մը գոյութիւնը, խելացի եւ իմաստուն, բարերար ու նախատեսող եւ նախանոգացող աստուածութեան մը գոյութիւնը, գալիք կեանքի, արդարներու ու բարիներու երջանկութիւնը, չարերու պատիժը, օրէնքներու եւ հասարակական դաշինքի սրբութիւնը։»

Հոս կը տեսնուի թէ որքա՜ն սուկսալի է պետութեան ձիրակալութիւնը (emprise) անհատին վրայ, ժան ժաք Ռուսոյի Հասարակական Դաշինքին մէջ։

Ա՛յս հակասականութեանց վրայ հիմնուելով որք իսկապէս ակնաբախ են երբ իր գանազան գրութիւնները իրարու հետ կը բաղդատուին, նոյնիսկ չատեր այնքան յառաջ կ՚երթան յայտնելու այն կարծիքը թէ ժան ժաք Ռուսօն լուրջ խորհող մը չէ։

Ինչպէս բացատրել ուրեմն տեսութեանց այս այլազանութիւնները։

Կարգ մը քննադատներ կը պնդեն թէ պէտք է նկատի առնել Ռուսոյի կեանքին գանազան ու բազմաթիւ շրջաններըը, որոնց կը համապատասխանեն իր քաղաքական մտքին գանազան փուլերը։

Ըստ Պ. Ժիւլ լը Մէթրի, Հասարակական Դաշինքը նշանաւոր է անկատարկութեամբ, անյարակցութեամբ, անորոշութեամբ։ Եթէ Ռուսօն, այս անիշխանական խառնուածքով մարդը, ժեզի կ՚առաջարկէ տարտպատման պետականութիւն մը լուծ բնդդիմանալու, հակաճառելու համար Մոնթէսքիէօյին և Ռուսօն իր մտային հատատարակչութիւնը կորանցուցած մէկն է, և արդէն հասարակական դաշինքին մէջ կը նշմարուի խանդարեալ մտաչփոթ ուղեղի մը մի քանի հետքերը. (Ժիւլ լը Մեթր Ժան ժաք Ռուսօ էջ 266)։

Բայց ժենք դիտել պիտի տանք թէ կ՚ըսէ Պրն. Բօլ լը Մէր որուն մէկ գրութենէ թարգմանաբար կուտանք հետեւեալ ծանօթութիւնները, նախատինքները իրաւունքներ չեն։

Ուշադրութեամբ հետեւելով անոր գործին կը տեսնուի թէ ակնարկուած հակասութիւնները. աւելի սրևուեթական են քան թէ իրական։ Ճշմարիտ է թէ իր առաջին գործերուն մէջ ան կ՚ուզէ դէպի բնութիւն վերադարձ մը Ճշմարիտ է նաև որ անիկա մարդը կը ներկայացնէ ըստ բնութեան իրր ազատ և բարի էակ մը, ան դիտուհնաւոր կ՚ըսէ թէ ընկերութիւնն է որ զայն ապականած է, գլխէ է հանած։

Եւ մարդիկ գարերէ իվեր ապրելով ընկերութեամբ, կողք կողքի չարափոխուած են և նկարագիրնին եղծանուած է։

Եթէ մարդիկ ապրէին բնութեան սահմանած վիճակով ըն-

կերային կազմակերպութեան մը գոյութեան անհրաժեշտութեան մ'առաջ պիտի չգտնուէին, սակայն այլևս չատ հեռի ենք ատկէ։

Ուրեմն խնդիր է հիմա գտնել ընկերային կազմուածք մը, որ կարելիութեան սահմանին մէջ բլայ քան բնութեան։

Ուրեմն պէտք է կազմակերպել ընկերութիւնը արմատական սկզբունքի մը հաժառնայն, այսինքն արդարութեան հիման վրայ իբր վերջակէտ, ելակէտ ունենալով առաքինութիւնը, և այնուհետև ալ հեչտիւ կ'ըմբռնուի թէ Ռուսօն ստիպուած է հրապարակ դնել իբր ընկերութեան հիմնական և կենսական պայման հաւասարութիւնը։

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԱՇԻՆՔԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒՄԸ

Ռուսօն կ'սկսի, կարճ ու կտրուկ և կորովի յայտարութեամբ մը. Մարդը, կ'րսէ ան, ազատ ծնած է, մինչդեռ կաշկանդուած է ամէն տեղ երկաթներու մէջ։ Ինչպէս կ'բլայ ասիկա.. Ինչպէս բացատրել ասիկա։

Ըստ իրեն, ընկերային իրաւունքը չկրնար գալ բնաւ թեև չէն, եւ կուտայ հետևեալ փաստարկութիւնները, եթէ այդպէս բլար, կարգ մը մարդիկ ուրիշներու վրայ պիտի ունենային քաղաքական իշխանութիւն մը, մինչդեռ նման օրինակ բան մը չկայ։

Եւ արդարև, այս պարագային պէտք էր որ իշխանութիւնը գար առաջագոյն իրաւունքէ մը. բլայ ուժէ, գերութեան հետևանքով ազատութեան կորուստէ։ Մինչդեռ այս վարկածներուն և ոչ մէկը կրնայ պաշտպանուիլ, արդարև բոլոր մարդիկ բնականէն հաւասար են և ազատ։ Հաւասարական կամ ընկերային կարգ ու սարքը կամ կառուցուածքը չկրնար բաղդատուիլ ընտանեկան կարգ ու սարքի կամ կառուցուածքի։

Տարակոյս չկայ որ ընկերութիւնը կազմուած է մեծ թիւով զանազան ընտանիքներէ. բայց եթէ ըմբռնելի է հօր մը իշխանութեան իրաւունքը ընտանիքի մը մէջ, անբացատրելի է սակայն թէ ինչո՞ւ համար ընտանիքներու ամբողջութեան մէջ հայրերէն մէկը պիտի ունենար գերագահութիւն և առաջնութիւն ուրիշներու վրայ, բայց

աստի, բստ բնական օրէնքի տղաք այնքան հրկար ատեն մի այն կապուած կր մնան ընտանիքի հօր որքան ատեն որ պէտք ունին ինքզինքին ապահովելու։ Ընդհակառակը ընտանիքը իր գոյութիւնը կ'երկարաձգէ, կը պահէ մարդկային ընկերութեան մէջ բարոյական և ընկերային պատճառներով։

Իրականութեան մէջ չկան մարդիկ որ ծնած ըլլան հնազանդելու և չկան մարդիկ հրամայելու։

Պիտի պաշտպանո՞ւի այն տեսակէտը թէ իշխանութիւնը զօրութենէ և ուժէն է որ յառաջ կուգայ։

Ռուսօն դիտել կուտայ թէ ուժը, ֆիզիքական զօրութիւն կամ կարողութիւն ոչ մէկ կերպով իրաւունք չստեղծեր։ Այնպէս որ երբ ուժին կր հպատակինք ո՛չ մէկ պարտաւորութիւն կ'ստիպէ, օրինաւորապէս աննշանազանդիլ, անմիջապէս որ կրնանք ընել այդ բանը։

Պիտի ըսուի թէ որևիցէ պատճառ մր ժողովուրդները գահավիժած է գերութեան և ստրկութեան անդունդին մէջ, և պարտադրելով զանոնք ուրիշներուն տալու բովանդակօրէն կամ ամբողջութեամբ իրենց ազատութիւնը։ Այս ալ սակայն, այս թէպն ալ չկրնար պաշտպանուիլ։

Երկուքէն մէկը, արդարև, գերութիւնն ու ստրկութիւնը կամ կամաւոր է կամ բռնադատեալ։

Կամաւոր գերութիւնը պատասպարտելի է, որովհետև ոչ ոք իրաւունք ունի իր ազատութիւնը ուրիշին փոխանձելու, թող տալ որ կապտեն իր ազատութիւնը ինչ որ պիտի նշանակէր հրաժարիլ իսպառ իր մարդկային արժանաւորութենէն, մարդկային վեհութենէն։ Գալով բռնադատեալ գերութիւնն օրինականացնելուն ատիկա ալ պիտի ըլլար վերջապէս բռնութիւնը արդարացնել։

Հետևաբար ուրեմն աւելի պատշաճ պիտի ըլլար եզրակացնել թէ ընկերային կամ հասարակական իրաւունքը բնութենէն չէ որ կուգայ այլ անիկա հիմնուած է նամանայնութեան, դաշնագրութեան, պայմանագրութեան վրայ։

Ուրեմն ընկերութիւնը պէտք է հաստատուած ըլլայ պայմանագրութեան մը, Դաշինքի մը վրայ, այսինքն փոխադարձ յանձնառութեանց վրայ, խորհուած և ընդունուած այդ ընկերութիւնն իսկ բաղկացնող մարդոցմէ կամ անհատներէ։

Անհատը ընկերութեան մէջ մտնելով իր բոլոր իրաւունքները կը փոխանցէ կամ անոր սահմանումը կը յանձնէ, կը թողու պետութեան «Այս դաշնագրութեան պայմանները, յօդուածները, պարբերութիւնները, դիւրաւ կ'ըմբռնուին անշուշտ, գիտնալն է, իւրաքանչիւր ընկերացողի բովանդակ իրաւանց, բացարձակ կատարեալ փոխանցումը կամ յանձնումն է իր համայնքին, քանզի, նախ իւրաքանչիւրը ինքզինքը լիովին տրամադրելով, պայմանը բոլորին ալ հաւասար կ'ըլլայ, ոչ ոք այն աստեն չամ կ'ուզեներայ զայն այլոց դժուարակիր ու անհանդուրժելի և ծանր դարձնելով, Ընդհակառակը, իւրաքանչիւրը ինքզինքը տրամադրելով բոլորին, ոչ ոքի տուած կ'ըլլայ, և, ինչպէս որ չկայ ընկերութեան անդամ մը որուն վրայ կարելի չ'ըլլայ ձեռք բերել կամ ըստանալ միևնոյն իրաւունքը որ մարդ ինքնիր վրայէն կը տրամադրէ, կը չահինք մեր կորուստին համարժէքը և աւելի ուժ, զորութիւն պահելոզ անկորուստ այն ինչ որ ունի։» Այսպէս Ռուսօ կը յանգի բացարձակ պետականութեան մը, ըստ որում պետութիւնն է որ կը սահմանէ իւրաքանչիւրին իրաւունքները և պարտաւորութիւնները։

Հասարակական կամ ընկերային համաձայնագրութիւնը միանգամ ընդմիշտ կնքուելէ յետոյ, անաւասիկ այն արդիւնքները զորս կ'ստանանք, «փոխանակ իւրաքանչիւր հասնուն անձնական կեանքի մասնաւոր անձնաւորութեան, ընկերակցութեան այս գործը յառաջ կը բերէ կ'ստեղծէ բարոյական կամ հաւաքական մարմին մը, բաղկացած այնքան անդամներէ որքան ձայն որ ունի ժողովը, որ այս արարքէն իսկ կ'ստանայ իր միաւորութիւնը կամ միասնականութիւնը, իր եսը հասարակական կամ հանրային, իր կեանքը, իր կամքը։

Այս հանրային անձնաւորութիւնը որ կը կոչուի այսպէսով քոյոր ուրիշներու միութեամբը, մէկիդիմովը, երբեմն cite բառով, անուններ կ'առնէր իսկ այժմ կ'ուզենք հանրապետութիւն անուններ կամ գիտնականական կամ հասարակաց մարմին, որը իր անդամներուն կողմէ կը կոչուի ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ երբ ան կրաւորական է, ՎԵՀԱԳԱՆԱԿԱՆ՝ երբ ներգործող. ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ՝ երբ իր նմանները հետ կը բաղդատուի։ Ընկերակցողներու նկատմամբ. անոնք կ'ուզենն հաւասարացօրէն ժողովուրդ անուններ եւ մասնակիցներ հաղորդելիք իր մասնակիցներ վերնայ պետական իշխանութեան եւ հպատակներ իր ենթականեր պետութեան օրինաց։

Բայց պետութիւնը իրեն տրուած այս անսահման զօրութիւնը չուտով չկրնար չարաշահէր. Ռուսօն կ'ընդունի թէ ազգային կամքը անսխալական չէ, բայց կը յայտարարէ թէ

անիկա միշտ չիտակ է և ուղիղ։ Ըստ իրեն, մարդիկ միշտ ուղղամիտ չեն, որովհետև ինքզինքնուն թոյլ կուտան յաճախ տարուիլ իրենց մասնաւոր չահերէն. Ազգային կամքը սակայն, ընդհակառակը միշտ կը ներչնչուի ընդհանուր չահէն։

Հոս կ'արժէ աւելցնել թէ վճռապետական կամ գերագոյն իչխանութիւնը, որքան ալ բացարձակ, որքան նուիրական և որքան ալ անբռնաբարելի ըլլայ ոչ կ'անցնի և ո'չ ալ կրնայ անցնիլ ընդհանուր պայմանագրութեան, դաչնագրութեան և կամ համաձայնութեան սահմանները։

Հիմա հարց կը ծագի հոս թէ, իր բոլոր իրաւունքները պետութեան փոխանձելով մարդ իր ազատութենէն հրաժարած չ'ըլլա՞ր, հակառակ Ռուսոյի սկզբունքներուն։

Ո'չ կը պատասխանէ ժան-ժաք որովհետև այլ բան է մարդուս համար թողուլ իր ազատութիւնը իր նմաններէն մէկուն ձեռաց մէջ, այլ բան է յանձնել զայն ընկերութեան ձեռքերու մէջ։

Մարդս կ'ստորնանայ միայն այլ ատեն երբ կը հնազանդի մէկու մը միայն որ իրմէ աւելի բան մը չ'արժեր և այն ալ պարտադրաբար։

Ընդհակառակը մարդ իր արժանիքը ձեռքէ չհաներ, չըկորսնցներ իր մարդկային արժանաւորութիւնը իր ազատութիւնը փոխանձելով ընկերութեան ձեռքը, որ անհրաժեչտ է և որուն վճռապետական իրաւունքը պէտք է ճանչնայ անհատը, որ իր արտայայտութիւնը ունի օրէնքի մէջ։

Անհատը օրէնքին հնազանդելով ինքնաւար է, որովհետև ան բաժին ունի վճռապետութենէն, և աւելին, որպէս ազգային կամք միշտ ուղիղ է եթէ ոչ անսխալական, յաճախ շատ հաւանականութիւններ կան որ չսխալի ան։

Բացի ասկէ, մինչ կողմէ անհատին ազատութիւնը կանոնաւորուելով պետութեան կողմէ միանգամայն այդ ազատութիւնը ապահովուած կ'ըլլայ։

«Վեհապետութեան ամէն ատք, ամէն առարկ, այսինքն ընդհանուր կամ հին վաւերական ամէն առարկ, ե'ւսիպէ կամ կը նպաստաւորէ հաւասարապէս բոլոր հպատակիները միանգամայն։

Պետութեան բարերար ստիպումը կ'ապահովէ պաչտպանութիւնը բոլորին իրաւանց։

Այն բերդնում ը որ Լուսաւոն ունէր օրէնսդրի մը մասին կը հաղորդուի պետութեան։ Ով որ կը նամարձակի ձեռնարկել ժողովուրդ մը օժտել օրէնսդրութեամբ մը, կ'ըսէ նա, պարտի իմիգինըր զգալ փոխել կարեցնելու վիճակին վէջ, այսպէս ասած մարդկային բնութիւնը, ձեւափոխել իւրաքանչիւր անհատ, որ իմիներ մեջ ամբողջութիւն մրն է կազմեալ եւ միատոր, մէկ մասը ուրիշ աւելի մեծ ամբողջութեան մը որմէ այս անհատը կ'սահանայ ձեւով մը իր կեանքը եւ գոյութիւնը, այլափոխել մարդուն կազմութիւնը աւելի ուժեղացնելու համար, փոխարինել մասնակի գոյութիւնը եւ բարոյական մարմնական գոյութեան մը եւ անկախ որ մենք իրոլորս սահմանի բնութենէն։

Պէտ է, մէկ բառով, իր սեփական ուժերը հանել անոր տեղը տալու ուժեր որ օտարական են։

Լուսաւոն ապա կը խօսի օրէնսդրութեանց տարբեր ձեւերու, քաղաքական, քաղաքացիական և ոճրային օրէնքներու բաժանմունքին մասին։

Հասարակական Գաւիթին *երրորդ մասը կը խօսի կառավարութեան և իր զանազան ձեւերուն մասին։ Օրէնսդրական իշխանութիւնը կը պատկանի ժողովուրդին, բայց գործադիր իշխանութիւնը կը պահանջէ հաստատուած կառավարութեան մը։ Այս վերջինին պարտականութիւնն է օրէնքներու գործադրութիւնը և ապահովել պահպանութիւնը քաղաքացիական և քաղաքային ազատութեանց։*

Կառավարութեանց բազում ձեւեր կան համաձայն զայն բաղկացնող անձերու թուոյն։ Եթէ բոլոր ժողովուրդը, (կամ ժողովուրդին մեծագոյն մասը) գործադիր իշխանութեան հոգովը բեռնաւորուած է այն ատեն կառավարութիւնը ԴԻՄՕԿՐԱՏԻ, ռամկապետութիւն կը կոչուի։ Եթէ փոքրիկ մաս մըն է որ այդ իշխանութիւնը ունի, ազնուապետութիւն ԱՐԻՍՏՕՔՐԱՏԻԱ, իսկ եթէ կառավարութիւնը բոլորովին միակ անձնաւորութեան կամ պաշտօնէի մը յանձնուած է, այդ ալ կը կոչուի ՄԻԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ։ Տեսականօրէն իտէալ կառավարութիւնը ռամկապետութիւնն է, ուր գործադիր իշխանութիւնը կը միանայ օրէնսդիր իշխանութեան։

Բայց, Մոնթէսքիէի բացատրութեան համաձայն, անիկա սակայն կը պահանջէ առաւելագոյն առաքինութիւն։

Արդարեւ չկայ կառավարութիւն մը, այնհան ներքակայ հայրենասիրական պատերազմներու եւ հաղթական խռովութեանց, որհան ռամկապետական, որովհետեւ չկայ ոչ մէկ կառավարութիւն որ այնհան ուժգնօրէն չզգայ շարունակական, յարատեւ ձեւափոխութեան, որ պահանջէ աւելի շատ արթնութիւն ու

ԺԱՆ—ԺԱՔ ՌՈՒՍՈ

Ժընէվցի ազգեւռահամբաւ Փիլիսոփան, Վերածնորդիչը Մանկավարժութեան

նպատակ կը նկատէ մարդուն մէջ պահպանուելու: *Ու Ռուսօն կ'եզրակացնէ հետեւեալ հետեւքրքրական սկզբունքով*, երէ գոյութիւն ունենար առաւածներու ժողովուրդ մը, ինքզինք պիտի կառավարէր ռամկապետօրէն: Այնքան կատարելագործեալ կառավարութիւն մը մարդոց չպատշաճիր, չյարմարիր անոնց դիւր չգար:

Ազնուապետականութիւնը, ԱՐԻ ԱՏՕՆԱՍԻՆ, երեք տեսակ է, բնական, բնորական, ժառանգական:

Առաջինը այնքան բնականը աւելի կը պատշաճի և կը յարմարի պարզակենցաղ ժողովուրդներուն, երրորդը բոլոր կառավարութեանց տեսակներուն մէջ ամենավատագոյնն ու չոռեգոյնն է, երկրորդը լաւագոյնն է: Այս ձեւի, այս տիպի կառավարութիւն մը կրկնակի առաւելութիւն մը կը ներկայացընէ, զանազանումը երկու իշխանութեանց և ընտրութիւնը իր անդամներուն:

Գալով միապետութեան, եթէ երբեք գոյութիւն չունենար կառավարութիւն մը որ ունենար աւելի զօրութիւն ու առոյգութիւն, չկայ ուրիշ մը որ մասնաւորի մը կամքը բռնադրէր աւելի դիւրութեամբ ուրիշներու: Թագաւորները կ'ուզեն բացարձակ ըլլալ իրենց իշխանութեան կիրարկման մէջ,

և իրենց չափը կը պահանջէ որ ժողովուրդը մնայ տկար, աղքատ և թչուառ, այսպէս ուրեմն բացարձակ միապետական կառավարութեան մը վարչաձևը յաճախ կործանարար է։

Շատ անգամ պալատականներու չողոքորթութիւններէն կուրցած, ինքնակալը, միապետը իր հպատակներուն արժանիքները չկրնար դնահատել։

Վերջապէս չորրորդ գրքին մէջ, ժան-ժաք Ռուսօ կը խօսի պետութեան սահմանադրութեան վրայ։

Ան կորովի կերպով կը յայտարարէ, կը հաստատէ թէ ընդհանուրին կամքը անեղծանելի է, ապա կը խօսի յաջորդաբար քուէարկութեանց, ընտրութեանց, Հռովմէական ժողովրդային ժողովի, տրիբունական ժողովի, բացարձակապետութեան-տիքթաթորայի. համաբակալութեան մասին։

Ան կը փափաքի որ պետութիւնը մարդոց սրտին մէջ վառ պահէ ազատութեան ու օրէնքներու սէրը։

Վերջապէս ամէնէն յանդուգն գլուխ մը մէջ որ ամէնէն աւելի քննադատութեան տեղի տուած է իր բոլոր գործին մէջ, ան կը յայտարարէ թէ պետութիւնը պարտի տարագրել, հեռացնել, մերժել աննեղոզութեան ոգին և պարտադրել կիրարկումը հաւատքի մը պարզապէս քաղաքացիական, բոլոր քաղաքացւոց պարունակելով իր մէջ ընկերային կեանքի անհրաժեշտ հաւատալիքները։

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴԱՍԻՆԵՐԻՆ

ԱՋԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

Շուտով Հասարակական Դասիները անցաւ ամէնուն ձեռքը։ Մարդկային ընկերութիւնը կազմակերպելու ժամանակուընդունած նախանձախնդիր օրէնսգիրներ չկանգնին Թափանձել Ռուսոյի քարոզած վարդապետութեանց խորքը. ժարդկութեան առջև նոր արշալոյսներու չղաւիայլ հորիզոններ բանալու։

1788-էն սկսեալ Մարան, Ֆրանսական յեղափոխութեան եզական դէմքերէն մին, կը ժեկնաբանէր գայն փողոցներու մէջ և հանրային վայրերուն վրայ։

Դատարաններու մէջ, փաստաբաններ իրենց պաշտպանո-

պական ճառերու մէջ անկէ, մէկ թերութիւններ կ'ընէին: Դպրոցներու մէջ անիկա իրաւաբանութեան կամ իրաւագիտութեան հետեւող ուսանողներուն առձեռն դասագիրքը կը դառնայ։

Ան է որ Ֆրանսական Յեղափոխութեան կուսակալ իր խակական ձևը և ուղղութիւնը։

Եկրորդ Դասակարգը, մինչև այն տեղն իրաւազուրկ, արհամարհուած, տառապող ու տուժայտող, և սակայն ազգին ջիղը, այս գրքին վրայ կը յենու և անոնց վարդապետած բակզբունքներով կը գինուի իշխանութիւնը ձեռք անդրնելու համար իր մղած հոյակապ արիւնոտ մարտնջումին մէջ։

Սահմանադիր ժողովի հռետորներ կը սիրէին, մտքերու վրայ աւելի տպաւորիչ դառնալու համար, յիշատակել և մէջբերումներ ընել Հպատակական Դասիճէն ամբողջական հատուածներ։

Անիկա Յեղափոխականներուն աղօթամատեանն էր ու վկայականը, հասարակաց այն գանձարանը անսպառ ու անբոցգիւտ ուր կը դիմէին անոնք քաղելու իրենց գազափարները, հաւատամքը։

Մարդկային եւ հպատակական իրաւանց յայտարարութեան ջինջ ու անապակ ակնաղբիւրն է ան։

Անոր մէջն է արդարև որ յայտարարուած է. թէ մարդիկ ազատ են, ու իրաւանց մէջ հաւասար են։

Թէ վեհապետութեան իրաւունքի սկզբունքը կը գտնուի ազգին մէջ. թէ օրէնքը ընդհանուրին կամքին արտայայտութիւնն է։

Ինչ ժամանակ վերջը, կը տեսնուի անա որ Հասարակական Դասիճը, Ժիրանտան կը կատարելէ Ռոպէսպիէռի հետ։ Այս վերջնոյն աստուածադաւանութիւնը, գերագոյն էակի պաշտամունքը, հոլչոյն անմահութեանը ճանչնալը, այս բոլորը իբր աղբիւր ունին այս փոքրիկ գրքույկը։

Հանրապետական Հաւատամքը (ժողովուրդեան վեհապետութիւնը, ազատութիւնը, հաւասարութիւնը) մեծաւ մասամբ կը պարտէին Ռուսոյի հանճարին։

Եւ այս բարերար ազդեցութիւնը տակաւ առ տակաւ տարածուեցաւ դրացի ազգերուն մեծ մարդոց վրայ։

Չէ՞ք գիտեր, զոր օրինակ, այն ազդեցութեանը մասին ինչ որ Իմմանուէլ Քանթ կը պարտի Ժան-Ժաք Ռուսոյի։

Ահա թէ ինչո՞ւ համար այս տեսակ թիւնները վերջացնելէ առաջ կը բաւականանք յիշելով այն յարգալից արտայայտութիւնը զոր կ'ընէր Բընուվիէ ժան-ժաք Ռուսոյի մասին.

Գալով Ռուսոյի ճանճարին, ո՞վ կրնայ գիտնալ եւ ըսել թէ մեզմէ իւրաքանչիւրը որքա՜ն պարտական է անոր՝ իրեն մեզի ներշնչած հոգեկան մեծութեանց, ազնուութեան եւ մարդկութեան համար...

Իրաւ է որ Ռուսօն չաճախ ինքզինք կը հակասէ. կ'ըսէ բոլ լըվէր, որովհետեւ ան կը խօսի ըստ իր զգացումին և իր սիրոյն համաձայն և ոչ ալ ծը դաւու ամենամեծ փիլիսոփան է ան:

Վերջացուցինք ժան-ժաք Ռուսոյի և իր հակայ գործին մասին մեր տուած ծանօթութեանց մէկ մասը միայն, յառաջիկայ պիտի տանք անոր միւս երկերուն մասին ևս անհրաժեշտ ծանօթութիւններ, գուցէ առանձին գրքոյկով մը:

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱԳԵԱՆ

Պէյրութ 29 Մայիս 1938

ԴԻՊԼՕԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՄԷՋ

Լիբանան սկսած է դառնալ գիտոզացութեան շատ փնտուած կեդրոն մը.

Եւ եթէ կառավարութիւնը շարունակէ այսպէս մտածոտ երկրին ընտեսական ապագայով, ինչպէս կ'ըսէ 1933-ը իվեր, կանուխէն, կանոնաւորելով մեր գիտզացութեան կեդրոնները, բանալով նո՛ր եւ ապահով պաշտելով ճամբաներ եւ ծառուղիներ, ելեւէջական յուսատութեամբ, նեղ ձայնային սպասարկութեամբ օժտելով գիտղերը: Առողջապահական պայմաններու բարելաւումով (կոյուղիներ շինութիւն, պայքար մժղուկներու դէմ) եւ մօտիկ ապագայի մը մէջ աճիկա կրնայ դառնալ գերազանցապէս հանոյալի ժամադրավայր. մը Լիբանանը շրջապատող ամբ երկիրներու հեղգութիչ մթնոլորտէն փախչող ժողովուրդներուն համար.

Վիճակագրական յետագայ թիւերը ցոյց կուտան արդէն գիտզացութեան կացութիւնը մօտիկ ապագայի մէջ. որոնք յուսադրիչ են:

Եգիպտացիներ	Պաղեստինցիներ	իրարցիներ եւ Պարսիկներ	Զանազանները
1935 : 3738	5178	842	895
1936 : 5018	2326	1154	699
1937 : 5008	27x1	2381	1155
1938 : 8264	5271	4093	976

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱՓԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՑՔ

ՄԱՍ Ե

Լ.

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

ԲԱԺԻՆ

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

ՀԱՏՆՏԻՐ ԱՄԱՅՈՒԱԾՔ

Երկրի մը բաղամակրթութիւնը կրնամ իր երաժշտութենէն դատել:

ԿՈՄՓԻԿԻՈՍ

* * *

Նոդկանճով պէտք է դիմակալել ճոր տեսակ երաժշտութիւններուն, որովհետեւ, ատոնք, ոեւէ վնաս չի հասցնելու. խոսուումներով գալտագոդի ներս կը սողոսկին, ապա ուրեմն հասատատուն կուռւան մր գծելով՝ կ'ակսին իրենց աւերիչ ու բանդիչ գործունէութեան: Հուսկ ապա կը խոյանան մեծագոյն թափով մը եւ կը սպրդին փոխադարձ դաշնադրութեանց մէջ. եւ սահմանազանցութեանց ու արկածախնդրութեանց դիմելով կ'ակսին յարձակում գործել օրէնքներու վրայ. ցուցադրելով իրենց լրբութիւնը, ապականելով մարդկային բարքն ու վարքը եւ կործանելով ամէն ինչ, թէ՛ հանրային եւ թէ՛ անհատական:

ՊԼԱՏՈՆ

* * *

Երաժշտութեան մասին ոմանք տարակոյս մր ունին, որովհետեւ, մարդիկ սովորաբար հանոյքի ու ժամանցի համար գր գործածեն զայն: Անոնք ան նախապէս դասախարակութեան մէկ ազդակն ըրեր են զայն, խորապէս հաճոյացած էին թէ՝ գերբնական ուժր կր պատռադրէ որ, ո՛չ միայն վայելչօրէն րգբաղեալ ըլլանք, այլ եւ կարող ըլլանք ըմբռնելու մեր վաղանցուկ կեանքր պատուաւոր կերպով: Ուստի, ըստ նեբօ խնդիր մը չէ բացորոշ մատնանիշ ընել թէ՝ ի՞նչ ազդեցութիւն ունի երաժշտութիւնը. եւ մարդս ի՞նչ շարժառիթներով սորվելու է զայն. արդեօք ժամա՞նց կամ իբրեւ կազդուրիչ. հունի եւ ըմբռնողունակութիւն սորվեցնող ուժ. արդեօք ունի՞ բարերր ազնուացնող եւ ազդավարութեան մէջ եւ ռահվիրա՞յ մրն է խոհեմութեան, ըմբռնողութեան եւ այլարդութեան:

ԱՐԻՍՏՈՏԷԼ

* * *

Երաժշտութիւնը ազատում մրն է. Ան կ'ազատէ կամքէն հեռեւաբար եւ ցաւէն: Կամքին խարկաճիները բովչութեամբ կը լեցնէ: Իր առաքելութիւնն է կեանքէն յառաջ բերել բոլոր երանգները, բոլոր էութիւները:

ՇՈՊԵՆՀԱՈՒԷՐ

ooo

Բոլոր արուեստներու մէջ, կիրճերու վրայ ամենամեծ ազդեցութիւն ունեցողը երաժշտութիւնն է:

ՆԱՓՕԼԷՕՆ

ooo

Երաժշտութիւնը կեանքի պայմանն մրն է, ու նոյն ատեն հաղորդակցութեան միջոց մր մարդոց միջեւ:

ԼԷՕՆ ԹՈԼՍԹՈՑ

ooo

Երաժշտութիւնը ամբողջ ›իեզերքի անուանուութիւնն է:

ՄԱՆԻՆԻ

ooo

Երաժշտութիւնը, երկնքի այդ տունչը, ամէնէն հուժկու միտը ներդաշնակութեան շղթաներով կապելու զօրութիւնը ունի:

ՄՕՆԿՕՄԷՐԻ

ooo

Երաժշտութիւնը ամբողջ մարդկութեան ծանօթ մայրենի լեզուն մրն է:

ՖՐԵՏԵՐԻՔ ՀԱՐՐԻՍՐՆ

ooo

Փորձէ՛ հեռեալի եւ հրաշալի երաժշտութեամբ ժպտիլ ու երազել:

ՇԻԼԼԷՐ

Հաւաքեց՝

Խ. Բ. ՆՅ. ԳԱՍԱՊԵԱՆ

Պասրա (Իրաք)

ՎԵՐՔՆԱԲԱՌ

ՀԱՑ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

Ուշխարհամանդ ընդհ. պատերազմի սպանդի արիւնոտ օրերուն յաջորդող խաղաղութեան հանգամեայի ընթացքին Հայութեան հետ միասեղ աննիտուած հայ գեղարուեստը սկսաւ դարձեալ վերընձիւղիլ Մայր Հայրենիքի ապահով սահմաններէն խակ դուրս, ատրուշտարան աննուազ հորիզոններու տակ, փառքի անկորնչելի պսակ մը հիւսելով ՀԱՑ անուան շուրջ:

Հայ մամուլը իր սիւնակներուն մէջ ըստուգակ արձագանգը կը հանդիսանայ պատահար հայորդիներու երբեմն նոյնիսկ տենդալից յաջողութեանց զոյգ Ամերիկաներէն մինչեւ Եգիպտոս, Եւրոպայի զանազան կեդրոններէն մինչեւ հեռաւոր արեւելքի երկիրները·

Եւ այս մխիթարական երեւոյթ մըն է գէթ յուսալու եւ լուսալու, սակայն մեր անսոյգ ու ստւգայլ գոյավիճակին մէջ,

Գեղարուեստական բաժինը, կը յաճախացնենք ուշեմն սիրով այսուհետեւ ներկայացնելու օտարներուն իսկ հիացումը խլող հայ ստղծագործներու կեանքն ու գործը:

Մեր այս դժուարին փնտռտուքին մէջ անա, դարձեալ լայն չափով իր օժանդակութիւնը կը բերէ բարիշարքնակ մեր յարգելի ազնիւ բարեկամը Պրն. Հայկ-Առամ Քիպարեան:

«Ի՞նչ արժէքներ անդին-ասդին կը տատապին եւ որոնց փոխ օժանդակութիւն մը, նոյնիսկ ազգային հետաքրքրութիւն մը բաւական պիտի բլլար, Մէկ կողմ թողուցինք խնդն Եգիպտ*, եւ օրինակ մը տամ ինձի հետաւոր երկիրներէ: Քանի մը տարի առաջ Սամսօնիոյ մայրաքաղաքի Տրէզդենի մէջ եղած ժամանակս իմացայ Հայ երաժշտագէտ բոշէսօրի մը վասին. տասը ժամուան ըստեկատւը աչք առնելով karlsruhe էն անցայ եւ գնացի այցելել իրեն: 30 տարուան մէջ Յոյն Հայն էր որ կը տեսնէր. իսկ առաջինն էի, որ յանկապէս գինի փնտռելու կ'երթայի...: Տիկինը ազնիւ Գերմանուհի մ'է. պատանի զաւակը բնականաբար հայերէն չգիտեր. ինքն ալ դժուարաւ կը խօսէր մայրենի լեզուն. Ամբողջ օրը միասին անցուցինք, անկուստ խօսեցանք. առաջարկեցի, որ ինք իր վարպետ դաշնակահար, ջութակով accompagnement ընէի. սնապատմելիօրէն երջանիկ եղաւ. ցոյց տուաւ իր գրած բարդ երգերը. բէ' գերմաներէն եւ բէ հայերէն, որոնցմէ վերջիններս «հարցնող-փնտռողի մը կը տպասնն երկա՛ր տարիներէ ինէ...»: Խնդն մարդուն հոգին այնպէս մը փակտ ինձի, որ տեսնելիամբ կը համրէր ժամերը, որ դժբախտաբար շուտ սահեցան. ինձի ընկերացաւ մինչեւ կայարան, ապասեց միասին կէս գիշերին մօտ... եւ բաժնուեցայ ԲՈՂՆ երթալու համար. Ասկէ աւելի չեմ ուզեր մանրամասնել Hauptlehrer (այսինքն բոշէսէօր) dzerounian (Ծերունեան)ի հետ տեսակցութիւնս:

Եւ բանի՛ հատ այսպիսի օրինակներ ունիմ օտագրութեանցս մէջ:

(*) Տարեգրիս հետքնակին կ'ակնարկէ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՈՒՍՈՒՑՉԱԿԵՏ ԾԱՌԱԽԻՆ ԾԵՐՈՒՆԵԱՆԻ

Ծնած է 19 Ապրիլ 1883 ին Լվերեկի մէջ (Կեսարիա). Պատանի հոգի ժամանակ իր ծնողքին հետ Կ. Պոլիս փոխադրուած է, ուր յաճախած է կէսիկ Բաչայի ազգային վարժարանը. իր ուսուցիչներն հոգի են Շանթ, Զարմայր (Վարդգէս) և Արտաշէս Անգրէասեան (Մուրէն).

Հայկական հայածանքներէն և կոտորածներէն վերջ, 1897 ին, գերմանական միսիոնարական կազմակերպութեան մը միջոցաւ, չատ ուրիշ Հայ պատանիներու հետ տարուած է Գերմանիա, ապա ետ դարձած է ծննդավայրը.

Գերմաներէնի ընտիկանալու համար նախ իր յաճախէ վիլհելմսոռֆի մէջ Յովհան Յիլլէոի վարժարանը, ուր կ'ա-

սանին 25 ի չափ, զանազան տարիքով Հայ պատանիներ, մի սահին մէկ դասարան կազմելով. բոլորն ալ նոյն ընկերութեան ինամատարութեամբ Տերմանիա բերուած էին։

Այս պատանիները բախտն ունէին Հայ ուսուցիչ մը ալ ունենալու յանձին բրօֆ. Գայաեանի, որ հայերէն գաստիարակութիւն կուտար անոնց։

Ժամանակ մը յետոյ, այս Հայ աչակերտները կ'ընդունուին բուն գերմանական դասարաններու մէջ։ Քառամեայ դասընթացքէն յետոյ Տերունեան կ'ուղարկուի Զուիցերիոյ Պազրլ քաղաքին մօտ՝ Պէօկկլընի վարժապետանոցը, պատրաստուելու համար ուսուցչական ասպարէզին, և որու չրջանը յաջողապէս կը լրացնէ 1905ին։ Տերունեանի ուսուցչական ասպարէզին նուիրուելու ձգտումը արդիւնքն է իր՝ Պոլսոյ ուսուցիչներուն հոյակապ անձնաւորութիւններէն կրած տպաւորութեան։

Ուսանողական տարիներու ընթացքին իսկ, առաջին անգամ ըլլալով, չփման մէջ կը մտնէ երաժշտական աչխարհին հետ և կարծես բնատուր ձիրքը կը բռնկի. ուստի մեծ ոգեւորութեամբ կը նուիրուի անոր, կարելի եղածին չափ կատարելագործուելու համար։ 1905 ին Քառլսրուհէի մէջ կ'անցընէ պետական քննութիւնը և մասնաւոր ուսուցիչ կը դառնայ. ապա Պաճի մեծ դքսութեան կօստավարութեան կոդմէ իբր ուսուցիչ կը նչանակուի։ 1909 ին Փֆօրցհայմի մօտ՝ Տիթլին կէնի մէջ իբր օդնական ուսուցիչ և յետոյ իբր Բրօֆէսէօր Օպրոչէիլէնց. իսկ 4 տարի յետոյ Լիմբնաու (Ռէյ)։ 1915 ին զինուորական ծառայութեան կը կանչուի գերման բանակին մէջ։ 1918 ին իբր գլխաւոր ուսուցիչ կը հրաւիրուի Քառլսրուհէ, ուր ցարդ կը պաչտօնավարէ. այստեղ ալ ժամանակ մը կը յաճախէ Քօնսէրվաթուառ, կատարելագործուելու համար երգահանութեան (compositeur) բաժմաճիւղ արուեստին մէջ։

Պատերազմէն յետոյ, բազմաթիւ բանախօսութիւններով, թէ՛ եկեղեցիներու և թէ ժողովասրահներու մէջ, կը ջանայ Գերման ժողովուրդին ծանօթացնելու հայկական աղէտը։ Իր գործօն ու անձնուէր անդամ Բօգտամի Տօքթ. Էվփսիուս Միսիոնարական Միութեան, ամէն կերպ բարոյական ու նիւթական օժանդակութիւն չի զլանար՝ օգտակար ըլլալու համար իր

ցիկլին, հակառակ իր կազմուցած վիճակին և հեռաւորութեան։

Գալով Բրօֆ. Ներուննեանի երաժշտական աշխատանքներուն, թէպէտ կ'ուզէի ամբողջական ցանկը ներկայացնել. բայց երկարաշունչ աշխատանքի կը կարօտի ատիկա. ուստի անհրաժեշտը միայն պիտի հաղորդեմ. 16 տարիէ իվեր վարիչրն է Քառատուէ քաղաքին լութերական եկեղեցիի երգչախումբին, որու համար մասնաւորաբար գրած է բազմաթիւ կտորներ՝ հրկսեռ երգչախումբերու յատուկ կամ իր մեներգ՝ հրգահանդէսներու ժամանակ. ունի նաև խմբերգի նախերգանքներ (բռէլիւտ խօռալֆոյղրլ), որոնք երկհնչի յատկացած են։

Լութերական եկեղեցիի մէջ ունեցած իր բեղուն գործունէութիւնը բնաւ պատճառ մը չէ, որ մոռցած ըլլայ հայաստանեայց եկեղեցիի հմայքը. քո՛ղ որ աւետարանական եկեղեցիին մէջ սիրուդ ազատական ոգին բնականաբար պիտի առինքնէր Ներուննեանի նման մեծատաղանդ երգահան մը, որ իր մկրտավայրէն հազար քիլոմեթր արեւմուտք թէ հարաւ Հազիւ մէկ հատ Հայ եկեղեցի պիտի կրնաք գտնել։ Այսպէս, գէթ եկեղեցիով մը իր սիրտը կապուած կը մնայ մայրենի եկեղեցիին և հայրենի հողին։

Բացի բազմաթիւ եկեղեցական երգերէն, որոնցմէ մեծ մասը հրատարակուած ալ չէ, ունի նաև քոնսէրտներու, երկսեռ երգչախումբերու և այրերու երգչախումբի յատուկ հեղինակութիւններ. պիտի չկրնայինք սակայն աննկատ թողուլ սոնկեմէ մին։

10 տարի առաջ, Փիլատելֆիայի խմբերգական միութիւնը, որ պատկաւելի թիւ մ'ունի, պատիւ կ'ընէ Ներուննեանի, որ յատկապէս միութեան համար երաժշտական կտորներ հայթայթէ, Այդ քաղաքին մէջ, ամէն տարի մայիս ամսուն, միութիւնը կը կատարէ մեծաչուք հանդէս մը ի յիշատակ Լուդվիկ Աուերպախ անուն Փիլատելֆիայի բանաստեղծին, որ չատ գեղեցիկ կտորներ գրած է. այս բանաստեղծութիւններէն մեկը միայն երգի վերածուած է։

Ըստ այդ յանձնառութեան, Ներուննեան կը հեղինակէ 30 հատի չափ աւելի կամ նուազ դժուար կտորներ՝ քառաձայն կամ այրերու խմբերգի համար, այնպէս որ ամէն տարի նոյն

հանդէսին, այդ կտորները լիովին կը բաւեն։ Հոգինակը մեծ պատիւներու կ՚արժանանայ դժուարահաճ կերպով ունկնդիրներու կողմէ և իր բազմաչխատ երգահանը Ասլրոպին բանաստեղծին, իրեն կը մատուցանէ դասինպատակ մը Հոգինակը կը վայելէ նաև երկու միութիւններու «պատուոյ անդամ» տիտղոսը։

Մերունհանի գլխաւոր զրպարտիչ սակայն ուսուցչութիւնն է. ինքն է որ կ՚ատենդէ բարձրագոյն կարգերու երաժշտութեան դասերը և այդ նպատակաւ ալ գրած է բազմաթիւ երգեր որոնք դպրոցական խուճեան կողմէ կ՚երգուին՝ միաձայն կամ բազմաձայն, դաշնակի ընկերակցութեամբ։ Այս կերպով միշտ նոր երգեր ու դաշնաւորութիւններ երևան կուգան՝ անպատճառելով աղբիւրը, որ բխած է Հայութենէն և յորդած՝ մինչև գերմանական բարձրագոյն աշխարհը։

Հէռման Լէոնսի քնարերգական բանաստեղծութիւններն ալ մեծապէս ոգեւորած ըլլալով մեր հայրենակիցը, ահա 40-ի չափ կտորներ ալ իրմէ հմայիչ կամ դաշնակի ընկերակցութեամբ լոյս աշխարհ եկան, որոնցմէ չատեր կը նուագուին դպրոցական հանդէսներու մէջ։

Գրած է նաև դաշնակի, ջութակի և դաշնակի համար բազմաթիւ դիդեցիկ կտորներ, որոնց անուանները թուելն իսկ զարմանք պիտի պատճառէր. ասոնք բոլորն ալ քնարերգական արուեստին հետ միասին ի յայտ կը բերեն Մերունհանի հոգեկան աշխարհը և օտարութեան մէջ ապրող սրտի որ ամբողջ ալեկոծութիւնը, որ մանաւանդ իր հայ երգերուն մէջ գերազանցապէս լսելի կը դառնայ։ Հայ երգե՞ր։. այո՛, Գերմանիոյ խորհրդաւորացած — 40 տարուան մէջ երբեմն հայն էի, որ կ՚երթայի յատկապէս Քառասուն Ռհնոսեան քաղաքը. մեծարժէք հայը վինտոհու համար — դեռ կը գրկուի կը բարեկեղանակաւորուած հայերէն բանաստեղծութիւններ և որոնց թիւը 170 ը անցած ըլլալու է. ասոնց մէջ կան բանաստեղծութիւններ Րաֆֆիէ, Մատուրեանէ, Դուրեանէ, Թումանեանէ և այլն. և այլն. բոլոր երկերն ալ գիտական դաշնաւորութեամբ պճնուած և երաժշտական մաքուր առոգանութեան ենթարկուած՝ համաձայն իմաստին, որու նմանը Մերունհանի նման արուեստագէտ անձեր կրնային դգալ և իրականացնել։

Հ.-Ա. Բ.

ԴԵՐՄԱՆ ՄԱՐՈՒԼԸ ՈՒՍՈՒՑՉԱՊԵՏ Յ. ԾԵՐՈՒՆԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

—o·o—

Ուսուցչապետ Ծերունեանի հեղինակած ու դեկավարած եւ եկեղեցական խորհուրդի անդամ Վայժմայեան ծօնուած՝ «Խաւարէն առաջ վիէննի մենի» խմբերգը շատ ներդաշնակ կերպով երգուեցաւ Լութերական եկեղեցոյ երգչախումբին կողմէ: Ուրիշ խմբերգ մըն ալ "Երէմ օրուան մէջ, եւ այլեսս" —խօսքերը, եկեղեցական խորհուրդի անդամ Հինէկլոսէ-Նոյնպէս ձայնագրուած Յ. Ծերունեանի կողմէ մեծ իմնաւասանութեամբ եւ ներդաշնակութեամբ երգուեցաւ, եւ որոնցմէ "լեսաեէ,ն արդարեւ ամենաարժէքաւորը պիտի բլար-

Ցուսալի է որ երգահան Յ. Ծերունեան, որ արդէն խմբերգի համար բազմաթիւ հեղինակութիւններ ունի. նաեւ պիտի տակաւին մինչեւ հիմակուան եղածներուն վրայ եւ այսպէս՝ մեծարժէք կերպով՝ պիտի բազմացնէ գերմանական եկեղեցական խմբերգներ: Քանի նէ այս երգչախումբը յաւ դեկավարութեան տակ է, դեկավարն իմնի իսկ երաշխիմն է ասոր:

* * *

.. Լութերական եկեղեցոյ յաւ մարզուած երգչախումբը միջնորդ հանդիսացաւ յանի մը ընել ծայոյ համար խոհական դեկավար Յ. Ծերունեանի «Աւետած ներկայ էր համերգը, հաւատարի այն ամենազօրութեամբ, որով դեղինակուած էր երգը՝ խառն երկնային եւ անհրաժեշտաբար ջութակի ընկերակցութեամբ (Քովից երկկոմն):

Ցայգաճանգիպէս.—երգի ու երաժշտութեան յաւ մարզուած խումբը յանի ընել տուաւ, ամբողջութեամբ իր դեկավարին՝ Յ. Ծերունեանի ձայնագրած կտորներ, որոնք մեծաւ մասամբ յոբելինական հանդիսաներու համար գրուած են: Արդէն այն հանգամանքը, որ այս ԵՐԿԵՐԸ ձեռով ու ձայնական ուղղութեամբ շատ մեծ դրական տպաւորութիւն մը կը թողուն եւ որ՝ եկեղեցական երգչախումբի մը աշխատանքին սահմաններուն ալ իմնին բոդ կը վերջանան. մեծապէս գրաւիչ կը դարձնեն մեզի համար այդ ԵՐԿԵՐԸ եւ կը յայտնաբերեն վրնիս մեղեդիներ եւ նաեւ դեկվիլներ

Բազմաթեամբ երգագրութեան հիւսուածքներ ալ պակաս չեն, ինչ որ կը մասնանշէ առանձնապէս նուագախումբը վարժ ու հաւատար ձեռքը: Իրր բովանդակութիւն՝ երգերը չեմ զգացումներ կ'արտայայտեն եւ ներդաշնակ են: Ցանախ, հեղինակը ուղղոսներ, առակներ ու առածաբանական խոսքեր բնտրած է. որոնք ընտանեկան պէս կը նկատուին. զգացումներու ազդող մասը նշանակելի կերպով նահատուած լլլալով. իսկ հակադրութիւններ՝ ընդգծած այդ երգերը ոճամաժողովրդային նկարագիրը կ'ապահովեն, մեղեդիական հրապարակային:

Ամէնն ալ երախտապարտ են այս ուսնկերութեան համար եւ երգչախումբը չեմարէն ընտրուած է:

Զօրեղ չեմբեռանկութեան ձնունդ է "Տո՛ր իմն սիրտ, «լաս„ երգը:

Խմբերգը չափակցօրէն եւ հնչակցութեամբ շատ խնամով պատրաստուած է եւ ուժականութիւնը (տինամիք) լաւագոյն կերպով պէսպիսուած. այնպէս որ Ե Մերուժեանի երբարուեսը դեկավարութիւնը ոգեւորող ու մեծաւայելուչ թողուց:

* * *

Հանդէս ի յիշատակ Ալբերտպախ բանաստեղծին. — ... անա հնչեցին այրերու երգչախումբին ազնիւ ու պաճկաւելի ձայները՝ բանաստեղծին յուշարձանին եռելէն. երկու երգերով՝ "Ոսկեփայլ առաւօտ„ եւ "Գարնան ոյժերը„ երգահանուած Ե. Մերուժեանէ: Լաւուած ուշադրութեամբ կ'սպասէին այս երաժշտական սքեղծագործութիւններուն, որմէ զմայլած մնացին, այնքան որ սերտօրէն միանալուած էին խօսքերն ու եղանակները ջերմ հրճուանքեան մր մէջ:

Պատի դհսութեան՝ Քառլսռուհէի բարձրագոյն վարժարանի երգի դասատուհին ուսուցիչը, որ միաժամանակ Լութերական Մայր-եկեղեցիի երգչախումբին ալ վարիչն է, խորազգած ու ջերմեռանդ երգերու յորդահոս արտադրութեամբ արդէն իրեն համար մեծ համբաւ մր ընծած է երաժշտագէտ շրջանակներու մէջ:

Խիստ յատկանշական դիպուած մէ, որ Ալբերտպախի Շվաբցվալտեան երգերու համազգաց երգահանը Հայ մը ըլլայ զոր Դ Ա Ժ Ա Ն — Բ Ա Ր Ի ճակատագիրը փոխ Ասիական առասպելական հաղարէ մր՝ ոսկեդիւր վրայէն մեր մէջ բերած է. Շատ կը զարմանանք, որ մեր հայրենակից բանաստեղծին երբահնչիւն եթէ ոչ բոլորովին նորաստեղծ ու իմիմնաթիւ երկերը, բայց շատ ծանօթ մէկ երգէն, տակաւին ոչ մի երգահանի ուսումնասիրութեան առարկան չեն եղած:

* * *

Գեւորգեանեան թարգմանեց*)

ՀԱՒԱԿ — ԱՐԱՄ ՓԻՓԱՐԵԱՆ

*) Գնահատական այս տրտատութիւնները փոքր մասը կը կազմեն այն ամբողջութեան, որ մեծ ձայնալ ստացած է գերմանացի մամուլին մէջ, հնչադատութեան եւ երաժշտական վերլուծումի արուեստը այնքան խիստ է Գերմանիոյ մէջ որ զարմանքով կը տեսնենք երգահան ուսուցչապետ Ե. Մերուժեանի մասին գիտակցօրէն չոայլուած բառերը՝ մեծատաղանդ, նրբազգաց, անխոնջ, վշտագալար, յարգանքի ու գուրգուրանքի արժանացած, երգագրութեան անսպառ աղբիւր, երբ կը թերթատեմ "das Wort„ կրօնաթերթի միամեայ համարները, որոնց պարբերական նորաստեղծ երգերը գրեթէ մաքուր և բարեպաշտ հոգի կ'ն. կ'ն, Այո՛, անսպառ աղբիւր...

ամրողջութեամբ Ռ. Մերուճանի հեղինակութիւններն են։

Բլլալ Հայ և այսքան տիրապետող դիրք գրաւել համագործման ժողովրդային իտէրուն մէջ.. իսկապէս պանծալի իրողութիւն մը եղած պիտի բլլար ուրիշ ազգերու համար։ Հայ ազգին դեկավարները, որոնց նիւթական ներկան ու ապագան ապահովուած է՝ չնորհիւ ժամուն պնակներու և ադրատախնամ բարերարներուն, պէտք չունին անչուչտ սիրուտ հատցնելու հեռաւոր վայրեր ինկած ժնծաւեծ հայրենակիցներու համար։ Հայրենաբաղձ Մերուճանաններ հարկաւ իրենց դլխուն ճարը կը նային։ Ուստի, օգտուելով Ռ. Մերուճանի հոդբարական վերաբերումէն, որով իր բանաստեղծութիւններէս 3 հատ ձայնագրելու անհատական պատիւն ըրած էր ինձ, տարիներ առաջ, պիտի թախանձեմ, որ վերջին հոգ մըն ալ գրէ, orchestre ի և օտար երգչախումբի մը համար, հետևեալ տիտղոսով։

«Քնապդէ՛ք, Հայեր, քաջայց զաւակներ...

Հ.-Ա. Բ.

ՀԱՒԱՔ ԲԱՆԲ

—o o—

Նախընթաց յայտնութիւններր թերևս կատարեալ եղած պիտի չբլլային եթէ, աններելի եսասիրութեամբ տոգորուած մէկու մը պէս, միայն ինձի վերապահէի և հասարակաց ըստացուածք չդարձնէի ուսուցչապետ Ռ. Մերուճեանի գերմաներէն գրած դգայուն նամակը, զոր աւելի «թուղթ առաքելականաց» պիտի կոչէի, որուն նմանը չատ քիչ հայեր գիտեն գրել։

Նմանապէս, ուրիշ վաւերաթ մըն ալ կը մղէ զիս վերապահութեան սահմաններէն անդին անցնելու, որպէսզի այս թարգմանութեամբ կարողանամ հանուր Հայութեան ներկայացնել իր մեծ զաւակին հոգեկան այնքարը, որ այնքան յարիչտակութեամբ ու յոյզով լեցուած է դէպի իր հայրենակիցները — հոգ չէ թէ առայժմ, հարկէն ստիպուած, անհատական ճանապարհով դէպի իր Հայաստանեայց եկեղեցին ու անմա-

ռանալի հայրենիքը։

Քաղաքուհէ 5 Մայիս 1938

Սիրելի Հայրենակից և բարեկամս,

Այն անսովոր ուրախութիւնը, զոր ինծի պատճառեցիք Ապրիլ 26 ի Ձեր նամակով, իսկապէս կեանքիս մէջ հազւագէպօրէն վիճակուած է ինծի։ Բովանդակութիւնն այն աստիճան ուրախացուց զիս, որ բացագանչեցի իւրովի. «Ահա ճշմարիտ բարեկամ մը, որու նմանը ունենալ վաղուց փափաքած էի»։ Արդարև, միայն մէկ անգամ տեսնուած և այն ալ հազիւ քանի մը ժամ զիրար վայելած ենք. բայց այդ ժամերն ալ բաւական եղան զիրար լաւ հասկնալու, ինչպէս նոյն պարագաներուն մէջ գտնուող հայրենակիցներ, որոնք իրենց հայրենիքը լքել ստիպուելով՝ գնացած են օտարութեան մէջ գտնելու երկրորդ հայրինիք մը։

Այսպէս մեր սրտերը հաժազարկ կը բաբախէին և միևնոյն սէրը կ'ոգևորէր զմեզ. սէր դէպի մեր գժբախտ ու ջախջախեալ ազգը. սէր՝ լուծի տակ հեծող մեր երկրին ու հայրենիքին հանդէպ. սէր՝ դէպի Հայաստանեայց Եկեղեցին։

Մեր սրտերը միասին բաբախեցին, երբ ձեռք առինք հայկական երգերը։ Իսկ մեր բաժնուելէն յետոյ անգամ մեր բարեկամութիւնը վերջ չգտաւ, ընդհակառակն աւելի տարաճաւն և հաստատուն եղաւ ան, ասոր ապացոյցը տուին իմ կողմէս՝ դպչնաւորելով ձեր բանաստեղծութիւններէն 3 կտորներ, զորս ժամանակին ձեզի զրկեցի. իսկ դուք նամակներով և մանաւանդ ձեր վերջին նամակով տուիք այդ ապացոյցը։

Ճշմարիտ բարեկամ մը կ'անուանեմ զձեզ որ առանց աժենազոյն ակնկալութեան կը գնահատէք զիս ու կը միջամտէք ինձի համար, որու սիրալի յորդիացն մտքուած բառն կարօտէն և հայրենաբաղձութենէն, կը սատարայ անպրագառնալով մեր ազգին վիճակուած տառապանքներուն վրայ։ Ամէն օրչափ յաճախ փափաքած էի ինչպէս ըսի ունենալ բարեկամ մը, որ ըմբռնելով ջանքերս, տեսէ կերպով արձագանգն ըլլար և պաշտպան հանդիսանար ինձի որ բոլորովին առանձին մնացած եմ. և ճանչցնէր զիս այն ազգիս, որու կը պատկանի, յաժենայն դէպս, ամբողջ հոգիս։ Ցանձին ձեր՝ գտայ հիմայ այդ բարեկամը, և ասիկա երախտագիտական ուրախութեամբ մը կը համակէ սիրտս։

Ներքին պահանջ մը կը զգամ ձեզ նման ասրեկամի մը հանդէպ վարուիլ այսպէս՝ ինչպէս պատշաճ է նման սրբազգայի մը ժէջ։

Դժբախտ ազգի զաւակներն ենք. մարդիկ՝ որոնց բաժինը եղած է կրել նոյն կսկիծը, հանդուրժել ասար սիրոյ և հարկադրուած ըլլալ քալել վիրաւոր սրտով, ամբողջ կեանքին։ Մենք մեր կուրծքին տակ կը կրենք միևնոյն դաժան ճակատագիրը. ուստի հոգեկան ճանապարհով պէտք է մենք եղբայրական ձեռք կարկառենք իրարու և ի բաց վանենք ամէն ինչ որ եղբայր եղբօրմէն կը բաժնէ. ուստի և պէտք է որ մտերմաբար «Դուռ»ով խօսինք իրարու հետ. և որովհետև ես աւելի տարեց եմ, այդ եղբայրական առաջարկութիւնը նախ իմ վրայ կը ծանրանայ։

Ուստի, սիրելի Հայկ Արամ, քու փափաքդ պիտի կատարուի և պէտք է որ կատարուի որով իմ սրտիս լռիկ փափաքն ալ գոնացում գտած կ'ըլլայ։

Մեր մօտ ապրած սուղ ժամերդ արդէն քեզ համոզեցին, որ հոս, հակառակ վերմանական կենցաղիս, դոյզն կերպով իսկ չեմ լքած հայկական կենցաղս. իրա՛ւ ինձի պէտներու համար, մայրենի լեզուն այլևս սահուն չի հնար և այս դրժբախտութիւնը տարուէ տարի կը վատթարանայ, բայց ազգիս համար սրտիս մէջ վանող կրակը միշտ չիկափայլ կը հնայ։

Որչափ երջանիկ եղած պիտի ըլլայի, եթէ ձեզի պէս չըրջապատ մը ունենայի և հնարաւորութիւն՝ մեծ թուով հայրենակիցներու հետ հաղորդակցութեան մէջ մտնելու համար, որպէսզի հոգեկան ու մտաւորական փոխանակութիւններ ընէինք Ինչ սքանչելի բան եղած պիտի ըլլար ինձի համար, եթէ հայ միջավայրի վրայ մտքի արտայայտութիւններով չփման մէջ ըլլայի և, ամէնէն կարևորը, բանաստեղծներու հետ հաղորդակից ըլլայի և ասոնց բանաստեղծութիւններէն օգնարուելով չարունակական երգեր յօրինէի, ինչ որ ունիմ այստեղ չատ քիչ է և ներկայ պայմաններուն մէջ հնարաւոր ալ չէ հայերէն գրքեր ունենալ։ Մեծ դժբախտութիւններուն մէկ մասն է այս. իրա՛ւ հասանելի հեռաւորութեան վրայ կան հայրենակիցներ. բայց անոնք չեն կրնար ըլլալ ինձի պէս։ Ուստի, ահա փափաքիդ գոնացում տալու համար հակիրճ կենսագրական մը կ'ուզարկեմ քեզ։ Ըրէ՛ այնպէս, ինչպէս կ'ուզես ինչ որ պիտի ընես լաւ պիտի ըլլայ։

. . . Ալն. Ալն. . .

Թարգմանեց՝ Հ. Ա. Ռ.

ՐԱՖՖԻ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Անդիակ չարաթ երկոյ, մարտ 12, Իտալ սրանին թա-
մէն Բաֆֆիին գարձեալ լսելի ընել տուաւ ահեղաձայն
յանգերը բարդ երաժշտութեան մը, որ կատարեալ առիգնուած
մըն էր՝ մանուկի մը նուրբ ու աստուածատուր մատներով
արտաքերուած։

12 տարեկա՞ն միայն. կը թուի թէ ամբողջ երաժշտու-
թեան գործող սահանքներուն վրայանքին բանալին դրուած էր
այս...մանուկի մը ճկուն մատներուն մէջ, երեսին թոյլ կա-
տաղ, որ կապտուած յորձանքները հեչտապարար կերպով ներ-
հեն ու մրափին. պահ մը յիտոյ ալ թոյլ կուտայ, որ ծերպ
մը բացուի և անաւոր գորգինով գուրս խուժին յորձանքնե-
րըն ու եռնիին, սպառնալով տիրապետել ձեռակերտ տիե-
զերքին մէկ վայրկեանէն միւսը։

Մատներու տիրական չարժուձի մը, և անա յորձանքները

գասպած, կարծես կր հևան կապանքին տակ, գարնանային զեփիւռին մրմունջներուն պէս, որ կ՚օրօրէ ու կը պարարէ հոգին։

Եթէ վարագոյրի տակէն լսէինք ամենաբարդ, ամենախորթին այն դաշնաւորումները, զորս պէտհ, կրուկ և Լիծ՚էերու նման գերմարդկային էակներ իրազ առ իրազ պոկած ու փրցուցած են Որփէոսի երկնային կաճառներէն, անկարելի պիտի ըլլար հաւատալ, որ երկոտասնամեայ մանուկ մըն է զանոնք վերստին ննչեցնողը, եթ սակայն երազ մը ըլլալէ հեռու էր իրականութիւնը. կր ճանչնայինք ու կը տեսնէինք տաղանդաւոր մանուկը. ի՛նչն իսկ էր. Բաֆֆիկո...։

Ծննիալ թագաւորներ գիտէնք կամ տեսած ենք. այո՛, պարզապէս աչնան գուգադիպութիւն մր կամ բախտին մէկ քմահաճոյքը։ Սակայն ի՞նչ անուն տալ այս մանուկին, որուհետ այդ երեկոյ անչուշտ ժամադրուած էին Պեթհովէնը, Մոցարտ, Շօբէն, Լիցդերու և ահրողջ երաժշտութեան աստուածները։

Եթէ մեզի գրիչական հրաժշտութեան թեքնիքը վերլուծել պէտք ըլլար, հաւանական է որ գոհանայինք յիշատակելէ, թէ Պախ-Լիցդի «Քանդէզի է ֆիւկ» առաջին կտորը հիացուց մեզ, կամ թէ Պեթհովէնի «Սօնատ»ին երրորդ հատուածներէն «Ատաճիօ»ն և «Բրեսթօն» զգացողութեան, բծրբռնուժի, ճարտարութեան ու միաժամանակ երանգի, ներքնութեան, արտայայտութեան զմայլելի ընդելուզումն էր եղած, դարձեալ թէ Շօբէնի «Նօգտիւռն»ը կամ հեղինակին իսկ սիրած «Քլեդօն» ասենակատարեալ գիտակցութեամբ ու հրմայական վերարձագանգութեան դաշնամուրի պղինձ-արծաթ լարերուն ձկէն։

Վերջապէս, գիտական հրաժշտութեան հաստատուն առասաններուն հետ եկաւ ոտրուիլ նաև հայկական ժողովրդական պարերգի, այսպէս ասած նուրբ ու պարզ մետաքսաթելը այնքան ճկուն, ինչպէս նազելաչուք կարնեցի Հայ աղջկան ձեռ ու առաջ պարը։

Սակայն յայտնութիւն յայտնութեանց եղաւ վահրան կտորը, Լիցդի «Գոնսէռ»ան մի պէժոլ մաժէօռը. հեղինակին զգայացունց երկերէն դժուարագոյնը, որու նօթագրուած բազ-

մաթերթերուն քիչեր միայն պիտի կրնային մօտենալ և զորս Րաֆֆիկ նուագից, ինչպէս բոլոր նախորդները, միայն յիշո ղութեամբ, անսխալ և անվարան։ Այդ պահուն այլևս ժեննք կորանցուցինք ձեր տրամաբանելու ամբողջ կարողութիւնը։

Մանուկն Րաֆֆի, որ հազիւ վարդի թերթի մը չափ կշռած է երկրիս վրայ, դեռ 12 տարեկան, ո՛ւր ե՛րթ, ի՛նչ պէս և գերբնական ի՛նչ տեսիլքով իւրացուց հոյակապ պա չարը այդ խորախորհուրդ երաժշտութեան...

Անկարելի բլլալով ոևէ բացատրութիւն գտնել, կը տարա ւիմ մտածելու, թէ՝ յանձինս այս «հրաշալիք» մանուկներուն, նախախնամութիւնը դարն անգամ մը, ծանր կշտամբանք մը կը գամէ ոճրապին. անուղղայ և անբռնացած մարկութեան ճակտին, կարծես ըսելով.

«Համեստ բոյնի մը մէջ ծնած ու մնած այդ մանուկին իմացականութիւնը քու ամենօրեայ սեփականութիւնդ պիտի ըլլար, սակայն դուն նախապաշարմունքի ու դեռ կը չարունակես արիւնով ու արհաւիրքով դիեցնել քու հրեշտակածին զաւակ ները»։

Իրանի՛ անունդ, որուն քաչխարհի սանդարամետային ժը խորէն ձերբազատուած եկան պահ մը ուրկնդրելու փոքրիկ Րաֆֆիին հրաշափառ երգահանդէսը։

ՀՐԱՇՔ-ՏՂԱՆ՝

ՐԱՖՖԻ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Րաֆֆի ծնած է Կ. Պոլիս, 1925 Յուլիս 17ին. զաւակն է բնիկ Թիֆլիզցի մեծանուն դաշնակահար Սարգիս—Սերկէյ Պետրոսեանի, որ «Ազատ Գեղարուեստագէտ» տիտղոսով վկայուած էր Մոսկուայի կայսերական երաժշտանոցէն, 1917 ին։

Պետրոսեան ընտանիքը եղած է նահապետական ընտանիք մը, որուն խրախանչիւր անգամը աչքառու բարիմասնութեամբ օժտուած եղած է. իսկ Սարգիս—Սերկէյ Պ.ի ընտանիքը՝ հայր, մայր և երկու զաւակներ. գեղարուեստի, երաժըշտու-

ՐԱՖՖԻ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ
վեց ու կէս տարեկան
հասակին մէջ

թեան և բեմական պարի տիպարներ են։

Այս ընտանիքը 1921-29 Պոլիս հաստատուած բլլալով, դեռ ցայսօր իւրին հիացումով կը յիշուի Սարգիս-Մերկէյ դաշնակի դասատուն, որ բարձր թեքնիքի տիրացած, ժանկավարժական մեթոտի պիտակ և գերազանցօրէն բարեխիղճ երաժիշտ մէ։

Իսկ Տիկին Ս. Պետրոսեան բեմական ինքնատեղծ մենապարի այնպիսի ճոխ, չքեղ ու հմայիչ փիկիւռներ (պատկեր) ներկայացուցած է մօտաւոր անցեալին մէջ, որ ամէնէն գեղարուեստասէր մեծ ազգերուն ալ պատիւ կր բերէ։

Ահա այսպիսի հազուադիւտ ծնողաց զաւակն է Րաֆֆի Պետրոսեան, որ այսօր հազիւ լրացուցած է իր 13 գարունները և արդէն իսկ «ՀՐԱՇՔ-ՏՂԱՑ» համբաւով կը ճանչցուի թէ՛ Հոլանտայի թէ՛ Պելճիքայի և թէ մանաւանդ Ֆրանսայի մէջ, ուր իրենց կայանն է, երաժշտական քննադատներ ուզած են

զայն համեմատել մեծանանձար Մօզարդի, Հայրը երաժիշտ ու գոմբոզիթէօռ ըլլալով՝ իր զաւկին համար հզանակները դիւրին ձայնակարի կը վերածէր, նօթայով նուագել տալու պարանաւ. իսկ Բաֆֆիի դէպքն ձանօթութիւն մ'ալ չունենալով նօթայի մասին, բնագիրը ամբողջութեամբ կը նուագէր միայն յիշողութեամբ, երկու կամ երեք անգամ լսելէ վերջ... Դիտէ չենք իսկոյն իր տաղանդեալ նրախայութեանն չրջանին մասին, երբ ժամերով կը սիրէր խաղալ դաշնակի ստեղներուն հետ:

Հրաշք մը ինքնին և թերևս հրաշք ու կէս, որու նմանը երբևիցէ տեսած ըլլայ կամ տեսնելիք ունենայ մարդկութիւնը:

Մտքով ու մարմնով կատարելապէս առողջ է, զուարթ, կայտառ ու ժանկարնոյթ... երբ ոտքերով գնդակ կը խաղայ իր ընկերներուն հետ, Հնազանդ ու բարեկիրթ տղակ մը ըլլալով, աւելի ևս փայլ կը տոանայ իր բնատուր աննախընթաց ձիրքը:

Մարդկօրէն տակէ աւելի վերլուծում մը պիտի չկրնայինք ընել իր մասին, և ամբողջական պատկեր մը տուած ըլլալու համար, բաւական պիտի ըլլայ կարդալ «Նոր երկիր» օրաթերթին մէջ լատացուցած խորհրդածութիւնները, 1938 ին

ՀԱԿՑ-ԱՐԱՄ ՓԻՊԱՐԵԱՆ

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

Վերընձիւղող հայ արուեստին մաս կը կազմէ անշուշտ թատրոնը. բեմը, բեմը որ ժողովուրդին դպրոցն է, ևս բեմական արժէքներ հազուագիւտ չեն և երևան կուգան տատ ու անդ, Ո՛վ չէ լսած Ռուբէն Մամուլեանները Շահխաթունիներու անուննները, որոնք իրենց յաջողութիւններով օտար մամուլին ուշադրութիւնը կը հրաւիրեն իրենց վրայ:

Տարեցոյցիս պատրաստութեան առին դիմած էի, արտասահմանի հայ բեմը ներկայացնող հայրենակիցներու, կարենալ գաղափար ունենալու մեր թատերական կեանքին մասին, Հայ բեմը՝ ըսելով կը հասկնանք անշուշտ կեանքն ու պոր-

ձր, մեր մէջ ամէնէն աւելի անտեսուած գիտարուեստին նուիրուած հայ դերասաններուն որոնցմէ մէկուն խիստ ժլատ բաւերով և հաժեստօրէն նկարագրուած ինքնագիր կենսագրականը հաճոյքով կը հրատարակենք։

ԱՐՄԻՆ ԱԺՏԷՐԵԱՆ

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ծնած եմ 1890 յունուար 24 ին, Կոստանդնուպոլիս, Եէնի Գաբու։

Փոխադրուելով Մարմարիա, նիկն. ուսումս ստացած եմ տեղւոյն Սահակեան վարժարանը, յետոյ Ակզոյին կեդրոնականը՝ բայց այս վերջինը կիսատ ձգած եմ.

1909 ին մասնակցած եմ Երուխմ Շահէնի, Ասոս Մուսաբեանցի եւ Շահիւն Յակոբեանցի դեկավարութեամբ կազմուած «Ազատ Թատրոն»ի ներկայացումներուն։ Այս թատերախումբը իր առաջին ներկայացումը տուաւ Օրթագիւղի Բարեսիրաց թատրոնին մէջ, ներկայացնելով Վիքթոր Հիւկոյի «Ահեան» կր գրօս. նու, ոտիերգութիւնը, որուն մէջ առաջին անգամ բլլալով

բեմ ելայ (Բօսէ)ի դերով։ Այս թատերախումբին կր մասնակցէին Տիկին Էլիզ Պինճէրէեանց, Եդուարդ Զաքիրեան, Լուսիկ։ Խումբը տուաւ գրուեցար։

Այս թուականներուն Սամսոնիոյ մէջ կազմուեցի սիրողներով թատերախումբ մր, որուն ցանկին մէջ կր գտնուէին Մկրտիչ Զանեան, Տրդատ Նշանեան, Տիկն. Ռէհինա Զաքարեան, եւ օրիորդ Հրայր՝ մասնաւոր դերերու համար։ Ես ոտիգի հետեւեալ դերերը. — Անդրէաս Էլիզբարեան (Պատուի համար), Ֆրանց Թօն Մօոր (Աւազակներ)։

1911-ին մասնակցած եմ Ֆելիկեան թատերախումբին, եւ ստիպուած հետեւեալ դերերով — բժիշկ Ասլպհանի (Մարի ժան), Ֆենիսպրն (Վարդան Մամիկոնեան), Ֆրանց Թօն Մօոր (Աւազակներ)։ Խումբին կապմն էր հետե-

եալը.— Տիկիններ Վարդիթեր Ֆէլէկեան, Հրանոյշ, Նինոլ Շահէն, եւայլն:

1918-ին անդամակցած եմ «Պոլսոյ Հայ Տուամարիկ Ընկերութիւն» թատերախումբին, որուն կազմին մէջ կը գտնուէին Շահան Սարեան, Նօեմ Պէհիկթաշլեան, Մկրտիչ Զանգի, Տրդատ Նշանեան, Եդուարդ Զաքրաս, Տիկիններ՝ Սիրանոյշ Ալիխանեան, Հրայր, եւայլն: Աշխատած եմ հետեւեալ դերերով - Ռէս Մնօ (Արդուճի Հովիս), Վասակ Սիւնի (Վարդան Մամիկոնեան): Խումբէն հրաժարեցայ:

1918 ի Մարտին նորէն մասնակցեցայ Ֆէլէկեան թատերախումբի ամառնային շրջանին, որուն կազմին մէջ կը գտնուէին տիկիններ՝ Վարդիթեր Ֆէլէկեան, Հրանոյշ Ֆէլէկեան, Նշան Պէհիկթաշլեան, եւլն: Թատերախաղերուն մասնակցեցայ հետեւեալ դերերով.— Ռէս Մնօ (Արդուճի Հովիս), Ֆիլոկսէր [Մլեխա], Կարտինալ Բոյնի [Հէրոհին], Բժիշկ Ապպիանի (Մարի ժան), կոմս (Բոյր Թէրեզա), Իրա նը Քօն Մօօր (Աւազակներ): Այս միջոցներուն մէջ սիրողներու հետ ներկայացուցի «Արեան Բիծ», խաղալով [Վիքթոր ըր Սիրվալ] ի դերը:

1919 Նոյեմբերին դարձեալ միացայ «Պոլսոյ Հայ Տուամարիկ ընկերութիւն» թատերախումբին, որուն կազմին մէջ կը գտնուէին Սարուխան Սեւումեան, Հրաչեայ Նէրսէսեան, Վահրամ Պաղտասարեան, Տրդատ Նշանեան, Եդուարդ Զաքրաս, տիկիններ՝ Քնար. Սիրանոյշ Ալիխանեան, Ասրիճէ Պիճիճէնեան, եւ այլն: Աշխատեցայ հետեւեալ դերերով.—Գարու Նուսուք (Խաւանաճութիւն), Մանասէ Վանեէ-սարսէն (Ուրիէլ Ակոսթա), Իրանց Ջօն Մօօր (Աւազակներ): 1920-ին խումբէն հրաժարեցայ:

Այս թուականէն յետոյ սիրողներու հետ ներկայացուցի ըսնի մը թատերախաղեր. խաղալով հետեւեալ դերերը.—Իրացց Ջօն Մօօր (Աւազակներ), Վիքթոր ըր Սիրվալ (Արեան Բիծ), մապիւրաի (Սուրբ Խումինիկ Կլզիին Գերին):

1922 ին նորէն միացայ Ֆէլէկեան թատերախումբին որուն դերասանական կազմին մէջ կը գտնուէին տիկիններ Վարդիթեր Ֆէլէկեան, Հրանոյշ Ֆէլէկեան, Նշան Պէհիկթաշլեան, Վահրամ Պաղտասարեան, եւ այլն: Մասնակցեցայ հետեւեալ դերերով.—Ֆիլոկսէր (Մէտէա). բժիշկ Ապպիանի [Մարի ժան] . Լորտ Մէլվիլ (Բին): Խումբը լուծուեցաւ,

1923 ին Մարսէյլ գացի. եւ սիրողներու հետ ներկայացուցի «Վարդան Մամիկոնեան», կատարելով (Վասակ Սիւնի)ի դերը:

Ցետոյ անցնելով Բարիզ. 1927 Յուլիսին, Սարուխան Չարիճեանի քաջառիկ ներկայացման մասնակցեցայ «Օմայի»ի դերով (Թայճուսի) մէջ:

1934 Մայիս 20 ին, իմ 25 ամեայ բեմական գործունէութեանս առթիւ ներկայացուցի «Աւազակներ» խաղալով (Իրացց Ջօն Մօօր)ի դերը:

ԱՐՄԷՆ ԱԺՏԻՐԵԱՆ

Փարիզ 8 Յուլիս 1938

ԽԱՂԱՑԱՆ ԴԵՐԸՐՍ
Անդրեաս Ելիզբարեան «Պատուի Համար»

«Անէեցուն Նոր Տարեցոյց»ի տարածման ամէնէն աւելի օգտակար Ամերիկաբնակ Տէր եւ Տիկին Գէորգ-Պարոյր Գուշեան իրենց զաւակներով: Գուշեան ամոլին ցոյց տուած զոհաբերութեան ոգին երախտագիտութեամբ պիտի յիշենք միշտ:

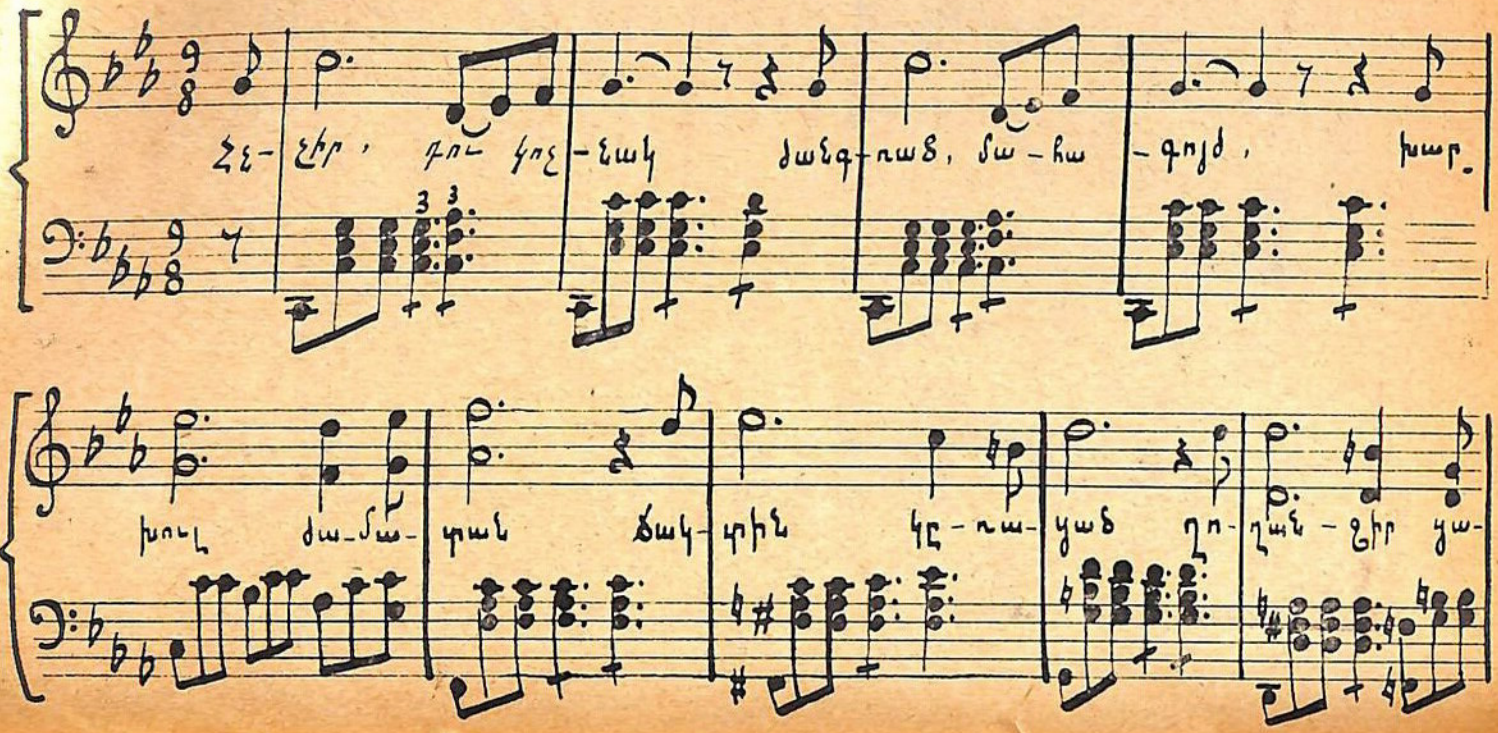
Յիսուց Ֆօն Մօօր «Աւազակներ, Ռէս Մնօ «Աւրցուցքի Հովիտ»
Վիքթօր Տր Սիրվալ «Ռէեաց Քիժ, Ֆիլոկտէր «Մէէհա»
Վասակ Սիւնի «Վարդան Մամիկոնեան» Կարթինալ Բրոյնի
«Չէէուհին,
Գուրա Եւ տուժ «Դատաստանը թիւր, Բլիսկ Ապպիանի «Մարի Ժան,
Չապիպրան «Սուրբ Գոմբինի Կղզիին Գերին, Լուց Մէլվիլ «Քին,
Մանուսէ Վանեէոսեաէն «Ուրիէլ Ակոստա»
Օմայի «Թայֆուն»

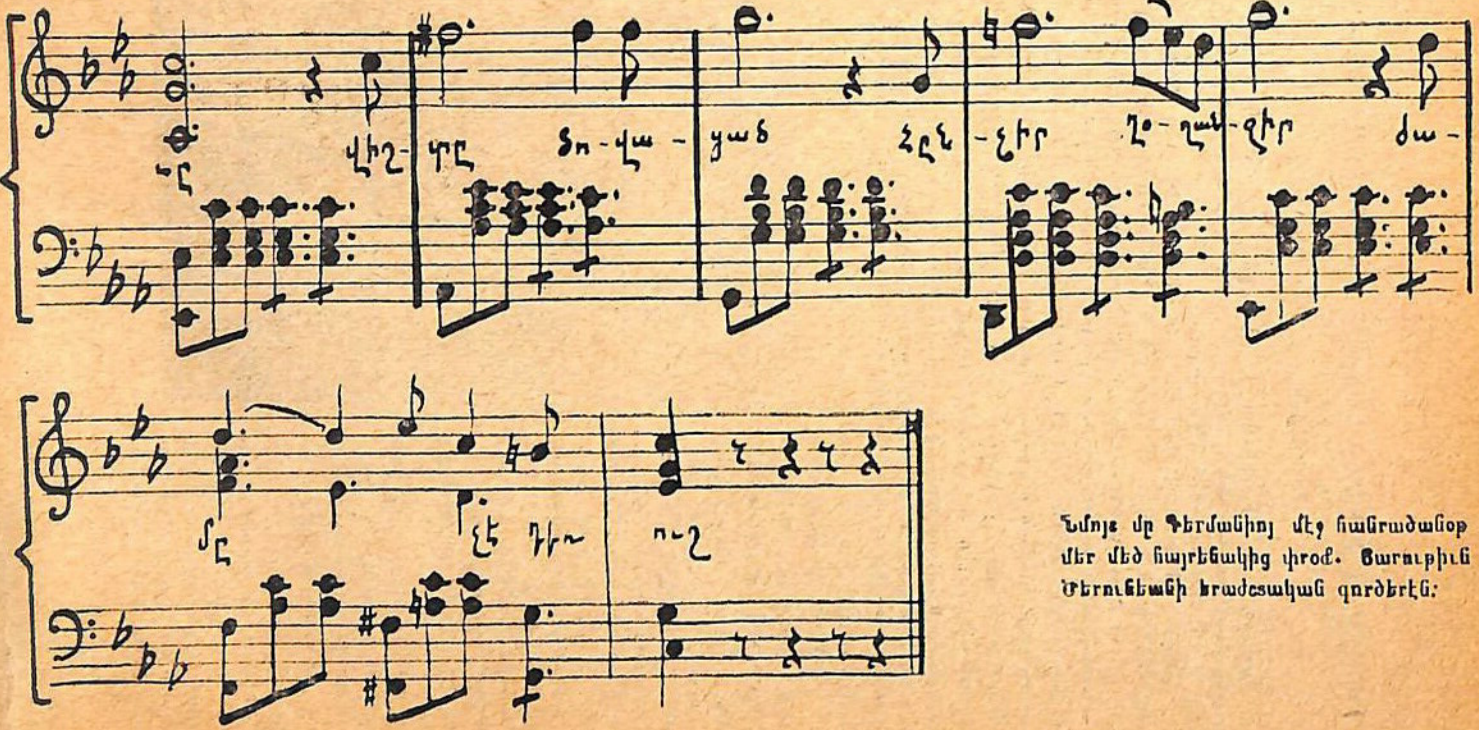
ԳՈՐԾԱԿՑ ԱՐ ԵՒ ՉԵՏԵՒԵԱԼ ԳԵՐԱՍԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

Եւովմ Շահէն, Շահին Յովհաննէսեան. Տիկին Էլիզ Գրիգորեան. Եդուարդ Զաքարեան. Տիկին Հրաչ. Մկրտիչ Զանոն. Վահրամ Ավանեան, Վահրամ Փափազեան. Տիկին Քնար. Տիկին Վարդիթեր Ճէլէկեան. Տիկին Հրանոյշ Ճէլէկեան, Մուշիրոն Մնակեան. Տիկին Սիրանոյշ Պիհոսեան. Շահան Մարեան, Նշան Գէհիք օղլեան. Հրաչեայ Ներսէսեան. Յարութիւն Սիրուճեան. Վահրամ Պօղոսեարեան, Աբգար Շահիրեան. Յարութիւն Զարիճեան.

Հէյ էհէր, դու կոչնակ

խօսք՝ Հայկ-Արամ Քիւպարեան
եղանակ՝ Յարութիւն Ծերունեան

Նմոյե մը Գերմանիոյ մէջ հանրածանօթ մեր մեծ հայրենակից փոքճ. Ճարութիւն Ծերուճեանի երաժշտական գործերէն:

ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅ ՄԵՐ ԵՐԻՏԱՍ ԴԻ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐԷՆ

ԵՐՈՒԱՆԴ Է. Գ ՀԱՒԴԵՒԱՆ

Երուանդ Գ. Գաւիթեան բարձրագոյն կրթութեամբ օժտուած՝ երիտասարդ մտաւորական մըն է. երկրորդ սերունդ՝ Լիբանանահայ ծաւիօք գրագէտ Տիար Գ. Ո. Գաւիթեանին (Գիմաէդա).

Ծնած է Մեհսին 29 նոյ. 1912 թուականին Իր Ազգ. նախնական կրթութիւնը առած է Պէյրութի ազգային Ս. Նշան վարժարանէն. բազմամաւիօք մանկավարժ Տիար Վահրամ Աւծրունիի աշակերտելով: Ազգային վարժարանէն յաջողագոյն կերպով շրջանաւարտ ելլելով 1926 թուականին, անմիջապէս կը մտնէ Պէյրութի Քէրճնեոր Sacre-Coeur նախարանը եւ նոյն շարունակելով իր երկրորդական ուսման ընթացքը՝ մեծագոյն յաջողութիւնով կ'աւարտէ ու շրջանաւարտ կ'ելլէ, լրացնելով Քրս. bacaloraet ի գրական ու գիտական Ա. Բ. մասերն միանգամայն, Մասնաւոր յիշատակութիւնով. Քրանսական կրթական նախարարութենէն վաստեցուած վկայականներ ստանալուն պէս՝ իմաստասիրութեան նիւթին մէջ ցոյց տուած բացառիկ ընդունակութեան եւ յաջողութեան համար գոլէնի ազատութեան կողմէ կը վարձատրուի Prix de philisopiie

1933 ին կը նշանակուի Այէյի (Լիբանան) college Universel Քրնս. նախարանը, իբրեւ գիտութեանց ուսուցիչ, ուր այնման արդիւնաւոր կերպով կ'աշխատի հասստութեան մակարդակին բարձրացման ինչպէս նաեւ իր գիտական ու գրական ուսումի կատարելագործման համար, կը նետուի հանի մը Եւրոպական կառեւորագոյն բրքակցական հանդիպարտութիւններու դասընթացքներուն:

1934 ին պարտաւորած գոլէնին գիտութեանց բաժնին վարիչ - դասախօսը կ'ընտրուի բանանձնելով bacaloreat ի դասերը:

Լիբանանի կրթական նախարարութիւնը օգտուիլ ուզելով երիտասարդ ուսուցչին յայտնած կարողութիւններէն, երկու տարի յաջորդա-

բար զայն կիրարկման [ՐՆԵիչ կր կարզէ 1934 եւ 1935 ին] Պաշտ. երկրորդական ուսմանց ՐՆՆութիւններու գիտական քաժիններուն, մասնաւոր պաշտօնագրերով:

Ե. Դաւիթեան չորս տարի շարունակելով իր յոյժ կարեւոր պաշտօնը յիշեալ Գօլէնի մէջ. հակառակ ազգ. նախագահութեան ու ազդեցութեան թախանձագին կր հրաժարի. նախապատուութիւն տալով Անթիլիասի դպրեվանուց կողմէ եղած հրաւէրին եւ այս երրորդ տարին է որ հոն ծեռնհասօրէն կր կատարէ՝ Բանասիրէն լեզուի, գիտութեան եւ ուսողութեան (Քրիս. լեզուով) ուսուցչական կարեւոր պաշտօնը:

Երանելի իր հմտութեան հետ զուգընթաց կր ցուցադրէ ջերմագին յարատեւ ու համակրութիւն. հանդէպ ազգային կրթական ու բարեսիրական գործերուն իր այնքան գրադրմունքներուն մէջ սիրով.—կատարեալ ընտիրութով կր կատարէ Հայկ Բարգրձ Ընդհ. Միութեան Հ. Ե. Ընկերակցութեանց Ջարեհ Նուպար մասնաճիւղին ատենադպրութեան պաշտօնը եւ յոյժ օգտակար կր հանդիսանայ բոլորին:

Նոր սերունդին համար գնդեցիկ օրինակ եւ ազգին համար յոյժ օգտակար մտաւորական մրն է երիտասարդ եւ համակրելի կրթ. մշակը:

Դաւիթեան ունի հետեւեալ հրատարակելի երկերը:

1.— Ցոյներ (բանաստեղծութիւններ՝ հյր. եւ Քրանս.)
2.— Փիլիսոփայական խոհեր (հյր. Քրանս.)
3.— les Sciences du Brevet Elementaire
4.— les mathematiques du « «
5.— la radioactivite naturelle et artificielle

Ե. Տ.

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱՓԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՑՔ

ՄԱՍՆ Բ.

ՄԱՀԱՓՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ԱՆԴԱՐՁ ՄԵԿՆՈՂՆԵՐ

1938՝ սահոդ տարին, ինչպէս նաև 1939 տարւոյն սա առաջին ամիսները դժբախտ չրջան մը եղան բովանդակ Հայութեան համար։

Հետզհետէ աստւպի նման մարեցան հայ երկնակամարին ամենալուսաչող դէմքերը ազիրական և Հայութիւնը սրտի դառնքն մորմոքով սև հողին յանձնեց իր հոյակապ պատկերուն ամենասիրելիները, որոնք անհուն պարտք մը կը թողուն իրենց ետին։

Որքան որ տարեցոյցի մը սահմանափակ էջերը անբաւական կրլան ժեղմէ առյաւէտ բաժնուող մեր սիրելիներու անունները արձանագրելու, այսուամենայնիւ ազիտի ջանանք սեղմ գծերու մէջ ուրուագծել անոնց բեղուն կեանքերն ու գործերը, որոնք ապրեցան և իրենց թանկարժէք կեանքերը իրենց սիրելի ազգին բարօրութեան ի սպաս դնել գիտցան։

ՍԻՄՈՆ ԳԱՁՐԳՃԵԱՆ

Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան և Հայ ժողովուրդի բարեբար Սիմոն Գայրգճեան 1869 ին ծնած է Կ. Պոլիս, Եղբայրըն էր † Մատթէոս եպիսկոպոս Գայրգճեանի։

Նախկ. կրթութիւնը Թաղին ազգային վարժարանէն ետք յետոյ աշակերտած է Պէրպէրեան վարժարանը և ժամանակ մըն ալ հետաքրքրած է Թուրքիոյ Պետ. Առտաոպատանական վարժարանի դասընթացքներուն։

1894 ին կ'ամուսնանայ Սրդ. Մաթիլտի հետ, չնորհալի դուստրը՝ Միքայէլ Արմէնեանի։

1896 ին հաստատուած է Ալեքսանդրիա ուր չնորհիւ իր հաշուակալութեան քաջ տեղեակ ըլլալուն և Ֆրանսերէն Անգլիերէն և Թրքերէն լեզուներու հմտութեան կը յաջողի մրտնել իբր հաշուակալ Կիւտիւկեան ծխախոտի հաստատութեան մէջ, կր պաշտօնավարէ հոն երկու քառակէս տարի և ապա կ'անցնի Գահիրէ և միևնոյն պաշտօնով հոն կը գործէ 7 տարիներ։ Այս երկար ժամանակամիջոցին մէջ, հայկական համբերատարութեամբ տոկալով ամէն կարգի չրկանքներու կոկիկ գումար մր կը խնայէ և Հայոն ծանօթ ձեռներէցութեան ոգիովը գինուած կր նետուի առևտրական աշխարհը, զբաղելով երկաթեղինաց գործով մր և իր խոհական գործունէութեամբ հետզհետէ կր տիրանայ պատուաւոր դիրքի մր։

1933-ին առողջական պատճառներով գործէ կր քաշուի իսպառ։

Սիմոն Գայրգճեան վարած է նաև պաշտօններ ազգային չրջանակներու մէջ, եղած է անգամ Գահիրէի և քաղաքա-

կան ժողովներուն։

Հանգուցեալը հաստատ բնաւորութիւն մը գաւակ՝ իր չանքերուն չնորհիւ տիրացած էր հարստութեան մը թէև ոչ պատկառելի. սակայն իր վճռանձն ժէպ ժէսթով Ազթիլիսի հողին պնդման համար միանուագ 4000 անգլ. ոսկիի իր նուիրատուութեամբ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան պատմութեան մէջ մանաւանդ և հայ գաղթաչխարհի պատմութեան մէջ բնդհանրապէս կը թողու ազգային մեծ բարերարի մը համբաւը անկորնչելի։

1938 ի Տարսպոլիա Ռ. հատորը Տէր և Տիկին Ա. Գալուստեանի ձօնելով արդէն ցոլացուցած էինք մեր զգացումները։

Թէև անկից յաւէտ բաժնուեցաւ մեզի անմխիթար թողլով իր ազնիւ կողակիցը Աբրին Տիկ. Մախիտը և իր եղբայրը Պրն. Մելքոն Գալուստեանը, բայց անոր յիշատակը անժուռանալի պիտի մնայ Կիլիկիոյ դարաւոր կաթողիկոսական պատմութեան և մեր սրաերուն մէջ։

ՀԱՅԿԱՆՈՑՇ ՊՕՑԱՃԵԱՆ

Եթէ հին դարերը հռչակաւոր ամազոններով, Սպարտացիները իրենց քաջասիրտ մայրերով, Ֆրանսացիները փանտ'Արքով, Գերմանացիները Գլարա Ձէտքինով կրնան հրապարտանալ, հայութիւնն ալ իր Հայկանոյշներով պակաս արժէք մը չի ներկայացներ։

Հայկանո՛յշ, անմահանուն Փիրայրի և Մհեր Մուրատի, այդ զոյգ տիտաններու արժանաւոր այս քոյրը, իսկապէս Հայ Յեղափոխութեան դիցուհիներէն մին է, Մարօներու, Շաքէներու, Նազելիներու չարքին։

Ծնած է 1864 ին Համբն, իր մեծ հզօր Փիրայրի Հայաստանի ներքին գաւառները խարխրդաւոր մեկնումովը և Մհեր Մուրատի կ. Պոլիս անցնելովը, իբրև աւագանոց, ինք կը դառնայ տեղւոյն Միացեալ ընկերութեան վարժարանի ուսուցչուհի, ինքզինքը և իր ծեր մայրը ապրեցնելու համար։

Հայկանոյշը ճանչցողները կը վկայեն թէ՝ «Նա սխալմամբ աղջիկ ծնած էր. սակայն այդպէս ըլլալով հանդերձ իր ճարպիկութեամբ, քաջութեամբ ու չերժութեամբ և գործելու եղանակներովը չուք կը ձգէր այր մարդոց վրայ։

Ապա իրեւ ուսուցչուհի պաշտօնավարած է Սիս, Տարսոն եւայլն: Տարսոն գտնուած ատենը կը լսէ թէ Մուրատը ձերբակալով Կ. Պոլսոյ բժիշկ, համալսարանը անցած է Կովկաս և յետոյ գացած Սասուն...իր մասին ազատական հեքեաթներ կը հիւսուէին: Հուսկ յետոյ կը լսէ նաև որ Սասնոյ ապստամբութիւնը զսպուած, Մուրատը ձերբակալուած և Կ. Պոլսոյ բանտը կը գտնուի:

Այդ ժամանակ անկարելի էր Կ. Պոլիս երթալը. Հայկանոյշը հնարամիտ կը գտնուի, խածնել կուտայ իր սրունքը և իբր կատղած չան խածուածք բարբր կ'առնէ Տարսոնի քաղաքապետ բժիշկ Տք. Ց. Ռէճէպեանէն ու այդ միջոցով կ'անցնի Կ. Պոլիս «Ս. Փրկչի հիւանդանոցին մէջ դարմանուելու համարո»: Հազար ու մի միջոցներ ի գործ չեն ըլլար Մուրատը տեսնել, քանի որ հակոդութիւնը չափէն աւելի էր և Հայկանոյշին Պոլիս մուտքը իմացուած էր ու ենթակայ հետապնդումներու:

Այդ օրէն սկսեալ Հայկանոյշը հանգիստ կեանք չունեցաւ, և դարձաւ յեղափոխականուհին, քարոզիչ ու հրահրողը մեր ազգ. ազատագրութեան:

Հայկանոյշի դերը հայ յեղափոխութեան մէջ, խիստ մեծ է, կ'արժէ որ այդ մասին յուշեր ուներողները գրի առնեն, այս անվախ հայուհիին հերոսական կեանքը, ինքզինքը զրկեց աշխարհային հաճոյքներէ. չրմնեցաւ քաղաքէ քաղաք, կարծես թէ բսած ըլլար իր եղբօր Մխիթարին թէ, եթէ կը մեռնիս դուն եղբայր, հանգիստ քնացիր, քանզի ես պիտի չարունակեմ քո փշոտ ճանապարհը:

Յիրաւի, Հայկանոյշը քալեց այդ փշոտ ճանապարհը, չարչարուեցաւ, տառապեցաւ, բանտարկուեցաւ, և հուսկ յետոյ ընդհ. Պատերազմի տարագրութեան հայ կարաւաններուն հետ գնաց արաբ. անապատներ, ճաչակեց գառնութիւնը ու զինադադարին իրեն վիճակուեցաւ Ամերիկա անցնիլ. իր սի-

Տ. Տ. ԽՈՐԷՆ Ա. Ս. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՑՆ ՀՌԱՑՈՑ

Հայ հկեղեցին, անոր հետ նաև Հայ ժողովուրդը, անսակրնկալ վիշտը ունեցաւ. լսելով սև գոյժը Հայ Մաժուլէն, թէ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը վախճանած էր Ապրիլ 6 ին Ս. Էջմիածինի մէջ, Մահը դառնադէտ ու անսպասելի արդիւնք էր սրտի կաթուածի մը։

բելիներուն մոտ իր կեանքի վերջին հանգրուանը հոն անցրնելու ուր սակայն 74 տարիներու բեռան տակ կքելով անմահացաւ այս պատուական դիւցազնուհին,

Հանգիստ յոգնաբեկ ոսկորներուդ, հերոսուհի Հայկանոյշ։

Հայոց ընդհանրական հայրապետին անակնկալ ու վտանգաւոր այս մեծ կորուստը անպատնալի կուգայ իւր սուգը մատնել և դառն վիշտով համակել Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին և աչխարհի չորս հովերուն ու ծագերուն տարտղնուած իր զաւակները։

Հայ Եկեղեցւոյն եղկնակաւարին՝ ամենապատուո. էն յուսալից ու ամէնէն կարկառուն աստղերէն մին կը մարի. կը չիջի ու կ՚անհետանայ հորիզոնէն առ յաւէտ խոցոտելով յուվանդակ Հայութեան սիրտը։ Ու ասիկա այն միջոցին՝ ուր ամբողջ Հայ ժողովուրդը սեւեռուն աչքերով, ակնկառոյց, յուսալից կը սպասէր Ս. Էջմիածնի այս այնքան չուտով հեռացող Սրբազան Գահակալէն Հայաստանեայց եկեղեցւոյն բարեկարգութիւնը՝ որուն լծուած էր ևն այնքան եռանդուն նրբիրուճով։

Երբ տակաւին հայ ժողովուրդին սրտին մէջ չէր անհետացած այն մեծ վիշտ՝ որ գկաց ան գոյգ կորուստներով շահէ Եպիսկոպոսի և Բարգէն Ա. Աթոռակից կաթողիկոսի, դարձեալ ժամը կուգայ անգամ մըն ալ ցնցիլ մեր հոգիները իր չըքնաժեղուցիչ հարուածով։

Վեհափառ Տէրն Ա. կաթողիկոս ծնած էր Թիֆլիզ 1873 ին, երկրորդական իր ուսումը յաջողութեամբ աւարտելէ վերջ, Թիֆլիզի Ներսիսեան դպրոցին մէջ, մի քանի տարիներ իբր ազատ ունկնդիր հետևած է Զուիցերիական համալսարաններու դասընթացքին, Աստուածչական փայլուն ու արդիւնաւէտ գործունէութիւն մը ունեցած է իր ծննդավայրին գաւառներուն մէջ։

1901 ին վարդապետ կը ձեռնադրուի Սևանի վանահայր Սարգիս Եպս. Փիլոյեանէ՝ իբրև միաբան նոյն վանքին։

Կը պաշտօնավարէ Նոր Գայազիտի մէջ իբրև Առաջնորդական Փոխանորդ։

Ջարական կառավարութեան անարդար մէկ որոշման իբր հետևանք- կալուածներուն դրաւման ատեն, 1903 ին իբրև ցմամակերպող պետական Անխիր Էր անօրինութեանց, ազատուած է Ռուսաստանի Ակրիոլ քաղաքը, ևպա կոմս վարանցով փոխարքային օրով ազատուելով, վերադարձած է Նոր Գայազիտ իր պաշտօնին։

Երևանի Փոխ Թեմամալ է կարգուած 1910 ին ժողովրդային ընտրութեամբ. Նոյն տարին, վարագայ խաչի Բարեկենդանի կիրակին. 19 Սեպտ.ին Հոգելոյս Տ. Տ. Մաթէոս Իզմիրեան Կաթողիկոսէն Եպիսկոպոս ձեռնադրուած է:

1910 ին Ամերիկայի համար հայրապետական նուիրակ կարգուելով, հոն գացած է թեմական կարգագրութեանց ի խնդիր, և հոն նախագահած երեսփոխանական այն ժողովին՝ որ Ամերիկայի Առաջնորդ բնարած է Տ. Տիրայր Արքեպս.-ը:

Կաթողիկոսական Տեղակալ կարգուած է 1928 ին, պահելով հանդերձ Երևանի Փոխ Թեմակալի իր պաշտօնը:

Երևանէն հեռանալով, վերջնականապէս հասուստուած է Էջմիածին, իբրև կաթ. տեղակալ, նոյն ատեն ստանձնելով նաև Լուսարարութեան պաշտօնը, յաջորդելով Տ. Գարեգին Արքպ. Յովսէփեանին,

Վ/տահար Տ. Գէորգ Ե. Կաթողիկոսի վախճանումէն վերջ իբր կաթ. տեղակալ և հոգևոր խորհուրդի նախագահ անցած է ի գլուխ Մայր Աթոռի վարչութեան,

1932 Նոյ. 10 ին Ս. Էջմիածին գումարուած Ազգ. Եկեղեցական Ընդհ. ժողովը ձեռնարկելով կաթողիկոսական ընտրութեան Նոյ. 12 ին չաքաթ որը գլինք կ'ընարէ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց և երկրորդ օրն իսկ՝ կիրակի 13 Նոյ. 1932 ին, կը կատարուի օծումը մեծ չուքով,

Հանգուցեալին անսպասելի վախճանու մով Հայութիւնն ու հայ եկեղեցին կը կորսնցնէ իր մեծ ու արժանաւոր զաւակներէն ամէնէն թանկագինը:

Մելիք Ս. Դաւիթ Բէկ

(1870 1948)

1938 Մայիս 20 ին Բարիզի մէջ իր սեղեակը մեռած գտնուեցաւ Բարիզի հայ գաղութի երիցագոյն անդամներէն ծանօթ բանասէր. հայկաբան, ֆրանսագէտ ուսուցիչ՝ Մ. Ս. Դաւիթ Բէկ,

Ծնած է Արթիկի, բուն անուամբ Մարտիրոս Սարգիսեան. Իր նախակրթութիւնը ստացած ըլլալով իր ծննդավայրին մէջ 90 ական թուականներուն կ՚հասնի Բարիզ, իր ուսումը կատարելագործելու։ Փայլուն յաջողութեամբ կ՚աւարտէ Սորպանի համալսարանը, իրրեւ մաթեմաթիքական և լեզուական։ Եղած է նաև ազատ ուսանող Բարիզի կաթոլիկ հա-

ժալսարանին։

Մ. Ս. Դաւիթ Բէկ, ուսանողական չրջանին գործակցութեամբ Հնչակեան ծանօթ առաջնորդ Ս. Սապահդիւլեանին, Բարիզի մէջ հիմը կը գնեն Հայ ուսանողներու հայրենասիրական Մխ թեան։ Հայկ. փոթորկոտ օրերուն, Դաւիթ բեկերու վիճակուեցաւ Հայկ. գաղթ ծանօթացնել Ֆրանսացի ակադեմական գէմքերուն, որոնք հասարակական կարծիք ստեղծելու ի նպաստ մեր արիւնոտ և արդար գատին։

Արեւելեան ազգաց լեզուներու հաստատութեանց և հրատարակութեան մէջ ալ մեծ գեր ունեցաւ այս Հայու արժանաւոր մեծ գաւակը, ազ-բազուկը հանդիսանալով յայտնի արեւելագէտ բրօֆ. Մէյյէներու և Ֆր. Մաքլիրներուն։

Բարիզի մէջ չատ քիչ հասարակական ազգ. և կրթ. գործ կատարուած էր առանց իր մասնակցութեան։ Իրր պատգամաւոր մասնակցած է Բարիզի Հայկ. մեծ համագումարին,

Ազգ. պատուիրակութեան, Հայաստանի օգնութեան, Հ. Բ. Ը. Միութեան և ի. Հայաստանի պ աչտպանութեան յոյժ օգտակարաչատ գործերուն։

Իրրև Հնչակեան առաջնորդ իրեն վստահուած է կարևոր խնդիրներ, 1924 ին կ'ընդունի Հնչ. կեդրոնի Անդամ։

Աչխատակցած է օտար և հայ մամուլին մանաւանդ «Հընչակ»ին Բարիզի «Ն. Երկիր»ին «Ե. Հայաստան»ին։

Իր տպուած հեղինակութիւններն են.—

1. Լուսինեանք. 2. Արաբկիրի գաւառաբարբառը. և Հայ բառարան. զրուցատրութիւն. մեզի անծանօթ կը մնան իր անտիպ աչխատասիրութիւնները։

Ունէր ճոխ և պարզ յղկուած լեզու մը, լուրջ երգիծելու կարողութիւն ալ ունէր։

Մինչև իր կեանքին վերջը մնաց ամուրի, կարծես ամուսնացած ծառայութեան ոգիին հետ։ Ծերվիչատիպ կեանք մը կ'ապրէր և կեանքը կը դիտէր փիլիսոփայորէն։ Հազուագիւտ առաքինութիւններով օժտուած համազգային դէմք մըն էր Մ. Ս. Դաւիթ Բէկը, որը կ'ապրէր համեստ ու պարկուճակ կեանք մը, համալսարաններու ուսանող պատրաստելով։

Կ'ենթադրուի թէ իր վերջին գրութիւնը եղած է տարեգրքիս համար «Նոր Երկիր»ի ժէչ իր գրած գրախօսականը, որմէ յետոյ աւա՛ղ, ա՛լ չի լսեցինք այս բեղմնաւոր մտքի տիտանին խօսքը։

Իր գործակից ընկերներուն պարտականութիւն կ'իյնայ դինք անմահացնել յատուկ հատորի մը մէջ։ Եթէ կենդանութեան օրերուն յորդիանով մը չի պսակուեցաւ իր ճակատը, դէթ մահուընէ յետոյ արժանի յարգանքի այդ տուրքը չի ըլլանայ, մէկու մը, որը իր անձնական հաճոյքը, չահը և յաջողութիւնը միչտ վնասել չանաց հաւաքականին մէչ։

---

11 Նոյմ. 1938 վախճանեցաւ Պէյրութի Ամասիոս հայկական թաղի Ս. Երրորդութեան եկեղեցւոյ ծխատէր՝ Տ. Միհրայել Քհնյ. Գույումճեան; ծնած է Տարսոն 1879 ին։ Եղած է ուսուցիչ, Քահանայ՝ 1926-ին Ն. Ը. Օծութիւն Տ. Տ. Սահակ Ը. Կաթողիկոսէն.

19 Նոյ. 1938, Նիկոսիոյ մէջ կը մեռնի Հ. Բ. Ը. Մ.ի բարեբար անդամներէն ԿԱՐԱՊԵՏ ՓԱՓԱԶԵԱՆ: Ողբացեալը իր մահէն երկու տարի առաջ իր բովանդակ հարստութիւնը կալուած եւ դրամ, 2090 Անգլ. ոսկի ընծայած է Հ. Բ. Ը. Մ. ի:

* * *

Տ. ԵՐՈՒԱՆԴ ԱՐՔԵՊԻՍ. ՓԷՐԱՃՃԵԱՆ

(1874 1938)

10 դեկտ. 1938, Պուլկարիոյ Հայութեան նիւթական մեկենաս հանգոյն Հայ ժողովուրդը կը սգայ արժանաւոր հայ եկեղեցական մը եւս յանձին Պուլկարահայոց սիրելի Առաջնորդ Տ. Երուանդ Արք. Փէրահիճեանի:

Ծնած Ամասիա 1874 ին: Նիկոմիդիա կ'սեռնայ տեղւոյն Ճիսուսեանց Ընտ. վարժարանը: 1897 ին կը մտնէ Արմաշու Դպրեվանքը: 1901 ին վարդապետ կը ձեռնադրուի Դուրեան արքագունէն:

Վարած է առաջնորդական եւ պատրիարքական փոխանորդական պաշտօններ. Բոլի, Պոլիս, Կիպրոս, Պուլկարիա եւ նոր Յունաստան:

1934 էն ի վեր մեծ ձեռնհասութեամբ կը վարէր Պուլկարիոյ թեմին առաջնորդութիւնը:

Երջանկայիշատակ Տ. Խորէն կաթողիկոսէն ստացած է Արժութեան պատիւ 1936ին: Իսկ վերջերս Պուլկարիոյ Վ.Ն. Ցարէն ընդունած է Քաղաքային արժանեաց պատուանշանը:

Երուանդ Արքազուն Արմաշէն սկսեալ աշխատակցած է բանի մը կրօնաթերթերու գրելով ընդհանրապէս կրօնական ճիւրեու ուղղ զանազան յօդուածներ կամ քարոզներ: Բարգէն Վարդապետի ԼՈՒՅՍԻՆ 1905 տարուան թիւերուն մէջ հրատարակած իր աւարտական ուսումնասիրութիւնը, ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ: Երկու տարի առաջ Սոֆիայի մէջ հրատարակեց ԿԱՆՈՆԱԳԻՐ ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆՑ

Փէրահիճեանի մէջ Օրմանեան կաճուխէն տեսած է ԼՈՒԻ ՎԱՐԶԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ: Ցիրաւի Երուանդ Արքազուն, իր բազմամեայ պատասխանատուութեան ընթացքին, միշտ սիրուած եւ յարգուած հովիւ մը եղած է եւ խաղաղութեամբ կառավարած է իր թեմը: Իր խմաստալից քարոզներ հանոյքով կը լսուէին:

Իր ետեւ մանուկ աղջիկ մնցեր եւս կը ցաւակցինք Մայր Աթոռին եւ Հայ եկեղեցւոյ եպիսկոպոսական դասուն, որուն արժանաւոր անդամներէն էր Փէրահիճեան արքազուն:

* * *

Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՐՈՒՍԱղԷՄԻ

Փետրուար 14-ին ամենախորին ցաւով իմացանք որ Երուսաղէմի պատրիարք Ամենաս. Տ. Թորգոմ Արք. Գուշակեան վախճանած է ուղեղային արիւնի խռնումի հետեւանքով:

Այս անուկնկալ բօրը ազգային պղեսի մը յաւուրթիւնը գործեց, իրմով կը կոռնցնէ Հայ եկեղեցին իր պատմէն մեծ գաւակներէն մին եւ ամէնէն փառաւոր մէկը, որուն մահը կ'ողբայ ոչ միայն Ազգը հաւատքէն, հաբր որ անփոխարինելի կորուստ մը եւ կուգայ աւելցնել Շահէնեաններու, Բաբգէնեաններու, Խորէնեաններու մեծ կորուստին վրայ:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

Տ. Թորգոմ Արհպ. Ծնած է 1874 ին Պարտիզակ: Նախնկ. կրթութիւնը ընացած է իր ծննդավայրին մէջ, իր առաջին ուսուցիչն եղած է հոգելոյս Դուրեան արքազան որուն աշակերտած է ապա Արմաշի մէջ, ուր կը մնէ 1893ին: Վարդապետ կը ձեռնադրուի 1896 սեպտ. 15 ին ձեռամբ Տ. Մադաթիա Արք. Օրմանեանի: 1897 ին ուսուցիչ կը կարգուի դպրեվանքի ուսումնա-

րանին մէջ Հայ Ծրնս. լեզուներու:
1898 ին փոխ տեսուչ Ո սումմարաւին գպրեվանուց: 904 ին. փոխ վանահայր, իսկ երկու տարի վերջ լիազօր փոխ վանահայր Առմաշու գպրեվանուց: 907 ին Սեբաստիոյ Առաջ. կ'ընտրուի եւ կը մասնակցի Էջմիածնի մէջ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան: Եւ երբ տարի վերջ Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն կ'ստանայ Տ. Մաթէոս Ե կրկին Իզմիրլեանէ՝ օծակից ունենալով. Բարգէն Կիւլէսէրեան, Զաւէն Եգիազեան, Խորէն Մուրաթէգեան վարդապետները:

1914 ին կ'ընտրուի Եգիպտոսի առաջնորդ Գօղոս Փաշայի փափաքին եւ յանձնարարութեան հետեւանքով:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Տ. Գէորգ Դ. գիտէ Գաւուիրակ կը կարգէ Ամերիկայի Հայութեան: Բայց պատճառներ չունենալով նուիրակ կը կարգուի Հնդկաստանի, Գերմանիոյ, Ճավայի, Եթովպիոյ եւ Սուրանի: 1929 ին Ամենայն Հայոց հայրապետէն լիազօր ներկայացուցիչ կը նշանակուի, կը երթի Եւրոպայի զանազան մայրաքաղաքներուն կեդրոններէր:

Մեծ յաջողութեամբ գլուխ հանելով իրեն վստահուած առաքելութիւնը, 1930ին կը վերադառնայ Եգիպտոս ուր կը մնայ թէ իբր առաջնորդ եւ թէ իբր հայրապետական Գաւուիրակ: Երբ նոյն տարուան յունիս 16ին կ'ընդունուի Գաւուիրակ Առաքելական Ս. Աթոռոյն Երուսաղէմի:

Թորգոմ Սրբազան ո՛չ միայն մեծ վարչագէտ եւ կազմակերպիչ ուժ մը եղած է, այլ տաղանդաւոր ուսուցիչ եւ ներհուն բանասէրը—գրագէտ: Հասցուցած է կարող աշակերտներ. Քաջահմուտ էր բուրերէնի, Ժրանսերէնի, Անգլիերէնի:

Ունի թարգմանութեանց սքանչար շարք մը եւ հեղինակութիւններ, որոնց շարին պէտք է դնել. ԵՐԻՒԵԱՆ ՀԱՑԵՐԻԿԸ, ԱՒԵՏԱՐԱՆԻ ՁԱՄԲԻՆ, Նարեկի ախտահաբար թարգմանութիւնը եւլն. եւլն:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ

Վարուժան Տէր-Գէորգեան. Միակ զաւակը Բնիկ (Մարքերդ) հոդի գիւղացի Վարդան Տէր Գէորգեանի, ծնած 15 Մայիս 1926 և Հալէպ որ վերջերս հօրը պաշտօնի բերումով հաստատուած էր Տէր-Զօր:

Իր չուրջ վեց տարուայ ուռանդական չրջանին, արտաքարգ ուշիմութիւնն մը իր ցոդին համապատասխան կորով մը ցուցաբերած բլլալուն տեղւոյն Հայ Ազգ. Վարժարանի ուսուցիչներէն և իր ծանօթ չրջանակէն այնքան բարձր գնահատած էր իր հոգեկան և մտային կարողութիւնները որ, չատեր նոյն իսկ չէին վարանած զինք երկրորդ Զոհրապը կոչելու:

Իր չրջապատին ամէն վերչին ծայր համակրելի եղող և բնական կարողութիւններով օժտուած այս պատանին գրժ-

2 Սուրէն Սէիսեան 1 Վարուժան Տէր Գէորգեան

բախտ օրուայ մը այնքան դժբաղդ մէկ ժամուան (7 Սեպտ. 1938 ժամը 4 ին) իր դպրոցական և տարեկից մէկ ընկերով (Սուրէն Սէիսեանի) հետ չուկայ կ'ելլեն մօտիկ խանութէ մը իրենց վերաբերեալ գնում մը ընելու և այլևս չեն վերադառնար։

Նոյն օրուայ իրիկունը, երկա՛ր մտատանջութէ մը վերջ միայն կը հաստատուի թէ, երկու պատանիները հնձելանիւով պտոյտի ելած են Եփրատի եզերքը, լոգանք մը առած միջոցնուն երկուքն ալ խեղդամահ եղած են և որոնց դիակները յաջորդ օրը հազիւ հազ կարելի եղած է գտնել։ Ակատնատես մը եղած չըլլալուն մահուան պարագաները կարելի եղած չէ ստուգել։

Ու հիմայ, Տէր-Զօրի գերեզմանատան չոր հողերուն տակ, ուր ապրիլեան եղեռնի այնքան նահատակներուն աճիւնները կան սրբազան, այդ ղոյզ զոհերն ալ քով քովի կը նընջին հանգիստ յաւիտեան։

Սուրէն Սէիսեանի մասին չատ տեղեկութիւն չունինք այնքան միայն գիտենք թէ, Մ'իհրան Սէիսեանի մէկ հասիկ զաւակն էր, ծնած 1924 ին Հալէպ, նոյնպէս գործի բերու մով քանի մը տարիէ ի վեր Տէր Զօր հաստատուած։

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱՏԵԱՆ

ԱՄԻՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵՑՈՒՅՑԸ

ՄԱՍՆ Թ.

ՀԱՅ ՄԱՐՈՒԼ

ԵՒ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ*

* Այս բաժնին մէջ պիտի տանք ամփոփումները բոլոր այն նոր հրատարակուած գրքերուն որոնք կը դրկուին խմբագրութեանս։

ՅԻՇՆԱՄԵԱԿ

1887 – 1937

Ս. Դ. ՀՆՉ. ԿՈՒՄԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

352 մեծադիր էջ, չքեղ տպագր. փայլուն թուղթի վրայ։ Հրատ. Ս. Դ. Հնչ. Կուսակցութեան Կեդր. Վարչութիւն թիւ 25 հասցէ.— p o. box 1238 Prov. R. I. U. S. A.

Հայ տառապանքէն ծնունդ առնող ՀԱՅ ԵՒՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ և անոր անդրանիկ քաղաքական կազմակերպութեան Ս. Դ. Հնչ. Կուսակցութեան 50 ամեայ գործունէութեան նուիրուած պատմական, մասնակցական չարժումներու, հրաչատիպ դէպքերու և հայկական դէմքերու հայելիացումը բնորոշող հրաշալի հատոր մըն է այս պատմա-գիրքը։ Ան կոչուած է մեծ պակաս մը լրացնելու, ապագայ պատմագրին, որը այս կարգի արժէքաւոր գրքերէն պիտի կազմէ հայ յեղափոխութեան պատմութիւնը։

Առաջին ակնարկով կ'զգանք թէ՝ զայն պատրաստող մարմինը, մեզի մը նման ծագկէ ազիկ թռչելով, անոնց հիւթերով լեցուցած է այս փոթ-կը։

Մեծածաւալ այս գեղեցիկ գրքին կողքին վրայ քանդակուած է արուեստագէտի ճաշակով պատրաստուած կաժարածածկ տաճար մը, որը կը բնորոշէ. հաւանաբար, հայ յեղափոխութեան Ս. Տաճարը, որու վրայ աշտանակներու լոյսը կը լուսաւորէ իր չուրջը։

Պատուոյ էջին վրայ՝ Ս. Դ. Հնչ. կուսակ. կեդրն. վարչութիւնը ՍՐՏԱԶՍՆՈՎ մը այս արժէքաւոր հատորը կը նուիրէ իր նահատակներուն։

Կը ցաւինք որ, մեր նեղ էջերը չպիտի ներեն, հակառակ մեր բուռն փափաքին, բոլոր նիւթերու և հնդինակներու վրայ առանձին առանձին ծանրանանք, որով մեր խօսքը պիտի խօսակինք ընդհանուր կերպով։

Այս գեղադէմ և ճոխ գիրքը կարդացող ամէն մէկու աչքին պիտի պատկերանայ իր հարազատ կերպովը՝ հայկական տառապանքը, մանաւանդ Թրք. լուծին տակ. ապա՛, ինքնագիտակցութեան զարթնումը, Կարնոյ, Գում Գարուի, Պասըն-Ալիի, ցոյցերը և ցնցումները հայկ. բնաչխարհին մէջ, Սասնոյ ապստամբութիւնը, Զէյթունի ճակատամարտը և բոլոր անհաւասար այն կռիւները, որոնք կատարուեցան Հնչակեան անդրանիկ հայ քաղաքական կուսակցութեան կողմէ։ Հո՛ն, չարժապատկերի ֆիլմի մը նման ձեր աչքերուն առջևէն պիտի տողանցին հայ քաղաքական և յեղափոխական կեանքի դեկավարութիւնը՝ Նազարբեկները, Մարօները, Ռանագատները, Շմաւոնները, Ժիրայրները, Մուրատները, Ձիհանկիւլեանները, Սապահները, Փարամազները, Այրգպաշները, Տքթ. Պէննէները, Օզանեաննները և՛ն. և՛ն. որոնց կողքին ահա հրացայտ աչքերով և վահագնատիպ Զէյլօնները, Արիանեաննները, Դանիէլ Զավուշները. Մինաս Օղլուները, Զարգանդներ, 50000, Աւշարեանը և դեռ որ մէկը յիշել առասպելատիպ հերոսներու փաղանգէն, որոնք կոուեցան ու ինկան, յանուն հայ Ազատագրութեան։

Ցիսուն տարուայ մէջ կատարուող անհաւասար կռիւներ պատմութիւնը հիւսել ամբողջական կերպով հատորի մը մէջ՝

գա՛, անկարելի բան մըն է, ինչպէս, գժուար է 352 մեծագիր էջերով գրքի մը բովանդակութիւնը պատկերացնել մեր այս նեղ էջերուն մէջ։

Գիրքը գանազան աչխատակիցներու կողմէ գրուած յօդուածներու դասաւորուած հաւաքածոյ մըն է, ունի պատմ. արժէք ներկայացնող փաստաթուղթերու պատճէններ, նկարներ ևայլն, որոնք գրքին կուտան կրկին արժէք մը։

Ցեղափոխութեան ծնունդը, աճումը, բռնակալութեանց հետ ճակատումը, կ'րնթանայ տրամաբանական ուղիով մը, որը կը հասնի մինչև մեր օրերու վերածնունդը, Մ. Հայաստանի ներկայ չրջանը։

Իրապէս քաջալերելի և ուխտաբական է, գաղթահայ կեանքի պարզած ներկայ ճգնաժամային օրերուն այսպէս մեծաձախս հրատարակութիւն մը, որը ոչ միայն լոյս կը սփռէ անցեալին վրայ, ու կը պայծառացնէ նաև ներկան, այլ մեծագոյն ծառայութիւնը կը մատուցանէ ապագայի համար ևս։

Այս գիրքը ուրիշ չարչրկուած ճչմարտութիւն մը ևս հրևան կը հանէ բան որուժ, չատ մը «քննադատ»ներ հայ յեղափոխութիւնը կր նկատէին ազգայնական չովէն չարժուժ մը, մինչդեռ հին փաստաթուղթերով, իրողութիւններով ընթերցողին աչքին առջև կը պատկերանայ Սօցիալիստական այն աչխատանքը, զոր տարած է Մայր Կուսակցութիւնը անցեալին մէջ։ Առանց ազգի, տիդի, սեռի խտրութեան նա քարոզած է Մարքսիզմը, իր չարքերուն մէջ ունենալով չատ յաճախ այլազգի մարտնչողներ բռնակալութեան դէմ.

Յիշելու ևս ևս, ամէն տեսակէտով յոյժ չանձնարարելի և օգտակար գիրք մըն է և կ'արժէ որ ամէն հայ ունենայ անհէ հատոր մը, իր և իր նոր սերունդին քաղաքական և ընկերային դաստիարակութեան համար։

Ահա գիրք մը որ ոչ թէ պէտք է ամէն Հնչակեանի, այլ պէտք է ամէն Հայու նոյնիսկ եթէ ան չըլլայ համակրող մը Անոր քարոզած սկզբունքներուն։

Մենք կը յաղթենք որ նման օգտակար հրատարակութիւններով ճոխանայ Հայ մատենագրութիւնը։

ԵՐԳԵՐ ՈՒՐԱՑՄԱՆ ԵՒ ՁՂՋՈՒՄԻ

Հեղինակ՝ Ալեքսանդր Գլրճեան, տպարան «Պայքար» Պօսթօն, 64 մեծադիր էջերով, որոնք կը բովանդակեն 40 է աւելի բանաստեղծութիւններ և Անգլ. Թարգմանածոյ քերթուածներ հրատարակուած 1938 ին։

Հասցէ — A. kludJian

238 East 36 th. Sf. n-y City

Հեղինակը, կիլիկեան Հայաչխարհի նարնջենիներու հրաչակաւոր բուրաստան (Տէօրթ-եօլ-Զօք Մարզուան) ին մէջ ծլած, ապա պանդխտութեան մէջ հասակ նետած, իր այս գեղարուեստական գեղեցիկ տպագրութեամբ և ճաշակով հրատարակած թանկագին էջերուն մէջ հիւսած է իր կրակեան մարգարիտեայ գեղեցիկ մանեակը։

Գրքին կողքը կը գրաւէ խորհրդապատկեր մը, որուն բանաստեղծական հմայիչ տեսարանին կ'իշխեն ալեհեր զոյգ Մասիսները։

Հատորը նուիրուած է «Շուշի՛ մը, որ չ'ուզեց գալթական ելլել ու Ա. Գլըճեան կ'արդարացնէ իր գրքին խորագիրը։ Ան կարծես թէ տեսնելով կեանքի պարզած պատապարտեալի երեսյթները և ընկերային չարիքները, կ'ըմպէ ալէշտի սափորէն ու «Թողութիւն» կը խնդրէ – «Ուրացայ քեզ, չի մոռցայ՝...»ով, ապա կը յարէ «Տղաս չ'ուրանաս. — Հայրենիքըս չի մոռնաս...

Զգայուն բանաստեղծը իր խօսքը կ'ուղղէ հայրենի հողին, ու հոն գրելէ յետոյ կեանքի «Տապանագիր»ը ու կը սահմանէ «Պատիժ»ը, իր «Սպիներ»ը ցուցնելով հանգերձ և կ'ըսէ — Նեռրել կ'ուզեմ։

Շատ մը գողտրիկ քերթուածներէն վերջ կը վրձինէ հայրենի «Զանգուն» ու իր գունագեղ ոճով զայն ներկայացնելէ վերջ՝ նկարագրական մը կը նուիրէ «Հայաստանի գործաւորին» իր սրտաբուղխ խօսքը ուղղելով Անոր — ձայնիդ գերի, կամաւոր ջըն ետիս ալ վառած եմ, ու մերթ զաւկիս և մօրն անոր սէրը մոռցած քեզ կ'որոնեմ, Ապա «Հայաստանի քերթողներուն» դառնալով՝ կը թքնէ ,,Ապրի՛ք չէն մնաք, աղքատաց համար'' ըսողներուն ու կը ցուցնէ — նորը, հաւատքով խորը, Նայիր-

Եան երկրի...», Ուժեղ հաւատքով ոգեորուած և բանաստեղծի թեւերով կը բարձրացնէ,

«Արևափառ Հայաստանի հոգեղջային Տօն
Նոյեմբերը, որմէ վերջ կարօտալի հայրենաբաղձի խօսքերով
կուտայ «Հայրենի Հրաւէր»ը, խրատելով սակայն որ — Չի
գաս ժուռով բախտդ գուրս Այլ՝ կ'ըսէ — Մուրճն ու գամը առ
եկուր։

Գրած է նաև 3 Անգլ. քերթուածներ. յետոյ անցած է Թարգմանութեանց բաժնին, որոնք լի են մեծ մեծ հոգեւորդներով։ Գիրքը կը փակուի «Բանակիր Մարդը»ով, որը գրուած է հզօր չունչով ու Թարգմանուած արուեստի սրբութեամբ։ Հոն կը ներկայացնէ չորքաչ աշխատանքի մէջ այլանդակուած մշակը։ Զադկելով պատճառները այդ արդիւնքին կը գոչէ —

Ով դուք իշխաններ, տէրեր ո՛ղջ երկրի,
Ապագան ի՞նչ այս մարդուն հայիւ տայ.
Ինչ պիտի բլլայ բաղդը գահերուն
Եւ անոնց որ գինք ըրին խեղանդամ։

Մենք ջերմօրէն կը չնորհաւորենք մեր տաղանդաւոր աշխատակից լեզուագէտ Գ. Ա. Բաղդասարեանի երբեմնի աշակերտը բանաստեղծ՝ Գ. Ա. Գրճեանը։

ՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

Այս խորագրին տակ պատրաստած էինք Լիբանանի եւ Սուրիոյ մէջ գտնուած միութիւններու եւ կազմակերպութիւններու մասին բնագրածակ ծանօթութիւն մը, սակայն երկու գլխաւոր պատճառներով. (Ա. Տարեցոյցիս յապաղումը, Բ. պէտ եղած նկարներու չգոյութիւնը,) կը թողուինք ամոր հրատարակութիւնը յառաջիկայ 1940ի հատորին։

Ներկայ խմբագիրները կը ներկայացնեն Հ. Բ. Ը. Մ.ի Հայ երիտասարդաց Ջարեհ-Նուպար Ակումբին երկսեռ անդամներն ու վարչութիւնը։

Հ. Բ. Ը. Մ.ի Հ. Ե. Ընկերակցութեան Զարեհ-Նուպար մասնաճիւղին գոյգ վարչութիւններ:

Նստած. (1) Երուանդ Դաւիթեան Ա. պետ. (2) Օր. Քէհեեեան Ա. պետուհի, (3) Յակոբ Ղազարեան Ա. դպիր, (4) Օր. Խմայեան Ա. դպրուհի.
Ոտի. ձախէն աջ (5) Օր. Շէհէրեեան գանձապահուհի. (6) Եզեկիէլ Վարդավառեան խորհրդական, (7) Դէորգ Ճանճիկեան Բ. գանձապահ, (8) Միսակ Վարժապետեան պատ. քարտուղար. (9) Մանուկեան Ա. գանձապահ, (10) Օր. Համայեան՝ խուհրդ.

ԱՆՈՅՇԸ

ՆՈՐԱՎԻՊ

Օր մը բարեկամ մը այսպէս պատմեց ինձ։

* * *

Չորս երեկոյ մը ծանօթացայ իրեն՝ բարեկամ տան մը մէջ։ Օտար ամուսնի մը կենակցութենէն դժբախտացած, ապաստանած էր բարեկամիս տունը։ Մեր ծանօթութեան առաջին վայրկեանէն զգացի թէ սրտիս ծալքերուն սիրազեղ զգայութիւն մը կը փախանցուէր նորածանօթ տիկինէն։ Շուտով նկատեցի թէ տիկինն ալ նոյն զգայութեան ենթարկուեցաւ։

Անցան օրեր ու չտեսայ տիկինը։ Ըսի՛ թէ Անոյշ կը կոչուէր։ Սակայն ինծի անակնկալ մը կ'սպասէր։ Անուան տոնախմբութեան իրիկուն մըն է բարեկամի մը. պարտաւորուած եմ այցելել ու մասնակցիլ այս առթիւ ըլլալիք երեկոյթին։ Երեկոյեան կոկիկ արդուզարդէ մը ետք, կ'ուղղուիմ բարեկամիս տունը։ Դուռը կը զարնեմ ու կը բացուի։ Անակնկալ ինչ մեծ հաճոյք, առաջին դէմս ելլողը Անոյշն է։ Ծոնարհութիւն կ'ընեմ ու ան ձեռքը կ'երկնցնէ. կը սեղմեմ երկարած ձեռքը, չանալով դնել բոլոր զգայութիւնս ատ սեղմումին մէջ։ կը փոխադարձէ...։ Երկուքս ալ երջանիկ ժպիտներ կը փոխանակենք ու կ'անցնիմ սրահ։ Երկսեռ բազմութիւն մը կ'եռայ հոն։ կ'զգամ թէ աժէնէն ուշ եկողն եմ։ Տանտէրն ու տիրուհին կը բարեւեմ, չքմեղանքս կը ներկայացնեմ ուշացած ըլլալուս ու ներողութիւն կը խնդրեմ, ապա կ'անցնիմ աթոռ մը գրաւելու։ Աչքս միշտ դուռն է հոգիս կը դառնանայ, կ'սպասէ Անոյշին քաղցրանալու համար։

Պահեր, պահեր, սիրոյ սպասման պահեր, որպէսզի դառնութիւններ ու քաղցրութիւններ կան պահուած ալքերուդ մէջ, ուր մարդս երանութեան սպասած ատենը դժբախտութիւնը իսկ դժբախտութեան սպասած ատենը երանութիւնը կուգայ։

Պարերը կ'սկսին. «թանկօ» կը նուագուի. Անոյշը կ'երեւայ սրահի դրան մէջ, ծովգոյն կապոյտ չրջազգեստ մը հագած է։ Դէմքը չատ մեծ ճաշակով չպարուած է, կապոյտ ա-

19 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 39

ԿԻՐԱԿԻ	1	8	15	22	29
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	2	9	16	23	30
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	3	10	17	24	31
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	4	11	18	25	
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	5	12	19	26	
ՈՒՐԲԱԹ	6	13	20	27	
ՇԱԲԱԹ	7	14	21	28	

✚ 1 Յունուար,— Կաղանդ և Տարեմուտ
✚ 6 « Տօն Ծննդեան
✚ 7 « Ցիշատակ մեռելոց
✚ 13 — Տօն Անուանակոչութեան Տեառն Մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։

չերը կը չողան։ Գոռուզ դեղին մազերը փոքր փնջիկներով սիրուն չրջանակ մր կազմած են գլխուն ու դէմքին չուրջ։ Գեղարուեստական չրջանակի մը մէջ զետեղուած թանկագին իւղանըկարի ժր տպաւորութիւնը կը ձգէ։

Տեղէս կ'ելլեմ, յարգանօք խոնարհելով քեռ կուտամ Անոյշին. չի մերժեր։ Մենք ալ կը խառնուինք պարողներու բազմութեան մէջ. իրարու քեւերուն մէջ վերացած կը պարենք, կը պարե՛նք, բայց ոչ, կր թռինք ու իրար փոխանցենք տաք չուննչ մը, պարի պահր կ'ըլլայ վերացման մը պահը, ինչ չիպիտի տայինք այդ միջոցի յաւերժացման համար...։

Բայց. . . . . .

Կը սահին վայրկեանները, գոյդիրը կը յոգնին, նուագը կը դադրի «Թանկօ»ն կը վերջանայ։

Դադար։

Կը կազմուի չրջանակ, Հայկական պար պիտի պարենք։ Ղեկավարը ես եմ, քովինս Անոյշը, ապա ուրիշներ։ Արեւելեան պարերը, խանդավառող են, մանաւորաբար հայկականը. մանաւանդ՝ երբ անոր միանայ սիրելիի մը մերձաւորութիւնը, բան մը աւելի է. դրախտային երանութիւնը կը փոխանցուի մեր էութենէն ներս ու գէթ պահ մը լռզուինք աչխարհի հետ, լաւագոյնս վայելելու համար ներկայացած առիթը։

Բոլոր մասնակցողները հետզհետէ պարելէ կը յոգնին, ու քիչ առ քիչ կը քաչուին, կը մնանք միայն ես ու Անոյշը։ Խեղճը յոգնած է, գիտեմ. բայց իմ սիրոյս համար այժ կուտայ ոտներուն։ Սէրը այնքան ներգործող ու տիրապետող էր մեր կեանքին մէջ, ոևէ յոգնութեան համար գգայուն քելերը անզգած կը մնան ու ինքզինքիս միչտ վերանորոգուած կը գտնեմ թարմ ոյժերով...։ Անոյշը ու ես այս ընդհանրական օրէնքէն բացառութիւն չենք կազմեր։

Երեկոյքը կը չարունակուի մինչև առաւօտ. երկուքս կը դառնանք անբաժան զոյգեր երեկոյթի բովանդակ տեւողութեան։ Առաւօտ է. հիւրերը կ'սկսին մեկնիլ, ես ալ կը մեկնիմ. արևը կը տարածէ իր ջերմութիւնը, բովանդակ տիեզերք կր տաքնայ անկէ, բայց հակառակ ասոր իմ հոգիս անզգած կը մնայ ու պաղ. աչխարհ տաքցնողը արարած մը չի կրնար տաքցնել...։ Արարածը կրնար տաքնալ արարածէ մը որ մբնաց բարեկամիս տունը...։ կեանքի, որպիսի անխմանալի

19 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 39

ԿԻՐԱԿԻ		5	12	19	26
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ		6	13	20	27
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ		7	14	21	28
ՀՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	1	8	15	22	
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	2	9	16	23	
ՈՒՐԲԱԹ	3	10	17	24	
ԱՒԱԹ	4	11	18	25	

4 Սուրբ Սարգիս։
11 Հսահակայ Պարթևի։
14 Տեառընդառաջ
16 Վարդանի զօրավարի

գաղտնիք։

Օրեր ետք, ալ իրարու համար թաքուն բան չունինք... յաճախ իրար կը տեսնենք։

Օր մը ան կը յայտնէ թէ կուզէ ճամբորդել օտար երկիր մը, ստիպողական գործի մը համար։ Կ'որոշենք միասին ճամբորդել, իրարու ժամադիր կ'ըլլանք նաւահանգիստ քաղաք մը։ Անակնկալ պատճառով մը կ'ուշանամ, նաւը կը մեկնի իր հետ տանելով Անոյշը ինձի բաժին ձգելով դառնութիւնը։

Այժմեան ետք բաղդի գեղեցիկ մէկ քմահաճոյքով, կը հանդիպինք իրար, նոր վերադարձած է, կը թափենք արցունքներ բաժանման դառն օրերու համար, նաև իրար վերագտած ըլլալու երջանկութեան համար մայրը գտած մանուկի մը հրճուանքը ունինք։

Ա՜խ որպիսի գեղեցկութիւն է սիրող և սիրուող ըլլալ, զոյգ հոգիներու նայուածքը պարուրել, վերանալ, վերանալ շատ բարձրերը ու ընդելուզուիլ իրարու մէջ։

Մարդու համար մշտակայ երանութիւնը կը նմանի չարուշնակ ճաչակուած քաղձր պտուղի, ի վերջոյ իր քաղձրութիւնը զգալի չըներ մեր քիմքերուն։

Օրերը կը սահին այնպէս արագ, ինչպէս մեր չուքերը պատերու վրայ, դժբաղդ օր մը կ'զգամ թէ մեր միյնե երրորդ մը կայ, ու միայն զգայութիւնն և ոչ չօշափելի միաստ։ Մեր ըզգայութիւնները երբեմն կուտան մեզ խաբկանքներ, կ'անդրադառնանք, բայց ալ ուշ է...։

Գլխիկոր կը հեռանամ։ Սակայն անոր պատկերը այնքան խորունկ քանդակուած հոգիիս մէջ, ինձի համար անկարելի կըլլայ զայն ժոռնալ։

Օրերը կ'անցնին։ Միշտ մտայոյզ, կ'սպասեմ անակնկալին ուր կրկին պիտի հանդիպինք իրար։ Ինչ դառն է սիրել ու սպասել երկար սիրոյ առարկային, բաղձացուած վայրկեանը կը յամռնայ գալու։

Տրտում եմ։ Դալկութիւն կայ դեմքիս փոթորիկ հոգիիս մէջ, գաղնիքս ոչ ոք չի գիտեր։ Ոևէ մէկու մը չեմ խոստովանած։

Մարդ որքան դժբախտ է, երբ ցաւ մը ունի, մանաւանդ հոգիի, ու չի կրնար խոստովանիլ ոչ ոքի և կարծես գաղտնա-

19 ՄԱՐՏ 39

ԿԻՐԱԿԻ		5	12	19	26
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ		6	13	20	27
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ		7	14	21	28
ՀՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	1	8	15	22	29
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	2	9	16	23	30
ՈՒՐԲԱԹ	3	10	17	24	31
ՇԱԲԱԹ	4	11	18	25	

✚ 26 Մահ ի վիրապն, Սուրբ Լու-
սաւորչին։

Տպագրութիւն Փինունիկ Պէյրութ Ն·որ Մարաշ

պահուքիւնը առաւել ևս կը մորմոքէ իր կուքիւնը։

Խորապէս կը նախազգամ թէ ալէն ինչ չէ վերջացած։ Անգամ մը ևս պիտի հանդիպինք իրար և այս անգամ վերջնական։

Գարնանային արևոտ օր մը, քաղաքէ մը դուրս կը հանդիպինք իրար, անակնկալօրէն։ Արդիօք կեանքի մէջ կա՞յ աւելի քաղցր պահ, քան չ'ապաստուած երանութեան մը գալը։ Ան կը մօտենայ ինձ, կը մոռնամ ամէն ինչ, մեծ յուզումով կը սեղմեմ ձեռքը, կ'ունենանք իրարու չքմեղանքի խօսքեր։ Վերջապէս, սէրը, աւելի հզօր քան մահը, մեզ իրար կը մղէ։ Անոր խարտեաշ մազերու խոպոպիկներով զարդարուն գլուխը ուսերուս վրայ կ'ինայ, երկուքիս ալ աչերէն կը հոսին ուրախաւութեան արցունքներ։

Հիմա իրարու կը նայինք այնքան քաղցրութեամբ ու անկեղծութեամբ։ Մեր շրթունքը կը մերձենան իրար, սրտերը իրարու մէջ կը ձուլուին կերտուելու հաժար սիրտ մը միայն։

Ա՛լ երջանիկ ենք, մեր փոխադարձ և անկեղծ սիրով անվերջանալի երանութիւն մը կը հիւսենք։

* * *

Եւ քարեկամս աւարտեց իր պատմութիւնը, որ հարազատօրէն գրի առի։

18-5-937 ԱՐՏԱՇԷՍ ՏԷՐ ԳԷՈՐԳԵԱՆ

Պէյքօզ յա

Լիբանան

(*) Գրական բաժինին յատուկ գրութիւն մը զոր վերջէն սացանի։

19 ԱՊՐԻԼ 39

ՇԱԲԱԹ	1	8	15	22	29
ԿԻՐԱԿԻ	2	9	16	23	30
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	3	10	17	24	
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	4	11	18	25	
ՀՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	5	12	19	26	
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	6	13	20	27	
ՈՒՐԲԱԹ	7	14	21	28	

✚ 2 Ծաղկազարդ
✚ 6 Յիշատակ Ընթրեաց։
✚ 9 ՋԱՏԻԿ
✚ 10 Յիշատակ Մեռելոց.

ԵՂԻԱ Յ. ՏՕԼՊԱՊԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՆՈՐ ՏԱՐԵԳՈՑԸ

ՄԱՍ Ն

Ժ Ա.

ԽՈՀԱՊԻ ԲԱԺԻՆ

ԱՆՊԻՏԱՆ ԱՇԱԿԵՐՏ ՄԸ — Ֆրանսացի նշանաւոր գրող մը իր մանկութեան տեղ իր ծոյլ ըլլալը կը գովէր, այնման ծոյլ, որ օր մը ուսուցիչը կը հարցնէ իրեն.

«—Վերջապէս ի՞նչ գիտէ՛ս»

—Ֆրանսայի պատմութեան կարեւոր թուականները, պարոն:

—Օ՛ն... Ըսէ՛ք նայինք մի քանի հատը:

— 1515, 1789, 1811, 1830...

—Կամաց, կամաց դեռատի քարեկամս, ի՞նչ են այս բոլոր թուանշանները որոնց ծայրը կը փախչիք լէօ, լէօ...

—Թուականներ են, պարո՛ն:

—Շատ լաւ, բայց ո՞ր նշանաւոր դէպքերու:

—Օ՛ն, ներեցէք պարոն, ձեզի արդէն ըսի թէ թուականները միայն գիտեմ, բայց չեմ գիտեր այն դէպքերը որ յիշեալ թուականներուն տեղի ունեցած են:

«Ներողութիւն, պարո՛ն, բայց անցորդ մը պանդոկի դռնապանին, կը հանիւ Պ. Սողոմոնի սենեակը ինձի ցոյց տալու հանոյակատարութիւնն ունենայ

—Հետեւեցէք ին՛ձ, պարոն՝ ձիւղ դէպի հոն կ'երթամ:

Դռնապանը այցելուն եռի ձգած հատիճեց. բարձրացաւ մինչեւ չէնքին վերջերորդ յարկը եւ հոն դրան մը առջեւ կանգ առնելով ըսաւ անոր.

—Հոս է:

Այցելուն ի զուր հանիցս կը հնչեցնէ զանգակը, ձայն չկայ: Ցուսահատած վար կ'իջնէ.

—Պարոն Սողոմոնը կը թուի թէ իր սենեակը չէ՝

—Անշարակոյս որ ոչ, անիկա ձեր եկած ատենն իսկ դուրս կ'երթէր.

Գերմանիոյ Գօնրաս Գ. կայսրը, բմբռնացած Վիւրէմպէրկի դուքսը պզտիկ հարամի մը ակռ պատարեց: Պատարումը երկար եղաւ որուն ընթացքին հարամին բնակիչները այնպիսի հաջութեամբ եւ կորովով դիմադրեցին, որ կայ-

19 ՄԱՅԻՍ 39

ԿԻՐԱԿԻ		7	14	21	28
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	1	8	15	22	29
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	2	9	16	23	30
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	3	10	17	24	31
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	4	11	18	25	
ՈՒՐԲԱԹ	5	12	19	26	
ՇԱԲԱԹ	6	13	20	27	

✚ 18 Համբարձում

28 ✚ Հոգեգալուստ

որը փոխանակ զանգոնի բոլորն ալ ջարդելու եւ սրէ անցնելու յայտարարել տուաւ թէ, հաղարի բոլոր կանանց կեանքը կը շնորհէր թոյլատրելով որ պետիք հաղարէն ներանան իրենց հետ տանելով այն ինչ որ ուզէին ամէնէն թանկագին:

Երբ ամէն դիմադրութիւն այլեւս անկարելի դարձաւ, հաղարացիք որոշեցին պնդնացատուր ըլլալ: Այն աեղն պատարողները մեծ զարմանքով տեսան որ հաղարիկ դռները բացուեցան եւ կիները՝ միշտ իրկ ըմբոստ դուրսին կիներ պետից մէջ, դուրս ելան իրարու ետեւէն կռնակնին առած իրենց ամուսիններուն՝ իբր ամենագանկագին իրենց ունեցածին: Կայսր խիստ յուզուած ներեց՝ ինչպէս կանանց նոյնպէս էրիկ մարդոց:

* * *

Ֆրանսական մեծ յեղափոխութեան մեծագոյն պարագլուխն ու տաղանդաւոր հռետորը, որ իր ժամանակակիցներէն Միրապօ-Որոտում կ'անուանուէր, ուներ կրտսեր եղբայր մը, որուն գինին ոանդէպ ունեցած տկարութիւնը արժանացուցած էր զինի Միրապօ-Տակառ մականիին: Այս գէշ ու ախտաւոր մոլութիւնը կը դատապարտէր զայն յանախ անկողնոյ ծառայելու: Օր մը Միրապօ կոմսը իր հիւանդ եղբօր այցելութեան գնալով՝ ուզեց կշտամբել ու յանդիմանել զայն իր այդ տգեղ սովորութեան համար.

—Եղբայր, չէ՞ք կարմրիր արդեօք ձեր այս արգահատելի մոլութեան համար:

—Չէ, եղբայր իմ, միսկ բանն է որ ձգեցիր ինձ, պատասխանեց ան:

* * *

Գերմանացի ռեվերտհուչակ երգահան Մոցարդ եօթը տարեկանին, արդէն կը վայելէր զինի շրջապատողներու հաւակրանքն ու հիացումը իր վաղահաս գործուածքներուն համար: Այսուամենայնիւ հակառակ ատոր փոխանակ երփնալու եւ հպարտանալու, մնացած էր չափազանց համեստ հաղցրաբարոյ:

Օր մը երկու արհիդքահանիներ զինի կը պատցնէին Վիեննայի կայսերական պալատաց սրահներուն մէջ, երբ յանկարծ ոտը սահելով խեղճ փոքրիկը ինկաւ տախտակամածին վրայ եւ փռուեցաւ գետին: Մինչ իշխանուհիներէն մին առանց իրմով զբաղուելու ձանձրոյքն յանձն առնելու իր ճամբան կը շարունակէր, միւսը՝ այն աեղն նգիւ ուրթ տարեկան, օգնեց անոր ոտի ելլելու, զգուանքներ եւ մխիթարական խօսքեր շռայլելով անոր:

Մանուկը, մոռցած՝ ինչ որ կրցած էին իրեն րսել պալատական կեանքի սովորութեանց մասին, նետուեցաւ արհիդքահանիին վիզը գրկեց զայն եւ համբուրեց գոչելով. «Դուք շատ բարի էք. կ'ուզեմ ձեզի հետ ամուսնանալ»:

Եօթը տարի վերջ. մինչդեռ Մոցարդ կը դառնար երաժշտութեան անառարկելի թագաւորը. արհիդքահանին, Մարի—Անթուանէթ կ'ըլլար Ֆրանսայի ԴԱՀՃԱԺԱՒՈՐԱՆԴ ԻՇԽԱՆԻՆ ԿԻՆԸ:

19 ՅՈՒՆԻՍ 39

ԿԻՐԱԿԻ		4	11	18	25
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ		5	12	19	26
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ		6	13	20	27
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ		7	14	21	28
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	1	8	15	22	29
ՈՒՐԲԱԹ	2	9	16	23	30
ՇԱԲԱԹ	3	10	17	24	

Ձեր Տպագրական գործերուն համար դիմեցէք ՓԻՆՆԻԿ Տպարանին որ ձեզ պիտի գոհացնէ ամէն կերպով։

Տպագրութիւն ՓԻՆՆԻԿ Պէյրութ Նոր Մարաշ

ՀՐԵԱՆ ՄԻՒԶԻՆԸ

Բազմաթի մը մէջ շատ նրբանկատ
Կար մեծ ախտադէտ մզկիթ փառաւոր,
Երկինքի կը հասնէր մինարէն անոր
Բարձր աշտարակ, աղօթքի շեփոր:
Բազմադադարայայ եւ բարձ ազդակ
Միւէզզին մ'ուներ ձայնով ներդաշնակ
Կ'երգէր որ կարծես էր մի հրեշտակ:
Բայց նուիրական ազէնի երգին (ինչ
Ծէրէր թրէէլն, կ'րսեն բառն ինչ
Իսկոյն յաւելոյր, ամէն լսողին,
Իբրեւ կարկաչ՝ երգի զգեստին:
Հաւատացեալներ երբեմ անվրդով
Այս միւէզզինին ձայնը լսելով
Անուշ, հաղորդիկ, հաւով ու հոգով
Ջաջալովէին զանի պաճուճով:
Հեռու տեղէ մը նոճ եկաւ մի օր
Պատուական Շէյխ մը, Դէնպեռ ինա-
[ռաւոր,
Այլայլէ եղաւ աճ լսեց երբոր
Տէրէր՝ աւելորդ բարբանխովոր,
Իսկոյն բարբոհած գայրոյթով ար-
[դար
Վազեցվար նետել երգիչ զեղծարար
Միջոցեռ միւէզզինն սողոսկելով
[վար,
Հասած խանութը՝ կ'ըներս ուրեւան

Շէյխը գոռալով մզկիթի նօճան
Պատաց երեսին, ո՞ւր է դուանաճ
«Տէրէրդով վեղծող ազէնի վախճանն,
Ազատ համարձակ երգուլը անջան:
Հօճան ծերմեռուն, ժպտով անձկագին
Ետու թեւերը բարձած երկինքին,
Լսբաղմուռուլլան ու ով Շէյխ բան-
[կագին
Ըսաւ չիմ սրխալ մէջը պատօր ինն
Եւ հասկցուց՝ թէ այս սուրբ մզկիթին
Վերջերս մեռաւ միւզզէնը հին.
Ձայնով ներդաշնակ. մեր ցեղի որդին,
Սակայն չգտանի մեզմէ, նրման մին,
Ուստի Հրեայ այս մարդ բաւերգակ
Մեր հրամանին չ'եղաւ հակառակ,
Ընդունեց պաշտօնն պայմանով միակ.
ՏԷՐԼԷՐ կցելու ամէն երգի տակ:
Ոչ գայթակղութիւն ոչ ալ մեղմ սրխալ
Չը կայ ատոր մէջ. չե՞նք ըսեր մենք ալ.
Թէ՝ Աստուած մեծ է, չկայ ուրիշ մ'ալ
Ինչպէս կը շեշտէ հաղար ադայլալ:

* * *

Շատ կան մեր մէջ ալ ջնուէի նրման,
Ընդունել տուող իրենց ձոխ պայման,
Ապա մոգլցող մամուլի վրան.
Երգող ամէն երգ. անխորհրդական:

ՊԷՅՐՈՒԹ — ԳԻՄՈՒԴԱ

—Տեսա՞ր ինչպէս դէմիդ կը նայէր նամրակատիրն ՔՐՆՏՐՏՅՐը, իբրեւ թէ Ֆէրթդ վնասած չ'լլայիր։

—Դուն ալ տեսա՞ր ինչպէս իր երեսը նայեցայ, իբրեւ թէ վնասած ըլլա-
յի...:

* * *

ԿՐՕՆԱԻՈՐԸ՝ Մանապարհին — Քաջութի՛ւն, բարեկամս, երկար նամբորդու-
թեան մը պիտի սկսիս։ Ի՛նչ է վերջին խնդիրդ։

ՄԱՀԱՊԱՐՏԸ—Վերադարձի տոմսակ մը:

* * *

19 ՅՈՒԼԻՍ 39

ՇԱԲԱԹ	1	8	15	22	29
ԿԻՐԱԿԻ	2	9	16	23	30
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	3	10	17	24	31
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	4	11	18	25	
ՀՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	5	12	19	26	
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	6	13	20	27	
ՈՒՐԲԱԹ	7	14	21	28	

✚ 16 Վարդավառ. Տօն պայծառակերպու-
թեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի·

Ամերիկացի ԹՈՒՐԻՍԹ մը Իտալիա ուղած միջոցին կը հասնի Վէսուվի մօտերը: Իտալացի առաջնորդը հպարտօրէն ցուցնելով հրաբուխը՝ կ'ըսէ.— Ահա հրաբալիր մը որ դուք չունիք Ամերիկայի մէջ:

Ամերիկացին՝ վար չի մնալու համար իր ազգասիրական մէջ, կը պատասխանէ.— Մենք ալ նիւ Եորքի մէջ ունինք այնպիսի հրէշ գործիքներ որոնցմով կրնանք ամիկա մարել:

* * *

Անձնա.— Որոշած եմ չամուսնանալ մինչեւ որ երեսուն տարեկան չըլլամ:
Մարի.— Որոշած եմ երեսուն տարեկան չըլլալ մինչեւ որ չամուսնանամ:

* * *

Զրոյիկը.— Մօրաքո՛յր, որ եւէ մէկը ինձի ամուսնութիւն առաջարկա՞ծ է երբեք:

Մօրաքոյրը.— Այ՛ո, սիրելիս, միայն մէկը անգամ մը առաջարկեց թէլէֆոնով, ան ալ սխալ թիւ ուղած էին ինձ:

* * *

Նամակատան մը մէջ գտնուող նամակներէ կը նմանին իգական սեռին:
Ամուսնացած տիկին մը կը ներկայացնէ նամակ մը՝ որ հասած է իր հասցէին:
Աղջիկ մը՝ նամակ մրն է որ չէ դրկուած:
Տարիքոտ օրիորդ մը ծրար մը՝ որ անհետացած է ընդհանուր բախտումի միջոցին:
Երեխայ մը՝ ապահովագրուած նամակ մը:
Իսկ շտապոտ պառաւ մը՝ սովորական թաց գիր:

* * *

Ձղայիկ հիւր մը (որմէ խնդրուած է նախ ճաշ տիրոջ հով ու խառնված սագի պնակին մօտիկ)—Սագին ոյտանն մօ՞տ պիտի նստիմ: (Ցանկարծ զգալով իր խօսերուն երկդիմութիւնը) Ըսել կ'ուզեմ խորոված սագին:

* * *

—Հայրի՛կ, ի՞նչ է մենախօսութիւնը:
—Մենախօսութիւնը՝ խօսակցութիւն մրն է ամուսինի մը եւ իր կնոջը միջեւ:
—Ես կը կարծէի թէ այդ տրամախօսութիւն էր:
Ո՛չ, տրամախօսութիւնը այն է՝ ուր երկու հոգին ալ իրաւուն ուզեն խօսելու:

* * *

—Թղթախաղի մը մէջ օր մը կը տեսիլ ու յաջորդ օրը կը կորսնցնեմ:
Ուրեմն ,երկու օրը անգամ մը չի խաղա՞ս:

* * *

Ճաշարանի մէջ.—Ծանծխուդը՝ ապտակուղին:
—Ի՞նչ ուզիս հոս ուտելիք նայիմ:
—Ամէն ինչ, պարոն:
—Ամէն ի՛նչ, անանկ է նէ, չիկ մը տուր ասկէ:
—(Դէպի խոհանոց) Մէկ բիւրիւ պասի:

19 ՕԳՈՍՏՈՍ 39

ԿԻՐԱԿԻ		6	13	20	27
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ		7	14	21	28
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	1	8	15	22	29
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	2	9	16	23	30
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	3	10	17	24	31
ՈՒՐԲԱԹ	4	11	18	25	
ՇԱԲԱԹ	5	12	19	26	

✚ 13 Վերափոխում

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՀԱՆԵԼՈՒԿՆԵՐ

Վիզ ունի, գլուխ չ'ունի,
Մռունչ ունի, ոտ չ'ունի
Թեւեր ունի, ձեռ չ'ունի
Բա'յց Աստուծոյ ձեռքն ունի:

ԽԱՁ

Կ'երթայ կուգայ մօրն ի ծոց,
Որով կ'ըլլայ բազմախօս
Առաջ սօրը սեւ կաթին,
Ան կոտր մ'է երկաթին:

ԳՐԻՉ

Մարմնով նիհար ու վտիտ,
Զուրկ արիւն գէթ մը ճիտ,
Ձիւ լեզու որ չի գրէ,
Բայց կը հատնի ոեզնեէ

ՄԱՏԻՏ

Սրահ մը կայ սպիտակ,
Զուրկ կազմած, կառասեակ,
Ամէն երկրէ գան հիւրեր,
Ծուներ, ոեղեր, հալամներ,

ՇԱՐԺԱՆԿԱՐԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐ

ԳԻՄՍԷԴԱ

Իր մոռացկոտութեամբ հաւաքաւաոր զինուորին մէկը գիտեր մը ուշ ա-ոեն բաճակ կը դառնար: «Կեցի՛ր, կը պոռայ պահակ մը եոեւէն, մինչ իմ կը ետուընակէ հալել: «Կեցի՛ր, կը կրկնէ պահակը բարձրաձայն հրացանը պատրաստելով շիտկել. «Եթէ շարժիս մեռած մարդ մրն եա», —«Թոյլ տուէ՛ք ինձ ըսելու թէ ձեր այդ նախադասութիւնը ծայրէ ի ծայր սխալ է, Նախ որովհետեւ եթէ շարժի՛ ըսել է թէ չեմ մեռած, իսկ եթէ մեռած մարդ մը ըլլայի ի՞նչպէս կրնայի շարժիլ...»

* *
*

Օր մը բարձրասթիանաճ Ռուս մը խօսքի բռնուած էր Զարեւիչին հետ. ոեդի ունեցող պատերազմրն վրայ կը խօսէին — «Ես լրագիր կարդալու արտօնուած չեմ» կ'ըսէ Նիկօլա Ռոմանովիչն ուղին: — «Բայց ինչպէս տեղեկութիւն կ'ստանար պատերազմական գործողութեանց մասին», կը հարցնէ խօսակիցը զարմացած: — «Շատ պարզ կերպով. պատերազմին լուրերը ես կ'ընթերնում ծնողացս քիվիական արտայայտութիւններէն. եթէ հայրս մտաւոք է՝ վստահ եմ որ յաղթուած ենք, եթէ մա՛յրս է որ կու լայ՝ կը զգուշակեմ թէ Գերմանները հաւտեր են ...:

19 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 39

ԿԻՐԱԿԻ		3	10	17	24
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ		4	11	18	25
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ		5	12	19	26
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ		6	13	20	27
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ		7	14	21	28
ՈՒՐԲԱԹ	1	8	15	22	29
ՇԱԲԱԹ	2	9	16	23	30

✚ 17 Խաչվերաց

ՈՒՍՈՒՑՉԻՍ ՊԱՏՄԱՒՈՐՆԵՐԻՆ

ԹԱՂՄԱՆԱԿԱՆ ԱՐՏՕՆՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ՀԱՄԱՐ

Հին աեւն Հայոց կրած զուլումը քաւրէ ծիրապեռութեան տակ սոսկալի համեմատութեանց հասած էր:

Ննջեցեալ մը թաղել կարենալու համար ծիսաէր հանճանաւ սիպուած էր նախապէս թաղականութենէն ստանալ մասնաւոր պատճառական արտօնութեան խնդրագիր մը գրելով:

Որուն իբր պատասխան կ'ստանար հետեւեալ գրութիւնները:

ԹԱՂՄԱՆ ԱՐՏՕՆԱԳԻՐ

Լապիսի լիպասր գործանի, համիլի քանր էչքանի փափազ էքէնիէ: Ի-շատարնրգա նազարէն պաւ տէճա Քաճիրի Քիւճէրտատան պիրիսի միւռ օլմուշ. ձեր նէ գաւէր անրն վինուտը Քէրիէսինի գապուլ էրմէզ իսէտ խարինտե քեա-ճէքիւն էեխպ տինի խալամա զարար վէրմէմէսի իչիւն պու տէճա անրն տէճինի պէլէ տիյէ բարաճրննտան իտաէ վէրիյի:

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Դաթրանի գոյնով հագուստ հագած և գլխարկ դրած քահանային:

Մեզի հազորդած ձեր տեղեկութեանց համաձայն անհատական կալուածներէն մէկը սատկած է: Որքան ալ որ անոր գարչեւլի և պիղծ մարմինը հողը պղծելու կարող ըլլայ, սակայն որպէսզի իսլամի հաւատացեալներուն չվնասէ իր գարչահոտութեամբ, անոր թաղումը կ'արտօնուի թաղապետութենէն:

Եւ տակաւին կան միամիտներ մեր մէջ որ կ'ըսեն թէ մենք թուրքերու հետ ապրելու միջոցը չգիտցանք:

* * *

Նաւէեցին Շան օրին մէկը կը հրամայէ իր վէզիրին՝ ցանկը պատրաստել իր երկիրին բոլոր ապուշներուն: Վէզիրը գործի կ'սկսի եւ ցանկին գագաթը կը դնէ Շահին անունը: — «Պիտի ներե՛մ յանդգնութեանդ. եթէ օրինաւոր պատճառ մր ունիս» կ'րսէ վեհապետը, թուղթին վրայ ակնարկ մը նետելէ վերջ: — «Վեհափա՛ռ Տէր, վրայ կը բերէ վէզիրը, պարզ է պատճառը. դուն վերջերս բոլորովին անվստահելի եւ անճանօթ մարդոց յանձնեցիր անա՛նկ գումարներ որոնք վերադառնալիք չունին» — «Հապա եթէ վերադառնա՞ն, — Այն ատե՛ն անունդիդ պիտի աւելմ: անոնցր դնելու համար...»

* * *

Ջմեռ աւեն, Անկուճեանց Ակոբ ի Նիւ Եօրք՝ կը կենայ ազգատախտակի մը առջեւ որուն վրայ գրուած էր մեծ մեծ գիրերով. «Հոս մտէ՛ք, եւ պիտի գտնէք այն ամէն բաներր որոնց պէտք ունիք»: — Ահա՛ հրաւէր մը զոր մերժել

19 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 39

ԿԻՐԱԿԻ	1	8	15	22	29
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ	2	9	16	23	30
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ	3	10	17	24	31
ՀՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	4	11	18	25	
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	5	12	19	26	
ԱՒՐԱԹ	6	13	20	27	
ՇԱԲԱԹ	7	14	21	28	

Տպագրութիւն ՓԻՆՆԻԿ ՊԷՅՐութ Նոր Մարաշ

գործիս չի գար կը մեջախոսէ եւ ճերս կը մտնէ խանութէն: —«Բուրդ ձեռնոց ունի՞ք»:— Անշուշտ»: «Ցանկալի՞, բայց՞, դիմացկուն կօշի՞կ, Ջրաճնշելացա՞ց ու երջի՞կ...: —"Ամէ՛ն բան, Պարոն. ուրիշ բանի ալ պէտք ունէի՞ք արդեօք»: —«Հիմակուհիմա ոչ... միայն դրամի պէտք ունէի...»:

* * *

Երկու բարեկամներ խօսակցութեան բռնուած, —"Կնոջդ նագուսցները շա՛տ սուղի կը նստին կոր ինձի," —"Ա՛ս ինչ՞ խօսք էր որ ըրիր, դո՞ւն ես վրճարողը թէ ե՛ս," —"Ամէն անգամ որ կինդ երջազգեստ մը շինել տայ՝ հիշդ նմանը կ'ուզէ կոր իմ կինս ալ":

* * *

Խելօք Գաւիթ փուռէ մը ճերս մտնելով՝ նաց մը դնէ թեւին տակ ու կ'սկսի դրամ փնտռել գրպաններուն մէջ- Ցետոյ բերուքելու շարժումներ կը փորձէ ու կը ձայնէ նեղձամղձուկ, "Արդեօք նիւանդացոնց մը կա՞յ սա մօտերը,:—"Ինչ՞ պիտի ընես, կը կոչէ փուռապետը տրտնեղած: — "Ոչինչ՛ ոչինչ՛... բորոս եմ-եղեր...," -- "Բորոս՞ մի ... դուրս կորսուէ, դրամդ ալ չեմ ուզեր,: --«Առած նա՞ցս հապա,, --"Փեզի՛ ըլլայ...,

Փողոցի մը անկիւնը. ադմատ՝ ձեռն իմոյր կարկառած. "Պարո՛ն ճոր նարուս, անեւս մի առնէք ճոր ադմատ մը ...»

* * *

Ասպէրիցի Ցաղթականը գինուորներ կարգով կեցուցած՝ մէկիկ մէկիկ աչքէ կ'անցնէ զանոնք, ձեռքերը եւեւ: Ցանկարծ կը կենայ անոնցմէ մէկուն առջեւ եւ յօներեր պռսեղով կը գոչէ. «Ինչո՞ւ կօշիկներուդ յատակամասը միայն ներկեր ես եւ կրունկներր ցեխոտ ես թողուցեր... Զինուորն անսասար. "Դիտումնաւոր էր այդ, Վեհափառ Տէ՛ր, վասն զի Ֆրանսացի զինուոր մը բնաւ՛ինչ բնա՛ւ չի ցուցներ իր կրունկները,:

* * *

Վակօնին մէջ. Զինուոր կը ծխէ շարունակ, ինչ որ տհաճութիւն կը պատճառէ ուղեւորի մը՝ որ դառնալով անոր, սապէս կ'արտայայտուի. "Դիտել կուտամ ձեզ, թէ լեզուի անգամալուծութեան դէպքերուն տասնէն ինն ծխախոտին երեսէն են,:-"Ճասան էք,.-"Բացարձակապէ՛ս»-."Լաւ, ես ալ ձեզի ուրի՛շ բան մը կրնամ ըսասնեցնել. եթէ 10 ֆիր կոտրի, 9 հատր կը պատկանին ա՛յն մարդոց որոնք խառնուած են իրենց չվերաբերող խնդիրներու...,

19 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 39

ԿԻՐԱԿԻ		5	12	19	26
ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ		6	13	20	27
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ		7	14	21	28
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ	1	8	15	22	29
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ	2	9	16	23	30
ՈՒՐԲԱԹ	3	10	17	24	
ՇԱԲԱԹ	4	11	18	25	

29 Նոյ. Հայաստանի Խորհրդայնացման Տարեդարձ։

Տպագրութիւն ՓԻՒՆԻԿ Գէյրութ Նոր Մարաշ

Հայր. «Ճանելով լսեցի, տղա՛ս, որ շատ սուտեր խօսեր ես մայրիկիդ: Մի՛շտ ճշմարտութիւնը խօսէ: Ցոյն իսկ այդ բանը ընդի եթէ վնաս պատճառէ: Եր խօսասնա՞ս՛...»,—«Այո՛, հայր»:—«Լաւ: բայց դուռը կը զարնուի կոր կարծեմ. Գնա նայէ՛ ո՞վ է, եթէ տանտերն է, ըսէ՛ որ հայրս դուրս ելած է...»:

* * *

Ոսիկանատան մէջ, հարցաքննիչ պաշտօնեան «...Վերջապէս, չերկարենք, կինդ պատուհանէն վար ինկած պահուն՝ ինչո՞ւ օգնութեան չիմիացիր,»—Արկածուողին ամուսինը. «Ո՞վ ըսաւ. իսկոյն երթոր յարկ խոյացայ՝ պատու հանէն բռնելու համար. բայց անիկա դուրսի սանդուխներ մասած էր արդէն...»:

* * *

Դատարանին մէջ. ուսանող Ա.—«Ինձի անանկ կուգայ որ մեր դասատուն շատ բան գիտէ եւ շատ խելացի է:—Ուսանող Բ. «Գնա՛ բանդ, ապո՛ւշ, անցած օր ցնծրէնը չրսա՞ւ անոր համար քէ 30 տարի է ա՛ս դասարանին մէջն է...»:

* * *

Փողոցը.—«Տեսար սա մարդը»—«Ո՞վ է ար,»—Նոր հարուստ»:— ի՞նչէն գիտես»,—«Նայէ՛ մատուրներուն խնչեց...»:

ooo

—Երիտասարդ ամոլը. Բեռայի շուկան. ցուցափեղկի մը առջեւ. «Քու նամակիդ պիտի դիմեմ այս անգամ. իսկ կ'առնէ Տիկինը, ո՞ր պիտի ընտրէիր սա գլխարկներուն մէջէն,»—Ամուսինը. «Ա՛յն զոր գլխուդ վրայ ունիս...»:

ooo

—Ես մարդ մը տեսայ որ ա՛յնքան վարպետութեամբ թուչունի ձայներ կր նանէր դաշին մէջ՝ որ թոթր թուչուններ երկինքէն վար իջնելով՝ անոր շուրջ կուգային.—«Բայց ես ուրի՛շ մէկը տեսայ, որ երբ իրիկուան աղաւնի ձայն կեղ՛ծէր, առեւր կսկսէր ծագիլ...»:

ooo

Ռազմադաշտին վրայ, ռումբ մը կր տանի հրամանատարին մէկ ոտքը. բսպասաւորը կ'սկսի լալ.—Ապո՛ւշ. կր ձայնէ հրամանատարը պ ողարիւն, ինչո՞ւ կր ցաւիս. առուններ մէկ կօճիկ միայն ունիս ներկելիք»:

19 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 39

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ		4	11	18	25
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ		5	12	19	26
ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ		6	13	20	27
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ		7	14	21	28
ՈՒՐԲԱԹ	1	8	15	22	29
ՇԱԲԱԹ	2	9	16	23	30
ԿԻՐԱԿԻ	3	10	17	24	31

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

		էջ
1.	Երկու Խօսք . . .	1
2.	Պատուոյ Բաժին	5-16
3.	Կարդիքներ «Ամէնուն Նոր Տարեցոյցի» ժասին	24

ԳՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

1.	Ամանոր	Տքթ. Յ. Մ. Թորեան	27
2.	Մնունդ	Նուպար Մագուտեան	28
3.	Գաղթահայութեան Մերձաւոր Նպատակէտը	Ն. Վրդ. Պօղարեան	29
4.	Ցեղիս Յայտարարութիւնը	Վահան Չուգասզեան	41
5.	Դատարանին Մէջ	Սիրվարդ (Հղիա Գրիգորեան)	42
6.	Հանրանուէր Կոչնիչ մը	Խմբագրութիւն	46
7.	Հաւատքի և Յոյսի Սիրազեղ Խօսքեր	Շ. Վ. Գույումճեան	48
8.	Վայրի Սագեր	Թարգ. Գիժսէդա [Ճեան]	60
9.	Համանուն Ջոյզ Ջահեր Հայ Գրականութեան	Մեսրոպ Քհնյ. Օրջանեան	62
10.	Դատաւարակութեան Նպատակը	Վեր. Սղիա Քաւուճի	68
11.	Անձկութեան Պահեր	Տքթ. Գ. Աժատեան	74
12.	Հովիւին Երգը Պ. Հայկազն Պարոյր Վրդ. Մինասեան		75
13.	Գիշեր Կուգայ	Վեր. Եղովք Կէօրկէօզեան	76
14.	Գիշերներ	Տքթ. Յ. Մ. Թորեան	80
15.	Գաղութահայ Երիտասարդութեան Կոչումը	Մանուէլ Պէյլէրեան	82
16.	Փոխանցում	Բիւզանդ Թոփալեան	98
17.	Կարօտ	Նուպար Մագուտեան	99
18.	Ջանկեր	Տքթ. Յ, Մ. Թորեան	99
19.	Շունիս Թազումը	Հայկ-Ակրամ Քիւլարեան	102
20.	Ս. Սահակ և Սրբ. Մեսրոպ Մաշթոց	Մաշթոց խմբ. քհնյ Ոսկրիչեան	105
11.	Ընծայաբերութիւն	Յարութիւն Զրդրզեան	112
12.	Մահազդ		
13.	Հայաստանի Գործաւորին)	Ալեքսանդր Գրիճեան	114
14.	Ուղերձ	Վարդան Տ. Գէորգեան	115

Գ. ԲԱՆԱՍՏԻՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

1. Շարժառիթին Հոգեբանութիւնը Պրոֆ. Գէորգ Ա. Սարաֆեան 119
2. Հետաքննական նօթեր Ատուր Յ. Եաղուպեան 120
3. Ինչպէ՞ս Երգե՛մ Պարոյր (Գէորգ Պ. Գուչեան) 149
4. Կեանքի Պայքարը Անդրանիկ Կէնճեան 150
5. Մէվլէվիներու Իսլամական Ազանդը Մ. Նաթանեան 156
6. Կիլիկիոյ Հայկական Դրամներ Նուար Մազսուտեան 173
7. Գրականութիւներ և Միջավայրը Արսէն Կիտուր 197
8. Իբրանոսեան Տան Տնօրէնութիւնէն և Հաճի Ադայի Կեանքէն Գիւսէդա 201
9. Ընկերային և Փիլիսոփայական Դատողութիւններ Հայկ-Արամ Բիւզարեան 227
10. Թղթատարութիւներ Դարերու Ընդմէջէն Ե. Յ. Տօլպագեան 237

Դ. ԲԺՇԿԱ.-ԴԻՏԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

1. Աղէտապը Տքթ. Ռ. Մ. Թօրեան 245
2. Բժշկապետ Դրիգոր Տքթ. Վ. Թորգոմեան 261
3. Արդի Բժշկութիւններ և Ընտանեկան Բժիշկը Տքթ. Ա. Հ. Մանուէլեան 263

Ե. ՄՈՐՀՐԴԱՑԻՆ ՀԱՑԱՍՏԱՆԻ ԲԱԺԻՆ

1. Մորդվային Հայաստանի Մոսխալիստական Հանրապետութիւն Հայկ-Արամ Բիւզարեան 299

Զ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

1. Պասրա և իր Հայութիւնը Խորէն Քհնյ. Գասապեան 285
2. Շէյխ Մուրատի Հերոսամարտը-Մխիթար Մ. Սէֆէրեան 292
3. Հայկական Լէգէոնի Կիլիկեան Գործողութիւններէն Վարդան Ճիհանեան 299
4. Հաճըն և Բնաջնջումը Մարտիրոս Սէքզէնեան 307
5. «Նոր Հաճըն» Խմբգ. 307
6. Ուղղեր՝ Սարաճեան Սրբազանին Սարգիս Ճըրեան 312
7. Ժան-Ժաք Ռուսօ և Իր Դարը Ե. Յ. Տօլպագեան 317

Ե. ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

1. Հատընտիր Ասացուածք երաժշտութեան վրայ Մորէն Քհնյ. Գասապեան 350
2. Վերընձիւղող Հայ Արուեստը Միմբգ. 352
3. Ուսուցչապետ Մերունեան Հայկ. Վրաց Քիպարեան 353
4. Գերման Մաժուլ և Մերունեան թարգ. ,, ,, 357
5. Հուսկ Բանք. Մերունեան ,, ,, ,, 359
6. Բաֆֆի Պետրոսեան և կամ Հրաչք Տղան ,, ,, 362
7. Թատերական Կեանք Միմբգ. 367
8. Հնչիր. Դու Կոչնակ երաժշտական կատր մը ձայնագրեալ փրօֆ. Մերունեանի կողմէ 370
9. Լիբանանահայ Մեր Երիտասարդ Մտաւորականներէն Խմբգ. 372

Ը. ՄԱՀԱԳՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

1. Միմոն Գայրգճեան 374
2. Հայկանոյշ Պոյաճեան 376
3. Տ. Տ. Մորէն Ա. Ս. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց 378
4. Մելիք Ս. Դաւիթ Բէկ 380
5. Տ. Միքայէլ Քհնյ. Գուլումճեան 382
6. Կարապետ Փափազեան 383
7. Տ. Երուանդ Արք. Փերտահճեան "
8. Տ. Թորգոմ Արք. Գուշակեան Պատրք. Երուսաղէմի "
9. Վարուժան Տ. Գէորգեան և Մուրէն Սէթեան 385

Թ. ՀԱՌ ՄԱՄՈՒԼ ԵՒ ԴՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. Թիանամեակ 387
2. Երգեր Ուրացման և Զղջումի 390
Մխիթենական Շարժում 390

Գրական Բաժինէն

1. Անոյշ Արտաչէս Տէր Գէորգեան 392
Ժ. Օրացոյցի Բաժին
ԺԱ. Մխ̈ոդի Բաժին
Խմբագրական Ջեկոյց
Բովանդակութիւն 420

ԽՐԱՏԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԵՒՈՐ ՏԵՂԵՐՈՒԹԻՒՆ

Տարեգոյցի մը սովորական ժամանակը անցած բլլալով և միանգամայն նիւթերու առատութեան պատճառաւ կարգ մը յօդուածներ թողուցինք յաջորդ 1940ի հատորին։

Ուստի մեր յարգելի յօդուածագիրներէն առ այդ ներողամիտ ըլլալ կը խնդրենք։

1940ի մեր ե. հատորին համար յօդուածներ, նկարներ, թելադրութիւններ կը խնդրուին հասցնել մինչև մայիսի 15ը։

Ամբաղրութեանս ղրկուած են նաև հետեւեալ գրքերը որոնց մասին մեր խօսքը կը պահենք յառաջիկայ ե. հատորին։

1. «Ուխտաւորի մը նամակները»
հեղինակ եղիա Գրիգորեան (Սիրվարդ)
հասցէն է ե. Գ. Սիրվարդ
137 Summit St. East Providence, R. I.

2. «Այրուբենքի Ծագումն ու Արդիւնքը»
հեղինակ Պատուելի Կ. Ս. Ֆարաճեան
հասցէն է՝ 72. rue C. paleolochou saloniki (Greece)

3. «Հայ Երիտասարդութեան Ձայնը»
հեղինակն է Գ. Խ. Ափարեան
փնտռել Պէյրութի բոլոր գրավաճառներուն մօտ

4. Արուալա Մահարի դեղարուեստական տպագրութիւն «Փիւնիկ» տպարանի, հրատարակութիւն գրավաճառ Պարթև Անանեանի։

5. «Երգեր Ժամերգութեանց», տպագր. «Փիւնիկ» Պէյրութ։

—o— Վ Ե Ր Ջ —o—

3ռ.

ՍՈՒՐԻԱ ԵՒ ԼԻԲԱՆԱՆ
ՖՐԱՆՍԱ
ԵԳԻՊՏՈՍ, ՊԱԼԵՍՏԻՆ և ԻՐԱՔ
ԱՄԵՐԻԿԱ

20 ս. Ֆ.
1,25 Տոլար

Պատանալու համար գիմել Գէյրութի բոլոր գրավաճառներուն
կամ հեղինակին

Yeghia H. Dolbakian
Directeur de l'Ecole Arm. Noubarian
BourJ-Hamoud, djisser
Beyrouth (R. L.)

Թղթակցութիւն և դրամական առաքում
միայն հեղինակին հասցէին.

Լիբանանահայ ազգ. երկսեռ. վարժարաններու
ուսուցչութենէն
պատրաստած ենք և հրատարակած՝

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

դասագիրքը
պատկերազարդ և քարտէսաւոր
վաւերացուած Լիբանանի Հայոց Ուսումն.
Նորնուրդէն

64 էջնոց գրքոյկ մը՝ Դին 25 Ս. Գ.

Փնտռել Վ. Ուզունեան գրաւաճառը

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ է և մօտ օրէն լոյս կը տեսնէ...
1. «ՆԱԲՕԼԷՕՆ» որ ընդհատուած էր ժամանակ մը
2. ՍՈՒՐԻՈՅ և ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ [դասակերազարդ
դասագիրք ազգային վարժարաններու համար]

Եթէ կը փափաքիք գեղեցիկ և սիրուն
նկարներ ունենալ դիմեցէ՛ք
միայն Տէթօ Կիւլպէնկի.
փո՛րձ մը միայն
հերիք է.

Ալէնպի Ֆրանսէզ Գէյրութ